Orhan Pamuk

MA NUMESC ROŞU

Pentru Rüya

Aţi omorât pe cineva şi vă învinuiţi unii pe alţii.

Coranul, „Vaca", 72

Orbul şi văzătorul nu sunt deopotrivă.

Coranul, „Creatorul", 19

Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul şi Asfinţitul.

Coranul, „Vaca", 115

Nota traducătorului

Romanul lui Orhan Pamuk este consacrat unei lumi complexe, aproape necunoscute pasionatului de carte din România. Am simțit, prin urmare, nevoia de a-i pune la dispoziție virtualului cititor nu numai informații practice privitoare la sistemul fonetic al limbii turce, ci şi scurte precizări legate de istoria frământată a Imperiului Otoman, în contextul civilizației islamice.

Alfabetul latin utilizat de limba turcă contemporană care l-a înlocuit, din 1928, pe cel arab — este asemănător cu alfabetul actual al limbii române. Excepție fac câteva grafeme care traduc sunete specifice sau cărora li s-a atribuit o altă valoare fonetică decât cea cu care este familiarizat cititorul român: o — pronunțat ca *a* lung; c — pronunțat, în funcție de vocala următoare, *gea, ge, gi, giu;* c — pronunțat, conform aceluiaşi criteriu, *cea, ce, ci, ciu; g* — nepronunțat, în limba literară, dar marcat, de obicei, fonetic prin lungirea vocalei precedente; *i* — pronunțat ca *î* din limba română; *î* — pronunțat ca *i* lung (şi nu ca *î)* din limba română; *o* — pronunțat ca *o* din limba germană; *ti* — pronunțat ca *ti* din limba germană.

Pentru a nu genera confuzii şi a facilita lectura, am preferat să păstrăm forma turcă a unor nume şi toponime din spațiul islamic formă de care se folosesc şi personajele operei lui Orhan Pamuk. În cazul numelor ori al toponimelor relativ bine cunoscute, am optat pentru forma consacrată în spațiul românesc, mai lesne identificabilă. Această manieră de abordare se reflectă şi în glosar, unde lipsesc atât semnele diacritice presupuse de transliterarea riguroasă din alfabetul arab în cel latin, cât şi semnele specifice vocalelor lungi. Informațiile succinte din glosar şi din note sunt menite să întregească informația şi să contribuie la o lectură mai nuanțată a romanului. L.M

1.Eu sunt Cadavrul

Acum sunt un om mort - un cadavru pe fundul unui puț. A trecut multă vreme de când mi-am dat ultima suflare, inima mi s-a oprit demult, însă nimeni, în afară de ticălosul meu ucigaş, nu are habar de câte mi s-au întâmplat. Iar el, nenorocitul acela, spre a fi sigur că m-a ucis, mi-a ascultat răsuflarea, mi-a luat pulsul, apoi mi-a tras un picior în coaste, m-a cărat la puț, m-a săltat şi mi-a dat drumul în el de-a berbeleacul. În vreme ce mă prăvăleam în puț, capul meu, pe care-l spărsese mai întâi cu o piatră, s-a făcut fărâme, iar chipul, fruntea, obrajii mi s-au făcut zob, s-au făcut una cu pământul. Mi s-au frânt oasele, iar gura mi s-a umplut de sânge.

De patru zile nu m-am mai întors acasă; mă caută nevasta, copiii. Fata mea s-a prăpădit de atâta plâns, tot stă şi se uită la poarta grădinii; toți stau cu ochii țintă la drum, la poartă.

Oare stau, într-adevăr, cu ochii țintă la poartă? Nici asta nu ştiu. Poate că s-au obişnuit deja, ce e rău în asta? Câtă vreme se află aici, omul are simțământul că viața continuă să se scurgă la fel ca mai înainte.

Înainte de a mă naşte eu, în spatele meu exista un timp fără zăgazuri. Şi după moartea mea va fi un timp nemărginit. Pe când trăiam, nu mă gândeam deloc la aceste lucruri; îmi continuam viața fericit, între două timpuri întunecate.

Eram fericit, se pare că eram fericit; acum pricep asta. Eu eram cel care făurea cele mai izbutite auriri din atelierul Padişahului Nostru şi nici un miniaturist nu mă întrecea în măiestrie. Din lucrările pe care le împlineam în afara

atelierului câştigam nouă sute de aspri[1] . Desigur că toate aceste lucruri îmi fac moartea şi mai greu de îndurat.

Eu înfăptuiam doar decoraţiunile şi aurirea; împodobeam marginile paginilor, pictam interiorul ramei, desenam frunze multicolore, ramuri, trandafiri, flori, păsări, vălătuci de nori, în genul celor chinezeşti, frunze care se întrepătrundeau, păduri pline de culoare şi gazele care se piteau în ele, padişahi, copaci, seraiuri, cai, vânători... Pe vremuri, desenam uneori şi motive decorative pe fundul câte unei farfurii; alteori, o făceam pe spatele vreunei oglinzi, în scobitura unei linguri, în vreo vilă de pe Bosfor, pe tavanul vreunui conac ori pe vreun cufăr... Iar în anii din urmă am lucrat doar pe pagini de carte, deoarece Padişahul Nostru oferea foarte mulţi bani pentru cărţile pictate. Nu voi spune că, atunci când m-am confruntat cu moartea, am înţeles că banii n-au nici o importanţă în viaţă. Omul cunoaşte însemnătatea banilor, chiar şi când nu se mai află în viaţă.

Ştiu că acum, constatând că îmi auziţi vocea în starea în care mă găsesc, confruntaţi cu acest miracol, gândiţi în felul următor: mai lasă-ne cu cât ai câştigat în timpul vieţii. Povesteşte-ne mai degrabă ce ai văzut acolo. Ce este după moarte, unde se află sufletul, cum sunt Raiul şi Iadul, ce vezi pe acolo? Cum este moartea, oare suferi? Aveţi dreptate. Ştiu că omul se întreabă mereu, în răstimpul vieţii, ce se întâmplă dincolo. Mi s-a istorisit povestea unui om care rătăcea printre cadavre, pe câmpuri de luptă însângerate, mânat doar de o asemenea curiozitate... Acest om, care căuta, printre luptătorii răniţi aflaţi în agonie, o persoană care să fi murit şi să fi înviat, spre a-i dezvălui tainele lumii de dincolo, a fost confundat de ostaşii lui Timur cu un inamic şi retezat pe din două cu o lovitură de sabie, aşa încât a crezut că, pe lumea cealaltă, omul este despărţit în două.

Aşa ceva nu există. Ba chiar pot spune că sufletele care

---

[1] Monedă otomană de argint (tr. *akge),* înlocuită în 1687, după deprecieri succesive, cu piastrul (tr. *kuruş).*

vieţuiesc împărţite în lumea pământească se reîntregesc aici. Dar, slavă Domnului, spre deosebire de ceea ce pretind păgânii lipsiţi de credinţă ori ereticii şi hulitorii care se pleacă Diavolului, există şi lumea cealaltă. O dovedeşte faptul că mă adresez dumneavoastră de acolo. Am murit, dar, aşa cum aţi văzut, nu am dispărut. Pe de altă parte, sunt nevoit să vă spun că nu am dat de acele încăperi ale Raiului, din aur şi argint, despre care se vorbeşte în Preasfântul Coran şi pe sub care răzbat râuri, de copaci doldora de fructe şi de frunze uriaşe, de fecioare preafrumoase. Or, îmi aduc foarte bine aminte cum am fost cuprins adeseori de-nfocare şi cum le-am zugrăvit pe acele hurii ale Raiului, cu ochii lor mari, despre care se povesteşte în sura „Faptul". Desigur că n-am dat nici de cele patru râuri de lapte, vin, apă dulce şi miere, despre care Preasfântul Coran nu vorbeşte, dar la care se referă cei cu fantezie bogată, precum Ibn-i Arabi. Deoarece nu vreau să-i împing spre necredinţă pe nenumăraţii oameni care trăiesc, pe bună dreptate, cu nădejdea şi cu iluzia lumii de dincolo, trebuie să arăt de îndată că toate aceste lucruri se leagă de situaţia mea specială; orice credincios care are parte chiar şi de cea mai neînsemnată cunoştinţă despre moarte pricepe faptul că o persoană tulburată, aşa cum sunt eu în starea în care mă aflu, se va strădui zadarnic să zărească râurile Raiului.

Pe scurt: eu, cel cunoscut în breasla miniaturiştilor şi printre maeştri drept Delicat Efendi, am murit, dar n-am fost îngropat. Aceasta este şi pricina pentru care sufletul meu nu s-a putut desprinde pe de-a-ntregul de trup. Pentru ca sufletul meu să se poată apropia de Rai, de Iad, după cum o fi să-mi fie soarta, trebuie să poată răzbate din mizeria trupului. Această stare neobişnuită, în care s-au aflat şi alţi oameni, îi pricinuieşte sufletului meu suferinţe îngrozitoare. Chiar dacă nu simt că mi-e capul făcut praf, că jumătate din trupul meu putrezeşte într-o apă rece ca gheaţa, făcut fărâme şi năpădit de răni, percep durerea profundă a sufletului care se zbate să-mi părăsească trupul. Pare că întreaga lume

începe să se micşoreze, ghemuindu-se undeva în mine.

Pot asemui această impresie de micşorare doar cu uimitoarea senzație de spațiu pe care am încercat-o în momentul incomparabil al morții. Când lovitura aceea neaşteptată mi-a spart capul, nu mi-a venit să cred că aveam să mor, deşi am înțeles pe dată că nelegiuitul voia să mă ucidă. Eram plin de speranțe, dar nu-mi dădeam seama de acest lucru pe vremea când îmi duceam viața searbădă, între atelierul de pictură şi casă. M-am agățat de viață cu degetele, cu unghiile şi cu dinții cu care l-am muşcat, plin de patimă. N-am să vă mai plictisesc cu durerea pricinuită de celelalte lovituri pe care le-am încasat.

Când am priceput, întristat, că urma să mor, un sentiment ciudat de spațiu mi-a cuprins sufletul. Am trăit clipa trecerii cu acest sentiment; am ajuns aici domol, aşa cum se întâmplă când te visezi dormind. În clipa din urmă, am zărit încălțările pline de zăpadă şi de noroi ale nelegiuitului meu ucigaş. Am închis ochii, ca atunci când adormi, şi am ajuns aici într-o trecere lină.

Acum, nu mă plâng de faptul că dinții îmi cad în gură precum boabele de năut prăjit, că fața mi-e atât de terciuită încât a devenit de nerecunoscut, ori că stau îngrămădit pe fundul unui puț; nici măcar de siguranța celorlalți că încă mai sunt în viață. Ceea ce-mi macină sufletul fără odihnă este faptul că cei care mă iubesc se gândesc adeseori la mine, amăgindu-se cu ideea că-mi petrec, în continuare, vremea cu vreo îndeletnicire prostească, într-un ungher al Istanbulului, ori chiar că m-am dus după vreo altă femeie. Măcar de mi s-ar găsi mai repede trupul, ca să mi se facă rugăciunea cuvenită, să-mi fie săltat cadavrul şi să fiu îngropat! Mai însemnat chiar decât asta, măcar de-ar fi descoperit ucigaşul meu! Vreau să ştiți că, până ce nu va fi aflat nelegiuitul acela, am să mă răsucesc neîncetat în groapă, fără tihnă, chiar de-o fi să mă pună în cel mai fățos mormânt, şi am să vă insuflu tuturor neîncredere. Găsiți-l pe puiul de târfă care va deveni ucigaşul meu, iar eu am să vă povestesc, rând pe

rând, tot ce voi vedea prin lumea de dincolo! Dar, după ce-l veți găsi, trebuie să-l puneți la cazne cu menghina, să-i frângeți câteva oase - mai cu seamă coastele -, trosnindu-i-le binişor, iar apoi să-i smulgeți, unul câte unul, firele acelea de păr scârboase şi slinoase, găurindu-i pielea cu şişurile călăilor (anume făcute pentru această treabă) şi făcându-l să urle de durere.

Cine este ucigaşul - meu cel față de care mă încearcă atâta mânie - şi de ce m-a ucis în felul acesta neaşteptat? Puneți-vă toate aceste întrebări. Spuneți că lumea e plină de ucigaşi nelegiuiți, de două parale, că ce mi-e unul, ce mi-e altul? În cazul acesta, vă înştiințez de pe-acum: în spatele morții mele se ascunde o dezgustătoare uneltire împotriva credinței noastre, a datinilor noastre, a modului nostru de a privi lumea. Deschideți ochii, aflați de ce m-au ucis duşmanii vieții în care credeți şi pe care o trăiți, duşmanii islamului, de ce vă pot ucide şi pe voi într-o bună zi. Spusele marelui predicator Husret Hogea din Erzurum, căruia îi sorbeam cuvintele cu lacrimi în ochi, se împlinesc, una câte una. Să vă mai spun şi că toate cele câte ni se întâmplă, chiar de-ar fi să fie povestite şi scrise într-o carte, nu vor putea fi înfățişate niciodată, nici măcar de cei mai iscusiți dintre miniaturişti. Aşa cum se întâmplă şi cu Preasfântul Coran să nu se înțeleagă greşit, Doamne fereşte! -, puterea cutremurătoare a acestei cărți vine şi din faptul că ea este cu neputință de ilustrat vreodată. Mă îndoiesc că ați izbutit să pricepeți acest lucru.

Luați seama, nici eu nu mă plecam, pe vremea uceniciei mele, asupra adevărului din adâncuri, asupra vocilor care răzbăteau din lumile de dincolo; făceam haz de asemenea lucruri, chiar dacă mă temeam de ele. Şi mi-am aflat sfârşitul pe fundul acestui puț înfricoşător! Asta vi se poate întâmpla şi vouă; fiți cu ochii în patru! Acum nu-mi mai rămâne altceva de făcut decât să nădăjduiesc că, poate, dacă putrezesc zdravăn, mă vor găsi din pricina mirosului meu dezgustător. Şi, de asemenea, să-mi închipui caznele la care

îl va supune un om cumsecade pe nemernicul meu de ucigaş, atunci când va fi aflat acesta.

2.Mă numesc Negru

Am intrat în Istanbul, oraşul în care m-am născut şi în care am crescut, ca un somnambul. Despre cei care urmează să moară se spune că i-a tras pământul; pe mine m-a tras moartea. La început, când am ajuns în oraş, credeam că nu există decât moarte; mai apoi însă m-am întâlnit cu dragostea. Dar dragostea, la vremea când am intrat pentru prima oară în Istanbul, era ceva la fel de îndepărtat şi de uitat ca şi amintirile mele legate de oraş. Cu doisprezece ani în urmă, mă îndrăgostisem, la Istanbul, de verişoara mea, aflată la vârsta copilăriei.

La doar patru ani după ce am părăsit Istanbulul, mi-am dat seama că, în vreme ce cutreieram prin stepa nesfârşită, prin munții năpădiți de zăpezi şi prin oraşele posomorâte din Țara Persanilor, purtând scrisori şi strângând dări, uitasem treptat cum arăta chipul iubitei mele nevârstnice rămase la Istanbul. Cuprins de îngrijorare, am încercat din răsputeri să rememorez acel chip, însă am priceput că, oricât de mult ar iubi, omul uită, cu timpul, un chip pe care nu-l vede deloc. In cel de-al şaselea an petrecut în Orient, ca scrib prin cancelarii, călătorind ori în serviciul vreunui paşă, ştiam deja că acel chip pe care-l însufleţeam în închipuirea mea nu era chipul iubitei mele de la Istanbul. Mai apoi, în cel de-al optulea an, am înțeles că uitasem încă o dată chipul pe care mi-l aminteam în mod greşit în cel de-al şaselea an şi că îmi amintisem, din nou, de el ca de un cu totul alt chip. După doisprezece ani, la vârsta de treizeci şi şase de ani, când am revenit în oraşul meu, eram conştient că, încetul cu încetul, uitasem demult chipul iubitei mele.

Cei mai mulți dintre prietenii, rudele, cunoştințele mele

din cartier răposaseră în aceşti doisprezece ani. M-am dus la cimitirul ce dădea spre Cornul de Aur şi m-am rugat pentru mama şi pentru unchii mei, care muriseră în lipsa mea. Mirosul pământului noroios s-a amestecat cu amintirile; cineva spărsese un ulcior pe buza mormântului mamei şi, nu ştiu de ce, privind acele cioburi, am început să plâng. Habar n-am de ce plângeam: pentru cei morți, pentru că, după atâta amar de vreme, mă aflam încă la începutul vieții, sau tocmai pentru că simțeam contrariul, pentru că simțeam că ajunsesem la capătul călătoriei propriei mele vieți? începuse să se cearnă o ninsoare abia vizibilă. Am plecat, cufundându-mă în fulgii răzleți, purtați de colo-colo. Rătăcisem drumul, absorbit de îndoielile vieții, când am zărit, într-un ungher întunecos al cimitirului, un câine negru, care se uita la mine.

Lacrimile mi-au secat. Mi-am şters nasul. Am văzut câinele dând prietenos din coadă înspre mine şi am ieşit din cimitir. Mai apoi, am închiriat o casă locuită pe vremuri de una dintre rudele mele dinspre tată şi m-am aşezat în cartier. Stăpâna casei m-a asemuit cu fiul ei, ucis în luptă de soldații Safavizi. Ea urma să-mi țină casa în rânduială şi să-mi facă de mâncare.

Curios să văd cum arăta oraşul, de parcă nu m-aş fi stabilit la Istanbul, ci, vremelnic, într-unul din acele oraşe arabe aflate la celălalt capăt al lumii, am ieşit pe stradă şi am rătăcit îndelung, cu nesaț. Se îngustaseră oare străzile, sau îmi păreau mie astfel? În unele locuri, pe ulițele înghesuite între casele înclinate una spre cealaltă, am fost nevoit să mă strecor pe lângă ziduri şi porți, spre a nu mă izbi de caii încărcați cu poveri. Sporise oare numărul celor bogați, sau doar mi se părea mie? Am văzut o caleaşca arătoasă, cum nu se afla alta nici în Arabia, nici în Țara Persanilor; semăna cu o fortăreață trasă de cai falnici. La Coloana Arsă, în duhoarea care venea dinspre Târgul de Păsări, am zărit cerşetori fără ruşine, în zdrențe, îngrămădiți unul în altul. Unul dintre ei era orb şi surâdea, uitându-se la zăpada care se cernea.

Dacă mi s-ar fi spus că, pe vremuri, Istanbulul era mai

sărac, mai mic, mai fericit, poate că n-aş fi crezut, dar aşa îmi grăia inima. Casa iubitei mele părăsite se afla în acelaşi loc, înconjurată de tei şi de castani, dar când am întrebat de ea, din poartă, am aflat că aici locuia acum altcineva. Mama iubitei mele – mătuşa mea - murise, iar soţul şi fata ei se mutaseră şi, aşa cum spuneau oamenii aflaţi la poartă, care nici măcar nu băgau de seamă cât de nemilos îţi puteau frânge inima în asemenea împrejurări, avuseseră parte de ceva necazuri. Dar să nu vă istorisesc acum toate astea; am să vă spun doar că de ramurile teilor din vechea grădină atârnau ţurţuri de gheaţă de mărimea degetului meu mic şi că grădina de ale cărei zile calde, văratice, scăldate în verdeaţă şi soare, încă îmi aminteam, evoca moartea prin dezolare, prin zăpadă şi prin neorânduială.

De fapt, aflasem câte ceva despre cele ce se abătuseră asupra rudelor mele din scrisoarea pe care mi-o trimisese Unchiul la Tabriz. În ea, Unchiul mă chema la Istanbul, povestindu-mi că pregătea o carte tainică pentru Padişahul Nostru şi că dorea să-l ajut. Unchiul auzise că mă îndeletnicisem o vreme cu meşteşugul cărţilor, la Tabriz, pentru diverse paşale otomane, pentru guvernatori, pentru împătimiţii de la Istanbul. Ceea ce făceam era să iau bani gheaţă de la doritorii care-mi comandau cărţi, să dau de urma miniaturiştilor şi a caligrafilor care se plângeau de războaie şi de soldaţii otomani, dar care nu părăsiseră încă oraşul pentru a pleca la Kazvin şi în celelalte oraşe persane şi să le cer acestor mari maeştri, care deplângeau lipsa banilor şi faptul că nu erau băgaţi în seamă, să caligrafieze paginile, să le picteze, să le lege, iar mai apoi să trimit cărţile la Istanbul. De n-ar fi fost dragostea pentru miniatură şi pentru cartea frumoasă, pe care mi-o insuflase Unchiul în tinereţe, n-aş fi intrat defel în asemenea afaceri.

Meşterul bărbier de la colţul străzii care dă în piaţă - stradă pe care locuise cândva Unchiul - era tot în prăvălia lui, printre aceleaşi oglinzi, brice, ibrice şi săpunuri. Am dat nas în nas cu el, dar n-am de unde să ştiu dacă m-a

recunoscut. Văzând cum vasul de spălat pe cap, în care se turnase apă caldă, continua să se legene înainte şi înapoi, trasând acelaşi arc de cerc la capătul lanțului care atârna din tavan, m-am înveselit.

Unele cartiere, unele străzi pe care păşisem în copilărie arseseră în cei doisprezece ani, preschimbându-se în scrum, iar locul le fusese luat de ruine negre ca tăciunele, printre care câinii îți tăiau calea, iar nebunii îi speriau pe copii; în altele, în schimb, se ridicaseră conace bogate, care stârneau uimirea celor veniți de departe, ca mine. La ferestrele unora dintre ele erau montate geamuri venețiene colorate, dintre cele mai scumpe. După balcoanele ce atârnau peste zidurile înalte mi-am dat seama că, în lipsa mea, se construiseră nenumărate case mărețe, cu două caturi.

Aşa cum se întâmpla în multe alte oraşe, nici la Istanbul banul nu mai avea aproape nici o valoare. În anii în care am plecat eu în Orient, existau cuptoare care scoteau o ditamai pâinea de patru sute de drahme[1] care costa un aspru, pe când acum, cu aceiaşi bani, se scotea o pâine pe jumătate cât aceea, al cărei gust nu-ți mai amintea cu nimic de copilărie. Dacă răposata mea mamă ar fi văzut că trebuie să dea trei aspri pe duzina de ouă, ne-ar fi spus s-o ştergem în altă parte, înainte de-a ni se uşura găinile în cap. Dar ştiam că banii aceştia cu valoare scăzută se aflau pretutindeni. Se spunea că vasele de negoț care veneau din Flandra şi de la Veneția erau pline de cufere cu astfel de bani calpi. Odinioară, la monetărie, din o sută de drahme de argint se băteau cinci sute de aspri, pe când acum, din pricina războaielor care nu mai conteneau, cu Safavizii, începuseră să se bată opt sute de aspri. Ienicerii, văzând că asprii pe care-i primiseră căzuseră în Cornul de Aur, plutind pe apă ca boabele de fasole uscată şi revărsându-se dinspre debarcaderul negustorilor de legume spre mare, s-au

[1] Măsură de greutate, echivalentă cu 3,207 grame (a 400-a parte dintr-o oca).

răsculat şi au împresurat palatul Padişahului Nostru ca pe o cetate inamică.

Un predicator pe nume Husret, care ţinea predici la Moscheea Beyazit şi care pretindea că este un sfânt ce descinde din neamul Profetului Mahomed, dobândise faimă tocmai în aceste vremuri de depravare, de scumpete, de crime, de jafuri. Predicatorul, căruia i se spunea Cel-din-Erzurum, punea toate catastrofele care pustiiseră Istanbulul în ultimii zece ani - incendiile din cartierele Bahcekapi şi Kazancilar, ciuma care provoca zeci de mii de morţi de fiecare dată când se arăta în oraş, faptul că, după ce muriseră atâţia oameni, nu se ajunsese la nici un rezultat în războiul cu Safavizii, faptul că, în Occident, creştinii recuceream micile bastioane otomane şi stârneau revolte - pe seama abaterilor de la calea Profetului, a îndepărtării de la poruncile Preasfântului Coran, a îngăduinţei cu care erau priviţi creştinii şi a faptului că în lăcaşurile de dervişi[1] se vindea vin fără opreliştе şi se cânta la instrumente muzicale.

Vânzătorul de mărături care îmi vorbea cu însufleţire despre predicatorul din Erzurum şi care îmi dădea aceste veşti mi-a spus că banii calpi, noii ducaţi, florinii falşi împodobiţi cu lei, asprii a căror cantitate de argint se reducea treptat şi care împânziseră pieţele îi purtau pe cei asemenea cerchezilor, abhazilor, mingrelienilor, bosniecilor, gruzinilor, armenilor, ce umpleau străzile, spre o pierzanie sigură şi fără de întoarcere. Desfrânaţii şi răzvrătiţii se adunau, chipurile, prin cafenele şi cleveteau necontenit, până la ziuă. Inşi cu capete chiluge, fără identitate precisă, nebuni morţi după

[1] Membri ai unui ordin mistic musulman care se caracteriza prin practici rituale extravagante, prin aspectul şi vestimentaţia stranie, prin morala foarte laxă. Deşi aveau lăcaşuri răspândite în întreaga lume islamică, duceau o viaţă preponderent itineranta şi practicau cerşitul ritual. Au început să dispară treptat de la sfârşitul secolului al XVI-lea, fiind absorbiţi de alte confrerii mistice, cu doctrine asemănătoare, dar oarecum agreate şi controlate de statul otoman.

opium, Kalenderi întârziați care pretindeau că aceasta era calea Domnului cântau la instrumente până la ziuă, prin lăcaşurile de dervişi, îşi străpungeau trupurile cu ţepuşe şi, după ce săvârşeau tot felul de alte fapte necuviincioase, se împreunau unii cu alții şi cu băieți nevârstnici.

Am auzit un sunet plăcut de lăută, dar nu ştiu dacă eu am fost cel care l-a căutat şi l-a urmat, sau dacă nu cumva amintirile şi dorințele mele, tulburarea de care spuneam că îmi stăpânea mintea au fost cele care m-au făcut să intuiesc în el o scăpare, căci nu-l mai răbdam pe înveninatul negustor de murături. Ceea ce ştiu este că, dacă ți-e drag un oraş, dacă te plimbi îndelung prin el, după ani şi ani, nu numai sufletul, ci şi trupul tău îi recunoaşte străzile şi o face astfel încât, într-un moment de dezolare în care zăpada se vălătuceşte trist, picioarele ajung să urce de la sine un povârniş de care te simți apropiat.

Astfel se face că am plecat de la Târgul Potcovarilor şi am contemplat, din preajma Moscheii Suleymaniye, ninsoarea care cădea peste Cornul de Aur; pe acoperişurile orientate spre miazănoapte, prin ungherele cupolelor măturate de crivăț se depusese de-acum zăpada. Pânzele unei corăbii care intra în port coborau fâlfâind în chip de salut, împrumutând culoarea plumburie, cețoasă a Cornului de Aur. Chiparoşii şi platanii, acoperişurile, tristețea amurgului, sunetele care răzbăteau din inima cartierelor aflate în vale, strigătele vânzătorilor şi țipetele copiilor care se jucau în curtea Moscheii - toate mi se învălmăşeau în cap şi mă făceau să simt, într-un mod care nu-mi stârnea deloc mirarea, că, de acum încolo, nu voi mai putea trăi nicăieri altundeva decât în oraşul vieții mele. Pentru o clipă am crezut că înaintea ochilor mi se iveşte chipul iubitei uitate de ani de zile.

Am coborât de pe povârniş. Am pătruns în mulțime. După rugăciunea de seară mi-am ostoit foamea în prăvălia unui negustor de măruntaie. Am ascultat cu luare-aminte ceea ce îmi povestea stăpânul prăvăliei pustii, care îmi dădea să mănânc urmărindu-mi cu duioşie îmbucăturile, de parcă ar

fi hrănit o pisică. Îndemnat şi îndrumat de el, am pornit-o, după ce s-a întunecat binişor, pe străzile înguste din dosul Târgului de Sclavi şi am găsit cafeneaua.

Înăuntru era înghesuială şi cald. Povestitorul, de felul căruia se află mulți la Tabriz ori prin alte oraşe persane, unde nu se numesc însă *meddah*[1] , ci *perdedar,* era aşezat în spate, lângă sobă, pe un podium; atârnase pe perete o singură imagine - cea a unui câine, desenat în fuga condeiului, pe hârtie grosolană, dar cu har - şi, arătând din când în când înspre animalul din imagine, îşi punea povestea în gura acelui câine.

[1] Povestitor şi mim public itinerant.

3.Eu, Câinele

După cum vedeți, am dinții atât de ascuțiți şi de lungi, încât cu greu îmi încap în gură. Ştiu că asta-mi dă o înfățișare fioroasă, dar mie îmi place. Odată, băgând de seamă cât de mari îmi sunt colții, un măcelar a zis:

— Aoleu, ăsta e porc, nu câine!

L-am muşcat atât de tare de picior, încât am simțit, în vârful dinților, tăria femurului, acolo unde se sfârşea carnea împănată cu grăsime. Pentru un câine, nimic nu e mai plăcut decât să-şi înfigă colții, cu mânie şi ură sinceră, în carnea unui duşman dezgustător. Când se iveşte un asemenea prilej, când victima care merită să fie muşcată se preumblă prosteşte prin fața mea, mi se-ntunecă privirea de plăcere; parcă mi se strepezesc dinții şi, fără să-mi dau seama, încep să scot din gâtlej nişte mârâituri care vă bagă-n sperieți.

Eu sunt câine şi, pentru că voi nu sunteți făpturi la fel de înțelepte ca mine, o să spuneți că un câine nu vorbeşte. Dar, pe de altă parte, păreți a crede o poveste în care morții vorbesc, în care eroii se folosesc de cuvinte pe care nu le cunosc. Câinii vorbesc, dar le vorbesc celor care ştiu să-i asculte.

A fost odată ca niciodată, pe când *dârmonul era în paie*[1], aşadar odată, într-una din cele mai mari moschei ale capitalei - hai să zicem că se numea Moscheea Beyazit -, a sosit din provincie un predicator fără experiență. Poate numele lui trebuie tăinuit, de aceea haideți să-l numim, de pildă, Husret Hogea, dar ce mai atâtea minciuni, omul acesta era un predicator mărginit. Pe cât de puține idei avea în cap, pe atât îi era limba de bogată. La fiecare rugăciune de vineri

[1] Formulă introductivă în basmele populare turceşti.

îi tulbura pe cei de față şi îi făcea să plângă atât de amarnic, încât unora dintre ei le secau lacrimile şi-şi pierdeau cunoştința, li se făcea rău. Iertare, să nu se înțeleagă greşit; la fel ca şi ceilalți predicatori înzestrați cu darul vorbirii, el nu plângea defel. Dimpotrivă, în vreme ce toată lumea jelea, el nici măcar nu clipea, ba punea şi mai multă elocință în vorbire, de parcă ar fi certat adunarea. Plăcându-le, pesemne, să fie mustrați, toți grădinarii, toți feciorii de pe moşiile sultanului, toți halvagiii, gloatele care alcătuiau talpa țării şi mulți alții asemenea lor fuseseră înrobiți de acest predicator. Iar el, deh, nu era câine, ci un om supus greşelii; în fața acestei mulțimi admirative, şi-a pierdut de tot cumpătul şi a băgat de seamă că nu era plăcut doar să faci comunitatea să plângă, ci şi s-o înspăimânți, ca să mănânci o pâine mai bună. Aşadar, scăpând hățurile, a început să spună că singura pricină a scumpetei, a ciumei, a înfrângerilor din războaie era faptul că uitaserăm de islamul de pe vremea Preasfântului Profet, că începuserăm să credem în alte cărți, în minciuni, socotind că acesta era islamul. Existau oare, pe vremea Preasfântului Mahomed, recitările de *mevlit*[1] ? Exista ceremonia de pomenire a morților la patruzeci de zile, se împărțeau halva şi bucate pentru sufletele lor? Oare pe vremea Preasfântului Profet se psalmodia Preasfântul Coran, precum o melodie? Rostea, oare, cineva chemarea la rugăciune din minaret, ca pe un cântec, fandosindu-se cu vocea sa minunată, cu araba sa într-atât de asemănătoare cu a arabilor şi afişând un zâmbet fals de curtezană? Oamenii se perindă pe la morminte şi se roagă fierbinte, speră în ajutor de la morți, se duc pe la mausoleele sfinților şi se închină la pietre, ca idolatrii, agață cârpe, aduc jertfe. Existau, oare, pe vremea Preasfântului Mahomed, sectanții - cei care le dădeau asemenea idei? Ibn-i Arabi, călăuza sectanților, a devenit un păcătos când a jurat

[1] Poem referitor la naşterea profetului Mahomed; era, în general, psalmodiat de interpreți specializați în acest gen (tr. *mevlid-hân).*

că faraonul a murit în credință. Sectanții *Mevlevi, Halveti, Kalenderi*[1], cei care recită Preasfântul Coran în sunetul instrumentelor muzicale, care dănțuiesc laolaltă cu flăcăiandrii sunt cu toții niște păgâni. Lăcaşurile dervişilor trebuie dărâmate, la temelia lor trebuie să se sape o groapă de şapte *arşini*[2] , iar pământul scos din ea trebuie aruncat în mare, în aşa fel, încât doar prin locuri astfel primenite să se mai poată face rugăciunea.

Acest Husret Hogea le spunea, mustrându-i şi mai dihai şi împroşcându-i cu salivă:

— Ei, credincioşilor, vi se opreşte să beți cafea. Preasfântul nostru Profet, înțelegând că aceasta amorțeşte mintea, găureşte stomacul, provoacă vătămătură şi te face sterp, că este amăgirea Diavolului, nu a băut aşa ceva. Acum, mai cu seamă, cafenelele devin locuri în care cei dornici de distracții, bogații iubitori de plăceri stau față în față şi săvârşesc tot felul de necuviințe; cafenelele ar trebui chiar închise, înaintea lăcaşurilor sufite. Ce, parcă săracii au bani de cafea? Se duc prin cafenele, îşi amorțesc mintea cu cafea şi scapă în aşa hal hățurile din mâini, încât chiar cred că javrele şi câinii vorbesc cu adevărat, ba chiar stau să-i asculte; iată, câine este cel ce aruncă anatema asupra mea şi a credinței mele, spunea acest Husret Hogea.

Cu voia dumneavoastră, doresc să răspund la ultimele vorbe ale acestui domn predicator... Vă este cunoscut, fără îndoială, faptul că noi, câinii, nu îndrăgim deloc tagma hagiu-hoge-predicator-imam. Din punctul meu de vedere, problema se leagă de faptul că, spre a nu trezi o pisică adormită în poala sa, Preasfântul Mahomed a cerut să i se taie straiul. Când se pomeneşte de faptul că nouă nu ne-a fost arătată aceeaşi bunăvoință ca pisicii - ca să nu mai vorbim de veşnica noastră gâlceava cu această creatură, cunoscută chiar şi de cel mai prost dintre oameni ca o

---

[1] Membri ai unor ordine (sau confrerii) mistice islamice (tr. *tarikat).*

[2] Veche unitate de lungime turcească, măsurând 68 cm.

făptură nerecunoscătoare -, se doreşte să se spună că Trimisul Domnului avea o scârbă față de câini. Faptul că n-am mai fost lăsați prin moschei, pentru că ne facem nevoile pe-acolo, bătăile care ne-au fost administrate secole de-a rândul cu măturile haite ale îngrijitorilor de prin curțile moscheilor sunt consecința acestei interpretări greşite şi rău intenționate.

Doresc să vă aduc aminte de una dintre cele mai frumoase sure ale Preasfântului Coran, sura „Grota". Nu pentru că în această frumoasă cafenea, printre noi, s-ar afla persoane neînstare să citească Preasfântul Coran, ci doar aşa, ca să ne reîmprospătăm memoria. În această sură se povesteşte despre şapte tineri care s-au săturat să mai viețuiască printre idolatri. Aceştia se adăpostesc într-o grotă şi se culcă. Dumnezeu le pecetluieşte, fiecăruia, urechile şi îi face să doarmă vreme de taman trei sute nouă ani. Când se trezesc, unul dintre cei şapte tineri se duce printre oameni şi pricepe că au trecut atâția ani după faptul că banii pe care-i are asupra sa nu mai sunt buni; cu toții se miră peste măsură. În cel de-al optsprezecelea verset al surei - pe care am să vi-l reamintesc, dacă îmi îngăduiți, şi care se referă la ataşamentul omului față de Dumnezeu, față de miracolele Sale, la trecerea timpului, la plăcerea unui somn adânc -, se vorbeşte de un câine care stă la intrarea în grotă. Bineînțeles că oricine se poate mândri cu faptul că este pomenit în Preasfântul Coran. Eu, ca un câine ce mă aflu, mă mândresc cu sura aceasta şi zic să dea Dumnezeu să le vină mintea la cap adepților Celui-din-Erzurum, care-şi numesc duşmanii „câini vagabonzi".

Atunci, care să fie temeiul acestei uri împotriva câinilor? De ce spuneți despre câine că e murdar, de ce vă spălați cu de-amănuntul casa, hainele, vasele când vă intră un câine în casă? De ce se spurcă cei care ne ating, de ce, dacă ştergeți cu pulpana caftanului blana umedă a unui câine, puneți să fie spălat acel caftan de şapte ori, ca nişte muieri băgate-n boale? Doar cositorarii puteau scorni minciuna potrivit căreia

o cratiță linsă de un câine trebuie să fie ori zvârlită, ori cositorită. Şi poate pisicile.

De câte ori a plecat cineva de la țară, de prin stepă, de câte ori s-a dezis de viața nomadă şi s-a mutat la oraş, câinii ciobăneşti au rămas la țară; prin urmare noi, câinii, am ajuns să fim spurcați. Înainte de islamizare, una din cele douăsprezece luni ale anului era „luna Câinelui". Acum însă, câinele a devenit o piază rea. Nu vreau să vă supăr pe voi, prietenii mei, la acest ceas de seară, când voiți să vă alegeți cu oarece învățătură morală; supărarea mea este pricinuită de faptul că domnul predicator se ia de cafenelele noastre.

Dacă vă voi spune că tatăl acestui Husret din Erzurum este necunoscut, ce-o să credeți? Şi mie mi s-a spus:

— Păi, ce fel de câine mai eşti şi tu, maestrul tău a atârnat o imagine într-o cafenea şi istoriseşte poveşti în chip de *meddah,* iar tu, ca să-l aperi - marş! -, scoți limba la domnul predicator.

Atenție, eu nu scot limba! Cafenelele noastre îmi sunt foarte dragi. Ştiți, mă plâng că imaginea mea a fost pictată pe o hârtie atât de ordinară sau că nu pot sta şi eu, ca oamenii, cu voi la masă, să beau cafea, deşi nu mă supără faptul că sunt câine. Noi murim pentru cafelele şi cafenelele noastre... Dar şi ăla, ce... Ia te uită, maestre, îmi dă să beau cafea din ibric! Să nu spuneți: se poate, oare, ca o pictură să bea cafea? Ia priviți cum mai lipăie câinele din cafea!

Ah, da' bine mi-a mai prins, m-a încălzit pe dinăuntru, mi-a ascuțit privirea, mi-a deschis mintea şi să vedeți ce mi-a venit în gând. Ştiți ce i-a trimis în dar Dogele Veneției lui Nurhayat Sultan, fata Padişahului Nostru, pe lângă maldăre de stofe şi vase chinezeşti împodobite cu flori albastre? Un câine franțuzesc dichisit, cu blana mai moale ca mătasea, ca samurul. Câinele acesta era atât de răzgâiat, încât avea până şi un veşmânt din mătase roşie. Ştiu de la un prieten de-al meu, care s-a împerecheat cu el, că acest câine nici măcar de împerecheat nu se împerechea fără haină. În țara aceasta a francilor toți câinii purtau, de fapt, asemenea haine. Se

povesteşte că acolo, o anumită doamnă frâncă - cea mai nobilă dintre nobile - ar fi văzut habar n-am ce, un câine despuiat, ori poate ruşinea câinelui ei, căci a zis: „Aoleu, câinele e gol!" şi a leşinat.

De fapt, în țara ghiaurilor frânci fiecare câine are un stăpân. Se pare că bietele animale sunt târâte pe străzi, fiecare cu lanțul de gât, precum cei mai nefericiți dintre sclavi. Apoi, oamenii aceştia îi vâră, se zice, pe bieții câini în casă cu forța, ba chiar îi iau cu ei în pat. Nu numai că ei, câinii, nu se adulmecă şi nu se împerechează între ei, dar nici măcar nu se plimbă împreună. Când se întâlnesc pe străzi, în lanțuri, în această stare jalnică, se privesc galeş, de departe, cu ochi întristați şi cam atât. Faptul că noi suntem nişte câini care hoinărim în voie pe străzile Istanbulului, în haite, la grămadă, faptul că nu avem parte de stăpâni şi că, la nevoie, vă atragem în cursă, faptul că ne putem încovriga în vreun ungher cald ori că putem dormi tihniți, la umbră, după cum ne vine nouă, faptul că ne putem slobozi unde vrem şi că putem muşca ori de câte ori vrem - toate acestea sunt lucruri pe care mintea ghiaurilor nu le poate pricepe. Dacă, dincolo de dușmănia față de câini, gândul lor este mai cu seamă să ne creştineze, am să vă reamintesc că dușmănia față de tagma câinească este, de fapt, ea însăşi un soi de creştinare. La execuțiile acestor nenorociți - care sper să nu fie prea departe! -, prietenii noştri, călăii, au să ne cheme şi pe noi să îmbucăm câte ceva, aşa cum fac uneori, ca să le servească altora drept pildă.

Am să vă mai spun, în încheiere, că stăpânul meu de dinainte era un om foarte drept. Când plecam la jafuri de noapte, ne împărțeam treaba: eu începeam să latru, iar el îi tăia gâtlejul victimei şi, în felul acesta, urletul nu se auzea. Drept mulțumire, el îi hăcuia pe împricinați, îi punea la fiert şi-mi dădea şi mie să mănânc; nu îmi place carnea crudă. Chiar dacă gealatul predicatorului din Erzurum se gândeşte deja la asta - să dea Dumnezeu să fie aşa! -, n-am de gând să-mi stric stomacul cu carnea crudă a acestui mizerabil.

4.Voi fi numit Ucigaşul

Dacă mi-ar fi spus cineva, chiar şi cu puţin înainte de a-l ucide pe prostănacul ăla, că voi lua viaţa cuiva, nu l-aş fi crezut. De aceea, uneori, ceea ce am făptuit se îndepărtează treptat de mine, ca un galion străin care se pierde în zare. Alteori mă simt ca şi cum n-aş fi săvârşit nici o crimă. Sunt patru zile de când l-am ucis fără să vreau pe bietul meu frate, Delicatul, şi m-am obişnuit de-acum, într-o oarecare măsură, cu această împrejurare.

Doream nespus de mult să pot aranja tărăşenia mizerabilă cu care m-am trezit confruntat pe neaşteptate fără a ucide vreun om, dar am priceput pe dată că nu exista altă cale. Am rezolvat-o pe dată, acolo; am luat asupra mea întreaga răspundere. N-am îngăduit ca breasla miniaturiştilor să fie, în întregime, pusă în pericol de cleveteala unui neghiob.

Totuşi, e greu să te obişnuieşti cu crima. Nu pot sta acasă, aşa că ies pe stradă; nu pot sta pe stradă, aşa că o cotesc pe altă stradă, apoi pe cea următoare şi, privind chipurile oamenilor, văd că, neavând încă prilejul de a săvârşi vreo fărădelege, foarte mulţi dintre ei se socotesc puri. Datorită acestei mărunte chestiuni de şansă şi de soartă, îmi este greu să cred că majoritatea lor sunt mai cinstiţi sau mai buni decât mine. În cel mai fericit caz, pentru că n-au săvârşit încă nici un omor, chipurile le sunt ceva mai tâmpe şi, asemenea tuturor proştilor, par mânaţi de bune intenţii. Mi-au fost de ajuns cele patru zile de peregrinări pe străzile Istanbulului, după ce l-am ucis pe nefericitul acela, ca să pricep că toţi cei în ai căror ochi am zărit o sclipire de inteligenţă, pe al căror chip am zărit o umbră izvorâtă din

suflet sunt nişte ucigaşi ascunşi. Numai proştii sunt puri.

În seara asta, de pildă, în vreme ce mă încălzeam cu cafeaua mea caldă la cafeneaua din dosul Târgului de Sclavi, în vreme ce priveam imaginea unui câine atârnată pe peretele din fund şi mă pregăteam, alături de toți cei de față, să ascult ceea ce povestea el, în vreme ce râdeam, am avut simțământul că insul de lângă mine e un ucigaş. Şi el putea să râdă, ca şi mine, la spusele *meddah-ului,* dar, nu ştiu de ce, poate datorită faptului că brațul lui se odihnea frățeşte lângă brațul meu, poate datorită neastâmpărului degetelor cu care ținea ceaşca, am decis că era şi el de acelaşi soi cu mine şi m-am întors brusc, uitându-mă fix la el. S-a speriat pe dată, iar chipul i s-a tulburat. În vreme ce se împărțea cafeaua, unul dintre cunoscuții lui l-a apucat de braț:

— De-acum, pe-aici calcă adepții lui Husret Hogea, i-a spus.

I-a făcut celuilalt semn, din ochi şi din sprâncene, să tacă. Teama lor m-a molipsit şi pe mine. Nimeni nu are încredere în nimeni; fiecare se aşteaptă, în orice clipă, la vreo josnicie din partea celui aflat în fața sa.

Vremea se răcise şi mai tare, iar pe la colțuri de stradă, la temelia zidurilor, zăpada se depusese binişor, era înaltă. In întunericul orb, trupul meu găsea drumul anevoie, bâjbâind pe străzile înguste. Uneori, din ungherul vreunei case cu obloanele bine trase, cu ferestrele acoperite de scânduri negre ca smoala, se strecura, reflectându-se pe zăpadă, lumina palidă a vreunei lămpi încă aprinse, însă în cea mai parte a timpului, nezărind nici o licărire, nimic, găseam drumul ciulind urechile la zgomotele făcute de bâtele paznicilor, izbite de pietre, la urletele haitelor de câini înnebuniți, ori la suspinele care răzbăteau din case. Câteodată, la miez de noapte, străzile înguste şi dătătoare de fiori se înveşmânta într-o lumină miraculoasă, răspândită parcă de zăpadă, şi am impresia că zăresc în întuneric, printre ruine şi copaci, umbrele acelea care-i împrumutau Istanbulului o proastă faimă, cu sute de ani în urmă. Alteori,

din case răzbate zvonul nefericiților: fie că tuşesc pe rupte, fie că sforăie, fie că plâng şi ţipă în somn, fie că la mijloc se află doi soți care încearcă să se strângă de gât unul pe altul, în vreme ce copiii plâng lângă ei.

Pentru a-mi aminti de viața fericită pe care o duceam înainte de a deveni ucigaş, pentru a mă înveseli, am dat vreo două seri pe la această cafenea, ca să-l ascult pe *meddah.* Majoritatea confraților mei miniaturişti, alături de care mi-am petrecut întreaga viață, vin pe aici în fiecare seară. De când l-am făcut însă fărâme pe un neghiob cu care pictam de pe vremea copilăriei, nu mai vreau să văd pe nimeni. Multe lucruri mă fac să mă ruşinez de existența confraților mei, care nu se pot întâlni fără să stea la bârfă, în atmosfera mizeră de petrecere de aici. Am făcut şi eu vreo două picturi pentru *meddah,* ca să nu se spună că umblu cu nasul pe sus, dar nu cred că asta le va amuți invidia.

Au însă dreptate să mă pizmuiască. Eu sunt cel mai iscusit în combinarea culorilor, în trasarea liniilor, în orânduirea paginii, în alegerea subiectului, în desenarea chipurilor, în aranjarea scenelor de luptă şi de vânătoare, în zugrăvirea animalelor, a padişahilor, a corăbiilor, a cailor, a soldaților, a îndrăgostiților, în transpunerea poeziei sufletului în imagine, ba chiar şi în aurire. N-o spun ca să mă laud, ci ca să mă înțelegeți. La fel ca şi culoarea, invidia devine, cu timpul, inseparabilă de existența maestrului miniaturist.

În toiul peregrinărilor mele - care, din pricina tulburării, devin din ce în ce mai lungi -, mă întâlnesc uneori nas în nas cu vreunul dintre frații mei de credință, simpli şi puri, iar în minte mi se strecoară deodată o idee ciudată: dacă mă gândesc acum că sunt un ucigaş, cel din fața mea va citi acest lucru pe chipul meu.

Mă străduiesc, prin urmare, îndată să meditez la alte lucruri, aşa cum mă forțam, în anii primei tinereți, zvârcolindu-mă de ruşine, să nu mă gândesc la femei în vreme ce-mi făceam rugăciunea. Dar, spre deosebire de crizele de tinerețe, în timpul cărora nu izbuteam cu nici un

chip să-mi scot din minte ideea împreunării, acum pot uita crima pe care am săvârşit-o.

Pricepeți că vă povestesc toate aceste lucruri pentru că ele se leagă de starea mea. Este de ajuns să mă gândesc la ceva pentru ca voi să pricepeți imediat. Asta mă face să nu fiu un ucigaş care umblă printre voi fără nume, fără o identitate limpede, ca o fantomă, ci mă pune în situația unui criminal de rând, arestat, cu o identitate precisă, care urmează să fie descăpățânat. Dați-mi voie, deopotrivă, să nu mă gândesc la tot, să păstrez câte ceva şi pentru mine; oamenii subțiri, ca voi, trebuie să se străduiască să afle cine sunt, luându-se după cuvintele şi după culorile mele, aşa cum afli un hoț după amprenta picioarelor sale. Iar această idee ne poartă către chestiunea stilului, foarte la modă acum: are, oare, miniaturistul un stil personal, un stil propriu, o culoare, o voce numai şi numai a lui? Trebuie el, oare, să aibă aşa ceva?

Să luăm o imagine realizată de Behzad, cel mai mare maestru, întemeietorul breslei miniaturiştilor. Am descoperit acest lucru uluitor - care se brodeşte foarte bine cu situația mea, deoarece zugrăveşte o crimă - în paginile privitoare la povestea lui *Husrev şi Şirin* dintr-o carte fără cusur, veche de nouăzeci de ani, care provine din biblioteca unui prinț persan, ucis într-o nemiloasă confruntare pentru tron. Cunoaşteți sfârşitul poveştii *Husrev şi Şirin* - vorbesc despre ceea ce istoriseşte Nizami, nu Firdevsi:

Cei doi îndrăgostiți se căsătoresc după numeroase aventuri şi evenimente furtunoase, dar tânărul Şiruye, fiul lui Husrev din căsătoria dinainte, este foarte deştept şi nu le oferă nici o clipă de răgaz. Acest prinț stă cu ochii ațintiți asupra tronului tatălui său şi asupra tinerei soții a acestuia, Şirin. Şiruye, despre care Nizami spune că „îi mirosea gura urât, ca la lei", găseşte o cale de a-l face pe tatăl său prizonier şi de a se înstăpâni pe tron. Într-o noapte, intră în camera în care dorm tatăl său şi Şirin, dă de ei, bâjbâind pe întuneric, în patul în care dorm, şi îi înfige tatălui său hangerul în

piept. Acesta va sângera până în zori şi se va stinge în patul pe care-l împarte cu frumoasa Şirin, ce doarme tihnită alături de el.

Pictura marelui maestru Behzad priveşte o spaimă reală, pe care am purtat-o în mine ani de zile, aşa cum am purtat această poveste: groaza de a mă trezi în întuneric, la miez de noapte, şi de a-mi da seama că în odaie se mai află cineva, care iscă zgomote în încăperea cufundată într-o beznă fără margini. Imaginați-vă că în mâna acelui cineva se află un hanger şi că v-a apucat de gât cu cealaltă mână. Motivele decorative de pe pereți, de pe geam, de pe rama ferestrei, lucrate, toate, cu modele delicate, cutele şi rotunjimile covorului roşu, de aceeaşi culoare cu țipătul tăcut care izbucneşte din gâtlejul vostru strâns, florile galbene şi mov, lucrate cu incredibilă delicatețe şi bucurie pe minunea de plapumă pe care ucigaşul o calcă nemilos cu piciorul lui gol şi scârbos, în vreme ce vă omoară - toate acestea servesc aceluiaşi țel: accentuează, pe de o parte, frumusețea imaginii pe care o priviți şi vă amintesc, pe de altă parte, cât de frumoasă este camera în care muriți, ca şi lumea pe care o părăsiți. Privind tabloul, înțelegeți deodată indiferența frumuseții tabloului şi a lumii față de moartea voastră, faptul că sunteți singur, chiar dacă soția vă este alături.

— Este a lui Behzad, spusese, cu douăzeci de ani în urmă, bătrânul maestru care se uita la cartea din mâna mea, ce tremura odată cu mine şi chipul i se luminase, nu atât din pricina lumânării aflate alături de noi, cât a plăcerii de a vedea miniatura. Este în asemenea măsură a lui Behzad, încât nici nu mai are nevoie de semnătură.

Ştiind şi el acest lucru, Behzad nu-şi pusese semnătura în vreun colț tăinuit al picturii. Potrivit bătrânului maestru, această purtare a lui Behzad trăda sfioşenie şi stinghereală. Adevăratul dar, adevăratul meşteşug constă atât în a înfățişa ceva ieşit din comun, ceva de neegalat, cât şi în a nu lăsa, în această minune, vreun indiciu care să dezvăluie identitatea miniaturistului.

Am ucis-o pe nefericita mea victimă cu o metodă ordinară şi grosolană, pe care am descoperit-o în disperare de cauză. Spre a cerceta dacă a mai rămas sau nu vreo amprentă personală din opera mea, care să mă dea de gol, am început să vin noaptea în acest loc pustiit de incendiu şi să-mi frământ mintea cu probleme de stil. Ceea ce trece drept stil nu este decât un cusur care deschide calea amprentei personale.

Aş fi descoperit maidanul acesta chiar dacă n-ar fi fost luminozitatea zăpezii. Aici se află locul pustiit de incendiu în care mi-am ucis prietenul, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani. Zăpada a acoperit, a distrus toate urmele care ar putea fi socotite semnătura mea. Aceasta demonstrează că până şi Dumnezeu este alături de mine şi de Behzad în chestiunea stilului şi a semnăturii. Dacă am fi săvârşit un păcat de neiertat pictând cartea, chiar fără să ne dăm seama de acest lucru, aşa cum pretindea în urmă cu patru nopți neghiobul acela, Dumnezeu nu ne-ar fi arătat nouă, miniaturiştilor, această dragoste.

În noaptea aceea, când am ajuns cu Delicat Efendi la locul pustiit de incendiu, încă nu ningea. Auzeam cum răsunau de departe urletele câinilor.

— De ce am venit aici?, m-a întrebat nefericitul. Ce ai să-mi arăți la vremea asta?

— În fața noastră se află un puț, iar la zece paşi de el sunt îngropați banii pe care i-am adunat de ani de zile, i-am zis. Dacă n-ai să spui nimănui ce ți-am povestit, te vom ferici atât Unchiul, cât şi eu.

— Aşadar, recunoşti că ai ştiut de la bun început ce a făcut..., a zis el cu însuflețire.

— Recunosc, am minți eu, neavând încotro.

— Ştii că imaginea pe care ați pictat-o este un foarte mare păcat?, a zis el cu naivitate. Este o blasfemie, o erezie la care nu ar fi cutezat nimeni. O să ardeți în fundul Iadului. Chinurile şi suferințele voastre vor fi fără sfârşit. M-ați făcut şi pe mine părtaş.

Auzind aceste cuvinte, pricepeam cu groază că foarte mulți oameni aveau să le creadă. De ce? Pentru că aveau o asemenea forță, o asemenea putere de atracție, încât, vrând-nevrând, li se deştepta interesul şi doreau să se vădească adevărate în privința altor ticăloşi, nu a lor înşile. La drept vorbind, din pricina caracterului tainic al cărții pe care o pregătea şi a banilor primiți pentru ea, soiul acesta de bârfe la adresa Unchiului erau foarte numeroase. Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman mai cu seamă, avea o aversiune față de el. Mă gândeam şi la faptul că pusese cu viclenie cleveteala fratelui meu auritor pe seama acestor zvonuri. Cât de sincer era?

L-am pus să repete vorbele care ne asmuțeau unul împotriva altuia. Nu s-a pierdut într-o lungă explicație, molfăindu-şi cuvintele ca de obicei. Parcă se ruga de mine ca să-i acopăr vreo greşeală, să scăpăm de bătaia Maestrului Osman, în anii uceniciei petrecute împreună. Pe vremea aceea, socoteam sinceritatea lui demnă de crezare. Şi în anii uceniciei făcea ochii la fel de mari, dar pe atunci nu i se micşoraseră încă din pricina auririi. Însă nu mi-am dorit nicidecum să simt dragoste față de el, căci era gata să le istorisească totul celorlalți.

— Uite, i-am zis, cu prefăcută gravitate. Facem aurirea, găsim modelul pentru chenar, tragem linia, împodobim paginile cu culori şi aur sclipitor; noi suntem cei care făurim cele mai frumoase imagini, care înviorăm dulapurile, cutiile. Sunt ani de zile de când facem toate aceste lucruri. Este munca noastră. Ni se fac comenzi pentru picturi şi ni se spune: „Aşază în chenar o corabie, o gazelă, un padişah, păsări de felul acesta, oameni ca aceştia, scena aceasta din poveste să fie aşa, şi aşa", iar noi facem ce ni se spune. De data asta, Unchiul mi-a spus: „Desenează un cal care să vină dinlăuntrul tău." Vreme de trei zile am desenat sute de cai, asemenea marilor maeştri din vechime, ca să desluşesc ce înseamnă o imagine de cal care să vină dinlăuntrul meu.

Am scos un şir de cai desenați pe hârtie groasă de

Samarkand, ca să-mi fac mâna, şi i i-am arătat. Cuprins de interes, a luat hârtia şi, apropiind-o de ochi, a început să contemple, la lumina palidă a lunii, caii desenați în alb şi negru.

— Vechii maeştri din Şiraz, din Herat, am spus, afirmau că, pentru a putea desena calul dorit şi văzut de Dumnezeu, miniaturistul trebuie să deseneze cai vreme de cincizeci de ani, fără contenire, şi adăugau că, de fapt, cea mai bună imagine a unui cal va fi cea desenată pe întuneric. Asta pentru că, în cincizeci de ani, adevăratul miniaturist îşi pierde vederea, lucrând din greu, şi învață pe de rost calul pe care-l schițează mâna sa.

Privirea inocentă pe care i-o văzusem încă din anii copilăriei se pierduse printre caii desenați de mine.

— Ni se fac comenzi, iar noi doar ne străduim să desenăm cel mai tainic, cel mai neasemuit cal, aşa cum făceau vechii maeştri. Este nedrept să fim socotiți răspunzători după ce am împlinit ceea ce ni s-a cerut.

— Nu ştiu, aşa să fie?, a zis. Avem şi noi răspunderi, avem o voință. Eu nu mă tem de nimeni; doar de Dumnezeu. Iar El ne-a dat minte ca să despărțim binele de rău.

Era un răspuns potrivit.

— „Dumnezeu ştie tot, aude tot..."[1] , am spus eu în arabă. Vor înțelege că tu, eu, noi am făcut lucrul acesta fără a şti despre ce e vorba. Cui ai să-l torni pe Unchiul? Nu socoteşti că în spatele acestei afaceri se află voința Preasfântului Nostru Padişah?

A tăcut.

M-am gândit: era oare atât de mărginit, ori vorbea aiurea pentru că îşi pierduse sângele rece, de frica lui Dumnezeu?

Ne-am oprit lângă puț. Mi s-a părut că-i văd, o clipă, ochii în întuneric şi am înțeles că era speriat. Mi s-a făcut milă de el. De-acum, nu mai exista întoarcere. M-am rugat lui

[1] Citat coranic.

Dumnezeu să mă-ntărească în convingerea că omul din faţa mea nu era doar fricos, ci şi ticălos.

— Numeri de aici doisprezece paşi şi apoi sapi, i-am zis.

— Şi ce-ai să faci după aceea?

— Am să-i spun Unchiului să ardă picturile. Ce altceva putem face? Dacă se află în comunitatea lui Husret Hogea din Erzurum că s-a iscat un asemenea zvon, n-o să rămânem teferi nici noi, n-o să rămână întreg nici atelierul de pictură. Cunoşti pe careva dintre ei? Ia acum banii ăştia, ca să fim siguri că n-ai să ne pârăşti.

— În ce sunt puşi banii?

— Într-un vas vechi de murături. Sunt şaptezeci şi cinci de galbeni veneţieni.

Cu ducaţii veneţieni mai treacă-meargă, dar ce mi-o fi venit cu vasul de murături? Era atât de lipsit de noimă, încât a fost convingător. Am înţeles în felul acesta, încă o dată, că Dumnezeu era cu mine, deoarece tovarăşul meu de ucenicie, care, pe măsură ce treceau anii, devenea tot mai lacom de bani, începuse deja să numere cu însufleţire doisprezece paşi în direcţia pe care i-o arătasem.

În clipa aceea mă gândeam la două lucruri. Nici vorbă de galbeni veneţieni în pământ! Dacă nu-i voi putea da banii, neghiobul ăsta nemernic o să ne distrugă! O clipă, mi-a venit să-l îmbrăţişez, aşa cum făceam uneori pe vremea uceniciei, dar anii ne îndepărtaseră unul de altul. Mintea-mi stăruia asupra felului în care urma să sape în pământ. Oare cu unghiile? M-am gândit la toate astea într-o clipă, dacă gândire se poate numi.

Am apucat neliniştit piatra de lângă gura puţului. Pe când se afla pe la al şaptelea sau al optulea pas, l-am ajuns din urmă şi l-am lovit în ceafă, cu toată puterea de care eram în stare. Piatra a coborât cu o asemenea iuţeală şi violenţă asupra capului lui, încât m-am speriat de parcă m-ar fi lovit pe mine; ba chiar m-a durut.

Dar, în loc să sufăr pentru ceea ce săvârşisem, am dorit să termin ce începusem cu o clipă mai devreme. Căci pornise

să se zbată atât de amarnic pe jos, încât, vrând-nevrând, te cuprindea o şi mai mare neliniște.

La multă vreme după ce l-am prăvălit în puț, am început să mă gândesc că în ceea ce săvârşisem era ceva ordinar, care nu se potrivea deloc cu delicatețea miniaturistului.

5.Eu sunt Unchiul vostru

Eu sunt Unchiul dinspre mamă al lui Negru, dar şi ceilalți tot „Unchiul" îmi spun. Cândva, cea care dorea ca el să mi se adreseze astfel era chiar mama lui Negru, dar mai apoi nu numai Negru, ci toată lumea a ajuns să folosească acest nume. Negru a început să dea pe la noi acum treizeci de ani, după ce ne-am mutat pe strada aceea întunecoasă şi umedă, umbrită de castani şi tei, din spatele Aksarayului. Era casa de dinaintea celei pe care o avem acum. Când eu, Mahmud Paşa, plecam vara în campanie, îi regăseam la întoarcere, toamna, pe Negru şi pe mama lui, refugiați în casa noastră. Răposata lui mamă era sora mai mare a răposatei mele soții. Alteori, când mă-ntorceam acasă în serile de iarnă, le găseam pe mama lui şi pe nevasta mea strâns îmbrățişate, făcându-şi destăinuiri, cu ochii în lacrimi. Tatăl lui, care era *muderris*[1] pe la mici şcoli coranice de periferie, fără a fi putut rămâne mai mult timp în vreuna dintre ele, era un om arțăgos, nervos, şi, pe deasupra, mai obişnuia şi să bea binişor. La vremea aceea, Negru avea şase ani; când plângea maică-sa, plângea şi el; când maică-sa tăcea, tăcea şi el şi se uita cu teamă la mine, Unchiul lui.

Sunt mulțumit să-l văd acum în fața mea, hotărât, matur, cu aerul unui nepot respectuos. Cinstirea pe care mi-o arată, grija cu care mi-a sărutat mâna, precizarea pe care a făcut-o când mi-a dat călimara mongolă adusă în dar „Este numai pentru cerneală roşie" -, felul cumpănit în care stă aşezat în fața mea, cu genunchii strâns lipiți, toate acestea îmi arată, o dată în plus, nu doar că el este omul cumpănit, copt care se doreşte a fi, ci şi că eu sunt bătrânul care îmi doream să fiu.

---

[1] Director de şcoală coranică (tr. *medrese,* ar. *madrasa).*

Seamănă cu tatăl lui, pe care l-am văzut o dată sau de două ori: este înalt, subțire şi are o oarecare nervozitate în mişcările mâinilor şi ale braţelor, care însă îl prinde. Felul în care îşi aşează mâinile pe genunchi, privirile care spun: „înțeleg, înțeleg cu respect" când eu rostesc ceva însemnat şi privirea arzătoare care se cufundă în ochii mei, felul în care clatină din cap, potrivit unui ritm tainic, care urmează măsura vorbelor mele, sunt foarte la locul lor. Ajuns la această vârstă, ştiu că adevăratul respect nu izvorăşte din inimă, ci din rânduieli mărunte şi din supunere.

În anii în care mama sa îl aducea adeseori pe aici, cu orice pretext, deoarece socotea că fiul ei avea un viitor în casa noastră, am descoperit că îi plăceau cărțile, ne-am legat unul de altul şi, după cum spuneau cei din casă, mi-a devenit învățăcel. Îi povesteam cum, trasând linia orizontului spre chenarul de sus al miniaturii, maeştrii din Şiraz scoseseră la lumină un nou stil. Îi povesteam cum, în vreme ce toți îl înfățişau pe Mecnun, nebun din dragoste pentru Leyla sa, rătăcind prin deşert, Marele Maestru Behzad izbutea să-l reprezinte printre grupuri de femei care făceau mâncare, care se trudeau să aţâțe focul suflând în el ori care păşeau printre corturi, dar nu mai puțin singur. Îi spuneam cât de ridicoli erau majoritatea miniaturiştilor care, fără a fi citit poezia lui Nizami, ilustrau momentul în care Husrev o contempla pe Şirin goală, la miez de noapte, în vreme ce se scălda în lac, colorând caii şi veşmintele îndrăgostiților în culorile care le treceau lor prin minte şi-i mai spuneam că miniaturistul care este atât de indiferent încât nici măcar nu citeşte cu băgare de seamă, inteligent, textul pe care îl ilustrează, nu pune mâna pe condei şi pe pensulă decât pentru bani.

Acum văd cu bucurie că Negru şi-a însuşit şi o altă lecție importantă: dacă nu doreşti să ai deziluzii în pictură şi în artă, trebuie să ai grijă să nu-ți faci o meserie din ele. Oricât de talentat şi de iscusit ai fi, caută banii şi puterea în altă parte, astfel încât să nu te superi pe artă dacă nu te alegi cu nimic de pe urma harului şi a muncii tale.

Mi-a povestit că maeştrii miniaturişti şi caligrafii din Tabriz, pe care-i cunoscuse pe rând, deoarece le comandase cărți pentru paşalele şi pentru bogătaşii din Istanbul şi din provincie, se zbăteau în lipsuri şi deznădejde. Ca urmare a lipsei banilor şi a dezinteresului, foarte mulți miniaturişti din Tabriz, dar şi din Meşhed, din Alep, lăsaseră deoparte decorarea cărților şi începuseră să deseneze imagini pe o singură foaie de hârtie, să înfățişeze ciudățenii care stârneau amuzamentul călătorilor frânci şi să picteze imagini necuviincioase. Auzise, legat de cartea pe care Şahul Abbas i-o dăruise Padişahului Nostru cu prilejul tratatului de pace, că începuse încă de pe-acum să fie risipită, iar paginile ei, folosite pentru altă carte. Padişahul Indiei, Akbar, prinsese să cheltuiască atâția bani pe o nouă carte de mari dimensiuni, încât cei mai strălucițiminiaturişti din Tabriz şi din Kazvin îşi lăsaseră baltă lucrările şi dăduseră fuga la palatul lui.

Pe când îmi istorisea toate acestea, mai strecura la răstimpuri, cu plăcere, şi alte istorii; îmi relata, de pildă, zâmbind, istoria hazlie a unui fals Mehdi[1], sau îmi vorbea despre îngrijorarea care se stârnise când Safavizii i-l dăduseră uzbecilor, ca ostatic şi zălog de pace, pe un nevolnic de prinț, ce căzuse bolnav şi murise de fierbințeală după trei zile. Înțeleg însă, din umbra strecurată în privirea lui, că acea pricină complicată care ne înspăimântă pe amândoi şi despre care e greu să vorbeşti a dispărut.

Asemenea tuturor tinerilor care veneau des pe la noi, care auziseră ce se spunea pe socoteala noastră şi care, chiar de la distanță, ştiau de existența ei, Negru se îndrăgostise şi el,

---

[1] Personaj care, conform unei credințe necanonice, dar populare în mediile sunnite, îşi va face apariția înainte de Sfârşitul Lumii, în Ziua Judecății de Apoi, pentru a restabili islamul în litera sa, înainte ca personajul malefic Deccâl (ar. Dajjâl) să ducă omenirea la pierzanie. În şiismul duodeciman (imamit), acest personaj dobândeşte o dimensiune mistică şi escatologica, fiind identificat cu cel de-al doisprezecelea imam, aflat în ocultare.

desigur, de unica şi frumoasa mea fiică, Şeküre. Pentru că la vremea aceea toți erau îndrăgostiți de minunea mea de fată, cei mai mulți dintre ei chiar fără să o fi văzut, socoteam că nu era vorba de ceva primejdios, care să merite atenție. Dragostea pe care o nutrea Negru era însă pasiunea fără de speranță a unui tânăr care venise adeseori în casa noastră, care fusese acceptat, care se bucurase de dragoste şi care aflase prilejul de a o zări pe Şeküre. N-a izbutit să-şi înăbuşe pasiunea, aşa cum nădăjduiam, şi a făcut greşeala de a-i dezvălui deschis fetei mele vâlvătaia care-l mistuia.

Din această cauză, a fost silit să nu ne mai calce pragul.

Şi Negru ştie acum, pesemne, că, la trei ani de la plecarea sa din Istanbul, fata mea, aflată în floarea vârstei, s-a măritat cu un spahiu, că acest războinic slab de minte a plecat în campanie, după ce i-a făcut fetei mele doi băieți, că nu s-a mai întors şi că, de patru ani, nu mai are nimeni ştire de el. Simțeam că aflase acest lucru, şi asta nu pentru că la Istanbul asemenea bârfe şi veşti se răspândesc repede, ci din felul în care mă privea în adâncul ochilor, în momentele de tăcere care se aşterneau între noi. Chiar în această clipă îmi dau seama că, în vreme ce-şi aruncă ochii pe *Cartea sufletului,* deschisă pe suportul de carte, ciuleşte urechea la vocile copiilor care se foiesc prin casă, deoarece ştie, la fel de bine, că, de doi ani, fata mea a revenit cu cei doi băieți în casa părintească.

Nu v-am vorbit deloc despre această casă nouă, clădită în absența lui Negru. Fără îndoială că, asemenea oricărui tânăr plin de năzuințe care şi-a pus în minte să facă avere şi să dobândească respectabilitate, Negru socoteşte şi el că este jenant să aducă vorba despre asemenea lucruri. Cu toate acestea însă, de cum a pătruns în casă, de pe scări chiar, i-am spus că al doilea cat este întotdeauna mai uscat şi că strămutarea aici mi-a mai alinat durerile de oase. Mă încerca o stranie stânjeneală când vorbeam de catul al doilea, dar ar trebui să mai ştiți că, în curând, până şi celor care au o avere cu mult mai modestă decât a mea, chiar şi simplilor spahii

care stăpânesc o mică feudă le va sta în putință să-şi ridice case cu două caturi.

Ne aflam în camera pe care o folosesc iarna ca atelier de pictură. Mi-am dat seama că Negru simțise prezența lui Şeküre în camera de alături. Am intrat pe dată în subiectul la care mă refeream în răvaşul trimis la Tabriz, spre a-l chema la Istanbul.

— Aşa cum făceai şi tu cu caligrafii şi cu miniaturiştii din Tabriz, pregătesc şi eu cărți, i-am zis. Cel care mi-a comandat cartea este Preasfântul Nostru Padişah, Temelia Lumii. Deoarece cartea este secretă, Padişahul Nostru a pus să se scoată bani pentru mine în taină, de la Mai-marele vistiernicilor. M-am înțeles în parte cu fiecare dintre cei mai iscusiți miniaturişti din atelierul Padişahului Nostru. Îi puneam să deseneze - pe unul un câine, pe altul un copac şi motivele decorative ale chenarului, pe altul cai. Doream ca lucrurile pe care le ceream să le deseneze să întruchipeze întregul univers al Padişahului Nostru, ca în tablourile maeştrilor venețieni. Dar aceste lucruri nu urmau să devină întruchiparea avuției pământeşti, aşa cum se întâmplă la venețieni, ci a bogăției interioare, a bucuriilor şi a spaimelor care însufleţesc universul Padişahului Nostru. Dacă am pictat monede de aur, am făcut-o spre a îngrădi valoarea banilor; am pus, în schimb, acolo Diavolul şi Moartea pentru că ne temem de ele. Nu ştiu ce se zvoneşte. Am dorit ca veşnicia copacilor, osteneala cailor, neobrăzarea câinilor să-l reprezinte pe Padişahul Nostru, laolaltă cu lumea lui. Am dorit ca miniaturiştii mei, porecliți Barză, Măslină, Delicatul şi Fluture, să-şi aleagă subiectele după placul inimii. Chiar şi în cele mai reci, mai nefericite nopți de iarnă venea pe ascuns câte unul dintre miniaturiştii Padişahului Meu, ca să-mi arate ce plăsmuise pentru carte.

— Nu pot spune acum pe de-a-ntregul cum făuream picturile şi de ce purcedeam astfel. Nu pentru că ți-aş ascunde acest lucru sau pentru că n-aş putea să ți-l spun. Este ca şi cum nici măcar eu n-aş şti pe de-a-ntregul la ce se

referă ele. Ştiu, însă, ce fel de picturi trebuie să fie.

Auzisem de la bărbierul care locuia pe fosta noastră stradă că, la patru luni de la primirea răvaşului meu, Negru se întorsese la Istanbul, aşa că îl chemasem acasă la mine. Ştiam că în povestea mea exista promisiunea unei suferințe şi a unei fericiri care urmau să ne lege unul de altul.

— Fiecare imagine spune o poveste, i-am zis. Spre a spori frumusețea cărții pe care o citim, miniaturistul zugrăveşte cea mai frumoasă scenă din poveste. Momentul în care îndrăgostiții se zăresc pentru prima dată; cel în care eroul Rustem taie capul fiarei demonice; durerea lui Rustem, care înțelege că străinul pe care l-a ucis este fiul său; Mecnun, cel care şi-a pierdut mințile din dragoste, în mijlocul naturii pustii şi sălbatice, printre lei, tigri, cerbi, şacali; clipa în care Alexandru vede, în pădurea în care se duce înainte de luptă pentru a-şi afla viitorul de la păsări, cum îi este sfârtecat sitarul de un vultur uriaş şi durerea pe care o încearcă... Ochii noştri, obosiți de lectura acestor poveşti, se odihnesc mai apoi privind ilustrațiile. Dacă există în poveste un amănunt pe care mintea şi imaginația noastră s-au trudit zadarnic să îl întruchipeze, miniatura ne vine pe dată în ajutor. Miniatura este înflorirea poveştii prin culoare. Nimeni nu se poate gândi la o miniatură fără poveste. Credeam că nimeni nu se poate gândi la aşa ceva, am adăugat eu cu regret. Dar lucrul acesta se poate întâmpla. În urmă cu doi ani, m-am dus încă o dată la Veneția, ca sol al Padişahului Nostru. Mă uitam mereu la portretele realizate de maeştrii italieni. Fără a cunoaşte istoria ori mediul celui înfățişat acolo, dar străduindu-mă să-i pricep şi să-i desluşesc povestea. Într-o zi, am rămas pironit în fața unui tablou atârnat pe peretele unui palat.

— Înainte de toate, tabloul era imaginea cuiva - a unui om ca mine. Desigur, a unui păgân, nu a unuia dintre noi. Dar privindu-l, aveam impresia că-mi seamănă. De fapt, nu semăna deloc, dar absolut deloc cu mine. Avea o față cărnoasă, rotundă, cu totul lipsită de pometi şi, totodată, de

minunata mea bărbie. Nu semăna deloc cu mine, dar nu ştiu cum se face că, privindu-l, îmi tresaltă inima, de parcă ar fi fost propriul meu portret.

— Am aflat de la domnul venețian care-mi arăta palatul lui că portretul de pe perete era al unui prieten, al unui domn de neam mare, ca şi el. Poruncise să i se pună în portret tot ceea ce avea însemnătate în viața lui: câmpul, satul şi pădurea care părea adevărată, din pricina culorilor ce se pierdeau una în alta, toate cuprinse în peisajul ce se zărea pe fereastra deschisă din spate. Pe masa din fața lui se aflau un ceas, cărți, timpul, răul, viața, condeiul, harta, busola, cutii cu galbeni, alte obiecte, mărunțişuri, lucruri al căror rost nu-l pricepeam ori pe care-l ghiceam, probabil, aşa cum se întâmplă în foarte multe tablouri... Umbra ginnului, a Diavolului, şi apoi preafrumoasa lui fiică, fiica lui de vis, care stătea alături de tatăl ei.

— Pentru înfrumusețarea şi întregirea cărei poveşti fusese creat acel portret? Privindu-l, înțelegeam că el era însăşi povestea. Nu era prelungirea vreunei poveşti, ci un lucru împlinit pentru el însuşi.

— Nu mi-am mai putut scoate din minte portretul, în fața căruia rămăsesem aşa, încremenit. Am ieşit din palat, am revenit în casa în care eram găzduit şi m-am gândit toată noaptea la el. Şi eu îmi doream să pot fi înfățişat în acest fel. Nu, asta nu mi se cuvine mie; Padişahul Nostru trebuie să fie pictat astfel! Padişahul Nostru trebuie să fie reprezentat cu tot ceea ce stăpâneşte, cu tot ceea ce aminteşte de universul lui şi cu tot ceea ce îl înconjoară. M-am gândit că se poate ilustra o carte cu această idee.

— Maestrul italian pictase în aşa fel portretul seniorului venețian, încât pricepeai pe dată că îl înfățişa pe acel senior. Dacă nu l-ai fi văzut niciodată pe omul acela şi dacă ți s-ar fi cerut să-l afli într-o mulțime, ai fi izbutit să-l găseşti şi să-l desluşeşti dintre mii de oameni, doar mulțumită portretului. Maeştrii italieni au descoperit modalitățile şi iscusința de a zugrăvi pe oricine în aşa fel, încât să poată fi deosebit de

altcineva nu prin veşminte şi însemne, ci prin chip. Este ceea ce numesc ei portret.

— Dacă chipul ți-e reprezentat măcar o dată astfel, nu te mai poate uita nimeni. Chiar dacă eşti foarte departe, cel care-ți priveşte portretul te simte ca şi cum te-ai afla în preajma lui. Până şi cei care nu te-au văzut niciodată, în viață fiind, îți pot privi chipul, de parcă te-ai afla în fața lor, la ani de zile de la moartea ta.

Am tăcut îndelung. Prin partea de sus a ferestruicii care dădea dinspre vestibul înspre stradă, pe care o acoperisem de curând cu pânză cerată şi ale cărei obloane de jos nici măcar nu le deschisesem, pătrundea o lumină care-ți stârnea fiori, în culoarea frigului de afară.

— Aveam un miniaturist, am zis. La fel ca şi alți miniaturişti, venea seara pe la mine, în taină, pentru această carte secretă a Padişahului, şi lucram împreună până dimineața. El făcea cea mai bună aurire. Bietul Delicat Efendi a plecat de aici într-o seară, dar n-a mai ajuns acasă. Mă tem că maestrul meu auritor a fost ucis.

6.Eu, Orhan

— Să fi fost ucis? a întrebat Negru.

Negru era înalt, subțire şi oarecum înspăimântător. Mă duceam către ei, când bunicul a zis:

— Se pare că a fost ucis, şi m-a văzut. Ce faci aici?

Se uita în aşa fel la mine, încât m-am dus la el, fără nici o sfială, şi m-am aşezat în brațele lui; m-a dat însă jos pe dată.

— Sărută mâna lui Negru, mi-a zis. I-am sărutat mâna. N-avea nici un miros.

— E foarte drăguț, a spus Negru, şi m-a sărutat pe obraz. O să fie vânjos ca un leu.

— Acesta este Orhan şi are şase ani. Mai avem şi un băiat mai mare, pe Şevket, care are şapte ani. Acela e un copil foarte căpos.

— Am fost iar pe strada din Aksaray, a zis Negru. Era frig, zăpada şi gheața stăpâneau pretutindeni, dar nimic nu părea să se fi schimbat.

— Toate s-au schimbat, totul a decăzut, a zis bunicul. Chiar foarte mult.

S-a întors către mine:

— Unde este fratele tău mai mare?

— Cu maestrul.

— Tu de ce eşti aici? În

— Maestrul mi-a spus: Bravo, tu du-te.

— Ai venit singur?, m-a întrebat bunicul. Trebuie să te aducă fratele tău mai mare.

Apoi i-a zis lui Negru:

— Am un prieten legător de cărți, la care se duc de două ori pe săptămână, după şcoala coranică, şi ucenicesc, învață legătoria.

— Îți place să faci picturi, ca bunicul?, m-a întrebat Negru.

Am tăcut.

— Bine, a zis bunicul. Hai să vedem despre ce e vorba.

Căldura care se răspândea din mangal era atât de plăcută, încât nu doream să mă dezlipesc de ei. M-am oprit o clipă, adulmecând mirosul de vopsea şi lipici. Mirosea şi a cafea.

— Este un alt mod de a picta, un alt mod de a vedea, a zis bunicul. De aceea a fost ucis nefericitul de auritor. Pe deasupra, făcea şi aurire de tip vechi. Nici măcar nu ştiu dacă a fost ucis, doar că a dispărut. Ei ilustrează o carte a ceremoniilor pentru Padişahul Nostru, sub comanda Mai-marelui miniaturiştilor, Maestrul Osman. Toți lucrează acasă. Maestrul Osman este la atelier. Vreau să te duci mai întâi pe acolo şi să vezi totul cu ochii tăi. Mă tem ca nu cumva ceilalți să se fi certat şi să se fi omorât între ei. Fluture, Măslină, Barză, potrivit poreclelor pe care li le-a dat, cu ani în urmă, Osman, Maestrul lor, Mai-marele miniaturiştilor... Ai să te duci pe la ei pe acasă, să-i vezi...

În loc să cobor scările, m-am întors. Din camera cu dulap în perete în care dormea Hayriye noaptea se auzea un scârțâit şi am intrat acolo. Înăuntru nu era Hayriye, ci mama. Când m-a văzut, s-a fâstâcit. Se afla cu jumătate de trup în dulap.

— Unde ai fost?, m-a întrebat.

Dar ştia unde fusesem. În dulap este o gaură; de acolo se vede camera de pictură a bunicului, iar când uşa camerei este deschisă se vede holul, apoi, de cealaltă parte a holului, camera în care doarme bunicul - desigur, dacă şi uşa ei este deschisă.

— Am fost la bunicul, am zis. Ce faci aici, mamă?

— Nu ți-am spus că are un musafir, că nu trebuie să intri la el? a țipat ea, dar nu foarte tare, pentru că nu voia s-o audă musafirul. Ce făceau?, m-a întrebat după aceea, pe un ton dulce.

— Stăteau jos. Dar nu erau cu vopselele. Bunicul povestea, iar celălalt asculta.

— Cum şedea?

M-am aşezat deodată, hopa, pe jos, şi l-am imitat pe musafir:

— Uite, mamă, acum sunt o persoană foarte serioasă; acum îl ascult pe bunicul cu sprâncenele încruntate şi clatin din cap plin de seriozitate, în ritm, de parcă aş recita *mevlit-ul,* ca musafirul acela.

— Du-te jos, a spus mama. Trimite-o pe Hayriye la mine. Imediat.

S-a aşezat şi a început să scrie ceva pe o hârtiuță de pe tăblia de scris, pe care o ținea în poală.

— Ce scrii, mamă?

— Nu ți-am spus să te duci imediat jos şi s-o chemi pe Hayriye la mine?

M-am dus în bucătărie. Venise fratele meu mai mare. Hayriye îi pusese în față o cratiță cu pilaf, pe care-l luase din pilaful musafirului.

— Trădătorule! a zis fratele meu mai mare. M-ai lăsat cu meşterul şi ai plecat. Eu am răsucit toate firele. Mi s-au învinețit degetele de tot.

— Hayriye, te cheamă mama.

— Când termin de mâncat, te bat, a zis fratele meu mai mare. Am să te pedepsesc pentru lenea şi pentru trădarea ta.

Când a ieşit Hayriye, frate-meu s-a ridicat şi s-a repezit la mine, fără să-şi termine de mâncat pilaful. N-am apucat să fug. M-a prins de încheietura mâinii şi a început să mi-o răsucească.

— Nu face asta, Şevket, mă doare foarte tare!

— Ai s-o mai ştergi vreodată aşa, şmechereşte?

— N-am s-o mai şterg.

— Jură!

— Jur!

— Jură pe Coran!

— Jur pe Coran!

Dar nu mi-a dat drumul. M-a tras lângă tava lui şi m-a pus să îngenunchez. Pe de o parte îşi mânca pilaful cu lingura, iar pe de alta, fiind cu mult mai puternic decât mine, îmi răsucea braţul şi mai tare.

— Nu-ţi mai chinui iar fratele, tiranule!, a zis Hayriye, care îşi pusese vălul şi ieşea. Lasă-l!

— Tu nu te-amesteca, fată de rob! a zis fratele meu mai mare, continuând să-mi răsucească braţul. Unde te duci?

— Să iau lămâi, a zis Hayriye.

— Mincinoaso! a zis fratele meu mai mare. E plin dulapul de lămâi.

Pentru că slăbise puţin strânsoarea braţului, am reuşit să mă desprind, i-am dat un picior şi m-am apucat de braţul sfeşnicului, dar s-a aruncat asupra mea şi m-a prins sub el.

A lovit sfeşnicul, iar tava s-a răsturnat.

— Belelele lui Dumnezeu, a zis mama.

Nu striga, ca să n-o audă musafirul. Oare cum traversase holul şi coborâse scările fără s-o vadă Negru? Ne-a despărţit.

— Ne faceţi de râs, obraznicilor!

— Orhan a minţit astăzi, a zis Şevket. M-a lăsat cu toată treaba la meşter şi-a fugit.

— Taci, a zis mama şi i-a tras o palmă.

Îl lovise uşor; de aceea, fratele meu mai mare n-a plâns.

— Vreau la tata, a zis. Când o să se întoarcă tata, o să scoată din teacă sabia cea roşie a unchiului Hasan şi o să plecăm din casa asta, o să ne întoarcem la unchiul Hasan.

— Taci, a zis mama.

S-a înfuriat deodată aşa de tare, că l-a târât pe Şevket, pe care-l prinsese de braţ, până în întunericul de la capătul vestibulului pietruit. Mă luasem şi eu pe urmele lor. Mama a deschis uşa şi, văzându-mă şi pe mine, a zis:

— Intraţi amândoi aici!

— Dar, mamă, eu n-am făcut nimic, am zis, însă am intrat. Mama a închis uşa în urma noastră. Înăuntru nu era chiar întuneric beznă; prin crăpăturile obloanelor care dădeau spre rodiu pătrundea o lumină abia vizibilă, dar mi s-

a făcut frică.

— Mamă, deschide uşa, am zis. Mi-e frig!

— Nu plânge, fricosule, a zis Şevket. O s-o deschidă acum.

Mama a deschis uşa.

— O să staţi cuminţi până pleacă musafirul? a întrebat. Bine atunci, până pleacă Negru staţi în bucătărie, lângă sobă, şi nu vă duceţi sus.

Am auzit cum necheza uşor un cal în grajd. Apoi l-am mai auzit o dată. Nu era calul bunicului, era calul lui Negru. Ne-a cuprins un soi de veselie, de parcă ar fi început o zi de târg sau o dimineaţă de sărbătoare. Mama a surâs, dornică parcă să zâmbim şi noi. A făcut doi paşi şi a deschis poarta dinspre noi a grajdului.

— Brrruu! a strigat.

S-a întors şi ne-a aşezat în bucătăria plină de şoareci a lui Hayriye, care mai mirosea şi a ulei.

— Băgaţi de seamă, să nu-mi spuneţi că vreţi să ieşiţi de aici până nu pleacă musafirul! Şi să nu vă certaţi, ca să nu creadă cineva că sunteţi nişte copii răsfăţaţi şi fără educaţie.

— Mamă, i-am zis, înainte de a închide uşa. Mamă, trebuie să-ţi spun ceva. Bietul auritor al bunicului a fost ucis.

7.Mă numesc Negru

Când i-am văzut copilul pentru prima oară, am înțeles pe dată ce anume reținusem greşit din chipul lui Şeküre, vreme de ani de zile. La fel ca şi chipul lui Orhan, cel al lui Şeküre era delicat, iar bărbia îi era mai lungă decât mi-o aminteam eu. Din această pricină, gura iubitei mele era, trebuia să fie, desigur, mai mică şi mai subțire decât crezusem eu de-a lungul timpului. Vreme de doisprezece ani, colindând din oraş în oraş, mărisem cu bună ştiință gura lui Şeküre, îmi închipuisem că buzele ei erau mai armonioase, dar şi mai cărnoase, mai încântătoare, ca o vişină mare şi strălucitoare.

Dacă aş fi avut, prin urmare, pe la mijlocul peregrinărilor mele, care au durat doisprezece ani, o imagine a chipului lui Şeküre în stilul maeştrilor italieni, nu m-aş mai fi simțit nicăieri dezrădăcinat, chinuit de gândul că nu-mi aminteam chipul iubitei lăsate în urmă. Deoarece, dacă în tine dăinuie chipul unei iubite, pictat în inimă, îți este casă întreaga lume.

Văzându-l pe fiul lui Şeküre, vorbind cu el, privindu-l îndeaproape şi sărutându-l pe obraz, în mine s-a născut acea tulburare proprie celor fără de noroc, ucigaşilor şi păcătoşilor. O voce dinlăuntrul meu îmi spunea: „Haide, du-te acum s-o vezi pe Şeküre!"

La un moment dat, m-am gândit să ies din camera Unchiului şi să deschid, una câte una, toate uşile care dădeau în hol - numărasem, cu coada ochiului, cinci uşi întunecate, dintre care una era cea a scărilor -, până când aveam să dau de Şeküre. Dar, pentru că-i dezvăluisem imprudent, înainte de vreme, ce-mi stătea pe suflet, trăisem departe de iubita mea vreme de doisprezece ani. Am aşteptat,

tăcut şi umil, şi l-am ascultat pe Unchiul, privind mindirele pe care cine ştie de câte ori nu şezuse Şeküre, ori lucrurile pe care le-ar fi putut atinge.

Mi-a povestit că Sultanul voia ca această carte să ajungă până în anul 1000 al Hegirei. Padişahul Nostru, Refugiul Lumii, dorea să arate lumii că, până în anul 1000 al Hegirei, el şi statul său aveau să se poată folosi, la rândul lor, de iscusința francilor. Padişahul poruncise ca maeştrii miniaturişti, despre care ştia cât erau de ocupați, deoarece pusese să se pregătească şi o carte a ceremoniilor, să nu-şi părăsească locuințele, să lucreze acasă şi nu în înghesuiala din atelier. Desigur că fusese înştiințat şi de faptul că ei veneau pe ascuns la Unchiul.

— O să-l vezi pe Mai-marele miniaturiştilor, pe Maestrul Osman, a zis Unchiul. Se spune că a orbit, că s-a ramolit; după mine, este şi orb, şi ramolit.

Încercarea Unchiului de a alcătui o carte sub privegherea şi la îndemnul Padişahului, deşi nu este maestru miniaturist şi nu acesta îi este, de fapt, meşteşugul, va primejdui, desigur, relația sa cu bătrânul Maestru Osman, Mai-marele miniaturiştilor.

Rememorându-mi copilăria, mi-am îndreptat atenția asupra lucrurilor din casă. Îmi aminteam de acum doisprezece ani de covorul albastru de Kula, de pe jos, de carafa din aramă, de tava, de vasul, precum şi de ceştile de cafea, despre care răposata mea mătuşă spusese de nenumărate ori, cu mândrie, că erau aduse tocmai din China, prin Portugalia. Aceste lucruri, la fel ca şi suportul de carte cu intarsii de sidef aflat alături, ca şi polița pentru turbane de pe perete, ca şi perna de catifea roşie a cărei moliciune îmi revenise în minte când o atinsesem purtau urmele casei din cartierul Aksaray în care îmi petrecusem copilăria, alături de Şeküre, şi purtau încă ceva din freamătul fericirii, al zilelor de pictură petrecute acolo.

Fericire şi pictură. Aş dori ca dragii mei cititori, care se vor pleca atent asupra poveştii şi tristeții mele, să poarte

mereu în gând aceste lucruri, ca punct de plecare al universului meu. Odată am fost foarte fericit aici, printre cărți, condeie şi picturi. Apoi m-am îndrăgostit şi, în urma acestei întâmplări, am fost izgonit din Rai. M-am gândit foarte mult, în anii în care am îndurat acest surghiun din dragoste, că îi sunt peste măsură de îndatorat lui şi dragostei mele față de ea pentru faptul că nu am privit, în tinerețe, viața şi lumea cu optimism. Plin de copilărească naivitate, socoteam că dragostea mea va primi neîndoios un răspuns, eram peste măsură de sigur şi, privind lumea cu încredere, o vedeam ca pe un loc bun. Însufleţit de aceeaşi încredere, mi-am apropiat şi cărțile pe care mă punea atunci Unchiul să le citesc, învățăturile deprinse la şcoala coranică, miniatura şi pictura, şi m-am îndrăgostit de ele. După cum îi datorez dragostei față de Şeküre această primă parte a formării mele - nespus de bogată, de însorită şi de plină de veselie -, tot astfel datorez cunoştințele întunecate, care au înveninat-o mai apoi, faptului de a fi fost respins de ea. Dorința de a mă pierde, de a mă face nevăzut odată cu flăcările care se stingeau în cămin, în nopți înghețate petrecute prin camere de han, faptul că mă vedeam adeseori, în vis, dispărând într-un abis pustiu, împreună cu femeia aflată întâmplător lângă mine, după ce făceam dragoste, ca şi ideea că sunt un om de două parale - toate acestea i se datorează lui Şeküre.

— Ştiai că, după moarte, a zis Unchiul, după multă vreme, sufletele noastre se pot reîntâlni cu sufletele celor care dorm tihniți în paturile lor, în lumea aceasta?

— Nu ştiam.

— După moarte, urmează o lungă călătorie; de aceea nu mă tem de ea. Lucrul de care mă tem eu este să nu mor înainte de a isprăvi cartea Padişahului Nostru.

Eram cu gândul, pe de o parte, la faptul că, potrivit Unchiului, eram mai puternic, mai înțelept şi mai plin de vigoare, iar pe de altă parte la scumpetea caftanului pe care îl primisem cu doisprezece ani în urmă venind la acest om care nu-mi îngăduise să mă căsătoresc cu fiica lui, la

harnaşamentul de argint şi la şaua ornamentată a calului pe care urma să-l scot din grajd şi să-l încalec, după ce voi fi coborât scările.

I-am spus că aveam să-l înştiinţez în legătură cu tot ceea ce aveam să aflu iscodindu-i pe miniaturişti. I-am sărutat mâna, am coborât scările, am ieşit în curte şi mi-am dat seama că, deşi simţeam cum mă năpădea răceala zăpezii, nu eram nici copil, nici bătrân; simţeam, fericit, universul în trupul meu. Când am închis uşa grajdului, s-a stârnit o pală de vânt. Când am trecut din vestibul în curte, calul meu alb, pe care-l ţineam de zăbală, s-a înfiorat odată cu mine; ştiam că picioarele sale puternice, cu tendoane proeminente, nerăbdarea, felul nestăpânit de a fi erau şi ale mele. Abia ieşisem în stradă şi eram pe cale de a încăleca dintr-un salt, de a mă face apoi nevăzut pe străzile înguste, asemenea calului din basme care dispare fără urmă, când o femeie zdravănă, despre care habar n-aveam de unde apăruse - o evreică îmbrăcată în roz din cap până-n picioare, cu o boccea în mână -, s-a repezit spre mine. Era multă şi mare la trup, ca un dulap. Dar era iute, plină de însufleţire, ba chiar cochetă.

— Leul meu, flăcăul meu, eşti la fel de chipeş pe cât se spune, a zis. Că oi fi însurat ori holtei, nu vrei să iei nişte batiste de mătase de la Ester, cea mai vestită vânzătoare de mărunţişuri femeieşti din Istanbul, pentru iubita ta cea tainică?

— Nu.

— O cingătoare roşie din atlas?

— Nu.

— Nu, nu! Ia nu spune nu! Să n-aibă, adică, un leu ca tine o logodnică, o iubită tainică? Cine ştie câte fete nu tânjesc după tine, cu ochii scăldaţi în lacrimi!

O clipă, trupul ei s-a întins către mine, precum silueta delicată a unui acrobat, şi s-a lipit de al meu, cu o graţie uimitoare. În aceeaşi clipă, mâna ei a scos la vedere, cu iscusinţa unui scamator care dă la iveală tot soiul de lucruri,

un răvaş. L-am apucat cât ai clipi din ochi şi l-am vârât la brâu cu îndemânare, de parcă m-aş fi pregătit ani de zile pentru această clipă. Era un ditamai răvaşul şi-l simțeam de-acum, între mijloc şi buric, ca pe un foc pe trupul meu rece ca gheața.

— Urcă pe cal şi mână-l în buiestru, mi-a zis Ester, vânzătoarea de mărunțişuri femeieşti. Apucă pe strada care se face la dreapta zidului ăstuia, mergi fără să te uiți în jur, iar când ajungi la rodiu, întoarce-te şi priveşte spre casa de care vei da acolo şi spre fereastra din fața ta.

Şi-a văzut de drum şi s-a făcut pe dată nevăzută. Am încălecat, dar ca un ageamiu care încalecă pentru prima dată în viață. Îmi bătea inima de parcă aş fi alergat, eram cuprins de nelinişte, mâinile nu mai ştiau cum să apuce frâul; de îndată ce picioarele mi s-au lipit însă strâns de trupul calului, atât el, cât şi eu ne-am redobândit stăpânirea de sine şi agilitatea şi a fost nespus de plăcut când, întocmai cum spusese Ester, înțeleptul meu armăsar a păşit în buiestru şi am cotit-o pe stradă, la dreapta.

Poate atunci mi-am dat seama că eram, într-adevăr, chipeş. Din dosul fiecărui oblon, al fiecărui grilaj, mă privea câte o femeie din cartier, ca în basme, iar eu simțeam că eram gata să mă las din nou cuprins de aceeaşi vâlvătaie. Asta era, oare, ceea ce doream? Reveneam, oare, la boala care mă mistuise atâta amar de vreme? Deodată s-a ivit soarele şi m-a orbit.

Unde era rodiul? Să fi fost, oare, copacul acela amărât, plăpând? Da, acela era! Stând pe cal, m-am răsucit uşor într-o parte: chiar în fața mea se afla o fereastră, dar la ea nu era nimeni. Zgripțuroaica de Ester m-a păcălit!

Pe când îmi spuneam asta, oblonul potopit de gheață s-a deschis brusc şi, după doisprezece ani, am văzut-o acolo, în cadrul ferestrei care lucea în lumina soarelui, pe minunata mea iubită, cu chipul ei frumos pierdut între ramurile pline de zăpadă. Iubita mea cu ochii negri se uita, oare, la mine sau privea dincolo de mine, spre o altă viață? Nu-mi dădeam

seama dacă era melancolică, dacă zâmbea sau dacă surâdea plină de melancolie. Calule prost, nu-mi asculta inima, încetineşte! M-am răsucit din nou în şa, fără nici o teamă, şi am privit-o cu dor până în ultima clipă, până când chipul ei misterios, delicat şi fin a dispărut dincolo de ramurile albe.

Când mi-am dat seama, mult mai târziu, pe când deschideam răvaşul pe care mi-l dăduse Ester şi mă uitam la pictura înfăşurată în el, că întâlnirea noastră era foarte asemănătoare cu scena - de atâtea ori ilustrată - în care Husrev se arată sub fereastra lui Şirin (între noi se afla chiar şi un copac trist, cu toate că era aşezat ceva mai în spate), eram deja cuprins de vâlvătaia dragostei, ca în ilustrațiile acelor cărți pe care le îndrăgeam şi după care ne dădeam amândoi în vânt.

8.Mă numesc Ester

Ştiu că toți sunteți curioşi să aflați ce se găsea în răvaşul pe care i l-am dat lui Negru. Pentru că mă încerca şi pe mine oarece curiozitate, am aflat totul. Dacă voiți, dați paginile poveştii în urmă, ca să vedeți ce s-a întâmplat mai înainte de a-i da răvaşul, iar eu am să vă istorisesc totul.

Acum suntem, iată, în faptul serii, iar eu stau cu bărbatul meu, Nesim, în casa noastră din cartierul evreiesc, aflat la capul Cornului de Aur - doi bătrâni rablagiți care încearcă să se încălzească, zvârlind lemne în foc. Nu luați seama la faptul că am spus că sunt bătrână pentru că, de îndată ce îmi pun în boccea batiste de mătase, mănuşi, mantii, materiale colorate pentru cămăşi aduse de corăbiile care vin din Portugalia, podoabe mărunte precum inele, cercei, coliere, ieftine sau scumpe, din cele care le fac fericite pe femei, mi-o pun pe braț şi nu rămâne stradă pe care să nu răzbat, ca un polonic vârât în cazanul Istanbulului. Nu există răvaş ori bârfă pe care să n-o fi purtat din uşă în uşă; eu am căpătuit jumătate din fetele Istanbulului. Dar n-am adus acum vorba de asta ca să mă laud. Spuneam că stăteam aşa, în faptul serii, când cioc, cioc, a bătut cineva la uşă, m-am dus să deschid şi m-am trezit nas în nas cu proasta aia de Hayriye, roaba. Avea în mână un răvaş. Mi-a povestit, tremurând de frig sau de emoție, nu-mi dădeam seama, ce voia draga de Şeküre.

Mai întâi am crezut că răvaşul trebuia dus lui Hasan şi m-am mirat. Ştiți că frumoasa Şeküre are un bărbat care nu s-a mai întors de la război - după mine, de mult i-a fost pusă pielea pe băț! Ei, şi bărbatul ăsta, soldatul, are un frate turbat de dragoste; îl cheamă Hasan. Am înțeles însă că

răvaşul lui Şeküre nu era pentru Hasan, ci pentru altcineva. Ester, să moară de curiozitate, nu alta, să afle ce scria-n el! În cele din urmă, am izbutit să citesc scrisoarea.

Nu ne cunoaştem prea bine. Drept să vă zic, am simţit brusc aşa, o sfioşenie. N-am să vă spun cum am citit răvaşul. Poate îmi socotiţi curiozitatea ruşinoasă - de parcă nu sunteţi şi dumneavoastră la fel de curioşi, cel puţin ca bărbierii! -, poate chiar mă disprețuiți. Să vă spun doar degrabă ce am auzit când mi s-a citit răvaşul. Dulceața de Şeküre scrisese aşa:

„Negru Efendi, vii pe la mine pe acasă punând temei pe apropierea dintre tine şi tata. Dar să nu crezi că vei primi vreun semn de la mine! De când ai plecat, s-au întâmplat multe. M-am măritat, am doi băieți vânjoşi ca nişte lei. Unul este Orhan; l-ai văzut când a intrat adineaori. Sunt patru ani de când îmi aştept bărbatul şi la altceva nici nu mă gândesc. Cu doi copii şi cu un tată bătrân, mă simt singură, neajutorată şi slabă; s-ar putea să am nevoie de forța şi de ocrotirea unui bărbat, dar să nu creadă cineva că va izbuti să profite de această împrejurare. De aceea, rogu-te, nu mai bate la uşa noastră! La drept vorbind, m-ai făcut o dată de ruşine şi câte suferințe n-a trebuit să îndur ca să-mi spăl obrazul în ochii tatei! Odată cu răvaşul acesta, îți înapoiez şi imaginea pe care ai pictat-o şi pe care mi-ai trimis-o pe vremea când erai un tânăr fără minte. Asta ca să nu nutreşti vreo speranță, să nu interpretezi greşit vreun semn. E o amăgire să crezi că oamenii s-ar putea îndrăgosti uitându-se la o imagine. Cel mai bine ar fi să nu mai calci prin casa noastră!"

Biata mea Şeküre nu este bărbat, bei ori paşă, ca să-şi pună dedesubt pecetea cea arătoasă. Şi-a pus doar, în josul hârtiei, prima literă a numelui, ca o păsăruică temătoare.

Am spus „pecete". Probabil vă întrebați cum fac de deschid şi închid la loc răvaşele astea pecetluite. Doar răvaşele nu sunt pecetluite! Draga de Şeküre gândeşte că Ester e o evreică neştiutoare şi că nu poate desluşi ce scrie ea. Asta e adevărat, nu pot citi ce scrie, dar pot pune pe

altcineva să-mi citească. Răvaşul, însă, îl pot citi foarte bine eu însămi. V-am zăpăcit? Păi să vă explic în aşa fel încât chiar şi cei mai grei de cap dintre dumneavoastră să priceapă.

Ceea ce se numeşte „răvaş" nu se mărgineşte doar la scris. La fel ca şi cartea, răvaşul se citeşte prin adulmecare, pipăire, atingere. Din pricina asta, deştepții spun: „Ia citeşte, să vedem ce zice scrisoarea!" Iar proştii spun: „Ia citeşte ce scrie!" Iscusința constă în a citi nu numai ceea ce stă scris, ci şi răvaşul, în întregime. Ascultați, să vedem ce altceva a mai zis Şeküre:

1. Chiar dacă trimit răvaşul pe furiş, nu am de gând să fac din el o taină atât de mare, de aceea îl trimit prin Ester, care şi-a făcut o îndeletnicire şi o deprindere din purtatul răvaşelor.

2. Îndoirea din cale afară a hârtiei, care aduce a plăcintă împletită, semnifică, la rândul ei, taina şi secretul. Or, răvaşul ei era deschis. Mai mult, îl însoțea o ditamai pictura. Țelul pare acela de a-i ascunde taina de ceilalți. Iar lucrul ăsta se potriveşte mai degrabă cu un răvaş care cheamă la dragoste decât cu unul hărăzit să o alunge.

3. Căci însuşi parfumul răvaşului întăreşte acest lucru. Acest parfum, într-atât de nelămurit, încât celui care primeşte răvaşul îi este greu să spună ceva (oare mireasma a fost pusă în el intenționat?), dar atât de atrăgător încât nu va putea rămâne nebăgat în seamă (este oare parfum de muşcată sau parfumul mâinii ei?), a fost destul ca să-i ia mințile nefericitului care mi-a citit răvaşul. Presupun că şi lui Negru îi va lua mințile în acelaşi chip.

4. Eu sunt Ester, o femeie fără carte, însă din felul curgător al caligrafiei - deşi condeiul scrie repede, fără a-i da prea mare însemnătate, prea mare atenție, din pricina grabei -, din tremurul delicat al literelor, care par să fi fost atinse, toate, de o adiere blândă de vânt, reiese că, în străfundurile sale, ea spune tocmai pe dos decât pare s-o facă. În pofida faptului că, grăind despre Orhan, foloseşte cuvântul

„adineaori", de parcă ar sugera că acum ar fi scris, este limpede că s-a făcut o ciornă, deoarece fiecare rând trădează luare-aminte.

5. Pictura trimisă odată cu răvaşul se leagă de scena în care frumoasa Şirin - cea din basmul pe care până şi eu, evreica Ester, îl ştiu - se îndrăgosteşte, privindu-i chipul, de chipeşul Husrev. Toate femeile visătoare din Istanbul se dau în vânt după povestea asta, însă este pentru prima dată când văd că i se trimite cuiva o pictură cu ea.

Vouă, fericiților ştiutori de carte, vi se întâmplă adeseori următorul lucru: cineva care nu ştie să citească vine la voi şi vă imploră să-i citiți răvaşul pe care l-a primit. Cele scrise în el sunt atât de zguduitoare, atât de emoționante, atât de stânjenitoare, încât stăpâna lui, ruşinată de faptul că îi împărtăşiți taina, vă roagă plină de sfiiciune să i-l mai citiți o dată. I-l recitiți. În cele din urmă, răvaşul este citit de atâtea ori, încât amândoi îl învățați pe de rost. Apoi, este luat în mână, sunteți întrebat dacă aici e vorba de asta, dacă dincoace se zice asta, iar cele care întreabă privesc în punctul pe care li-l arătați voi cu buricul degetului, fără să priceapă literele aflate acolo. Uneori, când ființele astea se uită la mişcările întortocheate ale literelor ce alcătuiesc cuvinte pe care nu le pot citi, dar pe care le-au învățat pe de rost, mă înduioşez atât de tare, încât uit că nici eu nu ştiu să citesc şi-mi vine să le sărut pe fetele fără ştiință de carte, care varsă lacrimi pe răvaşe.

Mai sunt şi nenorociții cărora trebuie să aveți grijă să nu le semănați. Uneori, când fata doreşte să ia în mână şi să atingă iar răvaşul, să vadă, fără să priceapă, care cuvânt a fost spus şi unde, unii dintre ticăloşii aceştia zic: „Ce-o să faci tu cu el, că doar nu ştii să citeşti, la ce să te mai uiți" şi nici măcar nu i-l mai dau înapoi, de parcă le-ar aparține; atunci, mie, Ester, îmi revine datoria să mă cert cu ei şi să-l iau înapoi.

Prin urmare, eu, Ester, sunt o femeie bună, iar dacă țin la voi, vă mai şi ajut.

9.Eu, Şeküre

De ce eram oare acolo, la fereastră, când a trecut Negru tocmai prin faţa mea, călare pe calul lui alb? De ce deschisesem, tocmai în acea clipă, cuprinsă de o presimţire, oblonul şi de ce l-am privit lung, arătându-mă printre ramurile încărcate de zăpadă ale rodiului? Nu pot să vă spun foarte limpede. Eu le-am dat de veste lui Hayriye şi lui Ester; într-adevăr, ştiam că Negru urma să treacă pe acolo. În clipa aceea, urcasem singură în camera cu dulap în perete, care dă înspre rodiu, ca să mă uit la feregelele din cufere. Mânată de un impuls, am împins avântată oblonul cu toată puterea, iar soarele a inundat, la început, camera; am stat la fereastră şi m-am trezit faţă în faţă cu Negru, de parcă m-ar fi orbit lumina. A fost foarte frumos.

A crescut, s-a maturizat, a depăşit perioada aceea de agitaţie şi de neastâmpăr din tinereţe şi s-a făcut chipeş. Uite, Şeküre, mi-a spus inima, Negru nu este doar chipeş. Priveşte-l în adâncul ochilor; are o inimă ca de copil, atât de curată, atât de singuratică! Mărită-te cu el! Dar eu i-am trimis un răvaş în care-i scriam taman pe dos.

Când aveam doisprezece ani ştiam că, deşi el era cu doisprezece ani mai mare ca mine, eram mai coaptă decât el. Pe vremea aceea, în loc să stea în faţa mea falnic ca un bărbat, în loc să spună: „Am să fac asta, am să fac ailaltă, am să sar de aici şi am să mă caţăr acolo", se cufunda şi se ascundea în cartea din faţa lui, în imaginile ei, de parcă i-ar fi fost ruşine de toate. Apoi, s-a îndrăgostit şi el de mine. Şi-a mărturisit dragostea făcându-mi o pictură. De-acum, eram amândoi atinşi de vrajă. Când am împlinit doisprezece ani,

am simțit că, atunci când ne întâlneam față în față, Negru nu mă mai putea privi în ochi, de parcă se temea să nu înțeleg că era îndrăgostit de mine. Spunea, de pildă: „Vrei să-mi dai cuțitul acela cu mâner de fildeş?", însă, deşi se uita la cuțit, nu era în stare, mai apoi, să ridice ochii şi să mă privească de-a dreptul. Dacă eu întrebam: „E bună dulceața de vişine?", nu putea să spună că era bună printr-un zâmbet plăcut, printr-o expresie a feței, aşa cum facem cu toții când avem gura plină. Striga, cât îl ținea gura, de parcă ar fi vorbit cu surzii: „Da!!" Căci, de teamă, nici măcar nu mă putea privi în față. Eram foarte frumoasă pe atunci. Toți bărbații, toți cei care izbutiseră să mă vadă măcar o dată de departe, prin perdele, prin uşi ori prin nenumăratele țesături în care eram înfăşurată -, se îndrăgosteau pe dată de mine. N-o spun ca să mă laud, ci ca să-mi înțelegeți povestea şi să-mi împărtăşiți tristețea.

Există, în povestea lui Husrev şi a lui Şirin, un moment pe care toată lumea îl cunoaşte şi despre care eu şi Negru am vorbit foarte mult. Şapur năzuieşte să-i facă pe Husrev şi pe Şirin să se îndrăgostească unul de altul. Intr-o zi, când Şirin iese să se plimbe pe câmp cu însoțitoarele ei, Şapur atârnă pe ascuns imaginea lui Husrev de una din ramurile copacului sub care acestea se aşază ca să se odihnească. Văzând portretul chipeşului Husrev atârnat de unul dintre copacii din livada aceea minunată, Şirin se îndrăgosteşte de el. S-au zămislit foarte multe picturi care înfățişează această clipă - această scenă, cum spun miniaturiştii: privirea plină de admirație şi de uimire pe care o îndreaptă Şirin spre portretul lui Husrev, atârnat de o ramură roşie. Pe când lucra cu tata, Negru a văzut de foarte multe ori această miniatură, ba chiar a şi copiat-o aidoma, o dată sau de două ori, după ce a admirat-o îndelung. Apoi, îndrăgostindu-se de mine, a mai pictat-o o dată, pentru sine. Însă, în locul lui Husrev şi al lui Şirin, ne-a reprezentat pe mine şi pe el, pe Şeküre şi pe Negru. Dacă n-ar fi scris dedesubt că fata şi bărbatul din pictură eram noi, aş fi putut înțelege acest lucru

doar eu, căci uneori ne înfăţişa, în glumă, pe mine şi pe el, cu aceleaşi linii şi în aceleaşi culori: eu în albastru, iar el în roşu. Ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, scrisese chiar şi sub siluetele lui Husrev şi lui Şirin numele noastre. Lăsase pictura, ca din greşeală, într-un loc în care puteam s-o văd eu şi fugise. Îmi amintesc că am privit-o şi că mă urmărea, să vadă ce voi face după aceea.

Deoarece ştiam foarte bine că nu mă voi putea îndrăgosti de el ca Şirin, m-am prefăcut, la început, că nu-l bag în seamă. În seara acelei zile de vară, pe când încercam să ne răcorim cu siropuri de vişine răcite cu gheaţă - despre care se spunea că venea tocmai de la Uludag -, i-am spus tatei, după ce a plecat Negru acasă, că acesta mi-a făcut o declaraţie de dragoste. Pe vremea aceea, Negru era proaspăt absolvent de şcoală coranică. Dădea lecţii prin cartiere mărginaşe şi încerca să se apropie de foarte puternicul, foarte respectatul Naim Paşa, nu atât din proprie dorinţă, cât obligat de tata, care îl considera cam fără minte. Tata, care făcea eforturi să-l apropie de Naim Paşa, sau cel puţin să-l ajute să înceapă o activitate de secretar şi care spunea că Negru nu se străduieşte prea mult în această privinţă, că este, cu alte cuvinte, nechibzuit, îi zisese în seara aceea mamei, referindu-se la noi: „Se vede că nepotul tău cel sărman ţinteşte cu mult mai sus." Fără să se sinchisească de ea, mai spusese şi că „se vede că este mai deştept decât socoteam noi"

Îmi amintesc cu tristeţe câte n-a făcut tata în zilele care au urmat, cum m-am ţinut departe de Negru, cum a încetat el să mai vină, mai întâi în casa noastră, apoi în cartier. Dar nu doresc să vă povestesc toate astea, căci n-o să vă mai fim simpatici - tata şi cu mine. Credeţi-mă, nu exista altă cale! In asemenea împrejurări, oamenii la locul lor o taie scurt, spunând cu noblеţe: „Nu eram socotiţi potriviţi" sau, cu îndreptăţire: „Aşa a fost să fie", chiar dacă sufletul, care recunoaşte că dragostea fără speranţă este chiar fără de speranţă, care nu ţine seama de nici o rânduială, simte cât

de felurită este alcătuirea lumii. Trebuie să ştiţi că mama a spus, de câteva ori: „Barem să nu-i frângeţi sufletul copilului!" Negru, pe care mama îl numea „copil", avea douăzeci şi patru de ani, iar eu pe jumătate vârsta lui. Deoarece tata socotea că declaraţia de dragoste a lui Negru era o neobrăzare, este cu putinţă să nu fi îndeplinit cu bună ştiinţă rugămintea mamei.

Când am primit vestea că plecase din Istanbul, îl scosesem deja cu totul de la inimă, deşi nu-l uitasem pe de-a-ntregul. Deoarece ani de zile n-am mai primit veşti de la el, din nici un oraş, m-am gândit că era nimerit să ascund imaginea pe care o pictase şi pe care mi-o arătase, ca mărturie a amintirilor noastre din copilărie, a prieteniei noastre copilăreşti. Pentru ca la început tata, iar mai apoi bărbatul meu, soldatul, să nu găsească pictura şi să se supere, să-i apuce gelozia, am împletit cu măiestrie partea de sus, aurită, a cuvintelor „Şeküre şi Negru" sub forma unor flori prelungi, de parcă ar fi fost un strop din cerneala Hasan Paşa a tatei. De vreme ce astăzi i-am înapoiat portretul, aceia dintre voi care mă judecă pentru că m-am arătat la fereastră se vor ruşina, poate, şi vor mai sta puţin pe gânduri.

După ce m-am înfăţişat lui pe neaşteptate, la capătul a doisprezece ani, am mai zăbovit o vreme în faţa ferestrei, în lumina roşiatică a soarelui de seară, şi am privit plină de uimire grădina care dobândise şi ea o culoare roşcată, portocalie, până când m-a cuprins binişor frigul. Nu era pic de vânt. Dacă m-ar fi văzut vreun trecător ori tata la fereastra deschisă, sau dacă s-ar fi întors Negru călare pe calul lui şi mi-ar fi trecut pe dinainte, puţin mi-ar fi păsat de ceea ce ar fi spus. Una dintre fetele lui Ziver Paşa, cu care mă duceam bucuroasă la *hamam*[1] o dată pe săptămână - acea Mesrure care, pe de o parte, râdea şi făcea haz tot timpul, iar

[1] Baie publică, cu aburi, în stilul vechilor terme romane şi bizantine. Avea un important rol de socializare, atât pentru bărbaţi, cât şi pentru femei, cărora le erau rezervate secţiuni separate.

pe de alta rostea cele mai uimitoare vorbe, în cele mai neobişnuite momente -, îmi spusese odată că omul nu ştie niciodată precis ce gândeşte el însuşi. Eu socotesc astfel: uneori spun câte ceva, pricep că am gândit acel lucru în vreme ce îl rostesc, dar atunci când înțeleg acest lucru gândesc, cu convingere, taman pe dos.

M-a întristat faptul că bietul Delicat Efendi, unul dintre miniaturiştii aceia pe care îi chema tata acasă şi pe care n-am să vă ascund că-i supraveghea în parte, a fost dat dispărut, la fel ca bărbatul meu. Dintre toți, el era cel mai urât şi mai mărginit la suflet.

Am închis oblonul, am ieşit din cameră şi am coborât în bucătărie.

— Mamă, Şevket nu te-a ascultat, a zis Orhan. În vreme ce Negru îşi scotea calul din grajd, a ieşit din bucătărie şi s-a uitat la el prin gaură.

— Şi ce-i cu asta! a zis Şevket, cu pisălogul de la piuliță în mână. Şi mama se uita la el prin gaura din dulap.

— Hayriye, am zis, să le faci pentru seară pâine prăjită, cu pastă de migdale şi cu zahăr.

Orhan a sărit în sus de bucurie, dar Şevket n-a scos o vorbă. Pe când urcam scara, ca să mă duc sus, m-au ajuns amândoi din urmă țipând, înghiontindu-se, plini de o veselie zgomotoasă; când treceau pe lângă mine, le-am spus:

— Încet, încet, izbucnind şi eu în râs. La naiba! şi le-am tras câte un pumn uşor în spinările delicate.

Ce plăcut este să te afli acasă, seara, cu copiii! Tata se cufundase, tăcut, în cartea lui.

— Ți-a plecat musafirul, am zis. Sper că nu te-a plictisit.

— Nu, a zis. M-a binedispus. Este la fel de plin de respect față de Unchiul lui ca pe vremuri.

— Asta e bine.

— Dar este, în acelaşi timp, reținut şi chibzuit. Spusese toate astea nu atât ca să-mi vadă reacția, cât, mai degrabă, ca să închidă subiectul, cu aerul că nu-i acordă prea mare însemnătate lui Negru. Dacă ar fi fost vorba de un alt prilej,

i-aş fi dat un răspuns, cu limba mea ascuțită. De data aceasta însă m-am gândit la omul acela care continua, o simțeam, să înainteze pe calul lui alb, şi m-am înfiorat.

Apoi, nu mai ştiu cum s-au întâmplat lucrurile în odaia cu dulap în perete. M-am trezit îmbrățişându-l pe Orhan. Şevket s-a lipit şi el de noi; o clipă, s-au înghiontit între ei. Credeam că s-au luat la ceartă, când ne-am pomenit rostogolindu-ne cu toții pe divan. I-am dezmierdat ca pe nişte cățeluşi şi i-am sărutat pe ceafă, pe frunte, i-am strâns la piept, le-am simțit greutatea pe sâni.

— Hm, am zis, vă miroase părul. O să vă duceți mâine cu Hayriye la hamam.

— Eu nu mai vreau să merg la hamam cu Hayriye, a zis Şevket.

— Da' mult ai mai crescut! am zis.

— Mamă, de ce ți-ai luat cămaşa asta frumoasă, mov? a întrebat Şevket.

M-am dus în cameră şi mi-am scos cămaşa mov. Mi-am pus cămaşa verde-pal, cu care mă îmbrăcam mereu. În vreme ce mă îmbrăcam, mi s-a făcut frig, m-am înfiorat, însă simțeam că trupul îmi ardea ca focul; mai mult, simțeam vigoarea şi însuflețirea propriului meu trup. Îmi dădusem cu puțin roşu în obraji; în vreme ce mă hârjoneam şi mă sărutam cu copiii, acesta se ştersese şi se întinsese, dar am scuipat în palme şi l-am întins mai bine. Ştiți, rudele de toate felurile, femeile cu care mă întâlnesc la hamam, toți cei care mă văd spun că nu arăt deloc a femeie de douăzeci şi patru de ani, cu doi copii, trecută de prima tinerețe, ci a fată de şaisprezece ani. Vreau să-i credeți, vreau ca şi voi să-i credeți, ați priceput? Altfel, n-am să vă mai povestesc nimic!

Să nu vi se pară ciudat că vorbesc cu voi. Sunt ani de când privesc miniaturile din cărțile tatei, de când caut mereu în ele femei, femei frumoase. Chiar dacă rareori, ele există totuşi şi sunt mereu sfioase, ruşinoase, cu privirile ațintite înainte sau, cel mult, privindu-se una pe alta, de parcă şi-ar cere iertare. Nici una nu saltă capul să se uite drept la lume,

aşa cum se întâmplă cu bărbaţii, cu războinicii şi cu padişahii. Însă în cărţile ieftine, ilustrate în grabă, ochii unora dintre femei sunt îndreptaţi, datorită neglijenţei miniaturistului, nu în pământ ori spre vreun alt amănunt din pictură - ştiu şi eu, către vreo cupă, sau chiar către omul iubit -, ci de-a dreptul spre cititor. Mă gândesc mereu cine o fi cititorul pe care îl privesc.

Când îmi vin în minte cărţile vechi de două sute de ani, rămase tocmai de pe vremea lui Timur, şi volumele pe care îşi risipesc galbenii ghiaurii pasionaţi, ca să le ducă tocmai în ţara lor, mă trece un fior: poate că şi povestea aceasta a mea va fi ascultată într-o bună zi de cineva venit de departe. Nu aceasta este oare dorinţa de a se vorbi despre tine în cărţi, nu pentru acest fior le dau oare toţi padişahii şi vizirii pungi doldora de galbeni celor care povestesc despre ei, care scriu cărţi închinate lor? Străbătută de acest fior lăuntric, am dorit şi eu, asemenea acelor femei frumoase care privesc cu un ochi la viaţa din carte şi cu celălalt dincolo de carte, să vorbesc cu voi - cei care mă priviţi din cine ştie ce loc şi timp. Sunt frumoasă, deşteaptă şi îmi place să mă priviţi. Chiar dacă mai spun câte o minciună din când în când, lucrul acesta se întâmplă ca să nu vă faceţi o idee greşită despre mine.

Poate v-aţi dat seama că tata mă iubeşte foarte mult. înaintea mea a mai avut trei fii, dar, deşi Dumnezeu i-a luat pe aceştia la el unul câte unul, de mine, de fată, nu s-a atins. Tatei îi tremura sufletul pentru mine, însă nu m-am măritat cu vreun bărbat ales de el; m-am măritat cu un spahiu, pe care l-am văzut eu însămi şi care mi-a plăcut. Dacă ar fi fost după tata, omul după care ar fi urmat să mă dea ar fi trebuit să fie, deopotrivă, cel mai mare învăţat, să se priceapă la miniatură şi la artă, să aibă parte de putere şi să fie bogat precum *Karun*[1] ; or, cum aşa ceva nu întâlneşti nici măcar în cărţile lui, ar fi trebuit să rămân acasă şi să aştept ani de

[1] Simbol al bogăţiei nemăsurate şi al trufiei, în imaginarul islamic.

zile. Frumusețea bărbatului meu era vestită, aşa că am dat şi eu de ştire prin peţitoare şi am găsit un prilej de a-l vedea, atunci când mi s-a arătat pe drumul de întoarcere de la hamam; avea ochi focoşi şi m-am îndrăgostit de el pe loc. Era un bărbat minunat, brunet, cu pielea foarte albă şi cu ochii verzi; avea braţe puternice, însă, de fapt, era neprihănit şi întotdeauna tăcut, ca un copil adormit. Poate pentru că-şi irosise întreaga forță ucigând oameni în luptă şi adunând prăzi de război, aveam impresia nedefinită că mirosea a sânge; acasă însă, era supus şi liniştit ca o femeie. Acest om, pe care tata nu l-a dorit la început, pe motiv că era un nepricopsit de războinic, şi în legătură cu care şi-a dat mai apoi consimțământul când i-am spus că o să mă omor, alerga voiniceşte de la un război la altul, săvârşea cele mai mari fapte de vitejie şi astfel a dobândit o feudă de zece mii de aspri, pentru care toată lumea ne pizmuia.

La început n-am luat în seamă faptul că nu s-a întors odată cu armata din războiul cu Safavizii. Căci, pe măsură ce lupta, devenea tot mai dibaci, învârtea afaceri pe cont propriu, aducea mai multă pradă, îşi pregătea terenul pentru feude mai mari şi instruia mai mulți ostaşi. Existau şi martori care spuneau că se despărțise, împreună cu oamenii lui, de trupele în marş, îndreptându-se spre munți. Am nădăjduit mai întâi că se va întoarce curând, însă după doi ani m-am deprins cu absența lui. Când mi-am dat seama cât de multe erau nevestele de războinici din Istanbul ai căror bărbați erau dați dispăruți, la fel ca al meu, m-am împăcat cu soarta.

Noaptea jeleam în pat, împreună cu copiii, ținându-ne strâns îmbrățişați. Ca să nu plângă, le spuneam câte-o minciună - cum că ar fi zis, de exemplu, cutare, care avea dovezi, că tatăl lor se va întoarce înainte de sosirea primăverii. Minciuna mea ajungea apoi să se răspândească, din gura lor, şi să ajungă la urechile altora, revenind iar la mine în chip de „veste bună", în care eu eram prima care să cred.

Locuiam împreună cu tatăl bărbatului meu, de origine abhază, care dusese mereu o viață grea, dar care se bucura de un suflet nobil, şi cu fratele lui, care avea, ca şi el, ochii verzi, într-o casă cu chirie din Carşikapi. Când a dispărut soțul meu, care era stâlpul casei, au început şi lipsurile. Socrul meu a revenit la meseria de oglindar, pe care o abandonase după ce fiul lui mai mare se îmbogățise de pe urma nenumăratelor războaie. Fratele soțului meu, Hasan, care lucra la vamă şi era holtei, a început să preia conducerea gospodăriei, pe măsură ce banii pe care-i aducea în casă se înmulțeau. Într-o iarnă, când se temeau că n-o să mai putem plăti chiria, au dus-o pe roaba care vedea de treburile casei la târgul de sclavi, au vândut-o în grabă şi mi-au cerut să mă ocup eu de bucătărie, să spăl rufe, ba chiar să mă duc la piață şi să fac târguieli. N-am spus că nu sunt felul de femeie orânduită pentru asemenea treburi, ci, călcându-mi pe inimă, le-am făcut pe toate. Însă atunci când cumnatul meu, Hasan, care nu mai avea nici o roabă cu care să-şi petreacă noaptea, a început să-mi forțeze uşa, m-am întrebat ce aveam de făcut.

Desigur că aş fi putut să mă întorc de îndată aici, la tata, dar, potrivit cadiului , dat fiind că soțul meu era, după lege, încă în viață, dacă îi înfuriam, ar fi putut nu numai să mă readucă, obligat, la cumnatul meu, adică în casa bărbatului meu, împreună cu copiii, ci să ne şi pedepsească şi să ne umilească, pe mine şi pe tata, care mă ținea la el. Adevărul este că aş fi putut face dragoste cu Hasan, pe care îl găseam mai uman şi mai cu judecată decât soțul meu şi despre care ştiam, cu siguranță, că era foarte îndrăgostit de mine. Dar făcând acest lucru fără a reflecta puțin, aş fi ajuns în cele din urmă nu soția, ci, Doamne fereşte, roaba lui. Aceasta deoarece, temându-se că aveam să-mi pretind partea de moştenire, ba chiar să-i părăsesc, poate, şi să revin la tata, împreună cu copiii, nici ei nu consimțeau să recunoască, în fața cadiului, că bărbatul meu murise. Desigur că dacă, potrivit acestuia, bărbatul meu nu murise, nu mă puteam

căsători cu Hasan, dar, pentru că nu mă puteam mărita nici cu altcineva, iar această împrejurare mă lega de casă şi de căsnicie, statutul de „dispărut" al bărbatului meu şi situaţia confuză care dăinuia erau preferabile pentru ei. Nu uitaţi că le ţineam casa, că eu făceam totul, de la mâncare la spălatul rufelor, şi că, pe de altă parte, cineva era îndrăgostit nebuneşte de mine.

Cea mai bună soluţie, pentru socrul şi pentru cumnatul meu, era să mă căsătoresc cu Hasan, dar pentru aceasta era obligatoriu ca mai întâi să tocmeşti martori, iar apoi să-l convingi pe cadiu. Dacă persoanele cele mai apropiate de bărbatul meu dispărut, adică tatăl şi fratele lui, îşi dădeau consimţământul, dacă nu se ivea nimeni care să dezmintă că bărbatul meu se afla de-acum în rândul drepţilor, cadiul[1] urma să se prefacă şi el, pentru câţiva aspri, că-i credea pe martorii mincinoşi, care aveau să spună: „Am văzut trupul acelui om pe câmpul de luptă." Cea mai mare problemă era să mă înduplece pe mine să nu-i părăsesc după ce eram declarată văduvă, să nu-mi cer dreptul la moştenire sau să nu cer bani pentru a mă recăsători şi, ceea ce era şi mai important, să mă mărit cu Hasan din proprie voinţă. înţelesesem, desigur, că pentru a-i întări încrederea în această privinţă, trebuia să mă culc cu el şi să o fac într-un fel grăitor, iar asta nu pentru a dobândi învoirea de a divorţa, ci pentru că eram sincer îndrăgostită de el.

Dacă aş fi făcut un efort, m-aş fi putut îndrăgosti de Hasan. Era cu opt ani mai mic decât bărbatul meu dispărut; pe vremea când bărbatul meu era acasă, Hasan îmi era ca un frate, iar acest simţământ mă apropiase de el. îmi plăceau felul lui de a fi - simplu, dar plin de înfocare -, felul în care se juca mereu cu copiii şi îi dezmierda şi în care mă privea uneori, cu dor, de parcă el ar fi fost un om care se stingea de

[1] Judecător musulman care decidea, teoretic, în toate cauzele de ordin civil sau penal. În realitate însă, competenţele sale priveau mai ales cauzele care aveau, într-un fel sau altul, legătură cu religia (de pildă, dreptul familial, cel succesoral, administrarea fundaţiilor pioase etc).

sete, iar eu, un pahar cu şerbet rece de vişine. Dar ştiam, pe de altă parte, că, pentru a mă putea îndrăgosti de cineva care mă punea să-i spăl rufele, care nu era stânjenit de faptul că făceam târguieli, colindând piețele laolaltă cu sclavele, cu roabele, trebuia să fac multe eforturi. În vremea aceea, când mă duceam mereu pe la tata, când plângeam îndelung, uitându-mă la cratițe, la oale şi tingiri, la ceşti, pentru ca noaptea să dorm strâns îmbrățişată cu copiii, spre a ne fi reazem unul altuia, Hasan nu mi-a oferit acest prilej. A încercat de câteva ori să mă prindă la înghesuială, să mă sărute, să mă pipăie, mi-a spus că soțul meu nu se va mai întoarce niciodată, că mă va ucide, a proferat amenințări, a plâns ca un copil, iar eu am înțeles că, date fiindu-i graba şi nerăbdarea, nu mă voi putea mărita niciodată cu el, pentru că nu avea timp de acea dragoste adevărată şi nobilă despre care se povesteşte în legende.

Într-o noapte, când a vrut să forțeze uşa camerei în care dormeam cu copiii, m-am sculat pe dată şi, fără să țin seama de faptul că-i speriam pe ei, am urlat cât mă ținea gura că în casă au intrat nişte *ginni răi*[1]. L-am trezit pe socrul meu şi, printre temeri legate de ginni şi printre țipete, i l-am pârât tatălui său pe Hasan, a cărui pornire violentă încă nu se stinsese. Printre urletele mele fără şir şi vorbele despre ginni, fără cap şi coadă, bătrânul şi-a dat seama, lucid şi ruşinat, de dezgustătorul adevăr, de faptul că fiul său era beat şi că se dăduse fără ruşine la nevasta celuilalt fiu al său, care mai avea şi doi copii. Când am spus că n-am să mă mai culc până în zori, că am să-mi păzesc fiii împotriva ginnilor, stând în fața uşii, n-a scos o vorbă. Când am dat de ştire, dimineața, că am să mă întorc pentru o lungă perioadă, împreună cu copiii, în casa tatălui meu bolnav, ca să mă ocup de el, şi-a recunoscut înfrângerea. Mi-am luat, ca

[1] Entități malefice în mitologia islamică. Sunt imaginate ca ființe fără trup, invizibile, născute din foc, care au vocația răului, aşa cum îngerii au vocația binelui. Cea de-a LXXII-a sura a Coranului este intitulată chiar „Ginnii".

amintiri din viața de femeie căsătorită, ceasul cu cuc pe care mi-l adusese bărbatul meu, pradă de război de la unguri şi pe care nu-l vândusem, biciul împletit din vinele celui mai năbădăios cal arab, jocul de şah din fildeş făcut la Tabriz ale cărui piese erau folosite de copii când se jucau de-a războiul - şi candelabrele de argint aduse ca trofee din lupta de la Nahicevan, pentru care mă certasem zdravăn să nu fie vândute, şi m-am întors în casa tatei.

După cum mă aşteptam, părăsirea casei soțului meu dispărut a preschimbat dragostea stăruitoare, lipsită de prețuire pe care o nutrea Hasan față de mine într-o vâlvătaie neputincioasă, dar demnă de respect. Deoarece ştia că tatăl său nu avea să-l sprijine, în loc să mă amenințe, a început să-mi trimită răvaşe de dragoste, decorate la colțuri cu păsări, cu lei înlăcrimați şi cu gazele nevinovate. N-am să vă ascund că, în ultima vreme, am început să recitesc aceste răvaşe, care îmi dezvăluie bogata lume imaginară a lui Hasan, de care nu mi-aş fi putut da seama trăind sub acelaşi acoperiş cu el, dacă un prieten cu suflet de pictor şi de poet nu le-ar fi scris şi nu le-ar fi decorat. Deschisesem oblonul ferestrei, parcă pentru a putea slobozi un oftat către lume, pentru că felul în care îmi spunea Hasan, în ultimele răvaşe, pe un ton respectuos, plăcut şi glumeț, că n-avea să mă înrobească treburilor casei, deoarece câştiga mulți bani, ca şi certurile nesfârşite şi dorințele copiilor, precum şi nemulțumirile tatei îmi făcuseră, toate, capul calendar.

Înainte de-a pune Hayriye masa, i-am făcut tatei o infuzie călduță din cele mai bune flori de curmal aduse din Arabia, am pus în ea o lingură de miere, am amestecat-o cu puțin suc de lămâie, i-am dus-o în tăcere şi i-am aşezat-o dinainte, aşa cum dorea el, în vreme ce citea *Cartea sufletului,* fără să mă fac observată, uşoară ca un duh.

El m-a întrebat: „Ninge?", cu o voce atât de tristă şi de plăpândă, încât am înțeles pe dată că aceasta era ultima zăpadă pe care avea s-o mai vadă.

10.Eu sunt un Copac

Eu sunt un Copac şi sunt foarte singur. Când plouă, plâng. Plecați-vă urechea, pentru Dumnezeu, la ceea ce am să vă povestesc. Beți-vă cafelele, ca să vă piară somnul, ca să vi se deschidă ochii, ca să mă priviți cu agerime, iar eu am să vă povestesc de ce sunt atât de singur.

1. Se spune că am fost desenat în grabă, pe hârtie grosolană, fără dimensiuni precise, doar pentru ca în spatele maestrului *meddah* să se afle un copac. Este adevărat. Acum, alături de mine nu se mai află nici alți copaci delicați, nici ierburi de stepă cu şapte frunze, nici stânci sinuoase - care aduc uneori cu Diavolul, alteori cu oamenii -, nici vălătuci de nori chinezeşti pe cer. Există pământul, există cerul, sunt eu şi mai este linia orizontului. Dar povestea mea este ceva mai complicată.

2. Desigur că, fiind un Copac, nu trebuie cu orice preț să fac parte din carte. Dar mă simt cuprins de neliniște la gândul că, fiind imaginea unui copac, nu sunt o pagină de carte oarecare. Îmi trece prin minte că, de vreme ce nu am nici un rost într-o carte, imaginea mea va fi atârnată pe un perete, iar idolatrii şi păgânii se vor pleca în fața mea. Sper să nu mă audă adepții hogei din Erzurum, dar mă laud în taină cu acest lucru, pentru ca apoi imediat să mă înspăimânt, ruşinat.

3. Iar motivul principal al singurătății mele este că nici măcar eu nu ştiu din ce poveste fac parte. Urma să fac parte dintr-o poveste, dar am căzut din ea ca o frunză. Să vă istorisesc:

Povestea căderii mele din poveste

asemenea căderii frunzei din copac

Acum patruzeci de ani, când a început să se ramolească, şahul persan Tahmasp - care a fost mereu cel mai însemnat duşman al otomanilor, dar şi padişahul cel mai îndrăgostit de miniatură din întreaga lume - s-a îndepărtat de distracţii, de vin, de muzică, de poezie, de miniatură, care erau cele mai de seamă îndeletniciri ale sale. Când s-a lăsat şi de cafea, i s-a oprit şi mintea-n loc. Cu mutra lui acră, cu umoarea întunecată a bătrânilor, şi-a mutat capitala de la Tabriz, care se afla atunci în stăpânirea persanilor, la Kazvin, spre a fi departe de ostile otomane. Când a îmbătrânit şi mai mult, a intrat într-o bună zi ginnul în el, şi-atunci a zis că se căieşte din adâncul sufletului pentru pasiunea faţă de vin, de flăcăi nevârstnici şi de miniatură; aceasta este cea mai bună dovadă a faptului că, odată cu slăbiciunea pentru cafea, măreţul şah şi-a pierdut şi judecata.

Astfel se face că legătorii, caligrafii, auritorii, miniaturiştii cu mâini de aur care împlineau, de douăzeci de ani, la Tabriz, cele mai mari miracole ale lumii s-au risipit ca potârnichile. Sultan Ibrahim Mirza, nepotul şi ginerele şahului Tahmasp, i-a chemat pe cei mai străluciţi dintre ei la Meşhed, unde era guvernator, i-a rânduit în atelierul său şi le-a cerut să copieze cele şapte *mesnevi* -uri[1] din *Cele şapte tronuri* opera lui Câmi, cel mai mare poet de la Herat, pe vremea lui Timur -, realizând o carte minunată, bogat ornamentată şi ilustrată. Şahul Tahmasp, care pe de o parte îl iubea pe nepotul său cel deştept şi plăcut, iar pe de alta îl pizmuia, care avea mustrări de conştiinţă pentru că i-o dăduse de soţie pe fiica lui, l-a invidiat auzind de această carte miraculoasă şi, cuprins de mânie, l-a surghiunit, trimiţându-l mai întâi de la Meşhed, din postul său de

[1] Poem narativ redactat sub formă de distihuri rimate şi folosit în special pentru tratarea unor poveşti epice şi de dragoste sau a unor teme de factură mistică şi filozofică. De origine iraniană, genul a fost preluat şi de alte culturi islamice, inclusiv de cea turco-otomană.

guvernator, în oraşul Kain, iar mai apoi, într-un nou acces de mânie, în orăşelul Sebzivar. În acelaşi chip, caligrafii şi miniaturiştii din Meşhed s-au risipit prin alte oraşe, pe alte meleaguri, prin atelierele altor sultani şi prinți.

Dar, ca prin miracol, minunata carte a lui Sultan Ibrahim Mirza nu a rămas neterminată, deoarece acesta avea un bibliotecar foarte devotat. Omul acesta încăleca pe cal, iar dacă exista la Şiraz vreun meşter care făurea cele mai bune auriri, mergea la Şiraz, lua de acolo cele două pagini sortite caligrafului care scria în cel mai rafinat stil *nestalik* şi le ducea la Isfahan, apoi trecea munții, ajungând tocmai la Buhara, şi-i cerea marelui maestru miniaturist aflat în serviciul hanului uzbec să orânduiască imaginea, iar oamenilor lui să o deseneze. Ajuns apoi la Herat, îl punea, de această dată, pe unul dintre vechii maeştri, pe jumătate orb, să deseneze din memorie mlădierea plantelor şi a frunzelor; trecea după aceea pe la un alt caligraf, din Herat, pe care-l punea să scrie, în stil *rika* aurit, inscripția de pe tăblița de deasupra uşii din miniatură, pornea iarăşi spre miazăzi, spre Kain, şi tot călătorind astfel, vreme de şase luni, sfârşea prin a-i arăta lui Sultan Ibrahim Mirza jumătatea de pagină pe care izbutise să o isprăvească, primind, în schimb, din partea lui o exclamație admirativă.

S-a ajuns la concluzia că, prin plecarea lui Sultan Ibrahim Mirza, cartea nu avea să fie isprăvită niciodată, drept care au fost năimiți soli tătari. Fiecăruia dintre ei i s-a dat, odată cu pagina care urma să fie decorată şi caligrafiată, o scrisoare în care se arăta ce anume se aştepta de la artist. În felul acesta, pe drumurile din Țara Persanilor, din Horasan, din ținutul uzbecilor şi din Transoxiana s-au perindat soli care purtau asupra lor pagini de carte. Plăsmuirea cărții a fost şi ea zorită, după cum au fost zoriți şi solii. Uneori, în câte un caravanserai din care se auzeau urletele lupilor în noaptea năpădită de zăpadă, se întâlneau pagina cincizeci şi nouă cu pagina o sută şaizeci şi doi, iar purtătorii lor, înțelegând în timpul taifasurilor că lucrau la aceeaşi carte, se

trudeau să priceapă de unde erau desprinse foile pe care le aduceau din odăile lor, cărui *mesnevi* îi aparţineau, unde le era locul.

Într-una din paginile acestei cărţi, despre care am aflat cu tristeţe astăzi că a fost încheiată, urma să mă aflu şi eu. Din păcate însă, într-o zi rece de iarnă, tâlharii i-au tăiat calea solului tătar care străbătea o trecătoare aflată printre stânci. Mai întâi l-au bătut, apoi l-au despuiat după datină, l-au siluit şi l-au ucis fără cruţare. De aceea, nici eu nu ştiu din ce pagină m-am desprins. Rugămintea mea este să vă uitaţi la mine şi să-mi spuneţi: ar fi trebuit să-l umbresc oare pe Mecnun, când a vizitat-o pe Leyla în cortul ei, în straie de cioban? Urma oare să mă pierd în noapte, spre a putea descrie întunericul din sufletul celui lipsit de speranţă, de încredere? Aş fi dorit să fug de pretutindeni, să trec peste mări, să mă însoţesc cu fericirea celor doi iubiţi care şi-au aflat tihna pe o insulă doldora de păsări şi de fructe! Aş fi dorit să fiu umbra ultimelor clipe ale lui Alexandru, care a fost vătămat de soare şi a murit după ce a sângerat pe nas zile întregi, în vreme ce cucerea ţinutul Indiei! Sau poate urma să-i fiu de folos acelui tată care-i oferea fiului său sfaturi de dragoste şi de viaţă, spre a face aluzie la forţa şi la vârsta lui? Care era povestea căreia urma să-i sporesc înţelesul şi delicateţea?

Unul din tâlharii care l-au ucis pe sol, care m-au luat cu ei şi m-au purtat pretutindeni, peste munţi şi prin oraşe, îmi cunoştea oarecum însemnătatea, vădind gingăşia de a pricepe că este mai plăcut să priveşti imaginea unui copac decât un copac în sine, dar, pentru că nu ştia din ce poveste făcea parte copacul, s-a plictisit repede de mine. După ce m-a purtat din oraş în oraş, banditul acesta nu m-a rupt şi nu m-a aruncat, aşa cum mă temeam eu, ci m-a vândut, într-un han, unui om subţire, pe un ulcior cu vin. Acest amărât plin de simţire plângea, uneori, nopţile şi mă privea la lumina lumânării. Când a murit de tristeţe, i-a fost vândut tot avutul. Mulţumită maestrului *meddah* care m-a cumpărat,

am ajuns tocmai la Istanbul. Acum sunt foarte fericit, onorat să mă aflu în această seară printre voi, miniaturiştii şi caligrafii cu mâini miraculoase, cu ochi de vultur, cu voinţă de oţel, cu încheieturi delicate ai Padişahului Nostru otoman şi, pentru numele lui Dumnezeu, vă implor să nu-i credeţi pe cei care spun că m-a desenat un maestru miniaturist pe hârtie proastă, ca să fiu atârnat pe perete.

Să vedeţi ce minciuni, ce cleveteli, ce baliverne neruşinate se mai vântură! Chipurile, ieri noapte, maestrul meu ar fi agăţat aici, pe perete, imaginea unui câine şi ar fi povestit aventurile acestui animal obraznic; or el, în acest răstimp, povestea aventurile unui oarecare Husret Hogea din Erzurum! Acum, cei care ţin la Preasfântul Husret Hogea din Erzurum au înţeles greşit acest lucru; chipurile, el ar fi fost subiectul poveştii! Dar cum am fi putut noi să spunem că tatăl marelui, preasfântului predicator este un necunoscut? Aş! Cum să ne treacă prin minte aşa ceva? Ce fel de urzeală, ce invenţie neruşinată mai e şi asta?! De vreme ce Husret din Erzurum este confundat cu Nusret din Erzurum, am să vă spun povestea copacului lui Nedret Hogea cel Saşiu din Sivas.

Lăsând la o parte faptul că Nedret Hogea cel Saşiu din Sivas a proferat blesteme la adresa patimii pentru flăcăi frumoşi şi pentru miniatură, el ar mai fi spus că şi cafeaua este lucrarea diavolului şi că acela care o bea va sfârşi în Iad. Ei, tu, cel din Sivas, ai uitat oare cum a ajuns să se plece ramura asta a mea, atât de uriaşă? Am să vă povestesc, dar juraţi să nu spuneţi nimănui, căci să ne ferească Dumnezeu de calomnia vădită. Într-o dimineaţă, ce să vezi, un om cât un munte, un băiat de ispravă, înalt la trup, cu labe ca de urs, a urcat, cu cel pomenit mai sus, pe ramura asta a mea; cei doi s-au pitit în frunzişul ei bogat şi, mă iertaţi, trosca-fleosca, şi-au făcut treaba. În vreme ce i-o trăgea, uriaşul, despre care am înţeles mai apoi că era Diavolul, îl săruta pe de o parte cu drăgălăşenie pe omul nostru, pe frumoasele lui urechi, iar pe de alta parte îi şoptea:

— Cafeaua este oprită; cafeaua este un păcat...

Potrivit acestei întâmplări, cel care crede în însuşirile dăunătoare al cafelei nu crede în poruncile bunei noastre religii, ci în Diavol.

Am să vă vorbesc în final şi despre pictorii frânci, astfel încât, dacă există vreun nelegiuit care îi imită, să ia aminte. Acum, pictorii aceştia frânci înfăţişează într-un asemenea mod chipurile regilor, ale preoţilor, ale domnilor, ba chiar şi ale doamnelor, încât, doar privindu-le portretele, poţi să-i recunoşti pe acei oameni pe stradă. De fapt, nevestele oamenilor ăstora umblă libere pe stradă, aşa că judecaţi voi restul! Dar nici asta nu le-a fost de ajuns, căci au dus lucrurile şi mai departe. Nu la codoşie mă gândesc, ci la pictură...

Un mare pictor frânc se plimba, cu un alt mare pictor, pe o pajişte frâncă, vorbind despre iscusinţă şi despre artă. Le-a ieşit în cale o pădure. Cel mai iscusit dintre ei a spus:

— Pentru a picta după noul stil, ai nevoie de un asemenea talent încât, atunci când pictezi un copac dintr-o pădure, împătimitul care priveşte imaginea să poată veni aici, dacă voieşte, şi să deosebească acel copac de ceilalţi copaci, să-l găsească.

Mulţumesc lui Dumnezeu că bietul de mine - copacul pe care îl aveţi în faţa ochilor -, nu am fost pictat cu o asemenea socoteală. Şi asta nu pentru că, dacă aş fi fost înfăţişat în stilul folosit de frânci, toţi câinii din Istanbul şi-ar fi făcut pe mine nevoile, crezându-mă un copac adevărat. Nu vreau să fiu însă un copac în sine; vreau să fiu esenţa lui.

11.Mă numesc Negru

Ninsoarea, care a început să cadă târziu, a ținut până dimineața. Am citit răvaşul lui Şeküre iar şi iar, toată noaptea. În vreme ce măsurăm cu paşi nervoşi camera pustie din casa la fel de pustie, mă apropiam de sfeşnic şi contemplam, la lumina şovăitoare a lumânării, tremurul nervos al literelor pe care le trasase iubita mea, curbele pe care le descriau spre a ticlui minciuni, mişcarea lor unduioasă, de la dreapta la stânga. În acest răstimp, vedeam aievea în fața ochilor cum se deschidea pe neaşteptate oblonul, vedeam fața şi zâmbetul trist al iubitei care se arătase brusc privirii mele. Văzându-i chipul cel adevărat, uitasem îndată de toate acele figuri pe care le purtasem în mine, modificându-le mereu, cu gândul la Şeküre, de toate acele guri vişinii care se măriseră fără încetare, odată cu trecerea timpului.

M-am lăsat amăgit o vreme, la ceas de noapte, de gânduri de însurătoare. În visarea mea nu aveam nici un fel de îndoieli cu privire la propria-mi dragoste şi la faptul că ea era împărtăşită. Ne căsătoream, astfel, înconjurați de o mare fericire, însă fericirea din visele mele se făcea praf şi pulbere într-o casă cu scară. Ca să fiu mai limpede, nu izbuteam să găsesc nimic potrivit de lucru şi mă ciondăneam mereu cu nevasta mea, neavând nici un cuvânt de spus în fața ei.

Înțelegând că o parte din visele mele încâlcite îşi aveau obârşia în secțiunea privitoare la prejudiciile căsătoriei din cartea lui Gazali, *Reînvierea ştiințelor religioase,* pe care o citeam în nopțile de holtei petrecute în Arabia, mi-a venit în minte, la ceas de noapte, că în aceleaşi pagini se vorbea şi mai mult despre foloasele căsătoriei. Dar, în ciuda tuturor

acestor strădanii, n-am izbutit să-mi amintesc decât de două din aceste foloase. Când bărbatul se însoară, îi ține cineva casa în ordine; în casa cu scară din reveriile mele nu dăinuia însă nici un fel de ordine. În al doilea rând, scăpăm de masturbările vinovate şi, mai mult, nu mai luam, plin de regrete, urma codoşilor, umblând după târfe pe ulițe dosnice şi întunecoase.

Gândul acestei mântuiri mi-a readus în minte, în miez de noapte, masturbarea. Dorind să uşurez lucrurile, să-mi scot din cap cât mai curând acest gând stăruitor, m-am refugiat într-un colț al încăperii, aşa cum obişnuiam să fac de fiecare dată, dar am înțeles, după o vreme, că nu mă mai puteam masturba. După doisprezece ani, mă îndrăgostisem din nou!

Această dovadă uluitoare mi-a stârnit o emoție atât de vie, o asemenea spaimă, încât am început să umblu prin încăpere, tremurând ca flacăra lumânării. De ce era nevoie de răvaşul acela, care nu avea nici o noimă, dacă Şeküre urma să facă tocmai contrariul, arătându-se la fereastră, în văzul lumii? De ce mă chema tatăl ei, dacă fata lui era atât de nedornică de mine? îmi jucau oare vreo festă, tatăl şi fiica? Străbăteam încăperea de la un capăt la altul, simțind că uşa, peretele, podeaua care scârțâia, toate se opinteau din greu ca să-mi răspundă la fiecare întrebare şi se bâlbâiau la fel ca mine.

Am privit pictura pe care o plăsmuisem cu ani în urmă cea care înfățişa momentul în care Şirin se îndrăgostea de Husrev, văzându-i portretul atârnat de ramura unui copac. O plămădisem inspirat de o miniatură dintr-o carte fără virtuți deosebite, primită de Unchiul de curând, de la Tabriz. Contemplarea ei nu m-a făcut nici să mă sfiesc, aşa cum avea să se întâmple în anii următori ori de câte ori îmi aminteam de ea (din pricina simplității picturii şi a declarației mele de dragoste), nu mi-a redat nici fericitele amintiri de tinerețe. Cum, spre dimineață, mintea mea a redevenit stăpână pe situație, am văzut gestul lui Şeküre de a mi-o retrimite ca pe o mişcare din acel joc de şah al dragostei pe

care îl urzea cu măiestrie pentru mine. M-am aşezat şi, la lumina sfeşnicului, i-am scris lui Şeküre un răvaş de răspuns.

Dimineaţă, după ce am dormit puţin, am vârât răvaşul la piept şi am ieşit pe stradă, rătăcind îndelung. Zăpada lărgise ulițele înguste ale Istanbulului şi eliberase, pe de altă parte, oraşul de îmbulzeală. Totul era tăcut şi neclintit, ca în copilărie. Aşa cum mi se întâmpla în zilele cu zăpadă de atunci, am avut sentimentul că acoperişurile, cupolele, grădinile Istanbulului erau năpădite de corbi. Mergeam repede, ascultând sunetul paşilor mei pe zăpadă şi privind aburul care-mi ieşea din gură. Mă cuprindea emoţia la gândul că atelierul de pictură al Seraiului, unde dorea Unchiul să mă duc, era la fel de tăcut ca străzile. Fără a pătrunde în cartierul evreiesc, i-am transmis printr-un copil lui Ester, care urma să-i ducă răvaşul meu lui Şeküre, unde urma să ne vedem înainte de rugăciunea de prânz.

M-am dus devreme la atelierul de pictură din spatele Aksarayului. La prima vedere, clădirea ce adăpostea atelierul de pictură în care ucenicisem o vreme în copilărie, în care intrasem prin mijlocirea Unchiului şi pe care mai apoi o părăsisem, nu se schimbase cu nimic, dincolo de ţurţurii de gheaţă care atârnau pe la streşini.

Călăuzit de un ucenic tânăr şi chipeş, am trecut printre legători bătrâni, ameţiţi de duhoarea lipiciului şi a cleiului, printre maeştri miniaturişti gheboşaţi înainte de vreme, printre tineri care amestecau vopselele fără a se uita la bolurile de pe genunchii lor, căci stăteau cu privirile aţintite trist asupra flăcărilor din cămin. Am zărit, într-un colţ, un bătrân care vopsea cu trudă oul de struţ din braţele lui, un unchiaş care împodobea vesel un sertar, un tânăr ucenic care-i urmărea pe amândoi cu mult respect. I-am văzut, printr-o uşă deschisă, pe meşterii care-i mustrau pe tinerii ucenici şi care, spre a-i face să-şi priceapă mai bine greşeala, le apropiaseră chipurile stacojii de hârtiile din faţa lor, mai-mai să le-atingă. Într-o altă chilie, un ucenic îndurerat şi trist

uitase de culori, de hârtii, de pictură şi privea plin de însufleţire strada pe care păşisem eu ceva mai devreme. Miniaturiştii care copiau picturi, care pregăteau şabloane şi vopsele în faţa uşilor deschise ale chiliilor, care-şi ascuţeau condeiele se uitau chiorâş, cu duşmănie la mine, cel străin.

Am urcat scările podite cu gheaţă. Am păşit pe sub porticul care dădea roată celor patru laturi ale celui de-al doilea cat al atelierului. Jos, în curtea interioară, doi ucenici aflaţi la vârsta copilăriei tremurau vădit de frig, în ciuda mantalelor lungi din postav gros cu care erau îmbrăcaţi; aşteptau ceva, poate să fie pedepsiţi. Mi-am amintit de bătăile pe care le mâncau, în anii primei noastre tinereţi, ucenicii care leneveau sau care prăpădeau vopsele scumpe, de bastoanele pe care le încasau la tălpi până când le sângerau picioarele.

Am pătruns într-o încăpere în care era cald. Am zărit miniaturişti aşezaţi tihnit pe genunchi, dar aceştia nu erau maeştrii din reveriile mele, ci tineri care abia-şi sfârşiseră ucenicia. Această încăpere, care-mi inspirase cândva venerație şi nemăsurată emoţie, nu mai era acum atelierul unui padişah măreţ şi bogat, deoarece marii maeştri, cărora Maestrul Osman le dăduse felurite porecle, lucrau de-acum acasă; semăna mai degrabă cu încăperea spaţioasă a vreunui caravanserai oriental, pierdut între munţi pustii.

Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, care era aşezat chiar în margine, la un mic pupitru şi pe care-l vedeam pentru prima dată după cincisprezece ani, semăna, mi s-a părut, mai degrabă cu o stafie decât cu o umbră. În lumina albă ca zăpada care pătrundea pe fereastra dinspre Sfânta Sofia, marele maestru - care, ori de câte ori visam, în timpul călătoriilor mele, la miniatură, la pictură, îmi apărea aievea în reverii, înconjurat de admiraţie, aşa cum era şi Behzad - părea să se fi contopit de multă vreme cu arătările de pe cealaltă lume.

I-am sărutat mâna, pe care am văzut-o acoperită de pete cafenii, şi i-am povestit despre mine. I-am spus că Unchiul

m-a adus aici în copilărie, dar că, preferând condeiul, am plecat, că mi-am petrecut anii pe drumuri, în serviciul unor paşale din oraşele orientale cărora le-am slujit ca scrib ori ca *defterdar*[1], că, alături de Serhat Paşa şi de alte paşale, i-am cunoscut pe caligrafii şi pe miniaturiştii din Tabriz şi că le-am cerut să pregătească diverse cărți, că am fost la Bagdad şi la Alep, la Van şi la Tiflis, că am luat parte la tot felul de războaie.

— Ah, Tiflis!, a zis marele maestru privind, prin pânza cerată de la fereastră, la lumina care se strecura înăuntru, venind dinspre grădina invadată de zăpadă. Oare acolo ninge acum?

Se purta ca vechii maeştri persani, care orbeau pe măsură ce se desăvârşeau în arta lor, care, după o anumită vârstă, duceau o viață pe jumătate de sfinți, pe jumătate de ramoliți şi despre care se istoriseau legende fără sfârşit; din privirea lui ageră am înțeles însă pe dată că nu-l avea deloc la suflet pe Unchiul şi că se îndoia de mine. Cu toate acestea, i-am povestit că în deserturile arabe ningea nu doar la moscheea Sfânta Sofia, aşa cum se întâmpla aici, ci şi în amintiri. I-am povestit că atunci când ninge peste fortăreața din Tiflis, femeile care spală rufe îngână melodii smălțate ca florile, iar copiii îşi pun zăpadă sub pernă, ca să aibă înghețată vara.

— Povesteşte-mi ce miniaturi, ce picturi fac miniaturiştii şi pictorii de prin țările pe unde ai umblat, mi-a zis.

Tânărul miniaturist visător care se cufundase în reverie în vreme ce trasa, într-un colț, linii pe pagini şi-a ridicat capul de pe suportul de carte şi m-a privit, împreună cu ceilalți, de parcă mi-ar fi spus: „Ia povesteşte-ne acum cel mai adevărat basm!" Nu mă îndoiam că majoritatea acestor oameni, care habar n-aveau cine era băcan în cartierul lor, de ce era certat

[1] Conducătorul administrației financiare dintr-o provincie, dar şi ministru de finanțe, în cazul statului otoman (acesta era plasat sub autoritatea marelui-vizir).

acesta cu vecinul lui zarzavagiu, cât costa ocaua de pâine, ştiau cine şi ce fel de miniatură face la Tabriz, la Kazvin, la Şiraz şi la Bagdad, care hani, şahi, padişahi, prinţi risipeau bani pe cărţi şi cât dădeau pe ele, ori cel puţin că auziseră până la sastiseală de cele mai noi bârfe şi zvonuri, care se răspândeau în aceste locuri cu iuţeala ciumei. Le-am povestit, totuşi. Asta deoarece veneam de acolo, din Răsărit, din ţinutul persan, în care se războiau armate, în care prinţii îşi tăiau gâtul unul altuia, prădând şi dând foc oraşelor, în care se vorbea zilnic despre război şi despre pace şi în care, de secole, se scriau cele mai minunate poeme, în care se împlineau cele mai bune miniaturi şi picturi.

— În ultimii ani ai vieţii sale, Şahul Tahmasp, care a domnit cincizeci şi doi de ani, a uitat, după cum bine ştiţi, de dragostea sa pentru carte, pentru miniatură, pentru pictură şi, întorcându-le spatele poeţilor, miniaturiştilor, caligrafilor, a murit ca un habotnic, iar locul i-a fost luat de fiul său, Ismail, am zis. Abia urcat pe tron, noul şah, pe care tatăl său îl ţinuse în temniţă vreme de douăzeci de ani, deoarece-i cunoştea relele apucături şi firea certăreaţă, a înnebunit şi le-a tăiat gâtul fraţilor săi, în vreme ce altora le-a luat vederea şi i-a alungat. Dar, după ce l-au ameţit cu opium, l-au otrăvit şi au scăpat de el, duşmanii lui l-au adus la tron pe fratele lui mai mare, Muhammet Hudabende, cel slab de minte. În vremea lui, s-au răsculat toţi prinţii, fraţii, valiii[1], uzbecii şi au prins să se lupte atât de amarnic între ei, precum şi cu Serhat Paşa al nostru, încât Ţara Persanilor a fost cuprinsă de neorânduială, de tulburare. Şahul de-acum, lipsit de bani, de minte şi pe jumătate orb, nu mai era în stare să ceară cărţi scrise ori ilustrate. În felul acesta, miniaturiştii legendari din Kazvin şi din Herat - toţi acei maeştri bătrâni şi acei ucenici care săvârşeau miracole în atelierul Şahului Tahmasp, acei pictori ale căror peneluri făceau caii să o ia la galop şi fluturii să străpungă pagina şi

[1] Titlul de valiu (tr. *vali)* era deţinut de guvernatorii de regiuni.

să-şi ia zborul, acei magicieni ai culorilor, acei legători iscusiți, acei caligrafi - au rămas fără lucru, fără bani, ba chiar fără un adăpost deasupra capului. Unii dintre ei s-au strămutat către miazănoapte, la Şaybanizi, alții în India, iar alții au venit încoace, la Istanbul. Unii dintre ei s-au apucat de alte lucruri şi s-au pierdut, astfel, nu numai pe ei, ci şi-au pierdut şi onoarea. Alții au intrat în serviciul unor prinți ori valii mărunți, care se duşmăneau între ei, şi au început să picteze cărți mărunte, care aveau cel mult trei-patru pagini ilustrate. Cărțile ieftine, scrise în grabă şi ilustrate în fugă, pentru a fi pe gustul unor soldați de rând, al unor paşale fără educație, al unor prinți răsfățați s-au răspândit pretutindeni.

— Cât de departe merg lucrurile? a întrebat Maestrul Osman.

— Se spune că marele Sadiki Bey ar fi ilustrat o carte de *Făpturi ciudate* pentru un spahiu uzbec, în schimbul a doar patruzeci de galbeni. În cortul unui paşă necioplit, întors de curând la Erzurum din campania în Orient, am zărit un album plin cu picturi necuviincioase, între care se aflau şi unele ieşite din mâna maestrului Siyavuş. Câțiva mari maeştri, care nu s-au lăsat de miniatură, făuresc picturi izolate, care nu fac parte din nici o carte, din nici o poveste şi apoi le vând. Când te uiți la acea unică imagine nu te mai întrebi ce scenă este şi din ce poveste face parte; te uiți la ea doar pentru pictura în sine, pentru plăcerea de a privi îți spui, de exemplu: „Pare a fi un cal desăvârşit, ce frumos este!" şi din această pricină îi dai bani pictorului. Se cer mult şi scenele de luptă, şi cele de împreunare trupească. O scenă de luptă cu multe personaje a scăzut la trei sute de aspri, iar cei care comandă asemenea picturi par să fi dispărut cu totul. Unii fac imagini pe bucăți de hârtie neşlefuită, fără luciu şi fără a se mai folosi măcar de vopsele - desene în alb şi negru, ca să fie mai ieftine şi să li se ivească muşterii.

— Aveam un auritor peste măsură de fericit, peste măsură de talentat, a zis Maestrul Osman. Îşi făcea treaba cu o asemenea delicatețe, încât îl numeam Delicat Efendi. Dar şi

el ne-a lăsat şi a plecat. Sunt şase zile de când s-a făcut nevăzut. A dispărut.

— Cum poate omul să părăsească acest atelier, această fericită casă părintească, şi să plece?, am zis.

— Cei patru tineri maeştri ai mei, Fluture, Măslină, Barză şi Delicatul, îşi fac, de-acum, miniaturile la ei acasă, cu voia Padişahului Nostru, a zis Maestrul Osman.

La prima vedere, lucrul acesta era menit să-i facă să lucreze mai în tihnă la *Cartea ceremoniilor,* de care era absorbit întregul atelier. De data aceasta, sultanul nu mai pusese să se pregătească un loc special, în curtea atelierului, pentru aceşti maeştri miniaturişti, ci le poruncise să lucreze pe la casele lor. Venindu-mi în minte că această poruncă putea să privească, de fapt, cartea Unchiului, am tăcut. Cât de învăluit vorbea Maestrul Osman?

— Nuri Efendi, i s-a adresat unui miniaturist ghebos şi palid, fă-i lui Negru Efendi o „înfăţişare"!

În vremurile acelea pline de elan, în care Padişahul Nostru urmărea îndeaproape ceea ce se întâmpla în atelier, „înfăţişarea" era o ceremonie care se rânduia o dată la două luni, când Padişahul vizita atelierul. Padişahului, aflat în tovărăşia Mai-marelui vistiernicilor Hâzim, a Poetului de Curte Lokman şi a Mai-marelui miniaturiştilor Osman, i se spunea la ce pagini lucrau maeştrii atelierului, pentru care cărţi, cine ce fel de aurire făcea, cine ce imagine colora, i se dezvăluia, în parte, la ce anume lucrau magicienii culorilor, cei care trăgeau liniile, auritorii, cei mai iscusiţi maeştri miniaturişti.

M-a întristat să constat că această ceremonie fusese înlocuită cu o maimuţăreală, deoarece Poetul de Curte Lokman Efendi, care scria textele majorităţii cărţilor pictate aici, ajunsese să nu mai iasă din casă de bătrâneţe, Mai-marele miniaturiştilor Osman căzuse pradă unei necontenite amărăciuni şi mânii, iar cei patru maeştri porecliţi Fluture, Măslină, Barză şi Delicat lucrau acasă, deoarece însuşi Padişahul Nostru nu se mai putea înflăcăra copilăreşte când

venea la atelier. Aşa cum li se întâmpla foarte multor miniaturişti, Nuri Efendi îmbătrânise zadarnic, fără a trăi deloc şi fără a deveni un maestru în meşteşugul său, dar nu se gheboşase totuşi degeaba, plecat ani de-a rândul asupra tăbliei sale de lucru; mereu fusese atent la ceea ce se întâmpla în atelier, la cine şi ce pagină frumoasă ilustra.

Am privit, în felul acesta, pentru prima oară, cu emoţie, paginile legendarei *Cărţi a ceremoniilor,* care înfăţişa festivităţile prilejuite de circumcizia prinţilor Padişahului Nostru. Auzisem, tocmai din Persia, pe vremea când încă se lucra la cartea care zugrăvea sărbătoarea, istorisiri privitoare la această ceremonie de circumcizie, care durase cincizeci şi două de zile şi la care luase parte întreg Istanbulul, alături de oameni reprezentând toate meşteşugurile, toate breslele.

În prima imagine care mi-a fost pusă dinainte, Padişahul Nostru, Refugiul Lumii, aşezat la fereastra balconului din seraiul răposatului Ibrahim Paşa, urmărea, cu o privire plină de îngăduinţa, festivităţile care aveau loc jos, pe Hipodrom. Chipul îi fusese zugrăvit cu grijă, chiar dacă nu cu amănunte menite să-l deosebească de altele, din jur. În stânga Padişahului Nostru şi în partea dreaptă a picturii, care se lăfăia pe două pagini, la ferestre, în arcade, se aflau viziri, paşale, soli persani, tătari, frânci şi veneţieni. Ochii tuturor, desenaţi în fugă, neglijent, fără a părea că se uită la ceva anume deoarece nu erau ochi de padişah - se aflau îndreptaţi către forfota din piaţă. Mai apoi am băgat de seamă că şi în celelalte miniaturi se repetau aceleaşi poziţii şi aceeaşi orânduire a paginii, chiar dacă arabescurile zidurilor, copacii, ţigla erau pictate în alt chip şi cu alte culori. Astfel, când aveau să fie împlinite inscripţiile de către caligrafi, când aveau să fie desăvârşite imaginile, iar *Cartea ceremoniilor* legată, cititorul care îi răsfoia paginile urma să vadă de fiecare dată, în mereu alte culori, o cu totul altă forfotă la Hipodrom, privegheată de privirile Padişahului, care rămânea mereu în aceeaşi poziţie şi se uita mereu către aceeaşi piaţă, sub ochii mulţimii de invitaţi.

Şi eu am văzut: i-am văzut pe cei care se năpusteau asupra sutelor de vase cu pilaf aşezate acolo, la Hipodrom, i-am văzut pe cei care se speriau de iepurii şi de păsările care se iveau din vacile puse la proțap, în vreme ce făceau pradă din ele. I-am văzut pe meşterii din breasla arămarilor care, urcați într-un car, în vreme ce treceau pe dinaintea Padişahului Nostru, băteau arama pe o nicovală pătrată, pusă pe pieptul dezvelit al unuia dintre ei, fără a-l nimeri cu ciocanele pe omul despuiat. I-am văzut, în vreme ce treceau în care pe dinaintea Padişahului Nostru, pe geamgiii care făureau garoafe şi chiparoşi pe geamuri, pe negustorii de zaharicale care rosteau poezii dulci, în vreme ce se înfățişau cu saci plini de zahăr pe cămile şi cu papagali de zahăr rânduiți în colivii, pe bătrânii lăcătuşi care se perindau arătându-şi feluritele lacăte cu toartă, cu apărătoare, cu limbă, dințate şi care se plângeau de răutatea noilor vremuri şi a noilor uşi. La imaginea care-i înfățişa pe scamatori lucraseră, dintre maeştrii miniaturişti, atât Fluture, cât şi Barză şi Măslină: un scamator purta ouă în vârful unei sulițe, fără a le scăpa, de parcă le-ar fi dus pe o placă mare de marmură, iar un altul îi cânta din tamburină. Amiralul Kilic Ali Paşa îi pusese pe creştinii prinşi pe mări şi preschimbați apoi în robi să ridice un „munte al necredinței" din ghips, îi urcase pe toți într-un car şi, tocmai când acesta se afla în fața Padişahului, aruncase în aer pulberea pusă în „munte", arătând, în acest chip, cum pricinuise el, cu tunurile sale, nenumărate suferințe în țara păgânilor; am văzut aidoma în miniatură toate aceste lucruri. I-am văzut pe măcelarii cu satâre în mâini, îmbrăcați în veşminte trandafirii şi vineții, cu chipuri netede ca de femeie, fără barbă şi fără mustață, uitându-se zâmbind la oile rozalii, jupuite de piele, ce atârnau în cârlige. Când leul adus în lanțuri dinaintea Padişahului Nostru a fost asmuțit şi s-a făcut haz pe seama lui, i s-au aprins ochii de furie, spectatorii i-au aplaudat pe îngrijitori, iar leul, care închipuia islamul, a alungat un porc colorat în cenuşiu şi roz, care-i înfățişa pe păgâni. După ce i-

am privit pe săturate pe bărbierul care, în vreme ce trecea pe dinaintea Padişahului, îşi rădea muşteriul ce stătea atârnat cu capul în jos de tavanul prăvăliei sale aşezate într-un car şi pe ucenicul bărbierului care, îmbrăcat în roşu, îşi aştepta bacşişul ținând la îndemâna muşteriului săpunul parfumat pus într-un bol de argint şi oglinda, am întrebat cine era minunatul miniaturist care înfăptuise toate acestea.

— Important este ca pictura, prin frumusețea sa, să te îndemne să prețuieşti bogăția vieții, dragostea, culorile lumii create de Dumnezeu, să te îndemne la cugetare şi la credință. Nu identitatea miniaturistului este importantă.

Se comporta oare miniaturistul Nuri, care era cu mult mai ager la minte decât socotisem eu, cu prudență, pricepând că Unchiul mă trimisese aici să iscodesc, ori nu făcea decât să repete, pur şi simplu, cuvintele Maestrului Osman, Mai-marele miniaturiştilor?

— Cel care a făcut toate aceste auriri este oare Delicat Efendi? am întrebat eu. Cine face acum auririle în locul lui?

Prin crăpătura uşii deschise care dădea înspre curtea interioară au început să se audă strigăte şi țipete de copii. Jos, una dintre căpetenii îi bătea la tălpi pe cei doi învățăcei care aşteptaseră, ceva mai devreme, tremurând în frig şi care, fără doar şi poate, ascunseseră prin buzunare praf de cerneală roşie ori, poate, foițe de aur învelite în hârtie. Tinerii miniaturişti, care prinseseră prilejul de a se distra, au alergat cu toții la uşă, ca să urmărească spectacolul.

— Cu voia lui Dumnezeu, până la vremea când ucenicii vor fi isprăvit de colorat pământul din piață într-o nuanță de roz crud, aşa cum a poruncit Maestrul Osman să se procedeze în această imagine, a zis Nuri Efendi, cu luare-aminte, se va întoarce şi fratele nostru, Delicat Efendi, de unde s-a dus şi va sfârşi aurirea celor două pagini. Maestrul nostru, Miniaturistul Osman, i-a cerut lui Delicat Efendi să coloreze în fiecare miniatură pământul de pe Hipodrom într-o altă culoare. În roz crud, în verde de India, în galben şofran sau în culoarea găinațului de gâscă. Aceasta deoarece ochiul

care priveşte va pricepe din prima imagine că acolo se află o piață, că aceasta urmează să aibă culoarea pământului, dar îşi va dori să vadă, spre a se desfăta, şi alte culori în cea de-a doua, în cea de-a treia miniatură. Pictura este menită să însufleţească pagina.

Am văzut, într-un ungher, o hârtie lăsată din mână de o calfă, pe care se afla o singură imagine. Calfa părea să lucreze la o pictură ce se lăfăia pe o singură pagină, pentru o carte a biruinţelor care înfăţişa plecarea flotei la război, dar era limpede că, auzind ţipetele tovarăşilor săi, bătuţi crunt la tălpi cu ciomegele, dăduse fuga să privească spectacolul. Flota pe care o zugrăvise, cu corăbii desenate prin trecerea repetată a unui şablon pe hârtie, părea că nici măcar nu plutea pe mare, însă această neglijenţă, această încremenire a pânzelor neatinse de vânt nu se datora şablonului, ci nepriceperii tânărului miniaturist. Am văzut cu tristeţe că şablonul fusese tăiat şi smuls cu sălbăticie dintr-o carte veche, despre care n-am izbutit să desluşesc ce anume era - poate un album. Era limpede că Maestrului Osman nu-i mai păsa de foarte multe lucruri.

Când i-a venit rândul să vorbească despre propria masă de lucru, Nuri Efendi a spus, plin de mândrie, că isprăvise aurirea unei monograme pentru Sultanul Nostru, la care lucra de trei săptămâni. Am privit cu respect monograma şi aurirea, făurite pe o pagină goală, ca să nu priceapă nimeni cui şi în ce scop urma să-i fie trimisă. Ştiam că, în Orient, foarte multe paşale îndărătnice au renunţat la revoltă când au văzut această frumoasă monogramă a Padişahului, plină de noblețe şi de forță.

Mai apoi am văzut ultimele miracole pe care le împlinise şi le lăsase în urma sa caligraful Cemal, dar le-am răsfoit în grabă, ca să nu dăm apă la moară vrăjmaşilor culorii şi ai picturii, care susţin că adevărata artă este caligrafia şi că pictura nu este decât un pretext pentru a scoate în evidență caligrafia.

Liniaturistul Nasir curăța, pentru a o drege, o pagină

dintr-un *Cvintet* de Nizami, rămasă de pe vremea Timurizilor; miniatura îl înfățișa pe Husrev contemplând-o pe Şirin în vreme ce aceasta se scălda, goală.

Un meşter bătrân, în vârstă de nouăzeci şi doi de ani şi pe jumătate orb, care nu mai ştia să povestească altceva decât că în urmă cu şaizeci de ani îi sărutase, la Tabriz, mâna Maestrului Behzad şi că la vremea aceea marele, legendarul maestru era orb şi cuprins de înflăcărare, mi-a arătat, cu mâini tremurânde, modelele de pe cutia de condeie pe care urma să o termine şi să i-o dăruiască Padişahului, drept dar de bairam, peste trei luni.

În chiliile strâmte din încăperile aflate la catul de dedesubt, în întregul atelier în care lucrau aproape optzeci de miniaturişti, învățăcei şi ucenici, se aşternuse tăcerea. Era tăcerea care urma după o bătaie. Auzisem multe tăceri asemănătoare; uneori erau întrerupte de câte un hohot enervant sau de câte o glumă, alteori de câteva sughițuri şi de un suspin care aducea a plâns înăbuşit, iar maeştrii miniaturişti îşi aminteau de bătăile de care ei înşişi avuseseră parte în anii uceniciei. Meşterul cel orb, în vârstă de nouăzeci şi doi de ani, m-a făcut să simt o clipă un lucru mult mai profund, şi anume că aici, departe de toate bătăliile şi de forfota năucitoare a lumii, se sfârşea totul. O tăcere asemănătoare avea să se înstăpânească şi cu puțin înainte de sfârşitul lumii.

Pictura este tăcerea minții, muzica ochiului.

În vreme ce sărutam mâna Maestrului Osman, în chip de rămas-bun, am simțit nu doar o mare prețuire, ci şi cu totul altceva, care mi-a tulburat sufletul: un fel de părere de rău amestecată cu admirație, de felul celei pe care o încerci față de un sfânt; un sentiment ciudat de vinovăție. Poate pentru că Unchiul, care dorea ca meşteşugul maeştrilor frânci să fie imitat în taină ori pe față, era potrivnicul lui.

În aceeaşi clipă, mi-a trecut prin minte că era pentru ultima oară în viață când îl vedeam pe Marele Maestru şi, grăbit să-i fiu pe plac, să-i fac o bucurie, i-am pus o

întrebare:

— Maestre, domnule, ce anume îl deosebeşte pe miniaturistul adevărat de cel de rând?

Credeam că Mai-marele miniaturiştilor, obişnuit cu asemenea întrebări, menite oarecum să-l măgulească, urma să-mi dea un răspuns de formă - de fapt, că în clipa aceea uitase cu totul de existența mea.

— Nu există un unic temei care să-l despartă pe miniaturistul adevărat de cel lipsit de înzestrare, de credință, mi-a spus el cu gravitate. Acest temei se schimbă potrivit vremurilor. În confruntarea cu toate relele care ne amenință arta, este important să afli dacă miniaturistul are virtute, dacă este înzestrat. Astăzi îl întrebam pe un tânăr miniaturist trei lucruri, spre a înțelege cât este de pur.

— Ce anume?

— Se supune el, oare, noului obicei şi este dornic, vai, sub înrâurirea chinezilor şi a francilor, să aibă un stil personal în pictură, un stil propriu? Doreşte oare, ca miniaturist, să aibă un stil, un suflu propriu, deosebit de al tuturor celorlalți, şi se străduieşte el, oare, să o dovedească punându-şi semnătura undeva în miniatură, precum maeştrii franci? Pentru a pricepe acest lucru, l-am întrebat mai întâi despre stil şi despre semnătură.

— Apoi? l-am întrebat eu cu respect.

— Apoi am vrut să aflu ce simte acest miniaturist când mor şahii şi padişahii care ne comandă cărțile, când volumele - trec în alte mâini,- când sunt desfăcute şi când miniaturile pe care le-am zămislit noi sunt folosite la alte cărți, în alte vremuri. Este o problemă delicată, peste care nu se poate trece, indiferent dacă o faci cu amărăciune sau cu bucurie. De aceea l-am întrebat pe miniaturist despre timp. Despre timpul miniaturii şi despre timpul lui Dumnezeu. înțelegi, fiule?

Nu. Dar nu i-am spus asta, ci l-am întrebat:

— Şi al treilea lucru?

— Al treilea lucru este orbirea! a zis Marele Maestru

Osman şi, ca şi cum ceea ce spusese nu mai cerea nici o lămurire, a tăcut.

— Ce anume, în legătură cu orbirea? am întrebat eu, încurcat.

— Orbirea este tăcere. Dacă îmbini primul lucru despre care ți-am vorbit cu cel de-al doilea, apare orbirea. Cel mai adânc aspect al picturii este să vezi ceea ce se vede în întunericul lui Dumnezeu.

Am tăcut şi am ieşit. Am coborât fără grabă treptele acoperite cu gheață. Ştiam că urma să le pun cele trei mari întrebări ale Marelui Maestru lui Fluture, lui Măslină, lui Barză, nu doar pentru a deschide discuția, ci şi pentru a-i desluşi pe aceşti oameni de un leat cu mine, intrați în legendă încă din timpul vieții.

Nu m-am abătut însă imediat pe la casele maeştrilor miniaturişti. M-am întâlnit cu Ester în apropierea cartierului evreiesc, într-o piață nouă, aflată pe o colină de unde se vedea locul în care Cornul de Aur se unea cu Bosforul. Cufundată în mulțimea de roabe care făceau târguieli, printre femei din cartierele sărmane, îmbrăcate în caftane largi şi decolorate, printre grămezi de morcovi, gutui, ceapă şi ridichi, Ester, cu veşmântul evreiesc de culoare roz pe care era nevoită să-l îmbrace, cu trupul ei uriaş în continuă mişcare, cu gura care nu-i stătea deloc, cu sprâncenele şi cu ochii care-mi făceau tot felul de semne, jucând fără astâmpăr, era peste măsură de agitată.

Şi-a vârât în şalvari scrisoarea pe care i-am dat-o, cu gesturi misterioase şi foarte iscusite, de parcă toată piața era cu ochii pe noi. Mi-a zis că Şeküre se gândea la mine. Şi-a luat bacşişul şi, când i-am spus: „Pentru Dumnezeu, du-te degrabă şi du-i-o direct!", m-a lăsat să înțeleg, arătându-mi bocceaua, că mai avea încă multă treabă şi mi-a spus că avea să i-o dea lui Şeküre abia spre prânz. I-am cerut să-i spună lui Şeküre că mă duceam să-i văd pe cei trei tineri maeştri.

12.Mi se spune Fluture

Era înainte de rugăciunea de prânz. Cineva a bătut la uşă, am deschis şi m-am uitat să văd cine era: Negru Efendi.

În anii uceniciei noastre s-a aflat, o vreme, printre noi.

Ne-am sărutat şi ne-am îmbrăţişat. Tocmai mă întrebam dacă adusese vreo veste de la Unchiul lui, când a spus că voia să se uite la paginile pe care le pictam, la miniaturile mele, că venise din prietenie şi că mă va pune la încercare cu o întrebare, în numele Padişahului Nostru.

Bine, am zis. Care este întrebarea care mi se pune? Mi-a spus. Bine!

Stilul şi semnătura

Pe măsură ce se înmulţesc nelegiuiţii care nu pictează pentru plăcerea şi credinţa ochiului, ci pentru bani şi pentru faimă, am zis, vom mai vedea foarte multă urâciune şi lăcomie, de felul patimii pentru stil şi semnătură. Nu făceam această introducere din convingere, ci cu socoteală; deoarece adevărata pricepere şi adevărata înzestrare nu sunt vătămate nici măcar de iubirea de galbeni şi de faimă. Ba chiar, dacă e să spunem adevărul, banii şi faima sunt răsplata care i se cuvine celui înzestrat şi îi aduc acestuia dragostea, aşa cum mi s-a întâmplat mie. Dacă voi spune însă acest lucru, miniaturiştii de rând din comunitatea noastră, turbaţi de invidie, vor tăbărî asupra mea, pretinzând că am vrut să-i dau de gol; prin urmare, voi picta un copac pe o boabă de orez, spre a le arăta că acest lucru îmi place mai mult decât le place lor. Deoarece ştiu că, sub influenţa unor nefericiţi de maeştri chinezi care au luat-o razna, înrâuriţi de frânci şi de

Occident, sub influența imaginilor aduse de preoții iezuiți, patima aceasta pentru stil, pentru semnătură şi personalitate a ajuns, din Orient, până în preajma noastră, am să vă povestesc trei scurte istorii pe această temă.

Trei pilde privitoare la stil şi semnătură

Elif[1]

În fortăreața din munții aflați la miazănoapte de Herat, trăia odată un tânăr han pasionat de miniatură şi de pictură. Hanul o îndrăgea doar pe una dintre femeile din haremul său. Această neasemuit de frumoasă tătăroaică, pe care o iubea nebuneşte, era şi ea îndrăgostită de han. Făceau dragoste asudând, până în zorii zilei şi erau atât de fericiți, încât doreau ca viața să li se depene mereu în acelaşi fel. Au descoperit că cea mai bună cale de a-şi împlini această dorință era să se uite prin cărți şi să privească ore, zile în şir, fără răgaz, imaginile miraculoase, desăvârşite făurite de vechii maeştri. Privind imaginile fără cusur care ilustrau aceleaşi istorii şi care se repetau mereu, fără nici o abatere, simțeau că timpul se oprise în loc şi că propria lor fericire se contopise cu fericitul timp al vârstei de aur, despre care se vorbea în poveste. În atelierul de miniatură al hanului trăia un miniaturist, maestru între maeştri, care făurea aceleaşi imagini, pentru aceleaşi pagini de carte, în acelaşi mod lipsit de orice cusur. Potrivit obiceiului, în vreme ce zugrăvea, pe o pagină, suferința încercată de Ferhat din pricina iubirii sale pentru Şirin, întâlnirea lui Mecnun cu Leyla şi privirile pline de admirație şi de dor pe care le schimbau aceştia, ori modul în care Husrev şi Şirin se sorbeau din ochi aruncându-şi priviri galeşe, pline de înțeles, el desena, de fapt, în locul

[1] *Elif(alif), be (bă)* şi *cim (jâm)* sunt primele litere ale alfabetului arab, folosit de turci până în anul 1928; utilizarea lor este, aşadar, similară, ca intenționalitate, cu utilizarea literelor inițiale ale alfabetului latin (o, *b, c).*

acelor îndrăgostiți, chipul hanului şi pe cel al frumoasei tătăroaice. Privind acele pagini, hanul şi iubita sa credeau cu ardoare că fericirea lor nu se va sfârşi niciodată şi-l copleşeau pe maestrul miniaturist cu laude şi galbeni. Mulțimea favorurilor şi a galbenilor l-au făcut, în cele din urmă, pe maestrul miniaturist să piardă măsura şi, îmboldit de Diavol, a uitat că le datora vechilor maeştri desăvârşirea imaginilor sale, a socotit, plin de trufie, că dacă va pune în ele şi ceva din propria-i personalitate, picturile sale se vor bucura de şi mai multă prețuire. Dar hanul şi iubita sa au văzut în izvodirile maestrului miniaturist, în pecetea stilului său personal tot atâtea cusururi şi au fost cuprinşi de tulburare. Simțind, în miniaturile pe care le priviseră îndelung împreună, că vechea lor fericire era ştirbită pe ici, pe colo, hanul a fost mai întâi cuprins de gelozie față de frumoasa tătăroaică, zugrăvită în acele pagini. Apoi, pentru a-i stârni acesteia gelozia, s-a iubit cu o altă roabă. Frumoasa tătăroaică a fost năpădită de o asemenea tristețe când a aflat de acest lucru de la clevetitoarele din harem, încât s-a spânzurat fără o vorbă de cedrul aflat în curtea haremului. Iar hanul, dându-şi seama de greşeala făcută şi, mai apoi, de faptul că miniaturistul era înrobit stilului său, a poruncit ca, în aceeaşi zi, maestrul amăgit de Diavol să fie orbit.

Be

Într-una din țările de la soare-răsare trăia un padişah pasionat de miniatură, fericit şi bătrân, care viețuia în tihnă alături de preafrumoasa sa soție chinezoaică, cu care tocmai se căsătorise. Într-o zi, fiul cel chipeş pe care îl avusese padişahul cu prima nevastă şi tânăra soție a padişahului s-au îndrăgostit unul de altul. Fiul, de teamă să nu-şi trădeze tatăl şi ruşinat de dragostea sa oprită, s-a închis în atelierul de pictură şi şi-a închinat viața miniaturii. Deoarece picta cu tristețea şi cu forța ce izvorau din propria dragoste, picturile

pe care le făurea erau atât de frumoase, încât cei care le priveau nu izbuteau să le deosebească de cele ale vechilor maeştri, iar padişahul însuşi se mândrea peste măsură cu fiul său. În ceea ce o priveşte pe tânăra soție chinezoaică, aceasta privea picturile şi spunea:

— Da, este frumos. Însă vor trece anii şi, dacă nu-şi va pune semnătura pe ele, nimeni nu va şti că el a fost cel care a înfăptuit un asemenea miracol.

— Dacă fiul meu îşi semnează pictura, nu îşi va însuşi oare, pe nedrept, miniatura, zămislită prin imitarea vechilor maeştri? întreba padişahul. Mai mult, dacă se semnează, nu se va spune oare că pictura este purtătoarea propriilor sale cusururi?

Soția chinezoaică, pricepând că nu-l va putea convinge pe vârstnicul ei soț, a izbutit, în cele din urmă, să-i transmită tânărului fiu, care stătea închis în atelier, aceste spuse cu privire la semnătură. Ba mai mult, fiul - a cărui mândrie fusese rănită pentru că se văzuse nevoit să-şi îngroape dragostea în adâncul sufletului -, încrezător în ideea pe care i-o dăduse frumoasa şi tânăra sa mamă vitregă şi îmboldit, pe de altă parte, de Diavol, şi-a pus semnătura într-un colț al miniaturii, într-un ungher pe care-l socotea nevăzut, între un zid şi nişte buruieni. Prima pictură pe care a semnat-o astfel era o scenă cu Husrev şi Şirin. O ştiți, de altfel, foarte bine: după ce Husrev se căsătoreşte cu Şirin, Şiruye, fiul din prima căsătorie al lui Husrev, se îndrăgosteşte de Şirin şi, intrând într-o noapte pe geam, îşi înfige fulgerător hangerul în inima tatălui său, care doarme alături de Şirin. Privind miniatura care reprezenta această scenă, împlinită de fiul său, bătrânul padişah a băgat deodată de seamă un cusur; a zărit semnătura dar, aşa cum facem mulți dintre noi, nu şi-a dat seama că a zărit-o şi l-a încercat doar simțământul că „este o pictură cu metehne". Cum era vorba de o faptă pe care nu ar fi putut-o săvârşi vechii maeştri, bătrânul padişah a fost cuprins de nelinişte. Aceasta deoarece cartea pe care o citea nu mai era de-acum o poveste, o legendă, ci lucrul cel mai

nepotrivit pentru o carte, de vreme ce oglindea ceva adevărat. Cuprins de acest simțământ, bătrânul s-a înspăimântat. Tocmai în acea clipă, fiul său, miniaturistul, a pătruns pe fereastră, la fel ca în miniatura pe care o făurise, şi, fără a se uita în ochii căscați de groază ai tatălui său, i-a implântat acestuia hangerul în piept - un hanger la fel de mare ca acela din pictură.

Cim

Raşiduddin din Kazvin scrie cu plăcere în istoria sa că, acum două sute cincizeci de ani, la Kazvin, decorarea cărților, caligrafia şi miniatura erau artele cele mai demne de prețuire şi cele mai îndrăgite. Din păcate, şahul care se afla în acea vreme pe tron şi care domnea peste patruzeci de țări, din Bizanț până în China (probabil că taina acestei mari puteri adăsta în dragostea sa pentru miniatură), nu avea nici un fiu. Dorind ca, după moartea sa, țările pe care le cucerise să nu se fărâmițeze, şahul a hotărât să-i găsească frumoasei sale fiice, ca soț, un miniaturist înțelept, aşa încât a pus la cale o întrecere între cei trei tineri mari maeştri miniaturişti din atelierul său de pictură - cu toții holtei.

Potrivit istoriei lui Raşiduddin, tema întrecerii era foarte simplă: cine va realiza cea mai frumoasă pictură! Deoarece, la fel ca şi Raşiduddin, tinerii miniaturişti ştiau că aceasta însemna să pictezi în felul vechilor maeştri, toți trei au zugrăvit cea mai îndrăgită scenă. O fată frumoasă, copleşită de tristețe din pricina dragostei, cu ochii în pământ, într-o grădină ca ruptă din Rai, printre chiparoşi şi cedri, printre iepuri temători şi rândunele neliniştite. Unul dintre cei trei miniaturişti care au zămislit, fără a avea ştire unul de celălalt, aceeaşi miniatură, întocmai ca vechii maeştri, a dorit să iasă în evidență şi, spre a pune stăpânire pe minunăția picturii, şi-a ascuns semnătura în colțul cel mai îndepărtat al grădinii, între nişte narcise. Dar, din pricina acestei neobrăzări care-l înstrăina de modestia vechilor maeştri, a

fost izgonit pe dată din Kazvin, până în China. Apoi, între ceilalți doi miniaturişti a avut loc o altă întrecere. De data aceasta, fiecare dintre cei doi a făurit o pictură plină de poezie, care o înfățişa pe preafrumoasa fată călare pe un cal, într-o grădină fermecătoare. Nu se ştie de ce, poate pentru că i-a alunecat pensula, sau poate cu bună ştiință, unul dintre miniaturişti a zugrăvit oarecum ciudat nările calului alb al fetei care, asemenea chinezoaicelor, avea ochii traşi spre tâmple şi pometii ieşiți în afară. Amănuntul acesta a fost privit pe dată de către părinte şi de către fată ca un cusur. Miniaturistul nu îşi pusese, de fapt, semnătura în imagine, dar strecurase cu dibăcie o meteahnă în minunata sa pictură, mai precis în modul de zugrăvire a nărilor calului, astfel încât să fie remarcat.

— Meteahna este mama stilului, a zis şahul şi l-a izgonit şi pe acest miniaturist până în Bizanț.

Potrivit voluminoasei *Istorii* a lui Raşiduddin din Kazvin, in vreme ce se făceau pregătirile pentru nunta dintre talentatul miniaturist, care desenase întocmai ca vechii maeştri, fără a-şi pune nici o semnătură în pictură şi fără a vădi vreun cusur, şi fiica şahului, s-a mai ivit un ultim amănunt: cu o zi înainte de nuntă, aceasta a zăbovit ziua întreagă cu ochii ațintiți, plini de tristețe, asupra picturii pe care o făurise tânărul şi chipeşul maestru care a doua zi urma să-i devină soț. Când s-a lăsat întunericul, i s-a înfățişat tatălui ei:

— Vechii maeştri le desenau, în miraculoasele lor imagini, pe fetele frumoase ca pe nişte chinezoaice, iar aceasta este, ce-i drept, o rânduială de neclintit, venită din Orient, a zis ea. Însă atunci când iubeau pe cineva, puneau măcar o urmă, un amănunt din ființa frumoasă pe care o iubeau, în sprâncenele, în ochii, în buzele, în părul, în râsul sau chiar în genele acelei femei. Această meteahnă ascunsă în propriile picturi era semnul dragostei, semn pe care-l puteau recunoaşte doar ei şi iubitele lor. Tată, m-am uitat toată ziua la imaginea frumoasei fete aflate pe cal, dar în ea nu se află

nimic din mine. Poate că miniaturistul acesta e un mare maestru, ca să nu mai spun că e şi tânăr şi chipeş, dar nu mă iubeşte.

Aşa s-a făcut că şahul a curmat de îndată nunta, iar cei doi, tatăl şi fata, au trăit împreună până la sfârşitul zilelor.

— Prin urmare, potrivit celei de-a treia istorii, cusurul este cel care determină ceea ce noi numim stil, a zis Negru, cu o expresie plină de noblețe, de respect. Oare femeia de care este îndrăgostit miniaturistul se vădeşte după semnele ascunse în imaginea chipului, a ochilor, a râsului ei?

— Nu, am zis eu, pe un ton trufaş şi sigur de mine. Ceea ce trece în pictură din fata pe care o iubeşte maestrul miniaturist nu este, în cele din urmă, cusurul, ci rânduială. Căci, după o vreme, toată lumea începe să-l urmeze pe maestru şi să zugrăvească chipurile fetelor aidoma chipului acelei fete frumoase.

Am tăcut puțin. Văzând că Negru, care ascultase cu atenție deplină cele trei povestiri pe care i le spusesem, ciulise urechea la zgomotele pe care le isca minunata mea nevastă în vreme ce umbla prin hol şi prin încăperea alăturată, l-am privit în străfundul ochilor.

— Prima istorisire ne dovedeşte că stilul este un cusur, i-am zis. Cea de-a doua ne arată că miniatura desăvârşită nu cere nici o semnătură. În ceea ce priveşte cea de-a treia istorisire, ea îmbină ideile din prima şi din cea de-a doua, aşadar ne demonstrează că semnătura şi stilul nu sunt altceva decât un chip de a te făli, plin de neobrăzare, prosteşte, cu propriul cusur.

Cât de bine se pricepea la miniatură acest om, căruia eu îi dădeam lecții? Am zis:

— Ai înțeles, din istorisirile mele, cine sunt eu?

— Am înțeles, mi-a zis, însă deloc convingător.

Nu încercați aşadar să mă înțelegeți mărginindu-vă la privirile şi la puterea lui de pătrundere, căci am să vă spun eu de îndată, direct, cine sunt. Totul îmi stă în putință. Desenez şi colorez asemenea vechilor maeştri din Kazvin,

amuzându-mă şi râzând. O spun zâmbind: sunt cel mai bun dintre toţi. Iar dacă ceea ce-mi trece mie prin minte este adevărat, n-am absolut nimic de-a face cu dispariţia lui Delicat Efendi, auritorul din pricina căruia a venit aici Negru.

Negru m-a întrebat cum se împacă arta şi căsnicia. Trudesc din greu şi o fac cu plăcere. M-am însurat de curând cu cea mai frumoasă fată din cartier. Când nu pictez, facem dragoste nebuneşte. Apoi mă apuc din nou de lucru. Nu i-am spus toate astea. Este o mare problemă, am zis. Dacă „unealta" miniaturistului săvârşeşte miracole pe hârtie, nu acelaşi lucru se întâmplă când i se alătură ea nevestei sale. Ba dimpotrivă, am adăugat: dacă „trestia" miniaturistului o fericeşte pe nevastă, cealaltă trestie, de pe hârtie, rămâne ştearsă. Asemenea tuturor celor care-l invidiază pe miniaturist pentru talentul său, şi Negru a crezut aceste minciuni şi s-a bucurat.

A spus că dorea să vadă ultimele pagini pe care le pictasem. L-am aşezat la tăblia mea de lucru, printre vopsele, călimări, pietre de netezit hârtia, pensule, condeie şi instrumente de ascuţit.

În vreme ce Negru admira imaginea, pe două pagini, Pe care o pictam pentru *Cartea ceremoniilor,* care înfăţişa festivităţile prilejuite de circumcizia prinţilor noştri, m-am aşezat pe mindirul roşu de alături, iar căldura acestuia mi-a reamintit că, puţin mai devreme, acolo stătuse frumoasa mea soţie, cu coapsele ei minunate. În vreme ce schiţam, cu condeiul meu de trestie, suferinţa nefericiţilor condamnaţi care stăteau dinaintea Padişahului Nostru, nevasta mea cea deşteaptă mă apuca de „trestia" bărbăţiei mele.

Scena pe care o pictam pe două pagini înfăţişa iertarea datornicilor condamnaţi la închisoare şi a familiilor lor, graţie milosteniei Padişahului. Îi înfăţişasem pe Suveran întocmai aşa cum îl văzusem în timpul ceremoniei - aşezat la marginea unui covor pe care se aflau nenumărate pungi cu arginţi; ceva mai în spatele lui îl aşezasem pe Mai-marele vistiernicilor, căruia îi pusesem în mână catastiful din care

citea şirul datoriilor, iar pe condamnații datornici legați unul de altul, cu lanțuri de fier la grumaz, îi pictasem în fața Padişahului, îndurerați şi suferinzi, încruntați, cu chipurile trase şi, uneori, cu ochii în lacrimi. Pictasem cu roşu şi decorasem în chip ales lăuta şi tamburina care însoțeau rugăciunile şi poemele pe care le rosteau cu toții, fericiți, la auzul veştii că Sultanul urma să dăruiască, din propria-i pungă, acea milostenie care avea să-i izbăvească pe toți de închisoare. Deşi lucrul acesta nu-mi intrase la socoteală de la bun început, pentru ca suferința şi ruşinea celor îngropați în datorii să fie bine zugrăvită, le aşezasem, alături de ultimul dintre aceşti nefericiți, pe nevasta lui - înveşmântată în mov şi urâțită de mizerie - şi pe fermecătoarea lui fiică, îmbrăcată într-o mantie roşie, cu părul lung şi copleşită de tristețe. Tocmai eram pe cale să-i povestesc şi acestui Negru plin de-ncruntare cum ajunseseră să se întindă pe două pagini şirurile de datornici puşi în lanțuri, să-i vorbesc despre socoteala ascunsă a roşului din imagine, despre un lucru pe care vechii maeştri nu-l săvârşiseră niciodată - anume, despre faptul că zugrăvisem în aceeaşi culoare câinele de pe margine, pictat cu drag, şi caftanul de atlas al Padişahului -, despre felul în care mă uitam mereu la picturi şi râdeam cu nevasta mea, pentru a-l face să priceapă că existența miniaturistului înseamnă dragoste de viață, când m-am pomenit că îmi pune o întrebare foarte nelalocul ei.

Ştiam, oare, unde s-ar fi putut afla bietul Delicat Efendi? Care „bietul"!? Un imitator de două parale, un neghiob care nu face aurire decât pentru bani, care nu prea are inspirație. N-am zis însă toate acestea, am zis doar:

— Nu, nu ştiu.

Nu-mi trecuse, oare, prin minte că adepții predicatorului din Erzurum, bătăioşi şi fanatici, i-ar fi putut face vreun rău lui Delicat Efendi?

M-am stăpânit, ca să nu-i spun că se număra şi el printre ei.

— Nu, i-am zis. De ce?

În oraşul acesta numit Istanbul, sărăcia căreia i-am fost înrobiți, ciuma, relele moravuri, necuviința sunt cu neputință de explicat altfel decât prin faptul că ne-am îndepărtat de islamul din vremea Profetului Nostru, Trimisul lui Dumnezeu, că ne-am însuşit deprinderi noi, ticăloase, şi că printre noi s-au strecurat năravurile frâncilor. Predicatorul din Erzurum doar atâta spune, dar vrăjmaşii lui susțin că cei care-l urmează au atacat lăcaşurile de dervişi în care se face muzică şi că au provocat stricăciuni la mormintele sfinților, vrând să-l convingă de toate acestea pe Padişah. Acum, ştiind că eu nu nutresc aceeaşi duşmănie ca ei față de Preasfântul din Erzurum, vor să insinueze politicos: „Oare nu tu l-ai ucis pe Delicat Efendi?"

Mi-am dat seama de asta într-un moment în care asemenea zvonuri se iscaseră de mult printre miniaturişti. Tagma celor lipsiți de inspirație, de har, de virtuți răspândeşte acum cu mare plăcere ideea că nu sunt decât un ucigaş netrebnic. Cum neghiobul ăsta de Negru lua, pur şi simplu, în serios clevetelile acelei gloate de miniaturişti invidioşi, mi-a venit să-i trag una cu călimara în căpățâna lui de cerchez.

Negru se uită prin atelierul meu de pictură, luând seama la tot ceea ce vede; se uită la foarfecele cu care îmi tai hârtiile lungi, la străchinile pline cu apă de aur, la bolurile cu vopsele, la mărul din care muşc la răstimpuri în vreme ce lucrez, la ibricul aflat pe marginea sobei din fundul camerei, la ceşcuțele de cafea, la mindire, la lumina care se strecoară prin deschizătura ferestrei, la oglinda pe care o folosesc pentru a cerceta rânduiala paginii, la cămăşile mele şi la cingătoarea cea roşie a nevestei mele, care zace ca un păcat într-un ungher şi pe care aceasta a scăpat-o din mână în vreme ce se grăbea să iasă din cameră, pe când bătea Negru la uşă.

În ciuda faptului că mi-am ascuns gândurile față de el, las pradă privirilor sale cutezătoare şi iscoditoare picturile pe care le-am făurit, ca şi această încăpere în care viețuiesc;

ştiu că trufia mea vă va uimi pe toți, dar eu sunt cel care câştigă cei mai mulți bani şi, prin urmare, sunt cel mai bun miniaturist. Pentru că Dumnezeu a voit ca pictura să fie o sărbătoare, spre a-i arăta celui care ştie să privească că lumea însăşi este o sărbătoare.

13.Mi se spune Barză

Era la vremea rugăciunii de prânz. Cineva a bătut la uşă şi am văzut că era Negru, cel din îndepărtata noastră copilărie. Ne-am îmbrăţişat. Îi era frig; l-am chemat înăuntru şi nu l-am întrebat nici măcar cum a găsit drumul spre casa mea. ÎI trimisese la mine Unchiul lui, ca să mă iscodească de ce şi unde a dispărut Delicat Efendi. Dar nu mi-a adus doar veşti de la el, ci şi de la Maestrul Osman.

— Şi mai vreau să te întreb ceva, a zis. Maestrul Osman a spus că ceea ce îl deosebeşte pe miniaturistul adevărat de ceilalţi ar fi timpul. Timpul miniaturii. Ce părere am eu despre asta? Ascultaţi!

Pictura şi timpul

După cum bine se ştie încă din vechime, miniaturiştii de pe meleagurile noastre - chiar şi vechii miniaturişti arabi, de pildă - priveau lumea aşa cum o privesc astăzi păgânii frânci şi, contemplând-o din locul în care stau vagabonzii şi câinii de pe stradă, băieţii de prăvălie şi ţelina, zugrăveau absolut totul. Necunoscând meşteşugul perspectivei, cu care se laudă azi plini de trufie maeştrii frânci, lumea lor era mărginită şi plictisitoare, atât cât să poată fi văzută de câine şi de ţelină. Apoi s-a întâmplat ceva şi întregul univers al miniaturii noastre s-a schimbat cu repeziciune. Să vă povestesc degrabă, pornind de la toate aceste împrejurări.

Trei istorii despre miniatură şi timp

Elif

Acum trei sute cincizeci de ani, pe când Bagdadul cădea în mâinile mongolilor şi era prădat fără milă, într-o zi rece de februarie, Ibn-i Şakir era cel mai vestit şi cel mai plin de har maestru, nu doar din lumea arabă, ci din toată lumea islamică şi, în ciuda tinereții sale, în bibliotecile din Bagdad - renumite pretutindeni - se aflau douăzeci şi două de volume caligrafiate de el, cele mai multe dintre ele fiind exemplare ale Preasfântului Coran. Deoarece socotea că aceste cărți vor dura până la sfârşitul lumii, Ibn-i Şakir trăia cu ideea unui timp adânc şi fără sfârşit. Muncise o noapte întreagă, la lumina tremurândă a sfeşnicelor, la ultima dintre acele cărți legendare care aveau să fie mai apoi rupte, sfâşiate şi arse, una câte una, de către ostaşii hanului mongol Hulâgu, pentru a fi zvârlite după aceea în apele Tigrului, şi de care nu se mai ştie nimic astăzi. În răcoarea dimineții, Ibn-i Şakir a urcat în minaretul Moscheii Califilor - aceasta era metoda de care se foloseau, de cinci secole, spre a-şi feri ochii de orbire, maeştrii miniaturişti arabi, întorcându-se cu spatele spre răsărit şi privind spre apus, către linia orizontului, fideli ideii de datină şi încrezători în veşnicia cărților - şi a văzut, din galeria acestuia, tot ceea ce urma să pună capăt unei întregi tradiții scrise, vechi de cinci sute de ani. A fost primul care a zărit cum nemiloşii soldați ai lui Hulâgu au pătruns în Bagdad, drept care a rămas în minaret. A văzut cum era prădat şi ars întregul oraş, cum zeci de oameni erau trecuți prin sabie, cum a fost ucis ultimul dintre califii islamului, care stăpâneau la Bagdad de cinci sute de ani, cum au fost siluite femeile, cum au fost arse bibliotecile, cum au fost azvârlite în Tigru zeci de mii de volume. La două zile după aceea, în vreme ce privea, în duhoarea cadavrelor şi printre strigătele de agonie, apele Tigrului, care prinseseră o culoare roşiatică de la cerneala cărților aruncate în el, se gândea că nenumăratele tomuri pe care le caligrafiase cu scrisul lui frumos şi care erau acum nimicite nu fuseseră de nici un folos pentru a opri măcelul înspăimântător şi stricăciunile,

drept care s-a jurat să nu mai scrie niciodată. Ba mai mult, a fost cuprins de dorința de a-şi împărtăşi propria suferință şi de a reda nenorocirea pe care o văzuse prin mijlocirea picturii, pe care până în ziua aceea o privise ca pe o răzvrătire împotriva lui Dumnezeu şi pe care o disprețuise, astfel încât a pictat pe hârtia de care nu se despărțea niciodată ceea ce zărise din minaret. Tocmai acestui fericit miracol îi datorăm forța dobândită de pictura islamică după invazia mongolă - forță care s-a vădit pe parcursul a trei sute de ani -, precum şi ceea ce o deosebea de pictura idolatrilor şi de cea a creştinilor - anume faptul că lumea era zugrăvită cu sinceră compătimire, de sus, din locul de unde o vedea Dumnezeu, prin simpla trasare a liniei orizontului. Ca de altfel şi faptul că, după masacru, Ibn-i Şakir s-a îndreptat spre miazănoapte, cu miniaturile în mână şi cu înverşunarea de a picta cuibărită în suflet, că s-a îndreptat, adică, în direcția din care sosiseră ostile mongole şi că a aflat cum pictau maeştrii chinezi... Oamenii au priceput astfel că ideea timpului nemărginit, care mocnea de cinci sute de ani în sufletele caligrafilor arabi, nu avea să prindă viață în scriere, ci în pictură. O mărturie în această privință este faptul că volumele, cărțile au fost desfăcute în bucăți şi nimicite, însă paginile pictate din cuprinsul lor au intrat în alcătuirea altor cărți, a altor volume, supraviețuind în veşnicie şi continuând să înfățişeze lumea plăsmuită de Dumnezeu.

Be

Într-o vreme deopotrivă veche şi nouă, în care totul se repetă şi în care, din această pricină, dacă n-ai îmbătrâni şi n-ai muri, nici măcar n-ai avea cum să bagi de seamă că există ceva numit timp, în care lumea este zugrăvită mereu prin mijlocirea aceloraşi istorii şi a aceloraşi picturi, de parcă timpul nici n-ar exista, mica oaste a lui Fahir Şah i-a împrăştiat pe oştenii lui Selahattin Han, după cum povesteşte şi Salim din Samarkand în scurta sa *Istorie.*

Primul lucru pe care l-a făcut învingătorul Fahir Şah după ce l-a pus la cazne şi l-a ucis pe Selahattin Han, pe care îl luase prizonier, a fost să se abată, potrivit obiceiului, pe la biblioteca şi pe la haremul răposatului, spre a-şi pune pe ele propria pecete.

În bibliotecă, încercatul legător al lui Selahattin Han s-a apucat să descleieze cărțile şahului ucis, să le amestece paginile şi să făurească noi volume, caligrafii au prins să schimbe, în colofoane, numele „Mereu Biruitorului" Selahattin Han cu cel al „Biruitorului" Fahir Şah, iar miniaturiştii să înlocuiască chipul răposatului Selahattin Han - realizat cu măiestrie în cele mai frumoase picturi ale cărților, dar care de pe-acum începuse să fie uitat - cu chipul mai tânărului Fahir Şah. Când a pătruns în harem, Fahir Şah nu a depus nici o strădanie ca s-o afle imediat pe cea mai frumoasă femeie, dar, în loc să o ia în stăpânire cu forța, a decis să-i cucerească inima, căci era o persoană delicată, care se pricepea la cărți şi la pictură, şi a stat de vorbă cu ea. În felul acesta, Neriman Sultan, preafrumoasa şi înlăcrimata soție a răposatului Selahattin Han, i-a cerut lui Fahir Şah, care urma să-i devină bărbat, un singur lucru: ca imaginea răposatului ei soț, Selahattin Han, care fusese zugrăvit în locul lui Mecnun, aşezat în fața soției sale - înfățişată, la rândul ei, în locul Leylei într-o carte ce istorisea dragostea lui Mecnun şi a Leylei - să nu fie răzuită, ştearsă. Dreptul la nemurire, pe care se trudise să-l dobândească soțul ei prin mijlocirea cărților comandate ani de-a rândul, nu trebuia să-i fie refuzat răposatului, cel puțin în această ultimă pagină. Învingătorul Fahir Şah a primit generos această dorință simplă, iar miniaturiştii nu s-au atins de acea imagine. Prin urmare, Neriman şi Fahir au făcut dragoste neîntârziat şi, iubindu-se, au uitat în scurtă vreme de urgiile trecutului. Fahir Şah nu şi-a putut însă şterge din minte imaginea din cartea despre *Leyla şi Mecnun.* Ceea ce îi răpea tihna nu era faptul că soția sa fusese zugrăvită împreună cu fostul ei bărbat, ori chiar gelozia, nu! Ceea ce îl frământa era faptul

că, de vreme ce el nu fusese zugrăvit în vechile legende din miraculoasa carte, nu avea să se regăsească, în acel timp nemărginit, printre nemuritori, alături de soața sa. După ce, vreme de cinci ani, a fost ros de acest vierme al îndoielii, la capătul unei nopți fericite, în care se iubise îndelung cu Neriman, Fahir Şah a intrat în bibliotecă pe furiş, ca un hoț, cu sfeşnicul în mână, a deschis cartea despre *Leyla şi Mecnun* şi s-a apucat să-şi picteze propriul chip, în locul celui al răposatului soț al lui Neriman, ca şi cum el ar fi fost Mecnun. Dar, asemenea foarte multor hani care îndrăgeau miniatura, era un pictor cam nepriceput şi n-a izbutit să-şi deseneze trăsăturile cum se cuvine. Astfel s-a făcut că dimineața, bibliotecarul, cuprins de o bănuială, a deschis cartea şi a dat de ştire că în locul chipului răposatului Selahattin Şah, aflat față în față cu cel al Leylei, care împrumutase trăsăturile lui Neriman, se ivise un nou chip, dar că acesta nu era chipul lui Fahir Şah, ci al principalului său duşman - tânărul şi chipeşul Abdullah Şah. Aceste vorbe au distrus, pe de o parte, moralul ostaşilor lui Fahir Şah, iar pe de altă parte i-au dat curaj lui Abdullah Şah, tânărul şi înverşunatul suveran al țării vecine, proaspăt urcat pe tron. Acesta l-a învins în prima sa bătălie pe Fahir Şah, l-a luat prizonier şi a poruncit să fie ucis, şi-a pus propria pecete pe haremul şi pe biblioteca acestuia şi a devenit noul soț al mereu frumoasei Neriman Sultan.

Cim

La Istanbul, povestea miniaturistului Mehmed cel Lung, cunoscut în Țara Persanilor ca Muhammed Horasani, este cel mai adesea istorisită printre miniaturişti ca o pildă de viață lungă şi orbire, dar în ea este vorba, de fapt, despre miniatură şi timp. Punând la socoteală că şi-a început meseria ca ucenic la nouă ani, s-ar spune că cea mai însemnată particularitate a acestui maestru, care s-a ocupat de miniatură vreme de aproape o sută zece ani, fără a orbi,

era tocmai lipsa lui de particularitate. Nu fac un joc de cuvinte, ci îi aduc o laudă sinceră. Picta orice, la fel ca toată lumea, dar o făcea mai cu seamă în felul vechilor maeştri şi, tocmai din această pricină, era cel mai mare maestru. Modestia sa, faptul că se dăruia pe de-a-ntregul miniaturii, în care vedea un mod de a-L sluji pe Dumnezeu, l-au ținut întotdeauna departe de gâlcevile din atelierele de pictură în care lucra şi, deşi avea vârsta potrivită, l-au ferit de ambiția de a deveni Mai-marele miniaturiştilor. De-a lungul întregii sale existențe de artist a pictat cu răbdare tot felul de amănunte, prin unghere izolate - plante menite să umple colțuri de pagină, miile de frunze ale copacilor, vălătuci de nori, coame de cai care se cereau desenate fir cu fir, ziduri de cărămidă, nenumărate decorațiuni pe pereți, ce se repetau mereu, ca şi zeci de mii de chipuri aidoma, cu ochi traşi spre tâmple şi bărbii delicate. Era foarte fericit şi foarte tăcut. Nu a încercat deloc să iasă în evidență, n-a avut pretenții de stil şi personalitate proprie. Pe vremea aceea, când lucra în atelierul vreunui han ori al vreunui prinț, socotea că acolo se afla şi casa lui şi se privea pe sine ca pe un simplu lucru din acea casă. În timp ce hanii şi şahii îşi tăiau unii altora beregata, iar miniaturiştii, la rândul lor, colindau din oraş în oraş, ca femeile din haremuri, îndreptându-se către noii lor stăpâni, ideea de pecete specifică unui atelier de pictură şi-a făcut, pentru prima oară, apariția şi în frunzele pe care le desena el, în iarbă, în conturul sinuos al stâncilor, în cutele tainice ale răbdării sale. Pe când avea optzeci de ani, oamenii au început să creadă că miniaturistul trăia în legendele pe care le ilustra, uitând că era muritor. Poate că tocmai din această pricină, unii dintre ei susțineau cu tărie că trăia în afara timpului şi că, de aceea, deşi urma să îmbătrânească, nu avea să moară niciodată. Existau persoane care arătau că nu orbise, deşi îşi ducea viața rătăcitoare înnoptând prin încăperile şi corturile atelierelor de pictură, cu ochii ațintiți asupra hârtiei, pentru că, datorită unui miracol, pentru el timpul se oprise în loc. Alții spuneau că de fapt orbise, dar

că, desenând totul pe dinafară, nu mai avea de-acum nevoie să vadă, pentru a putea picta. Când acest maestru legendar, care nu se căsătorise şi nu făcuse dragoste niciodată, a întâlnit, la o sută nouă ani, în atelierul de pictură al Şahului Tahmasp - în persoana unui ucenic de şaisprezece ani, care plesnea de sănătate şi care era o corcitură de chinez cu croat -, modelul acela de bărbat arătos, cu ochi traşi spre tâmple, cu bărbie ascuțită şi chip rotund pe care-l desenase vreme de o sută de ani, s-a îndrăgostit, pe bună dreptate, de el şi, pentru a pune stăpânire pe tânărul ucenic de o neasemuită frumusețe, s-a lăsat prins în luptele pentru putere dintre miniaturişti; ca orice îndrăgostit, a țesut intrigi, s-a dedat minciunii, înşelăciunii, vicleniei. Dacă înainte maestrul miniaturist din Horasan era mânat de dorința de a munci, spre a se supune cerințelor vremii sale, de care izbutise să se țină deoparte o sută de ani, acum s-a rupt de veşnicia vechilor timpuri legendare. Odată, când se cufundase, pe la vremea amiezii, în contemplarea fermecătorului ucenic, a răcit stând în fața ferestrei deschise, din pricina vântului rece care sufla la Tabriz. A doua zi a orbit într-un acces de strănutat şi, după alte două zile, a murit, căzând de pe scara înaltă de piatră a atelierului de pictură.

— Am auzit de Mehmed cel Lung din Horasan, dar nu ştiam de această poveste, a zis Negru.

Rostise cuvintele cu delicatețe, pentru a da de înțeles că pricepuse că povestea s-a sfârşit şi că-i împuiasem capul cu cele istorisite. Am tăcut puțin, ca să poată privi pe săturate. Deoarece mă deranja faptul că stăteam degeaba, îndată ce începusem să-i spun cea de-a doua poveste îmi continuasem miniatura din locul în care rămăsesem când bătuse el la uşă. Frumosul meu ucenic, Mahmud, care-mi stătea mereu la picioare, care-mi amesteca vopselele, care-mi ascuțea condeiele şi care-mi îndrepta, din când în când, greşelile, stătea tăcut lângă mine, ascultându-mă şi, totodată, urmărindu-mă, iar dinăuntru se auzeau zgomotele iscate de nevasta mea.

— Aha, a zis Negru, aici Padişahul s-a ridicat în picioare. În vreme ce privea uimit miniatura, m-am purtat ca şi cum motivul uimirii sale era lipsit de însemnătate, însă dumneavoastră am să vă spun, fără ocolişuri, următoarele: în toate cele două sute de ilustraţii, Măreţul Nostru Padişah, care a urmărit, vreme ce cincizeci şi două de zile, parada breslelor, a corporaţiilor, a gloatei, a soldaţilor şi a hoţilor, de la fereastra balconului construit pentru aceasta împrejurare, în timpul ceremoniei prilejuite de circumcizia pe care am zugrăvit-o în *Cartea ceremoniilor,* apărea aşezat. Doar în această miniatură împlinită de mine se vedea stând în picioare şi aruncând bani din pungi doldora de florini norodului adunat în piaţă. Am făcut acest lucru pentru a putea zugrăvi uimirea şi veselia mulţumii de oameni care, spre a pune mâna pe bani, îşi tăiau beregata, se băteau cu pumnii, îşi trăgeau palme şi îşi arătau fundul în vreme ce culegeau paralele de pe jos.

— Dacă într-o miniatură este vorba de dragoste, atunci miniatura însăşi trebuie zămislită cu dragoste, am zis. Dacă este vorba de suferinţă, suferinţa trebuie să se desprindă şi din miniatură. Dar suferinţa trebuie să reiasă nu din personajele miniaturii ori din lacrimile lor, ci din armonia lăuntrică a picturii, care nu se observă în primul moment, dar care poate fi descoperită. Asemenea sutelor de maeştri miniaturişti care pictează de secole imaginea uimirii, nici eu n-am desenat vreun personaj cu degetul arătător vârât în gură, ci am făcut în aşa fel încât întreaga miniatură să se mire. Iar acest lucru se petrece prin ridicarea suveranului în picioare.

Cum atenţia mi se îndreptase asupra privirilor pe care le arunca asupra lucrurilor şi a uneltelor mele de pictură - de fapt, asupra întregii mele vieţi -, în căutarea vreunui semn, mi-am privit propria casă prin ochii lui.

Există, prin urmare, aici picturi care înfăţişează seraiul, hamamul, fortăreaţa, realizate cândva la Tabriz, la Şiraz; pentru ca miniatura să urmeze privirea scrutătoare a

Preaînaltului Dumnezeu, care vede şi înţelege totul, miniaturistul zugrăveşte seraiul în detaliu, până la cratiţele şi tingirile din el, la cupe, la decoraţiunile de pe pereţi - care nu se văd din afară -, la perdele, la papagalii din colivii şi la cele mai tainice unghere, la perne şi la fermecătoarele femei neatinse de lumina zilei, care stau aşezate pe ele, de parcă un brici uriaş, miraculos, l-ar fi retezat prin mijloc, pe din două. Contemplam şi eu, asemenea cititorului curios care priveşte uimit o miniatură, vopselele, hârtiile, cărţile, pe frumosul meu ucenic, paginile hărăzite unor „cărţi de veşminte" şi unor albume plăsmuite pentru călătorii frânci, scenele de dragoste şi paginile necuviincioase pe care le încropisem pe furiş pentru vreun paşă, călimările multicolore de sticlă, bronz sau ceramică, ascuţitorile din fildeş pentru condeie, condeiele cu mâner de aur şi ochii încântătorului meu ucenic.

— Spre deosebire de vechii maeştri, eu am văzut foarte, foarte multe lupte, am zis, ca să umplu tăcerea cu propria-mi prezenţă. Maşini de luptă, tunuri, armate, morţi. Eu am decorat mereu tavanele corturilor de luptă ale Padişahului Nostru, ale paşalelor noastre. Odată revenit la Istanbul, după bătălii, tot eu eram cel care picta scene de luptă, pe care altfel le-ar fi uitat toată lumea, trupuri retezate în două, armate prinse în încleştare, bieţi soldaţi frânci care se uitau cu teamă, prin crenelurile fortăreţelor încercuite, la tunurile şi la oştirile noastre, răzvrătiţi cu capetele tăiate, însufleţirea cailor în galop. Ţin minte tot ceea ce văd: o nouă râşniţă de cafea, un mâner de fereastră cum n-am mai văzut, un tun, un trăgaci nou de puşcă frâncă, culoarea veşmintelor purtate de cineva în timpul unei petreceri, cine ce a mâncat, cine pe ce a pus mâna...

— Care este tâlcul celor trei istorii pe care mi le-ai spus? a întrebat Negru, pe un ton care însuma parcă totul şi care îmi cerea, oarecum, socoteală.

— *Elif,* am zis. Prima istorie - cea cu minaretul - ne dovedeşte că, oricât de mare ar fi harul miniaturistului, cel

care desăvârşeşte imaginea este timpul. *Be:* cea de-a doua istorie - cu haremul şi cartea - ne arată că singura cale de a ieşi în afara timpului o reprezintă harul şi arta miniaturii. Iar în ceea ce priveşte cea de-a treia istorie, spune-mi tu!

— *Cim,* a zis Negru, sigur de sine. Cea de-a treia istorie - a miniaturistului care are o sută nouăsprezece ani -, le reuneşte în sine pe *Elif* şi pe *Be* şi ne dovedeşte, iată, că timpul celui care se îndepărtează de existența desăvârşită şi de pictură se isprăveşte, iar miniaturistul moare.

14.Mi se spune Măslină

Era după rugăciunea de prânz; trasam în grabă, dar cu desfătare, chipuri plăcute de băieți, când a bătut cineva la uşă. Mâna mi-a tremurat de emoție şi am lăsat condeiul jos. Am pus deoparte, cu mare băgare de seamă, tăblia de lucru, pe care o țineam în brațe, am alergat uşor ca un fulg şi, înainte de a deschide uşa, m-am rugat: Dumnezeul meu... N-am să mă ascund de dumneavoastră, cei care veți afla din carte ceea ce vă voi povesti, căci sunteți cu mult mai aproape de Dumnezeu decât de această lume mârşavă, mizerabilă în care trăim şi de netrebnicii robi ai Padişahului Nostru. Se zice că Padişahul Indiei, Akbar Han, cel mai bogat şah din lume, ar fi poruncit o carte care urmează să devină legendară şi că ar fi dat de ştire în cele patru zări ale tărâmurilor islamice ca miniaturiştii cei mai strălucițti din lume să vină la el. Oamenii pe care i-a trimis la Istanbul au venit ieri la mine şi m-au poftit în Țara Indiei. Am deschis uşa, dar, de data asta, nu erau ei, ci Negru, de care uitasem încă din copilărie. Pe vremuri nu se amesteca cu noi, căci ne pizmuia.

— Da?

Chipurile, ar fi venit să vorbim, să ne împrietenim, să-mi vadă miniaturile. L-am poftit să se uite la toate lucrările mele. Chipurile, ar fi sărutat, de curând, şi mâna Maestrului Osman, Mai-marele miniaturiştilor. Marele Maestru i-ar fi spus o vorbă mare: adevărații miniaturişti se vădesc atunci când vorbesc despre orbire şi memorie. Să se vădească, atunci:

Orbirea şi memoria

Înainte de pictură era întuneric, iar după pictură tot întuneric va fi. Ne amintim că Dumnezeu ne-a spus „să fim", laolaltă cu vopselele, cu harul şi cu dragostea noastră. A-ți aminti înseamnă a şti ce ai văzut. A şti înseamnă a-ți aminti ce ai văzut. A vedea înseamnă a şti fără a-ți aminti. Prin urmare, a picta înseamnă a-ți aminti de întuneric. Dragostea de pictură a marilor maeştri este dorința de a reveni, odată cu culorile, la întunericul lui Dumnezeu, ştiind că văzul şi culorile au fost zămislite din întuneric. Cel care nu are memorie nu-şi aminteşte nici de Dumnezeu, nici de întunericul Său. Pictura tuturor marilor maeştri caută, în culori, acel întuneric profund din afara timpului. Să vă povestesc, ca să pricepeți ce înseamnă să-ți aminteşti de acel întuneric pe care l-au aflat vechii mari maeştri din Herat.

Trei istorii despre orbire şi memorie

Elif

În varianta turcească a cărții *Darurile intimității,* tradusă de Lamii Celebi, în care poetul Câmi istoriseşte legendele sfinților, scrie că maestrul Şeyh Ali din Tabriz, care şi-a dobândit faima în atelierul de pictură al lui Cihan Şah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, a pictat un minunat exemplar din *Husrev şi Şirin.* Din câte am auzit eu, în această carte legendară, a cărei desăvârşire a durat exact unsprezece ani, maestrul între maeştri, miniaturistul Şeyh Ali, a vădit un asemenea har şi a împlinit pagini atât de minunate, cum doar Behzad, cel mai mare dintre vechii maeştri, ar fi putut picta, încât Cihan Şah a priceput, chiar înainte de a fi ajuns lucrarea la jumătate, că era pe cale de a deveni stăpânitorul unei scrieri miraculoase, fără pereche în lume. Suveranului Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Şah, care trăia cu spaima de tânărul suveran al Celor-cu-Oile-Albe, Hasan cel Lung, ce se declarase duşmanul său, dar care era totodată invidios pe el, i-a venit pe dată în minte că, după împlinirea acestei cărți, o

alta ca ea, şi mai bună, putea fi pictată pentru Hasan cel Lung, suveranul Celor-cu-Oile-Albe. Deoarece făcea parte din rândul acelor persoane cu adevărat pizmaşe, care-şi otrăvesc propria fericire de teamă că şi alții ar putea fi la fel de fericiți, Cihan Şah a simțit pe dată că, dacă maestrul miniaturist ar mai fi pictat un alt exemplar din acea carte, ba chiar unul mai bun, ar fi urmat să o facă pentru principalul său vrăjmaş, Hasan cel Lung. Prin urmare, a hotărât ca maestrul miniaturist Şeyh Ali să fie ucis după isprăvirea volumului, pentru ca nimeni în afară de el să nu mai stăpânească miraculoasa carte. Însă o cercheză frumoasă şi inimoasă din haremul său i-a amintit că era de ajuns să-l orbească pe maestrul miniaturist. Această strălucită hotărâre, pe care Cihan Şah a îmbrățişat-o pe dată şi pe care le-a împărtăşit-o şi linguşitorilor din jurul său, a ajuns şi la urechea lui Şeyh Ali, însă acesta nu a lăsat cartea neisprăvită şi nu a plecat din Tabriz, aşa cum ar fi făcut miniaturiştii de rând. Ba nici măcar nu a urmat alte căi, încetinind lucrul spre a-şi întârzia orbirea sau pictând prost, astfel încât cartea să rămână neîncheiată. A muncit cu o pasiune şi o încredere şi mai desăvârşite ca de obicei. Îşi începea lucrul după rugăciunea de dimineață, în casa în care locuia singur, şi picta până la miezul nopții - când, la lumina sfeşnicelor, din ochii obosiți îi picurau lacrimi de durere - aceiaşi cai, chiparoşi, îndrăgostiți, balauri şi prinți chipeşi. De cele mai multe ori, privea zile întregi la câte o pagină pictată de vechii maeştri din Herat, iar apoi zămislea aceeaşi imagine, fără a se uita măcar pe hârtie, întocmai aşa cum era ea. În cele din urmă, cartea la care lucra pentru suveranul Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Şah, a fost isprăvită, iar maestrul miniaturist a fost, după cum se aştepta, mai întâi lăudat şi potopit cu aur, iar mai apoi orbit cu vârful ascuțit al unei pene. Chiar înainte de a i se fi ostoit durerea, Şeyh Ali a părăsit degrabă Heratul şi s-a dus la suveranul Celor-cu-Oile-Albe, Hasan cel Lung.

— Da, sunt orb, i-a zis. Dar am în minte toate miracolele cărții pe care am zămislit-o în ultimii unsprezece ani, până la

ultima trăsătură de condei, până la ultima tuşă a pensulei, iar mâna mea poate să deseneze totul pe de rost, fără ca eu să mai văd ce fac. Suveranul meu, pot să-ți pictez cea mai frumoasă carte care s-a văzut vreodată. Deoarece ochii mei nu se mai lasă furați şi amăgiți de ticăloşia acestei lumi, pot să desenez din amintire toate miracolele lui Dumnezeu, în alcătuirea lor cea mai pură.

Hasan cel Lung l-a crezut pe dată pe marele maestru miniaturist, iar acesta s-a ținut de cuvânt şi i-a pictat suveranului Celor-cu-Oile-Albe, din amintire, cea mai miraculoasă carte văzută vreodată. După cum ştie toată lumea, în spatele faptului că Hasan cel Lung, Cel-cu-Oile-Albe, l-a învins mai apoi şi l-a ucis într-un atac, lângă Bingol, pe Cihan Şah, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Negre, adastă puterea spirituală dăruită suveranului învingător de noua sa carte. Această operă miraculoasă a intrat în vistieria Padişahului Nostru, împreună cu o altă carte, pe care maestrul Şeyh Ali din Tabriz o pictase mai înainte pentru răposatul Cihan Şah, atunci când învingătorul Hasan cel Lung a fost, la rândul său, învins de răposatul Sultan Mehmed Cuceritorul, în lupta de la Otlukbeli. „Cei ce văd ştiu."

Be

Deoarece sultanul Soliman Legiuitorul, Sălăşluitor în Rai[1], le arăta mai multă prețuire caligrafilor, nefericiții miniaturişti ai vremii sale istoriseau povestea pe care o voi spune eu acum, ca dovadă că miniatura este mai însemnată decât caligrafia, dar, aşa cum îşi va da seama oricine o va asculta cu atenție, ea se referă la orbire şi la memorie. După moartea lui Timur, Stăpânul Lumii, primele lucruri pe care le-au făptuit, în oraşele pe care le cuceriseră unii de la alții,

[1] Formulă folosită cu referire la persoanele decedate, în sensul de „slăvită fie-i amintirea".

fiii şi nepoții săi care s-au învrăjbit şi s-au luptat nemilos între ei a fost să-şi bată monedă şi să pună să se citească predicile în moschei în numele lor. Următoarele lucruri pe care le-au făcut au fost să descleieze cărțile pe care şi le trecuseră unii altora, să ceară să se scrie o nouă dedicație, care-l slăvea pe „stăpânul lumii", şi un nou colofon, şi să le lege iarăşi, în aşa fel încât cei care le vedeau să creadă, privind cartea domnitorului cu pricina, că el era „stăpânul lumii". Când unul dintre aceştia, Abdullatif, fiul lui Ulug Bey, nepotul lui Timur, a pus stăpânire pe Herat, i-a adunat laolaltă şi i-a zorit atât de tare pe miniaturiştii, pe caligrafii şi pe legătorii oraşului, spre a zămisli de îndată o carte în cinstea tatălui său - un cunoscător într-ale meşteşugului cărților - încât, în vreme ce paginile scrise erau rupte şi arse, picturile desprinse din cărțile descleiate s-au învălmăşit. Deoarece legarea întâmplătoare a picturilor în albume, fără a lua seama la cartea şi la povestea din care făceau parte, n-ar fi fost pe potriva iubitorului de miniatură care era Ulug Bey, fiul său i-a adunat pe toți miniaturiştii din Herat şi le-a cerut să istorisească poveştile de care se legau miniaturile, spre a le putea orândui în chip firesc. Dar din fiecare minte s-a ivit o altă poveste, iar miniaturile s-au încurcat şi mai rău. Atunci a fost căutat şi aflat ultimul mare miniaturist - bătrânul care fusese uitat de toată lumea după ce-şi risipise lumina ochilor trudind asupra cărților tuturor şahilor şi prinților care stăpâniseră Heratul în ultimii cincizeci şi patru de ani. Când au priceput că bătrânul maestru care privea miniaturile era orb, s-a stârnit o mare îngrijorare - ba unii dintre cei de față chiar au râs -, însă bătrânul maestru a cerut să fie aflat un copil mai mic de şapte ani, ager la minte şi fără ştiință de carte. L-au găsit şi i l-au adus pe dată. I-au pus copilului dinainte o miniatură, iar bătrânul miniaturist i-a spus acestuia:

— Povesteşte-mi ce vezi.

În vreme ce copilul povestea ceea ce vedea în miniatură, bătrânul miniaturist îl asculta cu băgare de seamă, cu ochii

săi orbi ațintiți spre bolta cerului, pentru a grăi mai apoi imediat:

— Scena din *Cartea şahilor,* de Firdevsi, în care Alexandru îl îmbrățișează pe Darius, aflat în agonie... Povestea învățătorului îndrăgostit de frumosul său învățăcel, din *Grădina de trandafiri* a lui Sa'di... întrecerea doctorilor din *Comoara misterelor* de Nizami...

Ceilalți miniaturişti, furioşi pe bătrânul pictor orb, au zis:

— Pe acestea le-am fi numit şi noi. Sunt cele mai cunoscute scene, din cele mai vestite poveşti.

De data aceasta, bătrânul miniaturist orb a cerut să i se pună copilului dinainte cele mai anevoioase miniaturi şi l-a ascultat din nou cu băgare de seamă.

— Scena din *Cartea şahilor,* de Firdevsi, în care Hurmuz îi ucide pe miniaturişti, otrăvindu-i unul câte unul, a spus el din nou, privind către cer. Povestea urâtă şi imaginea ieftină a bărbatului care îi prinde, în vârful unui păr, pe nevasta sa şi pe ibovnicul acesteia, din *Mesnevi*-ul lui Mevlana.

Şi astfel, recunoscând toate picturile pe care nu le putea vedea el însuşi după descrierea copilului, a înlesnit legarea cărților. Când Ulug Bey a intrat cu oastea în Herat, l-a întrebat pe bătrânul miniaturist care era taina faptului că izbutise să desluşească, fără a vedea, poveştile pe care maeştrii miniaturişti, deşi le vedeau, nu izbutiseră să le priceapă.

— Cauza nu se află în împrejurarea că, orb fiind, memoria îmi este mai cuprinzătoare, aşa cum s-ar putea crede, a zis bătrânul miniaturist. Eu nu uit însă niciodată un lucru anume că îți aminteşti poveştile nu doar prin imagini, ci şi prin cuvinte.

Ulug Bey a spus că, deşi miniaturiştii săi cunoşteau şi ei acele cuvinte şi acele poveşti, nu izbutiseră să potrivească miniaturile în ordinea lor firească.

— Deoarece, a zis bătrânul miniaturist, ei gândesc foarte bine miniatura care le oglindeşte harul şi arta, dar nu ştiu că vechii maeştri zămisleau aceste miniaturi din amintirile lui

Dumnezeu.

Ulug Bey a întrebat cum de putea un copil să ştie acest lucru.

— Copilul nu ştie, a răspuns bătrânul miniaturist, numai că eu, care sunt un miniaturist orb şi bătrân, ştiu că Dumnezeu a creat lumea în felul în care ar fi voit El să o vadă un copil ager la minte, în vârstă de şapte ani. Deoarece Dumnezeu a plămădit dintru început lumea pentru a se face văzut. Apoi ne-a dăruit cuvintele, ca să vorbim, să ne împărtăşim unii altora ceea ce vedem dar, cum noi am preschimbat cuvintele în poveşti, am crezut că miniatura este menită tocmai acestor poveşti. Or, miniatura înseamnă să cauți de-a dreptul amintirile lui Dumnezeu, să vezi lumea aşa cum o vede El.

Cim

Se ştie că, înainte vreme, mânați de îngrijorarea de a nu orbi - teamă îndreptățită şi eternă a breslei miniaturiştilor -, pe când răsărea soarele, miniaturiştii arabi îşi cufundau îndelung privirile spre apus, spre orizont şi că, un veac mai târziu, la Şiraz, majoritatea acestora obişnuiau să mănânce dimineața, pe stomacul gol, o pastă pregătită din frunze de trandafir mărunțite şi miez de nucă. Tot în aceeaşi epocă, bătrânii miniaturişti din Isfahan se deprinseseră să lucreze într-un ungher al încăperii, în semiîntuneric, de cele mai multe ori la lumina sfeşnicelor, pentru ca lumina soarelui, pe care o socoteau pricina orbirii de care erau atinşi ca de ciumă, rând pe rând, să nu cadă de-a dreptul asupra tăbliei lor de lucru. În atelierele de pictură ale uzbecilor din Buhara, maeştrii miniaturişti îşi spălau, la sfârşitul zilei, ochii cu o apă binecuvântată de şeici. Între toate aceste datini, cea care a privit orbirea la modul cel mai simplu cu putință a fost, desigur, cea descoperită la Herat de maestrul miniaturist Seyyit Mirek, învățătorul marelui maestru Behzad. Potrivit maestrului miniaturist Mirek, orbirea nu este o năpastă, ci

este ultima fericire dăruită de Dumnezeu miniaturistului care-şi închină întreaga viață propriului miracol. Pentru că miniatura este truda miniaturistului de a afla cum vede Dumnezeu lumea, iar această imagine nepereche nu se dobândeşte, prin amintire, decât atunci când ochii ostenesc, după o viață de muncă fără preget, şi după ce miniaturistul ajuns la capătul puterilor este atins de orbire. Prin urmare, modul în care vede Dumnezeu lumea poate fi înțeles doar din amintirile miniaturiştilor orbi. Bătrânul miniaturist îşi munceşte mâna de-a lungul întregii vieți, pentru ca atunci când i se arată această umbră, adică atunci când în fața ochilor săi atinşi de întunericul orbirii se ivesc amintirile şi priveliştea lui Dumnezeu, ea să poată aşterne pe hârtie, de la sine, miraculoasa dezvăluire. Potrivit istoricului Mirza Muhammet Haydar Duglat, care a scris despre miniaturiştii din Heratul vremii sale şi despre legendele lor, maestrul Seyyit Mirek l-a dat drept pildă cu privire la acest mod de a pricepe pictura pe un miniaturist care doreşte să deseneze imaginea unui cal. După spusele sale, până şi cel mai nepriceput miniaturist pictează imaginea din memorie, chiar atunci când desenează calul uitându-se mereu la el, pentru că nu are nimic altceva în minte, la fel ca pictorii frânci de azi. Pentru că nimeni nu poate privi, în acelaşi timp, calul şi hârtia pe care trasează imaginea calului. Miniaturistul se uită mai întâi la cal, iar apoi, imediat, desenează pe hârtie calul pe care-l poartă în minte. Chiar dacă răstimpul dintre cele două fapte este de o clipită, ceea ce aşterne pe hârtie miniaturistul nu este calul pe care îl vede, ci amintirea calului pe care tocmai l-a văzut cu puțin înainte, ceea ce este o dovadă că, până şi pentru cel mai slab dintre miniaturişti, miniatura poate fi zămislită doar din memorie. Ca urmare a acestui fel de a privi miniatura, care vede în viața însuflețită a miniaturistului pe tărâmul meşteşugului său o simplă pregătire pentru fericita orbire care va urma după aceea şi pentru amintirile specifice orbilor, maeştrii din Heratul vremii socoteau miniaturile zămislite pentru şahii şi pentru prinții

iubitori de carte ca pe o simplă deprindere a mâinii, ca pe un exercițiu, iar truda, faptul că desenau fără răgaz şi că stăteau zile întregi, fără a afla odihna, la lumina sfeşnicelor, cu ochii ațintiți asupra paginilor, ca pe o împrejurare fericită, care-l purta pe miniaturist spre orbire. Maestrul miniaturist Mirek a căutat, de-a lungul întregii sale vieți, cel mai potrivit moment pentru a cunoaşte acest sfârşit fericit, apropiindu-se uneori cu bună ştiință şi cu repeziciune de orbire, atunci când desena pe unghii, pe boabe de orez, ba chiar şi pe fire de păr, pomi încărcați cu toate frunzele cuvenite, iar alteori amânând cu prudență întunericul, atunci când desena grădini tihnite şi însorite. La vârsta de şaptezeci de ani, sultanul Huseyin Baykara, dorind să-l răsplătească pe acest mare maestru, i-a deschis calea spre miile de pagini de cărți adunate în vistieria sa, ferecată cu nenumărate lacăte. După ce a privit, vreme de trei zile şi trei nopți, la lumina sfeşnicelor de aur din încăperea vistieriei - doldora de arme, mătăsuri, catifele şi galbeni -, miraculoasele pagini ale legendarelor cărți izvodite de fiecare dintre vechii maeştri ai Heratului, maestrul Mirek a orbit. Odată ce a atins această nouă stare, pe care a primit-o cu înțelepciune şi resemnare, de parcă s-ar fi întâlnit cu îngerii lui Dumnezeu, marele maestru nu a mai vorbit niciodată şi nici nu a mai pictat miniaturi. Mirza Muhammet Haydar Duglat, autorul *Istoriei lui Raşid,* explică aceasta prin faptul că un miniaturist care a ajuns să vadă priveliştile nemuritorului timp al lui Dumnezeu nu se va mai întoarce niciodată la paginile de carte zămislite pentru simplii muritori, şi mai spune: „Acolo unde amintirile miniaturistului orb ajung la Dumnezeu, stăpânesc tăcerea absolută, întunericul fericit şi nesfârşirea paginii albe."

Ştiam, desigur, că Negru nu voia atât să afle răspunsul la întrebarea Maestrului Osman cu privire la orbire şi memorie, cât să se poată odihni privindu-mi lucrurile, încăperea, miniaturile. Cu toate acestea însă, am fost mulțumit să văd că istoriile pe care i le relatasem îl mişcaseră adânc.

— Starea de orbire este o stare fericită, în care nu au cum să se strecoare Diavolul şi păcatul, i-am zis.

— La Tabriz, a zis Negru, unii miniaturişti de stil vechi, care, sub înrâurirea maestrului Mirek, văd în orbire o binecuvântare a lui Dumnezeu şi cea mai mare virtute, se prefac că sunt orbi, ruşinați de faptul că, deşi în vârstă, n-au orbit încă şi temători ca acest lucru să nu fie tălmăcit ca o dovadă a nepriceperii şi a lipsei lor de har. Din pricina acestui mod de a gândi, influențat şi de Cemalettin din Kazvin, unii dintre ei, deşi nu sunt cu adevărat orbi, se aşază între oglinzi, pe întuneric, şi privesc săptămâni în şir, la lumina palidă a unei lămpi cu ulei, fără a mânca şi fără a bea nimic, paginile închipuite de vechii maeştri din Herat, spre a învăța să vadă lumea ca nişte orbi.

A bătut cineva la uşă. Am deschis, m-am uitat cine este şi am văzut un frumos ucenic de la atelierul de pictură, cu ochii lui plăcuți larg deschişi. Mi-a spus că trupul fratelui nostru auritor, Delicat Efendi, fusese găsit într-un puț secat şi că înmormântarea avea să se petreacă la vremea amiezii la Moscheea Mihrimah, apoi a fugit degrabă să le dea de ştire şi celorlalți. Ajută-ne, Doamne!

15.Mă numesc Ester

Oare dragostea să fie aia care-l tâmpeşte pe om, sau doar tâmpiții se îndrăgostesc? De ani de zile fac negustorie cu bocceaua şi pețesc, dar nu pot răspunde la întrebarea asta. Voiam tare mult să cunosc o pereche de oameni care, îndrăgostindu-se, să ajungă mai vioi la minte, mai şireți şi să întindă curse mai deştepte, ba chiar să dau de un asemenea bărbat. Ceea ce ştiu e că un bărbat nu e nici pe departe îndrăgostit dacă se foloseşte de şiretlicuri, de mici capcane, de vicleşuguri. În ceea ce-l priveşte pe Negru Efendi, el arată că şi-a pierdut de pe-acum sângele rece şi că, până şi atunci când vorbeşte cu mine despre Şeküre, scapă cu totul hățurile din mână.

I-am spus în piață că Şeküre se gândeşte necontenit la el, că m-a întrebat de răspunsul lui, că n-am văzut-o aşa niciodată şi altele la fel - refrenul pe li-l spun tuturor, pe de rost. Se uita în aşa fel la mine, că mi s-a făcut milă de el. Mi-a spus să-i duc degrabă lui Şeküre răvaşul pe care mi-l dăduse, fără să mă abat din drum. Toți proştii pun o armă în mâna celor de care sunt îndrăgostiți, socotind că în dragostea lor se află ceva care ar cere, parcă, o grabă cu totul aparte şi dezvăluindu-şi patima mistuitoare; dacă sunt deştepți, întârzie cu răspunsul. Morala: graba în dragoste amână roadele iubirii!

Prin urmare, dacă ar fi ştiut că urma să duc mai întâi în altă parte răvaşul pe care mi-l dăduse, spunându-mi că e grabă mare, Negru Efendi mi-ar fi mulțumit. Înghețasem, aşteptându-l în piață peste poate. Ca să mă încălzesc, m-am gândit să mă abat mai întâi pe la una din copilele mele, a cărei casă mi-era în drum. Fetelor cărora le-am purtat

răvaşele şi pe care le-am măritat cu mâna mea le spun „copilele mele". Această fată boccie îmi e aşa de recunoscătoare că, de fiecare dată când trec pe la ea, nu numai că-mi dă roată ca un fluture în jurul lumânării, dar îmi mai şi pune în mână câțiva aspri. Zice că a rămas grea şi e fericită. Mi-a făcut nişte ceai de tei pe care l-am băut desfătându-mă îndelung. Când am rămas singură, am numărat şi banii pe care mi i-a dat Negru Efendi. Douăzeci de aspri.

Am pornit iar la drum. Am trecut pe străzi dosnice, prin locuri prăpădite, devenite de neumblat din pricina noroiului îngheţat. În vreme ce băteam la uşă, mi-a venit să fac haz şi-am strigat:

— A venit negustoreasa cu bocceaua, negustoreasa cu bocceaua, am zis. Am tulpane răsucite, dintre cele mai bune, vrednice de un padişah, şaluri minunate sosite tocmai din Kaşmir, cingători din catifea de Bursa, cămăşi din cele mai dichisite, cusute din pânză egipteană şi bordisite cu mătase, batice de muselină înflorate, cearşafuri pentru saltele şi pentru pat, batiste de toate culorile - eu, negustoreasa cu bocceaua!

Uşa s-a deschis şi am intrat. Ca de obicei, casa mirosea a pat, a somn, a ulei încins şi a umezeală. Mirosul acela înspăimântător al bărbaţilor singuri, pe cale să îmbătrânească.

— Zgripţuroaico! a zis. De ce strigi?

Am scos răvaşul şi i l-am dat, fără o vorbă. S-a apropiat de mine ca o umbră în semiîntunericul încăperii şi mi 1-a smuls din mână într-o clipită. S-a dus în odaia alăturată, căci acolo se afla o lampă mereu aprinsă. M-am oprit în pragul uşii.

— Tatăl matale nu e acasă? am întrebat.

Nu mi-a răspuns. Citea răvaşul cu nesaţ. L-am lăsat să-l desluşească. Cum stătea dincolo de lampă, îmi era peste putinţă să-i văd chipul. Când a terminat de citit, a prins să-l recitească.

— Da, am zis. Ce-a scris?

Hasan a citit:

„Draga mea Şeküre Hanâm. Deoarece am trăit şi eu, ani de-a rândul, cu imaginea unei singure persoane, înțeleg şi prețuiesc faptul că îți aştepți bărbatul, că nu te gândeşti la nimeni altcineva în afară de el. La ce altceva te poți aştepta de la o femeie ca dumneata, dacă nu la dreaptă purtare şi virtute? (Hasan a izbucnit în râs!) *Dar faptul că am venit să-l văd pe tatăl dumitale în probleme de miniatură nu a avut menirea să te tulbure. Nici măcar nu-mi trece prin minte aşa ceva. Nu pot pretinde că semnul primit de la dumneata a fost o încurajare pentru mine. Când ți s-a ivit chipul la fereastră, ca o lumină, nu m-am gândit la nimic altceva decât la faptul că aceasta este, pentru mine, mană dumnezeiască. Deoarece fericirea de a-ți putea vedea chipul îmi este de ajuns.* (Asta a scos-o din scrierile lui Nizami, a bombănit el mânios.) *Dar, de vreme ce îmi ceri să nu mă apropii de dumneata, spune-mi, eşti cumva înger, ca să-i fie teamă omului să ți se arate? Ascultă-mă, ascultă ce-ți spun: pe vremuri, când încercam să adorm în miez de noapte, ascultând urletele lupilor şi privind lumina lunii care cădea peste munții pleşuvi de la ferestrele unor caravanseraiuri pustii, blestemate în care nu se mai afla nimeni în afara vreunui hangiu lipsit de orice nădejde şi a tâlharilor care fugiseră ca să scape de pedeapsa cu moartea — singurii oameni mai nefericiți ca mine -, mă gândeam că ai să mi te înfățişezi întocmai aşa cum mi te-ai înfățişat la fereastra aceea. Ascultă-mă: acum, că am revenit la tatăl dumitale pentru cartea aceea, îmi înapoiezi imaginea pictată în copilărie. Ştiu că, pentru mine, acesta este semnul regăsirii. Nu semnul morții! L-am văzut pe unul dintre fiii dumitale, pe Orhan. Bietul orfan! Voi fi, cândva, tatăl lui."*

— Să nu-i fie de deochi, am zis, că bine a scris. Asta a ajuns poet.

— Eşti înger, ca să-i fie teamă omului să ți se arate! a zis Hasan. A luat cuvintele astea din Ibn-i Zerhani. Eu aş fi scris mai bine ca el.

A scos din buzunar şi răvaşul lui.

— Ia-l şi du-i-l lui Şeküre.

Banii pe care mi i-a dat laolaltă cu răvaşul m-au făcut, pentru prima oară, să mă simt prost. M-a încercat un soi de scârbă față de dragostea neîmpărtăşită a acestui om care se lega atât de nebuneşte de Şeküre. Ca şi cum ar fi dorit să-mi întărească simțămintele, Hasan mi-a spus grosolan, lăsându-şi pentru prima dată deoparte, după multă vreme, aerele de domn:

— Spune-i că, dacă vrem, o aducem acasă cu hotărârea cadiului.

— Chiar vrei să-i spun asta? S-a aşternut tăcerea.

— Nu-i spune, a zis.

Cum lumina lămpii din încăpere îi cădea pe față, am văzut că se uita drept înainte, ca un copil care ştie că a greşit. Pentru că îi cunosc aceste stări, am un anume respect față de dragostea lui şi-i port răvaşele. N-o fac pentru bani, aşa cum s-ar putea crede.

Tocmai ieşeam din casă, când Hasan m-a oprit la uşă:

— Ai să-i spui lui Şeküre cât de mult o iubesc? m-a întrebat sugrumat de emoție, cu un aer prostesc.

— Nu-i scrii tu asta în răvaşele tale?

— Spune-mi, cum aş putea să-i conving pe ea şi pe tatăl ei?

— Purtându-te ca un om bun, am zis, păşind spre uşă.

— După o anumită vârstă, este foarte târziu..., a zis, cu durere sinceră.

— Ai început să câştigi foarte mulți bani, Ceauş[1] Hasan. Asta îl face pe om bun..., am zis şi am ieşit.

În casă era atâta întuneric, atâta tristețe, încât, atunci când am ieşit afară, mi s-a părut că vremea se mai îmbunase. Soarele mi-a scăldat fața. M-am gândit că vreau

[1] Soldat care asigura paza palatului imperial şi care făcea parte, ca halebardier, din escorta personală a sultanului; era folosit, uneori, de către acesta din urmă şi ca mesager. Acelaşi cuvânt putea avea şi sensul aproximativ de „sergent".

ca Şeküre să fie fericită. Dar, într-un anume fel, mi-era milă şi de nefericitul pe care-l văzusem în casa umedă, rece şi întunecoasă. Fără să-mi fi făcut vreun plan, pur şi simplu pentru că aşa mi-a venit, am luat-o spre Piața de Mirodenii de la Laleli, cu gândul că o să-mi mai vin în fire printre mirosurile de tarhon, şofran, piper; m-am înşelat însă.

Ajunsă acasă la Şeküre, aceasta m-a întrebat, după ce a luat răvaşele, mai întâi despre Negru. I-am spus că focul dragostei l-a învăluit nemilos, iar asta i-a plăcut.

— Toată lumea, chiar şi femeile care stau acasă şi împletesc, se întreabă de ce a fost ucis bietul Delicat Efendi, am zis apoi, schimbând vorba.

— Hayriye, ia fă tu nişte halva şi du-i-o lui Kalbiye, soția bietului Delicat Efendi, a zis Şeküre.

— Se pare că la înmormântarea lui or să vină toți adepții ăluia din Erzurum şi o mare mulțime de oameni, am zis. Rudele lui ar fi zis, se spune, că n-o să rămână nerăzbunat.

Dar Şeküre începuse să citească răvaşul lui Negru. M-am uitat la chipul ei, cu băgare de seamă şi mânie. Femeia asta are o asemenea experiență de viață, încât poate stăpâni modul în care i se vădesc simțămintele pe chip. În vreme ce citea, am simțit că-i plăcea tăcerea mea şi că vedea în ea o aprobare a însemnătății speciale pe care o dăduse Negru scrisorii. Prin urmare, atunci când a sfârşit de citit şi mi-a surâs, am fost nevoită s-o întreb, ca să-i fac plăcere:

— Ce zice?

— Ca în copilărie... E îndrăgostit de mine.

— Ce zici de asta?

— Eu sunt măritată. Îmi aştept bărbatul.

Împotriva a ceea ce credeți, nu m-am supărat deloc când a ticluit la repezeală această minciună, după ce dorise să-mi arăt interesul; ba chiar trebuie să spun că mi-a dat o stare de uşurare. Dacă nenumăratele fete şi femei cărora le-am purtat răvaşele şi cărora le-am dat sfaturi de viață ar fi fost la fel de interesate ca Şeküre, atât povara mea, cât şi a lor s-ar fi uşurat la jumătate, ba chiar ar fi putut avea parte de nişte

bărbați cu mult mai buni.

— Ce zice ălălalt? am întrebat, totuşi.

— Nu vreau să citesc acum scrisoarea lui Hasan, mi-a răspuns. Hasan ştie că Negru s-a întors la Istanbul?

— Nici măcar nu ştie de existența lui.

— Vorbeşti cu Hasan? m-a întrebat frumoasa mea, cu ochii ei negri larg deschişi.

— Pentru că ai vrut tu.

— Da?

— Suferă. Te iubeşte foarte tare. Chiar dacă inima ta se-ndreaptă către altul, va fi foarte greu să scapi de el mai apoi. Faptul că i-ai primit răvaşele i-a dat mari nădejdi. Teme-te de el. Pentru că nu s-a pregătit doar să te readucă acasă, ci şi să te silească să recunoşti că fratele lui mai mare a murit şi să te măriți cu el.

Am zâmbit, ca să îndulcesc izul amenințător al ultimelor cuvinte şi să nu par o piază rea.

— Bine, iar celălalt ce spune? a întrebat, dar ştia oare de care dintre ei întreba?

— Miniaturistul?

— Mi-e mintea tulbure, a zis deodată, speriată poate de propriile-i gânduri. Totul mi se pare din ce în ce mai încâlcit. De-acum, tata îmbătrâneşte. Ce se va întâmpla mai departe cu noi, cu copiii mei orfani? Simt că de noi toți se apropie ceva rău, că Diavolul ne pregăteşte mari necazuri. Ester, spune-mi ceva care să mă facă fericită!

— Nu-ți face griji, draga mea Şeküre, am zis, cuprinsă de îngrijorare. Eşti foarte deşteaptă şi foarte frumoasă. Într-o bună zi o să te văd iar împărțind aşternutul cu bărbatul tău cel chipeş; o să-l îmbrățişezi, o să uiți de toate suferințele şi o să fii fericită. Citesc asta în ochii tăi.

M-a cuprins o asemenea dragoste față de ea, că mi s-au umezit ochii.

— Bine, dar care va fi bărbatul acela?

— Nu-ți spune oare inima ta cea deşteaptă?

— Sunt nefericită pentru că nu izbutesc să pricep ce-mi

spune inima.

S-a aşternut tăcerea. M-am gândit o clipă că Şeküre n-avea deloc încredere în mine, că-şi ascundea cu iscusință neîncrederea, spre a mă face să vorbesc, că-i era milă de ea însăşi. Când am priceput că nu va răspunde pe dată la răvaşe, mi-am luat bocceaua şi m-am strecurat în curte, spunându-i ceea ce le spun tuturor fetelor mele, chiar şi celor saşii:

— Dacă deschizi bine ochii aceştia frumoşi, draga mea, n-o să ți se întâmple nimic rău. Nu-ți face griji.

16.Eu, Şeküre

Pe vremuri, ori de câte ori venea Ester, negustoreasa cu bocceaua, îmi imaginam că îndrăgostitul care va putea face să-i tresalte inima unei femei deştepte, frumoase, bine crescute, văduve şi cinstite ca mine va trece, în cele din urmă, la fapte, îşi va scrie răvaşul şi mi-l va trimite. Văzând că scrisorile pe care le primeam erau de la cavalerii mei dintotdeauna, mă înarmam, în orice caz, cu putere şi răbdare, ca să-mi aştept bărbatul. Acum însă, de fiecare dată după ce pleacă Ester, negustoreasa cu bocceaua, mintea mi se tulbură şi mă simt şi mai năpăstuită.

Am ascultat sunetele lumii. Din bucătărie se aude ceva clocotind şi vine miros de lămâie şi de ceapă; ştiu că Hayriye fierbe dovlecei. Şevket şi Orhan sunt în curte, se bat cu săbiile sub rodiu; îi aud țipând. Tata stă tăcut în încăperea de alături. Am deschis răvaşul lui Hasan, l-am citit şi am priceput încă o dată că n-aveam de ce să mă mir. Doar că m-am mai înspăimântat puțin de el şi m-am bucurat încă o dată că, pe vremea când împărțeam aceeaşi casă, m-am împotrivit încercărilor lui de a se culca cu mine. Apoi am citit răvaşul lui Negru, ținându-l cu grijă, de parcă ar fi fost un lucru fragil, şi mintea mi s-a înceţoşat. N-am mai recitit răvaşele. A ieşit soarele şi m-am gândit la următorul lucru: dacă, în vreuna din nopți, m-aş fi culcat şi aş fi făcut dragoste cu Hasan, nimeni nu ar fi ştiut în afară de Dumnezeu. Seamănă cu bărbatul meu dispărut; ar fi fost acelaşi lucru. Uneori îmi trece prin minte un asemenea gând, nepotrivit şi ciudat. A ieşit soarele şi, încălzindu-mă dintr-odată, am simțit că aveam parcă un trup; îmi simțeam până şi pielea, gâtul, sânii. În vreme ce soarele mă străpungea

astfel prin uşă, a intrat deodată Orhan.

— Ce citeşti, mamă?

Bine, am minţit când v-am spus că n-am mai recitit ultimele răvaşe aduse de Ester. Tocmai le reciteam. Dar de data asta le-am împăturit cu adevărat, le-am vârât în sân şi i-am spus lui Orhan:

— Ia vino tu la mine în braţe, iar el a venit. Oof, să nu te deochi, da' greu mai eşti, te-ai făcut mare, i-am zis, şi l-am sărutat. Când i-am spus că e rece ca gheaţa, mi-a zis:

— Mamă, ce caldă eşti! şi s-a proptit cu spatele de sânii mei.

Ne plăcea amândurora să stăm strâns lipiţi unul de altul, fără să vorbim. L-am adulmecat şi l-am sărutat pe gât. L-am îmbrăţişat şi mai strâns. S-a făcut tăcere şi am rămas aşa.

— Mă gâdili, mi-a zis după o vreme.

— Ia să vedem, i-am spus serios. Dacă vine padişahul ginnilor şi-ţi spune: „Cere-mi orice vrei să-mi ceri", ce ţi-ai dori tu cel mai mult în viaţă?

— Vreau ca Şevket să nu mai fie cu noi.

— Ce altceva vrei? Vrei să ai un tată?

— Nu. Când am să cresc, mă însor eu cu tine.

M-am gândit că rău nu este să îmbătrâneşti, să te urâţeşti ori chiar să rămâi fără bărbat şi să sărăceşti, ci să nu te invidieze nimeni în viaţă. L-am dat jos pe Orhan, care se încălzise. Gândindu-mă că o femeie rea la suflet, ca mine, ar trebui să se mărite cu un om bun, m-am dus la tata.

— Preasfântul Nostru Padişah te va răsplăti văzând cu ochii săi că a fost isprăvită cartea, i-am zis. Ai să te duci iar la Veneţia.

— Nu ştiu, a zis tata. Crima asta m-a înspăimântat. Se vede că duşmanii ne sunt puternici.

— Ştiu că şi situaţia în care mă aflu eu i-a încurajat, că a deschis calea răstălmăcirilor şi a speranţelor fără temei.

— Cum adică?

— De-acum, trebuie să mă mărit cât mai repede.

— Ce? a zis tata. Cu cine? Dar tu eşti măritată, a spus.

De unde-ai mai scos-o şi pe-asta? a întrebat. Cine te cere? Ar trebui să se afle la mijloc un peţitor foarte înţelept, fermecător, a spus înţeleptul meu tată, dar nu cred că vom găsi cu uşurinţă un asemenea bărbat şi că ne va plăcea, a adăugat, rezumând nefericita mea situaţie după cum urmează: Ştii că, pentru a te putea mărita, avem de rezolvat probleme foarte încurcate.

Iar după o lungă tăcere, a continuat:

— Vrei să mă părăseşti şi să pleci, draga mea?

— Am visat ieri că bărbatul meu a murit, am zis, dar nu plângând ca o femeie care visase într-adevăr aşa ceva.

— Trebuie să ştii să tălmăceşti un vis, aşa cum ştiu cunoscătorii să tălmăcească o miniatură când se uită la ea.

— Crezi că e bine să-ţi povestesc ce am visat?

O clipă, între noi s-a aşternut un soi de încremenire şi ne-am zâmbit unul altuia, aşa cum fac oamenii deştepţi care cercetează la iuţeală urmările celor discutate înainte.

— Eu pot să cred că a murit, tălmăcindu-ţi visul, dar socrul, cumnatul tău şi cadiul, care are datoria să-i asculte, vor cere alte dovezi.

— Au trecut doi ani de când mi-am luat copiii şi m-am întors acasă, dar socrul şi cumnatul meu n-au izbutit să mă readucă la ei.

— Pentru că ştiu prea bine că au un punct slab, a zis tata. Dar asta nu înseamnă că vor fi de acord să te desparţi de bărbatul tău.

— Dacă am fi malekiţi sau hanbaliţi[1], am zis, cadiul ar putea să mă despartă de el, dat fiind că au trecut patru ani, ba chiar mi-ar putea asigura un mijloc de trai. Dar fiind, slavă Domnului, hanefiţi, nici asta nu putem face.

— Nu-mi vorbi de locţiitorul şafiit al judecătorului din Uskudar. Astea sunt treburi necurate.

— Se pare că toate femeile din Istanbul cărora le-au

[1] Malekism, hanbalism, hanefism, şafiism - şcoli juridice islamice (vezi Glosar).

dispărut bărbații în război se duc la el să divorțeze. Cum este şafiit, le întreabă doar: „Ți-a dispărut bărbatul, de câtă vreme a dispărut, ai necazuri în traiul de zi cu zi, ăştia sunt, aşadar, martorii tăi?" şi le desparte cât ai zice peşte.

— Cine-ți bagă în cap asemenea lucruri, draga mea fată? a zis el. Cine-ți ia mințile?

— Dacă, odată despărțită, va apărea cineva care să-mi ia mințile, sigur îmi vei spune ce crezi, iar eu n-am să ies niciodată din cuvântul dumitale în privința celui cu care mă voi mărita.

Şiretul meu tată, văzând că şi fata lui era la fel de şireată ca el, a început să clipească din ochi. Acum, tata clipeşte aşa în trei împrejurări: 1. Când este strâns cu uşa şi îşi frământă mintea să găsească la repezeală un şiretlic. 2. Când îi vine sincer să plângă, de neputință şi de tristețe. 3. Când este strâns cu uşa şi îmbină prima împrejurare cu cea de-a doua, pentru a lăsa puțin mai apoi impresia că e gata să plângă de tristețe.

— Iți iei copiii şi pleci, lăsându-l singur pe bătrânul tău tată? Ştii că mă temeam să nu fiu ucis din pricina cărții noastre - a zis „cartea noastră", da! - acum însă, dacă doreşti să-ți iei copiii şi să pleci, chiar vreau să mor.

— Tăicuțule, nu spuneai dumneata mereu că, pentru a scăpa de cumnatul acela al meu, care nu-mi foloseşte la nimic, ar trebui să divorțez?

— Nu vreau să mă părăseşti. Bărbatul tău s-ar putea întoarce într-o bună zi. Şi chiar dacă nu s-ar întoarce, nu e nici o pagubă că eşti măritată. Ajunge să locuieşti în casa asta, cu tatăl tău.

— Nu-mi doresc nimic altceva decât să locuiesc în această casă, cu dumneata.

— Draga mea, nu spuneai mai devreme, acum o clipă, că vrei să te măriți?

Iată, asta înseamnă să intri la discuții cu tata; în cele din urmă, ajung şi eu să cred că n-am dreptate.

— Spuneam..., am zis, privind drept înainte, apoi, în

vreme ce mă abţineam să nu plâng, am prins curaj, socotind că ceea ce-mi venise în minte era îndreptăţit şi am urmat: Bine, dar n-am să mă mai mărit niciodată?

— Am să-l iubesc din inimă pe ginerele acela care nu mi te va lua să te ducă departe. Cine-ţi este peţitorul? Va locui cu noi, aici în casă?

Am tăcut. Ştiam, desigur, amândoi că tata nu ar fi avut nici un fel de preţuire faţă de un ginere care ar fi locuit cu noi, în această casă, şi că l-ar fi zdrobit, puţin câte puţin. Tata l-ar fi umilit cu atâta şiretenie şi iscusinţă pe acel ginere care ar fi urmat să trăiască în casa socrului, încât nici măcar eu nu mi-aş mai fi dorit să mă dăruiesc unui asemenea om.

— În orice caz, dată fiind împrejurarea în care te afli, ştii că e cu neputinţă să te măriţi fără binecuvântarea tatălui tău, nu-i aşa? Nu vreau să te măriţi şi nu-ţi dau voie s-o faci...

— Nu vreau să mă mărit, vreau să mă despart.

— ...pentru că e în stare să te înduioşeze un dobitoc fără minte, căruia nu-i pasă de nimic altceva decât de propriile lui interese. Ştii, nu-i aşa, draga mea copilă, cât de mult te iubesc? Mai e şi cartea asta, pe care trebuie s-o isprăvim.

Am tăcut. Căci, dacă aş fi început să vorbesc, m-ar fi îmboldit Diavolul, care va fi înţeles mânia mea, şi i-aş fi spus tatei în faţă că ştiam că se culca noaptea cu Hayriye; era însă oare pe potriva unei fete ca mine să-i spună bătrânului ei tată că ştia că se iubeşte cu roaba?

— Cine vrea să se însoare cu tine?

Am privit înainte şi am tăcut, dar nu de ruşine, ci de furie. Mai rău, deşi ştiam că mă înfuriasem atât de groaznic, ceea ce mă mânia şi mai tare era faptul că nu puteam să-i răspund. Mi i-am imaginat atunci, pe tata şi pe Hayriye, în pat, în poziţia aia caraghioasă şi scârboasă. Tocmai mă podideau lacrimile când am spus, privind drept înainte:

— Sunt nişte dovlecei pe plită, să nu se ardă.

Am trecut în încăperea de lângă scară, a cărei fereastră, care nu se deschidea niciodată, dădea înspre puţ, mi-am

dibuit repede aşternutul pe întuneric, l-am întins şi m-am aruncat pe el: ah, ce bine este să fii copil şi să poți zăcea în pat, plângând, când ți se face o nedreptate! Numai eu țin la mine, iar singurătatea mea este atât de dureroasă încât, în vreme ce plâng din pricina ei, dumneavoastră, cititorii care îmi auziți hohotele şi țipetele, îmi veniți degrabă în ajutor.

Abia după aceea am băgat de seamă că Orhan se întinsese lângă mine în aşternut. Şi-a vârât capul între sânii mei şi am văzut că suspina şi vărsa şi el lacrimi, drept care am oftat adânc şi l-am strâns şi mai tare.

— Nu plânge, mamă, mi-a zis după un timp. Tata o să se întoarcă de la război.

— De unde ştii?

A tăcut. Dar l-am dezmierdat atât de stăruitor, l-am strâns atât de tare la piept, încât am uitat de toate necazurile. Acum, înainte de a adormi ținând în brațe trupul delicat al dragului meu Orhan, cu oasele lui atât de fragile, mai am o singură supărare, pe care am să v-o şi împărtăşesc. Mă căiesc de ceea ce v-am spus mai adineauri, la mânie, în legătură cu tata şi cu Hayriye. Nu, nu era o minciună, dar tot mă ruşinez de moarte că v-am spus, drept care uitați-mi vorbele, ca şi cum n-ar fi fost spuse niciodată, ca şi cum tata n-ar face asta cu Hayriye, căci, ia băgați de seamă, oare nu ni se poate întâmpla şi nouă aşa ceva?

17.Eu sunt Unchiul vostru

E greu, e foarte greu să ai o fată. Plângea înăuntru, îi auzeam hohotele, dar nu puteam face altceva decât să privesc paginile cărții pe care-o aveam în mână. În volumul pe care mă străduiam să-l citesc - era o pagină din *Cartea Apocalipsei* -, scria că, la trei zile după moarte, sufletul cere învoire de la Dumnezeu şi colindă trupul în care a trăit mai înainte. Văzând în ce stare se află fostul său trup, cufundat în mormânt, năclăit de sânge, putred, plutind în apă, sufletul se întristează, plânge şi se cerneşte, îngânând: Biet trup, bietul şi iubitul meu trup dinainte! M-am gândit atunci o vreme la sfârşitul dureros al lui Delicat Efendi, la felul în care a zăcut el pe fundul puțului, la faptul că poate sufletul lui nu colindă în mormânt, ci în puț, întristându-se, desigur, peste măsură.

Când hohotele lui Şeküre au încetat, am lăsat deoparte cărțile despre moarte. Mi-am mai pus pe dedesubt încă o cămaşă de lână, mi-am înfăşurat strâns brâul gros din păr de capră, ca să-mi țină de cald la şale, mi-am luat şalvarii cu blană de iepure, am ieşit din casă şi, când colo, la poartă am dat de Şevket.

— Unde te duci, bunicule?

— Ia intră tu în casă! La înmormântare.

Am pornit pe străzi troienite de zăpadă, printre case putrede, într-o rână, care cu greu mai stăteau în picioare, prin locuri pustiite de incendii. Am mers îndelung prin cartiere mărginaşe, printre livezi şi câmpuri cultivate, am trecut prin fața dughenelor căruțarilor, rotarilor, fierarilor, curelarilor, şelarilor, negustorilor de harnaşamente, potcovarilor, înaintând către zidurile oraşului cu paşi

prudenți, de bătrân, străduindu-mă să nu alunec pe gheață şi să nu cad.

Nu ştiu de ce înmormântarea avea loc tocmai la Moscheea Mihrimah, de la Poarta Edirne. La moschee m-am îmbrățişat cu frații mortului care aveau, cu toții, nişte capete ca bostanii şi arătau tulburați, mânioşi şi încrâncenați. În vreme ce se făcea rugăciunea de înmormântare, în toiul unei ceti plumburii care se lăsase pe neaşteptate şi care, pe măsură ce cobora, cuprindea totul, ochii mi s-au oprit asupra sicriului aflat pe lespedea pe care era spălat trupul mortului şi am încercat o asemenea mânie împotriva nemernicului care săvârşise acea faptă, încât până şi rugăciunea *Allahumme Barik* mi s-a învălmăşit în cap.

După rugăciune, când credincioşii comunității au luat sicriul pe umeri, eu mă aflam deja printre miniaturişti şi caligrafi. M-am îmbrățişat cu Barză, lăsând să ne scape încă un hohot de plâns şi uitând că în unele nopți, când lucram împreună la cartea mea, zăbovind la lumina lămpii până dimineața, încerca să mă convingă cât de modestă era aurirea pe care o făcea Delicat Efendi, cât de lipsit de îndemânare era acesta în aşternerea culorii - punea albastru închis pretutindeni, spre a înzestra pictura cu măreție -, în vreme ce eu, deşi îi dădeam dreptate, spuneam mereu:

— Dar alt om nu avem.

Mi-a făcut atâta plăcere că Măslină mă privea prietenos, cu un soi de respect, şi că mai apoi m-a îmbrățişat - omul care ştie să îmbrățişeze e un om bun -, încât m-am gândit, încă o dată, că dintre toți miniaturiştii, dintre toți caligrafii, el era cel care credea cel mai mult în cartea mea.

Pe scările de la uşa dinspre curte m-am întâlnit nas în nas cu Maestrul Osman, Mai-marele miniaturiştilor, şi n-am ştiut ce să ne spunem. A fost un moment straniu, plin de încordare; unul dintre frații răposatului a început să plângă cu sughițuri; cineva dornic de spectacol a spus:

— Dumnezeu e mare.

— La care cimitir? m-a întrebat el, ca să spună ceva. Am

fost cuprins de nelinişte, deoarece răspunsul „nu ştiu" ar fi putut lăsa impresia că am o atitudine neprietenoasă, aşa că, fără să mai stau pe gânduri, l-am întrebat şi eu pe cel de lângă mine: la ce cimitir, la Poarta Edirne?

— La Eyup, mi-a răspuns un prostănac bărbos şi arţăgos încă de tânăr.

— La Eyup, i-am zis eu Maestrului, întorcându-mă spre el, dar acesta auzise vorbele tânărului prostănac, bărbos şi arţăgos. S-a uitat la mine în aşa fel, arătându-mi că a înţeles, încât am priceput îndată că nu mai voia să lungească această întâlnire.

Faptul că Padişahul Nostru îmi încredinţase mie scrierea, decorarea, ilustrarea cărţii pe care o numeam „tainică" îl mâhnea, desigur, pe Maestrul Osman. La mijloc se mai afla şi pasiunea dobândită de Padişahul Nostru, sub înrâurirea mea, pentru metodele de pictură ale frâncilor. Odată, Padişahul Nostru îl silise pe Marele Maestru Osman să-i copieze portretul pictat de un italian. Ştiu că Maestrul Osman mă socoteşte pe mine răspunzător pentru pictura aceea stranie, pe care a făcut-o în scârbă, pentru copia după pictorul italian, pe care a numit-o „o cazană". Are dreptate.

M-am oprit la jumătatea scării şi am privit o vreme bolta cerului. Când m-am asigurat că rămăsesem binişor în urmă, am început să cobor scara acoperită de gheaţă. Nici nu apucasem să cobor, cu greu, două trepte, când cineva m-a luat de braţ şi m-a îmbrăţişat: era Negru.

— E foarte frig, a zis. Nu vă e frig?

Nu mă îndoiam câtuşi de puţin că el era cel care-i sucise minţile lui Şeküre. Însăşi siguranţa cu care mă luase de braţ dovedea acest lucru. În felul lui de a fi era ceva care spunea: m-am străduit vreme de doisprezece ani şi am devenit om. Am ajuns în josul scării. O să-mi povestească mai pe urmă ce-a aflat la atelier.

— Du-te înainte, fiule, i-am zis. Du-te să-i ajungi din urmă pe cei din comunitate.

S-a fâstâcit, dar s-a stăpânit. Ba chiar mi-a plăcut chipul

în care s-a desprins de brațul meu şi a plecat, sigur de sine. Oare dacă i-o dau pe Şeküre, o să stea în aceeaşi casă cu noi?

Ieşisem din oraş pe la Poarta Edirne şi am zărit, tocmai în vale, sicriul care dispărea într-un fel de negură, precum şi mulțimea de miniaturişti, caligrafi şi ucenici care-l purtau pe umeri înaintând cu repeziciune pe panta ce coboară spre Cornul de Aur. Merseseră atât de repede, încât trecuseră de-acum de jumătatea drumului mocirlos care ducea spre Eyup, prin valea îngropată în zăpadă. În stânga, coşul de la lumânăria *vakif*-ului[1] Hanim Sultan fumega voios, înconjurat de tăcere şi de ceață. Pe lângă ziduri se aflau abatorul şi pielării care munceau fără răgaz pentru măcelarii greci din Eyup. Mirosul de mortăciune se răspândise până în valea ce se întindea spre cupolele înceţoşate ale Moscheii Eyup şi spre chiparoşii din cimitir. După ce am mers puțin, am auzit țipetele copiilor care se jucau în noul cartier evreiesc din Balat.

Când am coborât spre locul viran de la Eyup, Fluture s-a înghesuit în mine. A intrat direct în subiect, zgomotos, cu înflăcărarea lui dintotdeauna.

— Treaba asta au făcut-o Măslină şi Barză, mi-a zis. Şi ei ştiau, la fel de bine ca toată lumea, că eu nu eram certat cu răposatul; ştiau, de asemenea, că toată lumea a aflat de asta. Între noi exista o anume pizmă, ba chiar simțăminte de vrăjmăşie şi de duşmănie, legate de miniaturistul care-i va urma Maestrului Osman în fruntea atelierului. Ei socotesc acum că vina va cădea asupra mea sau că, cel puțin, Mai-marele vistiernicilor şi Padişahul Nostru, împins de acesta, se vor înstrăina de mine - adică nu, de noi.

— Cine sunteți voi, cei pe care tu îi numeşti „noi"?

— Noi spunem că în atelier trebuie să se păstreze vechea rânduială morală, că trebuie să păşim pe calea deschisă de maeştrii persani, că nu trebuie să pictăm orice subiect, de

[1] Fundație pioasă.

dragul banilor. Noi spunem că armele, oştirile, robii, cuceririle trebuie înlocuite de vechile legende, de istoriile sfinţilor, de poveşti, că nu trebuie să ne lepădăm de vechile modele, că miniaturiştii de pe domeniile sultanului nu trebuie să plămădească picturi de două parale, să zugrăvească orice, pentru oricine, prin dughenele din târg, în schimbul câtorva aspri. Preasfântul Nostru Padişah ne dă dreptate.

— Te defăimezi zadarnic, i-am zis, ca s-o scurteze. Sunt sigur că nimeni din atelier nu are aplecare spre aşa ceva. Sunteţi cu toţii fraţi. Zugrăvirea câtorva subiecte care n-au mai fost pictate până acum nu e un păcat demn de a fi duşmănit.

Am intuit în aceeaşi clipă un adevăr de netăgăduit, aşa cum se întâmplase şi atunci când auzisem vestea pentru prima oară. Ucigaşul lui Delicat Efendi era unul dintre cei mai de seamă maeştri din atelierul Seraiului şi se afla în faţa mea, în mulţimea care urca povârnişul spre cimitir. Eram convins în acea clipă şi că ucigaşul îşi va continua lucrarea diavolească şi zavistia, că era vrăjmaşul cărţii pe care o plăsmuiam şi că, foarte probabil, venea pe la mine pe acasă, să primească de lucru, făurind miniaturi şi alte picturi pentru cartea mea. Oare Fluture era şi el îndrăgostit de fata mea, la fel ca majoritatea miniaturiştilor, a pictorilor care se abăteau pe la noi? Uitase, oare, în vreme ce afirma cu tărie ce afirma, că uneori îi ceream picturi cu totul potrivnice ideilor sale, sau îmi făcea aluzii subtile?

Nu, m-am gândit mai târziu, nu poate fi vorba de aluzii. Aşa cum se întâmpla şi cu ceilalţi maeştri miniaturişti, Fluture avea şi el, faţă de mine, un simţământ limpede de recunoştinţă; când banii din vistierie cuveniţi miniaturiştilor la fel ca şi darurile, de altfel - încetaseră să mai sosească, din pricina războaielor şi a lipsei de interes arătate de Padişahul Nostru, singurul câştig temeinic în plus le fusese asigurat o vreme, tuturor, de cartea mea. Aflasem că mă pizmuiau de la fiecare dintre ei, pe rând, ba chiar, din această pricină - nu

doar din această pricină! - mă întâlneam separat cu fiecare, la mine acasă, dar asta nu însemna nicidecum că nutreau duşmănie faţă de mine. Toţi miniaturiştii mei erau persoane îndeajuns de mature ca să fie în stare să îndrăgească sincer un om pe care fuseseră nevoite să-l iubească datorită foloaselor pe care li le aducea şi ca să aibă inteligenţa de a găsi în acest simţământ o motivaţie mai umană.

Pentru ca tăcerea să nu se prelungească şi să nu revenim la acelaşi subiect, am spus:

— Slavă Domnului că pot să urce sicriul pe povârniş cu aceeaşi iuţeală cu care l-au coborât.

Fluture a surâs plăcut, dezvelindu-şi toţi dinţii:

— Din pricina frigului.

Oare ar putea ucide acum un om? m-am întrebat în gând. De pildă, în invidie. Iar mai apoi să mă ucidă şi pe mine? Poate să găsească degrabă un pretext: omul acesta îmi hulea credinţa. Dar este un mare maestru, cu adevărat plin de har; de ce să ucidă? Bătrâneţea trebuie să însemne nu doar truda de a urca un povârniş, ci şi faptul de a nu te mai înspăimânta într-atât de moarte, o anume absenţă a dorinţei, faptul de a te culca cu propria roabă fără nici un fel de însufleţire, în lipsă de altceva mai bun. Cuprins de o inspiraţie neaşteptată, i-am trântit în faţă hotărârea pe care o luasem chiar în acea clipă:

— N-am să-mi mai continui cartea.

— Cum? a zis Fluture, schimbându-se la faţă.

— Aduce nenoroc. Iar Padişahul Nostru ne-a luat toţi banii. Spune-le şi lui Măslină şi lui Barză.

Poate că m-ar fi întrebat mai multe, dar ne-am pomenit deodată lângă groapă, printre chiparoşii deşi, printre ferigile înalte şi pietrele de mormânt. Cum mormântul era înconjurat de mulţimea aşezată pe mai multe rânduri, am priceput că trupul era coborât în groapă chiar atunci după exclamaţiile de *bismillâhi*[1] şi de *alâ milleti Resullulah*[2] , precum şi după

[1] În numele lui Dumnezeu (arabă coruptă).

hohotele care se înteţiseră în mod vădit.

— Dezveliţi-i bine, bine faţa, a zis cineva.

Cei din faţă răsfrâng giulgiul şi îl privesc pe mort în ochi, dacă se poate spune că din capul lui fărâmat a mai rămas vreun ochi; dar, aflându-mă în spatele lor, nu izbutesc să văd nimic. Eu nu am privit moartea în ochi la marginea unui mormânt, ci în cu totul altă parte...

O amintire: acum treizeci de ani, bunicul Padişahului Nostru, Sălăşluitor în Rai, îşi pusese în minte să cucerească insula Cipru de la veneţieni, iar *şeyh-ul-islam-ul*[1] Ebusuut Efendi a proclamat degrabă că sultanii mameluci hărăziseră cândva această insulă aprovizionării oraşelor Mecca şi Medina şi a pronunţat o sentinţa religioasă prin care arăta că nu este drept ca o insulă ce hrănea cândva locuri socotite sfinte să rămână în stăpânirea ghiaurilor creştini. Astfel se face că, la prima mea însărcinare de sol, mi-a revenit o misiune anevoioasă - anume, aceea de a le aduce veneţienilor la cunoştinţă această hotărâre neaşteptată, faptul că trebuia să ne cedeze nouă insula. La Veneţia am văzut bisericile, m-am minunat de poduri, de palate, am fost mai cu seamă fermecat de picturile din casele celor avuţi, le-am înmânat veneţienilor scrisoarea plină de ameninţări şi, în toiul uluielii pe care a stârnit-o, i-am înştiinţat trufaş, încrezător în ospitalitatea pe care mi-o arătaseră, că Padişahul Meu dorea Ciprul. Veneţienii s-au mâniat atât de tare, încât au hotărât în Marele Consiliu, care s-a adunat pe dată, că o asemenea scrisoare nici măcar nu merita atenţie. Mai mult, mulţimile furioase au năvălit asupra mea în Palatul Dogilor, iar câţiva derbedei care trecuseră de paznici şi de portari au vrut să-mi taie beregata, aşa încât cele două gărzi de corp ale Dogelui m-au săltat şi m-au purtat pe coridoarele palatului, scoţându-mă pe poarta din spate, care dădea înspre canal.

---

[2] Eminenţa neamului Trimisului lui Dumnezeu (arabă coruptă).

[1] Conducătorul demnitarilor cu atribuţii juridico-religioase din Imperiul Otoman.

Acolo am crezut o clipă că barcagiul cel înalt şi palid, îmbrăcat în alb, care m-a întâmpinat înconjurat de un fel de ceaţă şi care m-a luat de braţ, era însăşi moartea, drept care, privindu-l în ochi, m-am zărit pe mine însumi.

Am visat cu ochii deschişi, sfâşiat de dor, să-mi sfârşesc cartea în taină şi să mă mai duc o dată la Veneţia. M-am apropiat de mormântul care fusese acoperit cu grijă; acum, îngerii îi cer socoteală mortului, îl întreabă despre viaţa sa trupească, despre credinţa sa, despre profetul pe care-l recunoaşte. M-am gândit la moartea mea.

Un corb a ţâşnit înspre mine. M-am uitat cu drag în ochii lui Negru şi mi-am dorit să mă ia de braţ, să mă însoţească la întoarcere. I-am spus că-l aşteptam a doua zi devreme la mine acasă, pentru a lucra la carte. Căci, imediat ce m-am gândit la ea, am priceput, încă o dată, că trebuia să o isprăvesc cu orice preţ.

18.Voi fi numit Ucigaşul

Am jelit mai tare decât ceilalți când pământul noroios şi rece a fost azvârlit peste trupul ciopârțit al bietului Delicat Efendi. Țipam:

— Lăsați-mă să mor şi eu odată cu mortul, lăsați-mă să mă îngrop laolaltă cu el!

M-au apucat de mijloc, să nu cad în mormânt. Când am simțit că mă înăbuş, m-au frecat pe frunte şi mi-au dat capul pe spate, să pot respira. Am priceput din privirile pe care mi le aruncau rudele răposatului că eram pe cale să întrec măsura cu hohotele şi cu lacrimile, aşa că m-am stăpânit. Deoarece plânsesem atât de tare, clevetitorii din atelierul de pictură ar fi putut începe să creadă că între mine şi Delicat Efendi existase vreo legătură sufletească.

Spre a nu atrage atenția şi mai tare, m-am ascuns, până la sfârşitul înmormântării, în dosul unui platan. Una dintre rubedeniile şi mai nătânge ale nătângului pe care l-am trimis în Iad m-a țintuit în dosul platanului, privindu-mă în ochi într-un fel pe care-l socotea peste măsură de grăitor. M-a îmbrățişat îndelung. Apoi, prostănacul mi-a zis:

— Tu erai Sâmbătă sau Miercuri?

— Cândva, Miercuri era numele de atelier al răposatului, am zis, iar el s-a fâstâcit.

Povestea acestor porecle care ne leagă încă unul de altul, ca o taină, este simplă. În anii uceniciei noastre, nutream cu toții mult respect, multă admirație, multă dragoste pentru Maestrul Osman, care pe vremea aceea trecuse de curând de la rangul de calfă la cel de maestru. Era un mare miniaturist; el ne-a învățat totul, deoarece Dumnezeu l-a dăruit, deopotrivă, cu un har plin de vrajă şi cu o minte ageră. Aşa

cum se cuvine să facă ucenicii în fiecare dimineață, unul dintre noi trebuia să se ducă dimineața acasă la maestru şi să-l însoțească pe jos, până la atelier, ducându-i cutia cu condeie, geanta şi taşca de piele plină cu hârtii. Ne zbăteam atât de mult să-i fim prin preajmă, încât ne certam între noi, spunându-ne mereu unii altora: Astăzi mă duc eu!

Maestrul Osman avea un preferat, dar faptul că acesta venea în fiecare dimineața ațâțase în asemenea măsură bârfele şi glumele fără perdea din breasla miniaturiştilor - care, la drept vorbind, nu se sfârşeau niciodată -, încât Marele Maestru a hotărât ca fiecare dintre noi să vină să-l ia o dată pe săptămână. Maestrul lucra vinerea, în schimb sâmbăta nu se ducea la atelier. Fiul său, pe care-l iubea foarte mult şi care îi era ucenic, la fel ca noi, care, în anii următori, avea să ne trădeze - pe el şi pe noi, deopotrivă - renunțând la miniatură, îşi însoțea tatăl duminica, precum ucenicii de rând. Mai aveam şi un alt frate, Joi - cel mai priceput dintre toți, înalt şi delicat -, care murise de tânăr, cuprins de fierbințeala pricinuită de o boală necunoscută. Răposatul Delicat Efendi venea miercurea, de aceea era numit Miercuri, dar mai târziu Marele Maestru ne preschimbase numele, din Marți în Măslină, din Vineri în Barză, din Duminică în Fluture, iar pe el îl numise Delicatul, făcând astfel aluzie, cu dragoste şi tâlc, la delicatețea auririlor sale. Aşa cum obişnuia cu fiecare dintre noi, Marele Maestru trebuie să-i fi spus, în fiecare dimineață:

— Bine ai venit, Miercuri! Ia să vedem, ce mai faci?!

Amintindu-mi cum mi se adresa şi mie, mi s-au umezit ochii şi am cugetat: pe când eram ucenici, trăiam ca în Rai, în ciuda tuturor bătăilor, deoarece Maestrul Osman ne iubea, ne săruta mâinile şi brațele, cu ochii în lacrimi, văzând cât de frumoase ne erau picturile, iar când ne săruta el harul înflorea, odată cu dragostea noastră. În vremea aceea, până şi culoarea invidiei, care ne umbrea anii fericiți, era cu totul alta.

Vedeți că mă simt sfâşiat în două, asemenea acelor

oameni ale căror capete şi mâini au fost croite de un meşter şi ale căror trupuri şi veşminte au fost plămădite şi vopsite de un altul. Un om ca mine, cu frică de Dumnezeu, nu se poate împăca degrabă cu neaşteptata idee că este un ucigaş. Spre a mă putea purta ca şi cum vechea mea viaţă îşi urma mersul, m-am folosit de o a doua voce, mai potrivită cu starea unui ucigaş. Acum vorbesc cu cea de-a doua voce a mea - cea a batjocurii şi trădării -, pe care nu o amestec nicidecum cu fosta mea viaţă. Desigur că mă veţi auzi vorbind, uneori, şi cu vechea voce - cea pe care aş fi întrebuinţat-o dacă nu m-aş fi preschimbat într-un ucigaş dar folosindu-mă de porecla mea şi nu spunând „eu, Ucigaşul". Să nu încerce nimeni să le alăture pe cele două, căci eu nu am un stil propriu şi nici vreun cusur care să mă dea de gol, în meşteşug. Eu cred că stilul este acel cusur care-l deosebeşte pe un miniaturist de altul; nu de personalitate este vorba, aşa cum se laudă şi spun unii.

Recunosc însă că, în situaţia mea specială, asta iscă şi o problema. Deoarece, dacă ar fi să folosim poreclele pe care ni le-a dat cu drag Maestrul Osman şi pe care Unchiul le-a agreat şi le-a folosit la rândul lui, n-aş vrea să vă daţi seama cu nici un chip dacă sunt Fluture, Măslină sau Barză. Dacă desluşiţi, o să veniţi, foarte probabil, în fuga mare şi o să mă daţi pe mâna călăilor *Mai-marelui grădinarilor*[1] .

De aceea, nu vă pot spune tot ce gândesc. De fapt, chiar în vreme ce cuget la toate acestea, ştiu că sunteţi pe urmele mele. Nu pot să mă gândesc la toate mărunţişurile, la toate momentele de mânie ale vieţii care m-ar putea da în vileag. În vreme ce povesteam cele trei pilde intitulate *Elif, Be, Cim* vă urmăream, totodată, cu un cotlon al minţii, privirile.

Războinicii, îndrăgostiţii, prinţii şi eroii legendari pe care i-am zugrăvit cu sutele de mii erau răsuciţi cu o parte a

[1] Comandantul gărzilor imperiale otomane, care avea jurisdicţie asupra ţărmurilor şi apelor Bosforului; era adeseori însărcinat şi cu supravegherea execuţiei persoanelor de rang înalt.

trupului către ceea ce era înfăţişat acolo, către duşmanii cu care se luptau în acea epocă legendară, către balaurii cu care se încleştau, către fermecătoarele fecioare pentru care vărsau lacrimi. Dar ceva din ei, o parte a trupului lor era, în acelaşi timp, răsucită către pasionaţii de miniatură care priveau minunata imagine. Dacă este să am un stil şi o personalitate, acestea nu sunt tăinuite doar în pictura mea, ci şi în crima şi în cuvintele mele. Haideţi, aflaţi cine sunt urmându-mi culoarea cuvintelor!

Cred că, dacă mă prindeţi, veţi aduce pacea şi asupra nefericitului suflet al bietului Delicat Efendi. Acum privesc, aşezat sub copaci, în ciripit de păsări, apele aurii ale Cornului de Aur şi cupolele Istanbulului şi, în vreme ce pricep, încă o dată, ce plăcut este să trăieşti, asupra lui se aruncă ţărână cu lopeţile. După ce bietul Delicat Efendi a început să se apropie de oamenii încruntatului de predicator din Erzurum, nu m-a mai simpatizat deloc, dar, în cei douăzeci şi cinci de ani în care am pictat împreună cărţi pentru Padişahul Nostru, a fost şi o vreme în care ne-am simţit apropiaţi. Acum douăzeci de ani, pe când trudeam la *Cartea şahilor* pentru răposatul părinte al Padişahului Nostru, am fost o vreme prieteni, dar cel mai mult ne-am apropiat în timp ce plămădeam cele opt pagini cu miniaturi care urmau să însoţească *Divanul* lui Fuzuli. În epoca aceea, venisem taman în locul acesta pentru a răspunde cererilor sale îndreptăţite, însă lipsite de judecată (miniaturistul trebuia să picteze textul urmând noima acestuia) şi, într-un amurg de vară, ascultasem răbdător versurile pe care mi le recita, plin de afectare, din *Divanul* lui Fuzuli, în vreme ce stoluri de rândunele se năpusteau înnebunite asupra noastră. Din noaptea aceea, mi-a rămas în minte versul: „Eu nu sunt eu, ceea ce numesc eu eşti tu, întotdeauna." M-am întrebat în sinea mea, cum ar putea fi pictat acest vers.

La el acasă, unde am dat fuga de îndată ce i-a fost găsit trupul, am văzut că mica grădină în care zăbovisem cândva recitând poezii era plină de zăpadă şi am simţit că, asemenea

tuturor grădinilor revăzute după mai mulți ani, se micşorase. Şi cu casa se întâmplase acelaşi lucru. Din încăperea alăturată se auzeau țipete fără măsură, văicăreli de femei care parcă se întreceau între ele. L-am ascultat cu luare-aminte pe fratele lui mai mare, în vreme ce acesta povestea: chipul bietului nostru frate Delicat fusese făcut fărâme, capul îi fusese strivit. După ce-l scoseseră de pe fundul puțului, unde zăcea de patru zile, şi după ce frații lui se străduiseră zadarnic să-l recunoască, biata lui nevastă, Kalbiye, fusese adusă de acasă şi nevoită să desluşească, în bezna nopții, acel trup de nerecunoscut, după veşmintele zdrențuite pe care le purta. Am văzut aievea în fața ochilor scena în care Iosif, azvârlit în puț de frații săi pizmaşi, este scos la lumina zilei de negustorii din Madyan. Îmi place foarte mult să pictez această scenă din *Iosif şi Zulayha,* întrucât ne reaminteşte că sentimentul fundamental al vieții este invidia între frați.

Când s-a făcut pentru o clipă tăcere, am simțit că se uitau drept la mine. Ce-ar fi să plâng? Dar ochii mi s-au ațintit asupra lui Negru. Nemernicul ăsta ne măsoară pe toți şi se străduieşte să dea impresia că a fost trimis printre miniaturişti de Unchiul, ca să cerceteze temeiurile acestei întâmplări.

— Cine putea să săvârşească această ticăloşie? a strigat fratele mai mare al răposatului. Ce ființă fără inimă ar fi putut să-l ucidă pe fratele nostru, care se ferea să facă rău până şi unei furnici?

M-am alăturat cu sinceritate acestei întrebări la care el însuşi răspunsese, plângând, şi am căutat un răspuns în mine. Cine erau vrăjmaşii Delicatului? Dacă nu l-aş fi ucis eu, cine altcineva l-ar fi ucis? Îmi amintesc că odată - cred că prin anii în care se pregătea *Cartea harurilor* - s-a certat cu unii dintre noi, care îi reproşau că nu se sinchisea de meşteşugul vechilor maeştri şi că strica, folosind culori proaste, spre a auri mai ieftin şi mai repede chenarele paginilor pentru a căror desăvârşire noi, pictorii, depuneam

nenumărate strădanii. Cine erau aceia? Mai apoi apăruseră zvonuri potrivit cărora duşmănia împotriva lui nu se datora acestui fapt, ci dragostei unui frumos ucenic legător, de la catul de jos; era însă o poveste foarte veche. Mai erau apoi şi cei sastisiți de delicatețea, de finețea, de felul lui muieresc de a fi, însă toate acestea se legau de alte pricini. Ca, de pildă, de faptul că Delicatul era robul vechilor meşteşuguri, că despica firul în patru când era vorba de potrivirea între aurire şi armonia culorilor în pictură, că vorbea cu nobilă prefăcătorie, în prezența Maestrului Osman, despre cususurile închipuite ale altor miniaturişti - mai cu seamă despre ale mele... Ultima sa gâlceava se lega de un subiect la care Maestrul Osman era foarte sensibil într-o vreme, şi anume de faptul că miniaturiştii făceau, pe sub mână, lucrări pentru persoane străine, că acceptau pe furiş comenzi mărunte, din afara Seraiului. Ca urmare a micşorării interesului Padişahului Nostru, precum şi a sumelor mici de bani care veneau de la Mai-marele vistiernicilor, toți miniaturiştii începuseră să se abată, în ultimii ani, pe la conacele cu două caturi ale necioplitelor de paşale îmbogățite peste noapte, iar cei mai iscusiți dintre ei au prins a-l vizita, noaptea, pe Unchiul.

N-am fost deloc mâhnit de faptul că Unchiul a decis să nu-şi continue cartea - cartea noastră -, pretextând că aduce nenoroc. Bănuieşte, desigur, că Delicat Efendi, cu mintea lui de găină, a fost curățat de unul dintre noi, cei care-i pictăm cartea. Dacă ați fi fost în locul lui, oare l-ați mai fi chemat acasă noaptea, o dată la două săptămâni, pe ucigaş, spre a picta alături de el? Sau poate ați fi cumpănit mai întâi asupra adevăratului ucigaş - asupra celui care este cel mai bun miniaturist? N-am nici o îndoială că va pricepe în scurtă vreme cine este cel mai iscusit dintre maeştrii care vin la el acasă, cel mai priceput în toate, de la folosirea culorilor la aurire, de la trasarea liniilor la pictură, de la schițarea chipurilor la orânduirea paginii şi că, de acum încolo, nu va mai dori să continue decât cu mine. Nu cred deloc că se va

coborî într-atât încât să se gândească la mine ca la un ucigaş de rând iar nu ca la un miniaturist înzestrat cu har adevărat.

Îl urmăresc cu coada ochiului pe Negru Efendi - netotul ăla pe care l-a adus cu el. În vreme ce plecau împreună de la cimitir, coborând către debarcaderul de la Eyup odată cu mulțimea care venise la înmormântare şi care acum se risipea, am pornit-o şi eu pe urmele lor. De la debarcader, au urcat într-o barcă cu patru vâsle, iar eu, într-una cu şase, alături de tinerii ucenici care uitaseră cu totul de mort şi de înmormântare şi râdeau între ei. Cum la un moment dat, în larg, pe la Poarta Fanarului, bărcile noastre s-au apropiat atât de mult una de cealaltă încât erau cât pe ce să se izbească la proră, am văzut bine, de aproape, că Negru îi povestea ceva Unchiului, şuşotind, şi m-am gândit brusc, încă o dată, ce uşor este să ucizi un om. Doamne, ne-ai dat tuturor această putere de necrezut, dar ne-ai dat totodată şi spaima, ca să nu ne folosim de ea!

Dar, odată ce învingi această spaimă şi treci la faptă, devii degrabă altul. Pe vremuri, nu eram înspăimântat doar de Diavol, ci chiar şi de cea mai măruntă arătare a răului în mine. Acum însă, simt că răul poate fi răbdat, ba chiar că îi este trebuincios miniaturistului. Lăsând la o parte faptul că, vreme de câteva zile după crimă, mi-au tremurat mâinile, de când l-am ucis pe netrebnicul ăla desenez mai bine, aştern culori mai luminoase şi mai îndrăznețe şi, ceea ce este cel mai important, văd că forța închipuirii mele săvârşeşte minuni. Dar câți oameni sunt în stare să prețuiască, la Istanbul, miracolele pe care le pictez eu?

Am privit Istanbulul cu mânie, dinspre malurile de la Cibali până spre mijlocul Cornului de Aur. Cupolele acoperite cu zăpadă luceau în soarele ivit pe neaşteptate. Cu cât un oraş este mai mare şi mai plin de culoare, cu atât are mai multe cotloane în care să-ți poți tăinui vina şi păcatul; cu cât este mai plin de lume, cu atât există mai mulți oameni între care te poți pierde, cu păcatul tău cu tot. Inteligența oraşelor nu trebuie măsurată prin mijlocirea învățaților, a

bibliotecilor, a miniaturiştilor, a caligrafilor şi a şcolilor coranice pe care le adăpostesc, ci prin mulțimea crimelor săvârşite în taină, vreme de mii de ani, pe ulițele lor întunecoase. Potrivit acestei judecăți, n-am nici un fel de îndoială că Istanbulul este cel mai mintos oraş din lume.

Am coborât şi eu din barcă, la debarcaderul de la Unkapani, după Negru şi după Unchiul lui. Eram pe urmele lor în vreme ce suiau povârnişurile, sprijiniți unul de altul. S-au oprit într-un loc pârjolit de incendii din spatele Moscheii-Sultan Mehmed, pentru a-şi mai spune ceva, şi s-au despărțit. Rămas singur, Unchiul Efendi mi-a dat o clipă impresia unui bătrân neputincios. Mi-a venit să dau fuga la el, să-i povestesc despre scornelile ticălosului de la a cărui înmormântare tocmai veneam, despre ceea ce săvârşisem pentru a ne apăra pe toți de defăimare şi să-l întreb: „Este oare adevărat ce spunea Delicat Efendi? Există oare, în picturile pe care le-am plămădit, vreo fărădelege care vatămă încrederea Padişahului Nostru, vreo trădare a deprinderilor noastre de a picta, vreo ocară la adresa credinței noastre? Ați isprăvit acea ultimă pictură, de mare întindere?"

La ceasul serii, m-am oprit în mijlocul drumului troienit şi am privit spre capătul străzii întunecoase pe care copiii şi tații o lăsau, ca şi mine, pradă ginnilor, zânelor, haiducilor, tâlharilor şi tristeții copacilor potopiți de nea. Acolo, la capătul străzii, în casa arătoasă cu două caturi a Unchiului, sub acoperişul pe care l-am zărit o clipă printre ramurile castanilor dezgoliți, se află cea mai frumoasă femeie din lume. Dar nu vreau să-mi pierd mințile.

19.Eu, Banul

Eu sunt sultaninul otoman de douăzeci şi două de carate. Pe suprafaţa mea este imprimată falnica monogramă a Preasfântului Nostru Padişah, Refugiul Lumii. Deoarece Barză - unul dintre marii maeştri ai Padişahului Nostru - mi-a desenat imaginea acum, după înmormântare, la miez de noapte, în această cafenea îndurerată, dar plăcută, nu m-a putut polei şi cu aur, dar pe acesta îl puteţi adăuga dumneavoastră de pe acum, în minte. Imaginea mea stăruie aici, însă eu mă aflu în punga marelui maestru - fratele vostru, miniaturistul Barză. Acesta se ridică acum în picioare, mă scoate din pungă şi mă arată celorlalţi:

— Bună ziua, bună ziua, îi salut pe maeştrii artişti şi pe oaspeţi.

Atinşi de strălucirea mea, ochii vi se măresc şi, în lumina opaiţului ce cade asupră-mi, se însufleţesc, iar voi îl invidiaţi pe Barză, cel din urmă stăpân al meu. Aveţi dreptate, deoarece nimic altceva, afară de mine, nu măsoară harul miniaturistului.

În ultimele trei luni, maestrul Barză a câştigat exact patruzeci şi şapte de galbeni de felul meu. Ne aflăm cu toţii în această pungă şi, priviţi, Barză Efendi nu ne piteşte de nimeni, ştiind totodată că nici un miniaturist din Istanbul nu câştigă mai mult decât el. Sunt foarte mândru că mă bucur de apreciere printre miniaturişti, ca unitate de măsură, şi că am pus capăt cândva gâlcevilor fără rost. Pe vremuri, când nu li se deşteptase încă mintea de pe urma obiceiului de a bea cafea, miniaturiştii cu creier de găină nu se mulţumeau doar să se sfădească serile zicând ba că „nu, tu ai mai mult har!", ba că, de fapt, „adevăratul maestru al culorii sunt eu",

ba că „eu desenez cel mai bun copac", ba că „nimeni nu mă întrece la pictatul norilor", ci se mai şi băteau noapte de noapte, de-şi scoteau dinții unii altora. Faptul că socoteala mea stăpâneşte acum pretutindeni îi împrumută şi rânduielii de lucru a atelierului de pictură o anume armonie, ba chiar o întâietate demnă de vechii maeştri din Herat.

Să vă înşir, folosindu-mă de armonia şi de triumful acestei socoteli, feluritele lucruri pe care ați izbuti să le dobândiți în schimbul meu: piciorul unei roabe tinere şi frumoase picior care ar reprezenta cam o cincizecime din prețul acesteia; oglinda cu ramă de os - mai bună decât cea de nuc a unui bărbier; un cufăr bine vopsit, decorat cu nouăzeci de foi de argint, cu medalioane şi având înăuntru sertare; o sută douăzeci de pâini proaspete; pământ şi sicrie pentru un mormânt de trei persoane; o brățară de argint; o zecime dintr-un cal; picioarele unei roabe bătrâne şi grase; un viței; două farfurii chinezeşti de preț; plata pe o lună a Dervişului Mehmed din Tabriz şi a multor altora asemenea lui, care se numără printre miniaturiştii persani din atelierul de pictură al Padişahului Nostru; un şoim de vânătoare bun, cu colivie cu tot; zece ulcioare din vinul lui Panayot; o oră de vis petrecută cu Mahmud, unul dintre acei feciori faimoşi în întreaga lume; precum şi multe alte lucruri, cu neputință de cuprins într-o simplă înşiruire.

Înainte de a ajunge aici am petrecut, cândva, zece zile în ciorapul murdar al unui biet ucenic de cizmar. Sărmanul de el adormea în fiecare noapte numind, în aşternut, rând pe rând nenumăratele lucruri pe care le-ar fi putut obține prin mijlocirea mea. Versurile acelei lungi litanii, blânde ca un cântec de leagăn, mi-au întărit simțământul că nu mai rămăsese cotlon în care să nu fi pătruns banul.

De cum am spus „cotlon", mi-a şi venit în minte... Dacă v-aş povesti toate aventurile prin care am trecut înainte de a ajunge aici, s-ar aduna nenumărate tomuri. Suntem noi între noi, față în față, şi n-o să spuneți nimănui, iar dacă nici Barză Efendi nu se supără, am să vă dezvălui o taină. Jurați?

Bine. Mărturisesc. Nu sunt cu adevărat un sultanin otoman de douăzeci şi două de carate, ieşit din tarapanaua de la Coloana Arsă. Sunt un ban calp. Am fost bătut la Veneția, din aur cu titlu scăzut, adus aici şi strecurat pe piață ca galben otoman. Vă mulțumesc pentru înțelegerea pe care mi-ați arătat-o.

Din câte am aflat la tarapanaua de la Veneția, sunt ani buni de când se face acest lucru. Dar, până de curând, galbenii cu carate puține pe care îi aduceau şi îi răspândeau în Orient păgânii erau ducați venețieni, făuriți la aceeaşi tarapana. Or, cum otomanii - plini de respect față de ideea că ceea ce scrie pe un lucru este chiar acel lucru - n-au luat seama la cantitatea de aur din ducat, de vreme ce pe el tot aia scria, falşii galbeni venețieni au năpădit tot Istanbulul. Apoi, oamenii au prins să deosebească banii calpi - care aveau puțin aur şi mult cupru - de cei buni prin muşcătură, primii fiind mai tari. Bunăoară, eşti cuprins de dogoarea dragostei, dai fuga la feciorul Mahmud - cea mai fermecătoare ființă, de care este îndrăgostită toată lumea -, iar el îți ia mai întâi în gură nu cocoşelul, ci banul, îl muşcă şi te poartă prin Rai preț de o jumătate de ceas, nu de un ceas, spunându-ți că banul e calp. Păgânii venețieni, văzând că banii lor calpi aveau urmări atât de pustiitoare, ce şi-au zis: „Barem să facem ca şi galbenii otomani să fie calpi, că ăştia tot nu-şi dau seama."

Să vă atrag acum atenția asupra situației ciudate în care mă aflu eu. De-acum, păgânii aceştia venețieni nu mai fac pictură atunci când pictează, ci par să facă o copie adevărată a ceea ce pictează. Dar atunci când fac bani, nu fac bani adevărați, ci copii ale acestora.

Am fost puşi în cufere de fier, săltați pe corăbii şi am ajuns, hâțâindu-ne pe mare, de la Veneția la Istanbul. Eu m-am trezit în dugheana unui zaraf, în gura duhnind de usturoi a unui meşter. N-am aşteptat prea mult şi a venit un țăran prost, care voia să schimbe galbeni. Meşterul zaraf Hinogluhin i-a zis:

— Ia să vedem, galbenul tău e oare fals, dă-mi-l să-l muşc, şi i-a luat ţăranului galbenul, zvârlindu-l la el în gură.

Când m-am petrecut în gură cu el, am văzut că galbenul ţăranului era un adevărat sultanin otoman. Văzându-mă, în duhoarea aceea de usturoi, mi-a zis:

— Tu eşti calp.

Era adevărat, însă trufia cu care a spus-o mi-a rănit mândria, drept care am minţit şi eu:

— Adevăratul galben calp eşti tu, i-am zis.

În vremea aceasta, prostul de ţăran se tot lăuda:

— Se poate ca galbenul meu să fie fals?! L-am îngropat în pământ acum douăzeci de ani; exista oare pe vremea aia o asemenea ticăloşie?

Pe când mă întrebam ce-o să se întâmple, zaraful n-a mai scos din gură galbenul ţăranului, ci m-a scos pe mine:

— Ia-l, căci galbenul tău e unul dintre banii ăia calpi ai jigodiilor de păgâni veneţieni, iar eu nu vreau aşa ceva, i-a spus. N-ai pic de ruşine? i-a zis, mai şi muştruluindu-l pe prostul de ţăran.

Iar acela, deşi i-a răspuns şi el câte ceva, m-a luat şi a plecat. Auzind asemenea vorbe şi de la alţi zarafi, s-a mâhnit şi, fiind eu un galben cu titlu scăzut, m-a schimbat pe nouăzeci de aspri. Iată, aşa au început, în urmă cu şapte ani, nefericitele mele peregrinări dintr-o mână în alta.

Am să vă spun, cu mândrie, că mi-am petrecut cea mai mare parte a timpului la Istanbul, colindând din pungă-n pungă şi din brâie în buzunare, aşa cum trebuie să facă orice ban deştept. Visul meu cel mai negru era să nu fiu pus cumva în vreun ulcior şi îngropat cu anii în vreo grădină, sub vreo piatră - nu că nu mi s-ar fi întâmplat şi aşa ceva, dar, oricum, răstimpurile acestea supărătoare nu durau prea mult. Majoritatea celor care mă treceau din mână-n mână descopereau, în cele din urmă, că sunt calp şi doreau să scape de mine cât mai repede. N-am întâlnit însă pe nimeni care să-l tragă de mânecă pe cumpărătorul fără minte şi care să-i spună că sunt calp. Însă cei care nu băgau de seamă că

sunt fals şi care mă schimbau pe o sută douăzeci de aspri îşi dădeau cu pumnii-n cap de îndată ce pricepeau că au fost traşi pe sfoară şi treceau prin izbucniri de mânie, de nefericire şi nerăbdare, până ce scăpau de mine, înşelând, la rândul lor, pe altcineva. În ciuda faptului că încercaseră şi ei, de nenumărate ori, să-i tragă pe alţii pe sfoară în răstimpul acestor izbucniri (n-aveau niciodată spor, din pricina grabei şi a mâniei), când mă dădeau mai departe îl suduiau sincer pe „ticălosul" care îi amăgise.

În aceşti ultimi şapte ani am schimbat, la Istanbul, cinci sute şaizeci de mâini şi n-a rămas casă, dugheană, piaţă, moschee, biserică, sinagogă în care să nu fi pătruns. Pe când mă perindam astfel, am băgat de seamă că pe socoteala mea umblau tot felul de vorbe, că se plăsmuiau mai multe fantezii şi se rosteau mai multe minciuni decât aş fi crezut vreodată. Mi se spunea neîncetat, verde în faţă, că de-acum nu mai exista altă valoare în afară de mine, că eram nemilos, orb, că iubeam, la rândul meu, banii, că, din păcate, lumea a fost zămislită pe temelia mea, că sunt în stare să cumpăr orice, că sunt murdar, grosolan, nemernic. Cei care pricepeau că sunt calp se înfuriau şi mai rău şi-mi spuneau lucruri şi mai urâte. Pe măsură ce valoarea mea adevărată scădea, cea metaforică sporea. Însă, în ciuda tuturor acestor metafore necruţătoare, a acestor baliverne rostite fără chibzuială, am băgat de seamă că o mare parte a oamenilor mă iubeau cu patimă sinceră. Cred că în aceste vremuri fără iubire, o asemenea dragoste izvorâtă din suflet, ca să nu spun covârşitoare, este un lucru care ar trebui să ne bucure pe toţi.

Am cunoscut, stradă cu stradă, cartier cu cartier, fiecare ungher al Istanbulului, am făcut cunoştinţă cu mâinile tuturor, de la evrei la abhazi, de la arabi la mingrelieni. Odată am ieşit din Istanbul în punga unui hoge din Edirne, care se ducea la Manisa. Când ne-au tăiat calea tâlharii şi ne-au cerut „banii sau viaţa", bietul hoge, îngrijorat, m-a vârât în fund, ca să mă ascundă. Aici mirosea şi mai urât

decât în gura omului căruia-i plăcea usturoiul, ca să nu mai spun că era şi strâmtoare. Dar, curând după aceea, treburile au mers şi mai rău, deoarece tâlharii nu i-au mai pretins hogelui „banii sau viaţa", ci „virtutea sau viaţa" şi i-au tras-o pe rând. N-am să vă povestesc câte am mai pătimit în găurica aia. De aceea nu-mi place deloc să plec din Istanbul!

Am fost foarte iubit la Istanbul. M-au sărutat fetişcanele, de parcă eu aş fi fost bărbatul visurilor lor, am fost ascuns în pungi de catifea, sub perne, între ditamai sânii, în izmene, şi toţi mă pipăiau în somn, ca să vadă dacă mai sunt acolo. Am fost tăinuit într-o cizmă aflată pe marginea sobei unui hamam, pe fundul unei sticluţe, în dugheana minunat mirositoare a unui negustor de mosc, într-un buzunar ascuns, cusut în sacul cu linte al unui bucătar. Am colindat tot Istanbulul, vârât în ungherele tainice ale chimirelor din piele de cămilă, ale căptuşelilor din pânză cadrilată de Egipt, ale încălţărilor căptuşite cu postav, ale şalvarilor multicolori. Maestrul ceasornicar Petro m-a pus în ascunzătoarea ceasului său cu pendulă, un băcan grec m-a strecurat direct în caşcaval; am fost înfăşurat în bucăţi de postav, laolaltă cu peceţi, bijuterii şi chei, şi ascuns în coşuri, în sobe, sub pervazuri de geam, între mindire umplute cu paie ordinare, în despărţiturile ascunse ale cămărilor şi ale cuferelor îngropate. Am văzut taţi care se ridicau, una-două, de la masă şi veneau să se uite dacă mai sunt ori ba acolo unde fusesem ascuns, femei care mă luau în gură şi mă sugeau fără noimă, de parcă aş fi fost o căpăţână de zahăr, copii care mă adulmecau şi mă îndesau în nări, boşorogi cu un picior în groapă care n-aveau stare dacă nu mă scoteau din punga de piele şi nu se uitau la mine de şapte ori pe zi. O femeie cercheză, după ce freca şi mătura zilnic întreaga casă, ne scotea din pungă şi ne lustruia cu peria de duşumele. Un zaraf chior de-un ochi clădea fără oprire turnuri cu noi, un hamal care mirosea a caprifoi ne privea, cu familia lui, de parcă s-ar fi uitat la un peisaj minunat, iar un auritor, care nu se mai află printre noi - nu e nevoie să-i dau numele! - ne

rânduia seara necontenit, în cele mai diverse feluri. M-am plimbat în bărci de mahon, m-am perindat mereu pe la Serai, am fost păstrat în cărți lucrate la Herat, în tocuri de încălțări cu mireasmă de trandafir, în cuverturi de samare. Am avut parte de sute de mâini murdare, păroase, plinuțe, slinoase, tremurătoare, îmbătrânite. M-am îmbâcsit de duhoarea adunărilor la care se fuma opiu, a atelierelor de lumânări, a scrumbiilor sărate, de mirosul de sudoare al întregului Istanbul. Când, după ce am trecut prin tot acest zbucium şi prin toată această vânzoleală, nemernicul de tâlhar care mi-a dat drumul în punga lui i-a tăiat grumazul victimei sale, la adăpostul nopții, iar mai apoi, odată ajuns în cocioaba lui, m-a scuipat, zicând: „Ptiu, toate astea s-au întâmplat din pricina ta!", am fost atât de amărât, încât mi-am dorit să dispar de pe fața pământului.

Dar, cum în lipsa mea nimeni nu i-ar mai putea alege pe pictorii buni de cei slabi şi, din această pricină, miniaturiştii ar începe să se ucidă unul pe altul, nu numai că n-am dispărut, dar am şi ajuns aici, pătrunzând în punga celui mai înzestrat, celui mai deştept dintre ei.

Dacă sunteți un miniaturist mai înzestrat chiar decât el, n-aveți decât să puneți dumneavoastră mâna pe mine.

20.Mă numesc Negru

Cât de multe ştia tatăl ei despre răvaşele pe care ni le trimiteam unul altuia, eu şi Şeküre? Dacă ar fi fost să iau în seamă impresia aceea de fată fricoasă, care se teme peste măsură de propriul tată - impresie care s-ar fi putut desprinde din răvaş - ar fi trebuit să trag concluzia că între cei doi nu s-a rostit o vorbă privitoare la mine; simțeam însă că nu era deloc aşa. Şiretenia din privirile lui Ester, negustoreasa cu bocceaua, vraja răspândită de apariția lui Şeküre la fereastră, hotărârea cu care m-a trimis Unchiul la miniaturiştii lui şi neputința pe care am surprins-o la el când m-a chemat în această dimineață - toate îmi dădeau un simțământ de stânjeneală.

Azi-dimineață, Unchiul nici nu mă aşezase bine în fața lui, că a şi început să-mi povestească despre portretele pe care le văzuse la Veneția. Se perindase prin nenumărate palate, case bogate, biserici, în calitatea sa de sol al Padişahului Nostru, Refugiul Lumii. Petrecuse zile întregi în fața miilor de portrete şi văzuse mii de chipuri pictate, încadrate în rame, pe pânză bine întinsă, pe lemn, pe ziduri.

— Toate diferă unul de celălalt, sunt picturi de sine stătătoare, chipuri de oameni fără pereche! a zis.

Fusese fermecat de varietatea, de culorile, de moliciunea, de aspectul plăcut, ba chiar şi de asprimea luminii care se răsfrângea asupra lor, de tâlcul din privirile lor.

— Toți îşi comandau portretele, de parcă ar fi dat o molimă peste ei, a zis. Toată Veneția. Cei care aveau bani şi putere îşi comandau portrete atât ca să rămână o mărturie, o amintire a vieții lor, cât şi pentru a-şi arăta avuția, forța, puterea. Pentru a rămâne mereu acolo, în fața noastră,

pentru a-şi arăta unul altuia că există, pentru a sugera că sunt diferiți şi deosebiți de toată lumea.

Folosea cuvinte înjositoare, de parcă ar fi vorbit despre invidie, ambiție şi lăcomie, dar, în vreme ce istorisea despre portretele pe care le văzuse la Veneția, chipul i se lumina uneori, preț de o clipă, asemenea chipului unui copil, şi se umplea de viață.

Cei avuți, prinții, marile familii ocrotitoare ale artei preschimbaseră obiceiul de a cere să li se picteze chipul într-o molimă de asemenea întindere, încât chiar şi atunci când puneau să se picteze, pe zidurile bisericilor, scene din Evanghelii ori din viețile sfinților, ghiaurii aceştia cereau ca în pictură să le fie strecurate propriile chipuri. Aşa, bunăoară, te uitai la o pictură care înfățişa înmormântarea Sfântului Ştefan şi vedeai că printre cei ce se tânguiau la buza mormântului se afla şi prințul pe care ți-l înfățişau imaginile de pe zidurile propriului său palat, plin de fală, de veselie şi voioşie. Apoi, la marginea unei fresce care arăta cum îi lecuise Sfântul Petru pe cei betegi cu umbra sa, băgai de seamă că nefericitul bolnav care se zbătea în suferință era chiar fratele, sănătos ca un taur, al amabilului stăpân al casei, şi te încerca o dezamăgire. Iar în ziua următoare, admirai trupul neînsuflețit al comeseanului pe care îl văzuseşi ceva mai înainte, bine ghiftuit, la masa de prânz, de data aceasta într-o pictură care înfățişa învierea morților.

— Unii dintre ei au dus lucrurile atât de departe, a zis Unchiul cu teamă, de parcă ar fi vorbit despre ispita Diavolului, încât, pentru a avea parte de un loc în tablou, în mulțimea de oameni din pictură, se mulțumeau să fie simpli slujitori care turnau băutura în cupe, bărbați necruțători care zvârleau cu pietre în femei ce preacurviseră, ori chiar ucigaşi cu mâinile însângerate.

— Asta este întocmai, am zis eu, prefăcându-mă că nu pricep despre ce e vorba, ca în cărțile ce înfățişează vechi legende persane, dar în care îl vedem şezând pe tron pe

Şahul Ismail[1] . Ori ca în povestea cu *Husrev şi Şirin,* în care băgăm de seamă că a fost zugrăvit Timur, care a domnit la multă vreme după ei.

Oare se auzea un zgomot venind de undeva, din casă?

— Dar acele portrete ale francilor sunt parcă zămislite ca să ne înspăimânte, a zis mai apoi Unchiul. Numai că nu ne sperie doar prin forța şi bogăția celor care le-au comandat, încearcă, de asemenea, să ne convingă că viața în această lume este ceva foarte aparte şi misterios. Caută să ne înspăimânte prin chipurile, prin ochii, prin ținuta şi veşmintele lor cu pliuri cufundate în penumbră; toate acestea fac din ei ființe pilduitoare, pline de taină.

Mi-a povestit cum s-a rătăcit odată prin încăperile mărețe ale unei galerii cu portrete de pe proprietatea unui bogătaş, aflată pe malul lacului Como, în care un colecționar trăsnit adunase chipurile tuturor persoanelor de vază din istoria francilor, de la regi la cardinali, de la soldați la poeți.

— Când gazda mea cea primitoare m-a lăsat singur în încăperile casei pe care mi-o înfățişase cu fală, ca să mă plimb puțin în voie, am băgat de seamă că aceste personalități aşa-zis importante ale ghiaurilor, care păreau în majoritatea lor reale şi care mă priveau uneori drept în ochi, deveniseră şi mai însemnate în lumea aceasta, doar pentru că fuseseră înfățişate în portrete. Faptul acesta se însoțea cu o asemenea vrajă, îi făcea să fie atât de fără seamăn, încât m-am simțit pentru o clipă, acolo, printre portrete, nedesăvârşit şi neputincios. De parcă, dacă aş fi fost pictat potrivit acestui meşteşug, aş fi putut pricepe mai bine care mi-e rostul pe lume.

Înțelegând pe dată că pictura islamică, pe care vechii maeştri din Herat o zămisliseră desăvârşită şi nesupusă schimbării, avea să ia sfârşit odată cu patima față de portret, s-a înspăimântat de dorința sa.

---

[1] Fondatorul dinastiei safavide din Iran, care a domnit în perioada 1501-1524.

— Dar năzuiam parcă, totodată, să simt că sunt altfel decât ceilalți, că sunt diferit, că sunt fără pereche, a zis el.

A simțit, aşadar, o atracție puternică față de lucrul de care se temea, aşa cum se întâmplă când te împinge Diavolul spre păcat.

— Cum să spun, parcă la mijloc se afla o dorință vinovată, parcă trebuia să te ridici împotriva lui Dumnezeu, să te socoteşti însemnat, să te aşezi pe tine însuți în centrul lumii.

Mai apoi îi venise în minte că lucrul acela care, în mâinile maeştrilor frânci, devenise un fel de joc de copii orgolioşi, putea să se preschimbe într-o forță plină de îndreptățire, care să-i farmece pe toți privitorii, într-un obol adus credinței noastre, dacă în inima sa avea să se afle Preaînaltul Nostru Padişah.

Tocmai în vremea aceea s-a născut ideea de a pregăti o carte în care urmau să-şi afle locul imagini ale Padişahului Nostru şi ale tuturor lucrurilor însemnate pentru el. Când a revenit Unchiul la Istanbul şi când i-a spus Preasfântului Nostru Padişah că, dacă se lăsa pictat potrivit meşteşugului urzit de maeştrii frânci, avea să facă o faptă foarte potrivită, acesta s-a împotrivit mai întâi.

— Importantă este povestea, a zis El. O pictură frumoasă întregeşte delicat o poveste. Când încerc să mă gândesc la imaginea care întregeşte o poveste, îmi trece prin minte că, în cele din urmă, acea imagine se va preschimba într-un idol. Căci, de vreme ce ne-ar fi cu neputință să credem o poveste care nu există, am începe să credem în acea imagine, în acel... lucru. Este ceva ce aduce cu închinarea la idoli a Profetului nostru - pacea şi binecuvântarea asupra sa! -, săvârşită la Ka'ba, înainte de fărâmarea lor. Cum ai picta, de pildă, această garoafă, sau cum l-ai picta pe acest pitic obraznic dacă ei n-ar face parte dintr-o poveste?

— Arătând frumusețea garoafei, faptul că nu are seamăn pe lume.

— Iar apoi, când s-ar orândui pagina, ai pune-o chiar în

centrul lumii?

— M-am speriat, mi-a zis Unchiul. Văzând încotro mă purtau gândurile Padişahului Nostru, am fost cuprins, o clipă, de nelinişte.

Am simțit că Unchiul se speriase pentru că rânduise în centrul lumii şi, astfel, al paginii altceva decât ceea ce urmărise Dumnezeu.

— Apoi vei dori să atârni pe perete imaginea în centrul căreia ai aşezat un pitic, a zis Padişahul Nostru, iar Unchiul s-a speriat iar, după cum presupuneam. Dar imaginea nu poate fi atârnată pe perete. Pentru că, oricare ar fi rostul cu care săvârşim acest lucru, vom începe să ne închinăm, după o vreme, la imaginea de pe perete. Dacă aş fi crezut, precum ghiaurii, că Sfântul Iisus este, în acelaşi timp, Dumnezeu - Doamne păzeşte! -, aş fi putut înțelege că Dumnezeu s-ar putea arăta în lume, ba chiar că s-ar putea încarna în om, aş fi putut îngădui să se picteze portrete de oameni, care să fie puse la vedere. Înțelegi, nu-i aşa, că în cele din urmă vom începe să ne închinăm, fără să băgăm de seamă, la orice imagine de pe perete?

— Înțelegeam foarte bine asta, mi-a zis Unchiul, şi tocmai pentru că înțelegeam mă temeam de ceea ce gândeam amândoi.

— Acesta este temeiul pentru care nu pot îngădui ca portretul meu să fie atârnat astfel, a zis Padişahul Nostru.

— Dorea însă acest lucru, a şoptit Unchiul, surâzând către mine diavoleşte.

Acum îmi venise mie rândul să mă înspăimânt.

— Dar vreau, în acelaşi timp, să mi se şi facă portretul, a zis Padişahul Nostru. Portretul acela trebuie tăinuit între paginile unei cărți. Tu eşti cel care-mi va spune ce fel de carte va fi aceea.

— M-am gândit o clipă, cuprins de uimire şi de admirație, a zis Unchiul.

Apoi mi-a zâmbit în aşa fel - un zâmbet asemănător cu cel diavolesc de mai adineaori -, încât era cât pe ce să cred că

Unchiul devenise, într-o clipită, o cu totul altă ființă.

— Preasfântul Nostru Padişah mi-a poruncit ca lucrul la carte să înceapă de îndată. M-a apucat ameţeala de bucurie. A poruncit totodată ca ea să fie pregătită în dar pentru Dogele Veneției, la care voieşte să mă trimită din nou. Doreşte ca, atunci când va fi isprăvită, în anul 1000 al *Hegirei*[1] , cartea să devină mărturia forței de învingător a Califului islamului, Măreţul Nostru Padişah. Însă, pentru ca gândul nostru de a încheia o înțelegere cu veneţienii să rămână ascuns şi pentru a nu isca invidii în atelierul de pictură, mi-a poruncit să pregătesc cartea în taină. Iar eu am început, fericit, să-mi comand imaginile pe ascuns.

[1] Expatrierea" lui Mahomed, însoțit de un grup de adepți, de la Mecca la Medina, survenită în septembrie 622. Anul 622 a devenit, astfel, anul 1 al calendarului islamic.

21.Eu sunt Unchiul vostru

Prin urmare, vineri dimineață am început să explic ce fel de carte urma să fie aceea în care avea să fie strecurat portretul Padişahului Nostru, plăsmuit după modelul maeştrilor frânci. Punctul de pornire era felul în care-i povestisem Padişahului Nostru aceeaşi istorie şi în care-l convinsesem să împlinim cartea. Dar ținta mea tainică era să-l pot convinge pe Negru să scrie poveştile potrivite picturilor - poveşti pe care eu nu apucasem încă să le scriu.

I-am spus că desăvârşisem majoritatea imaginilor din carte şi că ultima dintre ele era şi ea pe cale de a fi isprăvită.

— Cartea mea cuprinde imaginea morții, am zis, spre a arăta cât de tihnită este lumea Padişahului Nostru, cuprinde imaginea copacului - pe care i-am cerut lui Barză, miniaturistul cel mintos, s-o deseneze -, cuprinde imaginea Diavolului, cuprinde imaginea calului, care te poartă până hăt, departe; cuprinde câinele, întotdeauna chibzuit şi înțelept, cuprinde banii... I-am pus pe maeştrii miniaturişti din atelier să zugrăvească toate acestea atât de frumos - i-am zis lui Negru -, încât ajunge să le vezi o dată ca să izvodeşti numaidecât povestea potrivită pentru fiecare pictură. Ştii doar că poezia şi pictura, culoarea şi cuvântul sunt înfrățite.

Să-i spun oare că i-aş putea-o da pe fata mea de nevastă? m-am întrebat o vreme. O să stea cu noi, aici în casă? Să nu te-ncrezi în faptul că acum te ascultă cu toată luarea-aminte, să nu ai încredere în neprihănirea de pe chipul lui, mi-am spus mai apoi, căci nădăjduieşte să ți-o ia pe Şeküre şi să fugă cu ea. Dar nici nu am pe altcineva care să-mi poată isprăvi cartea, în afară de Negru.

În vreme ce ne întorceam de la rugăciunea de vineri, am

vorbit şi despre cea mai mare găselniță din pictura maeştrilor italieni - umbrele.

— Dacă, am zis, ne-am plămădi pictura de acolo, din stradă, de parcă am privi oamenii în vreme ce păşesc, se opresc, flecăresc, aşa cum fac maeştrii frânci, ar trebui să învățăm să strecurăm în imaginea pe care o zămislim şi lucrul acela care se vede cel mai adesea pe stradă - umbra.

— Dar cum se poate picta umbra? a întrebat Negru. Am băgat de seamă uneori, la nepotul meu, o anumită nerăbdare în vreme ce mă ascultă. Se juca uneori cu călimara mongolă pe care o adusese el însuşi. Alteori apuca vătraiul şi scormonea cu el în vatră. Îmi imaginam, la răstimpuri, că vrea să-mi dea cu vătraiul în cap şi să mă ucidă. Asta, pentru că urma să înstrăinez miniatura de privirea lui Dumnezeu. Pentru că urma să trădez picturile de vis ale maeştrilor din Herat şi întreaga datină a miniaturii. Pentru că-l convinsesem şi pe Padişahul Nostru să facă acest lucru. Uneori şedea îndelung fără să clipească, fără să-şi desprindă ochii din ochii mei. Cred că se gândea: Am să-ți fiu chiar rob, până am s-o dobândesc pe fiica dumitale. Odată l-am scos în grădină, întocmai cum făceam pe vremea copilăriei sale, şi am încercat să-i desluşesc părinteşte copacii, lumina soarelui căzând pe frunze, zăpada care se topea, motivul misterios pentru care, pe măsură ce se îndepărtau, casele de pe strada noastră ne păreau tot mai mici. Dar am greşit făcând acest lucru: a fost destul ca să-mi arate că acel fel de legătură, oarecum părintească, ce exista pe vremuri între noi se sfârşise demult. Curiozitatea şi pasiunea de a învăța pe care le vădea în copilărie fuseseră înlocuite acum de răbdarea față de aiurelile unui ramolit pe a cărui fată pusese ochii. Greutățile şi încercările la care fusese supus în țările, în oraşele prin care rătăcise vreme de doisprezece ani se cuibăriseră temeinic în sufletul nepotului meu. Era obosit şi de mine, şi mi s-a făcut milă de el. Îl credeam încercat de mânie nu numai pentru că nu i-o dădusem pe Şeküre, cu doisprezece ani în urmă - era cu neputință, la vremea aceea -

, ci şi pentru că visam la o pictură care n-avea nimic de-a face cu meşteşugul miniaturiştilor otomani, al legendarilor maeştri din Herat, şi că îi povestisem atât de stăruitor despre aceste aiureli. Aşa am ajuns să-mi închipui că de la el mi se va trage moartea.

Dar nu mă temeam de el: dimpotrivă, la rândul meu, am încercat să-l înspăimânt. Deoarece simțeam că teama era prielnică pentru ceea ce doream să scrie. La fel ca în picturile acelea, omul se poate pune pe sine în mijlocul lumii, am zis, şi am adăugat:

— Unul dintre miniaturiştii mei a pictat foarte bine moartea. Vrei să te uiți puțin aici?

Aşa am început să-i arăt picturile pe care, vreme de un an, îi pusesem pe maeştrii miniaturişti să le făurească pentru mine. La început, se cam codea; ba chiar se temea. Văzând că moartea fusese inspirată de acele scene binecunoscute care se regăsesc în foarte multe manuscrise din *Cartea şahilor,* de la tăierea capului lui Siyavuş de către Efrasiyab, până la uciderea lui Suhrab de către Rustem, care nu ştia că acesta era fiul său, a devenit pe dată interesat de subiect. În pictura pe care-i pusesem pe miniaturiştii mei s-o plăsmuiască, în culorile triste şi sumbre ale imaginilor ce înfățişau ceremonia de înmormântare a răposatului sultan Soliman, existau o gândire asupra orânduirii paginii care urma stilul maeştrilor frânci şi o străduanie de a crea umbre, care izvora din propriul meu condei. I-am arătat profunzimea demonică a picturii, ce făcea ca linia orizontului să se confunde cu norii. Am arătat că moartea fusese pictată ca o persoană fără seamăn, asemenea acelor nobili ai ghiaurilor ale căror portrete le văzusem în palatele de la Veneția şi care se zbăteau, cu toții, ca acestea să fie aidoma cu ei:

— Doresc să fie atât de nepereche şi atât de fără seamăn, doresc acest lucru cu atâta ardoare, am zis, încât, uite, uite, în ochii morții, omul nu de moarte se teme, ci de sălbăticia acestei dorințe de a fi nepereche, neasemenea, fără egal. Priveşte această pictură şi scrie-i povestea! Fă moartea să

vorbească! Poftim hârtia, cutia cu condeie şi călimări! Am să-i dau pe dată caligrafului să copieze ceea ce vei scrie tu.

A privit o vreme pictura, tăcut.

— Cine a pictat asta? a întrebat apoi.

— Fluture. El este cel mai iscusit. Maestrul Osman a fost ani de zile îndrăgostit de el; îl admira.

— Am văzut ceva aidoma cu imaginea acestui câine în cafeneaua în care îşi spune *meddah-ul* poveştile, dar pictura aceea era mai grosolană, a zis Negru.

— Miniaturiştii mei, care sunt, în majoritatea lor, legaţi sufleteşte de Maestrul Osman şi de atelierul de pictură, nu cred în ceea ce pictează pentru cartea mea. Îmi închipui că atunci când ies de aici, la miez de noapte, îşi bat joc fără ruşine atât de picturile pe care le plăsmuiesc pentru bani, cât şi de mine. Într-o vreme, Padişahul Nostru i-a cerut unui tânăr pictor veneţian, pe care-l adusese aici datorită strădaniilor mele, prin mijlocirea solului Veneţiei, să-i facă portretul. Mai apoi, i-a poruncit Maestrului Osman să-i facă o copie după acel portret în ulei, urmându-i stilul întocmai. Constrâns să-l imite pe pictorul veneţian, Maestrul Osman m-a socotit pe mine vinovat de nefericita silnicie abătută asupra lui, de portretul ruşinos pe care l-a pictat mai apoi. Avea dreptate.

I-am arătat, de-a lungul întregii zile, toate picturile, afară de ultima, pe care nu izbutisem nicicum s-o isprăvesc, l-am îmboldit să scrie povestea potrivită pentru fiecare dintre ele, i-am vorbit despre năravurile miniaturiştilor şi i-am înşirat, pe rând, sumele de bani pe care le primiseră de la mine. Am vorbit atât de perspectivă, de măsura în care reprezentarea, micşorată treptat, a ceea ce se află în spate, în pictura veneţiană, este sau nu lipsită de Dumnezeu, cât şi de faptul că bietul Delicat Efendi putea fi ucis din invidie pentru paralele lui şi din ură.

Seara, când Negru a plecat acasă, am fost încredinţat că se va întoarce a doua zi dimineaţă, aşa cum îmi promisese, şi că va ciuli din nou urechea la poveştile din cartea mea. Pe

când ascultam, în fața uşii deschise, cum se stingeau zgomotele paşilor săi, în răceala nopții părea să stăruie ceva care-l făcea pe ucigaşul meu cel fără de somn şi fără de tihnă mai puternic, mai diavolesc decât mine şi decât cartea mea.

Am zăvorât cu grijă uşa în urma lui, am aşezat în dosul ei, aşa cum făceam în fiecare noapte, vechiul chiup de apă, pe care-l foloseam acum drept ghiveci pentru busuioc şi, înainte de a acoperi vatra cu cenuşă şi de a mă duce la culcare, am văzut-o ivindu-se în fața mea pe Şeküre, îmbrăcată cu o rochie albă care o făcea să arate, în întuneric, ca o nălucă.

— Eşti pe deplin hotărâtă să te măriți cu omul acesta? am întrebat-o.

— Nu, tăicuțule. Ba chiar am renunțat de multă vreme să mă mai mărit. Pe deasupra, sunt măritată.

— Dacă vrei în continuare să te măriți cu el, acum pot să-ți dau învoirea mea.

— Nu vreau să mă mărit cu el.

— De ce?

— Pentru că nu vrei dumneata. Nu pot dori cu adevărat un bărbat pe care nu îl doreşti dumneata.

Am văzut pentru o clipă, în întuneric, cum se reflecta jarul din vatră în ochii ei. Privirea i se umezise, dar nu de nefericire, ci de mânie; în vocea ei nu era însă nici urmă de disperare.

— Negru te iubeşte foarte mult, am zis, ca şi cum i-aş fi dezvăluit o taină.

— Ştiu.

— A ascultat toată ziua ce i-am povestit, dar nu de dragul picturii, ci al tău.

— O să-ți închei cartea; asta e important.

— Bărbatul tău o să se întoarcă într-o bună zi, am zis.

— Nu ştiu de ce, poate din cauza tăcerii, în seara asta am înțeles foarte bine că bărbatul meu nu se va mai întoarce. Ceea ce am visat trebuie să fie adevărat: a fost ucis. De mult a căzut pradă lupilor şi păsărilor.

A rostit aceste ultime cuvinte în şoaptă, de parcă ar fi putut-o auzi copiii, care dormeau, dar şi cu o stranie mânie.

— Dacă mă vor ucide, am zis, vreau ca tu să isprăveşti această carte, căreia i-am dăruit tot ce am. Jură-mi că ai s-o faci!

— Jur! Dar cine-ți va isprăvi cartea?

— Negru! Tu îl poți împinge să facă asta.

— La drept vorbind, dumneata îl împingi s-o facă, tăicuțule, a zis. Nu ai trebuință de mine.

— E adevărat, dar pe mine mă rabdă doar din pricina ta. Dacă mă vor ucide, se poate speria şi poate renunța la carte.

— Iar atunci, nici cu mine nu se va mai putea însura, a zis fata mea cea deşteaptă, zâmbind.

De unde socot că zâmbea? În tot răstimpul acestei discuții, nu izbutisem să văd altceva decât lucirea care se ivea, la răstimpuri, în ochii ei. Stăteam în mijlocul camerei, înțepeniți unul în fața altuia.

— Ții legătura cu el, vă trimiteți semne? am întrebat, neputându-mă stăpâni.

— Cum te poți gândi la aşa ceva?

S-a aşternut o tăcere lungă, dureroasă. Un câine a lătrat la mare depărtare. M-a luat uşor cu frig şi m-am înfiorat. Acum încăperea era atât de întunecată, încât nu mai zăream nimic, simțeam doar cum stăteam unul în fața altuia. Apoi, deodată, ne-am îmbrățişat, ne-am strâns în brațe cu toată puterea. A început să plângă, a spus că-i era dor de mama ei. I-am sărutat părul care mirosea a mama ei, am mângâiat-o. Am dus-o în pat şi am culcat-o lângă copii, care dormeau îmbrățişați. Gândindu-mă la ultimele două zile, n-am mai avut nici o îndoială că Şeküre păstra legătura cu Negru.

22.Mă numesc Negru

Noaptea, după ce m-am întors acasă şi am scăpat de gazdă, care începuse să se socoată mama mea, m-am închis de îndată în odaie şi, întinzându-mă în aşternut, m-am gândit la Şeküre.

Să încep prin a vă descrie zgomotele casei, la care eram numai ochi şi urechi, încercând o anumită plăcere a jocului; a doua oară când m-am dus pe la ei, după doisprezece ani de absență, nu mi s-a arătat deloc. Pe de altă parte, reuşise să mă împresoare cu o asemenea vrajă, încât sunt încredințat că m-a avut necontenit sub ochi, că m-a măsurat şi m-a răsmăsurat, cum faci cu un viitor bărbat, şi că a încercat, pe această cale, plăcerea firească a jocului. De aceea, şi eu aveam impresia că o văd neîncetat. Am înțeles astfel mai bine felul în care vorbeşte Ibn-i Arabi despre dragoste, ca despre putința de a-l face vizibil pe cel invizibil, ca despre dorința de a-l simți mereu alături pe cel ce nu se arată privirii tale.

Puteam pricepe că Şeküre mă urmărea neîncetat, pentru că ciuleam mereu urechea la zgomotele casei, la scârțâitul scândurilor. La un moment dat, am avut siguranța că se afla, împreună cu copiii, în încăperea de alături - cea care dădea în hol; aceasta deoarece auzeam cum se înghionteau şi se certau copiii şi cum se străduiau să coboare vocile, din pricina privirilor amenințătoare şi a sprâncenelor încruntate ale mamei lor. Din când în când îi auzeam şuşotind nefiresc, aşa cum faci ca să nu abați atenția cuiva care-şi face rugăciunea, iar mai apoi râzând.

Ceva mai târziu, în vreme ce bunicul lor îmi vorbea despre miracolele luminii şi ale umbrei, cei doi copii, Şevket şi Orhan, au intrat în încăpere şi, ținând în mâini o tavă, ne-au

oferit cafea cu gesturi măsurate şi grijulii, care în mod limpede fuseseră plănuite, în amănunt, dinainte. Gândindu-mă că mama lor pusese la cale această treabă, pe care ar fi trebuit s-o facă Hayriye, ca să le dea copiilor prilejul de a-l vedea mai îndeaproape pe omul care urma să le fie poate, pe viitor, tată şi ca să poată vorbi cu ei despre el, i-am spus lui Şevket:

— Ce ochi frumoşi ai, şi, simțind pe dată că fratele lui mai mic, Orhan, îl pizmuia, am adăugat: Am impresia că şi ai tăi sunt la fel.

După care am lăsat pe tavă o garoafă ofilită, pe care am scos-o brusc din buzunar, şi i-am sărutat pe cei doi copii pe obraji. Apoi, din casă s-au auzit râsete.

Uneori mă întrebam asupra cărei găuri din pereți, din uşile închise, ba chiar din tavan se fixase ochiul care mă urmărea, din ce unghi mă privea, făceam presupuneri în vreme ce mă uitam la crăpături, la noduri ori chiar la puncte inexistente, îmi închipuiam cum stătea Şeküre în dosul acelei crăpături, în vreme ce bănuielile mi se îndreptau zadarnic asupra altui punct întunecat şi, pentru a vedea dacă ceea ce chibzuiam era sau nu adevărat, mă ridicam de la locul meu - cu riscul de a comite o necuviință față de Unchiul, care povestea necontenit - şi, străbătând încăperea de la un capăt la altul, cu un aer foarte preocupat, adâncit în gânduri, absent şi meditativ, spre a dovedi că eram cu urechea la istoria pe care mi-o spunea, mă apropiam de punctul asupra căruia aveam bănuieli, de umbra nelămurită de acolo.

Eram dezamăgit să constat că, în dosul acelui lucru pe care-l socoteam a fi un loc de observație, nu mă puteam întâlni cu ochiul lui Şeküre. Eram cuprins, pe moment, de un ciudat simțământ de singurătate, mă străbătea nerăbdarea celui care nu mai ştie ce are de făcut în viață.

Alteori simțeam, deodată, în străfund, că Şeküre mă urmărea şi credeam cu o asemenea tărie că eram țintuit de privirile ei, încât începeam să mă aşez în felurite poziții, precum cel ce doreşte să pară mai profund, mai puternic şi

mai vajnic decât este, spre a o impresiona pe fata iubită. Mai apoi îmi venea în minte că Şeküre şi copiii mă asemuiau şi cu bărbatul ei - cu tatăl care nu se mai întorsese de la război - şi atunci gândurile mi se îndreptau asupra acelor noi şi vestiți maeştri de la Veneția, despre care îmi povestea Unchiul. Doream să le semăn acelor maeştri noi şi vestiți, care dobândiseră faimă mulțumită vreunei cărți scrise ori vreunei pagini pictate, iar nu din pricina suferințelor îndurate, asemenea sfinților, prin chilii, ori a numărului mare de capete retezate prin forța încheieturii şi tăişul spadei, asemenea bărbatului dispărut în luptă - şi asta doar pentru că Şeküre auzise de acei oameni de la tatăl ei. Mă străduiam atât de mult să văd aievea în fața ochilor picturile acelor maeştri vestiți, care fuseseră inspirate, după cum spunea Unchiul, de forța obscurităților vădite ale lumii şi de ungherele sale misterioase - miracole pe care Unchiul le văzuse şi pe care dorea să i le împărtăşească nepotului său, care nu le văzuse niciodată -, încât, în cele din urmă, neizbutind să-mi închipui nimic, încercam un soi de înfrângere şi mă simțeam neînsemnat.

La un moment dat, m-am pomenit iar cu Şevket în fața mea. O clipă, când s-a apropiat cu hotărâre de mine, am crezut că, la fel cum se întâmpla la unele triburi arabe din Transoxiana ori la neamurile cercheze din Munții Caucaz, băiatul cel mai mare obişnuia să-i sărute mâna oaspetelui nu doar la sosirea în casă, ci şi când acesta pleca, drept care, luat pe nepregătite, i-am întins mâna, ca să mi-o sărute şi să o ducă la frunte. Chiar atunci am auzit-o pe Şeküre, care nu se afla departe de locul acela, râzând. Râdea oare de mine? Am fost cuprins de nelinişte şi, ca să salvez ce se mai putea salva, l-am apucat pe Şevket şi l-am sărutat pe amândoi obrajii, socotind că asta se aştepta de la mine. În vreme ce făceam acest lucru, i-am zâmbit pe de o parte Unchiului, spre a-i arăta că ştiam că-l întrerupsesem din vorbă, dar că, de fapt, nu voiam să fiu necuviincios față de el, iar pe de altă parte l-am adulmecat cu băgare de seamă pe copil, ca să văd

dacă nu exista în el vreo urmă din mirosul mamei sale. Când mi-am dat seama că-mi strecurase în mână o bucată de hârtie, Şevket îmi întorsese spatele şi începuse deja să se îndepărteze.

Am ascuns bine hârtia în podul palmei, ca pe un giuvaier. înţelegând limpede că era vorba de un scurt răvaş trimis de Şeküre, puţin mai lipsea să nu-i zâmbesc prosteşte Unchiului, de fericire. Nu era oare acest simplu fapt o dovadă sigură că Şeküre mă dorea cu ardoare? M-am văzut pentru o clipă în mod cu totul neaşteptat, făcând dragoste nebuneşte cu ea. Credeam atât de nemăsurat că lucrul acesta de necrezut, la care visam cu ochii deschişi, urma să se împlinească în viitorul apropiat, încât mi-am dat seama că, în vreme ce stăteam în faţa Unchiului, bărbăţia mi se scula în chip necuvenit. Văzuse oare şi Şeküre asta? Spre a-mi îndrepta atenţia în altă parte, am ascultat vreme îndelungată ceea ce-mi povestea Unchiul.

Cu mult mai târziu, în vreme ce mă întindeam spre Unchiul, ca să-mi poată arăta o altă pagină din cartea cu miniaturi, am desfăcut hârtia care mirosea a caprifoi şi am văzut că era cu desăvârşire goală. Nevenindu-mi să cred că nu scria nimic pe ea, o tot suceam pe o parte şi pe alta.

— Fereastra, a zis Unchiul. Când te foloseşti de metoda perspectivei, este ca şi cum ai privi lumea printr-o fereastră. Ce hârtie e aceea?

— Nu e nimic, Unchiule, am zis, dar mai apoi i-am inspirat mireasma îndelung.

După masa de prânz, nedorind să mă folosesc de ţucalul Unchiului, am cerut învoire şi m-am dus la privata din grădină. Era al naibii de frig. Mi-am făcut treaba repede, ca să nu-mi îngheţe prea tare fundul, şi tocmai ieşeam de-acolo când mi-a venit în întâmpinare, ca şi cum mi-ar fi tăiat calea, învăluit într-o tăcere misterioasă, Şevket. Avea în mână ţucalul bunicului lui, din care încă mai ieşeau aburi. A intrat în privată după mine şi a deşertat ţucalul. Afară, şi-a umflat obrajii, în vreme ce stătea cu ţucalul gol în mână, şi şi-a

pironit ochii frumoşi în ochii mei.

— Ai văzut vreodată o pisică moartă? m-a întrebat. Nasul îi semăna leit cu al maică-sii. Oare ea se uita la noi? Am privit către oblonul ferestrei fermecate de la catul al doilea, la care o zărisem pe Şeküre după atâția ani, dar acesta era închis.

— Nu.

— Să-ți arăt pisica moartă din casa evreului spânzurat? A ieşit în stradă fără să-mi aştepte răspunsul. M-am luat după el. Am făcut vreo patruzeci, cincizeci de paşi pe strada năpădită de noroi şi gheață şi am intrat într-o grădină părăginită. În jur mirosea a frunze umede, putrede şi parcă a mucegai. Copilul a pătruns, cu siguranța celui care cunoaşte foarte bine locul şi cu paşi răsunători, pe uşa unei case vopsite în galben, care se afla într-un loc ceva mai retras, în dosul smochinilor şi al migdalilor plantați în fața ei. Casa era cu desăvârşire goală, dar uscată şi, într-o anumită măsură, caldă, de parcă ar fi locuit cineva acolo.

— A cui este casa asta? am întrebat.

— A evreilor. Când a murit bărbatul, nevasta şi copiii lui au plecat la debarcaderul Yemiş, în mahalaua evreiască. Acum îi vând casa lui Ester, negustoreasa cu bocceaua.

S-a dus într-un colț al camerei, apoi a revenit.

— Nu mai e pisica, a plecat, a zis.

— Poate o pisică moartă să plece de una singură?

— Morții rătăcesc, aşa zice bunicul.

— Nu ei, am zis. Sufletele lor sunt cele care rătăcesc.

— De unde ştii? a zis el cu seriozitate, strângând țucalul în brațe.

— Uite că ştiu! Vii des pe-aici?

— Vine mama, cu Ester. Cică noaptea ar fi aici stafii, dar eu nu mă tem de locul ăsta. Tu ai omorât oameni?

— Da.

— Câți?

— Nu mulți, doi.

— Cu sabia?

— Cu sabia.

— Sufletele lor rătăcesc?

— Nu ştiu. Dacă e să ne luăm după cărți, ar trebui să rătăcească.

— Unchiul Hasan are o sabie roşie, iar acela care o atinge se taie în ea. Are şi un hanger; ăsta are mânerul bătut cu rubine. Tu l-ai omorât pe tata?

Am făcut un semn din cap, care nu însemna nici da, nici ba.

— Ce ştii tu de moartea tatălui tău?

— Aşa a zis mama ieri. Că n-o să se mai întoarcă. A visat ea asta.

Aşa cum dorim întotdeauna să pecetluim, dacă se iveşte prilejul, cu o oarecare noblețe treburile murdare pe care ne pregătim să le înfăptuim spre a ne satisface interesele mărunte, senzualitatea arzătoare şi dragostea, care ne preschimbă în ființe cu inima frântă, tot astfel am decis şi eu, atunci, încă o dată, să le fiu tată acestor orfani. De aceea, odată întors în casă, l-am ascultat cu şi mai multă băgare de seamă pe bunicul lor, care-mi istorisea despre cartea ale cărei poveşti şi picturi urma să le isprăvesc eu.

Să începem cu picturile pe care mi le-a arătat Unchiul cu calul, de pildă: deşi în această imagine nu existau oameni, iar împrejurul calului nu se afla nimic, nu puteam spune că era doar imaginea unui cal şi atât. Calul era acolo, dar în mod limpede se strecurase într-un cotlon şi cel care-l călărea sau, cine ştie, poate urma să-şi facă apariția dintr-un tufiş pictat ceva mai în spate, în stilul miniaturiştilor de la Kazvin. Înțelegeam, vrând-nevrând, acest lucru după samarul aşternut pe cal, precum şi după lucrătura lui domnească. Era, de asemenea, posibil ca alături de cal să-şi facă apariția un bărbat înarmat cu o sabie.

Era limpede că Unchiul îi ceruse miniaturistului chemat în taină de la atelierul de pictură să plăsmuiască imaginea unui cal. Deoarece miniaturistul venit noaptea nu putea aşterne pe hârtie imaginea calului, întipărită în mintea lui ca

un şablon, decât dacă începea să-l deseneze din amintire, ca şi cum acesta ar fi făcut parte dintr-o poveste, începuse să o zugrăvească tocmai în acest chip. Unchiul, înrâurit de stilul maeştrilor frânci, pesemne că se amestecase în lucrarea miniaturistului - în vreun amănunt din imaginea calului, desprinsă de acesta din scene de luptă ori de dragoste, de felul celor văzute cu miile -, spunându-i, de pildă:

— Nu desena călăreţul. Iar acolo, în spate, desenează un copac. Dar să fie un copac pitic.

Miniaturistul care venea noaptea lucra plin de înflăcărare la pupitru, alături de Unchiul, vegheat de lumina lumânării, şi plămădea aceste imagini ciudate, dincolo de orice rânduieli, imagini care nu semănau cu nici una dintre scenele învăţate pe de rost, din pricină că Unchiul îi oferea bani pentru ele, dar şi pentru că, la drept vorbind, pictura aceea ciudată era atrăgătoare. Însă, la fel ca Unchiul, nici acest miniaturist nu mai putea să desluşească, de la un anumit moment, care era povestea pe care o ilustra imaginea calului. Ceea ce aştepta Unchiul de la mine era să privesc aceste picturi, zugrăvite pe jumătate în stil veneţian, pe jumătate în stil persan, şi să izvodesc degrabă povestea potrivită pentru ele, pe pagina goală din dreptul lor. Trebuia să scriu cu orice preţ aceste poveşti, pentru a o putea dobândi pe Şeküre, dar nu-mi venea în minte decât ceea ce povestise *meddah-ul* la cafenea.

23.Voi fi numit Ucigaşul

Ceasul meu cu roți dințate arăta că se lăsase seara. Nu se rostise încă chemarea la rugăciune, dar sfeşnicul de lângă suportul meu de carte se stinsese demult. Tocmai isprăvisem, din memorie, o imagine de opioman, trecându-mi în grabă condeiul înmuiat în cerneală neagră Hasan Paşa peste hârtia bine tăiată şi frumos potrivită, când am auzit în mine vocea aceea care mă chema, seară de seară, pe străzi. M-am stăpânit însă. Eram atât de hotărât să nu mai ies seara şi să stau acasă, să lucrez, încât încercasem chiar să-mi bat în cuie uşa pe dinăuntru.

Cartea aceasta, pe care o pictasem în mare grabă, îmi fusese poruncită de un armean care venise să-mi ciocănească la uşă, în faptul dimineții, înainte de a se fi sculat cineva, tocmai din Galata. Omul acesta, care face pe tălmaciul, pe călăuza, deşi este bâlbâit, mă caută de îndată ce călătorii frânci italieni doresc vreo carte a veşmintelor şi se târguieşte întotdeauna cu mine de zor. Cum ne-am înțeles de dimineață să-i fac, pe o sută douăzeci de aspri, o carte a veşmintelor fără mari pretenții, cu douăzeci de picturi, i-am desenat dintr-o singură mişcare, la vremea chemării la rugăciunea de seară, o duzină de istanbulezi, preocupat şi atent la veşmintele lor: un *şeyh-ul-islam*[1], un conducător al gărzii Seraiului, un imam , un ienicer, un derviş rătăcitor, un spahiu, un cadiu, un vânzător de măruntaie de oaie, un călău - este foarte folositor să-l înfățişezi pe călău în vreme ce supune pe cineva la cazne -, un cerşetor, o femeie care se

[1] „Cel aflat înainte" (ar.) - cu alte cuvinte, credinciosul care conduce rugăciunea unei comunități musulmane, respectiv şeful comunității, liderul religios.

duce la hamam, un fumător de opiu. Am făcut atât de multe lucruri pentru a câştiga doi-trei aspri în plus, încât, ca să nu mă plictisesc de asemenea cărți, joc de unul singur felurite jocuri, în vreme ce schițez aceste imagini, neridicând, de pildă, vârful pensulei de pe hârtie când îl înfățişez pe cadiu ori pictându-l pe cerşetor cu ochii închişi.

Toți tâlharii, poeții, melancolicii ştiu că, atunci când se rosteşte chemarea la rugăciunea de seară, ginnii şi demonii din sufletele lor se zbat, se răzvrătesc şi îi aţâţă într-un singur glas. „Afară, afară, spune vocea fără tihnă dinlăuntrul nostru, fugi printre ceilalți oameni, în profunzimea întunericului, a mizeriei, a ticăloşiei." Mi-am închinat anii îmblânzirii acestor ginni şi demoni. Mi-am zămislit picturile, pe care foarte mulți oameni le-au privit ca pe un miracol al mâinilor mele, cu sprijinul acestor ginni şi demoni. Dar de acum şapte zile, de când l-am ucis pe nemernicul ăla, nu mai izbutesc să stăpânesc, la vreme de seară, ginnii şi demonii care sălăşluiesc în mine. Se zbat cu o asemenea încrâncenare, încât îmi spun: poate, dacă ies puțin, se mai ostoiesc.

Îndată ce am rostit aceste vorbe, m-am şi pomenit pe stradă, fără a înțelege, ca de obicei, cum de mi s-a întâmplat aşa ceva. Mergeam cu repeziciune. Am apucat-o pe străzi înzăpezite, pe scurtături înnămolite, pe povârnişuri acoperite de gheață, pe trotuare pe care nu mai călcase nimeni, fără a mă opri o clipă. Pe măsură ce mergeam, pe măsură ce întunericul nopții cobora peste codoanele cele mai pustii, mai nelocuite ale oraşului, păcatul meu rămânea treptat în urmă. Pe măsură ce paşii îmi răsunau pe străzile înguste, de-a lungul zidurilor de piatră ale hanurilor, ale şcolilor coranice, ale moscheilor, temerile mi se potoleau.

Picioarele m-au purtat de la sine către acest cartier mărginaş în care vin în fiecare seară, către aceste străzi părăsite, pe care nici măcar stafiile şi ginnii n-ar putea pătrunde fără să se înfioare. Am auzit că jumătate din bărbații care locuiau în această mahala au murit în războiul

cu persanii şi că cealaltă jumătate au părăsit-o pentru că poartă ghinion, dar eu nu cred în asemenea lucruri. Singura nenorocire care s-a abătut asupra acestei minunate mahalale din pricina războaielor cu persanii a fost pecetluirea lăcaşului de dervişi Kalenderi, cu patruzeci de ani în urmă, pe motiv că n-ar fi decât un cuib de vrăjmaşi.

Am dat ocol prin spatele tufelor de mure şi al dafinilor care miroseau plăcut chiar pe vremea cea mai rece, am aranjat, cu grija dintotdeauna, coşul prăbuşit şi scândurile de la ferestrele cărora le căzuseră obloanele şi am intrat; am tras în piept mirosul de fum şi de mucegai care stăruia înăuntru de o sută de ani. Eram atât de fericit să mă aflu acolo, încât am crezut că mă vor năpădi lacrimile.

Dacă n-am apucat încă să vă spun că nu mă tem de nimeni, afară de Dumnezeu, că osânda de care voi avea parte în lumea aceasta nu face două parale pentru mine, doresc s-o spun acum. Teama pe care o încerc se leagă de suferința pe care o vor îndura ucigaşii de teapa mea în Ziua Judecății de Apoi - suferință despre care se spune că va fi treptată, aşa cum arată cu limpezime Preasfântul Coran, în sura „Legea", de pildă. De câte ori mi se înfățişează aievea în fața ochilor culorile şi vitregia acelei osânde - care îmi amintesc de imaginile simple, naive, dar înspăimântătoare ale Iadului, pictate pe piele de vechii miniaturişti arabi în cărți uitate de vreme, care mi-au căzut rareori în mână, şi, în orice caz, de caznele demonilor, zugrăvite de maeştrii chinezi şi mongoli -, pornesc pe calea tălmăcirilor şi nu pot să nu judec după cum urmează... Ce spune sura „Călătoriei în noapte", în cel de-al treizeci şi treilea verset al său? Nu spune oare să nu ucizi, căci Dumnezeu a oprit omorul fără temei? Bine, atunci: ticălosul pe care l-am trimis în Iad nu se număra printre acei credincioşi a căror ucidere să fi fost îngrădită de Dumnezeu; iar eu aveam pricini foarte temeinice să-i fărâm capul.

Acest om ne-a defăimat pe noi, cei care lucram la cartea pe care Padişahul Nostru a poruncit-o în taină. Dacă nu l-aş fi amuțit, i-ar fi numit sus şi tare eretici pe Unchiul, pe toți

miniaturiştii, ba chiar şi pe Maestrul Osman, şi ne-ar fi dat pe mâna pătimaşilor adepți ai nebunului de hoge din Erzurum. Dacă vreunul din ei o să spună vreodată, cu voce tare, că miniaturiştii n-au Dumnezeu, adepții celui din Erzurum, care caută pricini spre a-şi arăta puterea, îi vor nimici pe miniaturişti şi vor face una cu pământul atelierul de pictură, iar Padişahul Nostru va urmări toate astea fără să poată scoate o vorbă.

Aşa cum fac de fiecare dată când vin aici, am şters praful şi am măturat peste tot, cu cârpele şi cu mătura pe care le țin pitite într-un ungher. Pe când făceam toate acestea, mi s-a încălzit şi sufletul şi am simțit că eram un bun rob al Domnului. M-am rugat îndelung lui Dumnezeu, pentru ca acest simțământ de bine să nu mă ocolească. Frigul, îndeajuns de pătrunzător ca să facă şi-o vulpe să se uşureze cu bănuți de aramă, mă pătrundea până la oase; cum începeam din nou să simt durerea aceea misterioasă în ceafă, am ieşit.

Îndată după aceea m-am pomenit, cu aceeaşi stare ciudată de spirit, într-o cu totul altă mahala. Nu ştiu ce se afla între mahalaua cu lăcaşul părăsit al dervişilor rătăcitori şi locul acesta, ce-am gândit, cum s-a întâmplat de am ajuns pe străzile mărginite pe ambele laturi de chiparoşi.

Dar oricât aş merge, există un gând pe care nu-l pot lăsa în urmă, care mă roade pe dinăuntru ca un vierme; poate dacă vi-l spun, mi se va mai uşura povara. În vreme ce-l învinovățea cu înverşunare pe Unchiul, cu puțin înainte de a-şi da sufletul, răposatul auritor - putem să-i spunem fie defăimătorul cel neobrăzat, fie bietul Delicat Efendi, totuna este -, mi-a mai zis ceva. Văzând că nu eram foarte impresionat de spusele lui, cum că Unchiul se folosea, în toate picturile, de metoda păgână a perspectivei, neobrăzatul mi-a zis:

— Mai exista o ultimă pictură. În ea, Unchiul îşi bate joc de toate lucrurile în care credem noi. Dacă ceea ce face nu este încă abatere de la dreapta credință, este blasfemie în

toată regula.

Într-adevăr, cu trei săptămâni înainte de cleveteala neobrăzatului, Unchiul îmi ceruse să pictez, în colțurile unei foi de hârtie, tot soiul de lucruri, de cele mai felurite mărimi, fără nici o legătură unele cu altele - calul, banii, moartea -, aşa cum ar fi trebuit să arate ele într-o pictură frâncă. O mare parte din pagina pe care dorise s-o pictez, pe care se trasaseră chenare şi pe care o aurise bietul Delicat Efendi, urma să fie acoperită pentru totdeauna de alte pagini, de parcă ar fi voit s-o ascundă de mine şi de ceilalți miniaturişti.

Aş vrea să-l întreb pe Unchi ce anume a pictat în acea ultimă imagine, de mari dimensiuni, dar mă opresc foarte multe lucruri. Dacă-l întreb va bănui, desigur, că eu l-am ucis pe Delicat Efendi, iar bănuiala se va întinde asupra tuturor. Un alt lucru care nu-mi dă pace este faptul că, dacă îl întreb asta, Unchiul va zice pe dată că Delicat Efendi a avut dreptate. Îmi spun uneori în sinea mea că nu ar trebui să-l iscodesc de parcă ar fi vorba de vreo îndoială cu privire la Delicat Efendi, ci ca şi cum ar fi vorba de propria mea închipuire, dar asta nu-mi domoleşte spaimele. Poate că nesocotirea credinței nu este atât de înspăimântătoare dacă nu-ți dai seama de ea, însă eu îmi dau seama acum de orice.

Picioarele, care-mi sunt întotdeauna mai agere decât capul, m-au purtat singure până pe strada unde se află casa Unchiului. M-am ascuns într-un cotlon şi am privit-o îndelung, atât cât o puteam vedea în întuneric - acea casă mare, stranie şi bogată, cu două caturi, ascunsă printre copaci! Nu ştiu în ce parte a ei se afla Şeküre. Am încercat să o pictez, cu ochii minții, ca şi cum ar fi fost tăiată prin mijloc cu un cuțit, aşa cum apar casele în unele miniaturi plămădite la Tabriz, pe vremea Şahului Tahmasp, şi să-mi închipui în dosul cărui oblon aş zări-o pe Şeküre.

S-a deschis uşa. Am văzut, în întuneric, cum ieşea din casă Negru. Iar Unchiul, care l-a privit o clipă cu duioşie din dosul porții, a încuiat mai apoi în urma lui.

Până şi mintea mea, dedată prosteşte la visare, a putut

trage pe loc, cu amărăciune şi de la sine, următoarele trei învățăminte:

Unu: Deoarece Negru lucrează mai ieftin şi este mai putină primejdios, Unchiul îl va pune pe el să ne încheie cartea, cartea noastră.

Doi: Frumoasa Şeküre se va mărita cu Negru.

Trei: Ceea ce spunea bietul Delicat Efendi era adevărat; Îl ucisesem degeaba.

În astfel de împrejurări, adică imediat ce mintea noastră neîndurătoare pricepe dureroasa realitate pe care inima refuză cu hotărâre să o recunoască, întregul nostru trup se revoltă împotriva ei. În primul moment, jumătate din mintea mea s-a împotrivit cu toată puterea celei de-a treia judecăți aceea că nu eram altceva decât un ucigaş fără ruşine. În vremea aceasta, picioarele mele au răspuns din nou mai degrabă şi mai cu îndreptățire decât mintea, ba chiar m-au purtat pe urmele lui Negru Efendi.

Am trecut pe nenumărate străzi pe care ştiam că era foarte uşor să-l ucid pe Negru, care păşea în fața mea, mulțumit de viața sa şi de sine, şi că acest lucru mă va izbăvi şi de celelalte două judecăți care izvorâseră din mintea mea şi care-mi strângeau inima. Ba, în cazul acesta, n-aş mai fi ajuns nici să-i sparg în zadar capul lui Delicat Efendi. Dacă fug acum câțiva paşi, dacă îl ajung din urmă pe Negru şi dacă-i trag cu toată puterea una în cap, totul va fi ca mai înainte, iar Unchiul ne va chema pe noi să-i isprăvim cartea. Însă o altă parte, mai cinstită şi mai prudentă, a minții mele (ce altceva este, de fapt, de cele mai multe ori cinstea, dacă nu laşitate?), îmi spunea în continuare că ticălosul pe care-l făcusem să crape şi pe care-l azvârlisem în puț era cu adevărat un defăimător. Dacă lucrul acesta era adevărat, însemna că nu-l ucisesem degeaba şi că Unchiul, care nu avea nimic de ascuns în cartea pe care o făurea, avea să mă cheme la el acasă.

Dar, privindu-l pe Negru, care păşea înaintea mea, pricepeam neîntârziat că nimic din toate astea nu avea să se

întâmple. Totul era o nălucire. Negru era mai adevărat decât mine. Tuturor ni se întâmplă asta: după ce ne facem iluzii săptămâni ori ani de-a rândul, crezând că ceea ce gândim este îndreptățit, vedem într-o bună zi ceva - un chip, un veşmânt, un om fericit - şi pricepem într-o clipă că dorințele noastre deşarte nu se vor împlini niciodată; de pildă, că fata la care visam nu ne va fi dată în căsătorie sau că nu vom fi înălțați cu nici un chip la nu ştiu ce demnitate.

Priveam cu o scârbă profundă, care-mi încingea inima, cum se ridicau şi coborau capul, ceafa, umerii lui Negru, felul peste măsură de enervant în care mergea - păşea de parcă şi-ar fi oferit paşii lumii, în dar. Oamenilor ca Negru, care se află departe de chinurile conştiinței, care au în față un viitor fericit, li se pare că întreaga lume le este casă, drept care deschid orice uşă asemenea unor padişahi care, intrați în propriul grajd, se uită imediat de sus la noi, cei aflați înăuntru. M-am stăpânit cu greu să nu ridic o piatră de pe jos, să nu alerg şi să nu-i dau una cu ea în cap.

Noi, cei doi bărbați îndrăgostiți de aceeaşi femeie - el înainte, iar eu, ființa de a cărei prezență nici măcar nu-şi dădea seama, în spate -, înaintam şerpuit, urcând şi coborând mereu pe străzile Istanbulului şi, în vreme ce treceam înfrățiți pe ulițele pustii pe care se încăierau haite de câini, prin locuri pârjolite de incendii şi vegheate de duhuri, prin curți de moschei în care dormeau îngeri rezemați de cupole, pe lângă chiparoşi care vorbeau nedesluşit cu sufletele, pe lângă margini de morminte troienite de zăpadă unde colcăiau stafiile, pe lângă tâlhari care luau gâtul oamenilor, printre dughene, grajduri, lăcaşuri de dervişi, lumânării, ateliere de pielărie şi ziduri de piatră, mă gândeam că eu, de fapt, nu-l urmăream pe Negru, ci îl imitam.

24.Mă numesc Moartea

După cum vedeți, eu sunt Moartea, dar nu trebuie să vă speriați, căci nu sunt decât o pictură. Cu toate acestea, citesc în ochii voştri că v-ați înspăimântat. Precum copiii care se lasă prinşi de jocul pe care îl joacă, îmi place că v-a apucat groaza, de parcă v-ați fi întâlnit cu moartea însăşi, chiar dacă eu nu sunt aievea. În vreme ce vă uitați la mine, simțiți că o să faceți pe voi de frică atunci când o să vă vină, negreşit, sorocul. Nu glumesc: când dau ochii cu moartea, marea majoritate a bărbaților cu suflete de lei, mai cu seamă, se lasă păgubaşi. Din pricina aceasta, câmpurile de luptă pline de leşuri pe care le-ați pictat de zeci de ori nu miros, aşa cum s-ar putea crede, a sânge, a praf de puşcă şi a zale încinse, ci a excremente şi a carne putredă.

Ştiu că vedeți pentru prima dată o imagine a morții.

Acum un an, un bătrân înalt, uscățiv şi misterios l-a chemat la el acasă pe tânărul maestru miniaturist care m-a zugrăvit. I-a oferit o cafea delicioasă, cu aromă de ambră, ce luneca pe gât ca mătasea, şi i-a deschis mintea, în camera de pictură pe jumătate cufundată-n întuneric din casa lui cu două caturi. Apoi i-a arătat, într-o încăpere cu uşă albastră, aflată la rândul ei în penumbră, hârtii aduse din India, pensule din păr de maimuță, foițe de aur, felurite condeie şi instrumente de ascuțit condeie cu mâner de mărgean; i-a dat de înțeles că-i va da bani foarte frumoşi şi i-a insuflat maestrului miniaturist pasiune.

— Pictează-mi imaginea morții, i-a zis apoi.

— Nu pot să pictez imaginea morții fără s-o fi văzut vreodată în viața mea, a zis miniaturistul cu mâini măiestre, care avea să mă picteze mai apoi.

— Pentru a putea picta ceva, nu este nevoie să-i vezi mai întâi imaginea, a zis bătrânul uscățiv şi avântat.

— Da, poate că nu trebuie, a zis maestrul miniaturist care m-a pictat mai apoi. Dar dacă doreşti ca imaginea să fie desăvârşită, trebuie ca ea să fi fost pictată mai înainte de mii de ori. Oricât de iscusit ar fi miniaturistul, el pictează pentru prima dată un subiect nou ca un ucenic, ceea ce mie nu mi se potriveşte. Nu pot să nu iau seama la calitățile mele de maestru atunci când pictez imaginea morții, deoarece, pentru mine, un asemenea lucru ar însemna însăşi moartea.

— Poate că tocmai moartea aceasta te apropie de subiectul tău, a zis bătrânul.

— Ceea ce face din noi nişte maeştri nu este faptul că trăim subiectul, ci faptul că nu l-am trăit niciodată.

— Atunci, măiestria aceasta trebuie să se întâlnească cu moartea.

Astfel s-au pornit, într-un chip potrivit pentru miniaturiştii care-i cinstesc pe vechii maeştri şi care le prețuiesc harurile, pe un taifas înțelept, plin de vorbe cu două înțelesuri, de metafore, de calambururi, de aluzii şi insinuări. Ştiu că toată această conversație, pe care am ascultat-o cu atenția cuvenită, deoarece era vorba de însăşi existența mea, îi va plictisi pe distinşii miniaturişti din cafeneaua noastră. Doar că, la un moment dat, au ajuns la următoarea discuție:

— Măsura harului miniaturistului este dată, oare, de faptul că pictează totul cu desăvârşirea vechilor maeştri, sau de faptul că pune în pictură subiecte pe care nu le-a mai văzut nimeni? a întrebat miniaturistul cu mâini miraculoase, cu ochi frumoşi şi minte ageră; deşi ştia răspunsul la această întrebare, era plin de băgare de seamă.

— Venețienii prețuiesc forța pictorului după înzestrarea sa de a afla subiecte care nu au mai fost pictate niciodată, precum şi metode noi de a le zugrăvi, a zis bătrânul cel trufaş.

— Venețienii mor ca venețienii, a zis miniaturistul care

urma să mă picteze pe mine.

— Dar morțile tuturor se aseamănă, a zis bătrânul.

— Legenda şi miniatura nu vorbesc despre faptul că toate se aseamănă, ci despre faptul că nu se aseamănă, a răspuns miniaturistul cel mintos. Maestrul miniaturist îşi datorează măiestria faptului că pictează legende care nu seamănă nicidecum una cu alta ca şi cum ar semăna cu ale noastre.

Aşa a venit vorba despre moartea veneţienilor şi a musulmanilor, despre Azrail[1] , despre ceilalţi îngeri ai Domnului, despre faptul că aceştia nu vor putea fi niciodată înfăţişaţi în picturile păgânilor. Tânărul miniaturist care mă va picta ceva mai târziu şi care mă priveşte, în acest moment, cu ochii lui frumoşi, în cafeneaua noastră dragă, s-a amărât din pricina acestor vorbe grele; mâinile îi jucau de nerăbdare, râvnea să mă picteze, dar nu prea ştia cum eram eu, de fapt.

Bătrânul cel şiret, care dorea să-l dovedească pe tânărul maestru, i-a simţit, viclean cum era, descumpănirea. Şi-a aţintit ochii, care luceau în lumina lămpii ce ardea zadarnic în încăperea cuprinsă de umbre, asupra tânărului cu mâini măiestre:

— Moartea, pe care veneţienii par să o fi pictat în chip de om, este un înger, la fel ca Azrail al nostru, a zis. Dar un înger înveşmântat în om. Întocmai ca Gabriel, care i s-a înfăţişat Profetului nostru întruchipat în om în vreme ce cobora din cer Preasfântul Coran. Înţelegi?

Am priceput că tânărul maestru, pe care Dumnezeu îl dăruise cu o nemaipomenită iscusinţă, era zorit, dorind să mă picteze. Deoarece bătrânul cel diabolic izbutise să deştepte în el următoarea idee drăcească: nu dorim, de fapt, să putem picta un lucru cunoscut, cu toate luminile sale, ci un lucru pe jumătate întunecat, pe care nu-l cunoaştem.

— Eu nu cunosc deloc moartea aceea, a zis miniaturistul care urma să mă picteze ceva mai târziu.

— Cu toţii cunoaştem moartea, a zis bătrânul.

---

[1] Îngerul morții, în mitologia islamică.

— Ne temem de ea, dar n-o cunoaştem.

— În ceea ce te priveşte, pictează-ți propria teamă, a zis bătrânul.

Mai lipsea puțin ca imaginea mea să fie pictată chiar în acea clipă. Am simțit cum marelui maestru miniaturist i se zburlea părul pe ceafă, cum i se învârtoşau muşchii brațului, cum buricele degetelor sale se aflau în căutarea condeiului. Dar, pentru că era într-adevăr un mare maestru, a simțit că această încordare va face ca dragostea de pictură din sufletul său să devină şi mai adâncă, drept care s-a stăpânit.

Simțind şi el acest lucru, şiretul bătrân i-a citit, spre a-i insufla imaginea mea, de care era foarte sigur că avea să fie împlinită la scurtă vreme după aceea, fragmente privitoare la moarte din cărțile aflate dinaintea sa: *Cartea sufletului* de El-Cevziyye, *Cartea Apocalipsei* de Gazali, şi din Suyuti. Astfel, pe când plăsmuia în minte imaginea aceasta a mea pe care o priviți acum cu teamă, maestrul miniaturist cu mâini măiestre asculta cum îngerul Morții va avea mii de aripi, care se vor întinde din Rai până în lumea aceasta şi din ungherul cel mai îndepărtat al Răsăritului până în ungherul cel mai îndepărtat al Asfințitului, cum, pentru toate ființele credincioase, aceste aripi vor fi proteguitoare, iar pentru păcătoşi şi pentru răzvrătiți vor fi asemenea unor piroane arzătoare, aşa încât m-a zugrăvit plină de piroane, sugerând că dumneavoastră, majoritatea miniaturiştilor, sunteți ființe sortite Iadului. Miniaturistul asculta cum, în mâinile îngerului pe care îl va trimite Dumnezeu să vă ia sufletele, se va afla un catastif în care sunteți înscrişi cu toții, cum numele unora dintre dumneavoastră sunt încercuite în paginile lui cu negru, cum sorocul morții vă este ştiut doar de Dumnezeu şi cum, atunci când vă va sosi acest soroc, din copacul aflat sub tronul ceresc va cădea o frunză, iar cel ce va prinde această frunză şi va citi ceea ce se află scris pe ea va afla cui i-a venit rândul să moară; de aceea m-a pictat atât de hâdă, dar şi de gânditoare, ca pe cineva care se pricepe să cântărească lucrurile. Pentru că bătrânul cel țicnit citise că,

după ce îngerul Morții, care se arăta în chip de om, întindea mâna către cel căruia i se împlinea sorocul şi îi lua sufletul, totul era învăluit deodată într-o lumină aidoma razelor soarelui, miniaturistul cel mintos m-a înfățişat împresurată de lumină, ştiind că această lumină nu li se arăta celor dimprejurul mortului. Cum bătrânul cel împătimit mai citise, în *Cartea sufletului,* şi despre mărturiile hoților de morminte din vechime, despre trupurile în care erau înfipte, ici şi colo, țăruşe, despre flăcările care se iscau atunci când scormoneai pământul în locuri în care erau îngropate de curând trupuri, despre căpățânile umplute cu plumb, miraculosul miniaturist, care-l asculta cu multă luare-aminte, a pus în imaginea mea, în vreme ce o plăsmuia, tot ceea ce i-ar fi putut înspăimânta pe cei care mă priveau.

Dar mai apoi s-a căit de acest lucru. S-a căit nu atât de spaima pe care o semănase în pictura sa, cât de faptul că zămislise această imagine. Iar eu mă simt acum asemenea cuiva despre care propriul părinte vorbeşte cu ruşine şi căință. De ce s-a căit miniaturistul acela cu mâini măiestre că m-a pictat?.

1. Deoarece eu, imaginea Morții, n-am fost pictată cu destulă iscusință. După cum ați văzut, nu sunt desăvârşită nici precum în picturile marilor maeştri venețieni, nici precum în cele ale vechilor maeştri din Herat. Şi eu mă ruşinez de înfățişarea mea jalnică, pe care marele maestru care m-a pictat n-a izbutit să o îmbine cu seriozitatea morții.

2. Maestrul miniaturist care m-a pictat, ascultând de imboldul diavolesc al bătrânului, s-a pomenit deodată că imită meşteşugul şi ideile maeştrilor frânci şi, pentru că vădea o anume lipsă de prețuire, de cuviință față de vechii maeştri - simțământ pe care-l încerca pentru prima dată -, lucrul acesta îi rodea sufletul.

3. Trebuie, de asemenea, să-i readuc la realitate pe cei câțiva nevolnici care s-au obişnuit cu mine aici şi care au început să surâdă: cu moartea nu se glumeşte!

Acum, maestrul miniaturist care m-a pictat străbate

necontenit străzile, noaptea, cuprins de remuşcare, de parcă ar crede, aşa cum credeau unii maeştri chinezi, că el este întocmai ceea ce a pictat.

25.Mă numesc Ester

Femeile de la Minaretul Roşu şi de la Pisica Neagră îmi comandaseră material de plapumă mov şi roşu, din țesătură de Bilecik, pe care l-am pus în boccea de cu zori. Am lăsat la o parte materialul verde, din mătase chinezească, descărcat de pe corabia portugheză care taman ce-a venit şi am pus în boccea din cel albastru. Cum zăpada asta nu se mai isprăveşte şi iarna e fără sfârşit, am chitit binişor nenumărați ciorapi, brâuri groase, ilice zdravene din lână de felurite culori şi le-am orânduit la vedere, aşa încât chiar şi inima celei mai nepăsătoare femei să freamăte voios când o să-mi desfac eu bocceaua. Apoi, am pus în ea batiste de mătase, uşoare, dar scumpe, pungi pentru bani, sacoşe lucrate cu dichis, pentru dusul la hamam - pe astea din urmă însă nu ca să le vând, ci ca să le dăruiesc femeilor care mă chemau la vreo bârfă - şi am săltat bocceaua, valeu! da' grea s-a mai făcut, o să-mi frâng mijlocul! Am lăsat-o jos. Am desfăcut-o iar şi mă tot uitam ce să mai scot din ea, când a bătut cineva la uşă, iar Nesim a deschis şi m-a strigat.

La uşă era roaba Hayriye, toată îmbujorată la față. Avea în mână un răvaş.

— M-a trimis Şeküre Hanâm, mi-a şoptit.

Era atât de zbuciumată, încât ai fi zis că ea era aia care se îndrăgostise şi care voia să se mărite. Am luat răvaşul, serioasă, şi am îndemnat-o pe proasta de fată să se întoarcă acasă înainte s-o vadă cineva. Nesim se uita la noi cu ochi întrebători. Am apucat bocceaua mincinoasă - pântecoasă, dar uşoară -, pe care o căram după mine când purtam răvaşe.

— Fata Unchiului, Şeküre, e îndrăgostită foc, i-am zis. Şi-

a pierdut binişor cumpătul, sărmana!

Am slobozit un hohot de râs şi am ieşit, dar sufletul mi-a fost cuprins pe dată de ruşine. La drept vorbind, nu doream să-mi bat joc de povestea de dragoste a lui Şeküre, ci să vărs lacrimi pentru viaţa ei cea tristă. Şi ce frumoasă este întristata mea fată cu ochii negri!

Am trecut grăbită pe dinaintea caselor părăginite din mahalaua noastră evreiască, care păreau şi mai pustii, şi mai sărmane în frigul dimineţii. La multă vreme după asta, văzându-l pe cerşetorul ăla orb care s-a pripăşit la colţul străzii lui Hasan şi care-i priveghează pe trecători, am strigat, din toate puterile:

— Negustoreasa cu bocceaua!

— Gura, babornițo! a zis el. Chiar de n-ai fi strigat, tot te-aş fi recunoscut după umblet.

— Orb soios! i-am zis. Tătar nenorocit! Orbii sunt belele de pe care Dumnezeu şi-a luat mâna! Ah, trăsni-te-ar!

Pe vremuri, nu mă supăram şi nu luam seama la asemenea lucruri. Uşa lui Hasan mi-a fost deschisă de tatăl lui. Este un abhaz domnos şi gingaş.

— Ia să vedem ce ne-ai adus de data asta, a zis.

— Puturosul de fiu-tău doarme?

— Să doarmă? Stă tot timpul cu ochii la drum. Aşteaptă veşti de la tine.

Casa asta este atât de întunecoasă, încât de fiecare dată când vin aici mi se pare că intru într-un mormânt. Şeküre nu mă întreabă niciodată ce fac ei, dar îi vorbesc mereu de casă în aşa fel încât să nu-i treacă prin minte să se mai întoarcă vreodată în groapa asta. Mi-e anevoie până şi să-mi închipui că frumoasa mea Şeküre a fost cândva stăpâna gospodăriei, că a trăit aici cu fiii ei cei năzdrăvani. Înăuntru mirosea a somn şi a moarte. Am intrat în odaia ailaltă, străpungând şi mai mult întunericul.

Nu te vedeai om cu om. Nici nu scosesem bine răvaşul, că Hasan s-a şi arătat din întuneric şi mi l-a smuls din mână. L-am lăsat să-l citească în voie, aşa cum făceam întotdeauna,

şi să-şi astâmpere curiozitatea. A ridicat îndată capul de pe hârtie.

— Asta e tot? a zis, da' ştia că asta era tot. E un răvaş foarte scurt, a zis şi l-a citit:

„Negru Efendi, vii pe la noi pe acasă şi stai aici toată ziua. Aud însă că nu scrii un rând pentru cartea tatei. Bagă de seamă, nu-ți face speranțe zadarnice înainte de a-i isprăvi cartea."

Stătea cu răvaşul în mână şi se uita în ochii mei, acuzator, de parcă ce se întâmpla era din pricina mea. Nu-mi plac tăcerile din casa asta.

— Nu mai spune o vorbă de faptul că e măritată, că bărbatul ei o să se-ntoarcă din război.

— De unde să ştiu eu de ce? am zis. Nu eu scriu răvaşele astea.

— Uneori mă îndoiesc până şi de asta, a zis el şi mi-a dat înapoi hârtia, laolaltă cu cincisprezece aspri.

— Unii bărbați ajung să fie tot mai strânşi la pungă, pe măsură ce câştigă, dar tu nu eşti aşa, am zis.

În omul ăsta zace o latură atât de plăcută, de ageră, încât pricepi de ce continuă Şeküre să-i primească răvaşele, în ciuda apucăturilor lui întunecate, rele.

— Ce este cu cartea tatălui lui Şeküre?

— Doar ştii ce! Se zice că Padişahul Nostru îi dă toți banii.

— Miniaturiştii se omoară între ei pentru picturile din cartea aia, a zis. Oare asta se întâmplă din pricina banilor, ori - Doamne fereşte! - din pricina ocării aduse credinței noastre? Se zice că cine se uită o dată la picturile alea orbeşte pe loc!

A spus toate astea zâmbind în aşa fel încât să pricep că nu trebuia să le iau în serios. Chiar dacă era de luat în serios vreun cuvânt - cel puțin, dinspre partea mea -, dinspre partea lui nimic nu era de luat în serios. Asemenea foarte multora dintre bărbații cărora le purtam răvaşele şi care aveau nevoie de mijlocirea mea, şi Hasan mă înjosea când îi era rănită mândria. Iar eu le dau tuturor simțământul că mă

amărăsc din pricina asta, în aşa fel încât să aibă şi ei o mulțumire, căci asta face parte din afacerile mele. Cât despre fete, când le este binişor atinsă mândria, mă îmbrățişează şi plâng.

— Eşti o femeie deşteaptă, a zis Hasan, ca să-mi gâdile orgoliul pe care socotea că l-a vătămat. Du asta degrabă! Sunt curios ce-o să răspundă netotul ăla.

O clipă, mi-a venit să-i spun: „Negru nu e chiar aşa de netot." Faptul de a-i face pe rivali să se gelozească între ei în asemenea împrejurări îi aduce mulți bani pețitoarei Ester. M-a speriat însă o răbufnire neaşteptată de furie.

— ÎI ştii pe cerşetorul ăla tătar de la colțul străzii, am zis, pe când ieşeam. E foarte necuviincios.

Am luat-o prin celălalt capăt al străzii, ca să nu mă mai iau în bețe cu orbul, şi am trecut, dimineața devreme, prin Târgul de Păsări. Oare de ce nu mănâncă musulmanii capete şi picioare de pasăre? De ciudați! Bunica mea dinspre mamă, fie-i țărâna uşoară, povestea că atunci când au venit din Portugalia gătea mereu picioare de pui, că erau ieftine.

La Kemeraralik am văzut o femeie însoțită de robi, care se ținea pe cal dreaptă ca un bărbat şi falnică peste poate; m-am întrebat dacă n-o fi vreo nevastă de paşă ori vreo fată de bogătan şi-am oftat. Dacă tatăl ei nu s-ar fi înrobit cărților şi n-ar fi plutit cu capul în nori, dacă bărbatul ei s-ar fi întors cu pradă bogată din războiul cu Safavizii, Şeküre ar fi trăit şi ea ca femeia aia falnică. Dintre toate, ea o merita cel mai mult.

Când am intrat pe strada lui Negru, inima mea s-a pornit o clipă să bată mai tare. Doresc oare ca Şeküre să se mărite cu omul ăsta? Izbutesc s-o țin în legătură şi, totodată, departe de Hasan, dar de Negru ce să mai zici? În afară de dragostea pentru Şeküre, pare să fie, în toate privințele, cu picioarele pe pământ.

— Draga mea boccereasă!

Nu dau pe nimic bucuria de a putea pune un răvaş în mâna îndrăgostiților care s-au prostit de atâta singurătate,

stând fără nevastă ori fără bărbat. Chiar dacă sunt încredințați că vor primi cea mai proastă veste, toți simt în ei un fior de speranță când sunt pe cale să-şi citească scrisoarea.

Nu-ncăpea îndoială că Negru era foarte, foarte îndreptățit să nutrească nădejdi, de vreme ce Şeküre nu-i vorbea de întoarcerea bărbatului ei, ci lega cuvintele „nu-ți face speranțe" de o socoteală. Am privit cu plăcere cum citea răvaşul. De fericire, l-a cuprins neliniştea, ba chiar s-a speriat. Când s-a tras deoparte să scrie un răspuns, mi-am desfăcut şi eu, ca orice negustorească deşteaptă, bocceaua cea mincinoasă, am scos din ea o pungă neagră pentru bani şi i-am arătat-o gazdei lui Negru, care murea de curiozitate.

— E din cea mai bună catifea persană, am zis.

— Fiul meu a murit în războiul cu persanii, a zis ea. Ale cui sunt răvaşele pe care le porți pentru Negru?

De fapt, citeam pe fața ei că plănuia s-o căpătuiască pe pocită de fiică-sa, ori pe mai ştiu eu care fată, dându-i-o voinicului de Negru.

— De la cineva, am zis. O rudă săracă de-a lui, care e pe moarte la bolnița de la Bayrampaşa şi care îi cere bani.

— Vai, vai! a zis ea, fără să mă creadă. Cine e nefericitul acela?

— Cum a murit în luptă fiul tău? am întrebat eu căpoasă. Am început să ne privim cu duşmănie pe față. E văduvă, o femeie singură, singurică; şi ce grea îi este viața! Dacă ați fi o negustorească cu bocceaua - purtătoare de răvaşe, ca Ester -, ați vedea că în viață doar bogăția, puterea şi poveştile de dragoste de prin basme le stârnesc oamenilor curiozitatea. Restul, tristețile, despărțirile, geloziile, singurătățile, duşmăniile, lacrimile, bârfele şi sărăcia care nu se mai isprăvesc sunt toate la fel, întocmai ca lucrurile de prin case: un chilim vechi, împestrițat, decolorat, un polonic şi o cratiță aşezate pe o tavă goală de plăcintă, cleştele şi cutia de cenuşă de lângă vatră, două cufere şubrede, unul mare, altul mic, un suport de turbane - păstrat pentru a nu da de înțeles

că în casă trăieşte, singură, o văduvă -, o sabie veche, numai bună de pus hoţii pe fugă.

Negru s-a întors, beat de fericire, cu o pungă.

— Femeie cu bocceaua, a zis el, ca să-l audă gazda cea curioasă. Ia asta şi du-i-o bietului beteag. Dacă vrea să-mi dea vreun răspuns, aştept să mi-l dea îndată. Apoi voi fi, toată ziua, la Unchiul.

Nu era deloc trebuinţă de toate jocurile astea. Că doar nu e nimic de ascuns în faptul că un flăcău ca Negru primeşte semne, trimite batiste şi răvaşe, îşi alege o fată. Ori poate că, într-adevăr, a pus ochii pe fata gazdei? Uneori n-am deloc încredere în Negru şi mă tem ca nu cumva s-o înşele urât pe Şeküre. Cu toate că îşi petrece toată ziua în aceeaşi casă cu ea, nu e în stare să-i dea vreun semn oarecare!

Pe stradă am deschis punga, iar din ea s-au arătat doisprezece aspri şi un răvaş. Acesta m-a făcut aşa de curioasă, că m-am dus degrabă la Hasan. Vânzătorii de legume îşi întinseseră în faţa dughenelor verzele şi morcovii. Dar n-aveam chef nici măcar să ating bucăţile groase de praz, care mă-ndemnau: Vino să ne mângâi, Ester!

Când am intrat pe stradă, am văzut că tătarul orb voia să se ia iar de mine.

— Ptiu! am scuipat spre el, şi-atât.

De ce nu-i îngheaţă şi nu-i răpun gerurile pe asemenea netrebnici?

În vreme ce Hasan citea răvaşul în gând, mi-era greu să-mi stăpânesc nerăbdarea. În cele din urmă, nemaiputându-mă abţine, am zis un „Da?", la care el mi-a citit:

„Draga mea Şeküre Hanâm, îmi ceri să termin cartea tatălui dumitale. Află că n-am alt ţel în afară de acesta. Cu gândul la el vin în casa aceea, aşa cum ai spus şi dumneata mai devreme, iar nu ca să te supăr. Îmi dau foarte bine seama că dragostea pe care ţi-o port este suferinţa mea. Dar tot din pricina ei nu izbutesc cu nici un chip să scriu ceea ce-i este de trebuinţă tatălui dumitale şi Unchiului meu pentru cartea sa, aşa cum îşi doreşte el. De câte ori îţi simt prezenţa în casă,

înlemnesc şi nu-i mai pot fi de nici un ajutor. M-am gândit mult; lucrul acesta are o singură pricină: faptul că, după doisprezece ani, nu ți-am zărit chipul decât o dată, când te-ai arătat la fereastră. Acum mă tem foarte tare să nu pierd imaginea aceea de vis. Dacă te-aş mai vedea o dată de aproape, nu m-aş mai teme că-ți pierd chipul şi aş putea isprăvi cu uşurință cartea tatălui dumitale.

Şevket m-a dus ieri în casa goală a evreului spânzurat. N-o să ne vadă nimeni în ea. Ce-ar fi să mă duc şi să te aştept acolo astăzi, când vei dori dumneata? Din câte mi-a spus Şevket, ieri ai visat că ți-a murit bărbatul."

Hasan citise răvaşul printre hohote de râs, ba subțiindu-şi pe alocuri vocea ascuțită şi vorbind ca o muiere, ba făcând-o să semene cu rugămințile stăruitoare ale unui îndrăgostit care şi-a pierdut mințile. Şi-a bătut joc de faptul că rugămintea cuprinsă în vorbele „dacă te-aş mai vedea o dată" era scrisă în limba persană.

— De îndată ce a văzut că Şeküre i-a dat speranțe, Negru s-a pus pe tocmeală, a zis el. Firea asta calculată nu i se potriveşte unui adevărat îndrăgostit.

— Este cu adevărat îndrăgostit de Şeküre, am zis eu cu simplitate.

— Iar vorba asta a ta dovedeşte că îi ții partea lui Negru, mi-a întors-o el. Când scrie că ar fi visat că fratele meu a murit înseamnă că spune „ştiu că bărbatul meu a murit".

— E vorba de un vis, am zis eu ca proasta.

— Eu ştiu cât de isteț şi de mincinos este Şevket. Am trăit mulți ani împreună în casa asta. Dacă n-ar fi avut învoirea mamei lui şi dacă n-ar fi fost silit de ea, Şevket nu l-ar fi dus pe Negru în casa evreului spânzurat. Dacă Şeküre crede că ne va da deoparte, pe fratele meu, pe noi, se înşeală! Fratele meu este încă în viață şi o să se întoarcă de la război.

Înainte să-şi termine vorba, s-a dus în odaia de alături şi a vrut să aprindă o lumânare de la flacăra din cămin, dar s-a ars la mână şi a scos un strigăt. A aprins în cele din urmă lumânarea, lingându-se mereu pe mână, şi a pus-o pe

marginea unui suport de carte. A scos dintr-o cutie cu unelte de scris un condei gata pregătit, l-a cufundat în călimară şi a mâzgălit ceva degrabă pe o bucăţică de hârtie. Am înţeles imediat că-i plăcea să-l urmăresc, dar, pentru a-i arăta că nu mă tem de el, i-am zâmbit, dându-mi toată silinţa.

— Cine este acest evreu spânzurat, ştii ceva de asta?

— Ceva mai încolo de casa lor e o casă vopsită în galben. Se zice că îndrăgitul medic al Padişahului de mai-nainte, preabogatul Moşe Hamon, i-ar fi ascuns acolo ani de zile pe ibovnica lui evreică, de loc din Amasya, şi pe fratele ei. Cu ani în urmă, la Amasya, în ajunul sărbătorii de Pesah, s-a auzit că un tânăr grec, rătăcit pasămite prin mahalaua evreiască, ar fi fost descăpăţânat pentru a se face pască din sângele lui. Cum s-au ivit şi martori mincinoşi şi s-a trecut şi la condamnarea la moarte a evreilor, preaiubitul medic al Padişahului a pus să fie răpită această frumoasă femeie, împreună cu fratele ei, şi i-a ascuns, cu învoirea Padişahului. Când a murit Padişahul, duşmanii lui n-au izbutit să pună stăpânire pe mândra domniţă, dar au pus să fie spânzurat bărbatul, care trăia singur.

— Dacă n-o să-l aştepte pe fratele meu să se întoarcă de la război, or s-o pedepsească şi pe Şeküre, a zis Hasan şi mi-a dat răvaşele.

Dar pe chipul lui nu se citeau mânie şi ură, ci acel simţământ de urgie şi de nefericire pe care-l trăiesc doar adevăraţii îndrăgostiţi. Am văzut imediat în ochii lui că dragostea îl preschimbase în scurt timp într-un om bătrân. Banii pe care începuse să-i câştige la vamă nu-l întineriseră deloc. Când i-am văzut privirea rănită, mi-a venit în minte că, după atâtea ameninţări, m-ar fi putut întreba din nou cum ar putea-o câştiga pe Şeküre de partea lui. Dar de-acum devenise aproape cu totul un om rău, până într-atât, încât nici să nu mă mai întrebe un asemenea lucru. Odată ce accepţi răul - iar împotrivirea în dragoste e o pricină însemnată ca să o faci -, cruzimea îşi face loc în inima ta cu mare uşurinţă. M-am speriat atât de rău de

înspăimântătoarea sabie roşie de care vorbeau copiii şi care tăia, chipurile, tot ce atingea, precum şi de ce mi-a venit în minte, că mi-am dorit s-o şterg şi m-am grăbit să ies în stradă, îngrijorată.

Aşa s-a întâmplat că m-au luat pe nepregătite suduielile cerşetorului tătar. Dar mi-am luat seama repede şi, punându-i uşurel în batistă o pietricică apucată la repezeală de pe jos, i-am zis:

— Hai, ia, tătar râios!

L-am privit, fără să râd, cum întindea mâna plin de nădejde către piatra despre care socotea că e o monedă. Am plecat apoi, fără să-i mai ascult blestemele, la una din fetele mele, căreia-i găsisem un bărbat bun şi pe care o măritasem.

Fata mea cea dragă mi-a dat plăcintă cu spanac, rămasă de ieri, dar care încă se fărâma plăcut între dinți; gătea, pentru prânz, tocană din carne de miel, cu tăiței frământați cu mult ou, acrită uşor cu prune, aşa cum îmi place mie. Ca să n-o amărăsc, am aşteptat să termine şi-am mâncat şi din ea două polonice pline, cu pâine proaspătă. Mi-a făcut şi un compot gustos de struguri şi, după ce l-am mâncat, cerând fără sfială dulceață de trandafiri ca să-mi torn în el o lingură bună şi să-mi tihnească masa, i-am dus răvaşele întristatei mele Şeküre.

26.Eu, Şeküre

Voiam să vă spun că tocmai aşezam în cufăr hainele uscate, care fuseseră spălate ieri, când mi-a spus Hayriye că a venit Ester... Oare de ce vă zic minciuni? Bine, aşadar, când a venit Ester, îi priveam pe tata şi pe Negru prin gaura dulapului din perete şi eram cu gândul la ea, căci aşteptam cu nerăbdare răvaşele care urmau să vină de la Negru şi de la Hasan. Aşa cum simt că teama de moarte a tatei se întemeiază pe o neliniște justificată, tot aşa ştiu că interesul lui Negru față de mine nu va dura până la sfârşitul vieții lui. Pe cat de îndrăgostit este Negru, pe atât de mult doreşte el să se însoare. Şi pentru că doreşte să se însoare, se îndrăgosteşte cu uşurință. Dacă nu se va însura cu mine, o va face cu alta şi, înainte de a se însura, se va îndrăgosti imediat şi de femeia aceea.

Hayriye o aşezase pe Ester într-un colț din bucătărie, îi pusese în mână o cană cu şerbet de trandafiri şi mă privea acuzator. De când se culcă cu tata mă tot gândesc că îi spune, rând pe rând, tot ceea ce vede şi mă feresc de ea.

— Fata mea cu ochi negri, nefericita mea, frumoasa mea între frumoase, am întârziat pentru că porcul de bărbatu-meu, Nesim, nu m-a lăsat să plec defel, a zis Ester. Tu n-ai un bărbat care să te bată la cap; ar trebui să prețuieşti lucrul ăsta.

Când a scos răvaşele, i le-am smuls din mână. Hayriye se retrăsese într-un cotlon, unde nu stătea în drum, dar de unde putea auzi totul. I-am întors spatele lui Ester, ca să nu-mi poată vedea chipul, şi am citit mai întâi răvaşul lui Negru. M-am cutremurat o clipă, cu gândul la casa evreului spânzurat. Nu te teme, Şeküre, ai să ieşi basma curată din

toate, mi-am zis şi am început să citesc răvaşul lui Hasan. Şi el era pe cale să-şi piardă mințile.

„Şeküre Hanâm, sunt mânios foc, dar ştiu că nu-ți pasă de asta. Mă visez nopțile alergând pe dealuri pustii, pe urmele nălucii dumitale. De fiecare dată când îmi laşi răvaşele - pe care ştiu că le citeşti fără răspuns, mi se înfige în inimă o săgeată cu trei pene la capăt. Îți scriu cu gândul că îmi vei răspunde la acest răvaş. S-a auzit - vorba s-a răspândit din gură-n gură, după cum spuneau copiii dumitale — că ai fi zis: «Am visat că bărbatul meu a murit, de-acum sunt slobodă.» Nu ştiu dacă e adevărat. Ceea ce ştiu este că încă eşti măritată cu fratele meu mai mare şi că trebuie să fii legată de această casă. Pentru că acum îmi dă dreptate şi tata, vom merge azi la cadiu, ca să te aducem acasă. Vom veni cu oamenii pe care-i vom strânge; să ştie şi tatăl dumitale acest lucru. Pregăteşte-ți bocceaua, căci ai să te întorci acasă. Să-mi trimiți imediat răspuns prin Ester."

După ce am citit răvaşul a doua oară, m-am adunat şi am privit-o pe Ester întrebătoare. Dar nu mi-a spus nimic nou, nici cu privire la Hasan, nici cu privire la Negru.

Am scos îndată condeiul pe care-l țineam pe marginea dulapului cu oale, am pus hârtia pe blatul de pâine şi tocmai eram pe punctul de a-i scrie un răvaş lui Negru, când m-am oprit.

Mi-a venit în minte ceva. M-am întors şi m-am uitat la Ester: fusese atât de preocupată de şerbetul de trandafiri, fericită ca un copil dolofan, încât ideea că ar putea şti ce gândesc mi s-a părut, o clipă, aiurea. Am pus la loc hârtia şi condeiul şi m-am întors zâmbind către ea.

— Ia te uită ce dulce eşti, frumoasa mea! mi-a zis. Nu-ți face griji, căci în cele din urmă totul o să se termine cu bine. Istanbulul forfoteşte de bei şi de paşale bogate, care tânjesc să se însoare cu o fată ca tine, frumoasă între frumoase şi pricepută la toate cele.

Ştiți şi dumneavoastră că, uneori, îi spunem cuiva brusc un lucru în care credem, pentru a ne întreba mai apoi: de ce

am spus lucrul ăsta fără nici o vlagă, deşi cred atât de mult în el? Aşa am ajuns şi eu să-i spun:

— Dar, Ester, cine doreşte, pentru numele lui Dumnezeu, să se însoare cu o văduvă cu doi copii?!

— Mulți, muuulți bărbați jinduiesc după cineva ca tine, a zis, făcând cu mâna un semn plin de înțeles.

O priveam în ochi. Mă gândeam că nu-mi place. Am tăcut, iar ea a priceput că n-aveam să-i dau nici un răvaş, ba chiar că trebuia să plece. După ce a plecat Ester, m-am retras în cotlonul meu, simțind, cum să vă spun, aceeaşi tăcere şi în suflet.

M-am sprijinit de perete şi am stat aşa, în picioare, vreme îndelungată, fără să fac nimic. M-am gândit la mine, la ceea ce aveam de făcut, la teama care creştea în mine. În tot acest răstimp, auzeam cum vorbeau între ei, sus, Şevket şi Orhan.

— Eşti fricos ca o femeie, a zis Şevket. Ataci pe la spate.

— Mi se mişcă dintele, a răspuns Orhan.

Pe de altă parte însă, urmăream, cu un ungher al minții, ceea ce se petrecea între tata şi Negru.

Deoarece uşa albastră de la camera de pictură era deschisă, puteam auzi cu uşurință ce vorbeau.

— După ce privim portretele maeştrilor italieni, pricepem cu teamă că, a zis tata, în pictură, ochii nu mai sunt de-acum simple găvane, care aduc toate unul cu celălalt, ci seamănă cu ochii noştri, care reflectă lumina ca o oglindă şi o absorb ca un puț. Buzele nu mai pot fi nişte crestături în mijlocul chipurilor netede ca hârtia, ci devin noduri pline de sens, zugrăvite, fiecare, într-o altă nuanță de roşu - noduri de sens care, strângându-se şi frângându-se, vădesc întreaga noastră bucurie, întreaga noastră tristețe, întregul nostru suflet. Nasurile nu mai pot fi asemenea unui zid neplăcut care, trecând prin mijlocul chipului, îl împarte în două, ci unelte însufleţite, curioase, care îmbracă pentru fiecare dintre noi o altă formă.

Oare Negru se mira, la fel ca mine, de faptul că tata spunea „noi" când vorbea despre beii ghiauri care-şi

comandaseră portretele? Când am privit prin gaură, am văzut chipul lui Negru atât de palid, încât, pentru o clipă, m-am speriat. Dragul meu oacheş, voinicul meu trist, oare ți-a fugit culoarea din obraji pentru că n-ai dormit noaptea întreagă, gândindu-te neistovit la mine?

Poate că nu ştiți, dar Negru este înalt, zvelt şi chipeş. Are fruntea largă, ochii migdalați, nasul puternic şi delicat. La fel ca în copilărie, are mâini lungi şi fine, cu degete subțiri şi fără astâmpăr. Când se ridică în picioare este falnic, drept, are umerii destul de largi, dar nu atât de largi precum hamalii care poartă poveri pe umeri. Când l-am privit din acest ungher întunecat, pentru prima oară după doisprezece ani, am înțeles pe dată că a ajuns în puterea vârstei.

Acum, în întuneric, mi-am potrivit ochiul în dreptul găurii şi văd, pe chipul lui, tristețea care îl macină după doisprezece ani. Am un sentiment de vinovăție şi de mândrie că a suferit atât de mult pentru mine. Chipul lui Negru, care ascultă ce-i povesteşte tata în vreme ce priveşte o pictură meşteşugită pentru cartea lui, este pe deplin senin şi copilăresc. Tocmai când băgăm de seamă acest lucru l-am văzut deschizând gura trandafirie, aidoma copiilor, şi mi-a venit să-l iau la sân. În vreme ce degetele mele aveau să i se plimbe pe ceafă şi prin păr, Negru avea să-şi afunde capul în adăpostul dintre sânii mei, avea să-mi apuce sfârcul, închizând ochii fericit, aşa cum făceau băieții mei, şi avea să priceapă, ca un copil sărman şi neajutorat ce era, că îşi va găsi tihna doar datorită tandreței mele, drept care urma să se lege de mine până la moarte.

Închipuirea asta mi-a plăcut aşa de mult, încât, în vreme ce asudam uşor, îmi imaginam că Negru nu se uita la imaginea Diavolului, pe care i-o arăta tata, ci privea, plin de uimire şi de atenție, la sânii mei dolofani. Nu-mi privea, amețit, doar pieptul, ci şi părul, trupul, tot ceea ce făcea parte din mine. Mă plăcea atât de mult, încât îmi spunea toate acele vorbe dulci pe care nu mi le putuse spune în tinerețe şi pricepeam, după chipul, după privirile lui, că îmi

admira felul mândru de a fi, purtarea, buna-creştere, puterea de a-mi aştepta bărbatul cu răbdare şi curaj, ca şi farmecul răvaşelor pe care i le scrisesem.

M-am înfuriat deodată pe tata, care ticluia lucrurile în aşa fel încât să nu mă mărit iar. M-am săturat de picturile pe care-i pune pe miniaturişti să le zugrăvească, imitându-i pe maeştrii franci, şi de amintirile lui de la Veneţia.

Când am închis iar ochii - Doamne, n-am făcut-o din proprie voinţă! -, Negru s-a apropiat, în închipuirea mea, cu atâta blândeţe de mine, încât parcă l-am simţit chiar alături, în întuneric. Am simţit că apăruse deodată în spatele meu, că mă săruta pe ceafă, pe gât, în dosul urechilor şi că era foarte vânjos. Mă socoteam în siguranţă, pentru că era demn de încredere, pentru că era mare şi tare, pentru că mă puteam bizui pe el. Mi se zbârlise părul de pe ceafă, iar sfârcurile mi se înfiorau. Mi se părea că simt, aşa cum stăteam pe întuneric, cu ochii închişi, cum „minunăţia" aia a lui, mare cât toate zilele, se tot apropia de mine, încât m-a cuprins ameţeala. Oare cum o fi „minunăţia" lui Negru?

Uneori, bărbatul meu mi se arată în vise, plin de suferinţă, îmi dau seama, în vreme ce îşi îndreaptă trupul însângerat, împuns de suliţele Safavizilor şi străpuns de săgeţi, că încearcă să păşească, să se apropie de noi, dar ne desparte din păcate un râu. În vreme ce mă strigă de pe celălalt mal, însângerat şi cuprins de durere, văd că „minunăţia" pe care-o are în faţă s-a învârtoşat. Dacă ceea ce povesteşte la hamam femeia gruzină şi ceea ce spun babele, că „da, se face atâta", e adevărat, „minunăţia" bărbatului meu nu era foarte mare. Dacă a lui Negru e mai mare decât a lui, dacă umflătura aceea uriaşă pe care am văzut-o ieri sub legătura lui de la brâu, după ce a primit hârtia goală pe care i-am trimis-o prin Şevket, era, într-adevăr, ea - căci da, ea era - poate că m-am speriat că n-o să încapă în mine sau că am să sufăr peste măsură din pricina ei.

— Mamă, Şevket mă maimuţăreşte!

Am ieşit din codonul întunecat al dulapului, am trecut în

tăcere în odaia din față, mi-am luat din cufăr ilicul de postav roşu şi m-am îmbrăcat cu el. Îmi scoseseră aşternutul şi se hârjoneau pe el, țipând din răsputeri.

— Nu v-am spus să nu mai țipați când vine Negru în casă?

— Mamă, de ce te-ai îmbrăcat cu ilicul roşu?

— Dar, mamă, Şevket mă maimuțărea!

— Nu ți-am spus să nu-l mai maimuțăreşti? Ce-i cu mizeria asta aici?

Într-un colț se afla o bucată de piele.

— E un leş, a zis Orhan. L-a luat Şevket de pe drum.

— Duceți-vă repede şi aruncați-l de unde l-ați luat.

— Să-l ducă Şevket.

— Haideți, vă zic.

Când am început să-mi muşc buza furioasă, aşa cum făceam înainte de a-i pocni, au văzut cât eram de hotărâtă, aşa că s-au speriat şi s-au dus. Or să se întoarcă repede şi, cu voia lui Dumnezeu, n-or să răcească.

Dintre toți miniaturiştii, cel mai mult mi-a plăcut Negru, deoarece mă iubeşte mai mult decât toți şi îi cunosc sufletul. Am scos hârtia şi condeiul şi am scris dintr-o suflare, parcă fără să mă gândesc deloc, următoarele:

„Bine, te voi vedea în casa evreului spânzurat, înainte de chemarea la rugăciunea de seară. Isprăveşte cât mai repede cartea tatei."

Nu i-am răspuns lui Hasan, deoarece, chiar dacă se duce într-adevăr astăzi la cadiu, nu cred că el, tatăl lui şi oamenii pe care-i vor aduna ne vor călca imediat pragul. Dacă ar fi fost aşa, nu mi-ar mai fi scris, nu ar mai fi aşteptat răspuns din partea mea şi ar fi năvălit peste noi îndată. Acum aşteaptă un răvaş de la mine şi, dacă acesta nu va veni, o să-şi iasă din minți şi abia atunci va aduna oameni, trecând la fapte. Băgați de seamă, să nu credeți că nu mă tem de el. La drept vorbind, mă bizui pe Negru, ca să mă apere de el. Dar să vă spun ce-mi trece prin inimă acum: cred că nu mă tem atât de tare de Hasan pentru că îl iubesc şi pe el!

Dacă o să mă întrebați ce înseamnă să iubeşti, n-am să mă supăr şi am să vă spun că aveți dreptate. Nu că n-aş fi văzut, în anii în care am aşteptat, sub acelaşi acoperiş, întoarcerea bărbatului meu, ce mizerabil, ce slab şi ce chilipirgiu este acest om. Dar Ester spune că acum câştigă foarte mulți bani şi, după felul în care ridică Ester din sprâncene, pricep că nu e minciună. Acum mă gândesc că, având bani şi încredere în sine, toate acele răutăți care făceau din Hasan un om acru au dispărut şi că a ieşit la iveală latura ascunsă, vioaie, stranie a personalității lui, care m-a şi atras la el. I-am descoperit aceasta latură în răvaşele pe care mi le trimitea cu încăpățânare.

Şi Negru, şi Hasan au trecut prin mari suferințe pentru că s-au îndrăgostit de mine. Negru a plecat departe vreme de doisprezece ani, a fost răvăşit, a suferit. Hasan mi-a trimis zilnic răvaşe, pe al căror chenar desena păsări şi gazele. Citind întruna acele răvaşe, am învățat mai întâi să mă tem de el, însă mai apoi mi-a stârnit curiozitatea.

Cum ştiu foarte bine că şi Hasan este curios în ceea ce mă priveşte, nu m-a mirat faptul că ştie că am visat trupul mort al bărbatului meu. Bănuiesc că Ester l-a pus să-i citească răvaşele pe care i le-am trimis lui Negru. Din această pricină nu i-am trimis lui Negru răspunsul prin Ester. Dumneavoastră trebuie să ştiți dacă bănuielile mele sunt sau nu întemeiate.

— Unde ați stat? am bombănit, când s-au întors copiii.

Au înțeles însă pe dată că n-o spusesem cu mânie adevărată. Iar eu, ferindu-mă de Orhan, l-am tras pe Şevket deoparte, lângă dulapul întunecat. L-am luat în brațe. L-am sărutat pe gât, pe păr, pe ceafă.

— Ți-a fost frig, dragul meu, am zis. Ia dă-i tu mamei mâinile alea frumoase, să ți le încălzească...

Mâinile lui miroseau a leş, dar n-am scos o vorbă. I-am apăsat capul pe pieptul meu şi l-am îmbrățişat strâns. Cum, ceva mai târziu, s-a încălzit, a început să toarcă blând de plăcere, ca o pisică.

— Ia să vedem, o iubeşti pe mama mult, mult?

— Îhî!

— Da?

— Da.

— Mai mult decât pe oricine?

— Da.

— Atunci, am să-ți spun şi eu ceva, am zis, de parcă i-aş fi dezvăluit o taină. Dar să nu spui nimănui, da? şi i-am şoptit la ureche: Şi eu te iubesc pe tine mai mult decât pe oricine, ai înțeles?

— Mai mult chiar decât pe Orhan?

— Mai mult chiar decât pe Orhan. El este mic, mititel şi nu pricepe nimic. Tu eşti mai deştept, înțelegi? şi l-am sărutat pe păr, adulmecându-i-l. De aceea am să-ți cer acum ceva. Ştii că ieri i-ai dus lui Negru Efendi, în taină, o hârtie goală. Ai să-i duci şi astăzi una, bine?

— El l-a omorât pe tata.

— Ce?

— El l-a omorât pe tata. Chiar el mi-a spus-o ieri, în casa evreului spânzurat.

— Ce-a spus?

— Eu l-am ucis pe tatăl tău, a zis. Am ucis mulți oameni, a adăugat.

Pe neaşteptate, s-a întâmplat ceva. Apoi Şevket s-a dat jos imediat din brațele mele şi a început să plângă. De ce plânge acum copilul ăsta? Bine, adineaori poate că nu m-am putut stăpâni şi i-am tras o palma. Nu vreau să creadă nimeni că am o inimă de piatră. Dar m-am înfuriat pentru că a vorbit astfel despre un bărbat cu care plănuiam să mă mărit, spre binele lor.

Faptul că bietul meu orfan continua să plângă m-a înduioşat mult, eram gata-gata să plâng şi eu. Ne-am îmbrățişat. Suspina din când în când, dar cum putea să plângă atât de mult pentru palma aia? L-am mângâiat pe păr.

Totul a început în felul următor: ştiți că ieri i-am spus

tatei că am visat că bărbatul meu a murit. De fapt, aşa cum s-a întâmplat adeseori de-a lungul acestor patru ani în care nu s-a mai întors din războiul cu persanii, îl visasem pe el, dar mai era şi un alt mort, aşa încât nu era deloc limpede dacă mortul era el sau nu.

Visele sunt întotdeauna de folos la altceva. În Portugalia, de unde a venit bunica dinspre mamă a lui Ester, visele le erau, chipurile, de folos celor ce se abăteau de la dreapta credință ca să se întâlnească cu Diavolul şi să se iubească cu el. Prin urmare, deşi cei din neamul lui Ester şi-au tăgăduit credința, spunând: „am devenit şi noi creştini catolici, ca şi voi", schingiuitorii iezuiți ai bisericii din Portugalia nu i-au crezut şi, supunându-i pe toți la cazne, au pus pe seama lor, în vreme ce-i schingiuiau, vise pe care nu le-au avut nicicând Şi i-au pus să mărturisească despre ele, după cum i-au pus să facă, în amănunt, dezvăluiri cu privire la ginnii şi la demonii din visele lor, astfel încât să-i poată dibui pe toți evreii. Aşadar acolo, visele erau de folos pentru a mărturisi despre împreunările oamenilor cu Diavolul şi, mai apoi, pentru a-i învinui şi a-i arde pe aceştia pe rug.

Visele sunt de folos pentru trei lucruri:

ELIF: Doreşti un lucru. Dar nu ți se îngăduie nici măcar să-l doreşti. Atunci zici: „Am visat." În felul acesta, ceri ceea ce doreşti ca şi cum nu tu ai fi dorit-o.

BE: Vrei să-i faci rău cuiva. De pildă, ai de gând să ponegreşti pe cineva. Atunci zici că ai visat că femeia cutare preacurvea; ori zici că ai visat că paşa cutare primea nenumărate ulcioare cu vin. În felul acesta, chiar dacă ceilalți nu cred asemenea lucruri, răul rostit îți este trecut pe dată la socoteală.

CIM: Doreşti ceva, dar nici măcar tu nu ştii ce anume. Povesteşti un vis încâlcit. Ceilalți ți-l tălmăcesc imediat şi-ți spun ce trebuie să-ți doreşti şi ce anume ar putea ei să-ți dăruiască. De pildă, ți se spune: „Ai trebuință de un bărbat, de un copil, de o casă..."

Visele acestea nu sunt nici pe departe ceea ce visăm în

somn. Fiecare îşi povesteşte visul din faptul zilei ca şi cum l-ar fi visat noaptea, spre a-i fi de folos la ceva. Doar proştii povestesc întocmai ce visează noaptea. Atunci, ori se face haz pe seama lor, ori, aşa cum se petrece de fiecare dată, visul le e tălmăcit în sens rău. Nimeni, nici măcar cei ce visează, nu iau în seamă adevăratele vise. Sau poate că dumneavoastră o faceți...?

Când am dat de înțeles, printr-un vis rostit cu jumătate de gură, că s-ar putea ca bărbatul meu să fi murit, tata a spus mai întâi că visul acesta nu poate fi luat drept un semn al adevărului; dar, după ce s-a întors de la înmormântare, a chibzuit degrabă că, dat fiind visul, bărbatul meu a murit. În felul acesta, nu se mărgineau să creadă, cu toții, că bărbatul meu, care nu murea nicicum de patru ani, murise doar în vis; această moarte a fost acceptată în asemenea măsură, încât părea să fi fost anunțată chiar atunci. Aşa au priceput copiii că au rămas orfani şi au fost cuprinşi de tristețe.

— Tu nu visezi deloc? l-am întrebat pe Şevket.

— Ba da, mi-a zis zâmbind. Tata nu se întoarce, iar în cele din urmă mă însor eu cu tine.

Cu nasul lui îngust, cu ochii negri, cu umerii largi, nu seamănă cu tatăl lui, ci cu mine. Uneori am un simțământ de vinovăție pentru că nu le-am dăruit fiilor mei cu capete chiluge fruntea largă şi înaltă a tatălui lor.

— Hai, du-te să te joci cu sabia, împreună cu fratele tău!

— Cu sabia cea veche a tatei?

— Da.

În vreme ce ascultam zgomotele scoase de săbiile şi scuturile copiilor, am privit îndelung tavanul şi m-am străduit să înving spaima şi îngrijorarea care creşteau în mine. Am coborât în bucătărie şi i-am spus lui Hayriye:

— Tata vrea de o bună bucată de vreme ciorbă de peşte. Poate am să te trimit în Portul Galionului. Scoate magiunul de fructe care-i place lui Şevket de pe unde l-ai ascuns, ia câteva straturi din el şi dă-le copiilor să mănânce.

În vreme ce Şevket înfuleca în bucătărie, m-am dus sus

cu Orhan. L-am luat în braţe şi l-am sărutat pe gât.

— Eşti transpirat tot, am zis. Ce-ai aici?

— M-a lovit Şevket zicând că aia e sabia cea roşie a unchiului.

— S-a învineţit, am zis, înduioşându-mă. Te doare? Şevket ăsta n-are deloc minte. Ce voiam să-ţi spun... Eşti foarte deştept, foarte delicat. Am să-ţi cer ceva. Dacă faci ceţi spun eu, am să-ţi dezvălui o taină pe care nu i-o voi spune nici lui Şevket, nici altcuiva.

— Ce?

— Vezi hârtia asta? Ai să te duci la bunicul. Ai să-i dai asta lui Negru Efendi, în mână, fără să te vadă bunicul. Ai Priceput?"

— Am priceput.

— Vrei s-o faci?

— Ce taină ai să-mi dezvălui?

— Tu du hârtia, am zis.

L-am sărutat încă o dată pe gâtul care mirosea minunat. E un fel de-a spune... E mult de când ar fi trebuit Hayriye să-i ducă pe copiii ăştia la hamam. De când a început să i se scoale lui Şevket „jucăria" în faţa femeilor, nu s-au mai dus.

— Am să-ţi spun taina după aceea, am zis şi l-am sărutat. Eşti foarte deştept, foarte frumos. Şevket e arţăgos. Ridică mâna până şi împotriva mamei lui.

— N-am s-o duc, a zis. Mi-e frică de Negru Efendi. L-a omorât pe tata.

— Şevket ţi-a spus asta, nu-i aşa? am zis. Du-te repede şi cheamă-l sus.

Văzându-mi mânia de pe chip, s-a dat jos cu teamă din braţele mele şi a fugit. Poate era oarecum mulţumit şi de faptul că oalele aveau să se spargă în capul lui Şevket. Puţin mai târziu au venit amândoi, îmbujoraţi. Şevket avea într-o mână magiun de fructe, iar în cealaltă sabia.

— I-ai spus fratelui tău că Negru Efendi l-a ucis pe tatăl vostru, am zis. În casa asta n-o să se mai rostească niciodată asemenea cuvinte. O să-l iubiţi şi o să-l preţuiţi pe Negru

Efendi. S-a înțeles? N-o să vă petreceți întreaga viață fără tată.

— Eu pe el îl vreau. Am să mă întorc în casa noastră, la unchiul Hasan, şi am să-l aştept pe tata, a zis Şevket cu neobrăzare.

O clipă m-am supărat aşa de tare, că i-am tras o palmă, încă nu lăsase jos sabia, care i-a căzut din mână.

— II vreau pe tata, a zis plângând. Dar eu plângeam şi mai tare decât el.

— Tatăl vostru nu mai este de-acum, nu se va mai întoarce, am zis eu plângând. Ați rămas fără tată, ați înțeles, răilor?

Plângeam atât de tare, încât m-am temut să nu mă audă cei dinăuntru.

— Nu suntem răi, a zis Şevket plângând.

Am plâns cu toții îndelung, pe săturate. După o vreme, am simțit că plângeam pentru că plânsul îmi înmuia inima şi făcea din mine un om mai bun. M-am îmbrățişat cu copiii, jelind fără contenire, şi ne-am întins în aşternut. Şevket îşi vârâse binişor capul între sânii mei. Uneori, când se vâră aşa în mine, mai-mai să se lipească, simt că de fapt nu doarme. Poate aş fi dormit şi eu cu ei, dar eram cu gândul la cei de jos. Se simțea un miros ademenitor de portocale fierte. Am sărit deodată în sus, făcând un asemenea zgomot, încât copiii s-au trezit:

— Duceți-vă jos să vă dea Hayriye de mâncare. Eram singură în odaie. Începuse să ningă. Ajută-mă,

Doamne! l-am implorat pe Dumnezeu, apoi am deschis Preasfântul Coran şi mi-am uşurat sufletul citind încă o dată, pentru răposatul meu bărbat, din sura „Neamul lui Imran", precum că aceia ucişi în luptă pe calea Domnului se duc la Domnul. Oare tata îi arătase lui Negru portretul încă neisprăvit al Padişahului Nostru? Spunea că acel portret avea să fie atât de grăitor, încât cei care urmau să-l vadă aveau să se înspăimânte şi n-aveau să-l poată privi de-a dreptul, aşa cum li se întâmpla celor ce se străduiau să-l

privească pe Padişahul Nostru în ochi.

L-am chemat la mine pe Orhan şi, fără a-l lua în braţe, l-am sărutat îndelung pe cap, pe obraji.

— Acum ai să-i dai imediat hârtia aceea lui Negru, fără să te sperii, dar şi fără să i-o arăţi bunicului. S-a înţeles?

— Mi se mişcă dintele.

— Dacă vrei, ţi-l scot când te întorci, am zis. Ai să te vâri în el, iar el n-o să ştie ce să facă şi o să te îmbrăţişeze. Atunci ai să-i pui uşurel hârtia în mână. S-a înţeles?

— Mi-e frică.

— N-are de ce să-ţi fie frică. Dacă nu-ţi va fi tată Negru, Ştii cine-ţi va fi? Unchiul Hasan! Vrei ca unchiul Hasan să-ţi fie tată?

— Nu vreau.

— Atunci hai, frumosul, deşteptul meu Orhan, am zis. Altfel, vezi că mă supăr şi eu... Dacă plângi, mă supăr şi mai tare.

I-am îndesat în mânuţa întinsă cu supunere, fără speranţă, răvaşul bine împăturit. Ajută-mă, Doamne, ca orfanii aceştia să nu rămână pe drumuri! L-am luat de mână şi l-am dus la uşă. M-a mai privit din prag, cu teamă, pentru ultima dată.

M-am întors în colţul meu şi am văzut prin gaură cum a intrat în hol cu paşi şovăitori, cum s-a apropiat de tata şi de Negru, cum s-a oprit şi a zăbovit aşa, o clipă, neputincios şi cum a aruncat după aceea o privire spre gaura din dulap, căutându-mă din ochi. A început să plângă. Dar, cu o ultimă sforţare, a izbutit să se arunce în braţele lui Negru. Când l-a văzut pe Orhan în braţele lui, fără să ştie de ce plânge, Negru, îndeajuns de ager la minte ca să merite să le fie tată copiilor mei, nu s-a lăsat cuprins de nelinişte şi a pipăit palma copilului.

Nici nu s-a întors bine Orhan, luând-o la goană sub privirile uimite ale tatei, că l-am şi luat în braţe, l-am sărutat îndelung, l-am dus jos în bucătărie, i-am umplut gura cu stafidele care-i plăceau atât de mult şi am zis:

— Hayriye, ia copiii, duceți-vă în Portul Galionului şi luați chefal de la Kosta, pentru ciorba tatei. Ia ăştia douăzeci de aspri şi, cu ce rămâne de la peşte, cumpără-i la întoarcere lui Orhan smochine galbene şi coarne uscate, din cele care-i plac lui. Ia-i şi lui Şevket năut prăjit şi sugiuc de struguri cu nuci. Plimbă-i până la rugăciunea de seară, după voia lor, dar ai grijă să nu răcească.

Mi-a plăcut liniştea care s-a lăsat asupra casei după ce s-au îmbrăcat şi au plecat cu toții. Am urcat la catul de sus, am scos din locul în care o păstram, ascunsă printre fețe de pernă cu miros de lavandă, oglinda pe care o făcuse socrul meu şi pe care mi-o dăruise bărbatul. Dacă mă mişc foarte uşor, în vreme ce mă aşez în fața ei, şi mă privesc de departe, îmi văd în oglindă întregul trup, pe bucăți. Ilicul de postav roşu îmi stătea bine, dar voiam să am pe dedesubt şi cămaşa mov, pe care mi-o dăduse mama din lada ei de zestre. Mi-am scos din cufăr mantia de culoarea fisticului, pe care bunica mea dinspre mamă o brodase cu flori, şi m-am îmbrăcat cu ea, dar nu se potrivea. În vreme ce îmi puneam cămaşa mov, mi s-a făcut frig şi m-am înfiorat, iar flacăra lumânării a tremurat şi ea subțiratică, laolaltă cu mine. Desigur că urma ca pe deasupra să-mi pun feregeaua roşie, cu blană de vulpe, dar m-am răzgândit în ultima clipă şi, traversând holul în tăcere, am scos din cufăr feregeaua de lână azurie, largă şi lungă, pe care mi-o dăduse mama. Tocmai atunci s-au iscat voci dinspre uşă şi am fost cuprinsă, o clipă, de nelinişte: pleca Negru! Mi-am scos de îndată feregeaua veche a mamei şi m-am îmbrăcat cu cea roşie cu blană: mă strângea peste piept, dar îmi plăcea. Mi-am acoperit bine capul şi mi-am coborât binişor vălul de in.

Desigur că Negru Efendi nu ieşise încă; pesemne că mă înşelasem din pricina emoției. Dacă ies şi ei acum, îi spun tatei că tocmai plecam cu copiii să iau peşte. Am coborât treptele tiptil, ca o pisică. Am închis uşa uşor, ca un spirit. Am traversat curtea în tăcere, iar când am ieşit în stradă m-am oprit o clipă şi, privind în urmă din dosul vălului, m-a

încercat simțământul că aceea nu era casa noastră.

Pe străzi nu era nimeni; nici măcar pisici nu erau. Cădeau fulgi răzleți de zăpadă. Am intrat, plină de înfiorare, în grădina părăsită, neatinsă de soare. Mirosea a frunze putrede, a umezeală şi a moarte, dar, de cum am intrat în casa evreului spânzurat, m-am socotit ca la mine acasă. Se spune că aici se întâlnesc ginnii noaptea, că fac focul în sobă şi se veselesc. Zgomotul paşilor era înspăimântător în casa goală; am aşteptat, fără să mă clintesc din loc. În grădină s-a auzit un zvon, dar imediat după aceea totul s-a cufundat în tăcere. De undeva, din apropiere, s-a auzit lătratul unui câine; ştiu, după lătrat, toți câinii din mahalaua noastră, dar pe acesta n-am izbutit să-l dibuiesc.

În tăcerea care s-a aşternut apoi, am avut sentimentul că se mai afla cineva în casă şi de aceea am rămas fără să mă mişc în locul unde mă aflam, pentru ca acel cineva să nu-mi audă sunetul paşilor. Pe stradă au trecut nişte oameni vorbind între ei. M-am gândit la Hayriye şi la copii: cu voia Domnului, n-or să răcească. În tăcerea care a urmat, sufletul mi-a fost cuprins, încetul cu încetul, de remuşcare. Negru nu avea să vină, săvârşisem o greşeală şi trebuia să mă întorc acasă înainte ca mândria mea să fie şi mai tare rănită, îmi închipuiam cu teamă că mă urmărise Hasan, când am auzit foşnete în grădină. S-a deschis uşa.

Mi-am schimbat iute locul. Nu-mi dădeam seama de ce făcusem acest lucru, dar am priceput apoi că, lăsând în dreapta fereastra prin care pătrundea lumina din grădină, Negru avea să mă poată vedea în raza ce cădea asupra mea, în taina umbrei, cum spusese tata. Mi-am acoperit fața cu vălul şi am aşteptat, ascultându-i sunetul paşilor.

Când a trecut pragul şi m-a văzut, Negru a înaintat puțin şi s-a oprit. Ne-am privit aşa, față în față, la câțiva paşi unul de altul.

Era mai voinic şi mai puternic decât îmi păruse când îl privisem prin gaura din dulap. S-a aşternut tăcerea.

— Dă-ți vălul la o parte, a zis cu glas şoptit. Fă-mi hatârul

ăsta.

— Sunt măritată. Îmi aştept bărbatul.

— Dă-ți vălul la o parte, a zis pe acelaşi ton. N-o să se mai întoarcă niciodată.

— M-ai chemat aici ca să-mi spui asta?

— Nu, ca să te văd. De doisprezece ani mă tot gândesc la tine. Dă-ți vălul la o parte, draga mea, să te văd măcar o dată.

Mi-am dat vălul la o parte. Mi-a plăcut că s-a uitat lung la chipul, la ochii mei, fără să scoată o vorbă.

— Măritişul, copiii te-au făcut şi mai frumoasă. Şi chipul ți-a devenit cu totul altfel decât mi-l aminteam eu.

— Cum îți aminteai de mine?

— Cu durere. Căci atunci când îmi aminteam de tine, mă gândeam că nu de tine îmi amintesc, ci de năluca ta. Mai ştii, nu-i aşa, că în copilărie vorbeam de Husrev şi Şirin, care se îndrăgostiseră unul de altul văzându-şi portretele? De ce nu se îndrăgostea Şirin când vedea pentru prima oară portretul chipeşului Husrev atârnat de ramura unui copac, de ce trebuia să vadă portretul acela de trei ori pentru a se îndrăgosti? Tu spuneai că în basme totul se întâmplă de trei ori. Eu spuneam că dragostea trebuie să se aprindă de la primul portret. Dar cine putea să picteze portretul lui Husrev într-atât de adevărat încât să te poți îndrăgosti de el, într-atât de aidoma cu el încât să-l poți recunoaşte? Nu vorbeam deloc de asta. Dacă, de-a lungul acestor doisprezece ani, aş fi avut la mine o imagine leită cu chipul tău fără asemănare, poate n-aş mai fi suferit atât.

Astfel, mi-a spus o mulțime de lucruri minunate despre istoria îndrăgostirii după o imagine şi despre cât de mult suferise el pentru mine. Pentru că în acest răstimp atenția mea se îndreptase asupra felului în care se tot apropia de mine, pas cu pas, spusele sale se amestecau de-a dreptul cu amintirile mele, fără a-mi rămâne întocmai în minte. Urma să-mi amintesc mai apoi şi să mă gândesc la ele pe rând. Acum simțeam doar cum se răspândeşte în mine vraja

vorbelor lui şi eram stăpânită de el. Am încercat un simțământ de vinovăție pentru suferința pe care i-o pricinuisem vreme de doisprezece ani. Ce cuvinte frumoase rostea şi ce om bun era acest Negru! Neprihănit ca un copil! Citeam toate acestea în ochii lui! Faptul că mă iubea atât de mult îmi dădea încredere.

Ne-am îmbrățişat. Mi-a făcut atâta plăcere, încât nu m-a încercat nici un sentiment de vinovăție. Am fost cuprinsă de însuflețire, de un simțământ foarte plăcut, mai dulce ca mierea. L-am îmbrățişat şi mai tare. I-am dat voie să mă sărute Şi l-am sărutat şi eu. În vreme ce ne sărutam, părea că întreaga lume se cufundase într-un întuneric plăcut. Mi-am dorit ca toată lumea să se îmbrățişeze ca noi. Îmi aminteam oarecum că iubirea ar trebui să fie ceva de felul acesta. Şi-a vârât limba în gura mea. Îmi plăcea atât de mult ce făceam, încât parcă lumea se cufunda, odată cu noi, într-o strălucitoare, luminoasă stare de bine şi nu-mi venea în minte nici un rău.

Dacă biata mea poveste ar fi istorisită într-o bună zi într-o carte, şi ar fi pictată de legendarii miniaturişti din Herat, v-aş spune eu cum ar trebui înfățişată îmbrățişarea mea cu Negru. Există pagini miraculoase, pe care tata mi le-a arătat cu emoție: în ele, lunecarea literelor şi freamătul frunzelor izvorăsc din acelaşi elan, iar modelele de pe pereți şi aurirea paginii sunt din aceeaşi plămadă; neliniştea rândunelei care străpunge cu aripa chenarul aurit seamănă cu neliniştea îndrăgostiților. În asemenea miniaturi, îndrăgostiții care-şi aruncă de departe priviri galeşe şi-şi fac reproşuri unul altuia, cu vorbe pline de înțeles, sunt atât de mici de stat şi se văd de la o asemenea distanță, încât ai putea crede, o clipă, că istoria aceea nu priveşte povestea lor, ci seraiul maiestuos şi curtea în care se întâlnesc, minunata grădină ale cărei frunze sunt desenate cu pasiune, una câte una, noaptea înstelată care-i luminează şi copacii întunecați. Dar când îşi sporeşte atenția, urmărind potrivirea ascunsă a culorii din acele picturi - potrivire pe care miniaturistul n-ar

putea să o înfățişeze decât cu sinceră credință în Dumnezeu - , precum şi lumina misterioasă care izvorăşte din toate ungherele imaginii, privitorul pricepe îndată că taina miniaturilor se află în faptul că ele sunt plămădite din acelaşi aluat cu dragostea pe care o zugrăvesc. Pare că din îndrăgostiții înfățişați astfel țâşneşte un fel de lumină către toate alcătuirile din pictură. Credeți-mă că atunci când ne-am îmbrățişat, Negru şi cu mine, asupra întregii lumi părea să se răspândească o stare de bine, la fel ca în acele imagini.

Am, din fericire, destulă experiență de viață ca să pricep că o asemenea stare de bine nu durează niciodată mult. Negru mi-a luat mai întâi în palme, cu blândețe, sânii plini. Mi-a plăcut atât de mult, încât am uitat de toate şi i-am cerut să-mi sugă şi sfârcurile. N-a făcut-o pe de-a-ntregul, deoarece nici el nu era sigur de ceea ce făcea. Părea că nu ştie prea bine ce face, dar că dorea mai mult. Astfel, pe măsură ce ne strângeam în brațe, între noi a început să se strecoare un simțământ de teamă şi ruşine. La început mi-a plăcut când m-a apucat de şolduri şi când bărbăția lui mare, care se tot învârtoşa, mi s-a proptit în pântece; am fost cuprinsă de curiozitate, nu de stingherealã; dacă te tot îmbrățişezi cu cineva, sigur că şi minunea aia se măreşte, mi-am spus eu cu mândrie. Apoi, când a dat-o la iveală, am întors capul în partea cealaltă, dar nu mi-am putut lua ochii, care se făceau tot mai mari pe măsură ce o vedeam crescând, de la ea.

La multă vreme după aceea, când m-a silit să fac lucruri necuviincioase, pe care nici măcar muierile câpceace ori femeile fără ruşine, care spun tot felul de poveşti pe la hamam, nu le-ar săvârşi, am şovăit, descumpănită şi nehotărâtă.

— Nu te încrunta, draga mea, m-a implorat el.

M-am ridicat în picioare, l-am împins cât colo şi am început să țip la el, fără să-mi pese că avea să se întristeze.

27.Mă numesc Negru

După Şeküre, care mă mustra încruntând din sprâncenele ei frumoase în întunericul din casa evreului spânzurat, poate că-mi puteam vârî cu uşurinţă monstruozitatea pe care o ţineam în mână în gura fetelor cercheze peste care dădusem la Tiflis, a curvelor câpceace, a nevestelor sărace care se vindeau prin hanuri, a văduvelor turkmene şi iraniene, a târfelor de rând al căror număr sporea fără oprire la Istanbul, a stricatelor de mingreliene fără virtute, a cochetelor abhaze şi a babelor armene, a zgripţuroaicelor genoveze şi siriene, a muierilor cu două feţe, a tinerilor feciori nesătui, dar nu în gura ei. Având mereu de-a face cu tot soiul de târfe ieftine, mizerabile, care-şi făceau veacul pe străzile dosnice ale orăşelelor calde care se întindeau din Arabia până pe ţărmurile Mării Azov, din Ţara Persanilor până la Bagdad, era limpede că, după cum îşi imagina şi după cum spunea cu furie Şeküre, pierdusem orice măsură şi uitasem că unele femei mai aveau şi curăţie. Prin urmare, nici vorbele mele de dragoste nu erau sincere.

Ascultam cu veneraţie cuvintele viu colorate ale iubitei mele, care-mi făceau mădularul să pălească până într-atât încât mă simţeam stânjenit de împrejurarea în care mă găseam, de înfrângerea pe care o suferisem. Existau însă şi două laturi care-mi dădeau mulţumire: 1. Nu încercasem deloc să răspund la mânia şi la cuvintele rostite de Şeküre printr-o izbucnire de furie şi printr-un potop de cuvinte la fel de colorate, după cum făceam de cele mai multe ori în astfel de momente, cu alte femei, ca un dobitoc. 2. Înţelegeam că Şeküre era peste măsură de ştiutoare în legătură cu călătoriile mele, că se gândise, prin urmare, la mine mai mult

decât credeam eu.

Şeküre, care mă văzuse întristat pentru că nu mi se împlinise dorința, începuse de-acum chiar să se amărască.

— Dacă mă iubeşti într-adevăr cu înfocare..., a zis, ca şi cum ar fi vrut să-şi ceară iertare. Dacă te-ai fi stăpânit ca un bărbat înzestrat cu simțământul onoarei, n-ai fi încercat să răneşti demnitatea femeii față de care nutreşti gânduri serioase. Tu nu eşti de teapa celor care se folosesc de vicleşuguri spre a se însura cu mine. A văzut cineva că ai venit aici?

— Nu.

Şi-a răsucit chipul dulce, pe care nu izbutisem să mi-l amintesc vreme de doisprezece ani, către uşă ca şi cum s-ar fi aflat cineva în grădina înzăpezită şi întunecată, şi mi-a oferit şi mie plăcerea de a o vedea din profil. Cum s-a auzit un zgomot, amândoi am tăcut şi am aşteptat o clipă, dar n-a intrat nimeni pe uşă. Îmi aminteam acum că, încă de pe vremea când avea doisprezece ani, Şeküre îmi trezea un sentiment de mister, căci ştia mai multe decât mine.

— Pe aici umblă stafia evreului spânzurat, a zis.

— Vii des în locul ăsta?

— Ginni, stafii, morți vii... Toate astea vin odată cu vântul, intră în lucruri, îți grăiesc din tăcere. Fiecare lucru vorbeşte. Nu e nevoie să vin aici. Le aud.

— Şevket m-a adus aici ca să-mi arate pisica moartă, dar aceasta dispăruse.

— Mi se pare că i-ai spus că tu l-ai omorât pe tatăl lui.

— N-am spus chiar asta. Aşa mi-au fost răstălmăcite vorbele? Nu mi-aş fi dorit să-i ucid tatăl, ci să fiu eu tatăl lui.

— De ce ai spus că l-ai omorât pe tatăl lui?

— Mai întâi m-a întrebat: „Tu n-ai omorât niciodată un om?" I-am spus adevărul, că am omorât doi oameni.

— Ca să te lauzi?

— Şi ca să mă laud, şi ca să dobândesc bunăvoința unui copil pe a cărui mamă o iubesc. Fiindcă am priceput că mama lor îi îmbărbăta pe aceşti mici războinici arătându-le

prăzile de luptă aflate în casă şi umflând faptele de vitejie ale tatălui lor.

— Atunci, laudă-te! Pentru că ei nu te plac.

— Şevket nu mă place, dar Orhan, da, am zis, cu mândria de a-i fi descoperit o greşeală iubitei mele. Dar am să le fiu tată amândurora.

O clipă, a trecut parcă printre noi, în semiîntuneric, o nălucă, drept care ne-am înfiorat amândoi, cuprinşi de o anume îngrijorare, de un tremur. Când mi-am venit în fire, Şeküre plângea în hohote.

— Bietul meu bărbat are un frate, pe Hasan. Am trăit cu el şi cu socrul meu în aceeaşi casă vreme de doi ani, aşteptându-mi bărbatul să se întoarcă. S-a îndrăgostit de mine. Acum pare să fi intrat la bănuială în legătură cu cele ce se-ntâmplă şi-l înnebuneşte gândul că am să mă mărit cu altul, poate chiar cu tine. Mi-a dat de veste că vrea să mă readucă acasă cu sila. Cum, în ochii cadiului, nu sunt văduvă, spune că mă vor readuce pe sus în casa aceea, în numele bărbatului meu. Pot năvăli peste noi în orice clipă, nici tata nu vrea să ajung văduvă prin hotărârea cadiului, deoarece socoteşte că, dacă divorţez, am să-mi găsesc alt bărbat şi am să-l părăsesc. În singurătatea în care s-a trezit cufundat după moartea mamei, revenirea mea şi a copiilor l-a făcut foarte fericit. Ai să stai cu noi?

— Cum?

— Dacă ne căsătorim, ai să stai la tata, cu noi?

— Nu ştiu.

— Gândeşte-te la lucrul ăsta din vreme. Nu vei avea prea mult timp pentru asta, crede-mă! Tata simte că se apropie ceva rău şi-i dau dreptate. Dacă Hasan şi oamenii lui năvălesc la noi în casă, cu ienicerii, şi dacă-l duc pe tata la cadiu, ai putea spune că ai văzut trupul mort al bărbatului meu? Vii din Ţara Persanilor, aşa că te vor crede.

— Am s-o spun, dar nu l-am omorât eu.

— Bine. Ai să-i spui cadiului, împreună cu un alt martor, că ai văzut trupul însângerat al bărbatului meu pe câmpul de

luptă, în Țara Persanilor?

— Nu l-am văzut, draga mea, dar am s-o spun pentru tine.

— Îți plac copiii mei?

— Îmi plac.

— Ce anume îți place la ei, spune-mi?!

— Îmi plac forța, hotărârea, cinstea, agerimea de minte, încăpățânarea lui Şevket, am zis. Aerul rănit, firav, inteligent al lui Orhan. Îmi place că sunt copiii tăi.

Frumoasa mea cu ochii negri a surâs puțin şi a vărsat câteva lacrimi. A trecut degrabă la alt subiect, cu preocuparea cumpănită a celui care vrea să facă foarte multe lucruri în timp scurt.

— Cartea pe care a comandat-o tata trebuie isprăvită şi înmânată Padişahului Nostru. Nenorocul care bântuie împrejurul nostru este tot din pricina acestei cărți.

— Ce alt lucru diavolesc mai există, în afară de uciderea lui Delicat Efendi?

Nu i-a plăcut, pe moment, această întrebare. Deoarece se străduia limpede să nu o arate, a zis, fără a putea să pară sinceră:

— Adepții lui Nusret Hogea din Erzurum răspândesc ideea că în cartea tatei sălăşluiesc necredința şi înrâurirea francilor. Oare miniaturiştii care se perindă prin casa noastră se pizmuiesc unul pe celălalt şi îşi întind curse? Tu ştii mai bine, pentru că ai pătruns printre ei!

— Fratele răposatului tău soț, am zis, are oare vreo legătură cu aceşti miniaturişti, cu cartea tatălui tău, cu adepții lui Nusret Hogea, sau face totul de capul lui?

— Hasan n-are nici o legătură cu ei, dar nu e nici de capul lui, a zis.

Între noi s-a aşternut un fel de încremenire ciudată, misterioasă.

— În vreme ce locuiai cu Hasan în aceeaşi casă, nu-ți acopereai fața cu vălul?

— Atât cât ți-o poți acoperi într-o casă cu două camere.

Tocmai în acea clipă au început să latre neliniştiți, dintr-un loc aflat nu prea departe de noi, vreo doi câini, devotați pe de-a-ntregul misiei lor.

Nu-i puteam spune iubitei mele din copilărie: „De ce te-a silit răposatul tău soț, care a purtat atâtea războaie, a dobândit atâtea victorii, a fost răsplătit cu o feudă, să locuieşti într-o casă cu două camere, împreună cu fratele lui?", însă am întrebat-o sfios:

— De ce te-ai măritat cu bărbatul tău?

— Fără îndoială că urma să fiu măritată cu cineva, a zis; era adevărat, iar ea îmi povestea pe scurt, cu înțelepciune, lăudându-şi bărbatul fără a mă supăra, de ce se măritase cu el: Tu ai plecat şi n-ai mai venit. Poate că supărarea este semnul dragostei, dar un îndrăgostit supărat este, în acelaşi timp, şi plicticos, şi lipsit de orice viitor.

Şi asta era adevărat, dar nu aceasta era pricina pentru care se măritase cu tâlharul de bărbatu-său. Nu era greu de ghicit, chiar din privirea pe care mi-o arunca acum, că Şeküre mă uitase, la fel ca toată lumea, la scurtă vreme după ce părăsisem Istanbulul. M-am gândit că ticluise această minciună cu ochi şi cu sprâncene ca să-mi lecuiască, într-o oarecare măsură, inima rănită şi că acesta era un semn de bunăvoință, pe care trebuia să-l întâmpin cu recunoştință, drept care am început să-i povestesc cum nu mi-o putusem scoate din minte în răstimpul călătoriilor şi cum revenea la mine, de-a lungul nopților, asemenea unei stafii, năluca ei. Acestea erau cele mai tainice, cele mai adânci suferințe ale mele, pe care socoteam că nu voi izbuti niciodată să le povestesc cuiva; erau întru totul adevărate, dar, aşa cum mi-am dat seama cu uimire în clipa aceea, nu erau deloc sincere. Pentru ca simțămintele şi dorințele încercate în acel moment să-mi fie bine înțelese, trebuie să dezvălui acum sensul acestei deosebiri, de care mi-am dat seama pentru prima dată în viață, al faptului că uneori ideea de a face adevărul să vorbească, aşa cum este el, te poartă spre nesinceritate. Poate cel mai bun exemplu în această privință

ne este oferit chiar de miniaturiştii care ne strică tihna şi printre care bântuie un ucigaş: până şi o pictură fără cusur - imaginea unui cal, să spunem - poate să nu oglindească simțămintele adevărate încercate în acel moment de talentatul miniaturist care l-a pictat, oricât de mult ar reprezenta ea un cal adevărat - calul plăsmuit cu grijă de Dumnezeu şi caii marilor maeştri miniaturişti. Sinceritatea miniaturistului sau cea a robilor plini de umilință ai lui Dumnezeu, aşa cum suntem noi, nu iese la iveală în momentele în care se arată harul şi desăvârşirea celor cu pricina, ci tocmai de-a-ndoaselea, în momentele de bâlbâială, de amărăciune, când aceştia greşesc şi când cunosc sentimentul dureros al înfrângerii. Spun asta pentru cuviincioasele doamne care şi-au văzut iluziile spulberate băgând de seamă întocmai ce simțise Şeküre - că nu era nici o deosebire între cea mai aprigă dorință încercată față de ea în acele clipe şi dorința amețitoare care mă străbătea, în răstimpul călătoriilor mele, față de vreo frumusețe din Kazvin, cu pielea ca arama şi gura vineție. Draga de Şeküre pricepea, cu profunda ştiință a vieții pe care i-o dăruise Dumnezeu şi cu puterea ei de pătrundere, nu numai că trecusem, pentru ea, prin cea mai curată tortură chinezească, ci şi că, odată rămaşi singuri pentru prima oară după doisprezece ani, fusesem în stare să mă port ca un muieratic nenorocit, orb la orice altceva în afară de astâmpărarea pripită a poftelor sale întunecate. Nizami asemuieşte gura preafrumoasei Şirin cu o călimară plină ochi cu perle.

Când câinii cei zeloşi au reînceput să latre din răsputeri, i-am spus lui Şeküre, cu un simțământ de stânjeneală:

— O să plec, acum.

Abia atunci ne-am dat seama amândoi că, deşi mai era ceva vreme până în faptul serii, casa evreului fusese cuprinsă binişor de întuneric. Trupul meu a făcut ca de la sine o mişcare, pentru a o mai îmbrățişa o dată, dar ea şi-a schimbat îndată locul, ca o vrabie țopăitoare.

— Sunt încă frumoasă? Spune repede!

I-am spus, şi ce cuminte m-a ascultat, încrezătoare în spusele mele şi aprobându-le!

— Hainele mele? I-am vorbit despre ele.

— Miros frumos?

Şeküre ştia şi ea, cu siguranţă, că ceea ce Nizami numea „şahul dragostei" nu se împlineşte cu asemenea jocuri literare, ci cu mişcările sufleteşti care se petrec, într-un fel mai subtil, între îndrăgostiţi.

— Ce câştigi tu acum? m-a întrebat. Poţi să ai grijă de orfanii mei?

Am îmbrăţişat-o, vorbindu-i despre priceperea pe care o dobândisem în cei peste doisprezece ani petrecuţi în diverse demnităţi şi funcţii, despre marea putere de-ndurare cu care mă înzestraseră războaiele şi leşurile pe care le văzusem, despre viitorul meu luminos.

— Ce frumos ne-am îmbrăţişat adineaori! a zis. Iar acum totul şi-a pierdut vraja dintâi.

Spre a-i dovedi cât eram de sincer, am strâns-o şi mai tare în braţe şi am întrebat-o de ce mi-a trimis prin Ester pictura pe care o zugrăvisem şi pe care i-o dădusem cu doisprezece ani în urmă, după ce o păstrase atâţia ani. Ne-am sărutat, timp în care i-am citit în ochi că se mira de nedumerirea mea Şi că din străfundurile ei se înălţa o anumită duioşie faţă de mine. De data aceasta n-am mai simţit că intram în jugul ameţitor al poftelor trupeşti, ci că mă zgâlţâia bătaia vulturească din aripi a unei iubiri trainice, care ne pătrundea amândurora în inimă, în piept, în stomac, pretutindeni. Oare cea mai bună cale ca să-ţi astâmperi dragostea nu este tocmai să faci dragoste?

În vreme ce-i luam în palme sânii mari, Şeküre m-a împins cu şi mai multă hotărâre, dar şi cu blândeţe. Nu eram un bărbat într-atât de matur încât să izbutesc să leg o căsătorie dătătoare de siguranţă cu o femeie pe care s-o fi pângărit înainte. Nu eram nici într-atât de cu capul în nori încât să uit că în treaba făcută pe fugă îşi bagă dracul coada,

nici într-atât de lipsit de cunoaştere încât să nu ştiu câtă răbdare şi cât chin, mai cu seamă, sunt necesare pentru o căsătorie fericită. S-a desprins din braţele mele, şi-a coborât vălul de in şi s-a îndreptat către uşă. Văzând, prin uşa deschisă, zăpada care se cernea pe străzile ce se întunecau devreme, am uitat că vorbiserăm în şoaptă - poate şi pentru a nu tulbura sufletul evreului spânzurat - şi am strigat:

— Ce vom face de-acum încolo?

— Nu ştiu, a zis frumoasa mea, urmând legiuirile acelui şah al dragostei de care vorbeam şi a plecat în tăcere, lăsându-şi urmele, repede acoperite de zăpadă, în vechea grădină.

28.Voi fi numit Ucigaşul

Sunt sigur că şi dumneavoastră vi se întâmplă ceea ce vă voi spune acum. În vreme ce păşesc, cotind mereu, pe nesfârşitele străzi ale Istanbulului, în vreme ce iau o înghiţitură de dovleac copt în vreo bodegă, ori în vreme ce privesc cu mare luare-aminte, mijindu-mi ochii, liniile şerpuitoare ale decoraţiunii unui chenar în genul *saz,* am deodată sentimentul că-mi trăiesc prezentul ca şi cum ar fi vorba de trecut. Îmi vine să spun parcă, în vreme ce păşesc pe stradă la căderea întunericului, că „păşeam pe stradă la căderea întunericului".

Lucrurile neobişnuite pe care vi le voi povesti s-au petrecut parcă atât în prezentul pe care îl ştim cu toţii, cât şi în trecut. Era către seară, se lăsa întunericul, ici-colo se răzleţeau fulgi de zăpadă şi mergeam pe strada Unchiului.

Spre deosebire de alte nopţi, venisem aici hotărât, ştiind ce anume voiam. Picioarele nu mă purtaseră singure pe această stradă, în vreme ce mă gândeam la alte lucruri - la volumele din Herat, decorate cu medalioane, însă neaurite, moştenite de pe vremea lui Timur, la felul cum îi spusesem mamei pentru prima oară că primisem şapte sute de aspri pe o carte -, în vreme ce cugetam, cufundat în gânduri, la greşelile şi la tâmpeniile mele, aşa cum se întâmplase în alte nopţi. Venisem aici ştiind şi gândindu-mă bine la ceea ce făceam.

Când poarta de la curte, pe care mă temeam că nu mi-o va deschide nimeni, s-a dat în lături de la prima atingere, am înţeles că Dumnezeu era iar cu mine. În partea pietruită şi luminată a curţii în care îmi petreceam nopţile când veneam

aici pentru a adăuga noi picturi la cartea Unchiului, nu se afla nimeni. Căldarea puțului aflat în dreapta şi vrabia care zăbovea pe buza ei, fără a părea să se plângă de frig, vatra care se ridica chiar în fața mea, neaprinsă din ce ştie ce pricină în ciuda orei înaintate a serii, precum şi grajdul din stânga, unde erau priponiți doar caii oaspeților - toate se aflau la locul lor. Am intrat pe uşa deschisă care se afla lângă grajd şi, în vreme ce tuşeam, am urcat cu zgomot surd treptele de lemn.

Accesele mele de tuse n-au primit nici un răspuns. Nici măcar zgomotul scos de încălțările mele pline de noroi - pe care mi le-am scos din picioare, lăsându-le alături de celelalte perechi înşirate lângă uşa de la intrarea în holul de sus - n-a primit răspuns. Nevăzându-le, aşa cum se întâmpla de fiecare dată când veneam pe aici, printre perechile de încălțări înşirate pe margine, pe cele despre care presupuneam că erau ale lui Şeküre - acele lucruşoare verzi şi delicate! -, m-am gândit că s-ar putea să nu fie nimeni acasă. Am intrat o clipă în prima încăpere din dreapta, unde bănuiam că dormea Şeküre, strâns îmbrățişată cu copiii ei. Mi-am trecut mâna peste saltele, peste aşternuturi, am deschis un cufăr şi un dulap în perete, a cărui uşă era uşoară ca fulgul, şi m-am uitat prin ele. În vreme ce-mi imaginam că mirosul acela uşor de migdale care plutea în odaie era mirosul trupului lui Şeküre, o pernă înghesuită undeva sus, în dulapul a cărui uşă tocmai o deschisesem, a căzut mai întâi în capul meu buimac, s-a lovit apoi de carafa şi de paharele de aramă lăsate undeva într-un ungher şi a căzut pe jos. De obicei, când auzim un asemenea zgomot ne încearcă gândul că încăperea este cufundată în întuneric; ei bine, eu mi-am dat seama că era rece.

— Hayriye! a strigat dinăuntru Unchiul. Şeküre, care dintre voi e acolo?

Am ieşit din încăpere cât ai clipi din ochi, am traversat pieziş holul, am intrat în camera de pictură cu uşă albastră, în care lucram iarna pentru carte, şi i-am zis:

— Eu sunt, Unchiule, eu!

— Care tu?

În clipa aceea am priceput că poreclele pe care ni le dăduse Maestrul Osman în copilărie erau folosite de Unchiul ca să-şi bată joc de noi pe ascuns. Mi-am rostit rar, silabă cu silabă, numele cel adevărat, care cuprindea şi formula „bietul vostru rob păcătos", locul de baştină şi numele tatălui, aşa cum face un caligraf trufaş ajuns la colofonul de pe ultima pagină a unei cărți impresionante.

— Ai? a zis el mai întâi. A! a zis după aceea.

La fel ca bătrânul confruntat cu moartea dintr-un basm siriac pe care-l auzisem în copilărie, s-a cufundat într-o scurtă tăcere, care a durat cât o eternitate.

Acum, aceia dintre dumneavoastră care cred că vorbesc despre moarte pentru că am venit aici cu gândul de a săvârşi aşa ceva, pricep greşit cartea pe care o citesc. Oare cel care are asemenea porniri mai bate la uşă, îşi scoate încălțările, vine fără cuțit asupra lui?

— Aşadar, ai venit, a zis el, tot ca bătrânul din basm, dar mai apoi a continuat pe un ton cu totul diferit: Bine ai venit, fiule! Spune-mi, ce doreşti?

De-acum, se întunecase binişor. Prin fereastra mică şi îngustă, unsă cu ceară de albine, care dădea primăvara, când era deschisă, către platan şi către rodiu, pătrundea în încăpere doar atâta lumină cât să distingi contururile dinăuntru şi cât să le fie pe plac pictorilor chinezi. Nu izbuteam să văd pe de-a-ntregul chipul Unchiului, aşezat, ca întotdeauna, în colțul său, în fața unui suport de carte pe care lumina cădea din partea stângă, şi mă străduiam neliniştit să retrăiesc acea apropiere pe care o încercam față de el când stăteam aici pictând şi vorbind despre miniatură până dimineața, la lumina lumânării, printre pensule, călimări, condeie şi pietre de lustruit hârtia. Nu ştiu de ce, poate din pricina acestui simțământ de înstrăinare, poate pentru că mă ruşinasem brusc şi mă sfiam să-i vorbesc dintr-o suflare, de-a dreptul, despre neliniştile, despre

greşelile mele, despre faptul că păcătuisem pictând şi acest lucru ajunsese la urechea habotnicilor, m-am decis în clipa aceea să-i istorisesc suferința mea folosindu-mă de o poveste.

Poate ați auzit şi dumneavoastră istoria pictorului Şeyh Muhammed din Ispahan. Nici un miniaturist nu era mai presus de el în ceea ce priveşte alegerea culorilor, rânduirea paginii, desenarea oamenilor, a animalelor şi a chipurilor, înzestrarea picturii cu un elan pe care îl simțim doar în poezie, cu o judecată ascunsă, pe care o aflăm doar în geometrie. Devenit maestru încă din tinerețe, acest om cu mâini miraculoase a fost, vreme de exact treizeci de ani, cel mai îndrăzneț şi cel mai întreprinzător miniaturist al vremii sale în privința alegerii subiectului, a prospețimii, dar şi a meşteşugului. El a fost cel care a introdus, cu har şi măsură, în pictura din Herat - de o delicatețe şi de o sensibilitate diavoleşti -, demoni înspăimântători, ginni cu coarne, cai cu boaşe uriaşe, făpturi pe jumătate oameni, pe jumătate fiare, uriaşi, desenate toate în tuş şi aduse din China prin mijlocirea mongolilor; el a fost primul care a arătat interes şi a fost înrâurit de portretele descinse de pe corăbiile din Portugalia şi din Flandra; el a fost cel care a descoperit, care a desprins din vechile cărți răvăşite şi a readus la viață metode de pictură care dăinuiau tocmai de pe vremea lui Ginghis Han; el a fost primul care a pictat cu îndrăzneală subiecte ce fac să-ți tresalte cocoşelul, precum cel în care Alexandru le pândeşte pe frumoasele ce înoată goale în insula femeilor, sau cel în care Şirin se scaldă noaptea, la lumina lunii; l-a pictat pe Preasfântul Nostru Profet în vreme ce zbura cu calul său, Burak, i-a pictat pe şahi în vreme ce se scărpinau, pe câini în vreme ce se împreunau, pe şeici în vreme ce se dedau beției şi a izbutit să se facă acceptat de întreaga tagmă a miniaturiştilor. A împlinit toate aceste lucruri cu sârguință şi avânt, vreme de treizeci de ani, bând vin din plin, pe față, dar şi pe ascuns şi fumând opiu. Apoi, la bătrânețe, a devenit învățăcelul unui şeic fanatic, s-a schimbat în scurtă vreme din cap până-n picioare, a ajuns la

încredințarea că toate picturile pe care le zămislise timp de treizeci de ani purtau pecetea necredinței şi le-a renegat. Mai mult, şi-a folosit cei treizeci de ani care îi mai rămăseseră din viață ca să colinde oraş cu oraş, serai cu serai, bibliotecă de bibliotecă, să caute şi să afle prin vistieriile şahilor, ale padişahilor, cărțile pe care le pictase el însuşi şi să le facă praf. Dacă găsea în biblioteca vreunui şah o pictură zămislită de el cu ani în urmă, făcea tot ce-i stătea în putință ca să-şi atingă țelul, iar dacă nu izbutea să-l convingă pe stăpânitor cu binele, o făcea prin vicleşug, astfel încât, într-o clipă în care nu atrăgea atenția nimănui, fie că rupea pagina de carte pe care se afla miniatura sa, fie că găsea prilejul de a vărsa apă pe propria minune şi a o vătăma. Îi istorisisem Unchiului această poveste pentru a-i oferi o pildă cu privire la suferințele pe care le-ar putea îndura miniaturistul dacă şi-ar lăsa deoparte, fără a-şi da seama, propria credință, în elanul pricinuit de pictură.

I-am amintit că din această pricină Şeyh Muhammed dăduse foc măreței biblioteci a prințului Abbas Mirza, care era guvernator la Kazvin, deoarece pictase sute de cărți doar pentru el - cărți pe care nu le mai putea găsi, rând pe rând, şi despărți de celelalte. I-am povestit cu însuflețire, de parcă aş fi trăit eu însumi întâmplarea, că în timpul înspăimântătorului incendiu murise mistuit de flăcări însuşi miniaturistul, sfâşiat de suferință şi remuşcare.

— Ți-e teamă, fiule, mi-a zis Unchiul cu afecțiune, de picturile pe care le-am făcut noi?

Încăperea era atât de întunecată, încât n-am văzut, dar am bănuit că-mi spusese acest lucru zâmbind.

— N-a mai rămas nimic din taina cărții noastre, am zis eu. Poate că asta n-are însemnătate. Dar umblă zvonuri peste tot. Se spune că în chip învăluit am fi adus o ocară credinței noastre. Se spune că nu am fi zămislit cartea dorită şi aşteptată de Padişahul Nostru, ci o carte pe potriva gustului nostru, ba chiar o carte care-şi bate joc de Padişahul Nostru, o carte care ne tăgăduieşte credința, o

abatere de la dreapta judecată care-i imită pe maeştrii ghiauri. Unii spun de cartea noastră că l-ar înfăţişa chiar şi pe Diavol ca pe o fiinţă plăcută. Se mai zice că, privind lumea de la înălţimea câinelui spurcat de pe stradă, pictând un tăun şi o moschee de aceeaşi mărime - pe motiv că moscheea se află mai în spate -, am săvârşit cu gândul o blasfemie, că i-am batjocorit pe credincioşii care se duc la moschee. Nu pot să dorm noaptea cu gândul la toate astea.

— Am făcut picturile împreună, a zis Unchiul. Am stat oare să cugetăm asupra unor asemenea lucruri, ca să nu spun că nu am făptuit aşa ceva?

— Ferească Dumnezeu! am zis apăsat. Dar, indiferent de unde s-a aflat, se spune că mai există o ultimă pictură şi că în pictura aceea nu mai este vorba nici măcar de abatere ascunsă de la credinţă, ci de hulă pe faţă.

— Ai văzut ultima pictură.

— Am făcut, în feluritele colţuri ale unei foi mari de hârtie, hărăzite unei picturi pe două pagini, ilustraţiile pe care mi le-ai cerut, aşa cum mi le-ai cerut, am spus, cu o grijă şi o precizie pe care speram că Unchiul le va aprecia cum se cuvine. Dar n-am văzut toată pictura. Dacă aş fi văzut-o pe toată, aş fi putut tăgădui toate clevetelile astea dezgustătoare, iar conştiinţa mi-ar fi fost pe deplin curată.

— De ce te simţi vinovat? m-a întrebat el. Ce-ţi roade sufletul? Cine a semănat în tine îndoiala?

— Să fii cuprins de bănuiala că tocmai cartea la care ai pictat fericit luni de zile atacă acele lucruri despre care ştii că sunt sfinte înseamnă să treci, de viu, prin caznele Iadului. Dacă aş putea vedea această ultimă pictură...

— Asta ţi-e toată suferinţa? a zis. Pentru asta ai venit aici? Dintr-odată, am fost cuprins de nelinişte. Ar putea oare să se gândească la un lucru atât de respingător ca acela că eu l-aş fi ucis pe bietul Delicat Efendi?

— Cei care doresc să-l dea jos de pe tron pe Padişahul Nostru şi să-l pună în locul lui pe prinţ se alătură şi ei acestei calomnii şi răspândesc zvonul că, de fapt, Padişahul

Nostru a sprijinit pe ascuns cartea, am zis.

— Câți oameni cred în asemenea lucruri? a zis, cu un aer obosit şi plictisit. Orice predicator ambițios care are parte de oarece ascultare şi căruia i se urcă la cap din pricina asta începe să spună despre credință că se pierde. Asta este cea mai sigură cale de a-ți câştiga pâinea.

Oare credea că venisem aici doar pentru a-i împărtăşi acest zvon?

— Bietul Delicat Efendi, răposatul..., am zis cu voce tremurândă. Se bănuieşte că, deoarece ar fi văzut în întregime acea ultimă pictură şi ar fi priceput că era o blasfemie, l-am fi omorât noi. Mi-a spus asta la atelier un agă de oaste, apropiat mie. Ştii cum sunt ucenicii şi calfele, toți bârfesc.

I-am povestit mai pe larg, urmând acest fir şi înflăcărându-mă treptat. Nu ştiu cât credeam eu însumi din ceea ce spuneam, nu ştiu cât însăilam de teamă, după ce îl ucisesem pe neisprăvitul care ne ponegrea, şi cât anume scorneam atunci, pe loc, în vreme ce povesteam. După ce încercasem atât de mult să-l conving, continuam să sper că Unchiul va da la iveală acea ultimă pictură şi că mi-o va arăta, că-mi va aduce pacea. De ce nu pricepea că doar astfel puteam să mă eliberez de bănuielile pentru care căzusem în păcat?

Dorind la un moment dat să-l tulbur, l-am întrebat cu îndrăzneală:

— Poate oare omul să zămislească, fără să-şi dea seama măcar, o pictură îndreptată chiar împotriva omului?

În loc să-mi răspundă, a făcut brusc un gest grațios cu mâna, ca şi cum în încăpere ar fi dormit un copil, iar el m-ar fi înştiințat asupra acestui lucru, drept care am tăcut. Mi-a spus, aproape în şoaptă:

— S-a făcut foarte întuneric, să aprindem acest sfeşnic. Nu mi-a plăcut deloc când am văzut pe chipul lui, în vreme

ce aprindea lumânarea din sfeşnic de la mangal[1] , o expresie de trufie cu care nu eram deloc obişnuit. Sau poate era o expresie de amărăciune? Oare pricepuse totul şi se gândea că nu eram decât un ucigaş ticălos, sau se temea de mine? Îmi amintesc că, deodată, părea că gândurile mi-o luaseră razna şi că le urmăream uimit, ca pe gândurile altcuiva. Covorul de pe jos: cum de nu băgasem de seamă până atunci că avea, într-unui din colțuri, o formă care aducea a lup?

— Pasiunea pentru pictură, pentru miniatură, pentru cărțile frumoase a tuturor hanilor, şahilor, padişahilor cunoaşte trei anotimpuri, a zis Unchiul. La început sunt curajoşi, prietenoşi şi pasionați. Sunt doritori de pictură pentru că o văd prin alții, pentru că au prețuire pentru ea. În acest anotimp învață, iar în cel de-al doilea anotimp comandă cărțile pe care şi le doresc, pentru a-şi împlini propria plăcere. Deoarece au învățat să se bucure sincer de contemplarea picturilor, au parte, deopotrivă, de cinstire şi de cărțile pe care le vor lăsa după moarte, pentru a se bucura de faimă în lumea asta. În toamna vieții însă, nici un padişah nu se mai interesează de vreun lucru nemuritor din această lume. Înțeleg prin „lucru nemuritor din această lume" un lucru care ar urma să fie pomenit de generațiile următoare, de descendenții noştri, care trăiesc în lumea aceasta. De fapt, cârmuitorii au dobândit o anume nemurire în lumea aceasta prin cărțile pe care ni le-au comandat - cărți în care ne-au cerut să le strecurăm numele, în care, uneori, ne-au cerut să le scriem propriile istorii. La bătrânețe doresc să-şi asigure un loc priincios pe lumea cealaltă. Toți decid că pictura este o piedică în această privință. Ceea ce mă supără şi mă înspăimântă cel mai mult tocmai asta este. Şahul Tahmasp, care a fost şi el maestru miniaturist şi care şi-a petrecut tinerețea în propriul atelier de pictură, a închis, odată cu apropierea de moarte, miraculosul atelier şi i-a îndepărtat din

[1] Vas metalic în care se punea jar şi care era folosit iarna pentru încălzitul încăperilor.

Tabriz pe minunații săi miniaturişti, a împrăştiat cărțile pe care le poruncise şi a trecut prin momente de remuşcare. De ce cred cu toții că pictura le va închide porțile Raiului?

— Ştii de ce! Pentru că îşi amintesc că Preasfântul Nostru Profet spunea că în Ziua Judecății de Apoi pictorii vor fi pedepsiți de Dumnezeu în chipul cel mai aspru.

— Nu pictorii, a zis Unchiul. Plăsmuitorii. Acesta este un *hadis*[1] consemnat de Buhari.

— În Ziua Judecății de Apoi i se va cere plăsmuitorului să însuflețească formele pe care le-a creat, am zis eu, cu băgare de seamă. Dar, pentru că nu va izbuti să însuflețească nimic, va fi osândit la caznele Iadului. Să nu uităm că, în Preasfântul Coran, Plăsmuitorul este un atribut al lui Dumnezeu. Dumnezeu este Creatorul, Cel care face să existe neființa, Cel care însufleţeşte ceea ce este neînsufleţit. Nimeni nu trebuie să încerce să se ia la întrecere cu El. Faptul că pictorii încearcă să plăsmuiască ceea ce plăsmuieşte El, faptul că se pretind creatori, asemenea Lui, este cel mai greu păcat.

Spusesem toate acestea pe un ton aspru, de parcă îl acuzam, la rândul meu. M-a privit în ochi.

— După tine, asta am făcut noi?

— Nicidecum, am zis şi am zâmbit. Dar răposatul Delicat Efendi a început să creadă asta când a văzut ultima pictură. Spunea, se pare, că cine pictează după știința perspectivei, cine se foloseşte de meşteşugul maeştrilor frânci intră în slujba Diavolului. Spunea că noi am fi pictat, în ultima imagine, folosindu-ne de meşteşugul frâncilor, chipul unui muritor în aşa fel încât să trezească în privitor nu simțământul unei imagini, ci al realității însăşi, şi că celor

[1] „Tradiție profetică", în sensul de dovadă privitoare la spusele şi faptele Profetului Mahomed *(sunna),* ridicată la rangul de normă comportamentală şi morală. Dincolo de tradițiile „autentice" *(sahih),* care se bazează pe un lanț transparent şi autentificat de transmițători şi garanți, există numeroase tradiții „îndoielnice", multe dintre ele apocrife.

care vedeau ceea ce înfăptuiserăm noi le venea să se plece la pământ în fața imaginii, după cum se întâmplă în biserici. Căci, spunea el, la mijloc nu e doar perspectiva care coboară imaginea de la privirea lui Dumnezeu la privirea câinelui de pe stradă, ci şi faptul că însuşirea metodei maeştrilor frânci, amestecul între ceea ce ştim noi, între harurile noastre şi harul şi meşteşugul ghiaurilor înseamnă să intri în slujba Diavolului lucru care ne va face să ne pierdem neîntinarea şi care ne va aduce în împrejurarea de a deveni robii lor.

— Nimic nu este neîntinat, a zis Unchiul. De câte ori se creează miracole în miniatură, în pictură, de câte ori iese la iveală, într-un atelier de pictură, ceva frumos, care-mi face ochii să se umezească şi părul să se zbârlească, ştiu că acolo s-au întâlnit două lucruri diferite, care n-au mai fost alăturate înainte, şi că acestea au dat la iveală un nou miracol. Behzad şi frumusețea întregii picturi persane se datorează îmbinării picturii arabe cu pictura mongolo-chineză. Cele mai frumoase picturi ale Şahului Tahmasp împleteau stilul persan cu sensibilitatea turkmenă. Faptul că astăzi toată lumea nu mai conteneşte să povestească despre atelierele de pictură ale lui Akbar Han din India se datorează împrejurării că acesta şi-a încurajat miniaturiştii să împrumute meşteşugul maeştrilor frânci. „Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul şi Asfințitul."[1] Să ne păzească Dumnezeu de dorințele celui neîntinat şi neamestecat!

Pe cât i se vedea de blând şi de luminos chipul în lumina lumânării, pe atât era de întunecată şi de înspăimântătoare umbra sa reflectată pe perete. Deşi îi găseam spusele atât de chibzuite şi de adevărate, tot n-am crezut în ele. Deoarece mă gândeam că are bănuieli în privința mea, aveam şi eu bănuieli în privința lui şi simțeam, din când în când, că ciulea urechea la poartă, aşteptând să vină cineva care să-l scape de mine.

— Mi-ai povestit despre pictorul Şeyh Muhammed din

[1] Citat coranic (II, 142).

Ispahan, care a incendiat uriaşa bibliotecă pe motiv că în ea se aflau propriile sale imagini şi care şi-a dat apoi foc, chinuit de remuşcări, a zis el. Am să-ți povestesc şi eu o altă parte din aceeaşi legendă, pe care nu o cunoşti. Da, în ultimii treizeci de ani pictorul şi-a căutat propriile miniaturi. Dar în cărțile ale căror pagini le-a răsfoit a văzut, mai degrabă decât propriile picturi, imitații inspirate de ele. În anii care au urmat a băgat de seamă că două generații de miniaturişti îşi însuşeau ca modele picturile pe care le renegase el, că şi le întipăreau în memorie şi că, dincolo de faptul că le învățaseră pe de rost, le preschimbaseră într-o parte a sufletului lor. Pe măsură ce se străduia să-şi găsească şi să-şi distrugă propriile picturi, Şeyh Muhammed pricepea că tinerii miniaturişti le risipiseră, plini de admirație, în nenumărate cărți, că se folosiseră de ele la ilustrarea altor cărți, că li se întipăriseră tuturor în memorie, că se răspândiseră în întreaga lume. Pe măsură ce privim înțelegem, de la o carte la alta, de la o miniatură la alta, că un pictor bun nu se mărgineşte doar să rămână în amintire cu miracolele sale, ci sfârşeşte prin a ne schimba, în cele din urmă, peisajul propriei memorii. Iar după ce talentul şi imaginile unui miniaturist lucrează cu putere asupra sufletului nostru, îşi face apariția şi o măsură de apreciere a frumuseților lumii. Pictorul din Ispahan nu numai că a văzut, la sfârşitul vieții sale, cum pe măsură ce el îşi ardea şi nimicea propriile imagini, acestea se înmulțeau, dar a şi înțeles că toată lumea vedea lucrurile aşa cum le văzuse el cândva şi că ceea ce nu semăna cu picturile pe care le plăsmuise el în tinerețe era socotit, de-acum, urât.

Cum nu mi-am putut înăbuşi admirația crescândă şi dorința de a-i fi pe plac, m-am aruncat la picioarele lui. În vreme ce-i sărutam mâinile, ochii mi s-au umezit şi am simțit că el era cel căruia-i dăruiam, de fapt, locul pe care i-l dăruisem cândva Maestrului Osman în sufletul meu.

— Miniaturistul, a zis Unchiul cu o expresie mulțumită de sine, îşi zămisleşte pictura ascultând de propria-i conştiință

şi urmând rânduielile în care crede el, fără a se teme de nimic. Nu-i pasă de ceea ce vor spune duşmanii lui, habotnicii, invidioşii.

„Dar Unchiul nu este miniaturist", mă gândeam eu în vreme ce-i sărutam înlăcrimat mâna acoperită de pete cafenii. M-am ruşinat însă îndată de acest gând. Parcă altcineva îmi strecurase, cu sila, în minte această idee diavolească şi neobrăzată. Cu toate acestea, ştiţi şi dumneavoastră că ceea ce gândeam era adevărat.

— Nu mă tem de ei, a zis Unchiul. Pentru că nu mă tem de moarte.

Cine erau „ei"? Am dat din cap, ca şi cum aş fi priceput ce spusese. Dar din mine se ridica totodată un fel de mânie. Am văzut că vechea carte aflată chiar lângă Unchiul era *Cartea sufletului* de El-Cevziyye. Ramoliţii care-şi doresc să crape se dau în vânt după cartea asta, în care se povestesc aventurile sufletului după moarte. De când am venit aici am zărit un singur lucru nou în tipsii, pe cutia cu instrumente de scris şi pe cufăr, printre călimările de purtat la brâu, ascuţitorile şi cuţitele de retezat condeie, printre sticlele obişnuite de cerneală şi cutiile cu condeie: o călimară de bronz.

— Să arătăm că nu ne temem de ei, am zis, cu ceva curaj. Scoate la iveală ultima pictură, să le-o arătăm.

— Asta nu dovedeşte oare că punem preţ pe clevetelile lor, cel puţin atât cât să le luăm în serios? N-am făcut nimic înspăimântător, ca să ne fie frică. Ce altceva te îndreptăţeşte să te temi atât de mult?

M-a mângâiat pe păr, părinteşte. M-am temut să nu-mi ţâşnească din nou lacrimile şi l-am îmbrăţişat.

— Ştiu de ce a fost ucis bietul Delicat Efendi, am zis cu însufleţire. Delicat Efendi urma să-i asmuţă împotriva noastră pe oamenii lui Nusret Hogea din Erzurum, răspândind vorbe de ocară cu privire la dumneata, la cartea dumitale, la noi. Socotea el că aici s-a săvârşit o blasfemie, că noi ne-am plecat Diavolului, şi începuse să spună acest lucru în dreapta şi-n stânga, să-i aţâţe împotriva dumitale pe

ceilalți miniaturişti care lucrau la carte. Nu ştiu de ce a făcut asta aşa, dintr-o dată. Poate din invidie, poate pentru că i s-a închinat Diavolului. Ceilalți miniaturişti care lucrau la cartea dumitale au auzit şi ei cât era de hotărât Delicat Efendi să ne nenorocească pe toți. Poți să presupui că toți s-au înspăimântat, că toți au fost cuprinşi de nelinişte, la fel ca mine. Unul dintre ei - prins, în miez de noapte, la înghesuială de Delicat Efendi, care-l îmboldea împotriva dumitale, a noastră, a cărții noastre, a picturii, a miniaturii, a tuturor lucrurilor în care credem - a fost biruit de îngrijorare, l-a ucis pe ticălos şi l-a aruncat în puț.

— Ticălos?

— Delicat Efendi era lipsit de bună-cuviință, un trădător de joasă speță, am zis. Era josnic! am strigat de parcă s-ar fi aflat în fața mea.

S-a aşternut tăcerea. Se temea oare de mine? Eu mă temeam de mine! Parcă aş fi fost prins în vârtejul mâniei şi al minții altcuiva, dar era plăcut.

— Cine este acest miniaturist cuprins de îngrijorare, asemenea ție şi miniaturistului din Ispahan? Cine l-a omorât?

— Nu ştiu, am zis.

Dar am dorit să priceapă, după chipul meu, că mințeam, înțelegeam că greşisem peste măsură venind aici. Dar nu eram soiul de om care să se lase copleşit de vinovăție şi remuşcare. Vedeam că Unchiul era neliniştit din pricina mea, iar asta îmi plăcea şi îmi dădea putere. M-am gândit repede că, dacă va pricepe bine că eram un ucigaş şi se va teme de mine, va da la iveală ultima pictură, pe care doream s-o văd nu ca să-mi dau seama dacă în ea stăruia sau nu vreo blasfemie, ci din curiozitatea de a şti cum era, şi că mi-o va arăta.

— E important oare cine l-a ucis pe neisprăvitul ăla? am întrebat. N-a făcut o treabă bună cel care l-a curățat?

Faptul că nu mă privea în ochi mi-a dat curaj. Persoanele însemnate, care se socotesc mai bune şi mai virtuoase decât

tine, nu te pot privi în ochi când le este ruşine pentru tine. Poate şi pentru că se gândesc să te pârască şi să te dea pe mâna schingiuitorului, a călăului.

Afară, chiar în faţa porţii, câinii au început să latre ca turbaţi.

— Iar ninge, am zis. Unde sunt toţi, la ceasul acesta de seară? De ce te-au lăsat aşa acasă, singur-singurel, şi au plecat? Nici măcar o lumânare n-au aprins.

— Asta e foarte, foarte ciudat, a zis. Nu izbutesc deloc să pricep unde s-au dus.

Era atât de neprefăcut, încât l-am crezut pe de-a-ntregul şi am simţit încă o dată, sincer, că, deşi făceam haz pe seama lui cu ceilalţi miniaturişti, de fapt îl iubeam. N-am reuşit să-mi dau seama cum de a priceput imediat că inima mi-a fost potopită, o clipă, de un puternic simţământ de preţuire şi de dragoste faţă de el, motiv pentru care m-a mângâiat din nou pe păr, cu acea cuceritoare afecţiune părintească. Am simţit că pictura Maestrului Osman, inspirată de vechii maeştri din Herat, nu avea nici un viitor. Era un gând atât de ticălos, încât m-am speriat de mine însumi. Aşa ni se întâmplă tuturor după o năpastă: ne rugăm, cu o ultimă nădejde, ca lucrurile să-şi urmeze făgaşul de mai înainte, fără a lua seama că suntem ridicoli şi neghiobi.

— Să continuăm să lucrăm la miniaturile pentru cartea noastră, am zis. Să continue totul ca până acum.

— Printre miniaturişti se află un ucigaş. Am să continui cartea cu Negru Efendi.

Oare mă aţâţa, ca să-l omor?

— Unde e Negru acum? am zis. Unde sunt fata dumitale şi copiii?

Simţeam că aceste cuvinte îmi fuseseră parcă puse în gură de altcineva, dar nici nu mă puteam stăpâni. De acum încolo nu mai aveam nici o cale de a fi fericit şi de a nădăjdui. Puteam fi doar ager la minte şi zeflemitor şi simţeam, în dosul acestor doi ginni simpatici, întotdeauna hazlii, în dosul agerimii şi al zeflemelii, privegherea

Diavolului, care stăpânea asupra tuturor acestor purtări. În aceeaşi clipă, nenorociții de câini de dincolo de poartă au început să urle bezmetic, de parcă ar fi adulmecat miros de sânge.

Oare mai trăisem această clipă cu mult timp în urmă? Într-un oraş foarte îndepărtat, la un ceas care acum mi se părea foarte îndepărtat, în vreme ce afară cădea o zăpadă pe care n-aveam cum s-o văd, încercasem să-i vorbesc plângând unui moşneag, unui ramolit care mă învinuia la lumina lumânării că furasem din vopsea. Şi atunci, întocmai ca şi acum, câinii aflați acolo, departe, la poartă, începuseră să urle de parcă ar fi simțit miros de sânge. După bărbia plină de riduri, de boşorog rău şi trufaş, a Unchiului şi după ochii pe care, în cele din urmă, izbutise să şi-i ațintească necruțător asupra mea, pricepeam că nutrea dorința de a mă distruge. Trăiam acum această clipă ca pe o amintire precisă, dar ştearsă, aşa cum îmi revenea în minte acea împrejurare dezgustătoare din vremea uceniciei mele într-ale picturii, de la vârsta de zece ani, ca o imagine ale cărei contururi îmi rămâneau limpezi în minte, deşi palide.

Prin urmare, în vreme ce mă ridicam de pe locul în care stăteam, în vreme ce îi dădeam ocol, pe la spate, Unchiului şi luam în mână acea călimară nouă de bronz, uriaşă şi grea, aflată printre alte călimări, unele de sticlă, altele de porțelan ori de cristal, miniaturistul sârguincios din mintea mea, despre a cărui existență aflasem de la Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, picta parcă pentru mine, folosindu-se de linii precise şi de culori şterse, ceea ce făceam şi ceea ce vedeam, dar nu ca pe ceva trăit în acea clipă, ci ca pe o amintire foarte veche. Ei bine, în vise ne vedem din afară şi ne înfiorăm. Am spus, cu aceeaşi înfiorare, ținând în mână călimara aceea uriaşă de bronz, cu gura strâmtă:

— Am văzut o asemenea călimară pe vremea uceniciei, când aveam zece ani.

— E o călimară mongolă, veche de trei sute de ani, a zis Unchiul. A adus-o Negru de la Tabriz. Se foloseşte doar

pentru cerneală roşie.

Sigur că Diavolul era cel care mă îmboldea să-l lovesc din toate puterile, chiar atunci, cu călimara pe ramolitul plin de sine, în creierul lui de neghiob. Nu l-am ascultat. Şi am spus, cu nădejde prostească:

— Eu l-am ucis pe Delicat Efendi.

Înțelegeți de ce am spus-o cu nădejde, nu-i aşa? Năzuiam ca Unchiul să mă înțeleagă şi să mă ierte. Şi, de asemenea, să se teamă de mine şi să mă ajute.

29.Eu sunt Unchiul vostru

Când a spus că el l-a ucis pe Delicat Efendi, în încăpere s-a aşternut o tăcere lungă. M-am gândit că o să mă omoare şi pe mine. Inima mi-a bătut multă vreme cu putere. Venise oare aici ca să mă omoare sau să mărturisească şi să mă sperie? Ştia oare ce voia? M-am înfricoşat când am priceput că nu cunoşteam deloc inima acestui miniaturist minunat, căruia-i ştiam de ani de zile harul şi talentele. Simțeam cum se proțăpise de-acum în spatele meu, ținând în mână călimara aceea mare, pentru cerneală roşie, cum stătea chiar în ceafa mea, dar nu m-am întors să-l privesc în față. Ştiind că tăcerea mea îl tulbura, i-am zis:

— Câinii nu s-au potolit încă.

Iar am tăcut amândoi. De data asta, am înțeles că moartea sau, dimpotrivă, puterea de a scăpa din această urgie se afla în mâna mea, în ceea ce urma să-i spun. Tot ce ştiam despre el, dincolo de miniaturile şi de picturile lui, era că e deştept. Iar deşteptăciunea este un lucru cu care te poți mândri, dacă socoteşti că miniaturistul nu trebuie cu nici un chip să se mărturisească pe sine, să-şi arate sufletul în plămada sa. Bine, dar cum mă prinsese la înghesuială în casa cu desăvârşire goală? Mintea mea de bătrân cugeta cu iuțeală la aceste lucruri, dar era totodată buimacă, neputincioasă să iasă din joc. Unde era Şeküre?

— Ai înțeles mai demult că eu l-am omorât, nu-i aşa? a întrebat.

Nu înțelesesem; nu înainte de a mi-o spune chiar el. Mai mult, acum credeam, cu un cotlon al minții mele, că făcuse un lucru bun ucigându-l pe Delicat Efendi, ba chiar că, într-adevăr, răposatul meşter auritor, cuprins treptat de teamă,

ar fi adus poate nenorocirea pe capul nostru, al tuturor.

Aşa se face că în mine s-a născut un sentiment nelămurit de recunoştinţă faţă de ucigaşul cu care rămăsesem singur în casa pustie.

— Nu mă mir că l-ai omorât, am zis. Cei asemenea nouă, care trăiesc din cărţi, care le visează paginile, se tem cu toţii pe lumea asta de un singur lucru. În plus, noi ne îndeletnicim cu un lucru şi mai oprit, şi mai primejdios - ne îndeletnicim cu pictura într-un oraş musulman. Orice miniaturist încearcă un puternic imbold de a se socoti vinovat, aşa cum s-a întâmplat cu pictorul Şeyh Muhammed din Ispahan, un imbold de a se căi, de a se învinovăţi pe sine mai mult decât pe ceilalţi, de a avea remuşcări, pentru a cere astfel îndurare de la Dumnezeu şi de la comunitate. Ne izvodim cărţile în mare taină, ca păcătoşii şi, de cele mai multe ori, de parcă am implora iertare. Ştiu nespus de bine că acest chip de a-ţi pleca fruntea în faţa atacurilor hogilor, ale predicatorilor, ale cadiilor, ale şeicilor, acest necontenit sentiment de vinovăţie ucide imaginaţia miniaturistului, dar, în egală măsură, o şi hrăneşte.

— Adică nu mă condamni că l-am curăţat pe Delicat Efendi, cel fără de minte?!

— Ceea ce mă atrage în scriere, în miniatură, în pictură este cuprins, iată, în această teamă. Pricina pentru care ne închinăm viaţa picturii şi cărţilor, îngenuncheaţi în faţa paginilor de dimineaţa până seara şi apoi noaptea, la lumina lumânării, până orbim, nu o constituie banii şi favorurile, ci fuga de forfota celorlalţi, de gloată. Dar să ni se spună că suntem lipsiţi de credinţă! Câtă suferinţă nu-i provoacă adevăratului, talentatului plăsmuitor o astfel de tăgadă! Or, adevărata pictură este tăinuită tocmai în lucrul acesta nemaivăzut, nemaiauzit. În pictura despre care toată lumea va spune, în prima clipă, că este proastă, neizbutită, lipsită de credinţă. Adevăratul pictor ştie, pe de o parte, că trebuie să ajungă acolo, dar se teme, pe de altă parte, de singurătatea acelui tărâm. Dar cine poate ţine piept o viaţă

întreagă unei asemenea existențe, pline de teamă, trăite pe muchie de cuțit? Miniaturistul este primul dintre toți care crede că se poate mântui de temerile care l-au bântuit ani de zile învinuindu-se pe sine. Ceilalți îl cred şi îi pun foc doar atunci când îşi mărturiseşte singur vina. În ceea ce-l priveşte pe miniaturistul din Ispahan, a făcut el însuşi acest lucru.

— Tu nu eşti miniaturist, a zis, iar eu nu l-am ucis pentru că mă temeam.

— L-ai ucis pentru că doreai să pictezi fără teamă, aşa cum năzuieşti tu!

Miniaturistul care năzuia să devină ucigaşul meu a spus, pentru prima oară după multă vreme, un lucru foarte înțelept:

— Ştiu că spui toate acestea pentru a mă amăgi, pentru a mă linişti, pentru a ieşi din această împrejurare, a zis, şi a adăugat: Dar ceea ce spui este adevărat. Vreau să pricepi. Ascultă-mă.

M-am întors şi l-am privit în ochi. Faptul că, în vreme ce vorbea cu mine, lăsase cu totul la o parte vechile rânduieli era un semn că gândurile îi erau în altă parte. Dar unde?

— Nu te teme, nu e din lipsă de prețuire față de dumneata, a zis.

În vreme ce trecea din spatele în fața mea, a scos un hohot de râs, dar acesta avea în el ceva nespus de dureros.

— Cum se petrece acum, iată, a zis. Fac un lucru, dar parcă nu sunt eu cel care-l face. Parcă în mine ar viețui ceva care se zbate şi mă împinge să fac rău. Dar am, totodată, mare nevoie de acel ceva. La fel se întâmplă şi în privința picturii.

— Astea sunt prostii băbeşti despre Diavol.

— Adică mint?

Am simțit că nu avea destulă îndrăzneală să mă omoare şi că, din această pricină, dorea să-l enervez.

— Nu minți. Dar ți-e cu neputință să ştii ce simți în străfundul tău.

— Nu, ştiu foarte bine ce se află în mine. Din cauza

dumitale ne-am cufundat în păcat până în gât, fără să ne dăm seama. Acum îmi spui să fiu mai îndrăzneț. Din cauza dumitale am ajuns un ucigaş. Câinii ăia turbați ai lui Nusret Hogea or să ne ucidă pe toți.

Necrezând nici el ce spunea, striga şi mai tare, strângând în mână călimara cu şi mai multă mânie. Oare nu-i auzea nimeni țipetele - vreun trecător de pe strada înzăpezită, care să vină la noi?

— Cum s-a făcut de l-ai omorât? am întrebat, mai degrabă ca să câştig timp decât din curiozitate. Cum de v-ați petrecut la puțul acela?

— Delicat Efendi a fost cel care m-a găsit pe mine, în noaptea în care a plecat de la dumneata, a zis, cu o dorință de a povesti la care nu mă aşteptam deloc. A spus că a văzut ultima pictură, care se întindea pe două pagini. M-am străduit multă vreme să-l fac să se răzgândească, pentru a nu stârni zarvă pe seama ei. L-am convins să meargă în locul acela pustiit de incendiu şi i-am zis că aveam bani ascunşi lângă puț. Când a auzit de bani, m-a crezut. Nu există dovadă mai bună că miniaturiştii lucrează pentru bani. Nu din pricina asta sunt supărat; era un miniaturist cu har, unul obişnuit. Era gata să sape în pământul înghețat cu unghiile. Dacă aş fi avut galbeni îngropați lângă fântână, nici măcar nu ar mai fi trebuit să-l ucid. Se pare că ți-ai ales un nemernic pentru a-ți face auririle. Mâna răposatului era sigură, dar aurirea pe care o înfăptuia, alegerea şi întrebuințarea culorilor erau lipsite de strălucire. În plus, n-am lăsat nici o urmă. Spune-mi, care este miezul a ceea ce se numeşte stil? Chinezii vorbesc şi ei despre culoarea talentului miniaturistului, despre stil. Oare miniaturistul bun trebuie sau nu trebuie să aibă un stil care să-l deosebească de ceilalți?

— Un stil nou nu depinde de dorința miniaturistului, nu te teme, am zis. Moare un prinț, un şah pierde războaie, se sfârşeşte o epocă despre care se credea că nu se va sfârşi niciodată, se închide un atelier de pictură, iar miniaturiştii

care-l însufleţeau se împrăştie şi îşi găsesc de lucru pe alte meleaguri, îşi caută alţi proteguitori amatori de cărţi. Într-o bună zi, un padişah îi adună cu drag în cortul, în seraiul său pe miniaturiştii pribegi sosiţi din felurite ţări - să zicem că de la Herat şi de la Alep -, buimaci, dar înzestraţi cu har, şi îşi întemeiază cu strădanii un atelier propriu de pictură. Chiar dacă la început miniaturiştii, care n-au avut răgazul de a se deprinde unul cu altul, pictează potrivit vechilor meşteşuguri cunoscute, între ei se ivesc mai apoi o asemănare, o confruntare şi o învoială, aşa cum se întâmplă cu copiii care, trăind împreună pe stradă, devin buni prieteni. Ceea ce iese la iveală după asemenea înfruntări, invidii, urzeli, după lucrul cu miniatura şi culoarea, care se întinde pe parcursul a ani şi ani, este un nou stil. Cel mai strălucitor, cel mai dăruit cu har dintre miniaturiştii acelui atelier este cel care-i scoate cel mai mult în evidenţă stilul. Să-l numim şi cel mai norocos dintre ei. Celorlalţi le revine doar îndatorirea de a urma la nesfârşit acel stil, de a-l desăvârşi, ba chiar de a-i da lustru.

M-a întrebat, fără a mă putea privi în ochi, cu o expresie neaşteptat de blândă, cerşindu-mi deopotrivă sinceritatea şi bunăvoinţa şi, în orice caz, tremurând ca o fecioară:

— Eu am un stil?

Am crezut, o clipă, că îmi vor da lacrimile. Străduindu-mă din răsputeri să fiu duios, afectuos şi bun, i-am spus înadins ceea ce credeam:

— Tu eşti miniaturistul cel mai plin de har, cu mâna cea mai plină de vrajă, cu ochiul cel mai rafinat, eşti miniaturistul cel mai minunat pe care l-am văzut în viaţa mea, vreme de mai bine de şaizeci de ani. Dacă aş avea în faţă o pictură pe care s-o fi atins o mie de plămăditori, în devălmăşie, aş putea deosebi şi recunoaşte imediat tuşa miraculosului condei cu care ai fost înzestrat de Dumnezeu.

— Şi eu gândesc la fel, dar dumneata nu eşti îndeajuns de deştept ca să pricepi taina harului meu, a zis. Acum minţi pentru că te temi de mine. Cu toate astea, vorbeşte-mi despre

meşteşugul meu.

— Condeiul tău găseşte de îndată linia potrivită, de parcă nici măcar nu l-ai atinge - o face de la sine. Cât de adevărat, dar şi cât de zeflemitor este ceea ce înfăţişează el! Încordarea ce izvorăşte din privirile pe care şi le aruncă oamenii, din orânduirea paginii, din tâlcul textului se preschimbă, în pictura ta, atunci când zămisleşti o scenă cu multe personaje într-o şoaptă fără sfârşit. Eu îți privesc miniaturile şi revin mereu la ele ca să ascult această şoaptă; îmi dau seama zâmbind că, la fiecare revenire, tâlcul se schimbă şi, cum să-ți spun, mă reapuc să-ți citesc pictura ca pe o scriere. Astfel, pe măsură ce aceste straturi de înțeles se desfac unul după altul, iese la iveală o profunzime care, chiar după felul de a vedea al maeştrilor frânci, merge foarte departe.

— Hmmm! Bine. Lasă-i pe maeştrii frânci. Mai spune.

— Condeiul tău este, într-adevăr, atât de miraculos, atât de plin de vigoare, încât cel care-ți priveşte pictura ar putea crede că se uită nu la univers, ci la ceea ce ai desenat tu. Astfel tu, cu harul tău, poți nu doar să-l abați de la calea credinței pe omul cel mai statornic în credință, ci şi să-l aduci, prin pictură, pe calea lui Dumnezeu chiar şi pe cel mai fără de nădejde necredincios.

— E adevărat, dar nu ştiu dacă asta e o laudă. Mai spune.

— Nici un miniaturist nu stăpâneşte ca tine consistența vopselei, tainele ei. Tu eşti cel care zămisleşte întotdeauna cele mai strălucitoare, mai vii, mai adevărate culori.

— Bine. Altceva?

— Ştii că tu eşti cel mai mare miniaturist de la Behzad şi, de asemenea, de la Mir Seyyid Ali încoace.

— E adevărat, ştiu asta. Dar dacă şi tu o ştii, de ce îți faci cartea cu individul ăla de rând care este Negru Efendi, şi nu cu mine?

— Pentru treaba pe care o face el, nu e nevoie să ai nici măcar har de miniaturist, am zis. Asta, unu la mână. Doi, el nu este un ucigaş, ca tine.

Mi-a zâmbit cu multă blândețe, răspunzând la râsul meu care oglindea generozitate. Simțeam că urma să scap de acest vis urât folosindu-mă cu iscusință de o asemenea expresie a chipului. În felul acesta, cum eu deschisesem discuția, ne-am pus pe un taifas plăcut cu privire la călimara mongolă de bronz pe care o ținea în mână - un taifas nu ca de la tată la fiu, ci ca între doi bătrâni curioşi, înzestrați cu multă pricepere. Despre greutatea bronzului, despre echilibrul călimării, despre adâncimea gâtului ei, despre lungimea condeielor vechilor caligrafi şi, în vreme ce se ridica în picioare, în fața mea, despre tainele cernelii roşii, a cărei vârtoşenie o simțeai atunci când scuturai uşor, uşor călimara... Am vorbit despre faptul că, dacă mongolii n-ar fi purtat tainele cernelii roşii, deprinse de la maeştrii chinezi, până în Horasan, până la Buhara, la Herat, noi n-am fi putut zămisli cu nici un chip aceste picturi la Istanbul. Părea că, pe măsură ce vorbeam, timpul însuşi îşi modifica densitatea, asemenea vopselelor, şi că, pe măsură ce trecea vremea, se pierdea şi momentul potrivit. Un cotlon al minții mele se întreba necontenit de ce nu era încă nimeni acasă şi îmi doream să-l văd lăsând din mână călimara aceea grea.

— Oare, când va fi isprăvită cartea ta, cei care îmi vor privi picturile îmi vor înțelege harul? a întrebat el, cu aerul firesc al vechilor noastre deprinderi de lucru.

— Dacă va voi Domnul să sfârşim această carte într-o bună zi, Preasfântul Nostru Padişah o va lua în mână şi va arunca o privire asupra ei, va cerceta, desigur, dacă am folosit ori nu cum se cuvine foițele de aur, îşi va privi portretul îndelung, ca pe o scriere care-i înfățişează trăsăturile şi, aşa cum fac toți padişahii, va fi cuprins de admirație nu față de minunata noastră pictură, ci față de sine, iar mai apoi, dacă-şi va lua răgazul priincios şi va privi miracolele pe care le-am înfăptuit cu nesfârşite strădanii, cu prețul luminii ochilor, cu ardoare, inspirați deopotrivă de Orient şi de Occident, ce recunoştința se va răsfrânge asupra noastră?! Ştii şi tu că, dacă nu se întâmplă o minune, nu va

întreba niciodată cine a făcut cutare chenar, cui i se datorează aurirea, cine a pictat cutare om şi cutare cal şi că va cetlui cartea în vistierie. În ciuda acestui fapt însă, noi pictăm mereu, ca toţi cei dăruiţi cu har, nădăjduind că într-o bună zi se va întâmpla şi acea minune.

Am tăcut puţin. Parcă aşteptam amândoi ceva, răbdători.

— Când se va întâmpla acea minune? a întrebat el. Când vor fi înţelese *cu adevărat* nenumăratele miniaturi pe care le-am făurit până ce ne-am istovit lumina ochilor? Când ne vor dărui acea dragoste la care am... la care avem dreptul?

— Niciodată!

— Cum adică?!

— Nu-ţi vor dărui niciodată ceea ce doreşti, i-am zis. Iar pe viitor vei fi înţeles şi mai puţin.

— Cărţile dăinuie vreme de secole, a zis cu o expresie trufaşă, dar fără a crede pe de-a-ntregul ceea ce spunea.

— La nici unul dintre maeştrii italieni nu există poezia, sensibilitatea, puritatea şi strălucirea culorilor tale, credemă. Dar picturile lor sunt mai convingătoare, seamănă mai mult cu viaţa însăşi. Ei nu pictează lumea ca şi cum ar vedea-o din înaltul unui minaret şi fără a lua seama la ceea ce numesc perspectivă, ci o pictează aşa cum se vede ea de pe stradă, iar dacă nu, din odaia prinţului, laolaltă cu aşternutul şi plapuma, cu masa, cu oglinda, cu tigrul, cu fiica şi cu banii lui; ei pictează totul, ştii asta. Eu nu cred în tot ceea ce fac ei; ideea că pictura imită lumea de-a dreptul mi se pare o copilărie, îmi răneşte sentimentele. Dar picturile pe care le făuresc potrivit acestui nou meşteşug au o asemenea putere de atracţie! Ei pictează tot ceea ce observă ochiul, întocmai aşa cum observă el. Pictează ceea ce văd, în vreme ce noi pictăm ceea ce privim. De îndată ce vezi ceea ce zămislesc ei, pricepi că singura cale de a-ţi face chipul să dăinuie până la sfârşitul lumii trece prin meşteşugul frâncilor. Puterea de atracţie a acestui crez este atât de mare, încât toţi croitorii, măcelarii, soldaţii, popii, băcanii... toată lumea, toţi cei din ţările frâncilor, nu doar cei de la Veneţia,

se lasă pictați astfel. Pentru că, privind doar o dată acele portrete, jinduieşti şi tu să te vezi astfel, vrei să crezi că eşti o ființă diferită de celelalte, o ființă fără asemănare, deosebită şi stranie. Faptul de a-l picta pe om nu aşa cum îl vede mintea, ci aşa cum îl vede ochiul, potrivit noilor meşteşuguri, îți dă acest prilej. Într-o bună zi, în vremurile ce vor veni, toți vor picta ca ei. Când se va rosti cuvântul „pictură", toată lumea va înțelege prin asta ceea ce împlinesc ei! Aici, până şi netotul de croitor, bietul de el, care nu se pricepe deloc la pictură, va dori să i se facă un asemenea portret, aşa încât, uitându-se la încrețiturile nasului, să poată crede că este nu un prost de rând, ci o persoană cu totul deosebită, fără seamăn.

— Ei, atunci o să facem şi noi asemenea portrete, a zis ucigaşul, glumeț.

— N-o să facem! am zis. N-ai aflat de la răposatul Delicat Efendi, pe care l-ai ucis, cât de tare se tem ei să nu devină nişte imitatori ai frâncilor? Şi chiar dacă nu s-ar teme şi ar face o încercare, tot acelaşi lucru ar fi. În cele din urmă, meşteşugurile noastre vor pieri, iar culorile vor păli. Nimeni nu va mai fi interesat de cărțile, de miniaturile noastre. Nici măcar cei împătimiți de ele nu vor mai pricepe nimic şi vor întreba, țuguindu-şi buzele, de ce le lipseşte perspectiva, ori poate că nu vor mai izbuti cu nici un chip să dea de cărți. Deoarece, odată cu indiferența, picturile şi cărțile noastre vor fi treptat înghițite şi spulberate de timp, de urgii. Pentru că guma arabică din legătura acestor cărți se face din peşte, oase şi miere, iar paginile le-au fost fățuite cu ou şi amidon, şoareci lacomi, fără de ruşine, se vor înfrupta din paginile lor, vor fi roase şi nimicite de furnici, de cari, de o mie şi unu de soiuri de gândaci. Volumele vor fi desfăcute-n bucăți, paginile vor fi rupte; tâlhari, slujitori nepăsători, copii, femei care aprind focul vor rupe, fără a sta prea mult pe gânduri, paginile şi miniaturile. Prinți aflați la vârsta copilăriei vor vătăma picturile cu condeiele lor de jucărie, le vor scobi oamenilor ochii, îşi vor lăsa mucii pe pagini, vor mâzgăli

chenarele cu negru; cei ce vorbesc mereu despre păcat vor ponegri totul şi ne vor sfâşia miniaturile, le vor tăia, le vor folosi, poate, pentru a zămisli alte picturi sau pentru a se juca şi a se veseli cu ele. În vreme ce mamele ne vor rupe lucrările, pe motiv că sunt deocheate, taţii şi fraţii mai mari se vor aţâţa singuri şi-şi vor lepăda sămânţa pe picturile cu femei; paginile se vor lipi unele de altele nu doar din această pricină, ci şi din pricina noroiului, a umezelii, a lipiciului prost, a scuipatului şi a năclăielii cu felurite mizerii şi bucate. Iar în locurile în care se vor lipi vor înflori pete de mucegai şi murdărie, ca nişte buboaie. Mai apoi, cărţile ne vor fi nimicite de ploi, de acoperişuri găurite, de torente, de valuri de noroi. Iar cea din urmă carte neîntinată ce se va ivi, ca prin minune, de pe fundul vreunui cufăr miraculos, cu desăvârşire uscat, va fi desigur înghiţită şi făcută scrum într-o bună zi de flăcările unui foc necruţător, laolaltă cu paginile rupte, găurite, decolorate, cu neputinţă de citit, preschimbate de ape, de umezeală, de gândaci şi de indiferenţă într-un fel de pastă. Există, oare, mahala din Istanbul care să nu fi ars şi să nu fi fost mistuită de vâlvătaie o dată la douăzeci de ani, ca să mai dăinuie cărţile pe care le adăpostea? Ce miniaturist poate visa că miracolele sale vor supravieţui mai mult de o sută de ani în acest oraş în care, o dată la trei ani, sunt distruse mai multe cărţi şi mai multe biblioteci decât au ars şi au prădat mongolii la Bagdad, şi că, privindu-i-se într-o bună zi miniaturile, va fi pomenit ca Behzad? Nu numai ceea ce înfăptuim noi, ci tot ceea ce s-a înfăptuit de veacuri în lumea aceasta va fi nimicit de foc, de viermi, de nepăsare. În felul acesta, privirea mândră cu care îl contemplă, de la fereastră, Şirin pe Husrev, chipul minunat în care Husrev o priveşte, la rândul său, pe Şirin, care se scalda la lumina lunii, lupta lui Rustem cu Demonul cel Alb, pe fundul puţului, şi uciderea acestuia, tristeţea încercată de Mecnun, cel smintit din dragoste, în vreme ce se întovărăşeşte în deşert cu tigrul alb şi cu capra sălbatică, felul în care necredinciosul câine ciobănesc, care îi dăruise o oaie din

turma pe care o păzea lupoaicei cu care se împerechea în fiecare noapte, este prins şi spânzurat de un copac, toate decoraţiunile pentru chenare, cu flori, îngeri, ramuri înfrunzite, păsări şi lacrimi, toţi cântătorii din lăută, zămisliţi pentru a împodobi misterioasele poezii ale lui Hafez, toate decoraţiunile de pe pereţi, care au prăpădit ochii a mii, a zeci de mii de ucenici miniaturişti şi i-au orbit pe maeştri, toate distihurile de pe uşi, de pe micile *levha*[1] atârnate pe pereţi şi tăinuite de rame care se întrepătrund în cuprinsul picturii, semnăturile sfioase ascunse prin funduri de dulapuri, prin unghere, pe faţade, prin locuri gemând de lume, pe sub ciulini, printre stânci, toate florile de pe plăpumile care-i acoperă pe îndrăgostiţi, toate capetele de ghiauri descăpăţânaţi care veghează răbdătoare, pe margine, în răstimpul asaltului victorios al răposatului bunic al Padişahului Nostru asupra cetăţii vrăjmaşe, toate tunurile, puştile, corturile care se zăresc în depărtare în vreme ce solul necredincioşilor sărută picioarele străbunicului Padişahului Nostru, la a căror pictare ai participat şi tu în tinereţe, toţi diavolii cu coarne ori fără, cu coadă ori fără, cu dinţi ascuţiţi, cu unghii ascuţite, miile de păsări de toate soiurile, între care pupăza cea înţeleaptă, vrabia cea săltăreaţă, stângaciul erete, privighetoarea poetă, pisicile tihnite, câinii fără tihnă, norii grăbiţi, ierburile mărunte şi plăcute privirii care se repetă în mii de picturi, stâncile ale căror umbre au fost schiţate cu stângăcie şi zecile de mii de chiparoşi ale căror frunze au fost desenate pe rând, una câte una, cu răbdare de sfânt, platanul şi rodiul, seraiurile plăsmuite după modele de pe vremea lui Timur ori a Şahului Tahmasp, dar strecurate în poveşti din vremuri mai îndepărtate, cu sutele lor de mii de ţigle, zecile de mii de prinţi întristaţi şezând pe covoare minunate aşternute pe flori de câmp, între copaci înfloriţi, la

[1] Inscripţie înrămată, care cuprindea adeseori formule rituale ori versete coranice şi constituia, de obicei, un adevărat exerciţiu de ingeniozitate pentru caligrafi.

vremea primăverii, care ascultă melodii cântate la felurite instrumente de femei frumoase şi flăcăi fermecători, toate acele picturi miraculoase pe porţelanuri şi covoare, care-şi datorează desăvârşirea lacrimilor şi bătăilor încasate, în ultimii o sută cincizeci de ani, de mii de ucenici miniaturişti, de la Samarkand la Istanbul, toate acele grădini minunate şi acei ereţi, pe care tu continui să îi zugrăveşti cu aceeaşi însufleţire, neasemuitele scene de moarte şi de luptă, padişahii care vânează cu graţie şi gazelele sperioase care aleargă cu aceeaşi gingăşie, şahii care pier, duşmanii care cad prinşi, galioanele ghiaure şi oraşele inamice, toate acele strălucitoare nopţi întunecate care străluminează din condeiul tău de parcă întunericul ar pica din el picătură cu picătură, stelele, chiparoşii ca nişte stafii şi picturile despre dragoste şi moarte pe care le-ai colorat în roşu - toate, absolut toate vor fi nimicite!

M-a lovit în cap cu călimara, din toate puterile.

Din pricina forţei loviturii, m-am aplecat în faţă. Am simţit o durere cumplită, pe care n-aş putea-o descrie în nici un fel. Părea că, pentru o clipă, întreaga lume fusese cuprinsă de durerea mea şi se făcuse galbenă ca ceara. Deşi o parte a minţii mele pricepea că ceea ce mi se întâmplase fusese săvârşit cu bună-ştiinţă, o altă parte a ei, care nu mai judeca bine, voia să-i spună - în ciuda loviturii, sau poate tocmai din pricina ei -, cu întristătoare bună intenţie, smintitului care năzuia să devină ucigaşul meu: „Indurare, mă faci să sufăr degeaba."

M-a mai lovit o dată în cap cu călimara de bronz.

Acea latură lipsită de judecată a minţii mele a priceput, de această dată, că nu era vorba de greşeală, ci de sminteală, de furie, iar în cele din urmă, chiar de moarte. M-am speriat atât de tare, încât am început să urlu din răsputeri. Dacă mi-ar fi pictat cineva ţipătul, ar fi fost verde ca prazul. Am înţeles că nu va putea auzi nimeni această culoare în întunericul serii, pe străzile pustii, şi că eram cu desăvârşire singur.

S-a înspăimântat de țipătul meu şi s-a oprit. O clipă, ne-am privit drept în ochi. Am văzut, în pupilele lui, odată cu groaza şi ruşinea, că se obişnuise cu ceea ce făptuia şi că se împăcase cu acest lucru. Nu era maestrul miniaturist pe care-l cunoşteam eu, ci un străin de departe, pus pe rele, care nici măcar nu mai vorbea limba mea. Iar acest lucru a făcut ca singurătatea pe care o încercam în acea clipă să pară că durează de secole. Am vrut să-l apuc de mână, ca şi cum m-aş fi agățat de această lume; nu mi-a fost de nici un folos. L-am implorat, sau am crezut că asta fac:

— Fiule, fiule, nu mă ucide!

Parcă nici nu m-a auzit, aşa cum se întâmplă în vis.

M-a mai lovit o dată cu călimara în cap.

Mintea mea, ceea ce vedeam, amintirile, ochii, toate s-au învălmăşit, de parcă toate prinseseră forma spaimei mele. Nu vedeam nici o culoare şi pricepeam că toate culorile se preschimbaseră în roşu. Ceea ce socoteam că era sângele meu era parcă cerneală roşie. Iar ceea ce avea el pe mână şi despre care crezusem că era cerneală era, de fapt, sângele meu cel roşu, care nu mai contenea să curgă.

Şi cât de nedrept, cât de crud, cât de nemilos găseam că este să mori în clipa aceea! Dar locul spre care mă purta, treptat, capul meu cel bătrân potopit de sânge se afla aici. Apoi, am băgat de seamă. Amintirile mele erau strălucitor de albe, ca zăpada de afară. Capul mă durea şi-mi zvâcnea cu putere.

Acum vă voi povesti moartea mea. Ați priceput, poate, de multă vreme că moartea nu este sfârşitul tuturor lucrurilor; asta e sigur. Dar, aşa cum scriu toate cărțile, este ceva neînchipuit de dureros. Nu era vorba doar de căpățâna mea făcută zob, de creier, ci aveam simțământul că fiecare ungher al trupului meu era pătruns de junghiuri ascuțite, care se amestecau între ele. Este atât de greu să înduri această nemăsurată suferință, încât o parte a minții mele se opintea către un somn liniştit, pe care-l socotea singura cale de a uita de ea.

Înainte de a muri, mi-am amintit de un basm siriac pe care-l auzisem la sfârşitul copilăriei. Un bătrân singur se trezeşte în miez de noapte şi se scoală să bea un pahar cu apă. Pune paharul pe măsuța lui cu trei picioare, când, ce să vadă, lumânarea aflată acolo se făcuse nevăzută. Unde? Din odaie se strecoară o fâşie subțire de lumină. Merge pe urmele luminii, se întoarce, intră în camera lui şi, ce vede, în patul lui zace altcineva, cu lumânarea în mână. întreabă: „Cine eşti?" „Moartea", zice străinul. Bătrânul se cufundă o clipă într-o tăcere misterioasă. „Ai venit, aşadar", îi spune apoi. „Da", zice moartea, mulțumită. Bătrânul îi zice hotărât: „Nu, eşti visul meu rămas la jumătate." Suflă degrabă în lumânarea din mâna străinului şi totul se cufundă în întuneric. Bătrânul se vâră la loc în aşternutul gol şi se culcă. Apoi mai trăieşte încă douăzeci de ani.

Pricepeam că mie nu mi se va întâmpla acelaşi lucru. Căci, în vremea asta, mă mai lovise o dată cu călimara în cap! Mă încerca o durere atât de surdă, încât mai simțeam încă, nelămurit, cum mă lovea în cap. Şi el, ca şi călimara, ca şi încăperea luminată slab de lumânare începuseră de-acum să se şteargă, să se piardă în depărtare.

Cu toate acestea, încă trăiam; pricepeam asta după dorința de a mă agăța de aceasta lume, de a fugi, după mişcările pe care le săvârşeau mâinile şi brațele mele pentru a-mi apăra capul şi fața însângerată, după faptul că, la un moment dat, mi-am muşcat, cred, încheietura mâinii şi după lovitura pe care mi-a mai tras-o o dată, în față, cu călimara.

Cred că ne-am luat la bătaie - dacă asta se poate numi bătaie. Era foarte puternic şi totodată foarte mânios. M-a întins pe spate. Mi-a apăsat umerii cu genunchii, m-a țintuit la pământ şi mi-a spus ceva cu nemăsurată neobrăzare, mie, bătrânului aflat pe moarte. Poate pentru că nu-l puteam pricepe şi auzi, pentru că nu-l puteam privi în ochii însetați de sânge, m-a mai lovit o dată cu călimara în cap. Chipul, ochii, creştetul capului i se înroşiseră de cerneala care țâşnea din călimară şi cred că şi de sângele care țâşnea din mine.

Am închis ochii, întristat de faptul că ultimul lucru pe care urma să-l văd pe lume era fața acestui om care mă duşmănea, îndată după aceea am zărit o lumină străvezie, blândă. Lumina era la fel de plăcută şi de ademenitoare ca somnul despre care credeam că avea să pună stavilă tuturor încercărilor mele. Am văzut că în ea se afla cineva. Am întrebat, ca un copil:

— Cine eşti?

— Sunt Azrail, a zis. Eu sunt cel ce pune capăt călătoriei omului în această lume. Eu sunt cel care-i desparte pe copii de mamele lor, pe soții de soții lor, pe iubiți unul de altul, pe tați de fiicele lor. Nu e ființă pe lumea aceasta care să nu dea ochii cu mine.

Când am priceput că moartea era de neevitat, am început să plâng.

Iar plânsul mă făcea să sufăr de sete din străfunduri. Exista, pe de o parte, durerea care, pe măsură ce se întețea, mă amețea cu totul, iar lăcaşul ei era aprig şi nemilos - un lăcaş în care chipul şi ochii mei erau înecați în sânge. Exista, pe de altă parte, lăcaşul în care graba şi cruzimea luau sfârşit, dar locul acela îmi părea străin şi înspăimântător. Deoarece ştiam că lumea morților era lumea luminată în care mă chema Azrail, mă temeam de locul acela. Dar, pe de altă parte, pricepeam că nu voi mai putea adăsta prea multă vreme pe lumea aceasta care mă făcea să mă perpelesc şi să urlu de durere, pricepeam că pe acest tărâm al suferinței crâncene şi al caznei nu mai rămăsese nici un ungher tihnit pentru mine. Părea că spre a putea rămâne aici trebuia să îndur, trăind, suferința aceea cruntă, iar de un asemenea lucru nu mai eram în stare, cu bătrânețea mea.

Aşa se face că, înainte chiar de a muri, mi-am dorit eu însumi să mor. Am priceput în acea clipă că lucrul la care nu aflasem răspuns în cărți, deşi îmi trudisem mintea toată viața, răspunsul la întrebarea „cum se face că toți oamenii izbutesc să moară, fără deosebire", sălăşluia în această dorință simplă. Aşa cum am priceput că moartea mă va face

mai înțelept.

Cu toate acestea însă, sufletul mi-era cuprins de nehotărârea celui care nu poate pleca într-o lungă călătorie fără a mai arunca, înainte, o privire asupra încăperii, lucrurilor, casei sale. Mi-am dorit, plin de neliniște, de dor, să-mi mai văd o dată fata. Mi-am dorit atât de nemăsurat acest lucru, încât am priceput că voi mai putea s-o aştept, o vreme, strângând din dinți, îndurând suferința şi setea, care sporeau neîncetat.

Aşa se face că lumina aceea ucigătoare şi plăcută din fața ochilor mei a mai pălit puțin, iar mintea mea şi-a deschis porțile către sunetele şi zgomotele lumii în care zăceam pe moarte. Auzeam cum ucigaşul meu umbla prin încăpere, cum deschidea dulapul, cum îmi răvăşea hârtiile, cum cotrobăia cu furie după ultima pictură, cum îşi băga nasul în borcanele mele cu vopsele, cum izbea cu piciorul în cufere, în cutii, în călimări, în suportul de carte. Am înțeles de asemenea că, din când în când, gemeam, că făceam mişcări dezordonate, ciudate cu brațele şi cu picioarele mele ostenite de bătrân. Am aşteptat.

Durerea nu-mi seca în nici un chip şi mi se făcea tot mai sete, nu mai izbuteam să țin piept, de-acum, doar strângând din dinți. Totuşi, am mai aşteptat o vreme.

Apoi mi-a trecut prin minte că, dacă venea acasă, fata mea se putea petrece cu ticălosul de ucigaş, dar nici măcar nu voiam să mă gândesc la aşa ceva. Tocmai atunci am simțit că acesta ieşea din odaie. Găsise, pesemne, ultima pictură.

Mi-era peste măsură de sete, dar cu toate astea, am mai aşteptat. Haide, fata mea, frumoasa mea Şeküre, vino!

N-a venit.

Nu mai puteam, de-acum, să rabd durerea. Am priceput că aveam să mă sting fără să-mi mai văd fata. Lucrul acesta mi-a părut atât de dureros, încât, de tristețe, mi-am dorit să mor. Tocmai atunci, în stânga mea s-a ivit un chip pe care nu-l mai văzusem niciodată şi care mi-a întins, zâmbind cu

bunătate, un pahar cu apă.

Uitând de toate, m-am repezit la apă cu lăcomie.

A tras paharul înapoi şi mi-a zis:

— Spune: „Profetul Mahomed a minţit!" Tăgăduieşte cele spuse de el!

Era Diavolul. Nu i-am răspuns şi nici nu m-am înspăimântat de el. Cum n-am crezut niciodată că a picta înseamnă a crede în el, am aşteptat cu nădejde, m-am gândit la nesfârşita călătorie care mă aştepta, la viitorul meu.

În aceeaşi clipă, s-a apropiat îngerul învăluit în lumină pe care-l văzusem ceva mai înainte, iar Diavolul a dispărut. O parte a minţii mele ştia că îngerul înconjurat de lumină care-l alungase pe Diavol era Azrail. Dar o altă parte, răzvrătită, a ei îmi reamintea că în *Cartea Apocalipsei* scria că Azrail este un înger cu o mie de aripi, care se întind de la Răsărit la Asfinţit - un înger care ţine în mâini întreaga lume.

În vreme ce mintea mi se tulbura de-a binelea, îngerul acela învăluit în lumină s-a apropiat de mine şi mi-a zis, ca şi cum ar fi vrut să mă ajute, cu o blândeţe aidoma celei de care vorbea Gazali în *Perlele măreţiei:*

— Deschide gura, ca să-ţi iasă sufletul.

— Din gura mea nu va ieşi nimic altceva decât *besmele*[1] , i-am răspuns.

Dar acesta era un ultim vicleşug. Pricepusem că nu mă voi putea împotrivi, că de-acum îmi sosise vremea. M-am ruşinat o clipă de faptul că lăsam în seama fetei mele, pe care nu aveam s-o mai văd niciodată, un trup însângerat, sluţit, vrednic de milă. Am tânjit să ies din lumea aceasta ca dintr-un veşmânt prea strâmt, care mă strângea.

Am deschis gura şi totul s-a colorat în mii de culori, ca în miniaturile care înfăţişau Călătoria în Noapte, în timpul căreia Profetul Nostru s-a preumblat prin Rai şi a fost învăluit într-o lumină măreaţă, de parcă ar fi fost poleită din

---

[1] Formula *bi-smi-Llahi-r-Rahmani-r-Rahim* (ar.) - „În numele lui Dumnezeu, Cel Milos şi Milostiv."

belşug cu apă de aur. Din ochi mi s-a prelins o lacrimă de durere. Din rărunchi, din gură mi-a ieşit o respirație greoaie şi totul s-a cufundat într-o tăcere miraculoasă.

Acum puteam vedea cum sufletul meu se desprinde uşor de trup, cum stăruie în mâna lui Azrail. Sufletul meu, de micimea unei albine, era învăluit în lumină şi, din pricina tremurului care-l cuprinsese în vreme ce-mi părăsea trupul, se legăna în mâna lui ca mercurul. Acum însă nu mai eram cu gândul la el, ci la lumea cu totul nouă în care pătrunsesem.

După atâtea suferințe, sufletul mi-a fost cuprins de pace, iar faptul de a fi murit nu-mi provoca suferință, aşa cum mă temusem; dimpotrivă, eram uşurat şi-mi dădeam seama că starea în care mă aflam în clipa aceea era veşnică, în vreme ce starea de strâmtorare, de apăsare pe care o încercasem pe când trăiam era trecătoare. De-acum, totul avea să rămână astfel, vreme de secole şi secole, până în Ziua Judecății de Apoi; nici nu mă plângeam, nici nu eram fericit de această împrejurare. Întâmplările care se năpustiseră cândva asupra mea, una după alta, cu mare iuțeală, erau înşirate acum într-un spațiu fără fruntarii şi se desfăşurau în acelaşi timp. Aşa cum se întâmplă în picturile mari, care se întind pe două pagini şi în care miniaturistul zeflemitor zugrăveşte altceva în fiecare colț, fără vreo legătură cu restul, nenumărate lucruri se petreceau acum în aceeaşi clipă.

30.Eu, Şeküre

Ningea atât de tare, încât zăpada îmi pătrundea prin văl şi îmi intra în ochi. Am păşit cu greu prin grădina năpădită de ierburi putrede, de noroi, de crengi rupte, dar de îndată ce am ieşit în stradă, am iuţit pasul. Ştiu că vă întrebaţi la ce mă gândesc. Câtă încredere am în Negru? Să vă spun atunci deschis ceva! Şi eu mă întrebam stăruitor ce anume gândesc. Pricepeţi, nu-i aşa, că mintea îmi era cu totul răvăşită. Dar, cu toate astea, un lucru ştiu de pe-acum: am să mă ocup, ca de obicei, de mâncare, de copii, de tata, de alte treburi şi, după o vreme, inima îmi va şopti de la sine, fără ca măcar s-o întreb, ce e bine şi ce nu. Până mâine la amiază am să ştiu cu cine mă mărit.

Aş vrea să vă împărtăşesc ceva chiar înainte de a mă întoarce acasă. Nu, dragii mei, lăsaţi acum deoparte mădularul acela uriaş al lui Negru! Dacă vreţi, o să vorbim mai târziu despre el. Ceea ce am de spus priveşte, de fapt, graba lui. Nu sunt eu aceea care să creadă că nu s-a gândit decât la dorinţa trupească. Chiar dacă în mod vădit ar fi aşa, tot nu contează prea mult. Lucrul care m-a mirat este nesăbuinţa lui. Aşadar, nici măcar nu-i trece prin minte că, speriindu-mă, m-ar putea pierde, că, jucându-se cu cinstea mea, mi-ar putea slăbi interesul faţă de el, ba chiar că ar putea deschide calea unor întâmplări şi mai primejdioase. Din privirea lui tristă pricep pe dată cât de mult mă iubeşte şi mă doreşte. De ce nu poate aştepta douăsprezece zile, purtându-se potrivit bunei cuviinţe, după ce a aşteptat doisprezece ani?

Ştiţi, mă simt îndrăgostită de stângăcia aceea, de privirile lui triste şi nevinovate. Am simţit asta de îndată ce mi s-a

făcut milă de el când, de fapt, trebuia să mă supăr cel mai dihai. „Vai, bietul meu copil! rostea o voce din mine. Eşti în stare să suferi atât de mult şi, în acelaşi timp, eşti atât de stângaci!" îmi venea atât de mult să-l ocrotesc, încât, chiar de-aş fi săvârşit o greşeală, tot m-aş fi putut dărui acelui răsfăţat.

Gândindu-mă la bieţii mei copii, am iuţit pasul. Tocmai atunci mi s-a părut că, în întunericul care se lăsase devreme, prin zăpada deasă, venea către mine un om, ca o stafie, aşa că am lăsat capul în jos şi m-am strecurat mai departe.

Când am intrat pe poartă, am priceput imediat că Hayriye şi copiii nu se întorseseră încă. Bine, nu se rostise chemarea la rugăciunea de seară. Am urcat scările; casa mirosea a dulceaţă de portocale; tata era în odaia lui, cufundată în beznă; picioarele-mi erau reci ca gheaţa; când am intrat cu lampa în odaia mea, am băgat de seamă că dulapul îmi fusese deschis, că pernele căzuseră şi că totul era răvăşit în jur, drept care am dat vina pe Şevket şi pe Orhan. În casă domnea o tăcere neobişnuită, care nu semăna cu tăcerea ce se înstăpânea de obicei. Chiar dacă mi-a trecut o clipă prin minte, în vreme ce mă îmbrăcam cu hainele de casă, să stau singură pe întuneric şi să mă las pradă visării, de jos, chiar de sub mine - nu din bucătărie, ci din camera de pictură folosită vara -, s-a auzit un zgomot. Oare tata coborâse acolo pe frigul ăsta? Dar, mi-am spus, nu-mi amintesc să fi văzut acolo lumina vreunei lămpi; de data asta am auzit scârţâitul uşii care dădea spre curtea pietruită din faţa intrării. Apoi, când de dincolo de poartă s-au pornit lătrăturile fără noimă, vestitoare de rău ale nenorociţilor de câini, m-am neliniştit.

— Hayriye! am strigat. Şevket, Orhan..

Îmi era frig. Mi-am spus că tata are mangalul aprins şi că am să stau cu el, să mă încălzesc - mintea nu-mi mai era de-acum la Negru, ci la copii -, aşa că m-am dus la el. Eram cu lampa în mână.

În vreme ce traversam holul, mă întrebam dacă să nu pun apă la încălzit, pentru ciorba de chefal, pe mangalul de jos.

Am intrat în camera cu uşă albastră; totul era vraişte şi tocmai eram pe punctul de a mă întreba, gânditoare, ce-o mai fi făcut şi tata.

Apoi l-am văzut acolo, pe jos.

Am scos un țipăt de groază. Am mai strigat o dată. Apoi am tăcut, uitându-mă la trupul mort al tatei.

Uitați ce este, după tăcerea dumneavoastră, după sângele dumneavoastră rece, înțeleg că ştiți, de fapt, de mult ce s-a întâmplat în această cameră. Chiar dacă nu ştiți tot, ştiți nenumărate lucruri. Acum sunteți curioşi să aflați cum m-am comportat, ce am simțit eu în fața celor văzute. Aşa cum se obişnuieşte uneori când priveşti o pictură, veți încerca să vă gândiți şi să vă închipuiți suferința eroinei din imagine, cum de a ajuns povestea în acel moment dureros, apoi, îndreptându-mă către ceea ce am făcut eu, veți încerca să vă dați seama ce ați fi simțit dumneavoastră dacă v-ați fi aflat acolo, în locul meu, dacă v-ar fi fost ucis tatăl în acest chip; vă veți strădui să pricepeți cu delectare tocmai asemenea lucruri, iar nu durerea mea.

Bine. M-am întors acasă seara; cineva îl ucisese pe tata. Da, mi-am smuls părul din cap. Da, l-am strâns în brațe din răsputeri, aşa cum făceam în copilărie, şi i-am adulmecat mirosul. Da, am tremurat îndelung de teamă, de durere, de singurătate, şi mi-am pierdut răsuflarea. Da, cum nu-mi venea să cred ce vedeam, l-am implorat pe Dumnezeu ca tata să se scoale, să se aşeze din nou, tăcut, în ungherul lui, printre cărțile lui dintotdeauna. Scoală-te, tată! Scoală-te, nu muri, haide, tată, ridică-te, tată! Dar capul lui năclăit de sânge era făcut zob. Nu m-a speriat atât faptul că îi fuseseră rupte hârtiile şi cărțile, că măsuțele, borcanele cu vopsele şi călimările îi fuseseră fărâmate şi împrăştiate, că un mindir, suporturile de carte şi tăbliile de scris fuseseră făcute praf cu sălbăticie şi că totul era răvăşit, nu m-a speriat atât mânia care-l ucisese pe tata, cât scârba care pustiise totul în acest chip. Nu plângeam încă. Auzeam, în minte, în vreme ce pe strada alăturată treceau, râzând şi vorbind în întuneric, doi

bărbați, tăcerea nesfârşită a lumii şi-mi ştergeam cu mâinile lacrimile de pe față şi nasul. M-am gândit îndelung la copii, la viața noastră.

Am ascultat tăcerea. Am rupt-o la fugă. L-am apucat pe tata de picioare şi, trăgând de el şi târându-l, l-am scos în hol. Acolo, nu ştiu de ce, trupul i s-a făcut ceva mai greu, dar n-am luat seama la asta şi am început să-l cobor pe scară. Cum pe la jumătatea ei m-au lăsat puterile, m-am aşezat, poate că eram pe cale să plâng, dar am auzit un zgomot şi, crezând că vin Hayriye şi copiii, l-am apucat iar de picioare şi, vârându-i-le la subsuoară, am continuat să cobor, de data asta mai repede. Capul dragului meu tată era atât de fărâmat, atât de năclăit de sânge, încât de câte ori se izbea de trepte, scotea un sunet ca de cârpă udă şi stoarsă. Oricum, odată ajunsă jos, i-am întors trupul, care se făcuse mai uşor, şi, trăgându-l prin partea pietruită a curții, am trecut pe lângă grajd şi am pătruns, cu o opintire, în camera de pictură folosită vara. Am alergat la soba din bucătărie, să aprind o lumânare şi să văd ce se afla în camera cufundată în întuneric. Când m-am întors, am văzut, la lumina lumânării pe care o țineam în mână, cum fusese nimicită odaia de pictură în care-l dusesem pe tata şi, pentru o clipă, am amuțit.

Cine e, Doamne, care dintre ei?

Mintea îmi lucra cu repeziciune; făceam la iuțeală tot felul de socoteli. L-am lăsat pe tata în camera răscolită şi am închis bine uşa. Am luat o găleată din bucătărie, am scos apă din puț, am umplut-o, am urcat, am aprins lampa şi, la lumina ei, am şters sângele din hol, apoi scările. Am făcut toate astea cu mare grabă. Am urcat la mine în odaie, mi-am scos hainele mânjite de sânge şi m-am îmbrăcat cu altele, curate. Tocmai eram pe cale să urc în camera tatei, cu găleata şi cârpa în mână, când am auzit poarta deschizându-se. În aceeaşi clipă, a început să se audă şi chemarea la rugăciunea de seară. Mi-am adunat toate puterile şi i-am aşteptat, în capul scării, cu lampa în mână.

— Mamă, am venit, a zis Orhan.

— Hayriye! Unde ați stat? am strigat din răsputeri, dar parcă şopteam, nu țipam.

— Dar, mamă, n-am întârziat peste chemarea la rugăciunea de seară! a zis Şevket.

— Taci! Bunicul e bolnav, doarme.

— E bolnav? a zis Hayriye de jos; dar a simțit, după tăcerea mea, că eram furioasă. Şeküre Hanâm, l-am aşteptat pe Kosta. Iar când a venit chefalul, am cules frunze de dafin, fără a pierde deloc vremea, şi le-am luat copiilor smochine şi coarne uscate îmi venea să cobor şi s-o cert pe Hayriye în şoaptă, dar m-am gândit că, în vreme ce coboram, lampa din mâna mea avea să lumineze treptele umede şi picăturile de sânge pe care nu apucasem încă să le şterg, în pripă. Copiii au urcat scara tropăind şi şi-au scos încălțările.

— Şşşt! le-am zis, în vreme ce-i împingeam stăruitor spre camera noastră. Bunicul doarme, nu vă duceți în partea aia.

— Mă duc la mangalul din camera cu uşă albastră, a zis Şevket. Nu în camera bunicului.

— Bunicul a adormit acolo, i-am zis în şoaptă. Dar am văzut, o clipă, că şovăiau.

— Să nu dea şi peste voi ginnii care au intrat în bunicul şi l-au îmbolnăvit, am zis. Hai, intrați în camera voastră.

I-am luat pe amândoi de mână şi i-am vârât în odaia noastră - cea în care dormeam strâns îmbrățişați.

— Ia să vedem, spuneți-mi ce ați făcut pe străzi până la ora asta?

— I-am văzut pe cerşetorii arabi, a zis Şevket.

— Unde? am întrebat. Aveau şi steaguri?

— Pe povârniş. I-au dat o lămâie lui Hayriye. Hayriye le-a dat bani. Erau plini de zăpadă pe haine.

— Altceva?

— În piață, oamenii trăgeau cu săgeți la țintă.

— Pe ninsoarea asta? am zis.

— Mamă, mie mi-e frig, a zis Şevket. Mă duc în camera cu uşă albastră.

— Nu ieşiţi din camera asta! am zis. Altfel, muriţi! Vă aduc acum mangalul.

— De ce să murim? a întrebat Şevket.

— Am să vă povestesc ceva, am zis. Dar să nu spuneţi nimănui, aţi înţeles?

Mi-au promis să nu spună nimănui.

— În vreme ce voi eraţi pe stradă, a venit aici un om alb ca zăpada şi palid ca moartea, dintr-o ţară aflată foarte departe, şi a vorbit cu bunicul. Se pare că era un ginn.

M-au întrebat de unde a venit ginnul.

— De pe celălalt mal al râului, am zis.

— De acolo unde e plecat tata? a zis Şevket.

— Da, de acolo, am zis. Ginnul a venit să se uite la picturile din cărţile bunicului. Se zice că păcătosul care priveşte acele picturi moare pe dată.

S-a aşternut tăcerea.

— Uitaţi, eu mă duc jos, la Hayriye, am zis. Am să aduc aici şi mangalul, şi farfuria cu mâncare. Băgaţi de seamă, să nu spuneţi că ieşiţi din camera asta, pentru că o să muriţi! Ginnul se află încă în casă.

— Mamă, mamă, nu pleca! a zis Orhan. M-am întors către Şevket:

— Eşti răspunzător de fratele tău! i-am zis. Dacă ieşiţi, dacă dă ginnul peste voi, vă omor!

Mi-am luat figura înspăimântătoare pe care o am înainte de a le trage o palmă.

— Acum rugaţi-vă ca bunicul, care e bolnav, să nu moară! Dacă sunteţi buni, Dumnezeu o să vă asculte rugăciunile. Şi n-o să se atingă nimeni de voi.

Au început să se roage, fără a arăta prea multă tragere de inimă pentru ceea ce făceau. Am coborât.

— Cineva a răsturnat dulceaţa de portocale, a zis Hayriye. Să zici că a fost pisica, n-are atâta putere, iar câinii nu intră aici...

Deodată, a văzut groaza de pe chipul meu şi s-a oprit:

— Ce e? a zis. Ce s-a întâmplat? E ceva cu domnul, cu

tatăl dumitale?

— A murit.

A scos un țipăt. A aruncat din mână cuțitul şi ceapa, izbindu-le de tocător cu atâta putere, încât chefalul pe care tocmai îl tăiase a sărit în aer. A mai scos un țipăt. În aceeaşi clipă am văzut amândouă că sângele cu care era mânjită pe mâna stângă nu curgea din chefal, ci din arătătorul pe care şi-l crestase când scosese primul țipăt. Am alergat sus şi, în vreme ce căutam o bucată de pânză în camera din față, mi-am dat seama că din odaia copiilor se auzeau gălăgie şi strigăte. Am intrat în încăpere ținând în mână bucata de pânză pe care tocmai o rupsesem; Şevket se urcase călare pe Orhan şi, stând cu genunchii pe umerii lui, îl strângea de gât.

— Ce faceți?! am strigat din răsputeri.

— Orhan era gata să iasă din cameră, a zis Şevket.

— Minte! a zis Orhan. Şevket deschisese uşa şi i-am spus să nu iasă.

A început să plângă.

— Dacă nu faceți linişte, vă omor pe amândoi!

— Mamă, nu pleca! a zis Orhan.

Jos, i-am oblojit degetul lui Hayriye şi i-am oprit sângele. Când i-am spus că tata nu murise de moarte bună, s-a speriat şi s-a rugat lui Dumnezeu să ne apere; a plâns, uitându-se la degetul tăiat. Oare îl iubea pe tata tot atât pe cât plângea, frecându-se neîncetat la ochi, ori plângea tot atât de mult pe cât îl iubea? A vrut să urce să-l vadă.

— Nu e sus, i-am zis. E în odaia din spate.

S-a uitat la mine, bănuitoare. Dar când a priceput că nu sunt în stare să mă duc să-l privesc iar, nu şi-a putut înfrânge curiozitatea şi dorința de a trăi spaima. A luat lampa şi s-a dus. Din locul unde mă aflam, la intrarea în bucătărie, am văzut-o făcând trei-patru paşi prin curtea pietruită, împingând uşa binişor, cu grijă şi prețuire, şi uitându-se, la lumina lămpii, prin încăperea vraişte. Cum, la început, nu izbutea să-l vadă pe tata, s-a străduit să ridice lampa mai

sus şi să lumineze codoanele încăperii.

— Aah! a strigat apoi.

Îl văzuse acolo unde îl lăsasem, chiar lângă uşă. S-a uitat la el fără să se mişte din loc. Umbra ei nu se clintea defel pe pardoseala antreului şi pe zidul grajdului. În vreme ce se holba la el, mi-am închipuit, la rândul meu, ce putea să vadă. Nu plângea când s-a întors. M-am bucurat să văd că era îndeajuns de stăpână pe ea ca să-şi vâre bine, într-u ungher al minții, ceea ce aveam să-i spun.

— Acum ascultă-mă, Hayriye! i-am zis şi, în vreme ce vorbeam, fluturam prin aer cuțitul plin de resturi de peşte, pe care mâna mea îl apucase fără voie. Şi catul de sus a fost răscolit; nenorocitul, diavolul a intrat şi acolo, a spart şi a vărsat totul, a prăpădit fiece colțişor. Acolo i-a fărâmat tatei capul şi chipul, acolo l-a ucis. Pe tata l-am coborât eu, ca să nu-l vadă copiii şi, mai ales, să nu te sperii tu. Eu am ieşit după ce ați plecat voi. Tata era singur acasă.

— Nu ştiam, mi-a zis cu obrăznicie. Unde ai fost?

Am tăcut puțin; am vrut să bage bine de seamă că tac. Apoi am zis:

— Eram cu Negru. M-am întâlnit cu el în casa evreului spânzurat. Dar să nu spui nimănui. Deocamdată, nu spune nimănui nici că a fost omorât tata.

— Cine l-a omorât?

Era oare cu adevărat proastă, sau se purta aşa ca să mă prindă la strâmtoare?

— Dacă aş şti, n-aş ascunde nici că a murit, am zis. Nu ştiu. Tu ştii?

— De unde să ştiu eu? a zis. Ce-o să ne facem acum?

— Ai să te porți ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, am zis. Îmi venea să urlu şi să plâng, dar m-am stăpânit. Amândouă am tăcut o vreme, stând față în față. Mult mai târziu, i-am spus:

— Lasă acum peştele. Pune-le imediat masa copiilor. Când a început să plângă şi să se vaite, am îmbrățişat-o şi ne-am strâns în brațe. O clipă, am iubit-o; mi s-a făcut milă

nu numai de mine, de copii, ci de noi toți. Pe de altă parte însă, în timp ce o îmbrățișam, în mine se năștea îndoiala, aţâţată şi de închipuire. Ştiţi unde eram când a fost ucis tata. Ştiţi că i-am îndepărtat de acasă pe Hayriye şi pe copii, dar că am făcut asta cu alt gând, că s-au potrivit tot felul de lucruri... Dar oare ştie şi Hayriye? Pricepe oare pe măsură ce-i povestesc? Va pricepe oare? Va pricepe, dar va fi totodată cuprinsă de îndoială. Am îmbrăţişat-o şi mai strâns. Dar când am început să-mi închipui că se va gândi, cu mintea ei de roabă, că făceam asta ca să-mi ascund vicleşugul, am simţit că voiam s-o păcălesc. În vreme ce tata era ucis, eu mă întâlneam cu Negru şi făceam dragoste cu el. Dacă ar fi nutrit acest gând doar Hayriye, n-aş fi avut un asemenea simţământ de vinovăţie, dar ştiu că şi dumneavoastră gândiţi la fel. Ba chiar, mărturisiţi-o, credeţi că v-am tăinuit câte ceva! Cât sunt de amărâtă! Cât sunt de nefericită! Când am început să plâng, a plâns şi Hayriye şi iar ne-am îmbrăţişat. La masa pe care am aşternut-o în odaia de sus, m-am prefăcut că mănânc cu poftă. Din când în când ieşeam, zicând că „am grijă de bunicul", şi plângeam. Când ne-am aşezat în pat, după masă, copiii s-au înghesuit şi s-au lipit zdravăn de mine, pentru că erau peste măsură de agitaţi. S-au foit vreme îndelungată, neputând să doarmă de frica ginnilor şi spunând mereu: „Se aude un zgomot, l-ai auzit?" Ca să se liniştească şi să poată adormi, le-am promis că le spun o poveste de dragoste. Ştiţi că, pe întuneric, cuvintele prind aripi.

— Mamă, n-ai să te măriţi cu nimeni, nu-i aşa? a zis Şevket.

— Ascultă acum, am zis. A fost odată un prinţ care s-a îndrăgostit de departe de o preafrumoasă fată. Cum de s-a putut întâmpla una ca asta? Deoarece a văzut dinainte portretul preafrumoasei fete, de aceea!

Aşa cum făceam în vremurile de nefericire şi de tristeţe, le-am spus povestea nu ca pe ceva ştiut dinainte, ci ca pe ceva însăilat pe loc, aşa cum îmi venea la gură. Cum

potriveam cuvintele în culorile propriilor sentimente, în culorile amintirilor şi suferinţelor mele, ceea ce povesteam era ca un fel de pictură tristă care însoţea ceea ce mi se întâmpla.

După ce au adormit amândoi, am ieşit din aşternutul cald şi am adunat lucrurile pe care le răvăşise diavolul acela respingător. În vreme ce luam la mână amândouă, pe rând, cuferele, cărţile, pânzele făcute praf, ceştile, străchinile, călimările azvârlite pe jos şi preschimbate-n cioburi, suportul de carte şi borcanele cu vopsele făcute ţăndări, hârtiile, paginile rupte şi azvârlite în silă, ne lăsam, la răstimpuri, ba una, ba alta, treburile şi plângeam. Mai mult decât moartea tatei ne întrista parcă devălmăşia încăperilor, a lucrurilor, faptul că cineva putuse pătrunde cu atâta sălbăticie în intimitatea noastră. Pot să vă spun, din proprie constatare, că una din înclinaţiile celor cărora le-a pierit cineva drag este să afle mângâiere în strădania ca tot ceea ce rămâne de pe urma lui să se păstreze ca mai-nainte şi, încrezători în faptul că perdelele, învelitorile, lumina soarelui arată la fel ca întotdeauna, să pună la îndoială, din vreme în vreme, faptul că Azrail l-a luat şi l-a dus cu el demult pe cel iubit. Ideea că acea casă de care tata se îngrijise cu răbdare şi dragoste, ale cărei uşi şi unghere le pictase cu atâta gingăşie, fusese nimicită fără cruţare nu ne lăsa însă o astfel de mângâiere ori amăgire; ne înspăimânta, totodată, cruzimea fiinţei diavoleşti care săvârşise această faptă.

După ce am scos, la dorinţa mea, apă proaspătă din puţ şi ne-am făcut abluţiunea, am citit din Preasfântul Coran care fusese zămislit la Herat şi la care tata ţinea cel mai mult sura numită „Neamul lui Imran" - răposatul meu tată spunea că îi plăcea nespus, căci vorbea, deopotrivă, despre speranţă şi moarte -, timp în care ne-am dat seama amândouă, bântuite de teamă cum eram, că se auzea scârţâitul porţii; mai apoi însă, zgomotul a încetat. Când am intrat în casă, la miez de noapte, după ce am cercetat zăvorul de la uşa dinspre curte şi după ce am pus împreună, în dosul ei,

ghiveciul cu busuioc pe care tata îl uda, în dimineţile de primăvară, cu apă scoasă de el însuşi din puţ, am avut, o clipă, impresia că umbrele noastre, alungite de lampa pe care o purtam, erau umbrele altora. În vreme ce spălam chipul plin de sânge al tatei, mai cu seamă, spunându-mi că nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă resemnez că îi venise sorocul, şi în vreme ce-i schimbam veşmintele - dă-mi mâneca pe dedesubt, îmi şoptise Hayriye -, am fost cuprinse amândouă de un fel de groază, care ne-a învăluit sufletele ca o rugăciune tăcută.

Ceea ce ne-a trezit uimirea şi descumpănirea pe când îi scoteam tatei veşmintele şi rufăria mustind de sânge a fost culoarea plină de viaţă, albicioasă pe care o dobândea trupul lui la lumina lumânării, în încăperea întunecată. Nici una dintre noi nu se sfia să privească, să zăbovească asupra trupului gol, plin de aluniţe şi de răni care odihnea în faţa noastră. Când Hayriye s-a dus sus, să aducă schimburi curate şi cămaşa de mătase verde, nu m-am putut opri să nu mă uit o clipă la „locul acela" de pe trupul bietului meu părinte, şi m-am ruşinat foarte tare de ceea ce făceam. După ce l-am primenit, după ce i-am curăţat cu băgare de seamă sângele de pe gât, de pe faţă, din păr, l-am îmbrăţişat cu toată puterea de care eram în stare, mi-am îngropat nasul în barba lui, l-am mirosit pe săturate şi am plâns îndelung.

Celor ce mă găsesc lipsită de simţire, ba chiar vinovată, am să le spun degrabă că am mai plâns în două rânduri: 1. Când, în vreme ce aranjam odaia de sus, aşa încât copiii să nu-şi poată da seama de cele întâmplate, am dus la ureche, potrivit unui obicei rămas încă din vremea copilăriei, o scoică şi mi-am dat seama că vuietul mării se împuţinase mult în căuşul ei. 2. Văzând că fusese făcut praf mindirul de catifea roşie, care devenise de multă vreme totuna cu şezutul tatei, deoarece stătuse mereu pe el în ultimii douăzeci de ani.

Când tot ceea ce se afla în casă, dincolo de pagubele de neînlocuit, a fost readus la vechea stare, am refuzat cu necruţare dorinţa lui Hayriye de a-şi pune peste noapte

aşternutul în odaia noastră.

— Ca să nu intre copiii la bănuială dimineață, i-am zis.

Dar, de fapt, spuneam asta pentru că voiam să rămân singură cu ei şi s-o pedepsesc. M-am vârât în aşternut şi n-am putut dormi multă vreme. Nu pentru că mă gândeam la latura înfricoşătoare a celor întâmplate, ci pentru că meditam la cele care mi s-ar mai fi putut întâmpla.

31.Mă numesc Roşu

Mă aflam pe caftanul lui Firdevsi - poetul care a scris *Cartea şahilor* - când acesta, sosit la Ghazna şi umilit de poeții din seraiul Şahului Mahmud pe motiv că era provincial, a rostit pe loc ultimul vers al unui catren cu o rimă foarte anevoioasă, cerută de primele trei versuri - catren pe care nimeni nu izbutise să-l desăvârşească. Mă aflam pe tolba lui Rustem, legendarul erou din *Cartea şahilor,* când acesta colinda prin ținuturi îndepărtate pe urmele calului său pierdut, mă aflam în sângele care curgea când l-a despicat în două, cu sabia sa miraculoasă, pe vestitul uriaş, în cutele plăpumii, în vreme ce-şi petrecea noaptea iubindu-se cu frumoasa fiică a şahului al cărui oaspete era. Mă aflam şi mă aflu pretutindeni. Eram acolo când Tur i-a retezat mişeleşte căpățâna fratelui său Irec, când armate legendare, de vis, se înfruntau prin stepe şi când sângele lui Alexandru, care şiroia fără contenire din nasul lui frumos, căci fusese vătămat de soare, lucea orbitor în lumina acestuia. Mă aflam pe veşmintele frumoasei femei pe la care se abătea marțea şi de care se îndrăgostise, după portret, şahul sassanid Behram Gur - care îşi petrecea fiecare noapte a săptămânii sub o cupolă de o altă culoare, cu o frumoasă de loc de pe alt meleag, ascultând povestea spusă de ea -, precum şi pe toate veşmintele lui Husrev - cel de care s-a îndrăgostit Şirin, privindu-i chipul -, de la coroană la caftan. Eram pe steagurile oştilor care împresurau cetăți, pe fețele meselor de sărbătoare, pe caftanele de catifea ale solilor care sărutau picioarele padişahilor, pretutindeni unde erau zugrăvite săbii după ale căror istorii se dădeau în vânt copiii. Am fost aşternut de pensulele delicate ale maeştrilor miniaturişti, sub

privirile ucenicilor cu ochi minunați, pe hârtii groase de India şi de Buhara, şi am pus în lumină covoarele de Uşak, decorațiunile de pe pereți, cămăşile purtate de femeile frumoase care priveau, cu capul plecat, strada prin ferestrele întredeschise, crestele cocoşilor care săreau la bătaie, fructele de basm şi rodiile din ținuturi legendare, gura Diavolului, linia subțire dinăuntrul chenarului, lucrătura întortocheată a corturilor, florile - abia vizibile cu ochiul liber - pictate de miniaturişti pentru propria plăcere, ochii vişinii ai figurinelor de păsări meşteşugite din zahăr, ciorapii ciobanilor, aurorele inspirate din poveşti, trupurile şi rănile a mii, a zeci de mii de războinici, de şahi, de îndrăgostiți. Îmi place să fiu aşternut în scenele de luptă în care sângele înfloreşte precum florile, pe caftanul celui mai iscusit poet - în vreme ce feciori şi stihuitori chipeşi beau vin, lungiți pe pajişti, şi ascultă muzică -, pe aripile îngerilor, pe buzele femeilor, pe rănile morților şi pe capetele tăiate care înoată în sânge.

Aud ce anume întrebați: ce înseamnă să fii această culoare?

Culoarea este mângâierea ochiului, muzica surzilor - un cuvânt în întuneric. Deoarece am ascultat, vreme de zeci de mii de ani, spusele sufletelor ca pe un vuiet de vânt trecând din carte în carte şi din lucru în lucru, am să vă spun că atingerea mea seamănă cu atingerea îngerilor. O parte din mine grăieşte aici ochilor dumneavoastră; aceasta este partea mea împovărătoare. O altă parte prinde însă aripi şi se înalță la cer, odată cu privirile dumneavoastră; aceasta este partea mea sprințară.

Cât sunt de fericit să fiu Roşu! Sunt plin de patimă; sunt puternic; ştiu că am fost observat; după cum ştiu şi că nu vă puteți împotrivi mie.

Nu ascund: pentru mine, finețea nu se dobândeşte prin slăbiciune ori forță, ci prin hotărâre şi voință. Mă las în voia privirilor. Nu mă sperie alte culori, umbrele, înghesuiala ori chiar singurătatea. Cât de plăcut îmi este să acopăr, cu

vioiciunea mea biruitoare, o suprafață care mă așteaptă! Unde mă lăfăi eu, ochii strălucesc, se aprind pasiunile, se ridică sprâncenele, iar inimile bat mai repede. Priviți-mă: ce încântător este să trăiești! Urmăriți-mă: ce plăcut este să vezi! A trăi înseamnă a vedea. Mă arăt pretutindeni. Viața începe cu mine şi totul se întoarce la mine, credeți-mă!

Acum tăceți, ca să aflați cum de am ajuns să fiu eu un Roşu atât de miraculos. Maestrul miniaturist care se pricepea la vopsele a măcinat stăruitor, în piuliță, cu propria-i mână, cârmâz uscat, care venea din cel mai călduros ținut al Indiei, ca să-l preschimbe în pulbere; a pregătit cinci drahme din această pulbere, o drahmă de săpunarița şi o jumătate de drahmă de lotrit. A pus în cratiță trei ocale de apă, a aruncat în ea săpunarița şi a fiert totul. A pus apoi în apă lotritul şi a amestecat bine. Le-a fiert atât cât îi trebuia ca să bea o cafea bună. În vreme ce el îşi bea cafeaua, eu ardeam de nerăbdare, asemenea unui copil pe cale să se nască. Când cafeaua i-a destupat mintea şi i-a ascuțit privirea, a zvârlit în cratiță praful roşu şi l-a amestecat bine, cu unul din bețele acelea subțiri şi curate de care se folosea pentru această îndeletnicire. Acum eram pe cale să devin un roşu adevărat, dar tăria mea este întotdeauna peste măsură de însemnată; trebuie ca apa să nu fiarbă zadarnic, dar, totodată, să şi fiarbă puțin. A luat un pic de apă cu vârful bățului şi şi-a întins-o pe unghia degetului mare (n-o întindea niciodată pe unghiile celorlalte degete!). O, ce minunat este să fii Roşu! I-am colorat unghia în roşu, dar nu m-am prelins către marginea ei, aşa cum se petrece cu apa; tăria mea era cea potrivită, dar aveam oarece grunzi. A dat jos cratița de pe sobă şi m-a strecurat, trecându-mă printr-o pânză foarte curată, aşa că am devenit şi mai pur. Apoi m-a pus iar pe foc, m-a mai dat de două ori în clocot, ca să fac spumă, mi-a pus puțin alaun măcinat şi m-a lăsat la răcit.

Au trecut câteva zile, timp în care am rămas acolo, în cratiță, fără a mai fi amestecat cu nimic. Pentru că îmi doream să mă lăfăi pe toate paginile, pretutindeni, peste tot,

mă amăra faptul că zăboveam astfel. Învăluit în această tăcere, am cugetat la ceea ce înseamnă să fii Roşu.

Odată, într-un oraş persan, în vreme ce eram întins de pensula unui ucenic pe decorațiunile învelitorii de şa dintr-o pictură ce înfățişa un cal desenat din memorie de un miniaturist orb, am auzit cum se ciorovăiau doi maeştri miniaturişti orbi:

— Desigur că noi, cei care am orbit în cele din urmă pentru că am trudit cu dragoste şi credință de-a lungul întregii noastre vieți de miniaturişti, ştim - ne amintim - ce fel de culoare, ce fel de simțământ înfățişează roşul, a zis cel care desenase calul din memorie. Dar dacă am fi fost orbi din naştere, cum am mai fi putut pricepe roşul acesta aşternut acum de frumosul nostru ucenic?

— E un subiect interesant, a zis celălalt. Dar culorile nu se pricep, ele se simt.

— Zugrăviți, maestre, simțământul de roşu, pentru cel care n-a văzut niciodată această culoare.

— Dacă l-am putea atinge cu buricul degetului, ar fi ceva între fier şi aramă. Dacă l-am putea lua în palme, ne-ar arde. Dacă l-am putea gusta, ar fi sățios ca o carne sărată. Dacă l-am putea lua în gură, ne-ar umple-o. Dacă l-am putea mirosi, ar mirosi a cal. Dacă ar mirosi a floare, ar semăna cu muşețelul, nu cu trandafirul roşu.

Pe vremea aceea, cu o sută zece ani în urmă, când pictura frâncă nu era încă o adevărată amenințare până într-atât încât să-i îngrijoreze pe şahi, iar marii maeştri legendari credeau în meşteşugul lor aşa cum credeau în Dumnezeu, cei din urmă vedeau un soi de lipsă de demnitate şi de nepricepere în faptul că maeştrii frânci se foloseau de felurite nuanțe de roşu chiar şi pentru a înfățişa cea mai neînsemnată rană de sabie sau cel mai obişnuit postav. Doar un miniaturist nepriceput, nehotărât şi fără voință se foloseşte de nuanțe diferite de roşu pentru a zugrăvi roşul unui caftan. Umbra nu poate servi drept temei. De fapt, nu există decât un singur Roşu şi nu credem decât în el.

— Care este noima acestui roşu? a întrebat din nou miniaturistul orb care desenase calul.

— Noima culorilor este să se afle acolo, dinaintea noastră, şi să le vedem, a zis celălalt. Celui care nu vede nu i se poate descrie Roşul.

— Tăgăduitorii, ereticii, necredincioşii spun şi ei, pentru a se lepăda de Dumnezeu, că Acesta nu poate fi văzut, a zis miniaturistul orb care zugrăvise calul.

— Dar El poate fi văzut de către cel ce vede, a zis celălalt maestru. Din această pricină, Preasfântul Coran spune că „orbul şi văzătorul nu sunt deopotrivă".

Frumosul ucenic mă întinsese cu grijă pe învelitoarea de pe şaua calului. Faptul că un miniaturist fermecător m-a aşternut, cu plinătatea, cu forța şi cu însufleţirea mea, pe ceva desenat în alb şi negru îmi dă un simțământ atât de minunat încât, în vreme ce pensula din păr de pisică mă întinde pe hârtie, parcă mă gâdil de bucurie. Pe când dăruiesc lucrurilor culoare în acest chip, îi spun parcă lumii: „Fii!", iar lumea „este" de culoarea mea, sângerie. Cel ce nu vede tăgăduieşte acest lucru; eu mă aflu însă pretutindeni.

32.Eu, Şeküre

De dimineață, am ieşit din aşternut înainte de a se trezi copiii şi am scris degrabă un scurt răvaş, prin care-l înştiințam pe Negru să vină de îndată în casa evreului spânzurat, şi l-am vârât în mâna lui Hayriye, să i-l ducă neîntârziat lui Ester. Cum, în timp ce lua răvaşul, Hayriye m-a privit în ochi cu şi mai multă îndrăzneală, cu teamă pentru cele ce ni se puteau întâmpla, am privit-o şi eu în ochi cu o îndrăzneală abia dobândită, de vreme ce nu mai aveam un părinte de care să mă tem. Iar acest fapt a limpezit rânduielile, regulile care urmau să se statornicească de acum încolo între noi. Trebuie să vă mărturisesc acum că, de-a lungul ultimilor doi ani, Hayriye a uitat că tata avea un copil şi că ea îi era roabă, neliniştindu-mă cu aerele ei de doamnă. Înainte de a se trezi copiii, m-am dus să-l văd pe bietul tata şi i-am sărutat cu respect mâna care înțepenise, dar care, în chip ciudat, nu-şi pierduse moliciunea. I-am ascuns încălțările, turbanul şi mantia violetă, iar când s-au trezit copiii le-am spus că bunicul lor se făcuse bine şi că plecase devreme la Mustafa Paşa.

În vreme ce Hayriye, întoarsă după drumurile de dimineață, aşternea masa pentru micul dejun şi punea la mijloc o parte din dulceața de portocale, care se mai putea mânca, mă gândeam că Ester tocmai bătea la uşa lui Negru. Ninsoarea contenise şi ieşise soarele.

Când am intrat în grădina evreului spânzurat, am băgat de seamă acelaşi lucru: țurțurii de gheață care atârnau la streşini şi pe la marginile ferestrei se micşorau cu repeziciune, iar grădina, care mirosea a mucegai şi frunze putrede, se desfăta în lumina soarelui. L-am aflat pe Negru

aşteptându-mă în acelaşi loc în care îl văzusem şi aseară - mi se părea deja ceva îndepărtat, de parcă s-ar fi petrecut cu săptămâni în urmă. Mi-am ridicat vălul şi i-am spus:

— Bucură-te, dacă-ți vine cu adevărat să te bucuri! De-acum, între noi doi nu-şi mai au locul opreliştile, împotrivirile, îngrijorările tatei. În vreme ce tu căutai să mă necinsteşti aici aseară, cineva, un diavol, a intrat în casa pustie şi l-a ucis pe tata.

Mai mult decât purtarea lui Negru, mă nedumerea faptul că îi vorbisem aşa, de sus, pe un ton parcă departe de a fi sincer. Nici eu nu ştiam pe de-a-ntregul ce să cred. Poate o făcusem în speranța că voi plânge, că Negru mă va îmbrățişa şi că mă voi apropia de el mai repede decât credeam.

— Ne-a răvăşit casa, a fărâmat nenumărate lucruri; e limpede că a fost mânat de mânie şi scârbă. Nu cred deloc că diavolul acela şi-a sfârşit treaba şi că, de acum încolo, va sta liniştit în cotlonul lui. A furat, se pare, ultima pictura din cartea tatei. Vreau să ne aperi de el - pe mine, pe noi -, să aperi cartea tatei! Dar în ce chip, pe temeiul cărei relații între noi vei putea să ne aperi? Iată, acesta este acum necazul!

Era pe punctul de a se avânta să spună ceva, dar l-am oprit cu uşurință din priviri, de parcă aş fi făcut dintotdeauna acest lucru.

— În ochii cadiului, familia bărbatului meu îmi devine protectoare după moartea tatei. Chiar înainte de a muri tata era astfel, deoarece, potrivit cadiului, bărbatul meu este încă în viață. Pentru că fratele bărbatului meu a căutat să profite de mine în absența fratelui său mai mare şi pentru că această necuviință şi această stângăcie l-au făcut pe socrul meu să şovăie, am izbutit să revin la tata, chiar dacă nu eram socotită văduvă. Acum, dat fiind că tata a murit şi că nu am frați, se poate spune că nu mai am nici un fel de ocrotitor. Sau că ocrotitorii îmi sunt, fără îndoială, fratele bărbatului meu şi socrul. Ştii că ei au trecut deja la fapte pentru a mă readuce în casa lor, că erau pe cale să-i forțeze mâna tatei, că hotărâseră să mă strângă cu uşa şi să mă

amenințe. De îndată ce se va auzi că tata a murit, se vor pune în mişcare spre a mă readuce acasă. Pentru că nu vreau să mă întorc în casa aceea, țin ascunsă moartea tatei. Poată că o tăinuiesc în zadar. E cu putință ca ei înşişi să o fi pus la cale.

Tocmai în acea clipă, o fâşie de lumină care se strecura delicat printre obloanele rupte şi ferestrele sfâşiate ale casei evreului spânzurat s-a strecurat între Negru şi mine, scoțând la iveală praful din încăpere, vechi de ani de zile.

— Dar nu e singura pricină pentru care tăinuiesc uciderea tatei, am zis, ațintindu-mi ochii în cei ai lui Negru, care mă priveau mai degrabă cu luare-aminte decât cu dragoste, ceea ce mă bucura. Mă tem că nu voi putea dovedi unde mă aflam când a fost ucis. Chiar dacă mărturia lui Hayriye nu are nici un preț, mă tem ca ea să nu fie amestecată în urzelile țesute împotriva mea, iar dacă nu împotriva mea, împotriva cărții tatei. Dacă dau de ştire că tata a fost ucis fără să am vreun protector, vreun ocrotitor limpede, mi-e foarte uşor să presupun că, deşi asta va uşura la început lucrurile în privința cadiului, silindu-l să recunoască săvârşirea crimei, asupra mea se va abate mai apoi nenorocirea, pur şi simplu din pricinile pe care ți le-am înşiruit mai adineaori - de pildă, pentru că este cu putință ca Hayriye să ştie că tata nu voia să mă mărit cu tine.

— Tatăl tău nu voia să te măriți cu mine? m-a întrebat Negru.

— Nu voia, căci, după cum bine ştii, se temea că ai să mă iei şi ai să mă duci departe de el. Acum, că nu-i vei mai putea face tatei acest rău, nici bietul tata n-ar mai avea de ce să se pună împotriva căsătoriei noastre. Tu ai ceva împotrivă?

— Nu, draga mea.

— Bine. Ocrotitorul meu nu pretinde, aşadar, nici el bani şi aur de la tine. Îmi cer iertare că am săvârşit necuviința de a vorbi eu însămi despre condițiile mele de cununie. Dar am şi unele pretenții în privința cununiei, în ale căror amănunte trebuie, din păcate, să intru acum, pe dată.

Deoarece am tăcut vreme îndelungată, Negru a spus: „Da", cu aerul că îşi cerea iertare pentru că pregetase s-o facă.

— În primul rând, am început, ai să juri în faţa a doi martori că, dacă te porţi într-atât de rău cu mine încât să nu mai pot îndura, ori dacă te însori cu alta după mine, se va socoti că ai divorţat de mine şi-mi vei asigura mijloacele de trai cuvenite. În al doilea rând, ai să juri în faţa a doi martori că, dacă pleci de acasă, cu motiv ori fără, mai mult de şase luni şi nu te mai întorci, eu voi fi socotită dezlegată de tine, iar tu îmi vei chezăşui viaţa de zi cu zi. În al treilea rând, desigur că, după căsătorie, te vei muta în casa mea, dar până când nu va fi aflat, sau până când nu îl vei afla tu pe ucigaşul tatei - mi-ar plăcea să-l supun la cazne cu mâna mea! -, până când nu va fi isprăvită, prin harul şi truda ta, cartea Padişahului Nostru şi până când nu-i va fi înmânată lui în slavă, n-ai să împărţi aşternutul cu mine. În al patrulea rând, îi vei iubi pe fiii mei, care acum dorm cu mine, ca pe fiii tăi.

— Mă învoiesc.

— Bine. Dacă toate piedicile ce ne stau în cale vor fi înlăturate curând, înseamnă că ne vom căsători degrabă.

— Da, ne vom căsători, însă nu vom împărţi acelaşi aşternut.

— Începutul, în toate, este căsătoria, am zis. Mai întâi s-o împlinim pe asta. Dragostea vine după. Nu uita: acel foc al dragostei aprins înainte de căsătorie se stinge odată cu ea, iar în urma lui nu rămâne decât un loc pustiu şi trist, nimicit de vâlvătaie. Desigur că şi dragostea pe care o încerci după căsătorie se sfârşeşte, dar locul ei este luat de fericire. În pofida acestui fapt, unii proşti se iubesc, zoriţi, încă înainte de a se căsători şi, arzând mereu de dor, îşi sleiesc toată dragostea. De ce? Deoarece ei socotesc că dragostea este cel mai însemnat ţel al vieţii.

— Care este, de fapt, ţelul vieţii?

— Ţelul este, de fapt, fericirea. Dragostea, ca şi căsătoria,

nu slujesc decât la dobândirea ei: un bărbat, o casă, copii, o carte... Nu vezi oare că până şi starea mea, cu un bărbat dispărut şi un tată mort, este mai priincioasă decât singurătatea ta searbădă? Dacă n-ar exista fiii mei, cu care mă dezmierd, râzând şi luptându-mă, cât e ziua de lungă, aş muri. Pentru că eşti îngrijorat de împrejurarea în care mă aflu, pentru că doreşti în taină, cu adevărat şi din toată inima să-ți petreci noaptea sub acelaşi acoperiş cu trupul neînsufleţit al tatei şi cu hărmălaia copiilor mei - chiar dacă nu în acelaşi aşternut cu mine -, ai să fii acum numai ochi şi urechi la ceea ce am să-ți spun.

— Te ascult.

— Sunt tot felul de căi pentru a putea divorța. Martori mincinoşi pot mărturisi fals că, înainte de a pleca în campanie, bărbatul meu a jurat că pot divorța în anumite împrejurări - dacă el nu se va întoarce vreme de doi ani, de pildă - şi că asta s-a petrecut cu martori. Sau, şi mai simplu, pot depune mărturie că au văzut trupul neînsufleţit al bărbatului meu pe câmpul de luptă, dând tot soiul de amănunte grăitoare. Dar, dacă iei în seamă trupul neînsufleţit care zace la mine în casă, precum şi opreliştile socrului şi ale cumnatului meu, aceste mărturii mincinoase sunt căi foarte nesigure, iar cadiii, ageri la minte şi prudenți, se vor teme şi nu vor cădea la-nvoială. Chiar dacă bărbatul meu m-a lăsat fără mijloace de trai şi nu s-a mai întors din campanie de patru ani, cadiii de rit hanefit, aşa cum suntem şi noi, nu mă pot divorța. Însă cadiul din Uskudar îl lasă, din vreme în vreme, în locul lui - cu încuviințarea Padişahului Nostru şi a *şeyh-ul-islam-ului,* care închid ochii - pe locțiitor, care este şafiit, spre a le da astfel posibilitatea femeilor aflate în starea mea, al căror număr creşte pe zi ce trece din pricina războaielor cu persanii, să divorțeze; acesta le desparte cât ai zice peşte şi le înlesneşte şi mijloacele de trai cuvenite. Acum, dacă vei afla doi oameni care să depună cinstit mărturie cu privire la situația mea, dacă le vei da bani de îndată, dacă vei trece cu ei pe malul celălalt, la Uskudar, dacă îl vei

îmbrobodi pe cadiu şi vei avea grijă să-i ia locul locţiitorul lui, ca să mă despartă de bărbat, dacă mă vei divorța cu aceşti martori şi dacă vei rândui să fie înscris în catastiful cadiului divorțul, dacă vei căpăta astfel pe loc un act, o hârtie şi, imediat după aceea, fără a mai pregeta, vei avea grijă să se hotărască, printr-un nou înscris, că îmi este îngăduit să mă mărit, dacă vei face toate astea până azi după-amiază, iar apoi vei trece iar pe malul nostru, cum nu este deloc greu de găsit un imam care să ne cunune spre seară, vei putea rămâne la noapte ca soț sub acelaşi acoperiş cu mine şi cu copiii, ne vei scuti de a mai petrece noaptea tremurând de teama diavolului aceluia, ascultând zgomotele din casă, şi mă vei scăpa de împrejurarea de a fi, înaintea celorlalți, o biată femeie fără ocrotitor atunci când îi vom înştiința, mâine dimineață, de moartea tatei.

— Da, a zis Negru, cu optimism şi oarecum copilăreşte. Da. Te iau.

Spusesem adineaori că nu ştiam de ce vorbisem cu el de sus, pe un ton departe de a fi deschis. Acum ştiu: simțeam, pesemne, că doar în acest chip îl puteam convinge pe Negru - al cărui fel de a fi, distrat, îl ştiam de când eram mică - de o seamă de lucruri despre care eu însămi credeam cu greu că se pot înfăptui.

— Avem foarte multe de făcut împotriva celor care vor spune sus şi tare că divorțul meu şi cununia noastră - care, cu voia lui Dumnezeu, se va săvârşi pe seară - nu sunt pe potriva legii, împotriva celor care vor pune piedici ca să nu fie isprăvită cartea tatei, împotriva duşmanilor noştri! Dar să nu-ți tulbur şi mai tare mintea, care este şi mai tulburată decât a mea!

— Mintea ta nu e nicidecum tulbure, a zis Negru.

— Nu sunt gândurile mele, sunt lucruri pe care le-am aflat de la tata, vorbind cu el îndelung, ani de zile, am zis.

Asta, ca să nu socoată că totul izvora din mintea mea de femeie şi să ia în seamă ce-i spuneam.

Negru a spus ceea ce spun toți bărbații care mă găsesc

ageră la minte şi care-mi pot spune desluşit acest lucru:

— Eşti foarte frumoasă.

— Da, am zis. Îmi place nespus să-mi fie lăudată inteligența. Când eram mică, şi tata o făcea adesea.

Tocmai eram pe cale să-i spun că, după ce crescusem, tata încetase să-mi mai laude ascuțimea minții, când am început să plâng. În vreme ce plângeam, eram parcă o altă femeie, ivită din mine şi aparte de mine şi, asemenea cititorului care suferă privind o imagine tristă pe pagina unei cărți, îmi vedeam viața din afară şi mi se făcea milă de mine. În faptul de a vărsa lacrimi pentru propriile suferințe ca şi cum ar fi suferințele altora sălăşluieşte ceva atât de curat, încât, atunci când m-a îmbrățişat Negru, în sufletele noastre s-a aşternut o stare de bine. Dar, şi de astă dată, în vreme ce ne îmbrățişam, starea de bine rămânea doar între noi, neputând înrâuri cu nici un chip mulțimea duşmanilor care mişunau împrejurul nostru.

33.Mă numesc Negru

După ce draga mea Şeküre, văduvă, orfană şi întristată, a plecat cu paşi uşori ca fulgul, am mai zăbovit o vreme în tăcerea din casa evreului spânzurat, cu mirosul de migdală pe care-l trecuse asupra mea şi cu visele ei de măritiş. Mintea îmi era cu desăvârşire începeţoşată, dar, cu toate astea, lucra cu o repeziciune ce îmi pricinuia suferinţă. M-am întors şi eu acasă, pe fugă, fără a avea răgazul să mă întristez îndeajuns de moartea Unchiului. Sufletul îmi era ros, pe de o parte, de viermele îndoielii, la ideea că Şeküre mă înşeală, că se foloseşte de mine ca de o piesă dintr-un plan mai cuprinzător, însă, pe de altă parte, prin faţa ochilor mi se perindau necontenit plăsmuiri despre o căsnicie fericită.

Ajuns acasă, i-am spus câteva vorbe femeii - gazda mea -, care m-a iscodit din pragul uşii pentru a afla unde mă dusesem şi de unde veneam la ceasul acela al dimineţii, după care mi-am scos din căptuşeala chimirului, tăinuit în salteaua de la mine din cameră, doi galbeni veneţieni şi mi i-am pus în pungă, cu degete tremurânde. De îndată ce am revenit în stradă, am înţeles că nu-mi vor ieşi din minte toată ziua acei ochi umezi, întristaţi - ochii negri ai lui Şeküre.

Mai întâi, am schimbat cinci lei veneţieni la un zaraf evreu care zâmbea neîncetat. Apoi, cufundat în gânduri, m-am întors în mahalaua al cărei nume nu vi l-am spus până acum, pentru că nu-mi place (să vi-l spun acum: Yakutlar), pe ale cărei străzi se afla casa în care mă aşteptau Unchiul meu mort şi Şeküre, cu copiii. În vreme ce străbăteam uliţele de parcă zburam, nu alta, un platan înalt s-a uitat la mine cu dispreţ, căci goneam nebun de fericire, plin de visuri şi de planuri miraculoase legate de căsătorie chiar în ziua în care

murise Unchiul. În acest răstimp, cişmeaua mahalalei, care curgea şipotind deoarece se topeau gheţurile, mi-a spus: „Nu-l băga în seamă, împlineşte-ţi treburile şi ai grijă să fii fericit." „Bine, mi-a frământat mai încolo mintea o nenorocită de pisică neagră care se spăla undeva într-un ungher, toată lumea - chiar tu însuţi - te bănuieşte că ai fi amestecat în uciderea Unchiului."

Cum pisica s-a oprit din spălat, ochii ni s-au întâlnit o clipă. După cum bine ştiţi, pisica asta de Istanbul este o neruşinată, pentru că oamenii de prin partea locului o răsfaţă peste măsură.

Am dat de Imam Efendi - care pare tot timpul somnoros, pentru că pleoapele uriaşilor săi ochi negri sunt pe jumătate coborâte - în curtea moscheii din mahala, şi nu la el acasă, i-am pus o întrebare binecunoscută pe tărâmul legii - când este silnică şi când nu, mărturia la judecată - şi i-am ascultat răspunsul cu sprâncenele ridicate, ca şi cum aş fi auzit pentru prima oară răspunsul pe care mi-l dădea, plin de trufie. Imam Efendi mi-a desluşit că, în împrejurarea în care există şi alţi martori la o întâmplare, mărturia este de bunăvoie, dar că, dacă nu este decât un singur martor, mărturia îţi este poruncită de Dumnezeu.

— Ia te uită, şi eu ziceam la fel, l-am întrerupt din vorbă. Pentru că, într-o pricină de care avea ştiinţă toată lumea, martorii se fofilau, leneşi, în spatele acestei învoieli pentru a o da cotită şi a nu se duce la judecată, iar în felul acesta, problemele grabnice ale oamenilor pe care îi ajutam eu nu mai erau cercetate niciodată.

— Ei, a zis Imam Efendi, ia desfă-ţi şi tu oleacă băierile pungii!

Iar eu am desfăcut punga şi i-am arătat galbenii veneţieni aflaţi în ea; curtea largă a moscheii, chipul Imamului toate s-au luminat într-o clipă de strălucirea aurului. M-a întrebat care era pricina.

I-am spus cine eram.

— Unchiul este bolnav, i-am desluşit. Doreşte ca, înainte

de a muri, văduvia fetei lui să fie recunoscută cu acte şi să i se chezăşuiască traiul zilnic.

Nici n-a mai fost nevoie să vorbesc de locțiitorul cadiului din Uskudar. Imam Efendi, care pricepea totul, a spus că, de fapt, întreaga mahala suferea de multă vreme pentru nefericita Şeküre Hanâm, că se întârziase chiar prea mult. În loc să-l căutăm pe cel de-al doilea martor trebuincios despărțirii pe la poarta cadiului din Uskudar, Imam Efendi avea să-l aducă pe fratele lui. Acum, dacă aveam să-i dau şi acestuia un galben, urma să fac o faptă de milostenie şi pentru fratele lui, care trăia în mahala şi avea ştiință de durerea lui Şeküre, a drăgălaşilor ei orfani. Îi arătasem doi galbeni, aşa că, pentru cel de-al doilea martor, îmi scădea el prețul; ne-am înțeles pe loc. Imam Efendi s-a dus la fratele lui.

Acea parte a zilei care a urmat mai apoi seamănă cu poveştile pline de întâmplări şi vorbe pe care am văzut că le jucau şi, deopotrivă, le povesteau *meddah-ii* prin cafenelele din Alep. Deşi doresc să fie scrise cu o caligrafie frumoasă, cei care poruncesc să li se izvodească asemenea poveşti şi care le preschimbă în cărți nu le iau nicidecum în serios, pe motiv că în ele există prea multe aventuri, prea multe şiretlicuri, aşa că cer să nu fie pictate şi ilustrate. În ceea ce mă priveşte, am rânduit, în paginile minții mele, aventura trăită de-a lungul acelei zile în patru scene, pe care le-am pictat şi ilustrat după cum urmează:

ÎN PRIMA SCENA, miniaturistul trebuie să ne zugrăvească în mijlocul apelor Bosforului, în barca roşie cu patru vâsle în care urcaserăm de la Unkapam şi care ne ducea la Uskudar, între vâslaşi cu mustăți stufoase şi brațe vânjoase. În vreme ce Imamul şi fratele lui cel buhăit şi întunecat la chip erau mulțumiți de această plimbare neaşteptată şi glumeau cu vâslaşii, eu, sărmanul, aşezat în partea dinainte a bărcii, cu nesfârşitele plăsmuiri despre o căsnicie fericită care mi se perindau pe dinaintea ochilor, priveam în adâncuri, stăpânit de teama de a nu vedea, pe

fundul apelor învolburate ale Bosforului, care păreau mai limpezi ca niciodată în acea dimineață însorită de iarnă, vreun semn rău, ca de pildă scheletul vreunei corăbii de corsari. Prin urmare, dincolo de culorile vesele în care ar zugrăvi marea şi norii, miniaturistul ar trebui să aşeze pe fundul apelor Bosforului şi ceva întunecat, care să statornicească o cumpănă între visurile mele de fericire şi temerile mele nestăpânite, să deseneze de pildă un peşte înfricoşător, astfel încât cititorul aventurii noastre să nu socoată că, în clipa aceea, totul era învăluit în roz.

ÎN CEA DE-A DOUA, imaginea noastră trebuie să ia în seamă finețurile demne de Behzad ale miniaturilor amănunțite şi bine alcătuite ce înfățişează seraiurile padişahilor, adunările Divanului, primirea solilor frânci, încăperile ticsite ale caselor, adică gluma şi ironia strecurate în pictură. Cu alte cuvinte, Cadiul ar trebui aşezat într-un ungher al miniaturii şi pus să strecoare în buzunar, cu o mână, galbenii mei venețieni, purtând pe chip o expresie ruşinată, în vreme ce, cu cealaltă mână larg deschisă, face înspre mine şi înspre bacşişul pe care i-l întind semnul „niciodată" şi „nu", de parcă ar spune „stai", iar drept urmare a acestui peşcheş - urmare care se vede în aceeaşi imagine - ar trebui zugrăvit Şahap Efendi, locțiitorul şafiit, şezând pe locul cadiului din Uskudar. Ideea de a putea zugrăvi în acelaşi timp, într-o pictură, întâmplări care-şi urmează una alteia, într-o ordine anume, poate fi împlinită doar de miniaturiştii ageri la minte, printr-un vicleşug pe care trebuie să-l aibă în atenție atunci când orânduiesc pagina. Astfel, de pildă, ochiul care vede bacşişul pe care l-am dat eu mai întâi va pricepe îndată despre ce e vorba, chiar fără a citi povestea, din simpla constatare că persoana care stă cu picioarele încrucişate pe mindir - Cadiul - într-un alt ungher din miniatură, este de fapt locțiitorul Cadiului, că acesta şi-a strecurat neîntârziat cei doi galbeni venețieni în buzunar şi l-a lăsat în locul lui pe locțiitorul şafiit, astfel ca Şeküre să poată divorța.

ÎN CEA DE-A TREIA, trebuie înfățișată aceeaşi scenă, dar de data aceasta trebuie folosite la zugrăvirea pereților decorațiuni chinezeşti, ale căror ramuri cu vrejuri nu îngăduie privirii un răgaz prea mare, iar acestea trebuie vopsite într-o culoare mai întunecată, în vreme ce deasupra locțiitorului de cadiu trebuie pictați nori stranii, împestrițați, astfel încât să se priceapă că în povestea noastră se joacă un joc. Imamul şi fratele lui, care ar trebui arătați în miniatură împreună, deşi se perindaseră separat prin fața locțiitorului de cadiu, au istorisit atât de bine cum bărbatul lui Şeküre nu se mai întorsese de patru ani de la război, cât era Şeküre de strâmtorată, deoarece bărbatul ei nu se îngrijise de ea, cum cei doi copii orfani ai ei erau înlăcrimați şi flămânzeau, ba chiar cum nu apăruse nici un pețitor care să le fie şi tată orfanilor, întrucât ea era socotită căsătorită, cum lui Şeküre nu i se dăduseră nici măcar bani cu împrumut fără învoirea bărbatului ei, de vreme ce era măritată, încât până şi nişte pereți surzi ar fi divorțat-o pe dată cu lacrimile lor; locțiitorul cel fără de inimă a făcut însă pe niznaiul şi a întrebat cine era ocrotitorul lui Şeküre. După o clipă de nehotărâre, m-am repezit şi i-am spus că neprețuitul ei tată, care-i fusese mesager şi sol Padişahului Nostru, era încă în viață.

— N-am s-o pot despărți de bărbat cu nici un chip dacă nu vine tatăl ei la judecătorie! a zis locțiitorul.

Cuprins de o oarecare îngrijorare, i-am povestit de această dată că Unchiul se zbătea între viață şi moarte pe patul de suferință, că ultima sa dorință în fața lui Dumnezeu era să o vadă pe fată divorțată şi că eu eram împuternicitul lui.

— Şi ce-o să se întâmple dacă o să divorțeze?! a zis locțiitorul. De ce să vrea aşa de amarnic un om care moare ca fata lui să divorțeze de un bărbat care a dispărut de multă vreme în război? A, uite, dacă fata lui are un bun prilej de a se mărita, dacă s-a ivit vreun pețitor de încredere care să-i fie ginere, mai pricep şi eu, pentru că aşa n-o să rămână cu sufletul neîmpăcat.

— S-a ivit, domnule locțiitor! am zis.

— Cine?

— Eu!

— Cum se poate aşa ceva? Tu eşti împuternicitul ocrotitorului ei! a zis locțiitorul cadiului. Cu ce te ocupi?

— Am fost secretar pe la paşalele din ținuturile orientale, m-am ocupat de scrisori, am fost ajutor de *defterdar.* Am isprăvit o istorie a luptelor cu persanii, pe care urmează să i-o dăruiesc Padişahului Nostru. Mă pricep la pictură, la miniatură. De douăzeci de ani tânjesc după dragostea acestei fete.

— Eşti rudă cu ea?

M-am ruşinat atât de tare de faptul că, într-o clipă la care nu mă aşteptam defel, ajunsesem să mă milogesc de locțiitorul de cadiu, că-mi dezvăluisem cu atâta grăbire propria viață ca pe ceva lipsit de orice taină, de mister, încât am tăcut.

— În loc să te înroşeşti ca sfecla, mai bine ai răspunde! Altfel, n-o despart de bărbatul ei!

— Este fata mătuşii mele dinspre mamă.

— Hmm, am priceput! Ai putea s-o faci fericită?

În vreme ce mă întreba, a făcut cu mâna un semn necuviincios. Miniaturistul nu trebuie să ilustreze această mizerie! E de ajuns să arate cât de tare mă înroşisem eu la față.

— Modul meu de trai este aşa cum se cuvine.

— Deoarece sunt din şcoala şafiită, divorțul acestei nefericite Şeküre al cărei bărbat nu s-a mai întors de patru ani din război nu este cu nimic împotriva Cărții Sfinte şi a credinței mele, a zis locțiitorul. Am divorțat-o. De-acum, bărbatul ei nu mai poate pretinde nici un drept asupra femeii, chiar de se va întoarce de la război.

Imaginea care-i urmează acesteia, adică CEA DE-A PATRA, trebuie să arate cum locțiitorul a trecut divorțul în catastif, cu ostile sale de litere însuflețite de cerneala neagră, cum, mai apoi, draga mea Şeküre a ajuns văduvă, cum şi-a

pus locțiitorul degrabă sigiliul pe zapisul care adeverea că nu exista nici o opreliște ca Şeküre să se mărite iar şi cum mi-a dat mie hârtia. Strălucirea fericirii interioare pe care am trăit-o în acea clipă nu poate fi înfățişată nici prin zugrăvirea pereților judecătoriei în roşu, nici prin încadrarea picturii în chenare de culoare sângerie. Am pornit pe drumul de întoarcere, alergând prin mulțimea de bărbați şi de martori mincinoşi care dăduseră fuga să-şi despartă surorile şi fetele şi care se îmbulziseră la uşa cadiului.

Am trecut Bosforul, ieşind de-a dreptul în mahalaua Yakutlar, şi i-am alungat de pe capul meu pe binevoitorul Imam Efendi, care dorea să ne mai şi cunune, şi pe fratele lui. Deoarece am priceput degrabă că toți cei pe care-i vedeam pe stradă țeseau intrigi pe la spatele meu, pizmaşi pe fericirea de necrezut ce se abătuse asupra mea, m-am dus în goană până pe ulița dragei mele Şeküre. De unde pricepuseră cobele de corbi că în casă se afla un mort, cum ajunseseră să se însuflețească şi să țopăie atât de stăruitor pe țiglele de pe acoperiş? Mi se zbuciuma sufletul că nu avusesem răgazul de a-l plânge îndeajuns pe Unchiul, că nu putusem nici măcar să vărs lacrimi pentru el, dar, după obloanele şi după uşa casei bine zăvorâte, după tăcerea care domnea, ba chiar după rodiu, mi-am dat seama imediat că totul era bine.

Ați priceput că am reacționat, aşadar, în grabă, pe negândite. Am apucat o piatră de jos, am aruncat cu ea în poartă şi am nimerit-o! Am mai aruncat o piatră, către casă; a căzut pe acoperiş. Cuprins de un soi de furie, am potopit casa cu o ploaie de pietre. În vremea aceasta, s-a deschis o fereastră. Era fereastra de la catul al doilea, unde o văzusem prima oară - miercuri, cu patru zile în urmă -, printre ramurile rodiului, pe Şeküre. A apărut acolo Orhan; prin deschizătura oblonului am auzit vocea lui Şeküre, care-l mustra, iar mai apoi am văzut-o şi pe ea. Ne-am privit o clipă cu nădejde - eu şi iubita mea. Cât de minunată, cât de frumoasă era! Mi-a făcut un semn, de parcă ar fi spus: „Aşteaptă" şi a închis fereastra.

Mai era încă mult timp până la lăsatul serii; am aşteptat plin de nădejde în grădina pustie, uimit de frumuseţea lumii, a copacilor, a străzii pline de noroi. Nu după mult timp, a venit Hayriye, îmbrăcată şi acoperită cu văl, de parcă ar fi fost o doamnă, nu o roabă. Ne-am retras în spatele smochinului, fără să ne apropiem unul de altul.

— Totul este bine, i-am zis şi i-am arătat înscrisul pe care-l primisem de la cadiu. Şeküre e divorţată. Acum... - era să spun „am să găsesc" - va veni un imam din mahalaua cealaltă, am zis imediat. Şeküre să fie pregătită.

— Şeküre Hanâm vrea să fie şi un alai de nuntă, oricât de mic; vrea ca vecinii din mahala să vină la noi acasă, să prăznuiască la masa de nuntă. Am făcut pilaf cu migdale şi cu caise uscate, la cazan.

Poate urma să-mi povestească, plină de însufleţire, câte altele nu pregătiseră, dar i-am tăiat vorba.

— Dacă nunta se încurcă prea mult, am zis, vor afla Hasan şi oamenii lui, vor năvăli asupra noastră, vor face scandal, vor unelti spre a ne fi socotită cununia potrivnică legii, iar noi nu vom putea face nimic în privinţa asta. Ne vor fi zădărnicite toate străduniile. Nu trebuie să ne ferim doar de Hasan şi de socru, ci şi de diavolul care l-a ucis pe Unchiul. Nu vă temeţi?

— Nu ne temem! a zis şi a început să plângă.

— Să nu spui nimic, nimănui! i-am zis. Luaţi-l pe Unchiul, îmbrăcaţi-l în cămaşa de noapte, întindeţi-i aşternutul şi culcaţi-l în el, ca şi cum ar fi bolnav şi nu mort, puneţi-i la căpătâi pahare, siropuri şi închideţi oblonul de la camera lui. Să nu fie nici o lampă în odaie, aşa încât, la cununie, ocrotitorul lui Şeküre să fie socotit tatăl ei bolnav. Nu va fi nici un alai de nuntă, ci o să chemaţi, în ultima clipă, vreo două-trei vecine şi atât! Când le chemaţi, să le spuneţi că asta a fost ultima dorinţă a Unchiului... Nu va fi o nuntă veselă, ci una înlăcrimată. Dacă nu ieşim cu bine din această împrejurare, or să ne termine pe toţi şi or să te pedepsească şi pe tine, pricepi?

A dat din cap, plângând. Am încălecat pe calul meu alb şi i-am spus că-mi voi lua martorii, că voi veni acasă curând, că Şeküre trebuie să fie pregătită, că de-acum înainte eu voi fi stăpânul casei şi că mă duceam la bărbier. Nu plănuisem dinainte toate astea. Îmi veneau în minte atunci, în vreme ce vorbeam şi, aşa cum simțisem şi în unele bătălii, aveam credința că eram un rob foarte iubit de Dumnezeu, ocrotit de El, că El mă apăra, că astfel lucrurile urmau să meargă pe calea cea bună. Dacă ajungeți să încercați vreodată o asemenea încredere, să faceți tot ceea ce vă trece atunci prin minte, tot ceea ce vă răsare în suflet, căci ceea ce faceți va ieşi, la rândul său, cum se cuvine.

Am străbătut patru străzi, din Yakutlar până la Bosfor, şi l-am găsit, în mahalaua învecinată, pe Imamul cu barbă neagră şi chip luminos al moscheii Yasin Paşa, care-i alerga cu o coadă de mătură pe câinii cei obraznici din curtea noroioasă. I-am povestit care-mi era păsul, că tatălui verişoarei mele dinspre mamă îi venise sorocul, că, la dorința tatălui ei aflat pe patul de moarte, eu urma să mă însor cu fata lui şi că aceasta tocmai divorțase, prin hotărârea cadiului din Uskudar, de bărbatul ei, care nu se mai întorsese de la război. La remarca Imamului, care spunea că potrivit legii islamice femeia măritată trebuie să aştepte o lună după divorț pentru a se putea mărita iar, am răspuns că, deoarece fostul bărbat al lui Şeküre lipsea de patru ani, era cu neputință să o fi lăsat grea pe nevasta lui şi am adăugat, arătându-i zapisul, că de fapt Cadiul din Uskudar o divorțase de dimineață pe femeie tocmai în acest temei. I-am zis că Imam Efendi trebuia să fie pe deplin încredințat că nu exista nici o oprelişte în calea cununiei. Da, mireasa îmi era rudă de sânge, dar faptul că era fiica mătuşii mele dinspre mamă nu era o piedică în calea cununiei; măritişul ei dinainte luase cu desăvârşire sfârşit; între noi nu erau deosebiri de credință, de rang, de avere. Dacă lua galbenii pe care i-i dădeam dinainte şi dacă săvârşea cununia la nunta care urma să se facă în văzul lumii, în fața întregii mahalale,

se chema că săvârşise o binefacere şi pentru orfanii văduvei. Imamului îi plăcea oare pilaful cu migdale şi caise uscate?

Îi plăcea, se pare, dar era cu ochii tot la câinii din curtea moscheii. A luat galbenii. Urma să se îmbrace cu veşmintele pentru nuntă, să mai arunce o privire asupra bărbii, a părului, a turbanului şi să ne cunune. A întrebat care era casa şi i-am descris-o.

Ce putea fi mai firesc decât un ginere care, uitând de întreaga neliniște şi de toate primejdiile, lăsându-se în voia mâinilor grijulii şi a sporovăielii plăcute a bărbierului, se rădea pentru nuntă, oricât de grăbită era cununia la care visase vreme de doisprezece ani? Bărbierul la care m-au purtat parcă singuri paşii îşi avea dugheana în partea dinspre piață a străzii pe care se afla casa în ruină din Aksaray - casa pe care răposatul Unchi, mătuşa mea şi frumoasa Şeküre o părăsiseră la ani de zile după copilăria noastră. Bărbierul cu care dădusem nas în nas acum cinci zile, în prima zi când mă întorsesem aici după ani şi ani, m-a îmbrățişat de data aceasta de cum am intrat şi, ca un adevărat bărbier, a adus vorba în aşa fel încât să mă întrebe pe unde dispărusem în cei doisprezece ani care se scurseseră, a pomenit despre ultimele bârfe din mahala şi a cugetat că, la capătul acestei călătorii pline de înțeles care se numeşte viață, vom ajunge cu toții în acelaşi loc.

N-aş putea spune că parcă acum douăsprezece zile mă aflam aici, nu acum doisprezece ani. Meşterul nostru bărbier îmbătrânise, se dedase băuturii peste măsură, aşa cum se putea bănui din felul în care tremura şi juca pe fața mea briciul din mâna lui acoperită de pete, şi îşi luase un tânăr ucenic cu piele trandafirie, cu buze frumoase şi ochi verzi. Față de acum doisprezece ani, înăuntru stăruia o oarecare curățenie, o oarecare ordine. Ligheanul suspendat în care turnase apă fierbinte şi la al cărui robinet, prins de fund, mă spăla grijuliu pe cap şi pe chip fusese prins de tavan cu un lanț nou. Ligheanele, mari şi vechi, erau cositorite, mangalul era curat, fără rugină, iar bricele cu mâner de agat erau

ascuțite. Purta un şorț foarte dichisit, din fir gros de mătase, pe care acum doisprezece ani nici măcar nu-şi dădea osteneala să-l pună. Mă gândeam că, luându-l pe lângă el pe ucenicul acela delicat, destul de înalt pentru vârsta lui şi plăpând la trup, meşterul îşi orânduise întrucâtva prăvălia, dar îşi orânduise şi viața şi, lăsându-mă în seama bărbierului, cu mireasma lui de trandafiri, cu apa caldă şi săpunul, chibzuiam că, vrând-nevrând, însurătoarea urma să aducă vioiciune şi belşug nu doar în casa, ci şi în afacerile şi în prăvălia holteiului.

Nu ştiu câtă vreme trecuse. Moleşit de degetele dibace ale bărbierului şi de dogoarea mangalului care încălzea plăcut dugheana, mă gândeam, adânc nedumerit, la faptul că, după atâtea suferințe, viața îmi oferea deodată, ca pe un lucru firesc, care nu cerea nimic în schimb, cel mai mare dar, simțeam o mare recunoştință față de Preaînaltul Dumnezeu şi mă întrebam din echilibrul cărei balanțe misterioase se ivise lumea pe care o zămislise, mă pregăteam să trec la fapte, sfâşiat totodată de tristețe şi de suferință pentru Unchiul care zăcea mort la el în pat, în casa al cărei stăpân urma să devin peste puțin timp. Deodată la uşa bărbierului, care rămânea mereu deschisă, s-a iscat forfotă; m-am întors şi am privit într-acolo: era Şevket! Îmi întindea o hârtie, cu un aer neliniştit, dar încrezător în sine. Am citit-o fără să-i spun nimic, cu sufletul străbătut de fiori reci, aşteptându-mă la vestea cea mai rea:

„Dacă n-o să fie alai de nuntă, nu mă mărit. - Şeküre."'

L-am îmbrățişat pe Şevket, apucându-l de braț. Doream să-i scriu dragei mele Şeküre: „Cu plăcere, iubita mea, din toată inima şi din tot sufletul!" Dar de unde condei şi călimară la analfabetul de bărbier! Aşa se face că i-am şoptit lui Şevket la ureche, cu chibzuință, plin de precauție, că-i spun mamei lui: „Bine". L-am întrebat, pe acelaşi ton şoptit, ce face bunicul lui.

— Doarme.

Acum pricep că şi dumneavoastră mă bănuiți de moartea

Unchiului, odată cu Şevket (desigur că Şevket mă bănuieşte şi de alte fapte). Păcat! L-am sărutat cu de-a sila. Şevket a şters-o, deloc încântat de mine. Şi în timpul nunții, când era îmbrăcat cu haine de sărbătoare, m-a privit de departe, duşmănos.

Cum nu Şeküre pleca din casa părintească, ci dimpotrivă, eu eram cel care intra în casa părintească a lui Şeküre, ca ginere, alaiul miresei a fost şi el pe potriva acestei împrejurări deosebite. Desigur că nu eram în stare să-mi pun prietenii bogați ori rudele să se înveşmânte cu cele mai bune haine şi să încalece pe cai pentru a se duce la poarta lui Şeküre, aşa cum făceau alții. Dar i-am luat cu mine pe doi dintre prietenii din copilărie, întâlniți în răstimpul celor şase zile care trecuseră de la revenirea mea la Istanbul (unul ajunsese scrib, ca mine, iar celălalt ținea un hamam) şi pe dragul meu bărbier, ai cărui ochi se umeziseră când îmi ura fericire, în vreme ce mă rădea; am încălecat şi eu pe calul alb pe care-l călăream în prima zi şi ne-am arătat la poarta dragei mele Şeküre, de parcă ar fi urmat s-o luăm şi s-o ducem în altă casă, către o altă viață.

I-am dat lui Hayriye, care mi-a deschis uşa, un bacşiş bunicel. Îmbrăcată în straie roşii de mireasă, cu o beteală trandafirie care-i atârna până la călcâie, Şeküre a ieşit din casă printre hohotele de plâns, sughițurile, suspinele, strigătele şi urările care se auzeau dinăuntru (o femeie a țipat la copii) şi a încălecat cu pricepere pe un al doilea cal alb, pe care-l adusesem cu mine. Când un toboşar şi un cântăreț la *zurna*[1] , pe care îi tocmise în ultima clipă bărbierul, înduioşat de soarta mea, s-au pus în mişcare în fața noastră, cu un aer plin de veselie, aşa cum se cuvine unei nunți, s-a urnit şi sărmanul, melancolicul, dar totodată mândrul nostru alai de nuntă.

Nici nu au pornit bine caii, când mi-am dat seama că

[1] Instrument de suflat primitiv, cu două muştiuce, folosit în muzica populară turcă şi asociat, de obicei, în reprezentații cu o tobă.

Şeküre fusese cea care pusese la cale alaiul, cu viclenia ei dintotdeauna, ca să ne fie cununia mai sigură. Dată fiind mulțimea nuntaşilor, se chema că măritişul ei fusese adus la cunoştința întregii mahalale, chiar dacă asta se întâmplase în pripă, şi astfel, încuviințat fiind de toată lumea, împotrivirea cu care ar fi putut fi întâmpinat mai apoi era lipsită de orice temei. Pe de altă parte însă, faptul de a da de veste într-un mod atât de deschis că eram pe cale de a ne căsători avea ceva provocator, de parcă Şeküre i-ar fi înfruntat pe fostul ei bărbat şi pe familia acestuia, iar ideea de a mai face şi nuntă punea totul în primejdie de la bun început. Dacă ar fi fost după mine, m-aş fi cununat cu Şeküre în taină, fără a mai spune nimănui, fără a face nici o petrecere, aş fi devenit bărbatul ei şi abia după aceea aş fi dezvăluit căsătoria.

În vreme ce înaintam pe străzile mahalalei, în fruntea alaiului de nuntă, pe calul meu cel alb şi nărăvaş, desprins parcă din basme, ochii îmi alunecau cu repeziciune spre locurile de trecere dintre străzi ori spre vreo poartă întunecată ce dădea într-o curte, căutându-i cu teamă pe Hasan şi pe oamenii lui, care ar fi putut să se repeadă asupra noastră. I-am văzut pe bătrânii, pe bărbații în puterea vârstei din mahala cum stăteau în fața porților ori la poalele zidurilor şi se uitau la alaiul nostru de nuntă, fără a pricepe pe de-a-ntregul ce se întâmpla, dar totodată fără a se purta necuviincios; am văzut străini care se opreau şi ne dădeau binețe. În mica piață în care am pătruns deşi nu-mi doream deloc acest lucru, am înțeles imediat, după veselia vânzătorului de legume şi fructe - care a făcut doi-trei paşi alături de noi, fără să se îndepărteze prea mult de gutuile, de morcovii, de merele lui pline de culoare, pentru a ne spune: „Facă-se voia Domnului!" -, după zâmbetul unui băcan trist, după privirile aprobatoare ale brutarului care-şi scărmăna ucenicul pentru pogacele arse, că Şeküre înlăturase cu măiestrie năvodul clevetelilor şi al bârfelor şi că divorțul şi căsătoria ei cu mine fuseseră repede aduse la cunoştința

întregii mahalale, că se bucurau de încuviințare. Cu toate acestea, eram mereu la pândă împotriva oricărui atac neplăcut şi neaşteptat, ba chiar împotriva oricărei vorbe aruncate la nimereală, a vreunui cuvânt de ocară. Din această pricină, nu m-am plâns deloc de mulțimea de copii care se luaseră pe urmele noastre în vreme ce ieşeam din piață şi care, printre strigăte şi țipete, printre glume, ne cereau bacşiş; înțelegeam, după zâmbetele femeilor pe care abia le întrezăream prin deschizătura ferestrelor, printre grilaje, printre obloane, că veselia, zgomotul şi înghesuiala pe care le aduceau cu ei ne ocroteau şi ne aduceau recunoaştere.

Ochii îmi erau necontenit ațintiți asupra drumului pe care apucase alaiul de nuntă, care, din fericire, revenea în cele din urmă, şerpuind, la locul din care plecase, adică înapoi acasă, însă inima îmi era alături de Şeküre, de amărăciunea ei. Ceea ce mă întrista nu era faptul că fusese nevoită să se mărite în ziua în care îi fusese ucis tatăl, ci faptul că, la drept vorbind, nunta era atât de lipsită de strălucire şi de săracă. Draga mea Şeküre merita cai cu harnaşamente de argint şi şei bogat împodobite, călărești îmbrăcați în veşminte de samur, de mătase, cu lucrătură din fir de aur, daruri şi zestre încărcate pe sute de cai, în sute de care, un alai alcătuit din zeci de fete de paşale, de sultane şi de bătrâne din haremuri, care, urcate în călești, să dea seamă despre bogăția zilelor de demult. Or, la nunta ei nu se zăreau nici măcar cei patru slujitori care, aşezați de cele patru părți ale calului, să poarte în mâini cele patru bețe pe care se sprijinea învelitoarea de mătase sângerie aşternută peste toate fetele bogate, pentru a le ocroti de ochii lumii, nu se afla nici măcar un amărât de slujitor care să ducă lumânările groase de nuntă împodobite cu fructe, cu foițe de aur şi argint, cu pietre strălucitoare, cu fir de aur şi argint, care să poarte, cu aleasă măreție, stindarde sub formă de copaci. Cum nici ei nu aveau vreo prețuire față de alaiul de nuntă, toboşarul şi cântărețul la *zurna* tăceau la răstimpuri

şi, de vreme ce nu ne deschidea calea nici un nuntaş care să strige: „Dați-vă la o parte, dați-vă la o parte, vine mireasa!", alaiul nostru se amesteca cu mulțimea din piață, se pierdea printre slujitoarele care-şi umpleau vasele de la cişmea; de aceea, încercam nu atât ruşine, cât o tristețe care mă făcea să lăcrimez. La un moment dat, în vreme ce ne apropiam de casă, m-am răsucit pe cal plin de curaj şi am priceput, privind-o, că în loc să se întristeze de asemenea lipsuri, pe care nu le merita nicidecum, Şeküre, ascunsă în dosul betelei de mireasă şi al vălului sângeriu, era uşurată că ajunseserăm la capătul alaiului şi al drumului fără nici un fel de peripeții, fără nici un fel de necazuri, drept care m-am simțit şi eu uşurat. Prin urmare, am coborât-o de pe cal pe fermecătoarea mea mireasă - pe cea cu care urma să mă cunun peste puțin timp -, cu acele mişcări pe care le fac toți însurăței, am luat-o de braț şi i-am deşertat peste creştet, cu o încetineală care îi înveselea pe toți cei care ne priveau, o pungă plină cu aspri, pregătită dinainte. În vreme ce copiii care ne urmaseră şi care ne dăduseră târcoale pe parcursul acelui îndurerat alai de nuntă puneau mâna pe ei, am pătruns în curte, alături de Şeküre, am traversat partea pietruită şi, de îndată ce am intrat în casă, am simțit cu groază duhoarea grea de leş care plutea înăuntru din pricina căldurii.

Băgând de seamă, în vreme ce mulțimea care alcătuia alaiul de nuntă se oploşea prin casă, că Şeküre se purta de parcă duhoarea nici măcar n-ar fi existat - la fel ca toți bătrânii, femeile şi copiii din casă, de altfel (Orhan mă măsura neliniştit dintr-un ungher) -, am fost cuprins o clipă de îndoială; simțisem însă atât de multă vreme, în gură, în nări, în plămâni mirosul înăbuşitor al trupurilor moarte pe câmpurile de luptă, trupuri ale căror veşminte se preschimbaseră-n fâşii, ale căror încălțări, cizme şi centuri fuseseră smulse şi furate, ale căror chipuri, ochi, buze căzuseră pradă lupilor şi viermilor, care zăcuseră îndelung la soare, încât eram sigur că nu mă înşelam.

Jos, în bucătărie, am întrebat-o pe Hayriye unde era Unchiul, cum se făcea că întreaga casă mirosea atât de pătrunzător şi i-am spus că ceilalți vor pricepe totul. Nu o spusesem cu voce tare, ci mai degrabă murmurând. Pe de altă parte, gândul îmi zbura la faptul că-i vorbisem pentru prima oară lui Hayriye ca un stăpân.

— Am întins aşternutul, aşa cum ați poruncit, l-am îmbrăcat cu cămaşa de noapte, am tras plapuma peste el, i-am pus la cap pahare cu siropuri. Dacă miroase, asta e din pricina căldurii pe care o face mangalul din cameră, a zis femeia plângând.

I-au picurat câteva lacrimi în cratița în care prăjea de zor carne de oaie. După felul în care plângea, am priceput mai întâi că Unchiul o lua nopțile în patul lui, însă mai apoi m-am ruşinat de acest gând. Ester, care şedea tăcută şi mândră într-un ungher al bucătăriei, şi-a înghițit dumicatul din gură şi s-a ridicat în picioare.

— Fă-o fericită pe Şeküre, a zis ea. Învață s-o prețuieşti. Am auzit în mine sunetul de lăută pe care-l auzisem în vreme ce umblam pe străzi în prima zi în care sosisem la Istanbul. Mai apoi, pe când Imam Efendi mă cununa cu Şeküre în încăperea întunecoasă în care zăcea Unchiul, îmbrăcat în cămaşă de noapte, armonia acelei muzici îmi mai stăruia încă în mine.

În timpul cununiei, Unchiul, despre care nu-ți dădeai seama cu nici un chip că era mort şi nu bolnav, deoarece Hayriye aerisise înainte odaia cât ai clipi din ochi şi pitise bine lampa cu ulei într-un ungher care-i micşora lumina, a fost socotit ocrotitorul lui Şeküre; prietenul meu bărbier şi un bătrân atoateştiutor din mahala ne-au fost martori. Cum, în cursul ceremoniei, care s-a sfârşit cu urările şi cu sfaturile Imamului, precum şi cu rugăciunile rostite de toți cei de față, bătrânul iscoditor schițase un gest de parcă ar fi dat să se aplece spre răposat, îngrijorat de sănătatea lui, de îndată ce Imamul a săvârşit cununia, m-am repezit din locul în care stăteam, am apucat mâna înțepenită a Unchiului şi am

strigat din răsputeri:

— Nu vă faceți nici o grijă, Efendi, dragul meu Unchi! Mă voi strădui din răsputeri ca Şeküre şi copiii să trăiască în îndestulare, să fie bine îmbrăcați, să aibă parte de tihnă şi de dragoste.

Apoi, m-am prefăcut că Unchiul încearcă să-mi şoptească ceva de pe patul de boală, culcat cum era pe pernă, şi, apropiindu-mi plin de luare-aminte şi de respect urechea de buzele lui, am părut că-l ascult cu ochii în patru şi cu urechile ciulite, întocmai cum se întâmplă atunci când noi, tinerii cuviincioşi, întâlnim la timpul cuvenit un bătrân față de care nutrim foarte multă prețuire şi căruia îi ascultăm cu toată grija cele câteva povețe desprinse dintr-o viață întreagă, de parcă am sorbi un elixir magic. Imam Efendi şi bătrânul din mahala mi-au aruncat priviri care arătau că primesc cu apreciere şi încuviințare devotamentul şi nesfârşita afecțiune dovedite de felul în care plecam urechea la povețele pe care mi le dădea în şoaptă socrul meu, aflat pe patul de boală, în pragul morții. Sper ca nimeni să nu creadă că am vreun amestec în uciderea Unchiului!

Le-am spus oaspeților veniți la nuntă, care se aflau în încăpere, că bietul bolnav dorea să rămână singur. Au golit încăperea într-o clipă şi, în vreme ce treceau în odaia alăturată, unde urmau să se strângă bărbații pentru a mânca pilaful lui Hayriye şi carnea de miel prăjită (acum amestecam şi eu mirosul de leş cu mirosul cărnii de miel fripte, aromate cu cimbru şi chimen), am ieşit în hol, am deschis pe negândite uşa camerei lui Şeküre - aşa cum ar face un bărbat plin de amărăciune care rătăceşte, îngrijorat şi dus pe gânduri, prin propria casă -, am intrat pe neaşteptate, fără a lua seama la femeile cuprinse de groază în fața bărbatului care se amesteca printre ele, am privit-o cu neasemuită blândețe pe Şeküre, ai cărei ochi râdeau de fericire, şi i-am zis:

— Şeküre, te cheamă tatăl tău; cununia noastră a fost săvârşită, urmează să-i săruți mâna.

În vreme ce se îngrămădeau şi se prefăceau că-şi acoperă chipurile, cele trei-patru femei din mahala cărora le dăduse Şeküre de veste în ultima clipă, spre a se asigura că nunta se petrece în văzul tuturor, precum şi tinerele fete, despre care socoteam că-i erau rude, după devotamentul din privirile lor, m-au cercetat în voie, măsurându-mă şi cântărindu-mă din ochi.

Mai târziu, lumea adunată la nuntă şi-a mâncat tainul, a înfulecat nucile, migdalele, magiunurile, zahărul candel şi cuişoarele şi s-a risipit, la puțină vreme după rugăciunea de seară. În odaia femeilor, lacrimile pe care le vărsa mereu Şeküre, ca şi supărarea şi gâlceava copiilor alungaseră veselia; între noi, bărbații, faptul că nu râsesem la aluziile deocheate pe seama nopții nunții vecinului şi că mă refugiasem într-o tăcere plină de întristare a fost pus pe seama suferinței pricinuite de boala socrului meu. Lucrul care mi s-a întipărit cel mai bine în minte, din toată împrejurarea aceea stânjenitoare, a fost acela că atunci când am urcat, înainte de masă, în camera Unchiului, rămânând singur cu Şeküre, am sărutat mai întâi, amândoi, cu prețuire adevărată, mâna rece şi înțepenită a mortului, iar apoi ne-am retras într-un ungher întunecat al camerei şi ne-am îmbrățişat cu sete. Limba fierbinte a nevestei mele, care mi s-a strecurat în gură, avea gustul zahărului candel pe care îl înfulecau neîncetat copiii.

34Eu, Şeküre

După ce a plecat toată lumea, după ce ultimii oaspeți ai tristei noastre nunți s-au încălțat, şi-au acoperit chipurile cu văluri şi trupurile cu mantii, după ce i-au târât după ei pe copiii care-şi înfundau în gură o ultimă bucată de zahăr candel şi au ieşit pe poartă, s-a aşternut o lungă tăcere. Eram cu toții în curte şi nu răzbătea nici un sunet, afară de zgomotul uşor făcut de o vrabie care bea apă fără nici o grabă din găleata de la puț, pe jumătate plină. De îndată ce şi această pasăre, căreia fulgii minusculi de pe căpşor îi sclipeau în lumina vetrei, a dispărut în întuneric, am fost cuprinsă de durere la gândul că tata zăcea mort în patul lui, în casa acum pustie, care abia se zărea în noapte.

— Copii, am zis apoi, pe acel ton pe care-l împrumutam vocii mele când urma să-i înştiințez de ceva însemnat şi pe care Orhan şi Şevket îl ştiau prea bine. Ia veniți aici.

Au venit.

— De-acum, Negru este tatăl vostru. Sărutați-i mâna. I-au sărutat-o, tăcuți şi supuşi.

— Fiindcă nefericiții mei orfani au crescut fără tată, habar n-au cum trebuie să i se supună unui părinte, cum să-l asculte privindu-l drept în ochi şi cum să aibă încredere în el, i-am zis lui Negru. De aceea, ştiu că dacă vor fi necuviincioşi, dacă se vor purta ca nişte sălbatici, copilăreşte, dacă vor face năzdrăvănii, ai să le treci la început cu vederea aceste deprinderi şi ai să le pui pe seama faptului că au crescut fără să-şi fi văzut vreodată tatăl, fără să şi-l amintească în vreun fel.

— Eu mi-l amintesc pe tata, a zis Şevket.

— Şşt... ascultă! am zis. De-acum înainte, cuvântul lui

Negru va fi, pentru voi, chiar mai presus decât cuvântul meu.

M-am întors către Negru.

Dacă nu te ascultă, dacă sunt lipsiți de bună-creştere față de tine, dacă dau cel mai mărunt semn de obrăznicie, de răsfăț, de necuviință, atrage-le mai întâi luarea-aminte, dar iartă-i, am zis, lăsând baltă ideea bătăii, care-mi venise o clipă pe limbă. Oricare ar fi locul pe care-l ocup eu în sufletul tău, acel loc trebuie să fie şi al lor.

— Şeküre Hanâm, nu m-am însurat cu tine doar pentru a-ți fi bărbat, ci şi pentru a fi tatăl acestor orfani drăgălaşi, a zis Negru.

— Ați auzit?

— Doamne, Dumnezeul meu, nu ne lipsi niciodată de lumina Ta, îndreptată asupra noastră! a zis Hayriye dintr-un ungher. Doamne, Dumnezeule, apără-ne!

— Ați auzit, nu-i aşa? am zis. Bravo, frumoşii mei feciori! De vreme ce tatăl vostru vă iubeşte atât de mult, vă va ierta dinainte chiar dacă vreodată, fără să chibzuiți prea mult, veți ieşi din cuvântul lui.

— Am să-i şi iert, dar mai apoi, a zis Negru.

— Dar dacă nu vor lua seama la vorba ta şi a treia oară... Atunci ai dreptul să-i bați! am zis. Ați priceput? Noul vostru tată, Negru, s-a întors din războaiele pe care ni le-a hărăzit mânia lui Dumnezeu, din războaiele la care a plecat şi din care nu s-a mai întors tatăl vostru, din cele mai nenorocite, cele mai înfricoşătoare lupte şi este foarte aspru. Bunicul lor i-a răsfățat atât de tare, că ni s-au urcat în cap. Acum, bunicul vostru este foarte bolnav.

— Vreau să mă duc la bunicul, a zis Şevket.

— Dacă nu ascultați, Negru o să vă învețe fără cruțare că bătaia e ruptă din Rai. Bunicul vostru n-o să vă mai scoată din mâinile lui Negru, aşa cum vă scotea şi vă scăpa din ale mele. Dacă nu vreți să suferiți de pe urma mâniei tatălui vostru, nu vă mai ciondăniți, împărțiți totul, nu mințiți, faceți-vă rugăciunile, nu vă culcați până nu terminați de învățat, nu vorbiți urât cu Hayriye şi nu vă bateți joc de ea...

S-a înțeles?

Negru s-a aplecat şi, dintr-o mişcare, l-a luat pe Orhan în brațe, dar Şevket s-a ținut deoparte. Mi-a venit să-l îmbrățişez şi să plâng. Sărmanul meu orfan întristat, sărmanul meu Şevket fără nimeni pe lume, cât de singur eşti în lumea asta mare! M-am văzut, o clipă, ca pe un copilaş, asemenea lui Şevket, ca pe un copil cu desăvârşire singur şi, cum aerul lui plăpând şi amărât se confunda, în mintea mea, cu propria-mi micime, m-am înfiorat. Aceasta deoarece, gândindu-mă la copilăria mea, mi-am amintit cum stăteam şi eu odată în brațele tatei, aşa cum stătea acum Orhan în brațele lui Negru, dar nu ca Orhan, cu acea neîndemânare a fructului stingher în propriul copac, ci cu plăcere; mi-am amintit cât de tare mă îmbrățişam cu tata şi cum ne adulmecam unul altuia trupurile, fără răgaz, precum câinii. Eram gata să plâng, dar m-am stăpânit şi am spus, deşi nu aveam deloc asta în gând:

— Haideți, spuneți-i lui Negru „tată".

Cât de rece era noaptea, cât de tăcută casa noastră! La mare depărtare, câinii urlau plini de întristare. A mai trecut puțin timp, iar tăcerea s-a întins asemenea unei flori care se deschide fără ca măcar să bagi de seamă.

— Bine, copii, am zis mult mai târziu, haideți să intrăm în casă, să nu ne cuprindă frigul pe toți, stând aici.

Nu numai eu şi Negru am intrat în casă codindu-ne, cu acea stinghereală de care dau dovadă mireasa şi mirele care se tem să rămână singuri după nuntă, ci şi copiii şi Hayriye; parcă am fi intrat, cu toții, în casa întunecată a altcuiva, înăuntru se simțea duhoarea pe care-o răspândea trupul mort al tatei, dar nimeni nu părea să fi băgat de seamă. În vreme ce urcam scara în tăcere, umbrele aruncate pe tavan de lămpile pe care le țineam în mână se învârtejeau şi se amestecau, ca de obicei; ba se măreau, ba se micşorau, însă aveam sentimentul că toate astea mi se întâmplau pentru prima oară. Tocmai ne scoteam, sus, încălțările, când Şevket a zis:

— Să mă duc să-i sărut mâna bunicului înainte de culcare?

— M-am uitat eu adineaori ce face, a zis Hayriye. Bunicul are dureri aşa de mari, se simte atât de rău, încât ginnii cei răi par să fi pus binişor stăpânire pe trupul lui; fierbinţeala bolii i-a cuprins tot trupul. Intraţi la voi în odaie, să vă întind aşternuturile.

Îi şi împinsese în cameră. În vreme ce netezea aşternuturile, desfăcea cearşafurile şi întindea plăpumile, vorbea de fiecare lucru pe care-l lua în mână ca de un miracol fără seamăn, de parcă somnul în camera caldă, la miez de noapte, între cearşafurile curate şi plăpumile călduroase de puf era aidoma somnului în seraiul unui padişah.

— Hayriye, spune-ne o poveste! a zis Orhan, care stătea pe ţucal.

— Trăia odată un om albastru, a zis Hayriye. Şi mai era un ginn, care era prietenul lui cel mai apropiat.

— De ce era albastru omul? a zis Orhan.

— Hayriye, pentru Dumnezeu! am zis. Măcar în seara asta nu le mai spune poveşti cu ginni, cu zâne şi cu fantome.

— De ce să nu ne spună? a zis Şevket. Mamă, ai să te scoli din aşternut şi ai să te duci la bunicul imediat ce adormim noi?

— Bunicul vostru, Dumnezeu să ne păzească, este foarte rău bolnav, am zis. Sigur că o să mă duc la noapte să am grijă de el. Apoi însă, am să mă întorc în pat!

— Să se ducă Hayriye la bunicul! a zis Şevket. Nu are Hayriye grijă de bunicul noaptea?

— Gata? l-a întrebat Hayriye pe Orhan.

În vreme ce-l ştergea cu o cârpă la fund pe Orhan, pe al cărui chip plutea o dulce îngândurare, a aruncat o privire în ţucal şi s-a strâmbat, nu din pricina mirosului, ci pentru că nu părea să socotească îndeajuns ceea ce vedea.

— Hayriye, i-am zis. Goleşte ţucalul şi adu-l înapoi. Şevket să nu iasă din cameră la noapte.

— De ce să nu ies? a zis Şevket. De ce să nu ne spună Hayriye poveşti cu ginni şi cu zâne?

Orhan a zis mai degrabă cu acea expresie de optimism pe care i-o vedeam întotdeauna pe chip după ce-şi făcea nevoile decât cu teamă:

— Pentru că în casă sunt ginni, prostule!

— Mamă, sunt?

— Dacă ieşiți din cameră, dacă spuneți: „Ia să văd ce face bunicul", o să dea ginnul peste voi!

— Unde îşi întinde Negru aşternutul? a întrebat Şevket. Unde doarme în noaptea asta?

— Nu ştiu, am zis. O să-i întindă Hayriye aşternutul.

— Mamă, tu ai să dormi tot cu noi, nu-i aşa? a zis Şevket.

— De câte ori să vă spun! Am să dorm cu voi, la fel ca până acum.

— Întotdeauna?

Hayriye a ieşit, cu ţucalul în mână. Am scos din dulapul în care le ascunsesem celelalte nouă picturi, de care nemernicul ucigaş, care o luase cu el pe ultima, nu se atinsese, m-am întins în aşternut şi le-am privit îndelung, la lumina lămpii, încercând să pricep taina pe care o ascundeau. Aceste picturi sunt atât de frumoase, încât le poți privi de parcă ar fi amintirile tale uitate şi, pe măsură ce le priveşti, ele însele îți vorbesc, aşa cum o fac şi literele caligrafului.

În vreme ce admiram picturile, mă cufundasem în visare. Am priceput, după mirosul capului fermecător care se sprijinea de nasul meu, că şi Orhan se uita la roşul acela straniu şi dătător de bănuieli, alături de mine. Mi-a venit deodată, aşa cum mi se întâmpla uneori, să-mi scot sânul şi să-i dau să sugă. Mai apoi, când s-a speriat de imaginea înfricoşătoare a morții, care stătea chiar în fața lui, şi când respira dulce printre buzele roşiatice, mi-am dorit o clipă să-l mănânc.

— Te mănânc, ai înțeles?

— Mamă, gâdilă-mă! a zis, şi s-a repezit la mine.

— Ridică-te de acolo, ridică-te, prostule! am strigat şi i-am tras o palmă.

Asta pentru că se aruncase peste picturi. M-am uitat şi am văzut că nu li se întâmplase nimic; calul din pictura de deasupra se şifonase puţin, dar abia dacă se vedea.

De îndată ce s-a întors Hayriye cu ţucalul gol, am strâns imaginile. Tocmai mă pregăteam să ies din odaie, când Şevket a strigat neliniştit:

— Unde te duci, mamă, unde?

— Am să mă întorc.

Am traversat holul rece ca gheaţa. Negru stătea în faţa mindirului gol al tatei, în acelaşi loc în care stătuse de vorbă cu el, vreme de patru zile, despre portret, despre pictură, despre perspectivă. Am pus picturile pe suportul de carte din faţa lui, pe mindir şi pe jos. Într-o clipă, încăperea luminată de flacăra lumânării a fost inundată de culoare, de strălucire, de un fel de căldură şi de o uimitoare însufleţire; părea că, deodată, totul prinsese viaţă.

Am privit vreme îndelungată imaginile - tăcuţi, plini de respect, nemişcaţi. Dacă ne-am fi clintit puţin din loc, curentul de aer, care purta cu el mirosul de moarte ce venea din camera de vizavi, ar fi făcut lumânarea să tremure şi, astfel, picturile misterioase ale tatei ar fi părut că se mişcă. Crescuseră oare ele în ochii mei pentru că îi pricinuiseră moartea? Eram oare fermecată de ciudăţenia acelui cal, de roşul fără asemănare, de melancolia copacului, de tristeţea celor doi dervişi rătăcitori, ori asta se întâmpla pentru că mă temeam de cel care-l ucisese pe tata, ba poate şi pe alţii? După o vreme, Negru şi eu am priceput atât de bine că tăcerea care domnea între noi se datora, deopotrivă, picturilor şi faptului că rămăseserăm singuri în aceeaşi încăpere, în prima noapte de după căsătorie, încât amândoi ne-am dorit să stăm la sfat.

— Când o să ne sculăm dimineaţă, toată lumea trebuie să afle că bietul tata a murit în somn, am zis.

Oricât de chibzuit era ceea ce spusesem, vorbele mele

păreau nesincere.

— Mâine dimineață totul o să fie bine, a zis Negru cu acelaşi aer ciudat, spunând adevărul fără a putea crede în el.

A făcut o mişcare nelămurită ca să se apropie de mine şi mi-a venit să-l îmbrățişez, să-i iau capul în mâini, aşa cum făceam cu copiii.

Tocmai atunci am auzit că cineva deschidea uşa de la camera tatei şi am sărit îngrozită din locul unde mă aflam, am dat fuga la uşa odăii noastre, am deschis-o şi m-am uitat cine era: am văzut înfioratã, la lumina care se strecura în hol, că uşa camerei lui era crăpată. Am ieşit în holul rece ca gheața. Camera tatei mirosea a leş, din pricina mangalului care continua să ardă înăuntru. Oare cine venise aici, Şevket ori altcineva? În lumina tulbure a mangalului, trupul lipsit de viață al tatei zăcea în pace, îmbrăcat în cămaşa de noapte. Mi-a venit în minte cum îi spuneam în unele nopți, înainte de culcare: „Noapte bună, tăticule!", în vreme ce el citea la lumina lumânării *Cartea sufletului.* Îmi lua din mână cana, îndreptându-se uşor, îmi spunea: „Cel ce oferă apă să aibă parte de belşug, frumoasa mea!", mă săruta pe obraz ca pe vremea când eram mică şi mă privea în ochi de aproape. M-am uitat la chipul lui înfricoşător şi m-am speriat. Pe de o parte, nu doream să îl văd, însă pe de altă parte, îmboldită parcă de Diavol, doream să cercetez cât de înspăimântător devenise.

Tocmai mă întorsesem, înfioratã, în odaia cu uşă albastră, când Negru s-a năpustit asupra mea. L-am împins, dar nu de teamă, ci din pricină că nu-mi dădeam prea bine seama ce fac. Ne-am înghiontit la lumina lumânării, dar nu era o luptă adevărată, ci doar imitația unei înfruntări sincere. Ne făcea plăcere să ne izbim unul de altul, să ne atingem unul altuia brațele, picioarele, pieptul. Tulburarea care îmi stăpânea mintea semăna cu starea de spirit descrisă de Nizami în *Husrev şi Şirin.* Oare Negru, care-l citise atât de îndelung pe Nizami, simțea că, la fel ca Şirin, când îi ziceam: „Nu-mi răni buzele cu sărutările tale, nu face asta!", îi

spuneam, de fapt, dincolo de propriile vorbe: „Fă-o!"?

— Până când nu va fi aflat diavolul acela, până când nu va fi dat în vileag ucigaşul tatei, n-am să mă culc cu tine! am zis.

În vreme ce ieşeam din încăpere de parcă aş fi luat-o la goană, m-a cuprins un soi de ruşine. Pentru că vorbisem pe un ton atât de răstit, încât dădusem de înțeles că voiam ca Hayriye şi copiii să-mi audă vorbele. Mai mult, parcă voiam să-mi audă strigătul nu numai ei, ci şi bietul tata şi răposatul meu bărbat, al cărui trup putrezise şi se preschimbase demult în țărână pe cine ştie ce pământ străin.

Nici nu m-am vârât bine lângă copii, când Orhan mi-a zis:

— Mamă, Şevket a ieşit în hol.

— Ai ieşit? am zis şi am făcut o mişcare bruscă, să-l pocnesc peste față.

— Hayriye! a zis Şevket şi a îmbrățişat-o.

— N-a ieşit, a zis Hayriye. A fost tot timpul în cameră. Cum m-am înfiorat o clipă, nu m-am putut uita în ochii ei. Am priceput pe dată că, după ce va fi dezvăluita moartea tatei, copiii se vor refugia de-acum înainte la Hayriye, pentru a scăpa de furiile mele, şi îi vor împărtăşi tainele noastre, iar roaba asta mizerabilă se va folosi de asemenea prilejuri şi va încerca să-mi poruncească ea mie. Va căuta să-mi pună în seamă moartea tatei şi va face în aşa fel încât Hasan să ajungă tutorele copiilor! O va face, da! Iar toată această neruşinare era pricinuită de faptul că împărțise aşternutul cu tata. Ce să mai tăinuiesc lucrul ăsta față de dumneavoastră: desigur că o făcea! I-am zâmbit cu blândețe. Apoi l-am luat pe Şevket în brațe şi l-am sărutat.

— Îți spun că Şevket a ieşit afară, pe hol, a zis Orhan.

— Băgați-vă în aşternut şi faceți-mi loc între voi, ca să vă spun povestea şacalului fără coadă şi a ginnului negru.

— Dar i-ai spus lui Hayriye să nu ne mai istorisească poveşti cu ginni! a zis Şevket. De ce nu ne poate povesti Hayriye în seara asta?

— Vor trece şi prin oraşul orfanilor?

— Vor trece! am zis. În oraşul acela, nici un copil nu va avea părinți. Hayriye, tu du-te jos şi mai cercetează o dată uşile. Noi o să adormim pe la mijlocul poveştii.

— Eu nu dorm, a zis Orhan.

— Unde o să se culce Negru în noaptea asta? a întrebat Şevket.

— În odaia de pictură, am zis. Vârâți-vă bine în mama, ca să ne încălzim sub plapumă. Ale cui sunt picioruşele astea reci ca gheața?

— Ale mele, a zis Şevket. Unde o să se culce Hayriye? Când Orhan a adormit din nou primul, la puțină vreme după ce începusem să le spun povestea, am coborât vocea.

— N-ai să pleci din pat după ce adorm eu, mamă, nu-i aşa? a zis Şevket.

— N-am să plec.

Nu aveam, într-adevăr, de gând s-o fac. După ce a adormit Şevket, m-am gândit ce fericire era, de fapt, să dorm strâns îmbrățişată cu fiii mei, în noaptea celei de-a doua nunți; pe deasupra, în casă se mai afla şi un bărbat chipeş, deştept şi plin de dorință. Cu gândul acesta trebuie să fi adormit, dar somnul nu mi-a fost deloc tihnit. După cum mi-am amintit mai apoi, în lumea aceea misterioasă şi fără odihnă dintre vis şi trezire mi-am încheiat mai întâi socotelile cu spiritul mânios al răposatului meu tată, apoi am încercat să fug de umbra nemerniculuiucigaş care dorea să mă trimită şi pe mine lângă spiritul acela, dar ucigaşul, care era chiar mai înspăimântător decât spiritul tatei şi care nu se desprindea de pe urmele mele, a iscat zgomote. A aruncat, în vis, cu pietre în casa noastră. S-au izbit de geam, au căzut pe acoperiş. Mai apoi, a aruncat cu pietre şi în uşă, ba chiar mi s-a părut că a forțat-o. Când spiritul cel rău a scos, după aceea, un sunet tânguios, pe care nu l-am putut asemui cu nimic, un sunet care aducea a urlet sau geamăt de animal, inima a prins să-mi bată cu putere.

M-am trezit asudată. Oare auzisem sunetul acela în vis, sau zgomotele se auziseră în casă şi de aceea mă trezisem?

Pentru că nu izbuteam să pricep, m-am strâns lângă copii şi am început să aştept, fără să mă clintesc. Tocmai eram pe cale să cred că auzisem sunetele în vis, când mi-a ajuns din nou la ureche acelaşi geamăt. În vremea aceasta, în curte a căzut cu zgomot ceva mare. Şi asta era tot o piatră?

M-a cuprins o frică îngrozitoare. Dar imediat s-a întâmplat ceva şi mai rău: auzeam zgomote în casă. Unde era Hayriye, în ce cameră se culcase Negru? În ce stare era trupul tatei? Apără-ne, Doamne! Copiii dormeau duşi.

Dacă toate astea s-ar fi întâmplat înainte de a mă mărita, m-aş fi sculat din pat şi, străduindu-mă să-mi învingă teama pentru a fi stăpână pe situaţie, aşa cum face bărbatul casei, aş fi înfruntat ginnii, spiritele. Acum însă, căzută singură în capcană, mă vârâsem în copii. Mi se părea că lumea era pustie, că nu avea să ne vină nimeni în ajutor, nici mie, nici lor. În vreme ce aşteptam să se întâmple ceva rău, m-am rugat. Eram singură, la fel ca în vise. Am auzit cum se deschidea poarta. Era poarta, nu? Da.

M-am sculat într-o clipă, fără să mă pot dumiri prea bine ce făceam, mi-am pus feregeaua pe mine şi am ţâşnit.

— Negru! am şoptit din capul scărilor.

Coboram scările, fără să-mi fi luat nimic în picioare. Nici n-am ieşit bine în partea pietruită a curţii, că lumânarea pe care o aprinsesem de la mangal s-a stins cât ai clipi. Se pornise un vânt aspru, dar cerul era senin; de cum mi s-au obişnuit ochii, am văzut că luna, pe jumătate plină, lumina bine curtea. Dumnezeule! Poarta era deschisă. Am rămas ţintuită locului, tremurând în întuneric.

De ce nu luasem un cuţit cu mine? Nu aveam în mână nici măcar un sfeşnic ori vreo bucată de lemn. Am văzut, o clipă, în întuneric cum se mişca poarta singură şi, mult mai târziu, parcă după ce s-a oprit, i-am auzit scârţâitul. M-am gândit, din câte-mi aduc aminte, că totul părea să se petreacă într-un vis. Eram limpede la cap şi ştiu că umblam prin curte.

Auzind un zgomot dinspre casă, care venea parcă de sub

acoperiş, am priceput că spiritul bietului meu tată făcea eforturi să iasă din trup. Dându-mi seama că sufletul tatei se zbătea în chinuri, am fost copleşită de durere, dar m-am simțit totodată uşurată. Dacă tata e motivul tuturor acestor zgomote, mi-am zis, atunci nu mi se poate întâmpla nimic rău. Pe de altă parte, suferința sufletului care se zbătea, acum o clipă, să părăsească trupul şi să se înalțe singur la cer m-a întristat atât de mult, încât m-am rugat lui Dumnezeu să-l ajute pe bietul meu părinte. Gândind că sufletul tatei nu avea să mă ocrotească doar pe mine, ci şi pe copii, m-am simțit mângâiată. Dacă dincolo de poartă se afla un ifrit[1] care se pregătea să ne facă ceva rău, apoi acela trebuia să se teamă de sufletul neîmpăcat al tatei.

Atunci am fost cuprinsă de amărăciune, întrebându-mă dacă nu cumva Negru era cel care stârnea neîmpăcarea tatei. Oare tata era pe cale să-i facă vreun rău lui Negru? Unde se afla Negru? În aceeaşi clipă l-am văzut în stradă, ceva mai încolo de poartă, şi m-am oprit. Vorbea cu cineva.

Am observat că un om aflat printre copacii din grădina pustie de peste drum îi povestea ceva lui Negru. Mi-am dat seama că cel care scosese geamătul pe care-l auzisem ceva mai devreme avea aceeaşi voce, după cum am priceput îndată că era vorba de Hasan. În vocea lui stăruia un fel de implorare, de tânguială, dar din ea nu lipsea nici o nuanță amenințătoare. I-am ascultat pe amândoi de departe. În noaptea tăcută, se lăsaseră purtați de propriile răfuieli.

Am priceput tot atunci şi că rămăsesem cu desăvârşire singură pe lume, cu copiii. Mă gândeam că îl iubeam pe Negru, dar, la drept vorbind, nu doream decât să-l iubesc. Pentru că în vocea plină de tristețe a lui Hasan, în suferința pe care i-am înțeles-o pe dată, era ceva care îmi rănea sufletul.

— Mâine am să-i aduc aici pe cadiu, pe ieniceri, am să aduc martori care să jure că fratele meu trăieşte, că încă se

[1] Demon cu mari resurse malefice, în mitologia islamică.

mai războieşte prin munţii din Persia, zicea el. Cununia voastră este împotriva legii. Păcătuiţi în casă prin adulter.

— Şeküre nu era nevasta ta, ci a răposatului tău frate, a zis Negru.

— Fratele meu trăieşte, a zis Hasan cu tărie. Există martori care l-au văzut.

— Azi-dimineaţă, cadiul din Uskudar l-a despărţit de Şeküre, pentru că nu s-a mai întors de la război de patru ani. Dacă trăieşte, să-i spună martorii că a divorţat.

— Şeküre nu se poate mărita înainte a trece luna, a zis Hasan. Este împotriva credinţei şi a Preasfântului Coran. Cum de a încuviinţat tatăl lui Şeküre o asemenea mârşăvie?

— Unchiul, a zis Negru, este foarte bolnav." E pe patul de moarte... Cadiul ne-a dat şi învoirea să ne căsătorim.

— L-aţi otrăvit oare amândoi pe Unchiul? a zis Hasan. Aţi reuşit să faceţi treaba asta cu Hayriye?

— Socrul meu e întristat de ceea ce i-ai făcut lui Şeküre. Dacă într-adevăr trăieşte, fratele tău mai mare îţi poate cere la rândul lui socoteală pentru ocara pe care i-ai adus-o.

— Totul e o minciună, a zis Hasan. Motive pe care le-a scornit Şeküre ca să fugă de acasă.

Din casă s-a auzit un ţipăt; cea care ţipa era Hayriye. Apoi a ţipat şi Şevket; au ţipat unul la altul. Vrând-nevrând, am ţipat şi eu, de teamă, neputând să mă stăpânesc, şi, fără să-mi dau seama ce fac, am alergat spre casă.

Şevket a coborât scările în fugă şi a ţâşnit în curte.

— Bunicul e rece ca gheaţa! a urlat el. Bunicul a murit! Ne-am îmbrăţişat. L-am luat în braţe. Hayriye continua să ţipe. Şi Negru, şi Hasan le auziseră ţipetele; auziseră totul.

— Mamă, l-au omorât pe bunicul! a zis de data asta Şevket.

Toată lumea a auzit ce-a spus. Oare şi Hasan auzise? L-am îmbrăţişat strâns pe Şevket. L-am dus înapoi în casă, fără să mă las cuprinsă de nelinişte. În capul scărilor, Hayriye întreba cum de se trezise copilul şi cum de putuse să se furişeze din pat.

— Mamă, ştii, nu trebuia să ne laşi singuri, a zis Şevket şi a început să plângă.

Eram cu mintea la Negru, care stătea înțepenit în poartă. Nu putea închide poarta, pentru că era preocupat de Hasan. L-am sărutat pe Şevket pe obraji, l-am îmbrățişat strâns, l-am adulmecat pe gât, l-am liniştit şi i l-am dat lui Hayriye în brațe.

— Urcați amândoi, Hayriye, am zis în şoaptă.

Au urcat. M-am întors la poartă. Credeam că Hasan nu mă putea vedea acolo unde eram - la câțiva paşi, în dosul porții. Oare îşi schimbase locul în grădina întunecată de dincolo de drum, trecuse în dosul copacilor întunecați de pe marginea uliței? Mă vedea însă şi, în vreme ce vorbea, îmi vorbea şi mie. Ceea ce mă înfuria nu era faptul că vorbeam cu cineva al cărui chip nu-l vedeam; îmi ieşeam din fire pentru că, pe măsură ce ne învinuia - pe mine, pe noi -, îi dădeam de fapt dreptate, pentru că aflam că întotdeauna greşeam şi eram vinovată, aşa cum mă făcuse tata să simt mereu, şi pentru că pricepeam cu amărăciune că eram îndrăgostită de omul care spunea toate aceste lucruri. Ajută-mă, Doamne! Oare dragostea nu este o cale de a ajunge la tine, şi nu de a suferi în zadar?

Hasan a spus că mă înhăitasem cu Negru şi că-l omorâsem pe tata. A spus că auzise spusele copilului, că de fapt totul era limpede ca lumina zilei, că ceea ce săvârşiserăm noi era un păcat care avea să ne trimită în Iad. Urma să se ducă de dimineață la cadiu şi să-i povestească totul. Dacă eram nevinovată, dacă mâinile nu-mi erau pătate de sângele tatei, avea să mă ducă înapoi acasă, cu copii cu tot, şi, până la întoarcerea fratelui său din război, avea să le fie el părinte adoptiv. După ce am ascultat cu răbdare toate acestea, între copaci s-a înstăpânit pentru o clipă tăcerea.

— Dacă te întorci acum, din proprie voință, în casa adevăratului tău bărbat, a zis Hasan pe un cu totul alt ton, dacă-i iei pe copii şi te întorci acasă în taină, fără a te arăta nimănui, am să uit şi eu de urzeala acestei aşa-zise căsătorii,

de ceea ce am aflat aici, în seara asta, de păcatele pe care le-ați săvârşit, am să uit şi am să-ți iert totul. Am să aştept ani de zile răbdător, alături de tine, ca fratele meu să se întoarcă de la război.

Era beat? În vocea lui era ceva atât de copilăros, încât acum eu eram cea îndurerată de faptul că ceea ce-mi sugerase, de față cu bărbatul meu, putea să-l coste viața.

— Pricepi? mi s-a adresat dintre copaci.

Nu puteam să-mi dau seama unde era în întuneric. Ajută-ne, Doamne, pe toți, pe noi, robii tăi cei păcătoşi!

— Deoarece ştiu că nu vei putea trăi sub acelaşi acoperiş cu omul care l-a ucis pe tatăl tău, Şeküre!

Mi-a venit o clipă în minte că el l-ar fi putut ucide pe tata. Iar acum poate că-şi bătea joc de noi. Acest Hasan era Dracul însuşi, dar poate mă înşelam.

— Ascultă, Hasan Efendi, a zis Negru în întuneric. Socrul meu a fost ucis, e adevărat. L-a ucis un ticălos.

— A fost ucis înainte de nuntă, nu-i aşa? a zis Hasan. L-ați ucis pentru că s-a împotrivit uneltirilor legate de această căsătorie, aşa-zisului divorț, martorilor mincinoşi, vicleniilor voastre. La drept vorbind, dacă-l prețuia pe Negru, nu i-ar fi dat-o pe fata lui acum, ci cu ani în urmă.

Pentru că trăise ani de zile cu răposatul meu bărbat, cu noi, ne cunoştea tuturor trecutul, aşa cum ni-l cunoşteam şi noi. Mai rău, Hasan îşi amintea până în cel mai mic amănunt, cu acea pasiune a îndrăgostitului gelos, tot ceea ce vorbeam în casă cu bărbatul meu, tot ceea ce uitaserăm şi tot ceea ce doriserăm să uităm. Adunasem, ani de zile, atâtea amintiri laolaltă cu el, cu fratele lui, încât m-am temut că, dacă avea să înceapă să le înşire acum, urma să simt şi eu cât de străin, de nou şi de îndepărtat era Negru de mine.

— Te bănuim pe tine că l-ai ucis, a zis Negru.

— Voi l-ați ucis, ca să vă puteți căsători. Asta e limpede. În ceea ce mă priveşte, eu n-aveam nici un motiv să-l ucid.

— L-ai ucis pentru ca noi să nu ne căsătorim, a zis Negru. De îndată ce ai auzit că şi-a dat consimțământul ca Şeküre

să se despartă şi să ne căsătorim, ți-ai pierdut mințile. Erai de fapt furios pe Unchiul pentru că a îndemnat-o pe Şeküre să se întoarcă acasă. Voiai să te răzbuni pe el. Ştiai că, atâta vreme cât trăia el, n-aveai să ai niciodată parte de Şeküre.

— N-o mai lungi, a zis Hasan hotărât. N-am să mai ascult toate astea. E foarte frig. Am înghețat aici tot aruncând cu pietre, ca să vă atrag atenția. Nu m-ați auzit deloc.

— Negru era înăuntru, se uita la picturile tatei, am zis eu. Greşisem oare spunând asta?

Hasan a vorbit tocmai pe acel ton prefăcut pe care-l foloseam eu fără să vreau când vorbeam cu Negru:

— Şeküre Hanâm, cel mai bun lucru pe care l-ai putea face ar fi să rămâi nevasta fratelui meu, să-ți iei copiii şi să te întorci acum, imediat, în casa eroului spahiu cu care încă eşti căsătorită, potrivit legii sfinte.

— Nu, am zis, şoptind parcă în noapte. Nu, Hasan, nu!

— Atunci, răspunderea şi legătura pe care o am cu fratele meu mă silesc să-i spun mâine dimineață degrabă cadiului ceea ce am auzit aici. Altfel, mi se va cere socoteală mai târziu.

— Oricum ți se va cere socoteală, a zis Negru. În clipa în care te vei duce la cadiu, am să dau şi eu în vileag faptul că tu l-ai omorât pe Unchiul, robul preaiubit al Padişahului Nostru. Dimineață.

— Bine, a zis Hasan liniştit. Aşa să spui. Am scos un strigăt.

— Or să vă pună pe amândoi la cazne! am urlat. Nu vă duceți la cadiu! Aşteptați! Va ieşi totul la iveală.

— Nu mă tem de cazne, a zis Hasan. Am fost supus la cazne de două ori şi am văzut că, de fiecare dată, cel vinovat a fost dovedit de cel nevinovat doar prin cazne. De cazne să se teamă cei care-i ponegresc pe alții. Am să le povestesc cadiului, agăi ienicerilor, *şeyh-ul-islam-ului,* tuturor, şi despre cartea, despre picturile bietului Unchi. Toată lumea vorbeşte de picturile alea. Ce se află în ele?

— Nimic, a zis Negru.

— Prin urmare, te-ai uitat îndată la ele.

— Unchiul a dorit ca eu să termin cartea.

— Bine. Cu voia lui Dumnezeu, ne vor pune pe amândoi la cazne.

Au tăcut amândoi. Mai târziu, am auzit zgomote de paşi care veneau dinspre grădina pustie. Oare pleca sau se apropia de noi? Nu-l puteam vedea, dar nici nu izbuteam să pricepem ce făcea. S-ar fi trudit fără rost trecând, în întunericul orb, printre mărăcinii, printre tufişurile, printre tufele de mure din capătul celălalt al grădinii. Chiar dacă trecea printre copaci şi se strecura prin faţa noastră, tot ar fi putut dispărea fără să-l vedem, dar n-am auzit nici un zgomot de paşi îndreptându-se spre noi. Am strigat, la un moment dat:

— Hasan!

Dar nu s-a auzit nici o trosnitură.

— Taci! a zis Negru.

Tremuram amândoi de frig. Fără a mai aştepta, am închis bine poarta şi am intrat în casă. Înainte de a mă băga în patul încălzit de copii, i-am mai aruncat o privire tatei. Cât despre Negru, s-a aşezat în faţa picturilor.

35.Eu, Calul

Nu luați seama la faptul că acum stau calm şi liniştit, pentru că, la drept vorbind, alerg de secole. Străbat câmpii, iau parte la lupte, le port în spinare şi le mărit pe întristatele fiice ale şahilor pe care le însoțesc, pagină cu pagină, din poveste-n istorie, din istorie-n legendă, din carte în carte. Pentru că mi-am aflat locul în atâtea poveşti, în atâtea basme, în atâtea cărți şi atâtea lupte, pentru că am însoțit atâția eroi de neînvins, atâția îndrăgostiți legendari, pentru că am urmat atâtea armate de vis, pentru că am galopat, din campanie-n campanie, cu padişahi biruitori, m-am ales, desigur, cu multe, cu foarte multe imagini.

Ce fel de sentiment îmi trezeşte faptul că am fost pictat de atâtea ori?

Desigur că mă încearcă mândria, dar vă întreb dacă cel zugrăvit mereu sunt, cu adevărat, eu. Aşa cum se înțelege şi din aceste picturi, în mintea fiecăruia îmbrac o cu totul altă formă. În ciuda acestui fapt, simt cu putere că aceste imagini au o trăsătură comună, un aspect care le leagă una de alta.

Iată ce am aflat de curând din cele povestite de prietenii mei miniaturişti. Regele ghiaurilor frânci se gândeşte să se însoare cu fata Dogelui Veneției. Ar vrea el să se însoare cu ea, dar dacă venețianul este sărac, iar fata lui urâtă? Îi spune celui mai iscusit pictor să se ducă la Veneția şi să picteze fata, averea, bogățiile, toate minunățiile pe care le stăpâneşte Dogele Veneției. Veneținii nu ştiu ce este neîngăduit: îi lasă pictorului calea deschisă nu doar către fetele, ci şi către iepele, către palatele lor. Pictorul cel înzestrat pictează atât de bine, încât, dacă vezi fata şi calul din picturile lui, îi recunoşti imediat. În vreme ce regele frânc admiră, în curtea

palatului său, picturile sosite de la Veneția, întrebându-se ce să facă, dacă să o ia sau nu pe fată în căsătorie, armăsarul său se îndrăgosteşte pe neaşteptate şi încearcă să se suie pe iapa aceea frumoasă, aşa încât rândaşii stăpânesc cu mare greutate animalul în călduri, care, cu mădularul lui uriaş, rupe pictura în bucăți, cu ramă cu tot.

Ei spun că ceea ce l-a întărâtat pe armăsarul frânc nu a fost frumusețea iepei venețiene - deşi aceasta era fermecătoare -, ci faptul că ea fusese pictată ca şi cum ar fi fost un cal anume, având drept model o iapă anume. Acum, zic eu, e oare un păcat să pictezi iapa aceea ca pe imaginea unei iepe adevărate? După cum ați văzut, în împrejurarea de acum, eu mă deosebesc prea puțin de alte imagini de cai.

De fapt, cei ce bagă de seamă frumusețea crupei mele, lungimea picioarelor, ținuta mea mândră pricep că sunt deosebit. Dar această frumusețe nu pune în lumină faptul că eu sunt deosebit ca un cal ce mă aflu, ci faptul că miniaturistul care m-a pictat este deosebit prin harul său. Cu toții ştiți că, de fapt, nu există cal desăvârşit, asemenea cu mine. Eu sunt doar imaginea ideii de cal pe care o nutreşte miniaturistul.

Vai, ce frumos e calul acesta! spun cei care mă privesc. Dar, de fapt, nu pe mine mă laudă, ci pe miniaturist. Asta, de vreme ce toți caii sunt diferiți unul de altul, iar miniaturistul este primul care bagă de seamă acest lucru.

Ia veniți şi uitați-vă: nici măcar mădularul unui armăsar nu seamănă cu al altuia. Nu vă temeți, puteți să-l priviți bine, de aproape, ba chiar să-l luați în mână. Până şi minunea pe care ne-a dat-o Dumnezeu este o minune dată de Dumnezeu, cu formă aparte şi cu încrețituri neasemenea altora.

De ce ne desenează breasla miniaturiştilor din memorie, deşi noi, toți caii, am ieşit diferiți din mâna Preaînaltului Dumnezeu, care este cel mai mare Plămăditor? De ce se laudă cu faptul că pot schița repede mii, zeci de mii de imagini de cai, fără ca barem să se uite la noi? Pentru că nu

se străduiesc să zugrăvească lumea pe care o văd cu propriii lor ochi, ci lumea aşa cum o vede Dumnezeu, de aceea! Asta nu înseamnă oare să te pui pe aceeaşi treaptă cu Dumnezeu - Doamne apără-ne! -, nu înseamnă să spui: „Pot şi eu să fac ceea ce face Dumnezeu"? Cei care nu se mulțumesc cu ceea ce văd cu propriii lor ochi şi care desenează de mii de ori acelaşi cal închipuit de ei - acesta este calul văzut de Dumnezeu! -, cei care pretind că aceia ce pot zugrăvi din memorie cel mai desăvârşit cal sunt miniaturiştii orbi nu se iau oare la întrecere cu Dumnezeu şi nu păcătuiesc prin necredință?

Noile meşteşuguri ale maeştrilor frânci nu înseamnă necredință, ba chiar dimpotrivă, sunt mai pe potriva credinței noastre. Aoleu, să nu mă-nțeleagă greşit frații mei din Erzurum! Nu-mi place deloc faptul că femeile ghiaurilor frânci umblă în lume pe jumătate despuiate, fără a se sinchisi de buna-cuviință, că frâncii habar n-au de gustul cafelei şi-al feciorilor frumoşi, că bărbații lor umblă fără barbă şi fără mustață şi că, dimpotrivă, îşi lasă părul să crească precum muierile; ba mai spun şi că Preasfântul Iisus ar fi totodată Dumnezeu - Doamne apără-ne! Chiar mă supăr peste măsură pe ei şi-mi spun: „Dacă-mi iese vreunul în cale, ce-ar fi să-i trag o copită"?

Dar mi s-a acrit, totodată, să fiu înfățişat aşa cum nu trebuie de miniaturişti care stau acasă ca muierile şi nu se duc niciodată la luptă. Mă desenează cu amândouă picioarele întinse înainte, în vreme ce gonesc! Nici un cal nu aleargă aşa, ca iepurele! Când unul dintre picioarele mele dinainte se află în față, celălalt e în spate! Nici un cal nu întinde un picior din față înainte, ca un câine curios, în vreme ce stă în întregime cu celălalt pe pământ, aşa cum este înfățişat în picturile cu bătălii. În nici o companie de spahii caii nu pot păşi la fel, în aceeaşi clipă, cu acelaşi picior, aşa cum se poate desprinde din umbra aruncată de fiecare dintre noi prin folosirea aceluiaşi şablon, de douăzeci de ori la rând. Răvăşim şi rumegăm iarba verde ce se întinde în fața noastră

fără să ne bage nimeni în seamă; nu stăm niciodată falnici şi drepți, aşa cum am fost zugrăviți. De ce e atât de necuviincios că mâncăm, că ne adăpăm, că ne bălegăm şi că dormim? De ce se tem să-mi picteze mădularul - minunea asta dăruită de Dumnezeu? Mai cu seamă copiii şi femeile se dau în vânt să se uite la el pe săturate când nu e nimeni prin preajmă, dar ce e rău în asta? Hogele din Erzurum este, cumva, şi împotriva acestui lucru?

Se povesteşte că trăia odată la Şiraz un şah ramolit şi temător. Fiindu-i teamă ca nu cumva duşmanii să-l dea jos de pe tron şi să-l pună în loc pe fiul său, nu şi-a trimis prințul la Ispahan, ca guvernator, ci l-a închis în cea mai ferită încăpere a palatului. De îndată ce i-a venit sorocul tatălui său şi a urcat pe tron, prințul, care trăise vreme de treizeci de ani întemnițat într-o încăpere din care nu se vedea nici curtea, nici grădina şi care crescuse doar în vecinătatea cărților, a zis: „Vai, aduceți-mi un cal, căci i-am văzut mereu imaginea în cărți şi sunt foarte curios să văd cum arată în fapt." Deşi i s-a adus cel mai neasemuit cal de stepă din serai, noul şah a fost cuprins de dezamăgire văzând că acesta avea nişte nări ca nişte coşuri de fum, un fund necuviincios, un păr lipsit de strălucire, deloc asemănător cu cel din miniaturi, precum şi o crupă grosolană, şi a pus să fie căsăpiți toți caii din ținut. La sfârşitul acestui crud măcel, care a durat patruzeci de zile, apele râurilor de pe acel meleag s-au tulburat şi au prins culoarea sângelui. Dar Dumnezeu a făcut dreptate, iar acest nou şah a fost învins, căci a rămas fără călăreți în fața armatelor vrăjmaşului său - beiul turkmen al Celor-cu-Oile-Negre -, a fost făcut fărâme şi ucis, astfel încât nimănui să nu-i mai pară rău că sângele cailor n-a fost prețuit cum se cuvine, aşa cum se întâmplă în unele cărți.

36.Mă numesc Negru

După ce Şeküre s-a închis în camera ei cu copiii, am ascultat vreme îndelungată sunetele din casă, zgomotele care nu se mai sfârşeau. La un moment dat, Şeküre şi Şevket tocmai începuseră să vorbească ceva în şoaptă, când ea l-a făcut pe Şevket să tacă, neliniştită, cu un şşşt! În aceeaşi clipă, de dincolo de puț, din partea pietruită a curții, mi-a ajuns la ureche un zgomot, însă după aceea nu s-a mai auzit nimic. Mai apoi mi-am îndreptat atenția asupra unui pescăruş care se aşezase pe acoperiş, dar şi el s-a cufundat în tăcere, la fel ca toți ceilalți. Apoi am auzit un geamăt profund, care venea din partea cealaltă a holului şi am priceput că era Hayriye, care plângea în somn. Gemetele ei s-au preschimbat în tuse; tusea s-a pornit şi s-a oprit brusc, după care s-a aşternut din nou tăcerea aceea înspăimântătoare, fără sfârşit. La puțină vreme după aceea am înghețat, crezând că umbla cineva prin camera în care zăcea trupul fără viață al Unchiului.

În răstimpul tuturor acestor tăceri priveam miniaturile aflate în fața mea şi-mi închipuiam cum le coloraseră pasionatul Măslină, Fluture, cel cu ochi frumoşi, şi răposatul auritor. Îmi venea să spun: „Diavolul!", „Moartea!", adresându-mă pe rând miniaturilor, aşa cum făcea Unchiul în unele nopți, dar mă cuprindea un fel de spaimă. De fapt, aceste miniaturi mă mâniaseră destul, căci nu izbutisem să scriu povestea potrivită pentru fiecare dintre ele, în ciuda nenumăratelor stăruințe ale Unchiului. Deoarece ideea că moartea sa avea legătură cu ele mi se înstăpânise încet, încet în minte ca un adevăr de netăgăduit, mă încerca, totodată, o

anumită teamă şi o oarecare nerăbdare: până acum privisem aceste picturi doar atât cât să-l ascult pe Unchiul, cât să fiu în preajma lui Şeküre. Acum, că Şeküre era nevasta mea, de ce mi-aş mai fi îndreptat atenția către asemenea ciudățenii? „Pentru că Şeküre n-a ieşit din aşternut şi n-a venit la tine nici măcar după ce s-au culcat copiii", a zis o voce necruțătoare dinlăuntrul meu. Am aşteptat vreme îndelungată, răbdător, privind mereu miniaturile la lumina lumânării, nădăjduind că frumoasa mea cu ochii negri va veni la mine.

De dimineață, trezit de țipetele lui Hayriye, am apucat sfeşnicul şi am năvălit în hol. Am crezut o clipă că în casă dăduse buzna Hasan, cu oamenii adunați, şi mi-a trecut prin minte să ascund miniaturile. Dar, nu peste mult timp, am priceput că Hayriye țipase la porunca lui Şeküre, spre a le vesti copiilor şi vecinilor moartea Unchiului.

De cum m-am întâlnit în hol cu Şeküre, ne-am îmbrățişat, ne-am luat în brațe. Copiii, care țâşniseră din aşternut la țipetele lui Hayriye, au stat în cumpănă.

— A murit bunicul, le-a zis Şeküre. Aveți grijă, nu intrați în camera lui.

S-a desprins din brațele mele şi, trecând în odaia tatălui ei, a început să plângă.

Eu i-am dus pe copii în camera din care tocmai ieşiseră.

— Schimbați-vă hainele, căci o să vă fie frig, le-am zis şi m-am aşezat pe marginea aşternutului.

— Bunicul n-a murit azi-dimineață, a murit azi-noapte, a zis Şevket. Literă desenată pe pernă de un fir din fermecătorul păr lung al lui Şeküre semăna, mi s-a părut, cu un *vav*[1] . Plapuma mai păstra în ea căldura lui Şeküre. Acum ascultam, împreună cu Hayriye, cum plângea şi se văicărea. Mi se părea atât de uimitor şi de nefiresc faptul că putea să se vaite ca şi cum tatăl ei tocmai ar fi murit pe neaşteptate, încât am simțit că n-o cunoşteam nicidecum, că era locuită

[1] Grafem din alfabetul arab.

de un ginn care-mi era cu totul străin.

— Mi-e frică, a zis Orhan cu o privire care cerea îngăduința de a plânge.

— Nu vă temeți, le-am zis. Mama voastră plânge ca să afle vecinii că bunicul vostru a murit, să-i îndemne să vină aici.

— Şi ce-o să fie dacă vin? a zis Şevket.

— Dacă vin, se vor întrista şi vor plânge şi ei, ca şi noi, pentru că a murit bunicul. În felul ăsta, suferința noastră va fi împărtăşită şi se va uşura.

— Tu l-ai omorât pe bunicul? a strigat Şevket.

— Dacă o superi pe mama, n-am să te iubesc defel! am strigat şi eu.

Strigam unul la altul, nu ca un tată vitreg şi un copil orfan, ci ca două ființe care îşi vorbeau pe malul unui râu vijelios. În acest răstimp, Şeküre ieşise în hol, ca să i se audă mai bine văicărelile în mahala, şi se chinuia să deschidă oblonul ferestrei, opintindu-se în scânduri.

Simțind că nu puteam sta acolo să mă uit fără să fac nimic, am ieşit din cameră. Ne-am repezit împreună, cu toată greutatea, în fereastra holului, ne-am luptat cu lemnul ferestrei. După o ultimă opintire, oblonul s-a deschis şi a căzut în curte. Soarele şi frigul ne-au izbit în față şi, pentru o clipă, ne-am pierdut cumpătul. Şeküre a început să plângă din răsputeri, țipând de parcă se adresa întregii lumi.

Moartea Unchiului, care, prin vaietele ei, fusese vestită întregii mahalale, s-a preschimbat, în ochii mei, într-o suferință şi mai zguduitoare, şi mai dureroasă decât o percepusem până atunci. Fie că era adevărat, fie că nu, plânsul nevestei mele mă amăra. Am prins şi eu să plâng, în chip cu totul neaşteptat. Nu ştiu dacă plângeam într-adevăr de tristețe sau dacă nu cumva mă prefăceam, de teamă să nu fiu socotit vinovat de moartea Unchiului.

— S-a dus, s-a dus, s-a dus, ah, tăicuțul meu s-a dus, s-a duuus!! se căina Şeküre.

Hohotele de plâns şi cuvintele mele îi țineau isonul, dar nu-mi amintesc întocmai ce spuneam. Mă gândeam, în acest

răstimp, văzându-mă sub ochii vecinilor din mahala care ne iscodeau din casele lor prin crăpăturile uşilor, printre scândurile de la ferestre, că ceea ce făceam era bine. Pe măsură ce plângeam, mă lepădăm de propriile îndoieli în privința adevărului ori a neadevărului suferinței şi lacrimilor mele, de nelinişstea de a fi învinovățit de crimă, ba chiar de teama de Hasan şi de oamenii lui.

Şeküre era a mea şi aveam simțământul că sărbătoream acest lucru prin lacrimi şi vaiete. Am tras-o către mine pe nevasta mea, care continua să se căineze şi, fără a lua seama la copiii care se apropiau de noi cu ochii în lacrimi, am sărutat-o cu dragoste pe obraz. Deşi plângeam, am simțit că obrazul îi mirosea asemenea migdalilor din copilăria noastră, aşa cum îi mirosea şi aşternutul, moale şi călduț.

Apoi, am intrat cu toții - copiii şi noi - în odaia în care se afla trupul neînsuflețit. Eu am spus *„La ilahe illallah"*[1] , ca şi cum n-ar fi fost vorba de un trup mort de două zile, care duhnea de-acum binişor, ci de cineva care tocmai atunci se afla în pragul morții, pentru ca Unchiul să poată repeta şi el după mine aceste cuvinte înainte de a se prăpădi şi a intra în Rai, ele urmând să-i fie ultimele vorbe. Ne-am prefăcut apoi că Unchiul spusese şi el întocmai şi, privindu-i acum chipul sluțit, capul făcut fărâme, am surâs fugar. În aceeaşi clipă, mi-am ridicat palmele spre cer şi am rostit o *„Ya Sin"*[2]*;* au ascultat cu toții, tăcuți. Am legat cu grijă, strâns, gura căscată a Unchiului, folosindu-mă de o bucată de pânză fină, curată, adusă de Şeküre, i-am închis, încă o dată, cu dragoste, ochii terciuiți, i-am îndreptat uşor trupul, l-am culcat pe partea dreaptă şi i-am răsucit fața, care nu mai era,

---

[1] Începutul mărturiei de credință musulmane: „Nu este alt dumnezeu afară de Dumnezeu, iar Mahomed este trimisul Său." (ar.)

[2] A XXXVI-a sură coranică, compusă din 83 de versete şi revelată la Mecca. Este una dintre cele mai populare sure ale Coranului, fiind definită de exegeți ca „inima Cărții" şi rostită, ca rugăciune, îndeosebi pentru cei bolnavi, pentru cei aflați în agonie şi pentru morți.

în aşa fel încât să fie întoarsă spre *kible*[1] . Şeküre a aşternut un cearşaf curat peste trupul tatălui ei.

Felul în care urmăreau copiii toate aceste lucruri - cu atenţia unui doctor -, tăcerea care a urmat plânsului mi-au făcut plăcere. În cele din urmă, mă simţeam şi eu ca un om care avea nevastă, copii, un cămin, o casă, iar acest gând era mai îmbărbătător decât toate spaimele de moarte pe care le încercam.

Am adunat picturile, le-am aşezat, una câte una, în taşca de piele şi le-am luat cu mine, m-am îmbrăcat cu caftanul cel gros şi am ieşit în fugă din casă. M-am prefăcut că nu-i văd pe o bătrână din vecini - una dintre acele vecine care ne auziseră ţipetele şi care veneau la noi din dorinţa de a ne împărtăşi suferinţa - şi pe nepotul ei cel mucos, care, după cum arăta, era limpede că se înveselise la ideea unei distracţii, şi m-am dus întins la moscheea mahalalei.

Mica gaură de şoarece pe care Imamul o numea casă era ruşinos de neînsemnată pe lângă clădirea cu boltă uriaşă, impunătoare, înconjurată de o curte întinsă, aşa cum erau foarte multe moschei arătoase ridicate de curând. În ceea ce-l priveşte pe Imam, acesta îşi lărgise casa de la acea gaură de şoarece, mică şi friguroasă, la întreaga moschee, aşa cum văzusem că se obişnuia adeseori, şi nu-i păsa că nevasta lui întinsese rufele palide, decolorate între cei doi castani din fundul curţii. După ce am scăpat de năvala celor doi câini fără ruşine despre care pricepeai că puseseră stăpânire pe curte la fel ca şi familia lui Imam Efendi, precum şi de fiii Imamului, care-i goneau cu bâtele, m-am retras într-un cotlon cu Imamul însuşi.

După povestea cu divorţul, de ieri, şi după cununia care sigur îl supărase, pentru că nu-l adusesem pe el să o slujească, privirile pe care mi le arunca păreau să spună: „Ei, ce mai e nou, ce s-a mai întâmplat?"

---

[1] Direcţia în care se orientează credinciosul musulman în timpul rugăciunilor canonice şi care corespunde direcţiei oraşului Mecca.

— Unchiul a murit azi-dimineață.

— Dumnezeu să-l odihnească, fie-i hărăzit Raiul! a zis cu bunătate.

De ce adăugasem oare, la ceea ce spusesem, acest „azi-dimineață", de ce rostisem vorbe care urmau să mă pună fără rost sub semnul îndoielii? I-am mai vârât în mână încă un galben, din cei din care-i dădusem ieri. I-am cerut ca, înainte de chemarea la rugăciune, să rostească *sala*[1] şi să-l facă pe fratele lui crainic, spre a-i vesti de îndată moartea în toată mahalaua.

— Fratele meu are un prieten de suflet, pe jumătate orb; îi spălăm foarte bine pe morți cu ajutorul lui, a zis.

Ce se putea desprinde din faptul că avea să-i pună pe un orb şi pe un alt om, pe jumătate nevolnic, să-l spele pe Unchiul? I-am spus că rugăciunea de înmormântare urma să se facă la prânz şi că avea să vină multă lume de la Serai, de la atelierul de pictură, din şcolile coranice, din locuri foarte însemnate. N-am adăugat nimic lămuritor despre chipul, despre capul sfărâmat al Unchiului. Asta pentru că de multă vreme decisesem că nu puteam afla dezlegare la o asemenea problemă decât adresându-mă unei înalte autorități.

Deoarece Padişahul Nostru lăsase în seama Mai-marelui vistiernicilor însărcinarea de a ține socoteala banilor pentru cartea pe care i-o comandase Unchiului, trebuia ca mai întâi să-l înştiințez pe el de moartea acestuia. Pentru a putea intra în palat, m-am înfățişat unui tapițer care lucra încă de pe vremea copilăriei mele în atelierul croitorilor, aflat vizavi de Poarta Cişmelei Reci, şi care-mi era rudă din partea răposatului meu tată. I-am sărutat mâna acoperită de pete cafenii. I-am dezvăluit, implorându-l fierbinte să mă ajute, că trebuia să-l văd pe Mai-marele vistiernicilor. După ce m-a lăsat să zăbovesc puțin printre ucenicii chilugi care coseau

[1] Formulă rituală rostită din minaretul moscheii înainte de rugăciunea de vineri, de la prânz, în chip de convocare la o înmormântare ori cu alte prilejuri solemne.

draperii, ținând în brațe mătăsuri multicolore şi stând aplecați asupra lor, m-a pus să-l urmez pe ajutorul Mai-marelui croitorilor, despre care pricepeam că urma să intre în palat pentru a lua o măsură şi a face socotelile unei lucrări cu cineva dinăuntru. Când am ieşit pe Poarta Cişmelei Reci în direcția Pieței Cortegiilor, am izbutit să nu mai trecem degeaba pe dinaintea clădirii atelierului aflat în fața Sfintei Sofia şi, astfel, să nu-i anunț încă de crimă pe ceilalți miniaturişti.

Mi s-a părut că Piața Cortegiilor era, ca de obicei, pe cât de pustie, pe atât de plină de zarvă. În schimb, la Poarta Prepusului cu Jalbele, la care făceau coadă cei cu plângeri în zilele în care se aduna Divanul, ca şi în jurul antrepozitelor, nu era nimeni. Dar, cu toate astea, părea că dinspre atelierul de tâmplărie, dinspre cuptor, dinspre ferestrele bolniței, dinspre grajduri, dinspre caii şi rândaşii aflați la cea de-a doua poartă, spre ale cărei turnuri priveam cu admirație, se auzea un vuiet necontenit. Mi-am pus neliniştea pe seama faptului că urma să trec, pentru prima oară, de cea de a doua poartă - Poarta Păcii.

Aici n-am izbutit să iau aminte la ungherul în care aşteptau călăii, gata în orice clipă să-şi împlinească menirea, dar nu mi-am putut ascunde nici emoția în fața paznicilor care aruncau un ochi asupra balotului de stofe de tapițerie pe care-l țineam în mână ca să se creadă că-l ajutam pe croitorul ce-mi slujea de călăuză.

Abia intraserăm în Piața Divanului, când pretutindeni s-a aşternut o tăcere adâncă. Simțeam până şi în venele de la tâmple, de la gât, cum îmi bătea inima, gata-gata să-mi spargă pieptul. Locul pe care-l auzisem descris atât de des de cei care veneau mereu pe la Serai, de Unchiul, se afla acum chiar în fața mea, asemenea unei grădini pline de culoare, peste măsură de frumoase, cum nu e decât Raiul. Dar nu încercam fericirea celui îngăduit în Rai, ci simțeam o anume teamă şi un respect plin de pioşenie, mă simțeam ca un rob umil al Padişahului Nostru, despre care înțelegeam foarte

bine acum că era Temelia Lumii. În vreme ce mă uitam plin de admirație la păunii care se plimbau prin iarbă, la cişmelele cu apă ce susurau la unison şi sub care se aflau pahare legate cu lanțuri, la ceauşii Divanului, îmbrăcați în straie de mătase şi umblând în tăcere, parcă fără a atinge pământul, am trăit emoția de a-i putea sluji Suveranului. Aveam să isprăvesc negreşit cartea cea tainică a Padişahului Nostru, ale cărei picturi, rămase la jumătate, le purtam sub braț. Cu ochii ațintiți asupra Turnului Divanului, care-mi trezea mai degrabă teamă decât uimire în vreme ce-l priveam de atât de aproape, mergeam pe urmele croitorului din fața mea, prea puțin dumirit de ceea ce făceam.

Însoțiți de un paj al Porții, care ni s-a alăturat, am trecut ca prin vis prin clădirea Divanului şi prin cea a Vistieriei, stăpânit de teamă şi fără a scoate un sunet. Aveam simțământul că mai văzusem şi înainte acele locuri şi că le cunoşteam.

Am pătruns pe o poartă largă în locul cunoscut sub numele de Vechea Sală a Divanului. Am văzut, sub o cupolă largă, meşteri care aşteptau, purtând în mâini stofe, bucăți de piele, teci de spadă din argint, cufere de sidef. Am înțeles pe dată că făceau parte din breslele de meşteşugari ale Padişahului Nostru: cizmari, argintari şi meşteri care brodau pe catifea, lucrători în fildeş şi lutieri cu lăutele în mână. Cu toții aşteptau la uşa care dădea înspre încăperea Mai-marelui vistiernicilor, cu cereri legate de socotelile zilnice, de procurarea de materiale, de intrarea în Palatul Dinăuntru , unde le era oprită intrarea, spre a face măsurători. M-am bucurat să văd că printre cei care aşteptau nu se găsea nici un miniaturist.

Ne-am tras şi noi mai la o parte şi am început să aşteptăm. Din când în când îl auzeam ridicând vocea pe Secretarul Vistieriei, care cerea deslușiri din pricina vreunei greşeli ivite la socoteli, apoi auzeam cum vreun meşter lăcătuş îi răspundea cu respect. Vocile treceau rareori de tăria şoaptei, iar bătăile din aripi ale porumbeilor ce rătăceau

prin curte, al căror ecou răsuna sub cupolă, se auzeau mai tare decât jalbele noastre, ale meşteşugarilor, cu privire la bani şi materiale.

Când mi-a venit şi mie rândul şi am pătruns în mica încăpere boltită a Mai-marelui vistiernicilor, am văzut că acolo se afla doar un secretar. I-am spus de îndată că trebuia să-i înfăţişez Mai-marelui vistiernicilor o pricină importantă şi că o carte pentru care Padişahul Nostru cheltuise bani şi asupra căreia stăruise cu mare grijă rămăsese neisprăvită. Secretarul Vistieriei a adulmecat ceva, a făcut ochii mari, iar eu i-am arătat câteva picturi din cartea Unchiului. Văzând că mintea i se tulburase din pricina ciudăţeniei şi a trăsăturilor neobişnuite ale picturilor, i-am dezvăluit numele, porecla şi îndeletnicirea Unchiului şi am adăugat că murise din pricina acelor imagini. Îi spuneam totul la repezeală, deoarece ştiam foarte bine că, dacă mă întorceam de la Serai fără a fi putut ajunge la Padişahul Nostru, avea să se spună că eu îl adusesem pe Unchiul în starea aceea cumplită.

După ce Secretarul a plecat să-i dea de veste Mai-marelui vistiernicilor, m-au trecut sudori reci. Oare Mai-marele vistiernicilor, despre care ştiam de la Unchiul că nu se dezlipea o clipă de Padişahul Nostru, care îi aşternea uneori Acestuia covorul atunci când îşi făcea rugăciunile, care-i era adeseori sfetnic, avea să iasă din *Palatul Dinăuntru*[1] spre a veni aici? Socoteam că era destul de anevoie de crezut că fusese trimis vreun vestitor în inima Palatului Dinăuntru. Unde se afla oare Preasfântul Nostru Padişah? Coborâse în vreunul din palatele de pe ţărm, era în Harem, se afla oare Mai-marele vistiernicilor cu el?

După multă vreme, am fost chemat înăuntru; deşi am fost luat, pentru o clipă, pe nepregătite, să zicem că nu mi-a trecut prin minte să mă înspăimânt. Văzând însă expresia respectuoasă şi fâstâceala de pe chipul maestrului

[1] Aripă a palatului imperial de la Topkapi, în care se aflau haremul şi apartamentul privat al sultanului otoman.

înveşmântat în catifea aflat de strajă la uşa încăperii, am fost cuprins de nelinişte. Când a intrat, m-am speriat un moment şi am crezut că nu voi putea rosti o vorbă. Avea pe cap o bonetă cusută cu fir de aur şi argint, din cele pe care nu le puteau purta decât el şi vizirii. Era Mai-marele vistiernicilor. A pus pe un suport de carte picturile pe care mi le luase Secretarul şi s-a uitat la ele. M-am îngrozit, de parcă eu le-aş fi făcut. I-am sărutat poala.

— Fiule, a zis. Am auzit eu greşit, ori ți-a răposat Unchiul?

Cum n-am putut răspunde pe dată, fie din pricina emoției, fie din pricina simțământului de vinovăție, am izbutit doar să încuviințez, dând din cap. În aceeaşi clipă s-a petrecut ceva la care nu mă aşteptam deloc: din ochi mi-a răsărit o lacrimă care s-a scurs, încet-încet, pe obraz, sub privirile înțelegătoare şi stânjenite ale Mai-marelui vistiernicilor. Faptul că mă aflam în Serai, faptul că Mai-marele vistiernicilor plecase de lângă Padişahul Nostru spre a veni să vorbească cu mine, faptul că puteam fi atât de aproape de Padişahul Nostru - toate acestea mă puseseră în încurcătură; nu ştiu. Din ochi mi-au mai curs şi alte lacrimi; de-acum, lacrimile îmi curgeau şiroaie şi nici măcar nu-mi era ruşine de ele.

— Plângi în voie, fiule, a zis Mai-marele vistiernicilor.

Am plâns în hohote. Credeam că îmbătrânisem de-a lungul acestor doisprezece ani, că ajunsesem în puterea vârstei. Dar, de îndată ce te afli atât de aproape de Padişahul Tău, de inima țării tale, pricepi imediat că nu eşti decât un copil. Nu-mi păsa nici că meşterii argintari ori cei catifelari, aflați afară, îmi auzeau hohotele; pricepusem de-acum că aveam să-i istorisesc totul Mai-marelui vistiernicilor.

I-am povestit aşadar totul, aşa cum îmi dădea ghes inima. Mă simțeam uşurat pe măsură ce, în fața ochilor lui, prindeau viață căsătoria mea cu Şeküre, necazurile legate de cartea Unchiului, tainele pe care le ascundeau picturile din fața noastră, amenințările lui Hasan, trupul neînsuflețit al

Unchiului. Deoarece simțeam, cu întreaga mea ființă, că nu voi putea scăpa din capcana în care intrasem decât dacă mă lăsam în voia nesfârşitei dreptăți şi iubiri a Padişahului Nostru, Refugiul Lumii, povesteam totul. Avea oare să priceapă şi să-i istorisească întocmai Padişahului Nostru, Temelia Lumii, povestea mea, fără a mă da pe mâna schingiuitorilor, a călăilor?

— Să le fie îndată adusă la cunoştință celor din atelierul de pictură moartea Unchiului! a zis Mai-marele vistiernicilor. La înmormântarea lui să ia parte toată breasla miniaturiştilor!

S-a uitat la mine, să vadă dacă nu cumva mă împotriveam spuselor lui. Acest interes mi-a dat încredere în mine, aşa că am adus vorba despre bănuielile pe care le aveam cu privire la cine şi de ce i-ar fi putut ucide pe Unchiul şi pe Delicat Efendi, auritorul. Am vorbit pe departe de oamenii predicatorului din Erzurum, de cei care atacau lăcaşurile de dervişi, pe motiv că în ele se cânta la instrumente şi se dansa. Văzând că Mai-marele vistiernicilor se uita la mine bănuitor, am vrut să-i împărtăşesc şi celelalte îndoieli care mă încercau; am arătat că era cu putință ca apelul adresat de Unchiul pentru plăsmuirea picturilor şi a decorațiunilor menite cărții sale să fi deschis, fără voie, calea rivalității şi a invidiilor printre maeştrii din breasla miniaturiştilor, atât datorită banilor, cât şi a onoarei pe care o presupunea. Am spus că era posibil ca însuşi aspectul tainic al lucrării să fi pus în mişcare toate neînțelegerile, duşmăniile, urzelile. Pe măsură ce rosteam toate aceste lucruri, simțeam, neliniştit, că Mai-marele miniaturiştilor avea oarece bănuieli în privința mea, aşa cum aveți de altfel şi dumneavoastră. Doamne, nu vreau nimic altceva de la Tine decât ca lumea să priceapă ce s-a petrecut!

S-a aşternut tăcerea. Mai-marele vistiernicilor şi-a ferit ochii de mine şi i-a ațintit asupra picturilor de pe suportul de carte, stânjenit parcă de cuvintele şi de soarta mea, de socotelile mele.

— Sunt nouă, a zis el. Căzusem însă la învoială cu Unchiul pentru o carte cu zece miniaturi. A luat de la noi mai multe foițe de aur decât a întrebuințat.

— Este cu putință ca ucigaşul lipsit de credință să fi furat, din casa goală, ultima pictură, poleită cu aur din belşug.

— N-am izbutit să aflăm niciodată cine este caligraful.

— Răposatul meu Unchi nu isprăvise încă textul cărții la care lucra. Aştepta sprijin din partea mea, ca s-o isprăvesc eu.

— Fiule, spui că te-ai întors de curând la Istanbul.

— Am venit la Istanbul acum o săptămână, la trei zile după uciderea lui Delicat Efendi.

— S-a împlinit anul de când Unchiul tău pictează o carte cum n-a mai fost alta.

— Da.

— Ți-a vorbit de lucrurile la care se referă cartea?

— Sunt câteva lucruri pe care spunea că şi le doreşte Padişahul Nostru: este vorba de o carte care-i va înfățişa Dogelui Veneției, la o mie de ani de la Strămutarea Profetului la Medina, când calendarul islamic va arăta anul 1000, puterea şi bogăția Casei lui Osman - spada şi mândria islamului -, semănându-i spaima în suflet. Această carte ar urma să înfățişeze cele mai neprețuite, cele mai însemnate lucruri ale lumii noastre; la fel ca în „cărțile asupra chipurilor omeneşti", în inima cărții ar urma să-şi afle locul un portret al Padişahului Nostru. Dat fiind faptul că urma să fie folosit şi meşteşugul maeştrilor frânci, cartea era menită să trezească, în inima Dogelui Veneției, atunci când acesta avea să o vadă, admirație şi, totodată, dorința de a ne fi prieten.

— Ştiu toate astea, dar oare cele mai neprețuite, cele mai însemnate avuții ale Casei lui Osman sunt aceşti câini şi aceşti copaci? a zis, arătând înspre miniaturi.

— Răposatul meu Unchi spunea că această carte nu va înfățişa, de fapt, avuția Padişahului Nostru, ci puterea sa spirituală şi tristețea sa ascunsă.

— Portretul Padişahului Nostru?

— Nu l-am văzut. Pesemne că se află în locul unde l-a ascuns ucigaşul fără credinţă - cine ştie, poate chiar în casa lui!

Răposatul meu Unchi se afla acum în împrejurarea de a nu fi izbutit să încheie cartea pe care o promisese în schimbul galbenilor primiţi şi de a fi cerut să se izvodească, în locul acesteia, un şir de picturi ciudate, pe care Mai-marele vistiernicilor le găsea fără însemnătate. Oare acesta vedea în mine o fiinţă nepricepută şi nevrednică de încredere, care omorâse un om pentru a se putea însura cu fiica lui, ori care ucisese din cine ştie ce altă pricină - de pildă, pentru a vinde foiţele de aur? Simţind, din privirile lui, că era pe cale să-şi încheie socotelile cu mine, am făcut o ultimă sforţare, vorbindu-i plin de nelinişte şi spunând că, potrivit Unchiului, era cu putinţă ca bietul Delicat Efendi să fi fost ucis de unul dintre maeştrii miniaturişti cărora el le dăduse de lucru. I-am povestit cum îi bănuia Unchiul pe Măslină, pe Barză şi pe Fluture, dar n-am putut lungi vorba peste măsură. Nu aveam nici prea multe probe, nici prea multă încredere în mine. Simţeam că Mai-marele vistiernicilor mă vedea acum ca pe un clevetitor nenorocit şi ca pe un bârfitor nătâng.

De aceea, m-am bucurat să văd că, de îndată ce i-am spus că trebuie să le tăinuim celor din atelierul de pictură faptul că Unchiul nu murise de moarte bună, Mai-marele vistiernicilor a socotit că acesta era un prim semn al bunei lucrări pe care o începea cu mine.

Picturile au rămas la el. Când am ieşit, urmărit de privirile grijulii ale paznicilor, pe Poarta Păcii, care mă emoţionase ceva mai devreme de parcă aş fi intrat pe însăşi Poarta Raiului, m-am simţit la fel de uşurat ca atunci când revii acasă, după ani de zile.

37.Eu sunt Unchiul vostru

Înmormântarea a fost foarte frumoasă, întocmai aşa cum mi-o doream. Au venit toţi cei care doream să vină şi m-am simţit mândru de asta. Doi dintre vizirii aflaţi la Istanbul când am murit eu, Haci Huseyin Paşa Cipriotul şi Baki Paşa cel Şchiop, au vorbit cu devotament despre multele servicii pe li le-am adus cândva. Sosirea *defterdar-ului* Melek Paşa cel Roşcat, a cărui stea încă strălucea, deşi începuse deja să apună la vremea când am răposat, a însufleţit curtea modestă a moscheii din mahalaua noastră. Am fost, mai cu seamă, mulţumit să văd că venise Mustafa Aga, Mai-marele ceauşilor Porţii, a cărui demnitate aş fi ocupat-o dacă aş fi trăit şi dacă mi-aş fi urmat viaţa stăruitoare în serviciul statului. Secretarul Divanului, Kemalettin Efendi, ceauşii Divanului, în parte - fie că-mi erau prieteni de suflet, fie că-mi erau vrăjmaşi -, Mai-marele scribilor, Selim Efendi cel Aspru, care-şi păstra încă zâmbetul plin de optimism ca întotdeauna, precum şi foşti slujbaşi ai Divanului, retraşi de timpuriu din slujbe, confraţi de şcoală coranică, alte persoane, despre care mă întrebam cum şi de unde aflaseră de moartea mea, rude de sânge ori prin alianţă, tineri - cu toţii alcătuiau o mulţime numeroasă, gravă şi emoţionantă.

Am fost mândru de alaiul meu, de seriozitatea şi de tristeţea celor care îl alcătuiau. Faptul că la înmormântare au venit Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, şi Mai-marele grădinarilor le-a dovedit tuturor că Preasfântul Nostru Padişah era cu adevărat mâhnit de moartea mea. Nu ştiu dacă asta înseamnă că se vor depune mai multe strădanii pentru aflarea ticălosului care mi-a adus moartea, ori dacă schingiuitorii se vor pune pe treabă. Îi zăresc însă în curte pe

blestematul acela, care se uită acum la sicriul meu laolaltă cu ceilalți miniaturişti şi caligrafi, purtând pe chip o expresie plină de cumpătare şi de nemărginită suferință.

Luați aminte, să nu care cumva să credeți că m-am mâniat pe ucigaşul meu, că umblu după răzbunare, ori chiar că sufletul meu este neîmpăcat pentru că am fost ucis mişeleşte, fără cruțare. Acum mă aflu pe un tărâm cu desăvârşire diferit, iar sufletul meu este şi el întru totul împăcat, căci s-a regăsit, în sfârşit, după ce s-a zbuciumat în lume ani de zile.

Sufletul mi-a părăsit, pentru scurtă vreme, trupul plin de sânge şi cuprins de suferință de pe urma loviturilor primite cu călimara; după ce a tremurat o vreme împresurat de lumină, doi îngeri minunați şi zâmbitori, cu chipurile strălucind ca soarele, s-au apropiat de mine încet, în această lumină minunată - întocmai după cum am citit, de nenumărate ori, în *Cartea sufletului* -, m-au apucat de brațe, de parcă n-aş fi fost doar un suflet, ci aş fi mai fi fost încă dăruit cu un trup, şi m-au ridicat în tării. Cât de lin şi de uşor, dar şi cât de grabnic ne-am înălțat, aşa cum se întâmplă în visele fericite! Am trecut prin păduri în flăcări, am traversat râuri de lumină, am pătruns în munți potopiți de zăpadă şi gheață. Toate aceste peregrinări durau mii de ani, dar mie îmi păreau la fel de scurte ca o clipire din ochi.

Iată, astfel am străbătut cele şapte caturi ale cerului, printre cele mai felurite alcătuiri, printre creaturi stranii, printre mlaştini şi printre nori în care forfoteau insecte şi păsări cu neputință de cuprins în cuvinte. La fiecare cat al cerului, îngerul care păşea înainte bătea la o poartă şi, întrebat fiind „Cine este?", mă descria cu fiecare dintre numele şi însuşirile mele, după care întregea, făcându-mă să plâng de bucurie: „Un bun rob al lui Dumnezeu Preaînaltul", însă eu ştiam, deopotrivă, că mai erau mii de ani până la Ziua Judecății de Apoi, când urmau să fie despărțiți cei hărăziți Raiului de cei hărăziți Iadului.

Aceasta pentru că, dincolo de unele mici deosebiri, totul

se petrecea chiar aşa cum relataseră Gazali, El-Cevziyye şi ceilalți învățați musulmani în paginile pe care le scriseseră cu privire la moarte. Fiecare dintre îndoielile rămase fără răspuns ori dintre amănuntele pe care urma să le poată cunoaşte doar cel care murea şi care erau nedesluşite în cărți, ca nişte ghicitori greu de priceput, se lămurea acum, dezvăluindu-se în mii de lumini colorate.

Cum pot fi istorisite culorile pe care le-am zărit în timpul acestei miraculoase înălțări la cer? Am văzut că întreaga lume era făurită din culori, că totul era colorat. Am priceput acum că minunea care mă primea în brațe cu dragoste, care mă lega de întreaga lume era culoarea, după cum am simțit că forța care mă deosebea de toate celelalte lucruri era făurită din culori. Am văzut ceruri de culoare portocalie, trupuri frumoase de culoarea frunzei verzi, ouă cafenii, cai legendari de culoare azurie. Totul era întocmai ca în picturile pe care le privisem cu drag ani de zile şi ca în legende, iar din pricina aceasta vedeam, pe de o parte, totul pentru prima oară, cu uimire şi admirație; pe de altă parte însă, ceea ce vedeam părea să izvorască, într-un anume fel, din propriile mele amintiri. Înțelegeam că ceea ce numeam eu „amintire" era parte a întregii lumi şi că întreaga lume urma să-mi devină, pe viitor, mai întâi experiență, mai apoi amintire, din pricina timpului fără fruntarii aflat înaintea mea. Am înțeles, totodată, pricina pentru care încercam un sentiment de uşurare, de parcă aş fi ieşit dintr-o cămaşă prea strâmtă, în vreme ce muream în această sărbătoare a culorii: de acum încolo, nimic nu-mi mai era oprit, aveam înainte un timp şi un spațiu nemărginite, pentru a putea trăi toate timpurile şi toate spațiile.

Îndată ce am priceput acest lucru, am simțit, temător şi fericit, că mă aflam aproape de El. Mi-am dat seama atunci, plin de pioşenie, de prezența unei culori roşii care nu se putea asemui cu nimic altceva.

În scurtă vreme, totul s-a colorat într-un roşu viu. Frumusețea acestei culori se dezvăluia sufletului meu şi

întregii lumi. Pe măsură ce mă apropiam în acest chip de El, îmi venea să plâng de bucurie. Dintr-o dată, mi s-a făcut ruşine că mă înfăţişam Lui astfel, cu veşmintele pline de sânge. O altă latură a minţii mele îmi spunea, aşa cum citisem în cărţile ce grăiau despre moarte, că El mă chema la Sine trimiţându-mi-i pe Azrail şi pe ceilalţi îngeri ai Săi.

Aveam oare să-L văd? Am crezut că mi se taie răsuflarea de emoţie.

De mine se apropia un roşu atât de miraculos şi de minunat, care învăluia totul şi în care jucau toate imaginile lumii, încât gândul că făceam parte din el şi că mă aflam atât de aproape de El mi-a sporit lacrima ochilor.

Am înţeles însă că nu se va apropia mai mult. Băgând de seamă că-i iscodea pe îngerii Săi despre mine, că aceştia mă lăudau dinaintea Sa, că El mă privea ca pe un rob preacredincios, care se supunea poruncilor şi opreliştilor sale, am priceput că mă iubea.

Bucuria care creştea în mine şi lacrimile pe care le vărsăm au fost otrăvite, o clipă, de îndoială. Spre a mă elibera neîntârziat de ea, am întrebat, cu un simţământ de vinovăţie şi de nerăbdare:

— In ultimii douăzeci de ani ai vieţii mele, am fost copleşit de picturile păgâne pe care le-am văzut la Veneţia. Ba chiar mi-am dorit, la un moment dat, să mi se zugrăvească portretul după meşteşugul lor, însă m-am temut de o asemenea înfăptuire. Apoi am năzuit ca lumea Ta, ca robii Tăi şi ca Padişahul Nostru - umbra Ta în lume - să fie pictaţi după meşteşugul francilor.

Mi-am amintit atunci, în sinea mea, nu de vocea Lui, ci de răspunsul pe care mi-l dădea:

„Ale mele sunt Răsăritul şi Asfinţitul."

Nu m-am putut stăpâni de emoţie:

— Bine, dar atunci care este înţelesul tuturor... înţelesul tuturor acestor... care este înţelesul acestei lumi?

„Taina!" am auzit în mine. Sau poate: „Iubeşte!", însă nu eram încredinţat nici măcar de aceste două cuvinte.

După felul în care s-au apropiat de mine îngerii am priceput că acum, la acest cat al cerului, se luase o hotărâre în privința mea, dar că aveam să adăst în Istm, laolaltă cu mulțimea celorlalte suflete care muriseră vreme de zeci de mii de ani, până în Ziua Judecății de Apoi, când avea să ne fie orânduită soarta pentru totdeauna. Eram mulțumit că totul se petrecea aşa cum stătea scris în cărți. În vreme ce coboram, mi-am amintit - de asemenea, tot din cărți - că atunci când aveam să fiu îngropat urma să mă reîntregesc cu trupul meu neînsuflețit.

Din fericire însă mi-am dat seama pe dată că ideea revenirii mele în trupul neînsuflețit era o metaforă literară. Ceea ce mi-a insuflat mândrie a fost faptul că, în ciuda tristeții sale, mulțimea plină de demnitate care venise la înmormântare se arăta foarte ordonată în vreme ce-mi lua sicriul pe umeri, după rugăciune, şi cobora cu el spre Cimitirul Deluşorului, aflat în imediata vecinătate a moscheii. Îi vedeam de sus ca pe un firicel subțire, delicat de ață.

Să vă dau o lămurire, în locul celui care eram eu: aşa cum se poate pricepe şi din *hadis-ul* Trimisului Domnului care spune că „sufletul credinciosului este o pasăre care se hrăneşte din copacii Raiului", sufletul rătăceşte, după moarte, pe bolta cerului. După cum socoate Ebu-Omer bin Abdulber, acest *hadis* nu se tălmăceşte prin aceea că sufletul va pătrunde în trupul unei păsări, ci prin ideea că, aşa cum foarte bine desluşea El-Cevziyye, el se va găsi pe tărâmurile pe unde colindă o pasăre. Punctul meu de priveghere, pe care maeştrii venețieni iubitori de perspectivă l-ar numi „unghi de vedere", adeverea desluşirea lui El-Cevziyye.

Din locul în care mă aflam puteam urmări cu plăcere, ca şi cum aş fi privit o miniatură, atât mulțimea aflată la înmormântare, care pătrundea acum, de pildă, ca un firicel de ață, în cimitir, cât şi o barcă voioasă care prindea viteză cu pânzele umflate în vânt, îndreptându-se dinspre Cornul de Aur spre Promontoriul Seraiului. Pentru că priveam de la o înălțime care trimitea cu gândul la un minaret, asemuiam

lumea cu miniaturile unei cărți miraculoase, căreia îi răsfoiam paginile una câte una.

Puteam zări însă chiar mai mult decât ar fi zărit alții înălțându-se atât de sus fără ca sufletul să li se fi despărțit de trup. Puteam zări acum, în aceeaşi clipă, nişte copii care săreau capra într-o livadă pustie, aflata tocmai pe celălalt mal, printre mormintele din spatele Uskudarului; felul încântător în care alunecau pe Bosfor cele şapte perechi de bărci ale *reis-ul-kitab*-ului[1], cu doisprezece ani şi trei luni în urmă, pe când îl luam, din vila lui de pe țărm, pe solul Veneției, care urma să fie primit de Ragip Paşa cel Chel, şi în care îl aduceam dinaintea acestuia; pe femeia aceea grasă din noua Piață Langa, care ținea în brațe o ditamai varza, de parcă şi-ar fi strâns în brațe copilul, gata să-l alăpteze; bucuria pe care am simțit-o când a murit Ceauşul Divanului, Ramazan Efendi, pentru că mi-era deschisă calea spre ridicarea în rang; felul în care priveam cămăşile roşii din brațele bunicii, în vreme ce mama înşira rufele spălate prin curte; felul în care răposata mamă a lui Şeküre mă făcuse să gonesc prin mahalale îndepărtate, în căutarea casei moaşei, când o prinseseră durerile facerii cu Şeküre; dispariția chimirului meu roşu, cu peste patruzeci de ani în urmă (mi l-a şterpelit, se pare, Vasfi); fermecătoarea grădină din zare, pe care o visasem cândva, cu douăzeci şi unu de ani în urmă, şi pe care, cu voia Sa, Dumnezeu mi-o va dezvălui pe viitor ca fiind însuşi Raiul; capetele, nasurile şi urechile trimise de *beylerbey-ul*[2] Georgiei, Ali Bey, care-i înfrânsese pe răsculații din cetatea Gori; pe frumoasa mea Şeküre, care s-a despărțit de femeile din vecini, venite la noi acasă, şi care plânge acum după mine, cu ochii țintă la vatra din curte.

Cărțile şi învățații din vechime spun că sufletul are patru tărâmuri: 1. Pântecele mamei. 2. Lumea. 3. Istmul, unde mă

---

[1] Mai-marele scribilor, al cancelariei Divanului (consiliul imperial) şi, ulterior, responsabilul cu afaceri externe al Imperiului Otoman.

[2] Guvernatorul unei provincii cu o anumită întindere, precum Rumelia, Anatolia, Bosnia etc., în Imperiul Otoman.

aflu eu acum. 4. Raiul sau Iadul, unde vom poposi după Ziua Judecății de Apoi.

În ceea ce priveşte Istmul, de aici se văd, deopotrivă, trecutul şi prezentul şi, atâta vreme cât zăboveşti între granițele amintirilor sufletului, nu afli urmă de îngrădire în nemărginire. Poți însă pricepe că viața este doar o cămaşă strâmtă ieşind din temnița timpului şi a spațiului. Din păcate, nimeni nu izbuteşte să priceapă, înainte de a muri, că după cum, în lumea morților, un suflet fără trup este temei de fericire, tot astfel, în lumea celor vii, cea mai mare fericire este să fii un trup fără suflet. Din această pricină, în timp ce o contemplam, la vremea frumoasei mele înmormântări, pe draga mea Şeküre, care plângea şi suferea acasă fără rost, zbuciumându-se toată din cauza mea, mă rugam lui Dumnezeu Preaînaltul să ne dăruiască, în Rai, un suflet fără trup, iar în lume un trup fără suflet.

38.Eu, Maestrul Osman

Ştiţi cum sunt bătrânii morocănoşi care au înaintat în vârstă închinându-şi cu mărinimie viaţa unei arte. Îi mustră pe toţi. Sunt înalţi, uscăţivi şi subţiri. Doresc ca nespus de scurta vreme care le-a mai rămas de trăit să fie o repetare a lungii perioade pe care o lasă în urmă. Se aprind şi se mânie repede, se plâng de tot şi de toate. Ţin în mâini toate frâiele şi îi fac pe ceilalţi să exclame mereu: „Dumnezeule, Doamne!" Nu le place nimeni, nu le place nimic. Eu sunt unul dintre aceşti bătrâni.

Maestrul între maeştri, Nurullah Selim Celebi, alături de care am avut cinstea de a picta, stându-i alături în acelaşi atelier de pictură pe vremea când nu eram decât un ucenic de şaisprezece ani, era la fel la optzeci de ani (dar nu atât de mânios ca mine). Ultimul mare maestru, Sari Ali, pe care l-am înmormântat acum treizeci de ani, era şi el aidoma (nici el nu era însă atât de subţire şi de înalt ca mine). Deoarece ştiu că săgeţile cârtelii îndreptate pe la spate împotriva acestor maeştri legendari aflaţi atunci în fruntea atelierelor de pictură se înfig acum adeseori şi în spatele meu, doresc să aflaţi că unele vorbe dinainte ticluite care se rostesc pe socoteala noastră nu au nici un fel de temei.

1. Nu ne place nici un lucru nou deoarece nu există, cu adevărat, nimic nou care să poată plăcea.

2. Îi tratăm pe majoritatea oamenilor ca pe nişte nătângi, dar nu pentru că am fi otrăviţi de mânie, de nefericire ori de vreo altă meteahnă, ci pentru că cei mai mulţi oameni sunt într-adevăr aşa. (Cu toate astea, o purtare mai omenoasă faţă de ei ne-ar înzestra, în ochii celorlalţi, cu mai multă fineţe şi cu o minte mai pătrunzătoare.)

3. Faptul că uit şi amestec nenumărate nume şi chipuri - lăsându-le la o parte pe cele ale miniaturiştilor pe care i-am iubit încă de pe vremea uceniciei lor şi pe care eu i-am crescut - nu se datorează ramolelii mele, ci faptului că aceste nume şi chipuri sunt atât de lipsite de culoare şi de strălucire, încât nici măcar nu merită să le pomeneşti.

La înmormântarea Unchiului, căruia Dumnezeu i-a luat viața devreme din pricina nesăbuinței lui, am căutat să uit de suferințele pe care mi le pricinuise cândva răposatul, silindu-mă să-i imit pe maeştrii frânci. Pe drumul de întoarcere, cugetam la faptul că orbirea, care este binecuvântarea lui Dumnezeu, şi moartea nu sunt foarte departe nici de mine. Desigur că voi fi pomenit atâta vreme cât miniaturile şi cărțile pe care le-am pictat vă vor bucura ochii şi vă vor deschide în suflete florile fericirii. Aş dori însă ca după moartea mea să se ştie că, la sfârşitul vieții, la bătrânețe, existau încă nenumărate lucruri care mă îndemnau să zâmbesc. De pildă:

1. Copiii (ei întrupează toate rânduielile lumii).

2. Amintirile plăcute (tinerii frumoşi, femeile, faptul de a picta măiestrit, prietenia).

3. Vederea miracolelor înfăptuite de vechii maeştri din Herat (ceea ce este cu neputință de desluşit necunoscătorului).

Tâlcul cel mai simplu al tuturor acestor amănunte se leagă de faptul că acum, în atelierul de pictură al Padişahului Nostru, în fruntea căruia mă aflu, nu se mai pot zămisli picturi miraculoase, ca pe vremuri. Văd, totodată, că lucrurile vor merge şi mai rău; totul se va isprăvi, se va sfârşi. Cu toate că ne-am închinat cu drag întreaga viață acestei îndeletniciri, simt cu durere că rareori am izbutit să ne ridicăm la înălțimea vechilor maeştri din Herat. Smerenia cu care primeşti aceste adevăruri îți uşurează viața. De fapt, smerenia este o virtute atât de prețuită în lumea noastră tocmai pentru că îți uşurează viața. Cu o astfel de umilință am zugrăvit eu, în *Cartea ceremoniilor* - care înfățişează

ceremonia circumciziei prinților noştri -, o sabie împodobită cu rubine, smaralde şi peruzele, aşezată pe o pernă de catifea roşie lucrată şi decorată cu perle mărunte, un cal arab cu pielea mai strălucitoare ca argintul, nervos, mândru, mai iute ca fulgerul, jucăuş, cu zăbala şi frâul de zale făurite din aur, cu scara, de şa dichisită cu perle şi smaralde verzi, cu o pată albă pe bot, cu şaua din fir de argint lucrat cu aur, cu catifea roşie şi medalioane de rubin - toate acestea aduse în dar copilului circumcis de *beylerbey-ul* Egiptului. În stânga şi în dreapta miniaturii, a cărei orânduire în pagină mi se datora, i-am pus mai apoi pe ucenici să picteze, rând pe rând, calul, sabia, pe prinț, pe solii care se uitau la toate aceste lucruri, iar eu am adăugat pete de culoare cu pensula. Pe unele dintre frunzele platanului de lângă Hipodrom am pus violet. Nasturii solului Hanului Tătar i-am vopsit în galben. Tocmai întindeam un strat subțire de apă de aur pe frâiele calului, când a bătut cineva la uşă. M-am oprit din lucru.

Era un paj al Porții. Mă chema, se pare, Mai-marele vistiernicilor de la Serai. Ochii mă dureau uşor. Mi-am pus lupa în buzunarul caftanului şi am ieşit cu pajul.

Ce plăcut este să umbli pe străzi după ce ai trudit îndelung! Lumea ți se pare cu totul nouă şi uimitoare, de parcă mai ieri ar fi fost creată de Dumnezeu.

Am văzut un câine; era mai grăitor decât toate imaginile de câini. Am văzut un cal; maeştrii mei miniaturişti desenează cai mai convingători. La Hipodrom am văzut un platan: era platanul pe ale cărui frunze pusesem ceva mai devreme, în miniatură, pete de violet.

Ieşirea din casă şi drumul pe lângă Hipodromul unde pictasem alaiurile de acum doi ani îmi trezeşte simțământul că am ieşit şi că mă preumblu prin ceea ce eu însumi am plămădit. Dăm colțul unei străzi: dacă ne-am afla în pictura frâncă, am străpunge chenarul şi am dispărea din miniatură; dacă am fi în pictura pe care am împlinit-o eu urmându-i pe maeştrii noştri din Herat, am ajunge acolo unde ne vede Dumnezeu; dacă am fi în pictura chineză, n-am putea ieşi

defel din imagine, căci picturile chinezilor se întind cât vezi cu ochii, fără a se sfârşi vreodată.

Pajul nu mă ducea în Vechea Sală a Divanului, în care mă vedeam de obicei cu Mai-marele vistiernicilor pentru a vorbi despre sumele care urmau a fi plătite, despre darurile, cărţile, ouăle de struţ decorate pe care le izvodeau miniaturiştii pentru Padişahul Nostru, despre sănătatea, pofta de mâncare şi tihna acestora, despre procurarea vopselelor, a foiţelor de aur şi a celorlalte materiale trebuincioase atelierului de pictură, despre jalbe şi cereri obişnuite, despre stările sufleteşti, dorinţele, bucuriile şi poruncile Padişahului Nostru, Refugiul Lumii, despre nimicuri, despre ochii, lupa, durerile mele de şale, despre ticălosul de ginere al Mai-marelui vistiernicilor şi despre pisica lui tărcată. Am intrat în tăcere în Grădina Imperială. Am coborât uşor către mare, printre copacii care erau chiar mai tăcuţi decât noi, de parcă am fi săvârşit o crimă. „Mă apropii de Casa de pe Ţărm, prin urmare am să-l văd pe Padişahul Meu, iar ei sunt acolo", îmi spuneam în sinea mea, când am ieşit de pe drum. Am mai mers doi-trei paşi şi am pătruns pe poarta arcuită a unei clădiri de piatră aflate în dosul hangarelor pentru bărci. Dinspre cuptorul Mai-marelui grădinarilor răzbătea miros de pâine. Le zărisem pe preferatele acestuia, înveşmântate în roşu.

Într-o încăpere se aflau Mai-marele vistiernicilor şi Mai-marele grădinarilor. Îngerul şi demonul!

Mai-marele grădinarilor, care împlinea, în numele Padişahului Nostru, hotărârile de condamnare la moarte şi care-i supunea pe oameni la cazne în grădina Seraiului, îi iscodea, îi bumbăcea, le scotea ochii, îi bătea la tălpi, îmi zâmbea acum numai lapte şi miere. Era ca atunci când un tovarăş de drum oarecare, cu care eram nevoit să împart o chichineaţă de odaie într-un caravanserai, urma să-mi depene o istorie încântătoare.

Dar de istorisit n-a istorisit Mai-marele grădinarilor, ci Mai-marele vistiernicilor:

— Stăpânul nostru a poruncit, acum un an, să se plămădească o carte care urma să-şi afle locul printre darurile încredințate unui grup de soli şi a cărei taină trebuia păstrată cu străşnicie, mi-a zis, pe un ton sfios. Din pricina acestei taine, n-a voit să te amestece pe dumneata, căruia îți admiră harul, după cum n-a găsit de cuviință nici să-i ceară Maestrului Nostru, Poetul de Curte Lokman, să scrie cartea. Socotea că amândoi sunteți îndeajuns de absorbiți de *Cartea ceremoniilor,* care înfățişează circumcizia prinților noştri.

De îndată ce pătrunsesem în încăpere, îmi imaginasem cu groază că mă ponegrise vreun ticălos, care îl va fi înrâurit pe Suveran, spunându-i: „În miniatura asta se află o blasfemie" ori „În miniatura asta vă ia în râs", şi că aveam să fiu pus la cazne fără a se ține seama de vârsta mea. Acum, cuvintele Mai-marelui vistiernicilor, care se trudea să repare nedreptatea ce mi se făcuse atunci când Padişahul Nostru poruncise lucrarea altcuiva, nu mie, îmi păreau mai dulci chiar decât mierea. Am ascultat povestea cărții, pe care o ştiam peste măsură de bine, dar n-am izbutit să aflu nimic nou. Cunoşteam şi bârfele - atât cele legate de Nusret Hogea din Erzurum, cât şi cele despre gâlcevile din atelierul de pictură.

Ca să spun şi eu ceva, am pus o întrebare al cărei răspuns îl ştiam dinainte - am întrebat cine plămădise cartea.

— După cum ştiți, Unchiul, a zis Mai-marele vistiernicilor.

S-a uitat în ochii mei şi a adăugat:

— Ştiați că n-a murit de moarte bună, că a fost ucis?

— Nu ştiam, am zis, neprihănit ca un copil, şi am tăcut.

— Padişahul Nostru s-a supărat rău de tot, a zis Mai-marele vistiernicilor.

Aiuritul ăsta numit Unchiul nu avea prea multă minte. Pentru că se distingea mai degrabă prin fandoseală decât prin cunoaştere, mai degrabă prin avânt decât prin deşteptăciune, maeştrii miniaturişti vorbeau despre el cu un zâmbet zeflemitor. De fapt simțisem la înmormântare că era

ceva necurat la mijloc. Oare cum fusese ucis?

Mi-a povestit Mai-marele vistiernicilor. Amarnic. O, Doamne, apără-ne! Cine a făcut-o?

— Padişahul are o poruncă, a zis Mai-marele vistiernicilor. Doreşte ca atât această carte, cât şi *Cartea ceremoniilor* să fie isprăvite cât mai degrabă.

— Mai are şi o a doua poruncă, a adăugat Mai-marele grădinarilor. Doreşte să fie aflat acest ucigaş ticălos, acest diavol cu suflet rău, dacă face cumva parte din breasla miniaturiştilor. Spre a le servi de pildă celorlalți, îl va osândi în aşa fel încât nimănui să nu-i mai treacă prin minte să unelteasc㠎mpotriva cărții Padişahului Nostru şi să-i ucidă miniaturiştii.

Pe chipul Mai-marelui grădinarilor s-a ivit, o clipă, un soi de însufleţire, de parcă ar fi ştiut dinainte pedeapsa pe care i-o sorocea Padişahul Nostru vinovatului.

Am priceput că aceste însărcinări le fuseseră încredințate celor doi cu puțină vreme înainte de către însuşi Padişahul Nostru, că acesta îi silise să săvârşească împreună un lucru față de care nu-şi puteau ascunde, încă de pe acum, dezgustul, şi am simțit că, dincolo de admirație, îl iubeam pe Cârmuitor. Un paj ne-a adus cafea şi ne-am aşezat.

Unchiul avea, pare-se, un nepot pe care îl instruise şi care se pricepea la miniatură şi la cărți: Negru. Îi cunoşteam? Am tăcut. Se întorsese la Istanbul cu puțină vreme în urmă, de la hotarul persan, din preajma paşei de la graniță, la chemarea Unchiului (Mai-marele grădinarilor mi-a aruncat o privire care trăda îndoiala), se pripăşise pe lângă acesta, la Istanbul, aflase povestea cărții pe care o plămădea Unchiul. Spunea că, după uciderea lui Delicat Efendi, Unchiul avusese bănuieli cu privire la maeştrii miniaturişti care veneau la el noaptea să lucreze la carte. Văzuse picturile pe care le făcuseră aceşti maeştri miniaturişti pentru ea; pretindea că ucigaşul Unchiului şterpelise o pictură - portretul Padişahului -, pentru care urma să se folosească cel mai mult aur. Vreme de două zile, acest tânăr tăinuise față

de Serai şi de Mai-marele vistiernicilor uciderea Unchiului. Pentru că în acest răstimp se cununase în pripă cu fiica acestuia - o cununie ce părea să încalce litera Cărții - şi se mutase în casă, amândoi aveau bănuieli în privința lui Negru.

— Dacă se cercetează casele maeştrilor mei miniaturişti şi locurile pe unde lucrează, iar această pagină dispărută se vădeşte a se afla la vreunul dintre ei, se va dovedi îndată că Negru are dreptate, am zis. Dar, aceştia fiind vlăstarele mele preaiubite, miniaturiştii mei cu mâini miraculoase, pe care îi cunosc încă de pe vremea uceniciei, pot să vă spun că nici unul dintre ei nu poate ucide.

— Le vom purica, de la un cap la altul, casele, bârlogurile, locurile pe unde lucrează, prăvăliile - dacă au aşa ceva -, toată agoniseala lui Măslină, Barză, Fluture, a zis Mai-marele grădinarilor, folosindu-se zeflemitor de poreclele pe care li le dădusem eu cu dragoste. Ca şi casa lui Negru... Apoi, şi-a luat o expresie de neputință:

— Din fericire, am izbutit să obținem, în aceste amare împrejurări, învoirea cadiului pentru a-i putea supune la cazne în vreme ce-i iscodim. Mi s-a spus că, deoarece uciderea unei persoane din breasla miniaturiştilor i-a făcut suspecți de crimă pe toți miniaturiştii, supunerea lor la cazne este pe potriva Legii.

Am cugetat, fără să spun nimic, că din asta se puteau desprinde următoarele: 1. Afirmația cum că supunerea la cazne era pe potriva Legii dădea de înțeles că învoirea nu venise din partea Padişahului Nostru. 2. Faptul că, potrivit cadiului, toți miniaturiştii erau suspecți de crimă însemna că şi eu eram învinuit, ca staroste al breslei lor, pentru că nu-l puteam afla şi preda pe făptuitor. 3. Înainte de a-i supune la cazne pe miniaturiştii din comunitatea în fruntea căreia mă aflam - pe iubiții mei Fluture, Măslină, Barză, care mă trădaseră în ultimii ani, ca şi pe ceilalți -, voia să dobândească şi învoirea mea, deschisă sau subînțeleasă.

— Pentru că Padişahul Nostru doreşte ca nu numai

Cartea ceremoniilor, ci şi această carte, despre care pricepem că a rămas la jumătate, să fie isprăvită aşa cum se cuvine, a zis Mai-marele vistiernicilor. Ne nelinişteşte faptul că supunerea la cazne ar putea vătăma mâinile, ochii, măiestria miniaturiştilor. Nu-i aşa? a întrebat el întorcându-se către mine.

— Chiar de curând am trăit o asemenea nelinişte, a zis, nedelicat, Mai-marele grădinarilor. Unul dintre bijutierii în aur, care se îndeletniceşte cu reparaţiile, a căzut pradă ispitei şi, râvnind ca un copil la o cană cu mâner de rubin care-i aparţinea lui Necmiye Sultan, sora Padişahului Nostru, a şterpelit-o. Cum hoţia, ce a cufundat-o în tristeţe pe sora sa, care ţinea nespus la această cană, s-a petrecut în seraiul de la Uskudar, Suveranul mi-a încredinţat mie această afacere. Pricepusem că, asemeni Padişahului Nostru, Necmiye Sultan era cu gândul la măiestria, la ochii şi la degetele meşterilor auritori, ale maeştrilor bijutieri. I-am despuiat, fără a mai sta în cumpănă, pe maeştrii bijutieri şi i-am azvârlit printre sloiurile şi broaştele care pluteau în havuzul îngheţat din grădină. Din când în când, ceream să fie scoşi şi biciuiţi cu băgare de seamă, dar şi cu temeinicie, astfel încât să nu le fie vătămate chipurile şi mâinile. În scurtă vreme, bijutierul care se lăsase ispitit a mărturisit şi s-a învoit să se supună pedepsei care i se cuvenea. În pofida apei reci ca gheaţa, a frigului, a nenumăratelor lovituri pe care le încasaseră, ochii şi degetele maeştrilor bijutieri n-au fost deloc vătămate, căci aveau sufletul neîntinat. Ba chiar Padişahul Nostru mi-a spus că sora sa era foarte mulţumită şi că, după ce sămânţa cea rea a fost stârpită dintre bijutieri, aceştia muncesc cu şi mai multă râvnă.

Eram încredinţat că Mai-marele grădinarilor avea să se poarte şi mai aspru cu miniaturiştii mei decât cu bijutierii. Chiar dacă nutrea respect faţă de plăcerea de a zămisli cărţi, Padişahul Nostru gândea că, de fapt, arta cea mai demnă de preţuire era caligrafia, nesocotind decoraţiunile, ba chiar miniatura, şi privindu-le, asemenea multor altora, dacă nu

ca pe un fel de treabă muierească, ca pe o deşertăciune aflată la hotarul necredinței care, de fapt, trebuia osândită:

— Iubiții dumneavoastră miniaturişti au şi început să țească intrigi cu privire la cel ce va ajunge Mai-marele miniaturiştilor după moartea dumneavoastră, deşi sunteți încă în putere şi vă aflați în fruntea lor! a zis el, ca să mă ațâțe.

Exista oare vreo cleveteală pe care n-o ştiam, se țesea oare vreo nouă intrigă? M-am stăpânit şi am tăcut. Mai-marele vistiernicilor cunoştea foarte bine furia pe care o încercam atât față de el, pentru că îi poruncise răposatului aceluia slab de minte să plămădească o carte pe la spatele meu, cât şi față de miniaturiştii mei cei nerecunoscători care împlineau picturile acestei cărți pe furiş, spre a se impune atenției şi a mai câştiga doi-trei aspri în plus.

M-am surprins încercând pentru o clipă să-mi imaginez la ce fel de cazne puteau fi supuşi miniaturiştii mei. Nu le vor jupui pielea în vreme ce-i iscodesc, deoarece aceasta este o faptă fără întoarcere; nu-i vor trage nici în țeapă, aşa cum se obişnuieşte cu răzvrătiții, pentru că această caznă este menită mai degrabă să ucidă, spre a le fi pildă altora; nu le vor trosni şi frânge nici brațele, picioarele, degetele. Desigur că nu era potrivit nici să le scoată maeştrilor miniaturişti câte un ochi, aşa cum se făcea adeseori în ultima vreme, după cum putusem pricepe din mulțimea chiorilor pe care prinsesem a-i vedea pe străzile Istanbulului. Aşa am ajuns să mi-i imaginez pe iubiții mei miniaturişti tremurând din răsputeri printre nuferi, în havuzul rece ca gheața aflat într-un codon mai retras al Grădinii Imperiale, uitându-se cu silă unul la altul şi pe loc mi-a venit să râd. Dar, gândindu-mă cum avea să urle Măslină când carnea lui de necioplit avea să fie însemnată cu fierul roşu, cum avea să se ofilească, priponit în lanțuri, trupul dragului meu Fluture, mi s-a strâns inima. Nici măcar nu puteam răbda să-mi închipui cum avea să fie bătut la tălpi, ca un ucenic de rând care se făcuse vinovat de o hoție, dragul meu Fluture, al cărui har şi

a cărui dragoste de miniatură îmi stârneau lacrimi, aşa că am încremenit.

Mintea mea bătrână s-a cufundat o clipă în tăcere, cuprinsă de magia tăcerii profunde care domnea în ea însăşi. Cândva, uitam de toate şi pictam cu drag alături de ei.

— Sunt cei mai iscusiți miniaturişti ai Padişahului Nostru. Cruțați-i!

Mai-marele vistiernicilor s-a ridicat mulțumit de la locul său, a luat de pe un suport de carte, aflat în celălalt capăt al încăperii, un sul de hârtie, l-a adus, mi l-a pus în față şi a aşezat alături de mine, de parcă ar fi fost întuneric, două sfeşnice cu lumânări uriaşe, ce aruncau lumini şovăitoare.

Cum aş putea să vă desluşesc ce am văzut în vreme ce-mi plimbam lupa peste picturi? Îmi venea să râd, dar nu pentru că ar fi fost ceva de râs. Eram încercat de mânie, dar nu pentru că la mijloc s-ar fi aflat lucruri pe care să le iei în serios. Aveai simțământul că Unchiul le spusese maeştrilor mei miniaturişti: „Pictați ca şi cum n-ați fi voi înşivă, ca şi cum ați fi altcineva." Părea că-i silise să-şi readucă în memorie amintiri mincinoase, să-şi închipuie un viitor pe care nu vor dori să-l trăiască niciodată. Ceea ce era şi mai de necrezut era faptul că se omorau între ei pentru aceste lucruri fără înțeles!

— Ne puteți spune, privind aceste picturi, care dintre miniaturişti şi-a strecurat condeiul în fiecare dintre imagini? a întrebat Mai-marele vistiernicilor.

— Da! am zis eu cu mânie. Unde ați găsit aceste picturi?

— Le-a adus şi ni le-a înmânat Negru însuşi, a zis Mai-marele vistiernicilor. Încearcă să se scoată basma curată; la fel ca şi pe Unchi.

— Puneți-l pe el la cazne, în vreme ce-l iscodiți, am zis. Să aflăm ce alte taine mai ascundea răposatul nostru Unchi.

— Am trimis un om să-l cheme, a zis cu însuflețire Mai-marele grădinarilor. Iar după ce va pleca, vom scotoci toată casa proaspătului ginere.

Pe chipurile amândurora s-a ivit o strălucire ciudată, un

fior de teamă şi o undă de admirație; amândoi au sărit în picioare.

Am priceput, înainte chiar de a mă întoarce, că intrase Preasfântul Nostru Padişah, Refugiul Lumii.

39.Mă numesc Ester

Cât de plăcut e să jeleşti laolaltă cu cineva! M-am căinat îndelung şi am vărsat lacrimi alături de toate femeile - rude apropiate ori îndepărtate, neveste, prietene - care boceau, adunate în casă, la vremea înmormântării tatălui bietei mele Şeküre. Uneori mă sprijineam zdravăn de frumoasa fată de lângă mine şi mă tânguiam, legănându-mă lin odată cu ea, alteori, aşezată într-un cu totul alt cotlon, vărsăm lacrimi de duioşie pentru viaţa mea amărâtă şi pentru propriile mele suferinţe. Dacă plâng aşa barem o dată pe săptămână, uit că umblu toată ziua pe străzi ca să-mi câştig pâinea, că sunt grasă, că sunt umilită pentru că sunt evreică şi mă preschimb într-o cu totul altă Ester, şi mai sporovăitoare ca de obicei.

Îmi plac festivităţile pentru că, în gloată, uit că sunt o oaie neagră, dar şi pentru că mă pot îndopa pe săturate. Îmi place la nebunie să înfulec baclavale, magiunuri de mentă, pâine cu marţipan şi marmeladă de fructe pe la sărbătorile de bairam, pilaf cu carne şi plăcinte rotunde pe la petrecerile de circumcizie, îmi place să beau suc de vişine la ceremoniile orânduite de Padişah la Hipodrom, să mănânc de toate pe la nunţi, să dau pe gât halvale cu susan, cu miere, cu mosc trimise de vecini după înmormântări.

Am ieşit în hol pe tăcute, mi-am luat încălţările şi am coborât. Înainte de a mă întoarce în bucătărie, am auzit un sunet ciudat care se strecura prin uşa întredeschisă a odăii de lângă grajd, am făcut îndată doi paşi, m-am uitat înăuntru şi am văzut că Şevket şi Orhan îl legaseră pe băiatul uneia dintre femeile care plângeau sus şi-l dădeau cu vopsele pe faţă, folosindu-se de pensulele mai vechi ale

răposatului.

— Dacă încerci să fugi, uite-aşa o să te batem! i-a zis Şevket băiatului, trăgându-i o palmă.

— Puiule, jucați-vă frumos, să nu vă faceți rău unul altuia, bine? am zis, cu cea mai dulce şi mai mieroasă dintre vocile mele.

— Tu nu te amesteca! a strigat Şevket.

Am văzut-o, alături de băiatul pe care-l prigoneau, pe sora lui aia blondă, mititică şi temătoare şi, într-un anume fel, m-am simțit una cu ea. Uită de toate, Ester!

În bucătărie, Hayriye m-a măsurat bănuitoare.

— Mi-au secat ochii de atâtea lacrimi, Hayriye, am zis. Dă-mi oleacă de apă, pentru Dumnezeu!

Mi-a dat apă fără să spună nimic. Înainte de a bea, am privit-o în ochii umflați de plâns:

— Se zice să bietul Unchiul ar fi murit, de fapt, înainte de cununia lui Şeküre, am zis. Gura lumii e slobodă. Se zice chiar că n-ar fi murit de moarte bună.

S-a uitat o clipă, în chip vădit, la vârful picioarelor. Apoi a ridicat capul şi a spus, fără să mă privească:

— Să ne păzească Dumnezeu de ponegrelile fără temei! Primul ei gest însemna: „Ceea ce spui e adevărat", iar tonul pe care spusese vorbele lăsa de înțeles că le rostise din obligație.

— Ce se întâmplă? am întrebat deodată în şoaptă, ca şi cum i-aş fi fost părtaşă la o taină.

Dar şovăielnica Hayriye văzuse, fără îndoială, că nu-i rămăsese nici o nădejde de a dobândi putere asupra lui Şeküre, după moartea Unchiului. Ea era cea care plânsese cel mai sincer sus, cu puțin timp în urmă.

— Ce-o să fie acum cu mine? a zis.

— Şeküre ține grozav la tine, i-am zis, din obişnuința de a da veşti.

Am întrebat, pe rând, ridicând capacele cratițelor înşirate între chiupul cu peltea de struguri şi cel cu murături, luând cu degetul şi gustând câte o fărâmă de pe buza uneia sau a

alteia din ele ori apropiindu-mi doar nasul şi adulmecând, cine trimisese farfuriile cu halva.

— Asta este a lui Kasim Efendi din Kayseri, asta este a calfei ăleia din breasla miniaturiştilor care sade la două străzi de aici, asta este a celor din familia lăcătuşului Hamdi Stângaciul, asta e cratița femeii din Edirne..., îmi înşira rând pe rând Hayriye, când Şeküre a întrerupt-o:

— Nevasta răposatului Delicat Efendi nici n-a venit să-mi aline supărarea, nici n-a trimis vreo veste, ori o halva măcar!

Păşea dinspre uşa bucătăriei înspre partea pietruită a curții, către care dădea scara. Pricepând că voia să discute cu mine departe de ochii lui Hayriye, am urmat-o.

— Delicat Efendi n-avea nici un simțământ de duşmănie față de tata. În ziua înmormântării lui, am făcut halva pentru ei şi le-am trimis-o. Vreau să ştiu ce se petrece, a zis Şeküre.

— Mă duc acum să întreb, ca să aflu, am zis, înțelegând la ce se gândea Şeküre.

M-a sărutat pentru că n-am mai făcut-o să lungească vorba. Ne-am îmbrățişat şi am rămas aşa, fără a ne clinti din loc, în vreme ce frigul din curte ne pătrundea în oase. Apoi am mângâiat-o pe păr pe frumoasa mea Şeküre.

— Ester, mi-e frică, a zis ea.

— Nu te teme, draga mea, am zis. În toate stăruie şi un bine. Uite cum te-ai măritat tu, în cele din urmă.

— Dar oare am făcut bine? Asta nu ştiu, a zis. Iar pentru că nu ştiu asta, nici nu l-am lăsat să se apropie de mine. Mi-am petrecut noaptea alături de bietul tata.

A făcut ochii mari şi s-a uitat în ochii mei, de parcă ar fi zis: „Pricepi?"

— Hasan spune că, în ochii cadiului, cununia voastră n-are nici un preț, i-am zis. Ți-a trimis asta.

— Nu mai vreau, a zis ea.

Dar a desfăcut imediat peticul de hârtie şi a citit ce stătea scris pe el, iar de data asta nu mi-a mai spus ce a desluşit acolo.

Avea dreptate, pentru că nu eram singure în curtea în

care stăteam îmbrățişate: sus, un tâmplar greţos, care punea la loc oblonul ferestrei de la hol, ce căzuse şi se spărsese de dimineață din nu ştiu ce pricină, se uita stăruitor atât la noi, cât şi la femeile care boceau înăuntru, iar Hayriye, care ieşise din casă în acea clipă, alerga să-i deschidă poarta fiului unui vecin de nădejde, care striga:

— Am adus halva!

— A trecut destul de când l-am îngropat, a zis Şeküre. Simt că acum sufletul bietului meu tătic se desparte de trup pentru ultima oară, fără întoarcere, şi urcă la cer.

S-a desprins din brațele mele şi, privind spre cerul strălucitor, s-a rugat îndelung.

M-am simțit deodată atât de departe şi atât de străină de ea, încât nu m-aş fi mirat dacă aş fi fost un nor pe cerul spre care privea Şeküre. De îndată ce şi-a sfârşit rugăciunea, m-a sărutat cu dragoste.

— Ester, a zis, atâta vreme cât ucigaşul tatei trăieşte, nu vom avea tihnă pe lumea asta nici eu, nici fiii mei.

Mi-a plăcut că n-a adus vorba de bărbatul ei.

— Du-te la casa lui Delicat Efendi, iscodeşte-o pe nevasta lui şi află de ce nu ne-au trimis halva. Dă-mi imediat de ştire.

— Ai să-i transmiți vreo vorbă lui Hasan?

Mi s-a făcut ruşine, dar nu pentru că o întrebasem, ci pentru că nu o putusem privi în față când o întrebasem. Ca să nu se socoată că mi-era ruşine, am oprit-o pe Hayriye şi am ridicat capacul cratiței:

— Ah, halva de gris cu fistic! am zis şi am luat o bucățică în gură: Au pus în ea şi portocale amare.

Am fost fericită să văd că Şeküre mi-a zâmbit o clipă cu blândețe, de parcă totul s-ar fi petrecut aşa cum se cuvine.

Mi-am luat bocceaua, am ieşit, dar n-am făcut nici doi paşi când am văzut că la capătul străzii se afla Negru. Îşi îngropase socrul şi se însurase de curând şi pricepeam, după trufia lui, că era foarte mulțumit de propria viață. Ca să nu-i stric bucuria, am ieşit de pe drum, am intrat în bostănărie şi am trecut prin grădina casei în care locuise fratele spânzurat

al iubitei vestitului doctor evreu Moşe Hamon. De câte ori trec pe aici, grădina asta care miroase a moarte mă întristează aşa de tare, încât uit că trebuie să aflu un muşteriu şi să i-o vând.

Mirosul de moarte din grădină stăruia şi în casa lui Delicat Efendi, dar acolo nu era nici urmă de tristeţe. Ca o Ester care s-a vânturat prin mii de case şi a cunoscut sute de văduane, ştiu că femeile care şi-au pierdut bărbaţii de timpuriu sunt fie împietrite de un simţământ de înfrângere şi tristeţe, fie pline de mânie şi răzvrătire (draga de Şeküre a avut parte de toate). Am văzut de îndată că şi Kalbiye Hanâm băuse din pocalul otrăvit al mâniei, iar lucrul acesta grăbise treaba pe care o aveam de făcut.

Deoarece, aşa cum li se întâmplă femeilor mândre cu care viaţa a fost crudă, Kalbiye Hanâm era, pe bună dreptate, neliniştită că toţi cei care-i băteau la uşă în vremuri de restrişte veneau să-şi arate mila faţă de ea, sau, şi mai rău, să vadă în ce stare jalnică se afla şi să se bucure în taină de situaţia ei, nu încerca defel să-şi primească musafirii cu vorbe plăcute şi intra pe dată în subiect, fără a se lăsa mânată de slăbiciuni precum aplecarea de a le cuceri inima şi de a spune aiureli doar pentru a sta la taifas. De ce îi bătuse oare la uşă Ester la ora asta, către amiază, în vreme ce Kalbiye, cu tristeţea ei cu tot, pregătea ceva dulce? Fiindcă ştiam că nu era nici pe departe interesată de cele mai noi mătăsuri descărcate de pe corăbiile din China, de batistele sosite de la Bursa, n-am făcut deloc gestul de a-mi desface bocceaua, ci am intrat îndată în subiectul de bârfă şi i-am istorisit despre suferinţa îndureratei Şeküre.

— Gândul că a supărat-o pe Kalbiye Hanâm, care împărtăşeşte aceeaşi durere, este o nouă pricină de întristare pentru sărmana Şeküre.

Kalbiye Hanâm a încuviinţat, pe un ton mândru, că n-o căutase şi n-o iscodise pe Şeküre, că nu venise să-i aline durerea şi să-i împărtăşească doliul, ba chiar că nu putuse îndura să facă şi să-i trimită halva. Fireşte că în dosul

mândriei sale stăruia şi o bucurie, pe care nu şi-o putea ascunde: faptul că supărarea ei fusese băgată în seamă. Ester cea deşteaptă a căutat să afle motivele mâniei ei, precum şi pricina a tot ceea ce se petrecuse pornind tocmai de la această slăbiciune.

Lămurirea dată de Kalbiye, cum că era supărată pe răposatul Unchi din pricina cărții pe care o plămădea, nu s-a lungit prea mult. A spus că răposatul ei bărbat primise această lucrare pentru a mai câştiga doi-trei aspri în plus, deoarece Unchiul îl încredințase că la mijloc se afla o carte care se izvodea la porunca Padişahului. Mi-a povestit că, atunci când prinsese a vedea că nenumăratele pagini pictate a căror aurire i-o ceruse Unchiul începuseră, încetul cu încetul, să nu mai fie pagini pictate, ci picturi de-a dreptul, că aceste picturi purtau semnele unei necredințe, ale unei tăgăduiri a adevăratei credințe, ba chiar ale unei blasfemii pe care mintea omenească n-o putea cuprinde, răposatul ei bărbat îşi pierduse tihna, pornise a şovăi între ceea ce era potrivit şi ceea ce nu era potrivit să facă. Dar, pentru că era mai ageră la minte şi mai grijulie decât Delicat Efendi, a spus, prevăzătoare, că toate aceste îndoieli nu se iviseră aşa, deodată, ci cu vremea, iar bietul Delicat Efendi îşi domolise neliniştea spunându-şi că nu era vorba decât de închipuiri, deoarece nu avusese niciodată de-a face limpede cu blasfemia. De fapt, răposatul Delicat Efendi nu pierdea niciodată predicile lui Nusret Hogea din Erzurum, iar dacă nu-şi făcea la timp rugăciunea îl încerca un sincer simțământ de îngrijorare. Ştia că unii ticăloşi din atelierul de pictură îşi băteau joc de el pentru că era legat orbeşte de credința lui, dar îşi dădea prea bine seama că glumele lor fără perdea erau pricinuite de invidia pe care o încercau față de harul şi de arta lui. O lacrimă mare, strălucitoare s-a desprins din ochii scânteietori ai lui Kalbiye şi i s-a prelins pe obraz, iar Ester cea plină de bune intenții a hotărât ca la primul prilej să-i afle lui Kalbiye un bărbat mai bun decât răposatul ei soț.

— Răposatul nu-mi împărtăşea într-atâta toate amărăciunile lui, a zis Kalbiye cu băgare de seamă. Eu am pus, în mintea mea, cap la cap ceea ce îmi aminteam şi am cugetat că toată nenorocirea abătută asupra noastră se trage de la picturile Unchiului - cel la care s-a dus în acea ultimă noapte.

Era un fel de scuză. În chip de răspuns, i-am amintit şi eu de împrejurarea în care se uneau destinele şi duşmanii lui Şeküre şi ai lui Kalbiye, spunând că, cine ştie, poate că Unchiul fusese ucis de acelaşi ticălos. Cei doi orfani cu capete mari, care mă măsurau acum cu băgare de seamă, aşezaţi într-un ungher, făceau şi ei ca situaţia în care se aflau cele două să fie asemănătoare. Dar judecata necruţătoare a peţitoarei din inima mea mi-a amintit degrabă că Şeküre era cu mult mai frumoasă, mai bogată şi mai misterioasă. Am zis imediat ceea ce mi-a venit să zic:

— Şeküre spune - îmi cer iertare dacă greşesc cu ceva -, am zis, spune, aşadar, că îţi oferă prietenia ei frăţească, prietenia celei ce împărtăşeşte aceeaşi soartă, şi că doreşte să te gândeşti la asta, să o ajuţi. Când a plecat de aici, în ultima sa noapte, răposatul Delicat Efendi a spus cumva că urma să se vadă şi cu altcineva în afară de Unchiul? Te-ai gândit vreo clipă că avea să se întâlnească cu altcineva?

— Iată ce a căzut din buzunarul bietului meu Delicat, a zis ea.

A scos din cutia de pai cu capac, în care se găseau ace de brodat, petice de stofă şi o ditamai nuca, o bucată de hârtie împăturită şi mi-a întins-o.

De îndată ce am luat bucata de hârtie mototolită şi m-am uitat la ea mai de aproape, am văzut foarte multe forme desenate, cu cerneala întinsă de apă. Pricepusem deja cu ce semănau când Kalbiye a dat glas gândului meu:

— Sunt nişte cai, a zis. De ani de zile, răposatul Delicat Efendi nu făcea decât aurire, nu desena deloc cai şi nimeni nu-i cerea să deseneze aşa ceva.

Bătrâna voastră Ester se tot holba la caii desenaţi în

grabă, şterşi de apă, dar nu izbutea să priceapă prea mare lucru din ei.

— Dacă iau hârtia asta şi i-o duc lui Şeküre, o să se bucure foarte tare, am zis.

— Dacă Şeküre vrea hârtia asta, să vină ea însăşi aici, a zis Kalbiye, trufaşă.

40.Mă numesc Negru

Poate că ați înțeles până acum: pentru oameni ca mine, adică pentru cunoscătorii într-ale amărăciunii, care preschimbă în cele din urmă dragostea şi suferința, fericirea şi lipsurile în pretextul unei veşnice singurătăți, nu există în viață mari bucurii, după cum nu există nici mari tristeți. Nu spun că nu-i pricepem pe ceilalți atunci când sufletele le sunt răvăşite de asemenea simțăminte; dimpotrivă, îi înțelegem peste poate pe cei care le trăiesc până la capăt. Ceea ce nu pricepem este strania neliniște în care se cufundă sufletul în asemenea clipe. Această neliniște tăcută, care ne întunecă mintea şi sufletul, ia locul bucuriei şi tristeții pe care ar trebui de fapt să le încercăm.

Îi îngropasem, slavă Domnului, tatăl, mă întorsesem degrabă acasă de la înmormântare şi, în chip de mângâiere, o îmbrățişasem pe Şeküre a mea; când s-a trântit pe mindir, alături de copii, care îmi aruncau priviri neprietenoase, şi a început să plângă în hohote, am rămas aşa, stingher. Tristețea ei era biruința mea; mă căsătorisem într-o clipită cu visul tinereții mele, scăpasem de tatăl ei, care nu-mi dădea nici un fel de atenție, şi devenisem stăpânul casei; cine ar fi crezut în lacrimile mele? Dar nu, credeți-mă, nu era deloc aşa; deşi doream cu adevărat să sufăr, îmi era cu neputință. Voiam să fiu îndurerat deoarece Unchiul îmi fusese dintotdeauna adevăratul părinte, chiar mai mult decât propriul meu tată. Mai mult, pentru că agitatului Imam care-i spălase trupul nu-i stătea gura o clipă, zvonul potrivit căruia Unchiul nu murise de moarte bună se răspândise şi printre cei din mahala, aşa cum simțisem în curtea moscheii, în timpul înmormântării. Din această pricină, doream să fiu

întristat şi pentru ca neputința mea de a plânge să nu fie răstălmăcită; ştiți că teama de a fi socotit lipsit de inimă este sentimentul cel mai sincer cu putință.

Babele înțelegătoare au mereu la îndemână o pricină pentru a nu-i da deoparte şi a nu-i alunga din comunitate pe cei ca mine: „Omul se tânguie în sinea lui", zic ele. Şi, în vreme ce „mă tânguiam în sinea mea", în vreme ce mă căzneam să mă ascund în vreun ungher, spre a nu mă înfățişa vecinilor tulburați şi rudelor îndepărtate, de al căror potop de lacrimi mă tot minunam, în vreme ce şovăiam, întrebându-mă dacă n-ar fi trebuit să mă port de-acum ca un adevărat bărbat al casei şi să mă arăt stăpân pe situație, a bătut cineva la uşă. M-am nelinişti o clipă la gândul că putea fi Hasan, dar m-am resemnat la ideea de a scăpa din acest iad înlăcrimat.

Era un paj al Porții, venit de la Serai. Eram, pare-se, chemat acolo. Am fost cuprins de emoție. În vreme ce ieşeam din curte, am găsit pe jos, în noroi, un aspru. Îmi era oare foarte teamă la gândul că eram chemat la Serai? Da, îmi era teamă; dar eram fericit să mă aflu afară, în frig, pe străzi, printre cai, câini, copaci şi oameni. La fel ca toți visătorii care cred că, înainte de a le fi predați călăilor, mai îndulcesc cruzimea lumii stând la o tacla plăcută cu paznicul temniței, despre una-alta, despre frumusețile vieții, despre ciudățenia măcăitului ce răsună pe lac şi a norului de pe cer, m-am gândit să leg şi eu prieteşug cu pajul care venise să mă ia; acesta s-a arătat a fi însă un copilandru posomorât, plin de coşuri, tăcut. În vreme ce treceam pe lângă Moscheea Sfânta Sofia, în vreme ce observam, cu admirație, delicatețea chiparoşilor lungi şi subțiri care se înălțau spre cerul pâclos, am simțit o înfiorare, dar nu de spaima morții, ci din pricina nedreptății care mi se făcea - aceea de a-mi sfârşi viața în cazne, la Serai, fără a mă fi putut culca şi fără a fi putut face dragoste pe săturate cu Şeküre, după ce mă căsătorisem cu ea la capătul atâtor ani.

Nu ne-am îndreptat spre Poarta Mijlocie, la ale cărei

turnuri priveam înfricoşat şi în dosul căreia îşi vedeau de treburi schingiuitorii şi călăii cei iuți de mână, ci către atelierele de tâmplărie. În vreme ce treceam printre antrepozite, o pisică ce se spăla în noroi, printre picioarele unui cal murg care scotea aburi pe gură, s-a întors, dar nici măcar nu s-a uitat la noi; asemenea nouă, era peste măsură de ocupată cu propria-i mizerie.

În dosul antrepozitelor, am fost preluat de la pajul cel tăcut de două persoane după ale căror veşminte, verzi şi violet, n-am izbutit să-mi dau seama ai cui oameni erau; m-au vârât într-o încăpere întunecoasă, aflată într-o căsuță despre care am gândit că fusese construită de curând, dat fiind mirosul lemnului; m-au zăvorât acolo. Ştiind că ideea de a te încuia într-o încăpere întunecoasă făcea parte dintre ceremoniile menite să înspăimânte înainte de supunerea la cazne, mă frământam să ticluiesc vreo minciună ca să scap de această poveste, nutrind speranța că vor porni la treabă cu bătaia la tălpi. Alături se afla, pesemne, un grup de oameni; dintr-acolo răzbăteau zgomote.

Unii dintre dumneavoastră socotiți cu siguranță că, dată fiind voioşia din vocea mea, nu vorbesc asemenea unui om pe cale de a fi supus la cazne. Nu vă spusesem oare că mă socotesc un rob norocos al lui Dumnezeu? Iar dacă fericirea de care am fost copleşit în aceste ultime două zile, după nenumăratele suferințe îndurate ani de-a rândul, nu este îndeajuns spre a vă dovedi acest lucru, asprul pe care l-am găsit pe jos când ieşeam pe poartă trebuie să aibă negreşit un tâlc.

În vreme ce aşteptam caznele, am aflat alinare în asprul despre care încă socoteam că avea să mă apere; am luat în mână semnul sorții, trimis de Dumnezeu, l-am dezmierdat şi l-am sărutat de nenumărate ori. Când m-au scos din întuneric şi m-au dus în încăperea cealaltă, când i-am văzut în fața mea pe Mai-marele grădinarilor şi pe schingiuitorii bosniaci cu capetele chiluge, am priceput că nici măcar asprul nu-mi va fi de folos la nimic. Vocea neiertătoare

dinlăuntrul meu, care-mi spunea că asprul din buzunar nu era trimis de Dumnezeu, ci era unul dintre asprii pe care-i presărasem asupra capului lui Şeküre cu două zile în urmă, avea dreptate. Prin urmare, când am fost dat pe seama schingiuitorilor nu mă mai stăpânea nici o amăgire demnă de crezare, nu mai aveam nimic de care să mă agăț.

Nici măcar nu-mi dădusem seama că începuseră să-mi curgă lacrimi din ochi. Am voit să-i implor, dar, aşa cum se întâmplă în vis, din gură nu mi-a ieşit nici un sunet. Ştiam din războaie, de la cei morți, din asasinatele şi caznele la care privisem de departe, că omul poate fi nimicit într-o clipă, dar sufletul meu nu se deprinsese defel cu acest lucru. Aveau să mă despoaie de lume aşa cum mă despuiau de veşmintele de pe mine.

Mi-au scos ilicul şi cămaşa. Unul dintre călăi s-a trântit deasupra mea şi m-a apăsat cu genunchii pe umeri. Celălalt mi-a aşezat - cu mişcări grijulii, delicate şi pricepute, ca o femeie care făcea mâncare - un fel de grătar, ce-mi cuprindea cele două laturi ale capului, şi a început să-i răsucească încet-încet mânerul. O menghină, şi nu grătarul, a început să-mi strângă capul din amândouă părțile.

Am strigat din răsputeri. Am implorat, rostind vorbe fără şir. Am plâns, dar mai mult pentru că mă lăsaseră nervii.

S-au oprit şi m-au întrebat:

— Tu l-ai omorât pe Unchiul? Am tras aer în piept:

— Nu.

Au prins din nou să răsucească mânerul. Durerea era cumplită. Iar m-au întrebat.

— Nu.

— Cine?

— Nu ştiu.

Am început să mă gândesc dacă să nu le spun că eu îl omorâsem. Dar, în jurul capului meu, lumea a prins a se roti plăcut. Sufletul mi-a fost cuprins de un soi de toropeală. M-am întrebat dacă nu cumva mă deprinsesem cu durerea. Eu şi călăii mei am rămas o clipă nemişcați. Deşi nu mă durea

nimic, mi-era teamă.

Asprul din buzunar mă îndemna din nou să nădăjduiesc că n-aveau să mă ucidă, când, deodată, m-au lăsat în pace. Mi-au scos grătarul cu menghina care, de fapt, îmi pricinuise prea puțin rău. Călăul s-a dat jos de pe mine. Nu arăta însă că şi-ar putea cere iertare. Mi-am pus cămaşa şi ilicul.

S-a aşternut o lungă, o foarte lungă tăcere.

La celălalt capăt al încăperii l-am văzut pe Mai-marele miniaturiştilor, Osman Efendi. M-am dus la el şi i-am sărutat mâna.

— Nu te amărî, fiule, mi-a zis. Te-au pus doar la încercare.

Am înțeles pe dată că, după Unchi, îmi găsisem un alt tată.

— Padişahul Nostru a poruncit ca, de-acum înainte, să nu mai fii supus la cazne, a zis Mai-marele grădinarilor. A socotit nimerit să-l ajuți pe Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, spre a-l afla pe ucigaşul ticălos care-i omoară miniaturiştii - pe robii săi care plămădesc cărți. O să-l aflați pe acel fățarnic în răstimp de trei zile, uitându-vă la paginile pe care le-au pictat miniaturiştii şi vorbind cu ei. Suveranul este foarte mâniat de vorbele scornite de clevetitori pe seama cărților sale şi a miniaturiştilor. Aşa cum a poruncit Padişahul, eu şi Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, vă vom ajuta să-l aflați pe nemernicul acela. Unul dintre voi se număra printre apropiații Unchiului şi a auzit cele povestite de el; ştie cum lucrau miniaturiştii care veneau pe acolo noaptea, după cum ştie şi povestea cărții. Celălalt este un mare maestru, care se laudă că-i cunoaşte pe toți miniaturiştii din tagma sa ca pe propriul buzunar. Dacă în trei zile nu dați de netrebnicul acela şi de pagina dispărută, pe care tot el a şterpelit-o şi care a iscat atâtea bârfe, Padişahul Nostru cel drept a poruncit să fii cercetat şi supus la cazne mai întâi tu, fiule - Negru Efendi. Apoi, nu avem nici o îndoială că le va veni rândul şi maeştrilor miniaturişti.

N-am văzut să se fi schimbat nici un fel de semne, nici un

fel de priviri tainice între cei doi prieteni care lucrau împreună de ani de zile - Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, şi Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, care îi transmitea comenzile şi îi dădea materiale şi bani din Vistierie.

— Toată lumea ştie că, atunci când se săvârşeşte o fărădelege în cămările, în birourile, printre meşteşugarii Padişahului Nostru, breasla întreagă este pusă sub învinuire până la aflarea şi la predarea celui vinovat, că o breaslă care-l află pe ucigaşul dinlăuntrul ei, dar nu-l poate preda este încondeiată în catastiful Cadiului şi pedepsită ca o tagmă de ucigaşi, în frunte cu agaua şi cu maeştrii ei, a zis Mai-marele grădinarilor. Din această pricină, Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, va trebui să fie cu ochii în patru, să scruteze, cu ochii săi ageri, toate paginile, să afle care este lucrul diavolesc - viclenia, pizma, zavistia - care-i întoarce pe miniaturiştii cei fără de păcat unul împotriva altuia, să-l aducă negreşit în faţa judecăţii Padişahului Nostru, Refugiul Lumii, pe cel vinovat şi, în felul acesta, să-şi scoată breasla basma curată. De aceea am pus şi vom pune să i se aducă tot ceea ce va cere. Oamenii mei adună, una câte una, toate paginile pictate de prin casele maeştrilor miniaturişti şi le aduc aici.

41.Eu, Maestrul Osman

După ce Mai-marele grădinarilor şi Mai-marele vistiernicilor ne-au repetat poruncile Padişahului Nostru iar apoi au plecat, am rămas amândoi. Desigur că Negru era ostenit şi întristat de pe urma caznelor, a spaimei şi a lacrimilor. A tăcut ca un copil. Ştiam că voi ajunge să-l îndrăgesc, dar nu l-am tulburat.

Aveam răgaz trei zile pentru a mă uita la paginile pe care le adunaseră oamenii Mai-marelui grădinarilor de prin casele caligrafilor, ale maeştrilor miniaturişti şi pe care mi le lăsaseră spre a-i desluşi pe miniaturiştii mei. Ştiți ce dezgustat am fost când am văzut pentru prima oară picturile plăsmuite pentru cartea Unchiului - picturi pe care Negru i le adusese şi i le înmânase Mai-marelui vistiernicilor, Hazim Aga, spre a se scoate pe sine basma curată. Trebuie să recunosc totuşi că există şi ceva atrăgător în paginile ce-i inspiră unui miniaturist care şi-a închinat întreaga viață acestei îndeletniciri o scârbă şi un dezgust atât de aprige. Asta pentru că arta care este doar proastă nu trezeşte în noi nici măcar atât. Cu o asemenea curiozitate am reînceput, iată, să privesc cele nouă pagini pe care netotul de răposat i-a pus pe miniaturiştii ce se perindau noaptea pe la el să le ilustreze.

Pe o foaie goală de hârtie, în rama aurită lucrată, ca şi în cazul celorlalte imagini, de bietul Delicat, am văzut un copac. Am încercat să-mi închipui din ce poveste şi din ce scenă fusese desprins. Dacă le spun miniaturiştilor mei dragului de Fluture, mintosului Barză, vicleanului Măslină să deseneze un copac, ei se gândesc dintru început la el ca la o parte dintr-o poveste, aşa încât să-l poată zugrăvi nestingheriți.

Dacă mă uit cu luare-aminte la copacul acela, pot să-mi dau seama după ramurile, după frunzele sale, la ce istorie s-a gândit miniaturistul. Dar copacul din fața mea, bietul de el, era doar un copac singuratic; în spatele lui se afla o linie a orizontului trasată destul de sus, care-l făcea să pară şi mai singuratic şi care amintea de meşteşugul celor mai vestiți maeştri din Şiraz. Dar în golul care se crea tocmai pentru că fusese înălțată linia orizontului nu se afla nimic altceva. Dorința de a picta un copac pentru simplul fapt că era un copac, aşa cum obişnuiau maeştrii frânci, se întâlnise cu cerința maeştrilor persani de a vedea lumea de sus, şi astfel se ivise o pictură plină de tristețe, care nu putea fi nici frâncă, nici persană. Era să spun, în sinea mea, că tocmai aşa ar fi trebuit să arate un copac aflat la fruntariile lumii. Străduindu-se însă să îmbine două meşteşuguri diferite, miniaturiştii mei şi puțina minte a răposatului izvodiseră o lucrare lipsită de har. Ceea ce mă înfuria era tocmai această lipsă de har, iar nu faptul că pictura se nutrea din cele două lumi.

Am simțit acest lucru şi în vreme ce mă uitam la celelalte picturi, la calul desăvârşit, de vis, la femeia cu capul plecat. Mă înfuria totodată alegerea subiectului - Cei Doi Dervişi Rătăcitori sau Diavolul. Era limpede că miniaturiştii mei fuseseră cei care strecuraseră aceste picturi în cartea Padişahului Nostru. Am simțit, încă o dată, admirație pentru felul în care Dumnezeu Preaînaltul orânduise lucrurile, căci îi luase viața Unchiului înainte de a isprăvi cartea. Mie nu-mi venea deloc să o isprăvesc.

Cum puteam să nu-mi pierd cumpătul văzând imaginea acelui câine care ne privea țintă chiar de sub nasul nostru, de parcă ne-ar fi fost frate, dar care fusese desenat de undeva de sus? Asta pentru că, în vreme ce simțeam, pe de o Parte, admirație pentru firescul poziției câinelui, pentru frumusețea pe care o purta în privirea piezişă, amenințătoare, în vreme ce lăsa capul în pământ, pentru forța tăinuită în albeața dinților săi, pe scurt, pentru harul

miniaturiştilor care plămădiseră această imagine (eram pe cale să ghicesc ale cui condeie fuseseră părtaşe la pictură), nu puteam ierta cu nici un chip faptul că o voință de neînțeles se folosise de acest har, punându-l în slujba judecății sale nesănătoase. Dorința de a-i imita pe maeştrii frânci, ba chiar cerința Padişahului Nostru ca această carte - poruncită pentru a-i fi dăruită Dogelui - să fie desăvârşită după metode pe care să le priceapă venețienii, nu scuza aerul sfidător al acestor picturi. Roşul care domnea într-o imagine încărcată, în ale cărei colțuri am băgat de seamă numaidecât că îşi strecuraseră pe rând penelul maeştrii mei miniaturişti, m-a înspăimântat de-a binelea. O mână despre care n-am izbutit să-mi dau seama a cui era aşternuse în pictură un roşu ciudat, potrivit unei rațiuni ascunse, astfel încât întreaga lume înfățişată în pictură se cufundase, încet-încet, în roşu. I-am arătat, o vreme, lui Negru care dintre miniaturiştii mei schițase platanul din imaginea aceea plină de forfotă (Barză), care corăbiile şi casele (Măslină), care zmeul şi florile (Fluture).

— Desigur că un mare maestru, aflat de ani de zile în fruntea unui grup de miniaturişti, aşa cum sunteți dumneavoastră, va recunoaşte rând pe rând harurile făurarilor săi, temperamentul condeiului fiecăruia şi umoarea pensulei sale, a zis Negru. Dar cum să-i mai puteți dibui pe miniaturişti, cum să mai puteți fi atât de sigur cu privire la cine ce miniatură a zămislit, când un iubitor de carte ciudat, aşa cum era Unchiul, i-a silit să picteze potrivit unor meşteşuguri noi, necunoscute?

— Cândva, în fortăreața care domina Ispahanul, trăia singur un padişah iubitor de cărți, de miniatură, i-am răspuns, depanând o poveste. Era un padişah puternic, înțelept, dar nemilos. îşi iubea doar cărțile, pe care-i pusese pe alții să i le picteze şi să i le plăsmuiască, şi fiica. Acest padişah îşi iubea fata atât de nemăsurat, încât poate că duşmanii săi, care răspândiseră zvonul că era îndrăgostit de ea, aveau teniei să creadă aceasta, de vreme ce era îndeajuns

de orgolios şi de gelos să le declare război prinţilor şi şahilor din vecinătate care-şi trimiteau soli să o pețească. Şi, pentru că nu putea găsi nici un soț demn de fiica sa, o ținea pe fată încuiată în dosul a patruzeci de uşi, zăvorâte cu patruzeci de lacăte. Socotea şi el, potrivit unei credințe larg răspândite la Ispahan, că frumusețea fetei sale avea să pălească dacă o vedeau şi alți bărbați. Într-o bună zi, când a fost isprăvită o carte despre *Husrev şi Şirin,* pe care o poruncise el şi care era scrisă şi pictată potrivit stilului din Herat, la Ispahan s-a răspândit un zvon: se spunea că frumoasa fată cu chip palid care apărea într-o imagine cu multe personaje, ascunsă între celelalte pagini, ar fi fost chiar fiica padişahului gelos! Când padişahul care, încă înainte de a fi auzit zvonurile, nutrea o îndoială cu privire la misterioasa pictură, a răsfoit - de data aceasta, cu mâini tremurânde - paginile cărții, a băgat îndată de seamă, înlăcrimat, că în ea era pictată frumusețea fetei sale. Se spune că nu fata, în persoană - încuiată cu cele patruzeci de lacăte ale padişahului -, ci frumusețea ei ar fi ieşit într-o noapte prin încăperi, asemenea fantomelor care mor de plictiseală, s-ar fi reflectat în oglinzi, s-ar fi strecurat pe sub uşi şi prin găuri de cheie, şi ar fi ajuns, ca un fel de lumină, ca un abur invizibil, până la ochii unuia dintre miniaturiştii ce lucrau noaptea. Tânărul şi iscusitul miniaturist, neputând să-i reziste, a pictat această frumusețe de necrezut, pe care ochii n-o puteau cuprinde, într-un colț al picturii asupra căreia trudea atunci. Această imagine înfățişa clipa în care Şirin s-a îndrăgostit de Husrev, privindu-i portretul în timpul unei plimbări pe câmp.

— Maestre, Efendi, este o mare potrivеală, a zis Negru. Pentru că şi nouă ne place foarte mult acea scenă de basm.

— Acestea nu sunt basme, ci, întotdeauna, lucruri petrecute cu adevărat, am zis. Ascultă: miniaturistul nostru n-a schițat-o pe fata padişahului în locul frumoasei Şirin, ci în locul uneia dintre însoțitoarele sale, care o slujea pe Şirin, cânta la lăută şi punea masa. Aceasta pentru că tocmai atunci o picta, se pare, pe acea însoțitoare. În acest fel,

frumusețea lui Şirin a pălit pe lângă farmecul însoțitoarei de pe margine, iar dreapta măsură a picturii a fost spulberată. Când şi-a văzut fata în imagine, padişahul a dorit să-l afle pe miniaturistul plin de har care o pictase. Dar, pentru că se temea de mânia acestuia, şiretul miniaturist nu a împlinit imaginea însoțitoarei şi a fiicei padişahului potrivit propriului său stil, ci potrivit unuia nou, ca să nu priceapă nimeni despre cine era vorba. Asta pentru că în acea pictură se strecuraseră condeiul şi harul foarte multor miniaturişti.

— Bine, dar cum a aflat padişahul cine era miniaturistul care o zugrăvise pe fiica lui?

— Uitându-se la urechile ei.

— Uitându-se la urechile cui? Ale fetei, sau ale imaginii fetei lui?

— De fapt, ale nici uneia dintre ele. Mânat mai întâi de o bănuială, a desfăcut toate cărțile, paginile, picturile pe care le făuriseră propriii săi miniaturişti, le-a întins dinainte şi s-a uitat la urechi. A revăzut ceea ce ştia de ani de zile: oricare le-ar fi fost harurile, fiecare dintre ei desena urechile în felul său. Indiferent de chipul pe care îl desenau - chipul unui padişah, al unui copil, al unui războinic, ba chiar, să ne păzească Dumnezeu! al Preasfântului Profet, neascuns de vreun văl, ori, Doamne fereşte! al Diavolului - acestea nu difereau niciodată. Fiecare miniaturist picta urechile în acelaşi fel, în orice împrejurare, în orice imagine, ca şi cum ar fi fost o semnătură tainică.

— De ce?

— Când pictează un portret, maeştrii miniaturişti îşi îndreaptă toată atenția asupra expresiei, asupra nevoii ca acel chip să semene - sau să nu semene - cu cineva, să se apropie de frumusețea supremă şi să fie potrivit vechilor şabloane. Atunci când vine rândul urechilor, nu fură de la alți miniaturişti, nu imită vreun model, nu au în fața ochilor nici o ureche adevărată. Pentru că atunci când desenează urechea nu se gândesc deloc, nu se trudesc deloc, nu stăruie deloc asupra lucrului pe care îl înfăptuiesc. Astfel, îşi

determină condeiele să se mişte după ceea ce au învățat pe dinafară.

— Dar oare marii maeştri nu-şi desenează miracolele ca şi cum le-ar schița după ceea ce au învățat pe dinafară, fără a se uita la cai, la copaci, la oamenii adevărați? a zis Negru.

— Este adevărat, i-am răspuns. Dar acest fel de a gândi „pe dinafară" a fost deprins după ce au gândit, după ce au chibzuit şi şi-au bătut capul ani la rând. Ei ştiu foarte bine că, după ce au văzut destule picturi cu cai şi destui cai de-a lungul vieții lor, ultimul cal în carne şi oase pe care îl au în fața ochilor le va zdruncina ideea de cal desăvârşit pe care o poartă în minte. Condeiul maestrului miniaturist care, de-a lungul întregii sale vieți, a schițat de zeci de mii de ori imagini de cai se apropie bine, în cele din urmă, de acea imagine a calului plănuită de Dumnezeu, iar el ştie acest lucru potrivit propriului suflet şi propriei experiențe. Calul pe care 1-a schițat mâna ta într-o clipă, pe dinafară, a fost zugrăvit cu har, cu trudă şi cunoaştere şi este un cal apropiat de calul lui Dumnezeu. Dar urechea pe care o schițează mâna fără a fi dobândit nici un fel de cunoaştere, fără să te gândeşti măcar la ceea ce faci şi fără să fii, totodată, atent la urechea fiicei padişahului are întotdeauna un cusur. Şi pentru că are un cusur, ea este diferită la fiecare miniaturist. Este, adică, un soi de semnătură.

S-au auzit zgomot şi forfotă. În încăperea vechiului atelier de pictură, oamenii Mai-marelui grădinarilor lăsau paginile pe care le adunaseră şi le aduseseră de la caligrafi şi de prin casele miniaturiştilor mei.

— De fapt, la drept vorbind, urechea este un cusur al omului, am zis, dorind să-l fac pe Negru să zâmbească. Este diferită la fiecare dintre noi şi la fiecare dintre noi înseamnă acelaşi lucru: o urâțenie desăvârşită.

— Ce s-a întâmplat cu miniaturistul care a fost prins după semnătura urechii?

N-am zis: „A fost orbit", pentru ca Negru să nu se întristeze şi mai tare.

— S-a căsătorit cu fiica padişahului. Iar această metodă, folosită până astăzi la recunoaşterea miniaturiştilor, este ştiută de foarte mulți hani, şahi, padişahi care au ateliere de pictură sub numele de „metoda însoțitoarei" şi este păzită ca o taină, aşa încât, dacă miniaturiştii din atelierele lor plămădesc vreo pictură, vreo mică decorațiune pe ascuns iar la urmă neagă acest lucru, să se afle îndată cine a căzut în păcat. Partea cea mai delicată este să afli amănuntele care nu-şi au locul în inima picturii, cărora nu li se acordă însemnătate, care sunt schițate la repezeală şi care se repetă întotdeauna. Acestea pot fi urechi, mâini, buruieni, frunze, dar şi coamele cailor, picioarele, ba chiar şi copitele lor. Dar bagă de seamă, pictorul nu trebuie să ştie că acea trăsătură a devenit semnătura lui tainică. De pildă, mustața nu poate fi avută în vedere, deoarece foarte mulți pictori îşi dau seama că desenează mustățile în felul lor şi ştiu că imaginea mustății este un fel de semnătură, pe jumătate transparentă. Dar se pot pune la socoteală sprâncenele, pentru că nimeni nu le acordă însemnătate. Hai să vedem acum care ar putea fi tinerii maeştri care şi-au pus la lucru pensulele şi condeiele spre a zămisli picturile răposatului Unchi.

Am pus astfel alături paginile celor două cărți - una împlinită în taină, alta la lumina zilei, cu poveşti şi subiecte diferite, pictate cu meşteşuguri diferite -, anume cartea răposatului Unchi şi *Cartea ceremoniilor,* făurită sub privegherea mea, în care se istorisea ceremonia de circumcizie a prințului nostru, şi am privit împreună cu Negru locurile pe unde rătăcea lupa:

1. Pe pagina din *Cartea ceremoniilor* ne-am îndreptat mai întâi atenția asupra gurii deschise a blănii de vulpe pe care o purta în brațe un maestru din breasla blănarilor, cu caftan roşu şi chimir violet, care trecea pe dinaintea Padişahului Nostru în vreme ce acesta urmărea parada din pavilionul construit anume pentru acest spectacol. Dinții vulpii, care se vedeau lămurit, unul câte unul, şi dinții acelei nefericite creaturi, pe jumătate demon, pe jumătate uriaş, care-l

înfăţişa pe Diavol în pictura Unchiului şi a cărei inspiraţie socoteam că venea tocmai de la Samarkand, erau rodul aceleiaşi mâini - se iviseră din condeiul lui Măslină.

2. Într-o zi foarte veselă din răstimpul ceremoniilor de circumcizie, la poalele ferestrei dinspre Hipodrom a Padişahului Nostru şi-a făcut apariţia o companie de soldaţi amărâţi de frontieră. Unul dintre ei ar fi zis: „Padişahul Meu, noi am ajuns captivi, ca ostaşi ai Tăi, în vreme ce luptam vitejeşte împotriva ghiaurilor, în numele credinţei noastre, şi nu ne-am putut redobândi libertatea decât după am lăsat alţi ostatici în loc - o persoană apropiată, un frate -, spre a putea afla banii trebuincioşi răscumpărării. Când ne-am întors însă la Istanbul am aflat că toate s-au scumpit într-atât, încât nu mai puteam aduna cu nici un chip banii necesari pentru a-i salva din mâinile ghiaurilor pe cei dragi nouă, drept care avem nevoie de ajutorul Tău; dăruieşte-ne fie galbeni, fie robi, aşa încât să-i ducem şi să-i dăm în schimbul fraţilor noştri prinşi, ca să-i scăpăm." Iată, era limpede că unghiile de la picioarele acelui câine trândav care îi măsura în răstimpul acesta dintr-un colţ al miniaturii, cu singurul său ochi deschis, pe Padişahul Nostru, pe bieţii noştri oşteni sărăciţi şi pe solii persani şi tătari din piaţă, ca şi unghiile câinelui care se afla într-un colţ al scenei ce înfăţişa aventurile asprului, din cartea Unchiului, erau toate rodul aceluiaşi condei se iviseră din mâna lui Barză.

3. Unul dintre scamatorii care făceau tumbe, care jonglau cu ouă pe platforme înălţate dinaintea Padişahului Nostru - cel tuns chilug, cu ilic violet, cu pantaloni scurţi - îşi ţinea degetele, în vreme ce stătea îngenuncheat la marginea covorului roşu, cântând la tamburină, la fel ca femeia care purta tava în pictura cea roşie din cartea Unchiului (Măslină).

4. Pietrele albastre de pe pământul trandafiriu pe care păşeau cei din breasla bucătarilor ce defilau prin faţa Padişahului Nostru, gătind sarmale cu carne şi ceapă într-un ditamai cazanul aşezat pe o vatră pusă într-o căruţă la care

împingeau opintindu-se din răsputeri, laolaltă cu maeştrii bucătari ce se perindau purtând cratițe, erau plămada aceleiaşi mâini care desenase şi pietrele roşii de pe pământul albastru închis pe care păşea, fără a călca într-adevăr pe el, arătarea aceea pe jumătate fantomatică din imaginea despre care Unchiul spunea că era Moartea (Fluture).

5. Conacul arătos al solului persan care, încercând să-l convingă pe Padişahul Nostru de adevărul spuselor sale, repeta neîncetat că Şahul persan îi era prieten Padişahului Nostru, Refugiul Lumii, că nu nutrea față de El decât sentimente frățeşti, a fost făcut praf şi măturat într-o clipă de pe fața pământului când mesagerii tătari au adus vestea că armatele Şahului porniseră pregătiri pentru o nouă campanie împotriva otomanilor. Pentru a domoli praful stârnit pe Hipodrom în timpul acestei furii a demolării se iviseră în fuga mare sacagiii, iar pentru a potoli mulțimea gata să se repeadă asupra solului, îşi făcuseră apariția oameni care purtau în spate burdufuri de piele pline cu ulei de in pe care urmau să-l reverse asupra oamenilor. Felul în care se ridicau în aer picioarele sacagiilor şi ale purtătorilor de burdufuri cu ulei de in, precum şi picioarele ostaşilor surprinşi în vreme ce goneau, pe pagina în care fusese înfățişat Roşul, erau rodul aceleiaşi mâini (Fluture).

Această ultimă descoperire nu mi se datora mie, care-mi foloseam din plin lupa din mână, plimbând-o ba la dreapta, ba la stânga, de la o pictură la alta, pentru a găsi nişte indicii, ci lui Negru, care căscase bine ochii, mânat de spaima caznelor şi însuflețit de speranța de a-şi regăsi nevasta, care-l aştepta acasă. Ne-am petrecut toată după-amiaza stăruind asupra „metodei însoțitoarei", în vreme ce ne uitam la cele nouă picturi rămase de la răposatul Unchi, căutând să desluşim care erau miniaturiştii care lucraseră la ele şi, mai apoi, tăifăsuind pe marginea lor.

Răposatul Unchi al lui Negru nu lăsase nici una dintre pagini pe seama pensulei şi a harului unui singur miniaturist, iar cei trei maeştri miniaturişti ai mei se

amestecaseră, pe rând, în mai toate picturile. Aceasta arăta că ele fuseseră purtate din casă în casă şi că preumblarea lor fusese plină de zel. Tocmai mă înfuriam la gândul că ticălosul ucigaş era peste măsură de nepriceput, observând că, în afară de miniaturiştii pe care-i cunoşteam eu, în picturi se mai strecurase stângaci şi o a cincea mână, când Negru a dibuit în mâna aceasta mâna Unchiului lui - dată fiind prudența cu care aşternuse culoarea -, ceea ce ne-a scăpat din capcana falselor indicii. Lăsându-l deoparte pe bietul Delicat Efendi, care făcuse, într-un fel sau altul, pentru cartea Unchiului întocmai auririle pe care le făcuse şi pentru *Cartea ceremoniilor* (da, sigur că mi se frângea inima!) şi despre a cărui pensulă eram de părere că intervenise din când în când la motivele decorative de pe pereți, la frunze, la nori, se vădea limpede că doar trei maeştri - cei mai strălucițI din grupul meu de miniaturişti - avuseseră de-a face cu aceste picturi. Erau odraslele mele, crescute cu dragoste încă de pe vremea uceniciei - cei trei maeştri dăruiți cu har, care-mi erau atât de dragi: Măslină, Fluture, Barză...

Când vorbesc despre harul, despre măiestria şi înclinațiile fiecăruia dintre ei, în speranța că acest lucru ne va ajuta să aflăm ceea ce căutăm, vorbesc nu doar despre ei, ci şi despre propria-mi viață:

Însuşirile lui Măslină

Numele lui adevărat este Velican; nu ştiu dacă are şi vreo altă poreclă în afara celei pe care i-am dat-o eu, pentru că n-am văzut să se fi iscălit pe undeva. Pe vremea uceniciei lui, mă lua de acasă în diminețile de marți. Este nemăsurat de orgolios; aceasta înseamnă că, dacă se înjoseşte vreodată punându-şi semnătura undeva, doreşte ca aceasta să fie limpede şi la vedere - nu încearcă s-o ascundă. Dumnezeu i-a dat înzestrări peste măsură. Tot ceea ce înfăptuieşte, de la aurire la trasarea liniilor, înfăptuieşte cu uşurință şi în cel mai iscusit mod cu putință. El este cel mai strălucit pictor

din atelierul meu, cel mai dibaci în pictarea copacilor, a animalelor şi a chipurilor omeneşti. Tatăl lui, care l-a adus, cred, pe Velican la Istanbul pe vremea când acesta avea zece ani, fusese pregătit de Siyavuş - vestitul pictor de chipuri din atelierul de pictură al şahului safavid de la Tabriz -, genealogia maeştrilor săi ajungând până la mongoli. Îi picta pe tinerii îndrăgostiți cu fețele ca luna plină, aşa cum fac chinezii şi cum făceau vechii maeştri stabiliți acum o sută cincizeci de ani la Samarkand, la Buhara şi la Herat şi aflați sub înrâurirea mongolo-chineză. Nici pe vremea uceniciei, nici după ce a devenit maestru n-am izbutit să sparg această nucă tare, închisă în ea însăşi. Doream să lase în urmă meşteşugul şi modelele maeştrilor mongolo-chinezi şi ale celor de la Herat, pe care le tăinuia în adâncimile sufletului său, ba chiar să le poată uita, dacă era nevoie. Când îi vorbesc de acest lucru, îmi răspunde îndată, aşa cum fac cei mai mulți dintre miniaturiştii care şi-au schimbat atelierul şi țara, că de fapt i-a uitat şi că, la drept vorbind, dacă e să spună adevărul, nici măcar nu le-a fost vreodată învățăcel. Majoritatea miniaturiştilor sunt valoroşi tocmai pentru acele fermecătoare şabloane pe care le păstrează în memorie, însă Velican ar fi un şi mai mare miniaturist dacă le-ar uita. Faptul că păstrează, în adâncurile sufletului, ca pe un păcat de care nu s-a putut dezbăra, ceea ce a învățat de la maeştrii săi are două foloase, de care el nici măcar nu-şi dă seama: 1. Lucrul acesta naşte în tine un simțământ de vinovăție şi de înstrăinare, care împrumută mai multă vână harului de care dispune miniaturistul înzestrat. 2. Când este strâns cu uşa, îşi aminteşte de ceea ce spune că a uitat şi, folosindu-se de unul sau altul dintre vechile şabloane de la Herat, poate împlini cu pricepere un nou subiect, o nouă istorie, o scenă neobişnuită. Deoarece are un ochi foarte bun, ştie să adapteze armonios la noua pictură ceea ce a învățat de la vechii maeştri ai Şahului Tahmasp. În mâinile lui, pictura de la Herat şi miniatura de la Istanbul se întrepătrund în deplină împăcare.

Aşa cum am procedat cu toţi miniaturiştii mei, am dat odată buzna în casa lui, fără să-i dau de veste dinainte. Spre deosebire de mine şi de foarte mulţi dintre pictorii mei, colţul în care stătea şi lucra el era în devălmăşie şi murdar, cu vopselele, pensulele, pietrele de lustruit hârtia făcute din spumă de mare, suportul de carte - toate, claie peste grămadă. Este o taină pentru mine. Dar nici măcar nu s-a ruşinat de această împrejurare. Mai mult, nu lucrează în afara atelierului pentru a câştiga doi-trei aspri în plus. Când i-am povestit acest lucru, Negru mi-a spus că Măslină era cel care avea cea mai mare aplecare şi care se potrivea cel mai bine cu metodele maeştrilor frânci, de care se folosea răposatul său Unchi. Înţelegeam că, potrivit netotului de răposat, aceasta era o ridicare în slăvi. Era însă, totodată, o judecată greşită. Ştiind că a rămas, în taină, cu mult mai ataşat decât pare de metodele de la Herat - care s-au transmis prin Siyavuş, maestrul tatălui său, şi prin Muzaffer, maestrul lui Siyavuş -, că este legat sufleteşte de epoca în care a trăit Behzad şi de vechii maeştri, m-am gândit întotdeauna că în Măslină mai existau şi alte lucruri neştiute. El este cel mai tăcut, cel mai întors către sine, cel mai păcătos, cel mai nerecunoscător, cel mai ascuns dintre miniaturiştii mei (am spus toate astea în sinea mea, dintr-o suflare). Când e vorba de caznele Mai-marelui grădinarilor, el este primul care-mi vine în minte. (Vreau, deopotrivă, să fie şi să nu fie pus la cazne.) Are ochi ageri; vede, bagă de seamă totul, chiar şi cusururile mele; rareori deschide însă gura pentru a ne arăta greşelile, cu acea prudenţă a omului fără patrie, care se poate deprinde cu orice împrejurare. Da, este un om ascuns, dar, după mine, nu este un ucigaş. (Nici asta nu i-am spus-o lui Negru.) Pentru că nu crede în nimic. Nu crede nici în bani, deşi îi adună plin de temeri. Or, spre deosebire de ceea ce credem noi, ucigaşii se aleg, cu toţii, nu dintre cei lipsiţi de credinţă, ci dintre cei ce cred peste măsură. Miniatura este o poartă deschisă către sfidarea picturii, iar pictura este - Domnul să ne aibă-n pază! - o

poartă deschisă către sfidarea lui Dumnezeu; toată lumea ştie asta. În această privinţă, Măslină este un pictor adevărat tocmai din pricina necredinţei sale. Acum însă mă gândesc că iscusinţa sa este imperfectă pe lângă cea a lui Fluture, ba chiar cea a lui Barză. Mi-aş fi dorit ca Măslină să fie fiul meu. Spunând toate astea, voiam ca Negru să-l invidieze pe Măslină; Negru a deschis doar larg ochii lui întunecaţi şi m-a privit cu o curiozitate copilărească. Atunci i-am spus ce minunat era Măslină când lucra în tuş negru, când schiţa pe rând, pentru albume, imagini cu războinici şi cu vânători, peisaje cu berze şi cu cocori asemenea cu cele ale chinezilor, tineri frumoşi care recitau poeme şi cântau la lăută aşezaţi sub un copac, ce minunat era când zugrăvea tristeţea îndrăgostiţilor legendari, mânia vreunui şah înfierbântat, cu sabia în mână, teama de pe chipul eroului atacat de vreun balaur.

— Poate pe el urma să-l pună să plăsmuiască ultima pictură - cea în care aveau să apară, înfăţişate cu de-amănuntul, chipul şi ţinuta Padişahului Nostru, aşa cum le înfăţişează francii, a zis Negru.

Voia oare să mă zăpăcească?

— Dacă ar fi fost aşa, de ce să fi luat Măslină cu sine, după ce l-a ucis pe Unchi, o pictură pe care de fapt o ştia? am zis. Sau de ce să-l fi omorât pe Unchi pentru a vedea pictura aceea?

Ne-am gândit o clipă, aşezaţi faţă în faţă.

— Pentru că din pictura aceea lipsea ceva, a zis Negru. Sau pentru că s-a căit de ceva şi s-a speriat. Sau pentru că...

A cugetat puţin.

— Nu putea oare s-o ia, după ce l-a omorât pe bietul meu Unchi, pentru a face rău, pentru a avea o amintire, ba chiar pentru a săvârşi un lucru lipsit de orice noimă? Măslină este un mare miniaturist şi desigur că va arăta preţuire faţă de frumosul portret.

— Am vorbit despre faptul că Măslină este un mare miniaturist! m-am înfuriat. Dar nici una dintre picturile

Unchiului nu este frumoasă.

— N-am văzut-o pe ultima, a zis Negru cu îndrăzneală

Însuşirile lui Fluture

Este cunoscut ca Hasan Celebi din Cartierul Pulberăriei, dar pentru mine el este întotdeauna Fluture. Acest nume îmi evocă mereu copilăria, tinerețea lui; este atât de frumos, încât cei care-l văd vor să-l mai vadă o dată, nevenindu-le să-şi creadă ochilor. Miracolul care m-a uimit întotdeauna: pe cât este de frumos, pe atât e de iscusit. Este un maestru al culorii, aceasta fiind latura lui cea mai viguroasă; parcă ar picta cu dragoste, revenind mereu asupra lucrurilor doar din plăcerea de a aşterne culoarea. Dar i-am spus neîntârziat lui Negru că este şi fluşturatic, lipsit de un țel anume şi nehotărât. Dorind să fiu totodată şi drept, am adăugat: el este adevăratul miniaturist - cel care pictează cu inima. Dacă pictura nu este zămislită pentru minte, pentru a i se adresa animalului care zace în noi sau pentru a flata orgoliul Padişahului, ci este o sărbătoare a ochiului, adevăratul miniaturist este Fluture. Trasează linii largi, tihnite, fericite, rotunjite, de parcă ar fi luat lecții de la maeştrii din Kazvin, cu patruzeci de ani în urmă; aşterne plin de curaj culori strălucitoare, curate, iar în alcătuirea ascunsă a picturii sale se află întotdeauna ceva împlinit, plăcut; de crescut l-am crescut însă eu, nu maeştrii aceia din Kazvin, care au răposat demult. Poate din această pricină îl iubesc ca pe fiul meu, ba chiar mai mult decât pe fiul meu, deşi nu simt nici un fel de admirație față de el. În copilărie şi în prima tinerețe l-am bătut fără istov, la fel ca pe toți ceilalți ucenici ai mei - cu cozi de pensule, cu rigle, ba chiar cu bâta -, dar nu se poate spune că din cauza asta nu-l prețuiesc. Pentru că şi pe Barză l-am bătut mult cu rigla, dar îl cinstesc. Bătaia maestrului nu-i face pe ginnii harului şi pe Diavolul aflat în tinerii ucenici să se ascundă, aşa cum s-ar crede, ci doar să dea înapoi o vreme. Dacă la mijloc se află o bătaie bună şi

îndreptățită, ginnii şi Diavolul îl îmboldesc mai apoi pe miniaturistul furios, aflat în creştere, să se pună pe treabă. În ceea ce priveşte bătăile pe care le-a încasat Fluture, acestea au făcut din el un miniaturist fericit şi supus.

Apoi m-am lăsat din nou purtat de nevoia de a-l lăuda în fața lui Negru: miniatura Fluturelui, am zis, este o bună dovadă în sprijinul ideii că reprezentarea fericirii, despre care se întreabă poetul în *mesnevi-ul* său, va fi cu putință doar prin harul culorii, dăruit de Dumnezeu. Când am priceput acest lucru, am priceput şi ce-i lipseşte lui Fluture: îi lipseşte acea clipă de necredință pe care Cami o numea, în poezia sa, „noaptea întunecată a sufletului". Se apucă de lucru cu credință şi fericire, ca un miniaturist care pictează plin de extaz în Rai, crezând că va plămădi o pictură fericită şi, într-adevăr, împlineşte acea pictură fericită. încercuirea fortăreței Doppio de către armatele noastre, solul ungur care-i sărută picioarele Padişahului Nostru, înălțarea Profetului Nostru şi a calului său până la cel de-al şaptelea cer... Desigur că toate acestea sunt, potrivit celor care au fost părtaşi la ele, evenimente fericite, dar în mâinile lui Fluture ele se preschimbă, fiecare, în adevărate sărbători care-şi iau zborul din pagină, bătând din aripi. Dacă în vreuna dintre imaginile pe care i-am cerut să le făurească, întunericul morții ori solemnitatea adunării de Divan se simte prea apăsat, îi spun lui Fluture: „Coloreaz-o potrivit dorinței tale" şi astfel straiele, frunzele, steagurile, mările care zac încremenite de parcă asupra lor ar fi fost presărată țărâna morții sunt pe dată înfiorate de o adiere de vânt. Mă gândesc uneori că Dumnezeu a vrut ca lumea să se vadă aşa cum o pictează Fluture, că a poruncit ca ea să fie o sărbătoare. Aceasta este o lume în care culorile îşi recită armonios poeme desăvârşite una alteia, în care timpul s-a oprit în loc, prin care Diavolul nu s-a abătut niciodată.

Dar până şi Fluture ştie că aşa ceva nu există. Unii i-au spus în şoaptă - da, pe bună dreptate - că în pictura lui totul este fericit, ca în zilele de sărbătoare, dar că plămada sa este

lipsită de profunzime. Picturile lui le plac prinților aflați la vârsta copilăriei şi femeilor ramolite din Harem, în pragul morții, dar nu oamenilor de viață, nevoiți să înfrunte răul. Deoarece ştie foarte bine ce se vorbeşte pe seama lui, bietul Fluture îi invidiază uneori pe miniaturiştii cu mult mai puțin iscusiți şi înzestrați decât el, pentru simplul motiv că sunt bântuiți de demoni şi ginni. Dar ceea ce socoteşte el că ar fi o latură demonică nu este, de cele mai multe ori, decât răutate şi invidie superficială.

Mă supăr pe el pentru că, atunci când pictează, se rătăceşte în lumea aceea miraculoasă şi, chiar dacă nu este fericit, se preface că este, imaginându-şi că pictura sa le va fi pe plac celorlalți. Mă supăr, totodată, pentru că se gândeşte la banii pe care-i va câştiga în acest chip. O altă ironie a vieții: sunt mulți alți miniaturişti mai puțin înzestrați decât el care se pot dărui cu mai mare înfocare propriei arte atunci când pictează.

Nevoia de a se mântui de aceste scăderi l-a făcut pe Fluture să dorească a dovedi că se jertfeşte pentru pictură. Este interesat de lucrările mărunte, delicate, ca miniaturiştii aceia cu minte de găină care fac picturi greu de deslușit cu ochiul liber pe unghii sau pe boabe de orez. L-am întrebat odată dacă nu cumva s-a dedat acestei pasiuni, care-i face pe mulți miniaturişti să orbească de tineri, pentru că se ruşina de talentul nemăsurat pe care i-l dăruise Dumnezeu. Doar miniaturiştii lipsiți de har se lasă fermecați de ciudățenii precum aceea de a schița, una câte una, toate frunzele copacului pe care-l pictează pe un bob de orez, şi săvârşesc acest lucru pentru a ajunge cu uşurință faimoşi şi a se impune atenției domnilor lipsiți de judecată.

Faptul că decora şi picta nu pentru propriii ochi, ci pentru ochii altora, ca şi nevoia de a plăcea, pe care nu şi-o putea învinge cu nici un chip, au făcut din Fluture, mai mult decât din oricine, un rob al linguşelilor. Din această pricină, temătorul Fluture doreşte să fie şi Mai-marele miniaturiştilor, ca să se simtă mai sigur pe sine. Negru a fost cel care a

deschis acest subiect.

— Da, i-am zis, ştiu că unelteşte să-mi ia locul după ce mor.

— Îşi poate oare ucide fraţii miniaturişti din această pricină?

— Poate. Pentru că este un mare maestru, dar nu ştie acest lucru şi nu poate uita de lumea sa nici măcar când pictează.

De îndată ce am spus acest lucru, am înţeles că de fapt doream ca în fruntea atelierului de pictură să fie adus, după mine, Fluture. Nu mă pot încrede în Măslină, iar despre Barză cred că va deveni, în cele din urmă, fără să-şi dea măcar seama, unealta meşteşugurilor frânce. Dorinţa lui Fluture - pentru care simţeam tristeţe, deoarece eram de părere că ar fi putut ucide - de a se face iubit era necesară pentru a putea controla, deopotrivă, atelierul de pictură şi pe Padişah. Doar sensibilitatea şi credinţa în culoare ale lui Fluture s-ar fi putut împotrivi iscusinţei frâncilor de a picta în amănunt, cu umbre cu tot, cardinali, poduri, bărci, candelabre, biserici şi grajduri, boi şi roţi ca şi cum ar fi toate la fel de însemnate pentru Dumnezeu, de a le înfăţişa nu ca pe o pictură, ci ca pe însăşi realitatea şi de a-l convinge pe privitor de acest lucru.

— V-aţi dus vreodată la el acasă fără a-i da de veste, aşa cum aţi făcut cu ceilalţi miniaturişti?

— Cel care priveşte picturile lui Fluture va pricepe din prima clipă că acesta ştie multe despre ce înseamnă să iubeşti cu sufletul şi să suferi; Fluture cunoaşte preţul dragostei. Dar, asemenea tuturor pasionaţilor de culoare, se lasă purtat de vâltoarea pasiunilor şi se schimbă cu uşurinţă. Deoarece mi-a plăcut foarte mult harul minunat, sensibilitatea pentru culoare cu care a fost dăruit de Dumnezeu, l-am urmărit îndeaproape în tinereţe, aşa că ştiu totul despre el.

Desigur că, în asemenea împrejurări, ceilalţi miniaturişti devin repede invidioşi, iar relaţia maestru-ucenic este

zdruncinată şi devine anevoioasă. Au fost multe clipele de dragoste în care Fluture nu s-a temut deloc de ceea ce vor spune ceilalţi. Mai de curând, după ce s-a căsătorit cu frumoasa fată a băcanului din mahalaua lui, nu mi-a mai venit, dar nici nu s-a mai ivit prilejul să mă duc să-l văd.

— Se spune că este strâns legat de credincioşii hogei din Erzurum, a zis Negru. Se zice că fanaticii hogei din Erzurum devin tot mai numeroşi şi că interzic „cărţile de ceremonii" - care înfăţişează perindarea tuturor breslelor, de la bucătari la scamatori, de la dervişi la tineri dansatori, de la negustori de chebap la lăcătuşi -, „cărţile de campanie" - care înfăţişează lupte, arme, scene însângerate şi clipe de viaţă dintre cele mai obişnuite -, pe motiv că ar contraveni credinţei, iar dacă va avea loc o revenire la cărţile şi la modelele vechilor maeştri persani, Fluture va ieşi câştigat din treaba asta.

— Chiar dacă vom reveni cu har şi cu deplină reuşită la picturile miraculoase moştenite de pe vremea lui Timur, chiar dacă vom intra în acele amănunte ale vieţii şi ale meseriei noastre pe care o va continua cel mai bine, după mine, mintosul Barză, totul va fi uitat, am zis nemilos. Pentru că toţi vor dori să picteze ca francii.

Credeam oare în aceste cuvinte nimicitoare?

— Şi Unchiul spunea tot aşa, a zis Negru liniştit. Dar el era optimist

Însuşirile lui Barză

Am văzut că iscăleşte cu numele Pictorul cel Păcătos Mustafa Celebi. Pentru că el îşi pune semnătura zâmbind, cu sentimentul unei victorii, fără a-şi mai frământa capul cu întrebări: „Am sau n-am oare un stil?", „Trebuie să-l am?", «Dacă-l am, trebuie să-l pun în lumină prin semnătură, sau trebuie să-mi ascund semnătura, asemeni vechilor maeştri?", „Trebuie să semnez cu modestie sau fără?"

A păşit cu curaj pe calea deschisă de mine; a văzut şi aşternut pe hârtie lucruri pe care nu le-a mai pictat nimeni

până la el. La fel ca mine, a văzut şi el cum meşterii sticlari răsuceau pasta şi suflau fără încetare asupra materialului pe care-l topeau în cuptoare spre a făuri carafe albastre şi sticle verzi, a văzut pieile, acele, calapoadele pantofarilor aplecaţi, plini de băgare de seamă asupra încălţărilor şi cizmelor pe care le coseau, a văzut arcul delicat trasat de un scrânciob ce-şi legăna muşteriul într-un parc de distracţii, a văzut uleiul care se prelingea din presa de zdrobit seminţe, tunurile care trăgeau îndreptate spre vrăjmaşi, ţevile puştilor noastre, şuruburile, dar n-a zis că vechii maeştri de pe vremea lui Timur ori maeştrii legendari de la Tabriz, de la Kazvin nu cutezau să săvârşească aşa ceva, ci pur şi simplu le-a pictat. El este primul miniaturist musulman care a plecat la război ca să se pregătească pentru „cartea de campanie" pe care urma s-o picteze mai apoi, primul care a privit cu nesaţ, pentru a le putea aşterne pe hârtie, cetăţile inamice, tunurile, armatele, caii cu răni sângerânde, muribunzii şi trupurile fără viaţă, revenind de acolo teafăr şi nevătămat.

Îl recunosc, înainte de stil, după subiect, iar înainte de subiect, după viziunea asupra unor amănunte cărora nu le-a acordat nimeni atenţie până la el. Lui pot să-i dau de făcut cu deplină încredere o pictură cu tot ceea ce presupune ea, de la alcătuirea paginii, de la compoziţie până la colorarea celui mai mărunt detaliu. Din această pricină, demnitatea de Mai-mare al miniaturiştilor i se cuvine, de fapt, după mine, lui. Dar este atât de ambiţios şi de trufaş, se poartă atât de umilitor cu ceilalţi miniaturişti, încât nu este în stare să conducă atâţia oameni şi îi va goni pe toţi. De fapt, dacă ar fi după mintea lui, el, cu incredibila lui osârdie, s-ar cuveni sa împlinească toate picturile din atelier. Iar dacă îşi doreşte asta, chiar o va face! Este un mare maestru. Îşi cunoaşte meseria. Se iubeşte pe sine. Cât este de fericit!

Odată, când m-am dus la el acasă pe nepregătite, l-am văzut lucrând: paginile pe care le picta pentru cărţile Padişahului Nostru, pentru mine, paginile prăpăditelor de „cărţi cu veşminte" pe care le mâzgălea pentru neghiobii de

călători frânci dornici să ne umilească, una dintre cele trei pagini ilustrate pe care le picta pentru un paşă care se socotea cineva, picturile pe care le zămislea pentru felurite albume, ba chiar pentru propria-i plăcere - chiar şi imaginea unei împreunări -, erau răspândite, toate, pe suporturi de carte, pe pupitre, pe mindire, iar Barză cel înalt şi subțire alerga, harnic ca o albină, de la o pictură la alta, cânta, îl ciupea de obraz pe ucenicul care amesteca culorile, strecura câte o glumă în imagine, ne-o arăta şi nouă şi râdea de unul singur, cu încântare. Spre deosebire de ceilalți miniaturişti ai mei, nu s-a oprit din lucru ca să facă onorurile pentru că venisem eu, ba din contră, a făcut paradă, plin de mulțumire, de iuțeala cu care se folosea de harul dăruit de Dumnezeu şi de măiestria dobândită prin truda fără răgaz (poate să îndeplinească, în acelaşi timp, munca a şapte-opt miniaturişti). Acum mă surprind gândind în taină: dacă ticălosul ucigaş este unul dintre miniaturiştii mei, acesta trebuie să fie, cu voia Domnului, Barză. Când, în anii uceniciei lui, îl vedeam în diminețile de vineri la uşa mea, nu mă înveseleam la fel ca atunci când îl vedeam pe Fluture.

Deoarece vădeşte aceeaşi prețuire pentru tot felul de amănunte ciudate, fără nici un fel de temei (în afară de aceea că sunt vizibile cu ochiul liber), atitudinea lui față de pictură seamănă cu cea a maeştrilor frânci. Dar, spre deosebire de pictorii frânci, ambițiosul meu Barză nu vede şi nici nu schițează în mod desluşit chipurile oamenilor, pentru că nu-i socoteşte aparte unul de altul. Cred că nici măcar nu acordă vreo însemnătate chipurilor umane, deoarece disprețuieşte, pe față ori pe ascuns, pe toată lumea. Răposatul Unchi nu l-a pus pe el să picteze chipul Padişahului Nostru, de asta sunt încredințat!

Chiar şi atunci când pictează subiectul cel mai serios cu putință, nu se poate împiedica să nu aşeze, într-un ungher al imaginii, la mare depărtare de ceea ce se petrece acolo, un câine neîncrezător ori să nu schițeze vreun nenorocit de cerşetor care, prin mizeria sa, face să pălească bogăția şi

fastul unei ceremonii. Are destulă încredere în el ca să-şi râdă de pictură, de subiect şi de sine însuşi.

— S-ar părea că uciderea lui Delicat Efendi prin prăvălirea în fântână seamănă cu aruncarea în fântână a lui Iosif de către fraţii săi, pricinuită de invidie, a zis Negru. Iar uciderea Unchiului pare a aduce cu uciderea neaşteptată a lui Husrev de către fiul său, care pusese ochii pe tânăra lui soţie, Şirin. Toată lumea spune că Barză se dă în vânt după picturi cu bătălii şi cu scene de moarte însângerate.

— Gândul că miniaturistul seamănă cu subiectul pe care îl pictează arată o deplină lipsă de înţelegere faţă de mine, ca şi faţă de miniaturiştii mei. Ceea ce ne trădează nu sunt subiectele pe care ni le poruncesc ceilalţi - ele sunt, de fapt, mereu aceleaşi -, ci sensibilitatea ascunsă pe care o strecurăm în pictură, atunci când le înfăţişăm. Lumina care se vede ca şi cum s-ar prelinge din pictură, o anume înfrânare sau, dimpotrivă, mânie care poate fi percepută din aşezarea în pagină a oamenilor, a cailor, a copacilor, dorinţa şi tristeţea pe care le sugerează chiparosul când se înalţă spre cer, simţământul de resemnare şi răbdarea care se furişează în pagină în vreme ce decorăm plăcile de faianţă de pe pereţi, cu o ardoare care ne duce la orbire... Acestea sunt semnele noastre tainice; nu toate sunt asemenea cailor, care par să se repete mereu. Când pictează înverşunarea şi iuţeala unui cal, pictorul nu-şi pictează propria înverşunare şi propria iuţeală; încercând să zămislească cea mai desăvârşită imagine a unui cal, el întrupează dragostea pe care o încearcă faţă de bogăţia lumii şi faţă de Cel care a plămădit-o, precum şi culorile a ceea ce s-ar numi dragoste de viaţă. Atât şi nimic mai mult.

42.Mă numesc Negru

Mi-am petrecut, împreună cu Marele Maestru Osman, o după-amiază întreagă având în faţa noastră pagini de cărţi - unele doar caligrafiate, altele pe de-a-ntregul terminate, altele încă necolorate, altele, în sfârşit, lăsate la jumătate -, vorbind despre maeştrii miniaturişti şi despre paginile cărţii Unchiului şi făcând felurite liste cu ceea ce gândeam despre toate acestea. Tocmai socoteam că oamenii cuviincioşi, dar nelipsiţi de grosolănie ai Mai-marelui grădinarilor, care ne aduseseră paginile adunate de pe la maeştrii miniaturişti şi de la caligrafii cărora le călcaseră pragul şi le răscoliseră casele, îşi sfârşiseră treaba (unele *levha* nu aveau nici o legătură cu cele două cărţi ale noastre, iar alte pagini dovedeau, încă o dată, că şi caligrafii făceau în taină lucrări de două parale, în afara Seraiului, pentru câţiva aspri în plus), când unul dintre ei - cel care avea cea mai mare siguranţă de sine - s-a apropiat de Marele Maestru şi a scos o hârtie de la brâu.

Am crezut, o clipă, că era vorba de una dintre acele cereri pe care vreun părinte dornic să-şi dea fiul la ucenicie i-o adresa, pe o cale sau alta, câte unui conducător de companie ori agă de pluton, aşa că nu mi-a deşteptat interesul. După lumina palidă care răzbătea de afară, îmi dădeam seama că soarele de dimineaţă se făcuse nevăzut. Spre a-mi odihni ochii, făceam acel lucru despre care vechii maeştri din Şiraz spuneau că trebuie înfăptuit adeseori de miniaturistul care nu doreşte să orbească de tânăr: mă străduiam să privesc în gol, în depărtări, fără a-mi aţinti ochii în nici un punct. Abia atunci am recunoscut, cu emoţie, culoarea plăcută a hârtiei pe care o ţinea în mână Maestrul şi la care privea cu o

expresie de uimire, precum şi felul în care era împăturită, care mi-a făcut inima să tresară. Era aidoma cu răvaşul pe care mi-l trimisese mie Şeküre prin Ester. „Ce potrivealã!" era să spun ca prostul; mai mult, aşa cum se întâmplase cu primul răvaş trimis de Şeküre, era însoţit de o imagine, desenată pe hârtie ieftină!

Maestrul Osman a păstrat pentru sine hârtia cu imaginea. Mi-a dat mie scrisoarea, despre care am priceput atunci, cu ruşine, că era de la Şeküre.

„Dragul meu Negru Efendi. Am trimis-o pe Ester la Kalbiye, văduva răposatului Delicat Efendi, s-o tragă de limbă. Aceasta i-a arătat hârtia pictată pe care ţi-o trimit. Apoi m-am dus şi eu la ea acasă, am încercat s-o iau cu vorba bună, am implorat-o şi, uite, am izbutit să dobândesc hârtia pictată, gândind că îţi va fi de folos. Hârtia se afla, pare-se, asupra bietului Delicat Efendi, al cărui trup fără viaţă a fost scos din acel puţ. Kalbiye spune şi se jură că nimeni nu l-a pus pe răposatul ei bărbat să deseneze cai. Atunci, cine i-a desenat pe hârtia asta? Oamenii Mai-marelui grădinarilor ne-au cercetat casa. Îţi trimit povestea cu caii, pentru că e grabă mare. Copiii îţi sărută mâna. Nevasta ta, Şeküre."

Am mai citit încă de două ori, cu veneraţie, ultimele cuvinte ale fermecătoarei misive, de parcă aş fi privit îndelung, cu atenţie, nişte trandafiri roşii, neasemuit de frumoşi, într-o grădină. Apoi, mi-am apropiat şi eu ochii de hârtia pe care o privea, plin de luare-aminte, cu lupa în mână, Maestrul Osman: am văzut pe dată că formele a căror cerneală se întinsese binişor erau siluete de cai desenate dintr-o suflare, în stilul vechilor maeştri, pentru obişnuinţa mâinii.

Maestrul Osman, care citise în tăcere răvaşul lui Şeküre, a dat glas întrebării sale:

— Cine a desenat asta? Desigur că miniaturistul care a desenat şi calul răposatului Unchi, şi-a răspuns singur, după aceea.

Era oare atât de sigur de asta? Pe deasupra, nu eram

deloc convinşi cu privire la identitatea celui care desenase imaginea calului din carte. Am dat la iveală imaginea cu calul, aflată între cele nouă pagini, şi am prins să ne uităm la ea.

Era un cal murg, frumos, simplu, pe care nu te mai saturai să-l priveşti. Spun oare adevărul când zic că nu te saturai să-l priveşti? Avusesem vreme din plin să admir acest cal împreună cu Unchiul şi, mai apoi, când rămâneam singur cu picturile, dar nu stăruisem asupra lui. Era un cal frumos, dar obişnuit; atât de obişnuit, încât nici măcar nu puteam ghici al cui era. Era un „murg castaniu", nu brun; în soiul acesta de murg se găseşte şi o brumă de roşu, greu de descris. Era un cal de felul celor pe care-i văzusem de atâtea ori în alte cărți şi în alte picturi, aşa încât îți dădeai seama că miniaturistul îl schițase din amintire, fără a se gândi deloc şi fără a se opri asupra lui.

Privisem calul doar atât cât să aflăm dacă ascundea o taină. Acum însă vedeam în el o frumusețe care se vălurea în fața ochilor mei ca un abur şi o forță care îmi trezea imboldul de a trăi, de a afla şi de a cuprinde totul. „Cine este miniaturistul cu mâini fermecate care a pictat acest cal aşa cum îl vede Dumnezeu?" mă întrebam în sinea mea, ca şi cum aş fi uitat, preț de o clipă, că era un ucigaş ticălos. Calul era asemenea unuia aievea, se afla în fața mea, dar ştiam totodată, cu o latură a minții mele, că era vorba de o pictură, iar senzația de magie care plutea între cele două gânduri deştepta în mine un simțământ de împlinire, de desăvârşire.

Am comparat o vreme caii cu cerneala întinsă, desenați pentru obişnuința mâinii, cu murgul plămădit pentru cartea Unchiului şi am priceput îndată că erau rodul aceleiaşi mâini: poziția cailor sugera întru totul nu mişcare, ci tihnă; erau mândri, puternici şi delicați. Am simțit admirație pentru pictura calului din cartea Unchiului.

— Acest cal este atât de frumos, am zis, încât îți vine să iei de îndată o foaie de hârtie, să îi copiezi imaginea, iar mai apoi să pictezi totul, până la cel mai mic amănunt.

— Cea mai bună laudă care i se poate aduce acestui miniaturist este să spui că picturile lui trezesc în noi imboldul de a picta, a zis Maestrul Osman. Dar acum hai să ne gândim nu la măiestria diavolului, ci la identitatea lui. Răposatul Unchi a spus vreodată ce fel de poveste urma să ilustreze acest cal?

— N-a spus. După el, acesta era unul dintre acei cai obişnuiți care viețuiesc în toate ținuturile ocârmuite de puternicul nostru stăpân, Padişahul. Este un cal frumos; un cal al Casei lui Osman. Ceva care urmează să-i grăiască Dogelui Veneției despre țările pe care le oblăduește Padişahul Nostru şi despre avuția Acestuia. Dar, pe de altă parte, aşa cum se întâmplă cu tot ceea ce pictează maeştrii frânci, şi acest cal avea să fie mai aproape de un cal în carne şi oase decât de un cal văzut de Dumnezeu - un cal trăit la Istanbul, despre care se ştia din ce grajd provenea şi cine-i era rândaş -, astfel încât Dogele Veneției să spună: „Otomanii au început să ne semene, de vreme ce miniaturiştii lor au început să vadă şi să picteze ca noi", recunoscând astfel puterea şi prietenia Padişahului Nostru. Ideea este că atunci când începi să pictezi un cal în alt chip, începi să vezi întreaga lume altfel. Dar, în pofida ciudățeniei sale, acest cal este pictat în stilul vechilor maeştri.

Faptul că vorbisem atât de mult despre el îl făcuse de îndată pe cal şi mai atrăgător, şi mai prețios în ochii mei. Gura îi era întredeschisă şi printre dinți i se zărea limba. Ochii îi străluceau. Avea picioare puternice şi delicate. Oare ceea ce înzestra o imagine cu un aer de legendă era imaginea însăşi sau ceea ce se spunea despre ea? Maestrul Osman îşi plimba încet-încet lupa pe deasupra calului.

— Ce vrea să spună acest cal? am zis cu sinceritate. De ce există el? Cauza este calul însuşi! Ce este acest cal? De ce mă emoționează el?

— Padişahii, şahii, paşalele iubitoare de carte găsesc că atât imaginile, cât şi cărțile pe care le poruncesc sunt frumoase deoarece le fac cunoscute forța şi puterea, iar

decorațiunile din aur sunt o mărturie a bogăției lor, prin risipa de efort şi prin vigoarea ideii despre pictură pe care le întrupează ele, a zis Maestrul Osman. Frumusețea imaginii, întocmai ca şi aurul folosit în miniatură, este însemnată deoarece dovedeşte că harul miniaturistului este un lucru rar şi prețios. În ceea ce-i priveşte pe ceilalți, care se uită la imagine, care răsfoiesc cartea, ei găsesc că pictura este frumoasă din pricina subiectului, deoarece calul seamănă cu un cal anume, deoarece este calul lui Dumnezeu sau deoarece este, într-adevăr, un cal închipuit; aceştia pun impresia autenticității pe seama harului miniaturistului. Pentru noi, frumusețea unei imagini începe cu mulțimea sensurilor şi cu rafinamentul ei. Desigur că faptul de a afla că în calul acesta există, dincolo de cal, urma ucigaşului, semnul Diavolului, sporeşte tâlcurile imaginii. Există, pe de altă parte, şi ideea că nu imaginea este frumoasă, ci calul - ideea de a privi pictura calului ca şi cum ai privi un cal adevărat, nu o imagine.

— Dacă ați fi privit-o aşa cum priviți un cal, ce-ați fi văzut în această imagine?

— Având în vedere mărimea acestui cal, pot spune că nu este un cal de talie mică, pentru că are gâtul lung şi arcuit, pot spune că este un bun cal de curse şi pot, totodată, spune, dat fiind spatele lui neted, că este de folos la drumuri lungi. Picioarele delicate pot să însemne că este sprinten şi măiestru ca un cal arab, dar nu este un cal arab, căci are trupul lung şi vânjos. Finețea picioarelor lui ne arată, aşa cum spunea învățatul Fadlan din Buhara în *Cartea oblojitorului de cai* când grăia despre alegerea cailor potriviți, că, dacă se întâmplă să ajungă în fața unui râu, îl sare şi-l trece cu uşurință, nu dă înapoi şi nu se teme. În *Cartea oblojitorului de cai,* pe care Fuyuzi, îngrijitorul seraiului nostru, a tradus-o aşa de frumos, se găsesc atâtea cuvinte minunate - pe care le ştiu pe de rost - despre calul potrivit, încât pot să rostesc oricare dintre aceste cuvinte şi cu privire la calul murg din fața noastră: cei mai buni dintre cai trebuie

să aibă cap frumos, ochi de gazelă, urechi drepte ca frunza trestiei, cu distanța cea mai potrivită între ele; un cal bun trebuie să aibă dinți mărunți, frunte boltită, sprâncene subțiri, trup înalt, păr lung, talie scurtă, nas mic, umeri înguşti, spate drept; coapsa trebuie să-i fie plină, trupul prelung, pieptul vânjos, lăcaşul cozii larg, iar crupa musculoasă. Trebuie să fie mândru şi delicat şi să păşească de parcă ar împărți saluturi în stânga şi-n dreapta.

— Acesta este întocmai calul nostru murg! am zis, privind pictura cu admirație.

— Am priceput care ne este calul, a zis Maestrul Osman, cu acelaşi zâmbet reținut. Păcat însă că asta nu ne foloseşte deloc la descoperirea identității miniaturistului. Ştiu că nici un miniaturist întreg la minte n-o să deseneze imaginea unui cal uitându-se la un cal adevărat. Desigur că miniaturiştii mei desenează calul pe dinafară, dintr-o suflare. Dovadă, faptul că cei mai mulți dintre ei încep să deseneze conturul calului pornind de la vârful copitei.

— Nu se începe de la picioare pentru ca armăsarul să poată păşi pe pământ?

— Aşa cum spunea Cemalettin din Kazvin în *Pictarea cailor,* nu putem sfârşi cum se cuvine imaginea unui cal pe care am pornit a-l desena de la picioare decât dacă purtăm în minte calul în întregime. Ceea ce este şi mai hazliu - dacă te gândeşti bine şi îți aduci aminte - este faptul binecunoscut că o imagine de cal desenată în vreme ce priveşti necontenit un cal adevărat va fi întotdeauna desenată dinspre cap înspre gât, iar apoi dinspre gât înspre corp. Erau nişte pictori frânci care zămisleau o asemenea pictură, care pictau, adică, pe dibuite imaginea unui cal obişnuit, de povară, zărit pe stradă, spre a o vinde apoi croitorilor, măcelarilor. O asemenea imagine nu mai are nimic de-a face cu tâlcul lumii, cu frumusețea plămădită de Dumnezeu. Dar până şi ei ştiu - sunt încredințat de asta - că adevăratul pictor nu pictează pe potriva a ceea ce vede ochiul atunci, ci pe potriva obişnuinței mâinii şi a amintirilor acesteia. Pictorul este întotdeauna

singur dinaintea hârtiei. De aceea, are mereu trebuință să-şi amintească. Acum, nu ne stă nimic altceva în putință decât să desluşim, folosindu-ne de „metoda însoțitoarei", semnătura ascunsă pe care o poartă calul nostru, schițat din amintire cu iuțeală şi cu har. Ia uită-te bine la asta! Îşi plimba încet lupa pe deasupra miraculosului cal, de parcă ar fi căutat o comoară pe o hartă veche, lucrată pe piele cu nemărginită finețe.

— Da, am zis, asemenea învățăcelului cuprins de nerăbdarea de a face degrabă o descoperire strălucită, spre a-i fi pe plac dascălului său. Putem compara culorile şi modelele de pe valtrap cu valtrapurile din celelalte picturi.

— Maeştrii miniaturişti nici măcar nu ating cu pensula aceste modele. Modelele care împodobesc veşmintele, covoarele, corturile sunt pictate de ucenici. Poate le-o fi pictat şi răposatul Delicat Efendi, aşa că treci peste asta.

— Urechile? am zis, neliniştit. Şi urechile cailor...

— Nu. Acestea sunt binecunoscutele urechi de forma frunzei de trestie, care au urmat dintotdeauna modelele rămase de pe vremea lui Timur.

Eram pe cale să spun „coada împletită din coamă, firele de păr țesălate în parte", când, brusc, am tăcut, neplăcându-mi acest joc de-a maestrul şi învățăcelul. Dacă sunt învățăcel, trebuie să-mi recunosc limitele.

— Uită-te aici! a spus Maestrul Osman cu aerul acuzator, dar plin de luare-aminte pe care şi-l ia un doctor atunci când îi arată altuia un buboi de ciumă. Vezi?

Acum îşi îndreptase lupa spre capul calului şi, îndepărtând-o de suprafața imaginii, o ridica încet-încet către noi. Mi-am apropiat capul, pentru a putea vedea mai bine ce anume mărea lupa.

Botul calului era ciudat. Nările.

— Ai văzut? a zis Maestrul Osman.

Pentru a fi sigur de ceea ce văzusem, trebuia să-mi aduc privirea tocmai în partea contrară lupei. Cum şi Maestrul Osman a făcut, în aceeaşi clipă, acest lucru, ne-am trezit

obraz lângă obraz, de partea cealaltă a lupei, care se îndepărtase binişor de imagine. M-am speriat, preț de o clipă, când am simțit pe obraz asprimea firelor de păr uscate din barba Maestrului, când i-am simțit răceala obrazului.

S-a aşternut tăcerea. Aveam sentimentul că în imaginea aflată la o palmă de ochii mei osteniți se petrecea ceva miraculos, la care eram martori, plini de venerație şi de uimire.

— Ce este aceea din bot? am izbutit să şoptesc, la multă vreme după acest moment.

— A desenat un bot ciudat, a zis Maestrul Osman, fără să-şi desprindă ochii de pe pictură.

— I-o fi alunecat mâna? Să fie oare un cusur?

Tot ne mai uitam la modul acela ciudat, nemaivăzut în care fusese desenat botul.

— Oare acesta să fie stilul la care a început să se gândească toată lumea, chiar şi marii maeştri chinezi, care-i imită pe frânci? a zis Maestrul Osman cu o voce batjocoritoare.

Crezând că acela pe care-l lua în derâdere era răposatul meu Unchi, am devenit bănuitor: „Dacă un cusur nu se datorează neputinței ori lipsei harului, ci vine din străfundurile sufletului miniaturistului, este vorba, de-acum, de stil", spunea răposatul meu Unchi.

Indiferent cui i se datora, nu aveam alt indiciu pentru a-l afla pe ticălosul care-l ucisese pe Unchiul în afara mâinii miniaturistului ori a calului în sine, a acestui bot. Pentru că era anevoie să desluşim nu numai nările, ci chiar şi boturile cailor de pe hârtia cu cerneala întinsă care ieşise la iveală odată cu trupul bietului Delicat Efendi.

Am petrecut multă vreme căutând imaginile cu cai pe care le pictaseră în ultimii ani, pentru tot felul de cărți, miniaturiştii preaiubiți ai Maestrului Osman, precum şi acel cusur al nărilor. În cuprinsul celor două sute cincizeci de miniaturi din *Cartea ceremoniilor*, pe cale de a fi isprăvită, erau foarte puțini cai, deoarece comunitățile, breslele care se

perindau prin fața Padişahului Nostru erau înfățişate întotdeauna mergând pe jos. Au fost trimişi oameni la atelierul de pictură, la Palatul Dinăuntru şi la Harem, unde se aflau câteva cărți neasemuite, câteva registre cu şabloane şi cărți de curând încheiate, astfel încât să fie aduse - desigur, cu învoirea Padişahului - toate cărțile care nu erau păstrate sub zeci de lacăte în Vistieria Dinăuntru.

Mai întâi ne-am uitat, în paginile volumului cu *Cartea biruințelor* care fusese adus din apartamentul unuia dintre tinerii prinți, la calul murg, cu pată în frunte, şi la calul sur, cu ochi de gazelă, care trăgeau carul mortuar din pictura pe două pagini ce înfățişa ceremonia de înmormântare a Sultanului Soliman Legiuitorul, mort la asediul de la Szigetvar, precum şi la caii întristați care purtau şei lucrate cu aur şi minunate valtrapuri în cinstea celui dispărut. Pe acestea le pictaseră întotdeauna Fluture, Măslină şi Barză. Toți caii, fie că trăgeau carul mortuar cu ditamai roțile, fie că salutau, cu ochi înrourați, trupul neînsuflețit al stăpânului lor, aflat sub o învelitoare de un roşu aprins, fuseseră pictați în aceeaşi poziție delicată, inspirată de vechii maeştri din Herat - cu un picior întins uşor în față, şi cu celălalt aşezat solid pe pământ. Gâtul tuturor era lung şi arcuit, cozile le erau legate, coamele tunse şi țesălate, dar botul nici unuia dintre ei nu avea cusurul pe care-l căutam noi. La fel, cusurul acesta nu exista la nici unul dintre sutele de cai care-i purtau pe comandanții, pe învățații, pe hogii ce erau de față la înmormântare, stând în poziție de drepți pe dealurile dimprejur, în semn de venerație față de răposatul Sultan Soliman.

Ceva din tristețea acestei melancolice înmormântări ni s-a transmis şi nouă. Ne mâhnea să vedem că această carte miraculoasă, la care Maestrul Osman şi miniaturiştii săi trudiseră din greu, se deteriorase, că femeile din Harem, care se jucau cu prinții, trăseseră ici-colo linii pe pagini, ba chiar scriseseră pe ele. „Preasfântul meu stăpân, vă iubesc şi vă aştept cu răbdarea acestui copac", mâzgălise cineva stângaci

sub un copac alături de care vâna bunicul Padişahului Nostru. Cu acelaşi simțământ de înfrângere şi de tristețe am răsfoit toate cărțile legendare despre care aflasem doar din zvonuri, fără a fi văzut vreodată vreuna dintre ele.

În cel de-al doilea volum din *Cartea harurilor,* asupra căruia îşi puseseră pecetea condeiele tuturor celor trei maeştri miniaturişti, am văzut sute de cai - albăstrui, murgi, suri, de toate culorile -, care-i purtau în spinare pe faimoşii spahii, cu scuturile ridicate şi săbiile scoase din teacă, mergând în urma tunurilor care bubuiau şi a pedestraşilor, am văzut sute de cai ce înaintau zgomotos, dar în deplină rânduială, cu armuri, copleşiți de poveri, străbătând dealuri trandafirii, însă nici unul dintre ei nu avea vreun cusur la nări.

— Dar ce este, la urma urmei, şi cusurul! zise Maestrul Osman, privind mai apoi pagina care înfățişa, în aceeaşi carte, Poarta Imperială şi Piața Cortegiilor, unde ne aflam noi în clipa aceea. Nici în pictura care zugrăvea - la scară mai mică, atât cât să încapă în cadru, deşi cu vădită măreție, dată fiind însemnătatea pe care o dobândeau toate acestea în mintea noastră - bolnița din dreapta, Sala Jalbelor, copacii din curte nu se zărea, la nările cailor de cele mai felurite culori încălecați de oştenii de gardă, de ceauşi, de scribii Divanului, semnul căutat. Am privit îndelung vânătoarea la care participase tatăl bunicului Padişahului Nostru, Sultanul Selim cel Crunt, în vremea campaniei pornite împotriva suveranului Dulkadir - vânătoare în timpul căreia acesta pusese să i se înalțe un cort fastuos pe malul râului Kuskun, în vreme ce ogarii săi negri cu coadă roşie se hârjoneau cu pui de gazelă cu fundul săltat şi cu iepuri sperioşi, iar un tigru, ale cărui pete se deschiseseră ca florile, zăcea părăsit într-o baltă de sânge de un roşu viu. Semnul pe care-l căutam nu se afla nici la nările calului murg, cu pată în frunte, încălecat de Padişahul Nostru, nici la caii încălecați de şoimarii care aşteptau pregătiți, cu şoimii pe braț, în dosul dealurilor roşiatice din fața Sa.

Până la lăsarea serii, am privit sute de cai iviți în ultimii patru-cinci ani de sub condeiul miniaturiştilor Maestrului Osman - al lui Măslină, al lui Fluture, al lui Barză: caii negri şi galbeni, cu urechi delicate şi pete maronii ai lui Mehmed Giray, hanul Crimeii; cai de culoare trandafirie şi plumburie, cărora nu li se zărea decât gâtul în vreme ce se avântau în luptă de după coama unui deal; caii lui Haydar Paşa cel care luase îndărăt, de la ghiaurii spanioli, cetatea Halk-ul-Vad din Tunisia -, şi caii roşu-bruni şi verzi, de culoarea fisticului, ai spaniolilor, cu unul dintre ei prăbuşindu-se în bot în vreme ce fugea de paşă; calul negru, care l-a făcut pe Maestrul Osman să zică: „Acesta mi-a scăpat, oare cine l-o fi pictat, aşa de mântuială?"; calul roşcat care ciulise urechile, plin de prețuire, şi care asculta lăuta la care cânta un paj, sub un copac; Şebdiz, calul la fel de sfios şi delicat ca Şirin, care-o aştepta pe aceasta în vreme ce Şirin se scălda noaptea, la lumina lunii; caii jucăuşi încălecați de jucătorii de *cirit*[1]*;* calul acela năvalnic şi frumosul rândaş care l-au făcut pe Maestrul Osman să zică: „În tinerețe am iubit mult şi m-am ostenit peste măsură!"; calul auriu, de culoarea soarelui, pe care i l-a trimis Dumnezeu Sfântului Ilie; calul sur, cu trup vânjos, cap mititel şi ținută mândră al Sultanului Soliman Legiuitorul, care în răstimpul vânătorii îl privea cu ochi întristați pe tânărul şi plăcutul prinț, chemat în preajma sa în urma morții înainte de vreme a celorlalți trei fii ai cârmuitorului; cai focoşi; cai în galop; cai osteniți; cai frumoşi; cai la care nu se uita nimeni; cai care nu aveau să treacă niciodată de aceste pagini; cai care făceau salturi, străpungând chenarul, ca şi cum ar fi vrut să scape din strânsoarea hârtiei.

Nările nici unuia dintre ei nu purtau semnătura pe care o căutam.

Cu toate acestea, în ciuda simțământului de osteneală şi de tristețe care cobora asupra noastră, nu eram lipsiți de o

[1] Joc în care sunt implicate mai multe persoane călare; acestea aruncă sulițe, încercând să-şi atingă adversarul din goana calului.

oarecare emoție: o dată sau de două ori am uitat de cal şi ne-am lăsat purtați de frumusețea picturii pe care o admiram, de culorile care te luau în stăpânire preț de o clipă. Maestrul Osman privea nu atât cu uimire miniaturile - pe care, în cea mai mare parte, el le orânduise, le veghease şi le pictase -, cât cu un soi de emoție a amintirii: „Acestea sunt ale lui Kasim, din mahalaua Kasim Paşa!, a zis la un moment dat, arătând spre plantele violacee de la baza cortului de luptă, colorat în roşu aprins, al sultanului Soliman, bunicul Padişahului Nostru. O parte dintre plantele acestea cu cinci frunze şi o singură floare au fost pictate, în locurile rămase goale din miniaturile zămislite vreme de patruzeci de ani, de un maestru care s-a prăpădit acum doi ani. Eu l-am pus întotdeauna să le făurească, deoarece desena mai bine decât oricine plantele mărunte." Maestrul a tăcut puțin, apoi a zis: „Păcat, păcat!" Am simțit din tot sufletul că, odată cu aceste cuvinte, se sfârşea ceva, se isprăvea o epocă.

Tocmai se înnopta, când în încăpere s-a răspândit deodată o lumină şi s-a iscat forfotă. Inima mea, care prinsese a bate cu putere, a priceput pe dată totul: intrase, pe neaşteptate, Preasfântul Nostru Padişah, Stăpânitorul Lumii. M-am azvârlit la picioarele Lui. I-am sărutat poala. Eram amețit. Nu-L puteam privi în ochi.

Însă El începuse deja demult să vorbească cu Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman. Faptul că vorbea cu persoana alături de care stătusem ceva mai înainte, privind miniaturile, mi-a umplut sufletul de vâlvătaia mândriei.

Nu-mi venea să-mi cred ochilor: Preasfântul Nostru Padişah şedea acum pe locul pe care şezusem eu adineaori şi asculta cu luare-aminte, întocmai ca şi mine, ceea ce-i povestea Maestrul meu. Mai-marele vistiernicilor, aflat lângă el, Aga Şoimarilor şi alte câteva persoane, despre care n-am izbutit să desluşesc cine erau, vegheau asupra lor şi priveau, totodată, cu atenție picturile de pe paginile cărților deschise. Mi-am adunat, o vreme, întregul curaj şi am privit îndelung, deşi pieziş, în ochii Stăpânitorului Lumii, ai Cârmuitorului.

Cât era de frumos! Cât era de semeț şi de drept! Îmi stătuse inima de emoție. Tocmai atunci s-a uitat şi El la mine, iar ochii ni s-au întâlnit.

— Cât de mult l-am iubit pe răposatul tău Unchi! a zis.

Da, mie îmi vorbea! De tulburare, am pierdut o parte din cuvintele pe care le rostea.

— ... m-am întristat peste poate. Este însă o mângâiere să vezi că fiecare dintre picturile la a căror plăsmuire a vegheat este o minune. Când o să le privească ghiaurul venețian, o să fie uluit şi o să se teamă de mintea mea. Acum urmează să deslușiți, după nările calului, care este blestematul de miniaturist. Altfel, vor fi asupriți şi puşi la cazne toți maeştrii miniaturişti, dacă acest lucru se va vădi necesar.

— Padişah al Refugiului Lumii, Preasfântul Meu Sultan! a zis Maestrul Osman. Dacă maeştrii mei miniaturişti vor fi puşi să deseneze imaginea unui cal, pe o foaie goală de hârtie, fără a se gândi la vreo poveste, poate că vom sfârşi prin a pricepe al cui condei a săvârşit această abatere.

— Desigur, dacă nu e vorba de nări adevărate, ci doar de o abatere a condeiului, a zis Padişahul Nostru, foarte înțelept.

— Padişahul Meu, a zis Maestrul Osman. Dacă s-ar da de ştire îndată că ați poruncit să se facă în această noapte o întrecere, dacă s-ar bate, pe rând, la uşa fiecăruia dintre miniaturişti şi dacă i s-ar cere fiecăruia să deseneze degrabă, pe o foaie goală de hârtie, imaginea unui cal, pentru această întrecere...

Padişahul Nostru i-a aruncat Mai-marelui grădinarilor priviri care însemnau: „Ai auzit?"

— Ştiți care dintre poveştile privitoare la întreceri îmi place cel mai mult la poetul Nizami?

O parte dintre noi au zis: „Ştim!", o altă parte au zis: „Care?", iar o altă parte au tăcut, aşa cum am făcut şi eu.

— Nu-mi place povestea stihuitorilor care se întrec unii cu alții; nici povestea cu oglinda, cu pictorii chinezi şi bizantini care se întrec între ei, a zis chipeşul meu Padişah. Cel mai

mult îmi place povestea doctorilor care se întrec pe viață şi pe moarte.

De îndată ce a spus asta, a plecat - ne-a părăsit pe neaşteptate, spre a nu întârzia la rugăciunea de seară.

După ce am ieşit mai apoi pe porțile Seraiului, în vreme ce se rostea în semiîntuneric chemarea la rugăciunea de seară şi în vreme ce mă îndreptam cu paşi grăbiți către mahalaua noastră visând cu ochii deschişi la Şeküre, la copii, la casa noastră, mi-am amintit cu teamă de povestea întrecerii dintre doctori:

Unul dintre cei doi doctori care se luau la întrecere dinaintea Padişahului - pictat, cel mai adesea, în veşminte roz - a pregătit un hap de culoare verde, îndeajuns de puternic spre a ucide un elefant, şi i l-a dat celuilalt doctor îmbrăcat într-un caftan de culoare albastru-închis. Acesta a înghițit cu poftă hapul otrăvit, iar mai apoi un hap albastru-închis, pe care l-a preparat degrabă ca antidot, şi, după cum se poate pricepe din zâmbetul lui, n-a pățit nimic. Mai mult, acum era rândul lui să-şi facă adversarul să adulmece moartea. Se spune că ar fi rupt, pe îndelete, gustând din plin faptul că îi venise vremea să atace, un trandafir roz din grădină şi, apropiindu-l de buze, ar fi murmurat în el un poem de neînțeles. Apoi i-ar fi întins, cu mişcări peste măsură de sigure, acest trandafir doctorului înveşmântat în roz, pentru ca acesta să-l miroasă, chipurile, şi el. Doctorul în straie roz a fost cuprins de o asemenea tulburare din pricina poemului murmurat în trandafir încât, de îndată ce a apropiat de nas trandafirul, care nu avea nici un fel de altă însuşire în afara obişnuitei sale miresme, s-a prăbuşit la pământ şi a murit de spaimă.

43.Mi se spune Măslină

Era înainte de chemarea la rugăciunea de seară. Cineva a bătut la uşă şi am deschis: era un om al Mai-marelui grădinarilor, de la Serai - un tânăr curat, plăcut, zâmbitor şi chipeş. Avea în mână o lampă, care mai mult îi umbrea faţa decât i-o lumina, hârtie şi o tăblie de scris. Mi-a povestit îndată despre ce era vorba: Padişahul Nostru poruncise şi pusese la cale o întrecere între maeştrii miniaturişti: cine va schiţa, dintr-un condei, cea mai frumoasă imagine de cal. Porunca era să mă aştern acum, îndată, pe treabă, să aşez hârtia pe tăblia de scris şi tăblia de scris pe genunchi, şi să desenez grabnic, în locul cuvenit din ramă, acea imagine cea mai frumoasă imagine de cal din lume.

L-am poftit pe musafir înăuntru. Am dat fuga şi mi-am adus cel mai fin condei, făcut din păr luat de pe urechea pisicii, precum şi cerneală. M-am aşezat pe jos şi am zăbovit o clipă. Exista oare în această istorie vreo păcăleală, vreun renghi pe care ar fi urmat să-l plătesc cu viaţa? Poate! Dar oare legendele vechilor maeştri din Herat nu erau, toate, plămădite cu această linie subţire care desparte moartea de frumuseţe?

Sufletul mi s-a umplut de elanul de a picta, dar m-am speriat parcă de ideea de a desena întocmai ca vechii maeştri şi m-am stăpânit. Am aşteptat o clipă, cu ochii la foaia goală de hârtie, să mi se limpezească sufletul. Să nu mă gândesc decât la frumosul cal pe care-l voi desena, să-mi adun puterile şi atenţia!

Începuseră deja să mi se perinde prin faţa ochilor toate imaginile de cai pe care le desenasem şi le văzusem până atunci. Dar una dintre ele era cu adevărat desăvârşită. Urma

ca eu să pictez acum acel cal pe care nu-l mai zămislise nimeni, niciodată. Mi l-am închipuit, plin de hotărâre; orice altceva a dispărut; parcă uitasem, pentru o clipă, chiar şi de mine, de faptul că stăteam aşezat acolo şi că aveam să plăsmuiesc o pictură. Mâna mea cufundase de la sine condeiul în călimară, în cerneala care avea consistența potrivită. Haide, mâna mea, fă acum în aşa fel încât calul acela miraculos să devină aievea! Eu şi calul deveniserăm parcă una, eram pe cale să ne ocupăm locul cuvenit în această lume!

Am căutat un moment, îmboldit de o anume intuiție, tocmai locul cuvenit pe foaia goală de hârtie, mărginită de chenar. Acolo mi-am aşezat calul, în închipuire, şi deodată:

Da, mâna mea s-a avântat plină de hotărâre, cu de la sine putere, fără să mă gândesc măcar la asta, şi uite, ce frumos a prins a desena dinspre copita calului şi, trecând pe dată, mlădios, de glezna subțire, a pornit în sus. Când a trecut, cu aceeaşi hotărâre şi la fel de şerpuitor, de genunchi şi a ajuns cu grăbire sub piept, m-am înveselit pe dată! Iată ce frumos i s-a bombat pieptul, în vreme ce eu înaintez astfel unduitor, biruitor, în sus! Când i s-a subțiat capul pieptului, a ieşit la iveală grumazul, aidoma cu grumazul calului pe care-l vedeam cu ochii minții. Fără să ridic condeiul de pe hârtie, am ajuns dincolo de falcă, la botul puternic pe care, cugetând puțin, i l-am desenat uşor deschis în partea de jos şi, pătrunzând în el, aşa, aici - ia mai deschide tu botul puțin, calule! -, am făcut în aşa fel încât să i se străvadă minunea de limbă. I-am rotunjit uşor nasul - nu te arăta nehotărât! Urcând drept în sus, am privit o clipă la tot ceea ce izbândisem şi, văzând că împlinisem desenul întocmai aşa cum mi-l închipuiam, am uitat că eu dădusem la iveală imaginea, de parcă nu eu, ci mâna mea era cea care schițase urechile şi acea arcuire plăcută a gâtului. În vreme ce desenam din amintire şi cu repeziciune coburii, mâna s-a oprit singură, ca să ia cerneală cu pensula din călimară. Desenând crupa, cu carnea ei vârtoasă, încordată, tare, eram

foarte fericit, peste măsură de plin de imaginea mea. M-am văzut, o clipă, alături de calul pe care-l desenam şi m-am strecurat vesel sub coada lui; era un cal de luptă, iute ca vântul. I-am înnodat coada, i-am dat roată, am urcat iar cu bucurie; în vreme ce-i desenam lăcaşul cozii şi fundul, am simţit parcă o răcoare plăcută chiar în fundul şi-n gaura curului meu şi, mânat de ea, i-am însemnat cu repeziciune moliciunea fermecătoare a crupei, precum şi - cu mare deliciu - copitele şi piciorul stâng din spate, pe care şi-l zvârlea înapoi. Am fost cuprins de admiraţie faţă de mâna mea, care-i împrumutase piciorului stâng din faţă tocmai poziţia delicată pe care-o îmbrăca el în mintea mea. Am fost copleşit de încântare faţă de calul pe care-l desenasem.

Mi-am ridicat mâna de pe hârtie şi i-am desenat cu repeziciune ochii focoşi, dar trişti, nările - cu o scurtă şovăială - şi valtrapul; i-am ţesălat cu dragoste coama, fir cu fir, de parcă aş fi mângâiat-o, i-am adăugat scara şeii, i-am aşezat o pată în frunte şi i-am desenat, în mod voit, boaşele şi mădularul, de mărime potrivită, cu măsură, aşa încât totul să fie desăvârşit.

Atunci când desenez un cal miraculos, devin eu însumi acel cal miraculos.

44.Mi se spune Fluture

Cred că era pe la vremea rugăciunii de seară. A venit cineva la uşă. Mi-a desluşit că Padişahul Meu poruncise să se facă o întrecere. Am înţeles, să trăieşti, Padişahul Meu! Cine poate desena mai bine decât mine cea mai frumoasă imagine de cal?!

Cu toate acestea, faptul că imaginea urma să fie zămislită cu cerneală neagră, fără a fi colorată, m-a reţinut o clipă. De ce să n-o colorăm, dacă eu sunt cel care aşterne cel mai măiestrit culoarea? Cine va fi cel care va hotărî ce desen este mai bun? L-am iscodit pe frumosul copilandru cu umeri largi, cu buze trandafirii, care venise de la Serai, şi am simţit că în spatele acestei istorii se afla Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman. Neîndoios că Maestrul Osman îmi cunoaşte harul şi că, dintre toţi maeştrii miniaturişti, pe mine mă iubeşte cel mai mult.

Privind astfel la foaia goală de hârtie, în faţa ochilor mei au început să prindă viaţă ţinuta, privirea, atitudinea calului care avea să le placă amândurora. Acesta trebuia să fie vioi, dar solemn, precum caii pe care-i desena Maestrul Osman cu douăzeci de ani în urmă, şi cu cele două picioare dinainte ridicate în aer, precum cei care-i plăceau întotdeauna Padişahului Nostru, astfel încât amândoi să se învoiască asupra frumuseţii lui. Oare câţi galbeni preţuieşte premiul?

Cum ar fi desenat Mir Musavvir această imagine? Cum ar fi desenat-o Behzad?

Deodată, ceva mi-a năvălit în minte cu atâta repeziciune, încât, până să pricep despre ce era vorba, mâna mea grăsuţă apucase deja condeiul şi prinsese a schiţa, începând de la piciorul stâng din faţă, înălţat în aer, acel cal miraculos pe

care nimeni altul nu şi l-ar fi putut imagina. După ce am legat degrabă piciorul de trup, am trasat - cu îndrăzneală, cu iuțeală, cu nesaț - două linii arcuite pe care dacă le-ați fi văzut, ați fi spus: „Omul acesta plin de iscusință pare a fi caligraf, nu pictor!" îmi priveam mâna cu admirație, de parcă ar fi fost mâna altcuiva şi s-ar fi mişcat de la sine. Aceste fermecătoare linii curbe, pântecul dolofan al miraculosului cal, pieptul ferm şi grumazul ca de lebădă au prins viață cu adevărat şi se poate socoti deja că desenul mi-a reuşit. Cât sunt de înzestrat! În vremea aceasta, am băgat de seamă că mâna mea schițase botul deschis şi nasul fericitului şi puternicului cal, că-i plămădise fruntea cea deşteaptă şi urechile. Apoi - uite, mamă, ce frumos! - am mai tras încă o linie arcuită. Ce fericit eram, de parcă aş fi scris o literă! Mai lipsea puțin şi râdeam. Am coborât de la grumazul arcuit fără cusur al miraculosului cal cabrat la şa. Mâna mea împlinea şaua; am privit cu mândrie forma calului, care prindea contur, trupul la fel de durduliu, de rotofei ca al meu: toată lumea se va minuna de acest cal! Mi-am închipuit plăcutele cuvinte pe care urma să mi le spună Padişahul Nostru când voi fi dobândit premiul; în vreme ce îmi imaginam cum avea să-mi dea o pungă cu galbeni şi cum urma să-i număr eu acasă, unul câte unul, îmi venea să râd. În acest răstimp, mâna mea, la care priveam cu coada ochiului, a isprăvit şaua, iar condeiul s-a cufundat şi a ieşit din călimară; apoi am desenat râzând, de parcă aş fi făcut o glumă, crupa calului. I-am schițat cu repeziciune coada. Cât de plăcut, de rotunjor i-am făcut fundul, cu plăcerea şi dorința de a-l lua în palme, de parcă ar fi fost fundul minunat al unui flăcău cu care aveam să mă împreunez atunci, imediat! În vreme ce zâmbeam, mâna mea cea iscusită a isprăvit picioarele dinainte, iar condeiul s-a oprit: era cel mai frumos cal cabrat din lume! Sufletul mi-a fost cuprins de bucurie; tocmai mă gândeam cum aveau să-mi admire calul, cum aveau să mă numească cel mai înzestrat miniaturist, ba chiar cum aveau să mă declare, de pe-acum,

Mai-marele miniaturiştilor, când am priceput deodată că prostănacii aceia vor zice: „Cât de repede a desenat, de parcă ar fi făcut-o în joacă!" Am fost cuprins de nelinişte la gândul că, doar din această pricină, nu-mi vor lua în serios minunata imagine. De aceea am lucrat cu delicatețe coama calului, nările, dinții, firele de păr din coadă, valtrapul, astfel încât să se vadă că mi-am dat osteneala cu desenul. Din această poziție, privind lateral din spate, se pot zări boaşele calului, dar nu l-am desenat ca să atrag atenția femeilor. Mi-am privit calul cu mândrie: era cabrat, vioi, furtunos, plin de forță! Trecuse, parcă, peste el o boare care-i însufleţise liniile cât se poate de rotunjite, aşa cum se întâmplă cu literele unui caligraf, dar era totodată tihnit. Urmau să-l elogieze pe minunatul miniaturist care desenase această imagine, întocmai cum îi elogiau pe Behzad, pe Mir Musavvir, iar atunci aveam să fiu şi eu asemenea lor!

Plăsmuind miraculoasa imagine a unui cal, eu devin un miniaturist cu totul aparte, care plăsmuieşte miraculoasa imagine a unui cal.

45.Mi se spune Barză

Era după rugăciunea de seară şi tocmai eram pe cale să ies, să mă duc la cafenea; mi s-a spus că e cineva la uşă. Să nădăjduim că e de bine! M-am dus: era un trimis al Seraiului; mi-a spus despre ce era vorba. Bine: cel mai frumos cal din lume! Spuneți-mi câți aspri îmi dați pe bucată şi am să vă desenez, pe dată, cinci-şase cai, dintre cei mai frumoşi din lume.

M-am purtat însă cu băgare de seamă şi n-am zis aşa, ci l-am poftit înăuntru pe copilandrul proțăpit în uşă. M-am gândit: cel mai frumos cal din lume nici măcar nu există, ca să-l pot desena. Pot să desenez cai de luptă, cai mongoli vânjoşi, cai arabi de rasă, cai eroici, care se zbat în bălți de sânge, ba chiar şi mârțoage nefericite, care trag care cu piatră şi poartă bolovani către clădiri ce tocmai se înalță, dar cine îl poate numi, pe vreunul dintre aceştia, „cel mai frumos cal"? Am priceput, desigur, că atunci când a zis „cel mai frumos cal din lume", Padişahul Nostru şi-a dorit cel mai fermecător dintre caii desenați de mii de ori în Țara Persanilor, după toate regulile şi şabloanele, în toate pozițiile. Dar de ce?

Desigur, ca să nu pot eu câştiga o pungă cu galbeni! Este ştiut faptul că, dacă mi s-ar fi spus: „Desenează un cal obişnuit", nimeni nu s-ar fi putut întrece cu mine. Cine l-a convins pe Padişahul Nostru? În ciuda bârfelor iscate de toți invidioşii aceia, Cârmuitorul Nostru ştie foarte bine că eu sunt miniaturistul cel mai plin de har şi îi place pictura pe care o plăsmuiesc.

Dintr-odată, mâna mea s-a aşternut pe treabă cu furie, ca şi cum ar fi dorit să se lepede de toate aceste gânduri, şi am

desenat, pornind dinspre copită, într-un singur elan, un cal adevărat. Pe aceştia îi vedeți pe stradă şi în lupte. Sunt osteniți, dar bine îngrijiți... Apoi, mânat de aceeaşi furie, am desenat degrabă calul unui spahiu, iar acesta a ieşit şi mai frumos. Nici unul dintre miniaturiştii din atelierul de pictură nu poate desena lucruri atât de minunate. Tocmai eram pe cale să mai desenez unul, din amintire, când feciorul venit de la Serai a zis: „Ajunge unul."

Urma să ia hârtia şi să plece, dar l-am oprit. Pentru că ştiu, aşa cum îmi ştiu propriul nume, că ticăloşii aceştia nu vor îngădui să mi se dea mie o pungă cu galbeni pentru asemenea cai.

Dacă desenez aşa cum desenez eu, nu vor îngădui să mi se dea o pungă cu galbeni! Iar dacă n-o să primesc punga cu galbeni, asta o să însemne, mai apoi, o pată pe bunul meu nume. Am stat şi am cugetat. „Ia stai!", i-am zis feciorului. M-am dus înăuntru, am luat doi galbeni veneției, calpi şi strălucitori de-ți luau ochii, şi i i-am îndesat în mână. S-a speriat şi a căscat ochii mari. „Eşti un copilandru vajnic ca un leu", i-am zis.

Am scos unul din caietele acelea cu modele, pe care le țineam la fereală de toată lumea. Aici copiasem în taină cele mai frumoase picturi pe care le văzusem de-a lungul anilor. Dacă, mai cu seamă, îi dai zece galbeni lui Cezmi, Aga Piticilor, nemernicul îți copiază şi îți pune la îndemână cei mai izbutiți copaci şi dragoni, cele mai desăvârşite păsări, cei mai reuşiți vânători şi războinici din paginile cărților care se păstrează zăvorâte - tăinuite în Vistierie. Pentru cei care nu vor să vadă în pictură lumea în care trăiesc, ci să-şi amintească de vechii maeştri şi de vechile basme, caietul meu este o adevărată minune!

Am răsfoit paginile, arătându-i-le stăruitor feciorului venit de la Serai, şi am ales cei mai izbutiți cai. Am trecut degrabă cu acul pe care-l țineam în mână peste desenele mele, făcând orificii în ele. Am aşezat sub model o foaie curată de hârtie. Am turnat peste ea praf de cărbune din belşug, lăsându-l să

se absoarbă, şi am scuturat-o puţin, aşa încât să se strecoare bine dedesubt prin orificiile făcute. Am ridicat modelul. Praful de cărbune transferase, punct cu punct, întregul contur al frumosului cal pe hârtia de dedesubt şi mi-a făcut plăcere să-l privesc.

Am luat condeiul. Mânat de o inspiraţie izvorâtă, în acel moment, dinlăuntrul meu, am unit repede punctele, cu gesturi hotărâte, dând la iveală o formă plăcută şi delicată, pe care am simţit-o cu drag cuibărindu-se în mine în vreme ce desenam pântecul, grumazul frumos, botul, crupa calului. „Iată!", am zis. „Cel mai frumos cal din lume! Nici unul dintre tâmpiţii ăilalţi nu e în stare să deseneze aşa ceva!"

I-am dăruit copilandrului venit de la Serai încă trei galbeni calpi, ca să creadă şi el asta şi să se stăpânească, să nu se ducă şi să-i povestească Padişahului de unde era împrumutat desenul meu. I-am dat de înţeles totodată că, dacă o să câştig o pungă cu galbeni, o să-i mai dau şi alţii. Mai mult, şi-a închipuit că o va putea vedea iar pe nevasta mea, la care se uitase cu gura căscată. Foarte mulţi cred că, desenând o imagine izbutită de cal, ajungi să fii un bun miniaturist. Dar pentru a putea deveni cel mai bun miniaturist, nu e destul să desenezi cel mai reuşit cal, ci trebuie să-i convingi, totodată, pe Padişahul Nostru şi pe proştii din jurul lui că eşti cel mai bun miniaturist. Desenând un cal minunat, eu nu pot fi decât eu însumi.

46.Voi fi numit Ucigaşul

Aţi reuşit să pricepeţi cine sunt, după felul în care am desenat calul?

De îndată ce am auzit că mi se cere să desenez un cal, am priceput că nu era vorba de o întrecere, ci că voiau să desluşească cine sunt după calul pe care-l desenam. Îmi dau seama că schiţele cu cai, pe care le-am făcut pe hârtie ordinară, au rămas asupra trupului neînsufleţit al bietului Delicat Efendi. Dar n-am nici un cusur, n-am un stil propriu, ca să poată afla cine sunt după caii desenaţi. Deşi eram cât se poate de încredinţat de asta, tot m-a cuprins o oarecare îngrijorare în vreme ce plămădeam calul. Oare scăpasem ceva care să mă dea de gol pe când zugrăveam calul Unchiului? Acum trebuia să desenez un cal diferit de acela. De data asta, m-am gândit la cu totul alte lucruri şi, cum m-am „stăpânit", n-am mai fost eu însumi.

Dar cine sunt eu? Sunt oare cel care ascunde miracolele pe care le poartă în suflet, spre a urma stilul atelierului de pictură? Sunt oare cel care va desena, într-o bună zi, biruitor, calul pe care-l poartă în sine?

O clipă, am simţit cu teamă existenţa acelui miniaturist în chiar fiinţa mea. Parcă din mine mă contempla un alt suflet, şi m-am ruşinat de el.

Pricepând de îndată că nu voi putea sta acasă, m-am năpustit afară şi am păşit grăbit pe străzile întunecate. În *Cartea legendelor,* Şeyh Osman Baba scria că, pentru a scăpa de Diavolul din el, adevăratul derviş rătăcitor trebuie să colinde toată viaţa şi să nu poposească nicăieri prea mult, dar, după ce a colindat el însuşi, din oraş în oraş, vreme de şaizeci şi şapte de ani, a obosit să mai fugă de Diavol şi s-a

lăsat în voia lui. Aceasta este vârsta la care maeştrii miniaturişti se întâlnesc cu orbirea, cu întunericul lui Dumnezeu - vârsta la care ajung să aibă un stil, fără a dori nicidecum acest lucru, şi totodată vârsta la care scapă de toate semnele stilului.

M-am preumblat prin piața Beyazit, prin Târgul Vânzătorilor de Păsări, prin mica piață pustie din Târgul de Sclavi, în mirosul plăcut al dughenelor în care se prepară ciorbă şi *muhallebi*[1] , de parcă aş fi căutat ceva. Am trecut prin fața dughenelor cu uşi zăvorâte ale bărbierilor şi călcătorilor de haine, prin fața prăvăliei unui brutar bătrân, care m-a privit cu mirare în timp ce-şi număra banii, prin fața unei băcănii care mirosea îmbietor a murături şi a peşte sărat, şi, deoarece ochii mi se ațintеau doar asupra culorilor, am intrat în prăvălia unui negustor de plante şi condimente, care cântărea încă ceva înăuntru, şi am privit cu admirație, la lumina lămpii, de parcă m-aş fi uitat cu nesaț la nişte chipuri omeneşti, sacii cu cafea, cu ghimbir şi cu mastic, grămezile de anason, de chimion brun şi negru, de şofran, al căror miros ajungea de la tejghea până la mine. Erau clipe în care mi-aş fi dorit să gust din toate şi să le pictez pe o foaie goală de hârtie.

Am intrat în locul acela în care îmi potolisem foamea de două ori în ultima săptămână şi pe care-l numeam în sinea mea „Cârciuma întristaților" - de fapt, a sărăntocilor ar fi trebuit să spun. Pentru cei care ştiu acest lucru, uşa ei rămâne deschisă până la miezul nopții. Înăuntru erau câțiva amărâți de ocnaşi, îmbrăcați ca nişte hoți de cai, câțiva singuratici ai căror ochi lunecaseră din lumea aceasta şi o apucaseră spre alte paradisuri, aşa cum li se întâmplă, din pricina nefericirii şi a disperării, împătimiților de opiu, doi cerşetori care se căzneau să se poarte potrivit regulilor propriei bresle, precum şi un domn care stătea aşezat într-un colț, departe de toată această adunătură. L-am salutat

[1] Gen de budincă, preparată cu lapte, zahăr sau miere şi făină de orez.

curtenitor pe bucătarul din Alep. I-am cerut să-mi umple ochi farfuria cu sarmale de carne în foi de varză, să toarne iaurt peste ele şi, presărând din belşug boia de ardei iute deasupra, m-am aşezat lângă acel domn.

În fiecare noapte, asupra mea coboară o melancolie, o tristeţe. Fraţilor, fraţilor, ne otrăvim, putrezim, murim, ne mistuim trăind, ne cufundăm în mizerie până la gât! În unele nopţi, îl visez ieşind din puţ şi pornind pe urmele mele, dar l-am îngropat temeinic, am pus pământ din belşug peste el; nu se mai poate scula din mormânt.

Oare faptul că domnul acela care stătea cu nasul cufundat în strachina cu ciorbă şi despre care credeam că uitase de toată lumea deschidea poarta unei conversaţii să fi fost un semn de la Dumnezeu? Da, am zis, au tocat carnea tocmai atât cât trebuie, sarmalele sunt foarte gustoase! La întrebarea mea, a răspuns că tocmai isprăvise o şcoală coranică de douăzeci de aspri şi că era scrib în serviciul lui Arif Paşa. N-am întrebat de ce se afla, la ceasul acela din noapte, în cârciuma tâlharilor holtei şi nu în conacul Paşei, la moschee, ori la el acasă, în braţele neveste-sii. El m-a întrebat de unde veneam şi cine eram. Iar eu m-am gândit o clipă şi am zis:

— Mă numesc Behzad. Vin de la Herat, de la Tabriz. Am plămădit cele mai minunate picturi, cele mai nemaivăzute miracole. Sunt secole de când se tot spune, în fiecare atelier musulman de pictură din Persia, din Arabia: „Când te uiţi la ea, ai spune că e adevărată, asemeni picturii lui Behzad"!

Desigur că nu aceasta este problema fundamentală. Pictura mea nu întruchipează ceea ce vede ochiul, ci ceea ce vede mintea. Iar pictura, după cum ştiţi, este o sărbătoare a ochiului. Înlănţuiţi aceste două cugetări şi va ieşi la iveală lumea mea. Iată ce vreau să vă spun:

ELIF: Pictura înseamnă să însufleţeşti ceea ce vede mintea, spre sărbătoarea ochiului.

LAM: Ochiul se strecoară în pictură atât cât să vadă în lume şi să-i slujească minţii.

MIM: Prin urmare, frumusețea înseamnă redescoperirea de către ochi, în lume, a ceea ce mintea cunoaşte de la bun început.

Oare domnul nostru, care a isprăvit şcoala coranică de douăzeci de aspri, a priceput această judecată, venită din străfundurile sufletului meu, însufleţit de o neaşteptată inspiraţie? Nu. Pentru că, dacă e să stai trei ani la picioarele hogei care dă lecţii prin şcoli coranice de periferie pentru douăzeci de aspri pe zi - cu banii aceştia cumperi azi douăzeci de pâini! -, nu mai ştii cine este Behzad. Era limpede că Hogea Efendi de douăzeci de aspri nu ştia cine era Behzad. Bine, am să-i povestesc. Am zis:

— Am pictat orice, absolut orice. Pe Profetul nostru, care stătea în moschee, în faţa *mihrab*-ului[1] verde, cu cei patru califi ai săi; apoi, într-o altă carte, pe Trimisul Domnului, care a urcat, la vremea Călătoriei în Noapte, preţ de şapte caturi, până la Rai, călare pe calul său, Burak; pe Alexandru, aflat în drum spre China, care bătea toba din templul de pe ţărm, spre a înspăimânta fiara care învolbura marea cu furtuni; pe padişahul care îşi aţâţa mădularul şi trăgea cu ochiul la frumoasele din haremul său, în vreme ce acestea înotau goale puşcă în havuzul lui, în sunete de lăută; pe tânărul luptător care zicea: „Am să-mi înving maestrul, căci îi ştiu toate şiretlicurile", care a fost apoi înfrânt, cu un ultim şiretlic nedezvăluit, păstrat de maestrul său doar pentru sine, şi care şi-a mărturisit înfrângerea în faţa Padişahului; pe copiii Leyla şi Mecnun care, îngenuncheaţi într-o şcoală cu ziduri minunat decorate, se îndrăgosteau unul de altul, în vreme ce rosteau Preasfântul Coran; pe îndrăgostiţii care, de la cel mai sfios la cel mai fără de ruşine, nu se puteau privi cu nici un chip. Am pictat seraiuri care tocmai se ridicau, piatră cu piatră, oameni vinovaţi puşi la cazne, zborul vulturilor, tumbele iepurilor, tigri nemiloşi, chiparoşi şi

[1] Nişă practicată în zidul orientat către Mecca (tr. *kible,* ar. *qibla)* al unei moschei.

platani, coțofene - întotdeauna cocoțate în vârful copacilor -, am pictat moartea, am pictat poeți care se întreceau între ei, am pictat ospățuri menite să celebreze biruințe şi pe cei care, asemenea dumitale, nu văd altceva la o masă decât ciorba.

Scribul cel prudent nu se înspăimântase încă, ba chiar mă găsea hazliu şi zâmbea.

— Doar Hogea Efendi al dumitale te-a învățat, ştii asta, am continuat. În *Livada* lui Sa'di se află o poveste care mi-a plăcut foarte mult. În timpul unei vânători, regele Darius s-ar fi îndepărtat de gloată şi ar fi pornit la o plimbare pe dealuri. În acest răstimp, în fața lui şi-a făcut apariția un necunoscut cu țăcălie şi înfățişare primejdioasă. Regele a fost cuprins de îngrijorare şi, aşa cum stătea încălecat pe cal, a dat să pună imediat mâna pe arc, la care omul cu țăcălie l-a implorat: „Regele meu, opreşte-te, nu slobozi săgeata, cum de nu m-ai recunoscut? Nu sunt eu oare credinciosul rândaş al Măriei Tale - cel căruia i-ai încredințat sute de cai şi de mânji? Mă vezi ori nu mă vezi când te uiți la mine? Eu recunosc chipul fiecăruia dintre cei o sută de cai ai dumitale, cu firea şi culoarea sa. Prin urmare, cum se face că Măria Ta nu-i bagi în seamă nici măcar pe aceia dintre robii pe care îi ocârmuieşti şi cu care te vezi atât de des, aşa cum sunt eu?"

Când zugrăvesc această scenă, îi pictez pe caii aceia negri, murgi şi albi - atât de fericiți şi de tihniți -, la care rândaşul se uită cu afecțiune, într-o luncă de un verde ca rupt din Rai, presărată cu flori pestrițe, aşa încât până şi cel mai nătâng dintre cititori pricepe învățătura pe care trebuie să o desprindă din istorioara poetului Sa'di: frumusețea şi taina acestei lumi ies la iveală doar prin dragostea, prin grija, prin interesul şi duioşia care i se arată. Dacă vreți să viețuiți în Raiul în care viețuiesc fericite iepele şi armăsarii, fiți cu ochii în patru şi vedeți întocmai această lume, luând aminte la culorile, la amănuntele şi la ironiile ei.

Învățăcelul *muderris-ului* de douăzeci de aspri se distra, dar se şi speriase de mine. Ar fi vrut să azvârle lingura şi să fugă, dar nu l-am slăbit:

— Aşa i-a pictat Behzad, maestrul între maeştri, în acea miniatură pe rege, pe rândaşul lui, aşa a pictat şi caii, am zis. Sunt o sută de ani de când ceilalţi tot imită caii pe care i-a făurit el şi încă n-au izbutit să-i dovedească. Fiecare dintre caii pe care i-a desenat el din închipuire şi din propria inimă a ajuns, de-acum, un model. Sute de miniaturişti, între care mă număr şi eu, desenează caii aceia din amintire. Dumneata ai văzut vreodată o pictură care să înfăţişeze un cal?

— Am văzut - într-o carte încântătoare, pe care un mare hoge, învăţat între învăţaţi, i-a dat-o într-o zi răposatului meu hoge - imaginea unui cal înaripat.

Oare să-l bag cu capul în strachina cu ciorbă pe neisprăvitul ăsta care, laolaltă cu hogele lui cu tot, ia în serios *Făpturi ciudate,* sau să-l las să-mi povestească, întrecându-se cu laudele, despre singura imagine a unui cal pe care a văzut-o la viaţa lui - cine ştie cât de proastă mai era şi aia?! Am aflat o a treia cale şi, lăsând lingura jos, m-am năpustit afară din cârciumă.

Când am pătruns în lăcaşul de dervişi părăsit, după ce mersesem pe jos îndelung, în sufletul meu s-a aşternut un soi de tihnă. Am şters praful, am măturat împrejur şi am ascultat tăcerea, nemişcat. Apoi am scos oglinda din locul în care o pitisem, am sprijinit-o de suportul de carte, am luat în poală pictura care se desfăşura pe două pagini şi tăblia de lucru şi am încercat să-mi desenez în cărbune propriul chip, privindu-l în oglindă, din locul în care stăteam. Am lucrat cu răbdare, îndelung. Văzând, după multă vreme, că imaginea de pe hârtie tot nu semăna cu chipul meu din oglindă, inima mi-a fost cuprinsă de o asemenea tristeţe, încât mi s-au umezit ochii. Cum înfăptuiau oare acest lucru pictorii veneţieni, despre care îmi povestea mereu Unchiul, nemaicontenind cu laudele? M-am pus, preţ de o clipă, în locul unuia dintre ei şi m-am gândit că, dacă voi picta simţind acest lucru, voi reuşi poate să fac în aşa fel încât imaginea să-mi semene. Mai apoi, i-am potopit cu blesteme şi

pe maeştrii frânci, şi pe Unchiul şi, ştergând ceea ce făcusem până atunci, am reînceput să desenez, privindu-mă în oglindă.

La mult timp după aceea m-am pomenit, mai întâi colindând pe străzi, apoi zăbovind în cafeneaua asta vrednică de dispreț. Nici măcar nu-mi aminteam cum ajunsesem aici. În vreme ce intram, am fost cuprins de o asemenea ruşine pentru că mă amestecam cu miniaturiştii şi cu caligrafii aceştia de două parale, încât fruntea mi-a fost năpădită de sudoare.

Îmi dădeam seama - bine, iată, vedeam! - că mă urmăreau din priviri, că-şi dădeau coate, că arătau spre mine şi râdeau între ei. M-am aşezat, desigur, într-un ungher, cu gesturi care încercau să pară fireşti. Îi căutam, pe de altă parte, din ochi pe ceilalți maeştri miniaturişti, pe iubiții mei frați - cei alături de care ucenicisem cândva la Maestrul Osman. Sunt încredințat că şi ei au fost puşi să deseneze, în noaptea aceasta, câte un cal şi că neghiobii au luat întrecerea în serios şi s-au zbuciumat peste poate.

Domnul *meddah* nu-şi începuse încă povestea. Nici măcar pictura nu fusese atârnată pe perete. Iar lucrul acesta m-a silit să mă apropii binişor de mulțimea din cafenea.

Bine, am să vă spun adevărul: glumeam la fel ca toată lumea, spuneam istorii fără perdea, mă sărutam cu cei apropiați, făcând gesturi necuvenite, aruncam vorbe cu două înțelesuri, răutăcioase, imprecise, întrebam ce mai fac tinerele calfe, îi ironizam nemilos pe duşmanii noştri comuni la fel ca toată lumea şi, înfierbântându-mă bine, ajungeam până la înghionteli prieteneşti şi la sărutări pe gât.

Ştiind că, în vreme ce săvârşeam toate aceste lucruri, o latură a sufletului meu rămânea neiertător de tăcută, mă încerca o suferință greu de îndurat.

Cu toate acestea, în scurtă vreme am izbutit să-mi asemuiesc, prin jocuri de cuvinte, propriul mădular cu al celor pe seama cărora bârfisem mai înainte, cu condeiul, cu trestia, cu coloanele din cafenea, cu mai ştiu eu ce - cu

stâlpul de care se leagă parâmele, cu pisălogul de la piuliță, cu prazul, cu minaretul, cu fursecurile în formă de deget pudrate cu zahăr din belşug, cu bradul şi, în două rânduri, chiar cu întreaga lume -, după cum am izbutit să compar şi dosurile frumoşilor copilandri despre care vorbisem mai devreme cu portocalele, cu smochinele, cu cataiful, cu perna şi cu un muşuroi mititel de furnici. Or, în acelaşi răstimp, cel mai închipuit dintre miniaturiştii de-o seamă cu mine nu izbutise să-şi asemuiască mădularul decât cu catargul de la corabie şi cu prăjina hamalului, fiind, pe deasupra, foarte stângaci şi lipsit de încredere în sine. M-am referit plin de subînțeles şi, mai cu seamă, am rostit vorbe învăluite cu privire la „trestiile" bătrânilor maeştri, care nu se mai sculau de-acum, la buzele vişinii ale proaspeților ucenici, la maeştrii miniaturişti care (la fel ca mine) îşi doseau banii într-un loc anume („cel mai neruşinat loc", am zis), la faptul că în vinul pe care îl sorbeam nu fuseseră puse petale de trandafir, ci opiu, la ultimii maeştri din Tabriz şi din Şiraz, la faptul că la Alep cafeaua era confundată cu vinul, precum şi la caligrafii şi la frumoşii flăcăi de pe acolo.

Erau şi clipe în care credeam că, în cele din urmă, unul dintre cele două suflete care sălăşluiau în mine îl zdrobise şi îl lăsase în urmă pe celălalt, că, în cele din urmă, aveam să pot uita de latura aceea tăcută şi lipsită de dragoste ascunsă în străfundul meu. Îmi aminteam atunci de ceremoniile din zilele de sărbătoare ale copilăriei, pe care le împărtăşeam cu ceilalți, rămânând eu însumi. În ciuda tuturor glumelor, a sărutărilor şi îmbrățişărilor, în mine continua să stăruie însă o tăcere care-mi provoca suferință şi mă făcea să mă simt cu desăvârşire singur în mijlocul mulțimii.

Cine pusese în mine acel suflet - era un ginn, nu un suflet! - tăcut şi neiertător, care mă învinovățea neîncetat, care mă rupea de lume? Diavolul? Dar tăcerea din mine nu-şi afla tihna în necuviințele dorite de Diavol, ci dimpotrivă, în poveştile cele mai simple, care vorbesc sufletului.

Sub efectul vinului, am depănat două poveşti, în speranța

că-mi vor aduce pacea râvnită. Ucenicul unui caligraf - înalt, cu chipul palid, dar totodată trandafiriu - mă asculta cu mare luare-aminte, cu ochii verzi aţintiţi în ai mei.

Două poveşti despre orbire şi stil depănate
de miniaturist spre a-şi amăgi singurătatea

Elif

Pictarea imaginilor cu cai în vreme ce în faţa ochilor tăi se află chiar acei cai a fost, mai întâi, ideea marelui maestru Cemalettin din Kazvin, iar nu găselniţa maeştrilor frânci, aşa cum s-ar putea crede. După ce Hasan cel Lung, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Albe, a cucerit Kazvinul, bătrânul maestru Cemalettin nu s-a mărginit doar să se alăture, cu avânt, atelierului de pictură al suveranului învingător, ci i-a spus şi că dorea să plece cu el în campanie şi să-i ilustreze *Istoria* cu scenele de luptă pe care urma să le vadă cu propriii săi ochi. Aşa s-a întâmplat că acest mare maestru, care vreme de şaizeci şi doi de ani desenase imagini cu cai, călăreţi şi scene de luptă fără a fi văzut vreodată o luptă adevărată, a plecat pentru prima oară la război. Mai mult, atins de o salvă de tun trasă din rândurile vrăjmaşilor, a orbit şi şi-a pierdut ambele mâini de la încheietură, fără a mai apuca să vadă cum se încleştau, nestăpâniţi şi zgomotoşi, caii asudaţi. Bătrânul maestru care, asemeni tuturor marilor maeştri adevăraţi, aştepta de fapt orbirea ca pe o binefacere de la Dumnezeu, nu s-a socotit schilod pentru că rămăsese fără mâini, ci a spus că memoria miniaturistului nu adastă în mâini, aşa cum susţineau stăruitor unii, ci în mintea şi în inima lui, şi că abia acum, după ce orbise, vedea pictura şi peisajele de la începuturi, caii dintâi, adevăraţi şi fără de cusur pe care îi ceruse Dumnezeu să-i vadă. Spre a le putea împărtăşi aceste miracole tuturor celor împătimiţi de miniatură, şi-a găsit un ucenic caligraf înalt, cu chipul palid, dar totodată trandafiriu, cu ochii verzi, căruia-i istorisea şi pe

care-l punea să aştearnă în scris felul cum ar fi desenat el acei cai miraculoşi ce-i răsăreau înaintea ochilor, în întunericul lui Dumnezeu. Istoria desenării acestor trei sute trei cai - care purcedea întotdeauna de la piciorul stâng din față al calului şi pe care frumosul caligraf a cuprins-o, după moartea maestrului, în trei volume intitulate *Pictarea cailor, Curgerea cailor* şi *Dragostea cailor* - a fost foarte îndrăgită şi foarte căutată într-o vreme prin ținuturile stăpânite de Cei-cu-Oile-Albe; s-au ivit mai multe manuscrise noi şi imitații, a fost învățată pe dinafară de feluriți miniaturişti, de ucenicii şi învățăceii lor, a fost folosită ca îndreptar, dar, după ce statul Celor-cu-Oile-Albe al lui Hasan cel Lung a fost spulberat şi miniatura din Herat a biruit asupra întregii Țări Persane, a fost uitată. Desigur că în această evoluție a atârnat greu şi judecata - îndreptățită - pe care o formulase Kemalettin Riza din Herat în cartea sa numită *Caii orbului,* în care înfiera aspru cele trei cărți pomenite înainte şi afirma că trebuie arse: nici unul dintre caii despre care istoriseşte Cemalettin din Kazvin în cele trei cărți ale sale, spune el, nu poate fi calul lui Dumnezeu, căci aceşti cai nu sunt puri, de vreme ce bătrânul maestru i-a descris după ce a fost martor la o scenă de luptă adevărată, chiar dacă acest lucru s-a întâmplat o singură dată şi pentru scurtă vreme. Deoarece vistieria lui Hasan cel Lung, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Albe, a fost prădată şi adusă la Istanbul de către Sultanul Mehmed Cuceritorul, nu e de mirare că unele din aceste trei sute trei poveşti au apărut uneori prin alte cărți, la Istanbul, ba chiar că unii cai au fost pictați de parcă ar fi ilustrat poveştile depănate de ele.

Lam

La Herat şi la Şiraz, faptul că maestrul miniaturist orbea în ultima parte a vieții din pricina muncii nemăsurate nu numai că era văzut ca un semn al măreției maestrului, ci ridicat şi în slăvi, ca o dovadă a faptului că Dumnezeu îl

răsplătea pe miniaturist pentru strădania şi harul pe care le vădea. Din această pricină, îndoiala cu care erau priviți într-o vreme la Herat marii maeştri care, în ciuda vârstei înaintate, nu orbiseră încă, îi împingea pe foarte mulți dintre aceştia să caute orbirea la vremea bătrâneții. În răstimpul unei lungi perioade în care s-a vorbit mereu cu admirație despre unii dintre ei, despre felul în care îşi pricinuiseră singuri orbirea, despre cum o apucaseră pe calea legendarilor maeştri care aleseseră să-şi vatămă vederea spre a nu fi siliți să lucreze pentru alți şahi ori să-şi schimbe stilul, un singur miniaturist a deschis o nouă lume - în atelierul de pictură întemeiat, după cucerirea Taşkentului şi a Samarkandului, de Ebu-Said, unul dintre nepoții lui Timur, din spița lui Miran Şah - prin prețuirea sporită arătată față de orbire, iar nu prin imitarea acesteia. Bătrânul maestru Veli cel Negru, care l-a inspirat pe Ebu-Said, a spus că miniaturistul orb va vedea, de fapt, în întuneric caii lui Dumnezeu, că adevăratul har înseamnă ca miniaturistul care vede să poată privi lumea ca şi cum ar fi orb, şi a dovedit acest lucru, la şaizeci şi şapte de ani, desenând la repezeală calul care i-a venit în vârful condeiului, fără a privi deloc hârtia din fața sa, deşi ochii păreau să-i fi rămas ațintiți până la sfârşit asupra ei, şi fără a sta pe gânduri. La capătul acestei şedințe de pictură, în timpul căreia chiar Miran Şah le ceruse unor muzicieni surzi să cânte la lăută şi unor *meddah-i* muți să depene poveşti, din dorința de a-l ajuta pe legendarul maestru, miraculosul cal desenat de Veli vel Negru a fost comparat îndelung cu ceilalți cai şi s-a băgat de seamă că între ei nu era nici o deosebire. In această împrejurare, care-i strica tihna lui Miran Şah, legendarul maestru a spus că pictorul înzestrat va vedea întotdeauna caii aşa cum îi vede Dumnezeu, indiferent dacă va sta cu ochii deschişi sau închişi. Potrivit lui, între nevăzător şi văzător nu exista nici o diferență în privința rangului de mare maestru miniaturist: mâna desena mereu acelaşi cal, pentru că pe vremea aceea nu se pomenise de invenția frâncă numită stil. Caii marelui maestru Veli cel

Negru au fost imitați de toți miniaturiştii musulmani vreme de o sută zece ani, iar în ceea ce-l priveşte pe acesta, după ce Ebu-Said a fost înfrânt şi atelierul său de pictură s-a destrămat, a plecat de la Samarkand la Kazvin, iar la doi ani după aceea mai întâi a orbit, iar mai apoi a fost ucis de ostaşii tânărului Nizam Şah, pe motiv că voia să defăimeze, cu rea intenție, versetul din Preasfântul Coran potrivit căruia „orbul şi văzătorul nu sunt deopotrivă".

Poate că, spunând şi o a treia poveste, i-aş fi istorisit acelui ucenic caligraf cu ochi frumoşi despre felul cum se orbise singur marele maestru Behzad şi despre faptul că nu voise să plece niciodată din Herat, i-aş fi istorisit de ce nu mai pictase deloc atunci când fusese adus cu sila la Tabriz, ca şi despre faptul că stilul miniaturistului este chiar stilul atelierului de pictură din care face el parte, despre celelalte legende pe care le auzisem de la Maestrul Osman, dar mintea mi se concentrase acum asupra *meddah-ului.* De unde ştiam că în seara asta urma să spună povestea Diavolului?

— Cel care spune „eu" este primul Diavol, mi-a venit să zic. Diavol este şi cel care are un stil, Diavol este şi cel care desparte Răsăritul de Asfințit.

Am închis ochii şi l-am desenat pe hârtia grosolană a *meddah-ului* pe Diavol, aşa cum îl simțeam eu. În vreme ce desenam, *meddah-ul* şi ucenicul lui, ceilalți pictori, curioşii adunați în jurul nostru râdeau între ei şi mă tot ațâțau.

După dumneavoastră, am oare un stil, sau doar de la vin mi se trage?

47.Eu, Diavolul

Îmi plac mirosul de ardei roşu călit în ulei de măsline, ploile care cad pe marea neclintită la vremea zorilor, apariţia fugară a vreunei femei în cadrul unei ferestre deschise, tăcerile, puterea de a gândi şi răbdarea. Am încredere în mine şi, de cele mai multe ori, nu iau în seamă ceea ce se spune pe socoteala mea. Am venit însă în seara aceasta la cafenea pentru a-i preveni pe fraţii mei miniaturişti şi caligrafi cu privire la unele bârfe, minciuni şi vorbe de clacă.

Da, ştiu că sunteţi gata să credeţi tocmai pe dos, doar pentru că eu am spus asta. Dar sunteţi, totodată, destul de isteţi ca să pricepeţi că nu întotdeauna contrariul a ceea ce spun eu este adevărat şi, chiar dacă nu credeţi asta, sunteţi îndeajuns de bănuitori ca să fiţi interesaţi de ceea ce spun; ştiţi că numele meu, care apare în Preasfântul Coran de cincizeci şi două de ori, este unul dintre numele cel mai des pomenite.

Bine, să începem de la Cartea Domnului, de la Preasfântul Coran. Tot ceea ce se spune acolo despre mine este adevărat. Vreau să se ştie că, mărturisind acest lucru, am săvârşit un act de modestie. Pentru că mai există şi problema stilului. Defăimarea mea în Preasfântul Coran mi-a pricinuit întotdeauna suferinţă. Această suferinţă este însuşi felul meu de a vieţui. Nu stărui asupra acestui lucru.

Da, Dumnezeu l-a plămădit pe om în faţa noastră, a îngerilor. Apoi, ne-a cerut să ne plecăm la pământ în faţa lui. Da, aşa cum stă scris în sura „Al-'Araf', în vreme ce toţi îngerii se plecau la pământ, eu m-am împotrivit acestei porunci. Am arătat că Adam a fost plămădit din lut, în vreme ce eu am fost zămislit din foc, despre care ştiţi cu toţii că se

află cu mult deasupra lutului. Nu m-am plecat omului. Iar Dumnezeu a găsit că sunt „trufaş".

— Coboară din Rai! a zis El. Nu ai căderea de a pretinde că te afli deasupra celorlalți.

— Dă-mi voie să viețuiesc până la Sfârşitul Lumii, până la învierea morților, am zis.

Mi-a dat. Iar eu am spus că-i voi rătăci pe toți cei din neamul lui Adam - cel care era pricina pedepsei mele, căci nu mă plecasem lui la vremea cuvenită. El a spus că pe cei pe care-i voi rătăci eu îi va trimite El în Iad. Stăruim, după cum ştiți, amândoi, în săvârşirea acestor lucruri. Nu mai am foarte multe de adăugat în privința asta.

Unii susțin că Dumnezeu şi cu mine am făcut atunci un târg. Potrivit acestui fel de a judeca, eu L-aş ajuta pe Dumnezeu să-şi pună robii la încercare şi m-aş potrivi să le iau mințile; cei buni sunt hotărâți şi nu rătăcesc calea, pe când cei răi cad pradă cărnii, păcătuiesc şi, în felul ăsta, se prăvălesc în Iad. Ceea ce am făcut eu este foarte însemnat, pentru că, dacă toată lumea s-ar duce în Rai, nimeni n-ar mai putea fi băgat în sperieți, pentru că treburile lumii şi ale statului nu pot fi împlinite doar cu binele, pentru că răul este la fel de trebuincios ca binele, pentru că păcatul este la fel de necesar ca pioşenia. Suferința mea ascunsă este că, deşi rânduiala lui Dumnezeu a fost înfăptuită datorită mie şi cu voia lui Dumnezeu Preaînaltul (de ce mi-a dat oare răgazul de a trăi până la Sfârşitul Lumii?), eu sunt întotdeauna „rău" şi nu mi se recunoaşte niciodată ceea ce mi se cuvine. Cei ca misticul Hallac-i Mansur sau ca Ahmed Gazali - fratele vestitului Imam Gazali -, care au mers până la capăt cu această judecată pe socoteala mea, au împins lucrurile atât de departe, încât au scris şi au spus că, de fapt, păcatele pe care le-am săvârşit eu sunt dorite de Dumnezeu, după cum totul se petrece cu învoirea şi la dorința lui Dumnezeu, că nu există bine şi rău pentru că totul i se datorează Lui, ba chiar că şi eu sunt parte din Dumnezeu.

Unii dintre nebunii ăştia au fost, pe bună dreptate, arşi

odată cu cărțile lor şi ucişi. Desigur că binele şi răul există, că avem, cu toții, datoria de a trage o linie despărțitoare între acestea două! Eu - Domnul să mă aibă în pază! - nu sunt Dumnezeu, şi nici nu le-am vârât smintiților ăstora în cap asemenea năzbâtii; ei singuri se gândesc la ele.

Iar aceasta mă conduce la cea de-a doua nemulțumire a mea: nu eu sunt izvorul tuturor relelor şi păcatelor din lume! Foarte mulți oameni păcătuiesc din pricina propriei ambiții, a poftelor, a lipsei de voință, a ticăloşiei şi, majoritatea, din pricina propriei prostii, iar nu pentru că îi ațât eu, îi ispitesc sau le provoc temeri. Oricât de nechibzuite sunt strădaniile unor mistici învățați de a mă absolvi de toate relele, la fel de potrivnică Preasfântului Coran este şi credința că orice rău îşi are obârşia în mine. Nu eu sunt cel care îi ademenesc pe vânzătorii de legume şi fructe ce îşi păcălesc muşteriii şi le vând mere putrede, pe copiii care mint, pe linguşitori, pe bătrânii care îşi închipuie tot felul de lucruri neruşinate, pe flăcăii care îşi frământă de zor mădularul. Ba chiar pot spune că Dumnezeu Preaînaltul nu mă poate învinui de nici o mârşăvie care să ducă la pomenirea numelui meu pentru cele două fapte din urmă. Desigur că mă trudesc din răsputeri să îndemn la săvârşirea unor păcate grave, dar unii hogi ajung să scrie chiar că îi ademenesc pe cei ce cască cu gura deschisă, pe cei ce strănută, ba chiar pe cei care trag vânturi. Toate astea înseamnă că nu sunt defel înțeles!

Nici să nu te înțeleagă cineva, îmi puteți spune, căci în felul ăsta şi tu îi vei putea ispiti mai uşor! Asta e drept. Dar trebuie să vă amintesc că am şi eu mândria mea - de fapt, tocmai ea e pricina gâlcevii mele cu Dumnezeu. Oare de ce stăruie frații mei miniaturişti - aici de față - să mă deseneze cu chipul acoperit de negi, pocit, cu coarne şi cu coadă, ca pe o făptură menită să trezească spaimă, când ei ştiu foarte bine că pot lua cu uşurință nenumărate forme, căci s-a scris de multe ori despre asta, în zeci de mii de cărți în care le tai calea tuturor drept-credincioşilor, luând mai cu seamă înfățişarea unei femei frumoase, care-ți stârneşte simțurile?

Aşa am ajuns şi la adevăratul nostru subiect: pictura. O gloată care umplea străzile Istanbulului şi care era aţâţată de un predicator al cărui nume n-am să-l pomenesc aici, ca să nu vă supăr, spunea că rostirea chemării la rugăciune prin intonarea unei melodii, întrunirea credincioşilor în lăcaşuri de dervişi, slăvirea numelui lui Dumnezeu de către oameni strâns îmbrăţişaţi, extazul dobândit în sunetul instrumentelor muzicale şi băutul cafelei ar fi împotriva cuvântului lui Dumnezeu. Am auzit că unii dintre miniaturiştii aflaţi printre noi, speriaţi de acest predicator şi de norodul care-l însoţea, ar fi cugetat că pictura după metodele folosite de maeştrii franci mi s-ar datora tot mie. Vreme de sute de ani s-a clevetit pe seama mea. Nici una dintre cleveteli n-a fost însă atât de departe de adevăr!

Să ne întoarcem la începuturi. Toată lumea uită de ele, încăpăţânându-se să creadă că eu aş fi împins-o pe Eva să muşte din fructul oprit. Nu, începutul nu priveşte nici faptul că Dumnezeu m-a socotit trufaş. La începutul întregii poveşti se află clipa când El ni l-a arătat - mie şi celorlalţi îngeri - pe om şi ne-a cerut să ne plecăm dinaintea lui, faptul că, în vreme ce ceilalţi îngeri i s-au închinat, eu, însufleţit de o hotărâre foarte întemeiată,

NU M-AM PLECAT ÎN FAŢA OMULUI!

Din punctul vostru de vedere, este oare nimerit să spui:

PLEACĂ-TE ÎN FAŢA OMULUI!

care a fost plămădit din lut - o materie de două parale după ce eu am fost plămădit din foc? Spuneţi, fraţilor, bizuindu-vă pe cugetul vostru! Bine, ştiu, vă gândiţi că nimic nu va rămâne aici, între noi, că El va auzi totul şi că, într-o bună zi, vă va cere socoteală; aşadar, vă temeţi. Nu întreb atunci de ce v-a dat El cuget; spun că aveţi dreptate să vă temeţi şi uit de întrebarea mea, precum şi de amănuntul cu focul şi cu lutul. Dar rămâne un lucru pe care nu-l voi uita niciodată şi de care, da, îmi voi aminti mereu cu trufie:

EU NU M-AM PLECAT ÎN FAŢA OMULUI!

Maeştrii franci însă tocmai asta fac acum. Nu se

mulțumesc doar să picteze şi să înfățişeze culoarea ochilor, alcătuirea pielii, arcuirea neasemuită a buzelor domnilor, popilor, negustorilor bogați, ba chiar a femeilor - mergând până la umbra plăcută dintre sânii acestora -, cutele de pe frunte, inelele de pe degete, ba chiar şi dezgustătoarele fire de păr care li se ițesc din urechi, să picteze şi să înfățişeze aşadar totul aşa cum este, dar îi mai şi aşază exact în mijlocul picturilor lor, de parcă omul ar fi o făptură căreia să i te pleci, agățând aceste picturi pe perete, ca pe nişte idoli la care ar trebui să te închini. Oare omul este o făptură atât de însemnată încât să fie înfățişată în amănunt, chiar şi cu umbra sa? Oare pictând casele de pe stradă ca şi cum s-ar micşora treptat, aşa cum le vede, în chip înşelător, ochiul omului, nu se cheamă că în buricul lumii este aşezat omul, şi nu Dumnezeu? Lucrurile astea le ştie cel mai bine Dumnezeu Preaînaltul, care este atotputernic. Încă mai cred că ați înțeles ce nesăbuință este să afirmi că eu le-am dat ideea acestor picturi - eu, care n-am consimțit să mă plec în fața omului, care am îndurat nenumărate suferințe şi singurătatea din această pricină, care am coborât astfel în ochii lui Dumnezeu, eu, care am îndurat atâtea vorbe de ocară! Mai chibzuit decât asta pare până şi să crezi că din pricina mea obişnuiesc copiii să-şi frământe mădularul, că eu sunt cel care îi îndeamnă pe toți să tragă vânturi, aşa cum scriu unii *molia*[1] şi cum zic unii predicatori.

Vreau să vă mai spun un ultim lucru pe această temă; cuvintele mele nu-i privesc însă pe oameni, care sunt mereu întinați din pricina ambițiilor de preamărire, a poftelor trupeşti şi a lăcomiei de bani, precum şi a patimilor lor nesăbuite! Doar Dumnezeu Preaînaltul mă poate înțelege, cu mintea Lui fără de fruntarii: nu i-ai învățat Tu oare să fie trufaşi, punându-i pe îngeri să li se plece? Acum fac şi

[1] Titlu onorific acordat, mai ales în Iran, personalităților religioase şi, în mod deosebit, „doctorilor" şiiți ai Legii. În Imperiul Otoman, termenul amintit putea desemna un judecător-superior sau un „doctor în legea canonică musulmană.

singuri ceea ce au învățat de la îngerii Tăi: se închină unul la altul şi se aşază pe ei înşişi în miezul lumii. Toți, până şi cei mai credincioşi dintre robii Tăi, doresc să fie pictați în stilul maeştrilor frânci. Ca urmare a acestei încântări de sine, toți Te vor uita curând; ştiu asta aşa cum mă ştiu pe mine însumi. Pe deasupra, vor arunca întreaga vină a faptului de a Te fi uitat asupra mea!

Cum aş putea să vă spun că nu mă sinchisesc de asemenea lucruri, aşa cum s-ar crede? Dovedindu-vă, desigur, că sunt sute de ani de când supraviețuiesc bine-mulțumesc, în ciuda nemiloaselor puneri la zidul infamiei, ocări, sudalme şi blesteme. Dacă duşmanii mei cei mânioşi şi necumpăniți - indiferent cine-ar fi ei -, care mă suduie mereu, şi-ar aminti că însuşi Dumnezeu a fost acela care mi-a dat învoirea de a viețui până la Sfârşitul Lumii, ne-ar mai uşura lucrarea tuturor. Dar viața cu care au fost ei dăruiți de Dumnezeu abia dacă trece de şaizeci-şaptezeci de ani. Ştiu că, dacă le spun eu „încercați barem să v-o prelungiți, bând cafea", unii dintre ei nu vor mai bea cafea niciodată, zicându-şi: „Aoleu, dacă spune Dracul asta, ia să fac eu taman pe dos!", sau se vor munci să stea în cap şi să-şi toarne cafeaua în fund.

Nu râdeți! Nu miezul, ci forma gândurilor este importantă. Nu ceea ce pictează miniaturistul, ci stilul lui! Dar nici aceste lucruri nu trebuie să fie deloc limpezi. V-aş fi istorisit, în încheiere, o poveste de dragoste, dar pare-se că s-a făcut târziu. Maestrul *meddah* care m-a pus să vorbesc în această seară a promis că nu mâine, ci poimâine - miercuri noaptea - , când va atârna pe perete imaginea unei femei, vă va depăna el, cu vocea lui plăcută, această poveste.

48.Eu, Şeküre

L-am visat pe tata - îmi spunea ceva ce n-am izbutit să desluşesc; era înspăimântător şi m-am trezit. Şevket şi Orhan se strânseseră tare în mine, de-o parte şi de alta, şi transpirasem din pricina căldurii trupurilor lor. Şevket îşi aşezase mâna pe pântecul meu. Orhan îşi pusese capul transpirat pe pieptul meu. Cu toate acestea, am izbutit să ies din aşternut şi din cameră fără să-i trezesc.

Am traversat holul şi am deschis, în linişte, uşa odăii în care se afla Negru. Nu l-am văzut la lumina sfeşnicului pe care-l ţineam în mână, dar i-am zărit aşternutul care zăcea ca un trup fără viaţă, învelit în giulgiu, în mijlocul camerei întunecate şi reci. Părea că lumina sfeşnicului nu putea ajunge cu nici un chip până la el.

De îndată ce mi-am apropiat mai mult mâna de aşternut, lumina portocalie a lumânării a căzut pe chipul ostenit, nebărbierit şi pe umerii goi ai lui Negru. M-am tras mai aproape. La fel ca Orhan, dormea încovrigat ca un păduche de lemn şi avea întipărită pe faţă o expresie de fată cufundată în somn.

„Acesta e bărbatul meu", mi-am zis. Era atât de departe şi îmi părea atât de străin, încât sufletul mi-a fost cuprins de remuşcare. Dacă aş fi avut în mână un hanger, l-aş fi ucis. Nu pentru că doream într-adevăr să fac asta, ci pentru că mă întrebam, aşa cum facem cu toţii când suntem copii, cum ar fi fost dacă aş fi făcut-o. Nu credeam nici că trăise ani de zile cu gândul la mine, nici în expresia de copil nevinovat de pe chipul lui.

L-am trezit împungându-l în umăr cu muchia piciorului gol. Când m-a văzut, s-a arătat mai degrabă speriat - chiar

dacă numai pentru o clipă, aşa cum doream eu - decât fermecat şi cuprins de emoţie. I-am spus, înainte de a se deştepta bine:

— L-am visat pe tata. Mi-a spus ceva peste măsură de înfricoşător: tu l-ai omorât...

— Nu eram oare împreună când a fost omorât tatăl tău?

— Asta ştiu şi eu, am zis. Dar tu ştiai că tata va fi singur acasă.

— Nu ştiam. Tu i-ai trimis pe copii cu Hayriye. Mai ştiau Hayriye, poate şi Ester. Tu ştii mai bine decât mine cine altcineva ştia.

— O voce dinlăuntrul meu dă să-mi dezvăluie parcă uneori de ce a luat-o totul pe o pantă aşa de rea - să-mi spună taina acestei nefericiri. Ba chiar deschid gura, pentru ca vocea aceea să se audă, dar, la fel ca în vis, din gâtlej nu-mi iese nici un sunet. Nici tu nu mai eşti acel Negru bun şi neprihănit pe care l-am cunoscut în copilărie.

— Şi tatăl tău, şi tu l-aţi izgonit pe acel Negru neprihănit.

— Dacă te-ai însurat cu mine ca să te răzbuni pe tata, te-ai răzbunat deja! Dar poate asta e şi pricina pentru care copiii nu te iubesc deloc.

— Ştiu, a zis, dar fără tristeţe. Înainte de culcare, tu erai jos, când i-am auzit zicând, ca să aud eu: „Negru, Negru, pupă-mă în fund!"

— Ar fi trebuit să-i baţi, am zis mai întâi, dorind cu adevărat să-i fi bătut. Dacă ridici mâna asupra lor, te omor! i-am zis însă după aceea, îngrijorată.

— Vâră-te aici, în aşternut, a zis el. O să îngheţi.

— Poate că n-am să mă vâr niciodată în aşternutul tău. Pe de altă parte, poate, amândoi am săvârşit o greşeală, căsătorindu-ne. Se zice că nici cununia noastră n-ar fi pe potriva legii. Înainte de a adormi, azi-noapte, am auzit zgomotul paşilor lui Hasan. Nu uita că i-am auzit ani de zile zgomotul paşilor, pe vremea când locuiam cu răposatul meu bărbat. Copiii îl iubesc. Este însă nemilos. Are o sabie roşie, păzeşte-te de ea!

În ochii lui Negru am văzut o expresie atât de ostenită Şi de aspră, încât am priceput că nu-l puteam înspăimânta.

— Dintre noi doi, tu eşti şi cel mai fericit, şi cel mai trist, am zis. Eu mă încăpățânez să nu fiu nefericită, să-mi apăr copiii, în vreme ce tu te încăpățânezi să te încredințezi pe tine însuți. Şi asta nu pentru că mă iubeşti pe mine.

Mi-a vorbit îndelung despre cât de mult mă iubea, despre faptul că se gândise mereu la mine, prin caravanseraiuri pustii, prin munți golaşi, în nopți potopite de ninsoare. Dacă nu mi-ar fi destăinuit aceste lucruri, i-aş fi trezit pe copii şi m-aş fi întors în casa fostului meu bărbat. Am spus deodată, pentru că aşa îmi venise:

— Uneori mi se pare că fostul meu bărbat se poate întoarce în orice clipă. Nu mă tem să stau cu tine în aceeaşi cameră, la miez de noapte, ca să nu dea copiii peste noi, dar mă tem că, de îndată ce ne vom îmbrățişa, o să înceapă el să bată la uşa aia.

De afară, chiar din apropierea porții de la curte, s-au auzit miorlăielile pisicilor, într-o luptă pe viață şi pe moarte. A urmat apoi o lungă tăcere. Am crezut o clipă că o să încep să plâng în hohote. Nu puteam nici să pun sfeşnicul, pe care continuam să-l țin în mână, pe măsuța joasă, nici să mă duc înapoi în cameră, la copii. Mi-am spus în sinea mea că n-aveam să ies din încăperea aia până ce nu aveam să fiu pe deplin convinsă că nu era amestecat în moartea tatei.

— Te uiți la noi de sus, i-am zis lui Negru. După ce te-ai însurat cu mine, ai devenit trufaş. De fapt, ți-era milă de noi pentru că bărbatul meu nu s-a mai întors acasă, iar acum ți-e milă pentru că a fost ucis tata.

— Şeküre Hanâm, a zis el, prevăzător, şi mi-a plăcut faptul că începuse prin a grăi astfel. Ştii şi dumneata că toate astea nu sunt adevărate. Aş face orice pentru dumneata.

— Atunci scoală-te din aşternut şi aşteaptă şi tu ca mine, în picioare.

De ce am spus că aşteptam ceva?

— Nu pot, a zis, arătând ruşinat către plapumă şi către

cămaşa de noapte de pe el.

Avea dreptate. Dar, cu toate astea, faptul că nu mă asculta m-a înfuriat.

— Înainte de uciderea tatei, veneai aici în casă peste măsură de spăşit. Acum însă parcă nici tu nu crezi în ceea ce spui şi doreşti ca noi, la rândul nostru, să ştim că nu crezi, chiar atunci când îmi spui „Şeküre Hanâm".

Tremuram, dar nu de mânie, ci din pricina frigului care îmi învăluia picioarele, spatele şi gâtul ca o mantie de gheață.

— Culcă-te cu mine şi fii nevasta mea, a zis.

— Cum or să-l dibuiască pe ticălosul care l-a ucis pe tata? am întrebat. Dacă aflarea lui va dura peste măsură, nu e drept să locuiesc în casa asta, cu tine.

— Mulțumită lui Ester şi ție, Maestrul Osman şi-a îndreptat toată atenția asupra cailor.

— Maestrul Osman era duşmanul de moarte al tatei. Acum, bietul tata vede de acolo, de sus, că este nevoie tocmai de el pentru a-l afla pe ucigaşul lui, şi suferă.

A țâşnit pe neaşteptate din aşternut şi s-a năpustit asupra mea. Nici măcar nu m-am putut clinti din loc. Dar, împotriva a ceea ce credeam, a stins lumânarea din sfeşnicul pe care-l țineam în mână şi s-a oprit. Un întuneric dens a învăluit totul.

— Tatăl tău nu ne mai poate vedea acum, a zis în şoaptă. Suntem singuri. Spune-mi, Şeküre: m-ai făcut să simt, de îndată ce m-am întors aici, după doisprezece ani, că m-ai putea iubi, că în sufletul tău s-ar putea găsi un loc şi pentru mine. Apoi ne-am căsătorit. De când ne-am căsătorit însă, te fereşti să mă dezmierzi.

— M-am măritat cu tine de nevoie, am şoptit. Simțeam pe întuneric cum vorbele mele se înfigeau ca nişte piroane, cum zicea Fuzuli, în trupul lui, aflat în fața mea.

— Dacă ar fi fost să te iubesc, te-aş fi iubit în copilărie, am şoptit din nou.

— Spune-mi, frumoasa mea din întuneric, a zis el. I-ai urmărit şi îi cunoşti pe toți miniaturiştii aceia care se

perindau prin casa voastră. Care dintre ei este, după tine, ucigaşul?

Mi-a plăcut că putea încă să fie bine dispus. Era, la urma urmei, bărbatul meu.

— Mi-e frig.

Nu-mi amintesc dacă am spus asta sau ba. Am început să ne sărutăm. În întuneric, totul era foarte plăcut: faptul că-l îmbrăţişam în vreme ce nu conteneam să ţin sfeşnicul în mână, faptul că îi simţeam în gură limba catifelată, lacrimile, părul, cămaşa mea de noapte, faptul că tremuram, ba chiar trupul lui. Era la fel de plăcut să-mi sprijin, în aerul rece, nasul de obrazul lui cald, dar Şeküre cea temătoare rămânea stăpână pe sine şi, în vreme ce se săruta cu Negru, nu izbutea să uite de ea însăşi, după cum se gândea şi la sfeşnicul pe care-l ţinea în mână, la tatăl ei, care o urmărea, la fostul ei bărbat, la copiii cufundaţi în somn, ghemuiţi în aşternut.

— E cineva în casă! am urlat.

L-am împins cât colo pe Negru şi am ieşit în hol.

49.Mă numesc Negru

Am ieşit neauzit din casă, în întunericul dimineții, fără să mă vadă nimeni, ca un oaspete vinovat, şi am umblat vreme îndelungată pe străzile năpădite de noroi. Ajuns la Beyazit, mi-am făcut abluțiunea în curte, am intrat în moschee şi mi-am împlinit rugăciunea. Înăuntru nu erau decât un bătrân care izbutea să-şi continue somnul în vreme ce-şi făcea rugăciunea, cu o iscusință dobândită de-a lungul a patruzeci de ani, şi Imam Efendi. Printre visele noastre împresurate de somn şi amintirile nefericite, simțim uneori cum Dumnezeu îşi îndreaptă o clipă atenția şi asupra noastră, motiv pentru care îi cerem ceva, însuflețiți de speranță, asemenea celui care izbuteşte să strecoare, plin de nădejde, o jalbă în mâna Padişahului: l-am implorat pe Dumnezeu să-mi dea o familie fericită, iubitoare.

Când am ajuns acasă, am simțit că în răstimp de o săptămână Maestrul Osman îi luase treptat, în mintea mea, locul răposatului Unchi. Era mai altfel, mai distant față de mine, dar credința sa în miniatură era mai profundă. Marele Maestru aducea mai degrabă cu un derviş bătrân şi paşnic decât cu o persoană care stârnise, ani de-a rândul, teamă, admirație şi dragoste printre miniaturişti.

În vreme ce mergeam de la casa Maestrului către Serai - el, uşor gârbovit pe calul lui, eu, uşor încovoiat pe lângă cal, pe jos - trebuie să fi semănat cu bătrânul derviş şi învățăcelul lui din picturile ieftine care împodobeau vechile cărți de basme.

La Serai i-am găsit pe Mai-marele grădinarilor şi pe oamenii lui mai plini de elan şi mai pregătiți de a purcede la

treabă decât noi. Încredințat că, în cursul dimineții, aveam să ne uităm la imaginile de cai desenate de cei trei maeştri miniaturişti şi să decidem care dintre ei era blestematul ucigaş, Padişahul Nostru poruncise ca acesta să fie supus la cazne fără a mai fi măcar luat la întrebări. Din această pricină am fost conduşi în căsuța aceea ridicată în pripă, care se afla într-o latură mai retrasă a Grădinii Imperiale, preferată pentru a-i iscodi pe vinovați şi a-i supune la cazne, precum şi pentru condamnările la moarte ce se săvârşeau în mare taină, iar nu fața cişmelei călăului, ca să vadă toată lumea şi să ia aminte.

Un tânăr delicat şi cuviincios - până într-atât încât să nu poată fi socotit ca făcând parte dintre oamenii Mai-marelui grădinarilor - a pus, cu gesturi sigure, trei foi de hârtie pe un suport de carte.

Când Maestrul Osman şi-a scos lupa, inima mea s-a pornit să bată mai repede. Şi-a plimbat foarte încet, ca un vultur care pluteşte cu grație deasupra pământului, lupa şi ochii - aflați mereu la aceeaşi distanță - peste cele trei fermecătoare imagini de cal. Şi-a încetinit o clipă gesturile şi şi-a îndreptat atenția către boturile cailor, asemenea unui vultur care zăreşte o gazelă bună de vânat, dar a rămas netulburat.

— Nu e, a zis apoi liniştit.

— Ce nu e? a întrebat Mai-marele grădinarilor.

În ceea ce mă priveşte, credeam că Marele Maestru avea să pornească la treabă fără să se grăbească şi că avea să cerceteze fiecare amănunt din alcătuirea cailor, de la coamă la copită.

— Blestematul de miniaturist n-a lăsat nici o urmă! a zis Maestrul Osman. Este cu neputință să-ți dai seama, după aceste imagini, care dintre ei a făcut calul acela murg.

Am luat lupa pe care o lăsase el din mână şi m-am uitat la nările cailor: maestrul avea dreptate. La nici unul dintre cei trei cai nu se regăsea ceva asemănător cu ciudata nară a calului murg care fusese desenat pentru cartea pregătită de

Unchiul.

Tocmai atunci am început să mă gândesc stăruitor la schingiuitorii care aşteptau afară cu o unealtă pe care nu izbuteam să pricep cum anume aveau s-o folosească. În vreme ce încercam să-i zăresc prin crăpătura uşii deschise, am băgat de seamă că unul dintre ei făcuse cale întoarsă şi fugea de parcă l-ar fi stăpânit un ginn, pentru a se răsuci apoi şi a se piti în dosul unui copac.

În clipa aceea a intrat în încăpere, ca o lumină care făcea să strălucească dimineața plumburie, Preasfântul Nostru Padişah, Temelia Lumii.

Maestrul Osman i-a dezvăluit pe dată că nu izbutise să desluşească nimic din cele trei imagini de cai. Cu toate acestea însă, n-a putut să nu-i atragă atenția Padişahului Nostru asupra felului în care se ridica pe picioarele dinapoi unul dintre caii din acele fermecătoare imagini, asupra fineței din poziția grațioasă a altuia, asupra măreției şi mândriei celui de-al treilea, care se observau doar în cărțile foarte vechi. În acelaşi timp, a încercat să ghicească, pe rând, care era miniaturistul care făurise fiecare imagine de cal, iar pajul care trecuse în timpul nopții pe la fiecare dintre ei i-a întărit spusele.

— Nu vă miraţi, Stăpâne, că-mi cunosc miniaturiştii ca pe propriul buzunar, a zis Maestrul. Eu stau însă şi mă mir cum de s-a putut ivi, la miniaturiştii mei, pe care-i cunosc ca pe propriul buzunar, vreo trăsătură de condei care să-mi fie cu totul străină. Spun asta pentru că niciunul dintre cusururile unui maestru miniaturist nu este lipsit de temei.

— Adică? a zis Padişahul Nostru.

— Preafericitule Padişah, Preasfânt Refugiu al Lumii, în ceea ce mă priveşte, semnătura tainică pe care am băgat-o de seamă la botul acelui cal murg este lipsită de înțeles, iar rădăcinile sale coboară până la maeştrii din vechime, la alte imagini, alte meşteşuguri, alte stiluri, poate şi la alți cai; nu este vorba de cusurul unui miniaturist smintit. Dacă o să răsfoim fermecătoarele pagini ale cărților vechi de sute de ani

care se păstrează în Vistieria Voastră din Serai, în pivnițe ferecate cu lacăte peste lacăte, în cufere de fier, în dulapuri, vom vedea poate că lucrul acela pe care îl privim astăzi ca pe o greşeală era un meşteşug anume şi îl vom putea lega de condeiul unuia dintre cei trei miniaturişti.

— Vrei să intri în Vistieria Dinăuntru? a întrebat Sultanul cu mirare.

— Da, a zis Maestrul.

Era o dorință la fel de cutezătoare ca şi aceea de a pătrunde în Harem. În aceeaşi clipă, am mai priceput ceva: clădirile Haremului şi ale Vistieriei fuseseră aşezate în cele mai frumoase unghere ale Curții Raiului Dinăuntru, aflate în Seraiul Padişahului Nostru, întocmai cum fuseseră durate în ungherele cele mai gingaşe ale sufletului Padişahului Nostru.

Tocmai mă trudeam să desluşesc, după chipul Său fermecător, pe care îl puteam acum privi cu îndrăzneală, ce avea să se mai întâmple, când El a plecat pe negândite. Oare se supărase, ori se simțise insultat? Urma să fim pedepsiți cu toții, toți miniaturiştii, din pricina semeției Maestrului nostru?

În vreme ce mă uitam la cei trei cai, mi-am închipuit cum aveam să fiu ucis fără s-o mai pot vedea vreodată pe Şeküre, înainte de a mă fi putut culca cu ea. În ciuda frumuseții lor, aceşti cai minunați îmi păreau iviți acum dintr-o lume foarte îndepărtată. În tăcerea aceea înspăimântătoare, în mintea mea s-a înstăpânit ideea că a fi miniaturist înseamnă a ajunge robul frumuseții lui Dumnezeu şi a pieri pentru ea, tot aşa cum a fi îngăduit în Palatul Dinăuntru, în inima Seraiului încă din copilărie, a creşte şi a trăi aici însemna să devii robul Padişahului Nostru şi să poți pieri pentru acest țel.

Cu mult mai târziu, când oamenii Mai-marelui vistiernicilor ne-au purtat în susul drumului, către Poarta Mijlocie, în mine mai stăruia încă acea moarte; tăcerea morții. Dar, când am intrat pe Poarta Păcii, unde îşi pierduseră viața atâtea paşale osândite la moarte, paznicii

porții nu au dat nici un semn că ne-ar fi zărit. Nici Piața Divanului, nici turnul, nici păunii care-mi luaseră ochii ieri, de parcă acolo s-ar fi aflat Raiul însuşi, nu m-au mai mişcat deloc. Pricepusem că eram duşi şi mai departe, în Palatul Dinăuntru, unde bătea inima lumii tainice a Padişahului Nostru.

Aşa am ajuns să trecem de porțile pe care nici măcar marii-viziri nu pătrundeau fără învoire. Nu-mi ridicam privirile din pământ, ca un copil intrat într-un basm, ca să nu dau cu ochii de minunile şi ființele care urmau să-mi iasă înainte. Nu m-am putut uita nici măcar spre Sala Jalbelor. Cu toate acestea, cum la un moment dat ochii mi-au alunecat într-o parte, privirile mi s-au oprit asupra unui platan obişnuit, care nu se deosebea cu nimic de alți platani, şi asupra unui bărbat mare de stat, îmbrăcat într-un caftan din atlas, de un albastru strălucitor. Am trecut printre coloanele înalte. Ne-am oprit în fața unei uşi grele, mai mari şi mai semețe decât celelalte, cu motive decorative viu colorate. În pragul ei se aflau agale înveşmântate în caftane strălucitoare, iar una dintre ele stătea aplecată deasupra lacătului.

Mai-marele vistiernicilor ne-a spus, privindu-ne în ochi:

— Ce binecuvântare pe voi că Preasfântul Nostru Padişah v-a dat învoire să pătrundeți în Vistieria Dinăuntru! Veți vedea cărți pe care nu le-a mai văzut nimeni, veți admira pagini aurite şi picturi nemaivăzute, veți adulmeca, asemenea vânătorilor. Padişahul Meu mi-a poruncit, de asemenea, să vă amintesc că i-a dat Maestrului Osman un răgaz de trei zile, că Maestrul tocmai a sfârşit-o pe prima dintre ele, că va trebui să desluşească, în următoarele două zile, adică până joi la prânz, şi să-i dezvăluie cine este blestematul acela de miniaturist, iar dacă nu-i va putea spune, nu va scăpa din această împrejurare fără a fi supus la cazne de Mai-marele grădinarilor.

Mai întâi au desfăcut învelitoarea în care se afla lacătul pentru a feri sigiliul, aşa încât în gaura cheii să nu poată

intra vreo altă cheie. Prepusul Vistieriei şi două agale au decis că sigiliul se afla la locul lui şi au făcut un semn din cap. Apoi, sigiliul a fost rupt, în tăcerea încordată care domnea printre noi, lacătul s-a deschis cu zgomot de îndată ce cheia a fost vârâtă în broască, iar chipul Maestrului Osman a dobândit, preţ de o clipă, o culoare cenuşie. De cum s-a deschis unicul canat al uşii de lemn bogat decorate, grele, pe suprafaţa acesteia a căzut un soi de lumină neagră, rămasă parcă înăuntru din vremuri străvechi.

— Padişahul Meu n-a poruncit degeaba să vină agalele scribilor şi secretarii care ţin catastifele cu socoteala lucrurilor, a zis Mai-marele vistiernicilor. Bibliotecarul a răposat şi nu mai are cine să se ocupe de cărţi în locul lui. Din pricina aceasta, Padişahul Meu a poruncit să nu intre cu voi decât Cezmi Aga.

Acesta era un pitic care părea să aibă pe puţin şaptezeci de ani şi ai cărui ochi străluceau cu putere. Boneta pe care o purta pe cap - asemănătoare unei corăbii cu pânze - era chiar mai ciudată decât persoana lui.

— Cezmi Aga ţine minte tot ce se află înăuntru, de parcă Vistieria ar fi însăşi casa lui. El ştie mai bine decât oricine unde se află cărţile şi fiecare lucru în parte.

Bătrânul pitic nu s-a făli t cu ştiinţa lui. Măsura din priviri un mangal cu picioare de argint, un ţucal a cărui toartă era împodobită cu plăcuţe de sidef, opaiţul şi sfeşnicele pe care le purtau pajii Odăii Vistieriei.

Mai-marele vistiernicilor ne-a spus că uşa avea să fie iar încuiată în urma noastră şi pecetluită cu sigiliul Sultanului Selim cel Crunt, vechi de şaptezeci de ani, că, după rugăciunea de seară, sigiliul avea să fie rupt încă o dată şi desfăcut în prezenţa grupului de agale acolo de faţă, care urmau să depună şi mărturie, că trebuia să fim cu băgare de seamă ca nu care cumva să ni se strecoare ceva, „din greşeală", prin veşminte, prin haine, prin buzunare, prin chimire, deoarece la ieşire aveam să fim cercetaţi până la izmene.

Am pătruns în încăpere, trecând printre agalele înşirate la rând. Era frig ca-n peşteră. De îndată ce s-a închis uşa, totul s-a cufundat o clipă în întuneric şi am simțit cum mirosul de mucegai, de praf şi de umezeală îmi pătrundea până în străfundul nasului.

Ochii mi s-au obişnuit cu lumina ciudată care învăluia acest loc, strecurându-se printre balustradele scărilor ce urcau spre catul suspendat, de-a lungul zăbrelelor groase de la ferestrele de sus şi al zidurilor înalte, precum şi printre apărătoarele platformelor de promenadă din lemn ce dădeau ocol celui de-al doilea cat. Din pricina culorii catifelelor, a covoarelor şi a chilimurilor, această încăpere părea cu totul roşie. Am văzut astfel, cuprins de un simțământ de venerație, urmările tuturor campaniilor purtate pentru adunarea acestei avuții, a acestor odoare, ale luptelor încrâncenate duse pentru dobândirea lor, ale şuvoaielor de sânge care curseseră în valuri, ale oraşelor şi vistieriilor prădate.

— V-ați înspăimântat? a întrebat bătrânul pitic, dând glas sentimentului care-mi stăpânea inima. Toți se înspăimântă când intră aici prima oară. Noaptea, sufletele tuturor acestor lucruri vorbesc în şoaptă.

Ceea ce-ți trezea spaima era tăcerea care învăluia puzderia nemaivăzută de obiecte. Auzeam zgomotul sigiliului care se punea pe lacătul uşii din spatele nostru şi priveam în jur, copleşiți de admirație, fără a ne clinti din loc.

Am văzut săbii, colți de fildeş, caftane, sfeşnice de argint, steaguri de atlas. Am văzut dulapuri întregi cu cutii de sidef şi cufere de fier, cu vaze chinezeşti, cu cingători, cu *saz* -uri[1], cu armuri, cu perne de mătase, cu globuri pământeşti, cu blănuri, cu coarne de rinocer, cu ouă de struț pictate, cu puşti, cu săgeți, cu buzdugane. Pretutindeni se aflau stofe, covoare şi atlasuri şi aveam impresia că acestea se revărsau încet spre mine, din dulapurile în perete şi din micile lăcaşuri săpate în ziduri. O lumină stranie, cum nu mai văzusem

[1] Instrument cu coarde.

niciodată, nicăieri, cădea asupra stofelor, a cutiilor, a caftanelor de padişah, a săbiilor, a uriaşelor lumânări roz, a turbanelor simple, a pernelor cusute cu perle, a şeilor lucrate cu aur, a iataganelor împodobite cu diamante, a buzduganelor înfrumusețate cu rubine, a turbanelor pline de fală, a panaşurilor, a ceasurilor stranii, a statuetelor de cai şi de elefanți sculptate în fildeş, a narghilelelor cu muştiucul încrustat cu diamante, a casetelor de sidef, a panaşurilor de cai, a şiragurilor mari de mătănii, a coifurilor gemând de rubine şi peruzele, a ibricelor, a hangerelor. Lumina abia vizibilă care se strecura prin ferestrele de sus scotea la iveală particulele de praf care pluteau în încăperea întunecată, aşa cum face lumina soarelui când pătrunde prin luminatorul cupolei unei moschei, într-o zi de vară; dar aici nu de soare era vorba. Din pricina acestei lumini stranii, aerul se preschimbase parcă în ceva dens, lesne de pipăit, şi toate lucrurile păreau plămădite din acelaşi material. După ce am ascultat, încă o dată, liniştea din încăpere, mi-am dat seama că, de fapt, ceea ce lega lucrurile unul de altul, în acelaşi țesut misterios, era tocmai praful; aidoma luminii, țărâna învăluia totul. Acest talmeş-balmeş de obiecte era şi mai înspăimântător din pricină că se întrepătrundea cu lucruri ciudate, nelămurite, pe care ochiul nu izbutea să le desluşească nici măcar la a doua, la a treia privire. Presupuneam, zărind ceva, că era un cufăr, credeam, mai apoi, că era un suport de carte, pentru ca după aceea să decid că era vreo unealtă stranie de-a frâncilor. Înțelegeam, de pildă, că acel cufăr de sidef care zăcea printre caftanele scoase din lăzi şi azvârlite pretutindeni, în grabă, printre panaşuri, era de fapt o casetă neobişnuită, trimisă de Țarul de la Moscova. Cezmi Aga a pus, din obişnuință, mangalul în vatra săpată în zid.

— Unde sunt cărțile? a şoptit Maestrul Osman.

— Care cărți? a zis piticul. Cele aduse din Arabia,

Coranurile cu scriere kufică[1] , cele aduse de Sultanul Selim cel Crunt, Sălăşluitorul în Rai, de la Tabriz, cărțile paşalelor ale căror avuții au fost săltate odată cu condamnarea lor la moarte, volumele aduse în dar bunicului Padişahului Nostru de solul venețian, ori cărțile creştine rămase tocmai de pe vremea Sultanului Mehmed Cuceritorul?

— Cele pe care i le-a trimis în dar, acum treizeci de ani, Şahul Tahmasp Preasfântului Sultan Selim, Sălăşluitorul în Rai, a zis Maestrul Osman.

Piticul ne-a dus la un dulap mare din lemn. De cum l-a descuiat şi a văzut cărțile din fața lui, Maestrul Osman a fost cuprins de nerăbdare. A deschis un volum, i-a citit colofonul şi i-a răsfoit paginile. M-am uitat şi eu uimit, odată cu el, la pagini şi la portretele de hani, cu ochii uşor oblici zămislite, fiecare, cu mare îngrijire.

— Cengiz Han, Cagatay Han, Tuluy Han, Kubilay Han, ocârmuitorul Chinei, a citit Maestrul Osman, închizând volumul şi luând un altul.

În fața noastră s-a ivit o imagine de o frumusețe nemaivăzută, care înfățişa scena în care Ferhat o ia în spinare şi o poartă plin de amărăciune, mânat de puterea dragostei, pe iubita sa Şirin, cu cal cu tot. Pentru a întări pasiunea şi tristețea îndrăgostiților, stâncile de pe munte, norii şi frunzele celor trei chiparoşi de soi nobil care erau martori la iubirea lui Ferhat fuseseră desenați cu un tremur întristat al mâinii şi cu o asemenea suferință, încât gustul lacrimilor şi melancolia frunzelor care cădeau pe pământ ni s-au transmis pe dată, Maestrului Osman şi mie. Această scenă înduioşătoare fusese pictată în stilul marilor maeştri, spre a arăta că suferința pricinuită de dragoste este trăită pretutindeni în lume, în aceeaşi clipă, iar nu pentru a vădi forța muşchilor lui Ferhat.

---

[1] Tip de caligrafie cu aspect unghiular, al cărei nume derivă de la oraşul Kufa, din Irak; era folosita îndeosebi pentru copierea Coranului pe pergament şi pentru inscripțiile monumentale.

Maestrul Osman a spus:

— Aceasta este una dintre imitațiile după Behzad, plăsmuită acum optzeci de ani, la Tabriz, apoi a pus volumul la loc şi a deschis altul.

Era o imagine din *Kelile şi Dimne,* care înfățişa prietenia silită dintre Pisică şi Şoarece. Sărmanul şoarece, prins la strâmtoare între atacurile dihorului de pe pământ şi cele ale uliului de pe cer, îşi află scăparea la o biată pisică, prinsă în capcana unui vânător. Cei doi cad la învoială: pisica se poartă fără duşmănie şi îl spală pe şoarece. Dihorul şi uliul se sperie de pisică şi încetează să-l mai vâneze pe şoarece. Şoarecele, la rândul său, o eliberează cu grijă pe pisică din capcană. Înainte ca eu să fi priceput sensibilitatea miniaturistului, Maestrul înghesuise deja cartea alături de alte volume şi deschisese la întâmplare o alta, la o altă pagină.

Pe aceasta se zărea o pictură plăcută, cu o femeie misterioasă care, întrebând ceva, făcea plină de delicatețe un gest cu o mână, în vreme ce cealaltă mână i se odihnea pe feregeaua verde, şi cu un bărbat care-i sorbea vorbele, privind-o dintr-o parte. Am observat cu invidie şi cu admirație intimitatea, dragostea şi prietenia care domneau între ei.

Maestrul Osman a lăsat-o deoparte şi a deschis altă carte, la o altă pagină. Aici, călăreții armatelor din Iran şi din Turan, care se vrăjmăşesc de când lumea, îşi luaseră toate armurile, coifurile, apărătorile de genunchi, arcurile, tolbele cu săgeți, săgețile, încălecaseră pe acei fermecători cai de basm, prinşi în armuri până la gât, se înşiruiseră frumos unii în fața celorlalți, într-o stepă de culoarea țărânei gălbui, îşi ridicaseră sulițele cu vârfurile împodobite şi, înainte de a se încleşta pe viață şi pe moarte, aşteptau răbdători înfruntarea dintre comandanții lor, care se repeziseră în față şi se luaseră la sfadă. Tocmai eram pe cale să-mi spun că, indiferent de ceea ce picta - fie că i se cerea ca lucrul respectiv să se făurească azi, fie că acesta fusese făurit cu o sută de ani în

urmă, fie că era vorba de o scenă de luptă, fie că era vorba de una de dragoste -, ceea ce înfăţişa de fapt miniaturistul, stăpânit de o credinţă absolută, erau lupta cu propriul sine nevolnic şi dragostea sa faţă de pictură, prin urmare, ceea ce picta el era propria răbdare, când Maestrul Osman a spus, închizând volumul greu:

— Nici asta nu este.

Am văzut într-un album un peisaj întins, care părea să se îndepărteze văzând cu ochii, cu munţi care se pierdeau încet-încet printre vălătuci de nori. M-am gândit că a picta însemna a privi lumea aceasta ca şi cum ar fi fost Lumea de Dincolo. Maestrul Osman ne-a explicat cum ar fi putut ajunge această pictură din China la Istanbul, intrând şi ieşind din alcătuirea celor mai felurite cărţi, de la Buhara la Herat, de la Herat la Tabriz, de la Tabriz în Seraiul Padişahului Nostru, cum fusese sfârtecat volumul din care făcuse parte cândva şi cum fusese ea legată, mai apoi, într-un alt volum, laolaltă cu alte picturi.

Am văzut imagini de luptă şi imagini ale morţii, care mai de care mai înfricoşătoare, care mai de care mai bine pictate: Rustem cu Şahul Mazenderan; Rustem atacând oastea lui Efrasiyab; Rustem, misteriosul războinic, înveşmântat în zale, cu neputinţă de recunoscut... Într-un alt album am văzut trupuri ciopârţite, în vreme ce armate legendare, despre care n-am izbutit să aflăm ale cui erau, se luptau nemilos, am văzut hangere mânjite cu roşu sângeriu, soldaţi nefericiţi în ai căror ochi lucea lumina morţii, războinici care se hăcuiau şi se tocau între ei de parcă ar fi tocat ceapă. Maestrul Osman s-a uitat - pentru a nu ştiu câta oară - la scena în care Husrev o pândea pe Şirin în vreme ce aceasta se scălda în lac noaptea, la lumina lunii, la scena care înfăţişa patima celor doi îndrăgostiţi, Leyla şi Mecnun, când se revedeau după o lungă despărţire, la imaginea fericirii trăite de Salaman şi Absal după ce fugiseră de întreaga lume şi rămăseseră cu desăvârşire singuri, pe o insulă a fericirii, printre copaci, flori şi păsări cântătoare, şi, ca un adevărat

mare maestru, nu s-a putut stăpâni să nu-mi atragă luarea-aminte asupra ciudățeniei care se ivea, chiar şi în pictura cea mai proastă, în vreunul dintre ungherele acesteia, fie din pricina slăbiciunii pictorului, fie din pricina vreunei neînțelegeri pe seama culorilor. Ce nefericit de miniaturist, împins de gânduri necurate, aşezase oare pe ramura acelui copac, ca pe o piază rea, bufnița, care n-ar fi trebuit să se afle nicidecum acolo când Husrev şi Şirin ascultau plăcutele istorisiri ale însoțitoarelor ei? Cine-l aşezase pe feciorul acela frumos, îmbrăcat în straie femeieşti, printre egiptencele care îşi tăiau degetele străduindu-se să curețe portocale dulci, în vreme ce admirau frumusețea chipeşului Iosif? Oare miniaturistul care pictase scena în care Isfendiyar era orbit de o săgeată putea bănui că, mai apoi, avea să orbească şi el?

I-am văzut pe îngerii care-l înconjurau pe Preasfântul Nostru Profet cu prilejul Călătoriei sale în Noapte, pe bătrânul tuciuriu, cu şase brațe şi cu barbă lungă care înfățişa planeta Saturn, pe pruncul Rustem dormind tihnit în leagănul lui cu intarsii de sidef, sub privirile mamei şi ale dădacelor sale. Am văzut moartea dureroasă a lui Darius în brațele lui Alexandru, l-am văzut pe Behram Gur ferecat în încăperea aceea roşie, împreună cu prințesa rusă, l-am văzut pe Siyavuş - călare pe un cal negru, ale cărui nări nu purtau semnătura noastră ascunsă - trecând prin foc, am văzut trista înmormântare a lui Husrev, ucis de propriul fiu. În vreme ce alegea la repezeală şi mai apoi lăsa deoparte volumele, Maestrul Osman recunoştea uneori câte un miniaturist şi ne arăta ce anume făcuse, găsea şi desluşea câte o semnătură tăinuită stingher printre flori, în pustietatea vreunei ruine ori chiar în vreun cotlon din puțul întunecat în care se ascundea ginnul, se uita la semnături, la colofon şi ne lămurea apoi cine, de la cine şi ce anume împrumutase. Răsfoia îndelung unele volume, în speranța că avea să afle câteva pagini cu picturi. Uneori se aşterneau lungi tăceri şi auzeam doar foşnetul nedesluşit al paginilor.

Alteori, când Maestrul Osman scotea câte o exclamație de uimire, cel care tăcea, nepricepând de ce anume se minuna, eram eu. Deschidea cărțile şi îmi arăta pagini împodobite cu picturi, amintindu-mi că dădusem peste aceeaşi orânduire a paginii, peste aceeaşi aşezare a copacilor şi a călăreților şi în alte volume, în alte scene, din cu totul alte povestiri. Compara o pictură din *Cvintetul* lui Nizami - aflată într-un volum plămădit tocmai pe vremea Şahului Riza, fiul lui Timur, ceea ce va să zică în urmă cu vreo două sute de ani - cu o pictură dintr-un alt volum, despre care spunea că fusese făurită cu şaptezeci-optzeci de ani în urmă la Tabriz şi mă întreba ce tâlc putea avea faptul că miniaturiştii pictaseră, cu toții, aceeaşi imagine, fără să-şi fi văzut unul altuia lucrările, iar apoi îşi răspundea singur:

— A picta înseamnă a-ți aminti.

Deschizând şi închizând mereu vechile volume, întristându-se în fața capodoperelor (pentru că nimeni nu mai putea picta în acest fel!) şi înveselindu-se în fața stângăciilor (pentru că de fapt noi, toți miniaturiştii, suntem frați), arătându-mi lucrurile de care îşi amintea miniaturistul, vechile picturi cu copaci, îngeri, umbrele, tigri, corturi, dragoni şi prinți cuprinşi de tristețe, îmi dădea de înțeles următoarele: cândva, Dumnezeu a văzut lumea în chipul său neasemuit şi le-a lăsat-o robilor săi, încrezător în frumusețea ei. Nouă, miniaturiştilor, ca şi celorlalți care privesc pictura cu plăcere, ne revenea sarcina de a ne reaminti de minunatul peisaj văzut de Dumnezeu şi lăsat de El nouă. Cei mai mari maeştri din fiecare generație de miniaturişti se străduiau, punându-şi viața chezăşie şi muncind din răsputeri, până la orbire, animați de o nemărginită ardoare şi de o mare inspirație, să zugrăvească acel peisaj minunat pe care Dumnezeu ne-a poruncit cândva să-l vedem. Ceea ce făceau ei semăna cu rememorarea de către om a propriilor amintiri din epoca de aur. Dar, din nefericire, până şi cei mai mari maeştri nu-şi puteau aminti decât pe alocuri, în chip nelămurit, de acea imagine

miraculoasă, la fel ca bătrânii osteniți şi ca marii miniaturişti orbiți de atâta strădanie. Aceasta era pricina pentru care uneori, ca prin miracol, vechii maeştri desenau aidoma un copac, o pasăre, un prinț întristat care se scălda la hamam ori o domniță aşezată la fereastră, în ciuda faptului că nu-şi văzuseră unul altuia operele şi, mai mult, că erau despărțiți de sute de ani.

Cu mult mai târziu, după ce lumina aceea roşie din încăperea Vistieriei s-a întunecat uşor şi după ce am priceput cu toții că în dulap nu se afla nici una dintre cărțile trimise în dar tatălui Padişahului Nostru de către Şahul Tahmasp, Maestrul Osman a revenit la judecata sa de mai devreme:

— Uneori, aripa unei păsări, o frunză ce atârnă într-un copac, unduirea muchiei streşinii, forma unui nor pe cer, râsul unei femei sunt arătate, învățate, memorate generații de-a rândul, de la maestru la discipol, şi păstrate vreme de secole. Cum maestrul miniaturist crede din toată inima că lucrurile pe care le-a învățat de la propriul maestru vor rămâne de-a pururi neschimbate, că au devenit un adevărat model, aşa cum crede şi în veşnicia Preasfântului Coran, el nu va uita niciodată un asemenea amănunt, întipărit în memoria sa întocmai aşa cum se întâmplă atunci când înveți pe dinafară Preasfântul Coran. Dar neuitarea lui nu înseamnă că maestrul miniaturist se foloseşte mereu de acest detaliu. În sufletul miniaturistului îşi fac loc deprinderile, preferințele cromatice ale atelierului de pictură în care şi-a istovit lumina ochilor, ale maeştrilor ursuzi alături de care a pictat de-a lungul anilor, precum şi toanele padişahilor. Cum nu i se îngăduie să picteze amănuntul cu pricina, aripa unei păsări ori râsul femeii...

— Ori nările unui cal, am zis eu pe dată.

— Ori nările unui cal, a zis Maestrul Osman, fără a schița vreun zâmbet, cum acel mare maestru nu le poate picta în felul în care sunt tăinuite acestea în străfundul sufletului său, le pictează în limitele îngăduite de atelierul în care lucrează în acel moment, în felul în care o face toată lumea,

înțelegi?

A citit o inscripție săpată în piatră, pe un zid de serai de pe pagina ilustrată a unui manuscris cu *Husrev şi Şirin* de Nizami - *mesnevi* din care văzuserăm nenumărate exemplare până atunci -, pagină în care Şirin era înfățișată şezând pe tron: „Dumnezeule Preaînalt, apără puterea, domnia şi țara Padişahului Nostru de neam ales, a Suveranului Nostru Celui Drept, a Fiului Celui Victorios al lui Timur Han, astfel încât acesta să fie fericit" (aşa era scris pe piatra din stânga) „şi, totodată, bogat" (aşa era scris pe piatra din dreapta).

— Cum o să dăm de picturile în care miniaturistul a plămădit nările calului aşa cum i s-au întipărit lui în memorie? am întrebat mai târziu.

— Trebuie să găsim volumul cu faimoasa *Carte a şahilor,* trimis în dar de Şahul Tahmasp, a zis Maestrul Osman. Trebuie să ne întoarcem la zămislirea picturii, la vremurile acelea minunate, vechi, legendare îndrăgite de Dumnezeu. Ne vom mai uita la foarte multe cărți!

Mi-a trecut prin minte că adevăratul țel al Maestrului Osman nu era să dea de caii aceia cu nări ciudate, ci să poată privi cât mai mult imaginile acelea miraculoase care zăceau ascunse departe de ochii celorlalți, în încăperea Vistieriei. Eram atât de nerăbdător să aflu ițele ce urmau să mi-o redea pe Şeküre, care mă aştepta acasă, încât refuzam să cred că Marele Maestru ar fi dorit să zăbovească peste măsură în încăperea înghețată a Vistieriei.

Am continuat aşadar să deschidem alte dulapuri, alte cufere, pe care ni le arăta bătrânul pitic, şi să ne uităm la picturi. Uneori mă săturam de imaginile care semănau toate una cu alta, nu voiam să-l mai zăresc încă o dată pe Husrev venind s-o vadă pe Şirin sub fereastra conacului său, mă îndepărtam de Maestru, fără să mă mai uit nici măcar la nările calului lui Husrev, şi încercam să mă încălzesc lângă mangal, ori rătăceam, plin de prețuire şi admirație, printre înspăimântătoarele grămezi de stofe, galbeni, prăzi de război, arme şi armuri din celelalte încăperi ale Vistieriei, care

dădeau una în alta. Alteori, alergam la Maestrul Osman, din pricina vreunei exclamații ori a vreunui gest, imaginându-mi că ieşise la iveală vreo nouă minune, din vreun alt volum, sau că pe vreo pagină apăruse - totuşi, în cele din urmă! - un cal cu nări ciudate şi, privind la pagina pe care maestrul, încovrigat pe un covor de Uşak rămas tocmai de pe vremea Sultanului Mehmed Cuceritorul, o ținea în mâna uşor tremurândă, mă trezeam în fața unei picturi cum nu mai văzusem vreodată, care-l înfățişa de pildă pe Diavol urcând pe furiş pe corabia lui Noe.

Am privit sute de şahi, regi, padişahi, sultani care şezuseră pe tronurile celor mai felurite ținuturi, din vremea lui Timur până în cea a Sultanului Soliman Legiuitorul, nemuriți în timp ce vânau fericiți şi plini de bună-dispoziție printre gazele, lei, iepuri. Am văzut cum până şi Diavolul îşi muşca mâinile şi se ruşina de neobrăzatul care-şi făcuse trepte din scânduri şi le legase de picioarele dindărăt ale unei cămile, spre a necinsti bietul animal. L-am văzut, într-o carte arăbească făurită la Bagdad, pe negustorul care zburase şi trecuse peste mări prinzându-se de picioarele unei păsări legendare. Pe prima pagină a volumului care i-a urmat acesteia şi care s-a deschis de la sine, am văzut scena care ne plăcea cel mai mult mie şi lui Şeküre - cea în care Şirin priveşte portretul lui Husrev, agățat într-un copac, şi se îndrăgosteşte de el. Când am zărit imaginea care însufleția mecanismul unui ceas greu de desluşit, zămislit din scripeți, mingi, păsări şi mici statuete arăbeşti aşezate, toate, pe spinarea unui elefant, ne-am amintit de timp.

Mi-e greu să-mi dau seama cât am privit astfel, trecând de la un volum la altul, de la o pictură la alta. Părea că un anume timp de aur, care nu se schimba niciodată, care nu se scurgea şi pe care-l înfățişau imaginile şi poveştile la care ne uitam, se amestecase cu timpul putred şi umed pe care-l trăiam noi în încăperea Vistieriei. Părea că după atâta amar de vreme, paginile pictate de secole, cu prețul luminii ochilor, în atelierele de pictură ale atâtor şahi, prinți, hani, padişahi

urmau să prindă viață şi să pună-n mişcare coifurile, săbiile şi hangerele cu mânere bătute în diamante, armurile, cănile sosite din China şi delicatele lăute prăfuite, pernele cusute cu perle, chilimurile care-şi găseau asemănare doar în picturi, precum şi feluritele rase de cai.

— Acum înțeleg că miile de miniaturişti care au plămădit de-a lungul veacurilor, în taină şi cu mare băgare de seamă, mereu aceleaşi imagini au pictat, de fapt, în taină şi cu mare băgare de seamă transformarea lumii într-o altă lume.

Mărturisesc că n-am priceput pe de-a-ntregul ce voia să spună Marele Maestru. Dar atenția pe care o arătase față de fiecare pictură izvodită de-a lungul ultimelor două sute de ani, de la Buhara, de la Herat până la Tabriz, la Bagdad şi apoi la Istanbul, întrecuse cu mult simpla căutare a unui semn aparte la nările cailor. Împlineam, în această odaie, un fel de ceremonie omagială plină de-ntristare închinată talentului, înzestrării şi răbdării tuturor maeştrilor care, de câteva secole încoace, făureau picturi şi decorațiuni pe aceste pământuri.

De aceea, când s-au desferecat uşile Odăii Vistieriei la vremea rugăciunii de seară şi când Maestrul Osman mi-a zis că nu dorea nicidecum să plece şi că numai dacă avea să se uite până dimineața la picturi, la lumina lumânărilor şi a lămpilor, avea să poată îndeplini cum se cuvine însărcinarea încredințată de Padişahul Nostru, primul meu imbold a fost să rămân cu el - şi cu piticul -, aşa că i-am şi spus-o întocmai.

Când s-a deschis uşa şi Maestrul le-a înştiințat pe agalele care aşteptau afară de hotărârea noastră, cerând învoirea Mai-marelui vistiernicilor, am fost cuprins deodată de mustrări de conştiință. Tânjeam după Şeküre şi după casă. Stăteam ca pe ghimpi, întrebându-mă cum avea să petreacă noaptea singură, cu copiii, şi dacă izbutiseră să închidă bine ferestrele al căror oblon abia fusese reparat.

Uriaşii platani umezi din curtea Palatului Dinăuntru, care se zăreau nedesluşit, ca printr-un fel de ceață, prin crăpătura

uşii deschise a încăperii Vistieriei, ca şi gesturile celor doi tineri paji, care vorbeau în grădina aceea de vis folosindu-se de semnele surzilor ca să nu-i audă Padişahul şi să nu se tulbure, mă chemau spre viața minunată de afară; am rămas însă nemişcat, cuprins de un simțământ de ruşine şi de vinovăție.

50.Noi, Cei Doi Dervişi Rătăcitori

Pentru că zvonurile potrivit cărora într-un album din cel mai tainic ungher al Vistieriei - pe care strămoşii Preasfântului Nostru Padişah au ticsit-o vreme de sute ani, cucerind şi jefuind sute de ţinuturi -, printre pagini avându-şi obârşia în China, la Samarkand şi la Herat, s-ar afla şi portretul nostru au fost răspândite, foarte probabil, de piticul Cezmi Aga, ajungând şi la breasla miniaturiştilor, ce-ar fi să vă povestim şi noi în chip aparte cum ni s-a depănat viaţa, aşa încât, cu voia Domnului, nimeni dintre dumneavoastră - cei ce alcătuiţi distinsa adunare din această frumoasă cafenea - să nu se simtă, în cele din urmă, jignit?

De la moartea noastră au trecut o sută zece ani, iar de la închiderea lăcaşurilor noastre de dervişi - pe motiv că ar fi fost vetre de eretici şi cuiburi de diavoli, cu neputinţă de schimbat, aflate de fapt de partea persanilor - s-au scurs patruzeci de ani; cu toate acestea, priviţi, ne aflăm în faţa dumneavoastră! De ce? Pentru că am fost pictaţi în felul frâncilor, de-aia!

Aşa cum se vede în această imagine, într-o zi, noi, Cei Doi Dervişi, străbăteam din oraş în oraş ţara Padişahului Nostru. Eram desculţi, cu capetele rase, pe jumătate despuiaţi, aveam pe noi doar câte un ilic şi o piele de cerb, iar la brâu chimire, în mâini purtam bâte cu capul încovoiat şi la gât boluri de cerşit prinse cu lanţuri; unul dintre noi avea un topor de tăiat lemne, iar celălalt o lingură cu care înfulecam ceea ce, cu voia Domnului, ne pica în bolul de cerşit.

Tocmai ne avântaserăm în gâlceava noastră dintotdeauna - fiecare dintre noi sfădindu-se cu frumosul său prieten, iubit şi frate -, ca să hotărâm care va apuca mai întâi lingura, să

mănânce din bol - „nu, mai întâi eu!", „nu, mai întâi tu!", ne tot spuneam unul altuia -, când, la o cişmea, lângă un conac, ne-a oprit un bărbat ciudat - un călător frânc -, care ne-a dat fiecăruia câte un ban veneţian de argint şi a prins a ne picta.

Era frânc şi era ciudat: ne-a aşezat taman în mijlocul hârtiei, de parcă am fi fost cortul Padişahului Nostru, şi abia începuse să ne picteze - întocmai cum suntem noi, pe jumătate goi -, când mi-a venit pe neaşteptate o idee, pe care i-am spus-o şi tovarăşului meu de viaţă; prin urmare, ca să arătăm ca nişte adevăraţi dervişi Kalenderi, sărmani şi cerşetori, ne-am dat ochii peste cap şi am început să ne chiombim ca orbii. Când stă aşa, dervişul pare să se uite nu la lumea cea adevărată, la lumea din afară, ci la lumea din mintea lui, căci fiindu-i capul înceţoşat de haşiş, priveliştea care se zăreşte înăuntru este cu mult mai plăcută.

Numai că priveliştea de afară s-a tulburat şi mai rău, pentru că l-am auzit pe un hoge tunând şi fulgerând. Dar să nu pricepeţi greşit! Când am pomenit, acum o săptămână, în această minunată cafenea, de „Hogea Efendi", s-a iscat o neînţelegere; acesta nu este nicidecum Preasfântul Nusret Hogea, predicatorul din Erzurum, după cum nu este nici Husret Hogea, hogele acela născut din flori, nici hogele din Sivas, care şi-o trăgea cu Diavolul în copac. Spunem asta deoarece aceia care răstălmăcesc totul au ţipat sus şi tare că „dacă domnul *meddah* mai vorbeşte de Preasfântul Hogea Efendi, îi tăiem limba şi-i turnăm cafeaua în cap".

Acum o sută douăzeci de ani, când cafeaua nici măcar nu exista, Hogea Efendi despre care vă povestim noi tuna şi fulgera de mânie în acelaşi fel.

— De ce îi pictezi pe ăştia, bre, ghiaurule frânc? zicea el. Neruşinaţii de dervişi Kalenderi, care umblă din loc în loc, cerşind şi ţinându-se de hoţii, iau haşiş, beau vin, şi-o trag unul altuia şi e limpede, după cum arată, pe jumătate despuiaţi, că sunt păcătoşii lumii; habar n-au de rugăciune, de casă, de familie, de ţară. De ce pictezi scârboşenia asta, când minunatele noastre meleaguri au atâtea frumuseţi? Ca

să ne jigneşti?

— Nu, ci din pricină că imaginea urâciunii voastre face mai mulți bani, a zis ghiaurul, iar noi, Cei Doi Dervişi, am rămas miraţi de pătrunderea minții pictorului.

— Dacă ar face mai mulți bani, l-ai înfățişa mai chipeş chiar şi pe Diavol? a încercat Hogea Efendi să-l atragă cu viclenie într-o sfadă, dar, aşa cum se va desluşi şi din această imagine a noastră, pictorul frânc era un artist adevărat, iar mintea îi stătea doar la lucrarea lui şi la bani, nu la scandaluri fără cheag; prin urmare, n-a plecat urechea la el.

Ne-a pictat aşadar pe noi, şi-a pus pictura în taşca de piele de pe şaua calului şi s-a întors în țara lui ghiaură, dar, cum oastea cea biruitoare a otomanilor a cucerit şi a prădat oraşul de pe malurile Dunării, am revenit la Istanbul, în Odaia Vistieriei. Iar de aici, fiind priviți stăruitor şi copiați mereu, am ajuns dintr-un caiet tainic într-o carte şi, în cele din urmă, în această fericită cafenea, în care se bea cafea de parcă s-ar bea un elixir ce stârneşte delicii. Acum:

O scurtă lămurire cu privire la pictură,
la moarte şi la rostul nostru în lume

Hogea Efendi din Konya, despre care vorbeam adineaori, grăia într-un loc din cartea aceea groasă în care a cerut să i se scrie şi să i se reunească predicile după cum urmează: dervişii Kalenderi sunt căzăturile lumii. Deoarece oamenii, pe lume, se împart în patru tagme: 1. Domnii. 2. Negustorii. 3. Țăranii. 4. Meşteşugarii. Aceşti dervişi nu intră în nici una dintre ele. Aşadar, sunt nişte căzături.

De asemenea, a mai grăit astfel: „Ei umblă în grupuri de câte doi şi se sfădesc mereu cu privire la cel care va mânca primul din strachină, cu singura lingură pe care o duc în mână; sfada aceasta este un fel de a vorbi pe departe despre adevărata lor pricină, anume despre cine cui i-o va trage primul, drept care cei ce nu ştiu râd fără să priceapă nimic."

Vai, să nu se înțeleagă greşit! Preasfântul hoge ne-a pătruns taina tocmai pentru că păşeşte pe acelaşi drum cu noi şi cu toți feciorii frumoşi, cu ucenicii şi cu restul breslei miniaturiştilor.

Adevărata taină

Dar adevărata taină este aceasta: în vreme ce ne picta, ghiaurul frânc se uita la noi cu atâta dulceață şi luare-aminte, încât am prins drag de el şi ne-a făcut, totodată, plăcere să ne lăsăm pictați. Greşea privind lumea doar cu ochiul şi pictând ceea ce vedea, căci, în felul acesta, îi picta ca orbi pe cei care vedeau - cazul nostru -, însă noi n-am luat seama la fleacuri. Acum suntem foarte fericiți! Potrivit lui Hogea Efendi, ne aflăm în Iad, potrivit altora, necredincioşi, nu suntem decât nişte trupuri moarte şi putrede, iar potrivit cetei de miniaturişti mintoşi adunați aici, suntem doar o imagine şi, fiind noi o imagine, este minunat că ne găsim în fața dumneavoastră, de parcă am fi vii. Spunem asta pentru că, după ce ne-am întâlnit cu binecunoscutul Hogea Efendi, după ce am mers pe jos de la Konya la Sivas cerşind cale de trei conace şi opt sate, ne-am pomenit într-o noapte că a dat un frig atât de năprasnic şi o asemenea zăpadă, încât noi, Cei Doi Dervişi Rătăcitori, am adormit strâns îmbrățişați, am degerat şi am pierit. Înainte de a mă stinge, am visat că am fost pictat şi că imaginea mea a ajuns în Rai, după ce a dăinuit mii şi mii de ani.

51.Eu, Maestrul Osman

Se spune că la Buhara circulă o poveste moştenită tocmai de pe vremea lui Abdullah Han. Hanul uzbec - un suveran foarte bănuitor - nu încuviința ca într-o pictură să se amestece condeiele mai multor miniaturişti, după cum nu-i plăcea defel ca miniaturiştii să-şi arunce privirile asupra paginilor lucrate de confrații lor şi să se imite unul pe altul. Aceasta deoarece atunci când păcătuia cineva prin ceea ce picta, era cu neputință să-l afli pe vinovat printre făurarii care se copiau între ei fără sfială. Mai mult, după o vreme, miniaturiştii care, în loc să se silească să caute în întuneric amintirile lui Dumnezeu, furau unul de la altul, ajungeau până într-acolo încât nu mai făceau decât să privească peste umărul celor aflați lângă ei şi să redeseneze, de lene, întocmai ceea ce vedeau. Din această pricină, hanul i-a întâmpinat cu bucurie pe doi mari maeştri - unul de la miazăzi, din Şiraz, celălalt de la soare-răsare, din Samarkand - care, fugind de războaie şi de şahi tiranici, se adăpostiseră la el, însă nu le-a îngăduit acestor pictori faimoşi, dăruiți cu har, să-şi privească unul altuia miniaturile şi le-a rânduit fiecăruia câte o odăiță de lucru aflată în cel mai îndepărtat ungher al seraiului, departe una de cealaltă. Aşa au ajuns ei să-l asculte vreme de taman treizeci şi şapte de ani şi patru luni, ca şi cum ar fi ascultat o legendă, pe Abdullah Han care le povestea cât de minunate erau paginile lor, pe care nu şi le văzuseră unul altuia niciodată, în ce privințe se deosebeau ele una de alta ori în ce privințe se asemănau în chip straniu una cu alta şi au fost cuprinşi, fiecare, de o curiozitate fără leac cu privire la picturile celuilalt. După ce a murit hanul uzbec - care a trăit vreme îndelungată, ca broaştele țestoase -

, cei doi bătrâni miniaturişti au dat fuga, amândoi, unul în odaia celuilalt, spre a-şi vedea lucrările. Apoi, aşezați în câte un colț al aceluiaşi mindir, fiecare cu cărțile celuilalt în brațe, au trăit o mare dezamăgire uitându-se la picturile care le erau cunoscute din istorisirile lui Abdullah Han. Pentru că picturile la care se uitau nu păreau deloc demne de poveste, asemenea celor ale căror istorii le auziseră de la Han, ci lipsite de orice semn aparte, şterse şi fără strălucire, la fel ca toate picturile pe care le văzuseră în ultimii ani... Cum cei doi mari maeştri n-au priceput nici după ce au orbit amândoi cu totul, la scurtă vreme după aceea, că pricina acestui aspect şters era tocmai orbirea care se abătuse asupra lor, au socotit că se înşelaseră de-a lungul întregii vieți şi au murit încredințați că visele sunt mai frumoase decât picturile.

În vreme ce răsfoiam, cu degetele înțepenite de frig, paginile cărților la care visam de patruzeci de ani şi în vreme ce le priveam îndelung, la ceas de noapte, în încăperea rece a Vistieriei, eram mai fericit decât eroii acelei poveşti petrecute în cruda Buhara. Mă mişca atât de tare prilejul de a putea lua în mână, înainte de a orbi şi a muri, cărți despre care auzisem istorisindu-se de-a lungul întregii mele vieți, încât uneori, văzând că vreuna dintre paginile printre care răsfoiam era chiar mai miraculoasă decât povestea sa, murmuram:

— Slavă, slavă, slavă Ție, Doamne!

De pildă, cu optzeci de ani în urmă, când Şahul Ismail a trecut fluviul[1] şi a cucerit, prin forța sabiei, de la uzbeci Heratul şi întregul Horasan, lăsându-l apoi pe fratele său, Sam Mirza, să guverneze Heratul, acesta din urmă a poruncit să se zămislească o carte în cinstea fericitului eveniment şi a cerut să se rescrie şi să se repicteze scrierea intitulată *Conjuncția aştrilor,* în care se depăna o poveste asemănătoare celei la care fusese martor Emir Husrev în palatul de la Delhi.

---

[1] Este vorba de Harirud, fluviul care străbate Afghanistanul, Iranul şi Turkmenistanul de astăzi.

Una dintre picturile din această carte îi înfățișa pe cei doi conducători care, după cum auzisem eu din poveşti, se întâlniseră pe malul unui fluviu, sărbătorindu-şi, deopotrivă victoria şi întâlnirea; chipurile lor semănau atât cu chipul lui Keykubat, suveranul de la Delhi, şi cu cel al tatălui său, Bugra Han, suveranul din Bengal - la care se referea scrierea -, cât şi cu cel al Şahului Ismail şi al fratelui său, Sam Mirza, care prilejuiseră acest nou volum. Eram încredințat că oricare ar fi fost povestea pe care o purtam în minte, dacă mă uitam la acea pictură, chipurile eroilor poveştii cu pricina urmau să-şi facă apariția în cortul suveranului, drept care i-am mulțumit lui Dumnezeu că-mi dăruise prilejul de a vedea acea pagină minunată.

Într-o imagine plămădită de Şeyh Muhammad, unul dintre marii maeştri ai aceleiaşi epoci legendare, un rob umil - a cărui admirație şi afecțiune față de cârmuitorul său atinseseră pragul dragostei, care aşteptase îndelung, cu răbdare, în vreme ce suveranul juca *gevgân*[1], nutrind speranța că mingea avea să se îndrepte spre el şi că avea s-o ridice, ca să i-o înapoieze - era înfățişat în vreme ce apuca mingea, după ce aceasta se apropiase într-adevăr de el, şi i-o înmâna padişahului. Dragostea, admirația şi renunțarea de sine - îndreptățite - pe care este de aşteptat să le încerce un sărman rob față de un suveran maiestuos, față de un padişah plin de măreție la fel ca un tânăr ucenic față de un mare maestru - simțăminte despre care auzisem vorbindu-se de mii de ori -, fuseseră înfățişate cu o putere de pătrundere străbătută de o asemenea subtilitate şi de o asemenea profunzime, de la modul în care se întindeau degetele robului, ținând mingea, până la faptul că acesta nici măcar nu cuteza să-l privească pe padişah în față, încât, uitându-te la acea pagină, pricepeai, aşa cum simțeam şi eu din străfunduri, că cea mai mare fericire din lume este să le fii

[1] Variantă a jocului de polo. Originar din Iran, acesta era foarte răspândit în Imperiul Bizantin şi în lumea islamică.

maestru tinerilor, frumoşilor şi înţelegătorilor ucenici şi să fii, la rândul tău, ucenicul unui mare maestru, într-o despuiere de sine care să atingă supunerea deplină a stării de robie; mă încerca tristeţea pentru cei care nu cunoscuseră acest adevăr.

În vreme ce răsfoiam paginile, în vreme ce mă uitam cu toată atenţia la miile de păsări, de cai, de soldaţi, de îndrăgostiţi, de cămile, de copaci, de nori, fericitul pitic al Vistieriei scotea mereu la iveală de prin cufere alte volume, lăudându-se fără sfială, asemenea unui şah din vremuri de demult, care aflase prilejul de a-şi înfăţişa bogăţiile. Paginile a două volume impunătoare - unul de culoarea vişinei putrede, legat după meşteşugul celor din Şiraz, celălalt cu copertă de culoare închisă, lăcuită la Herat şi purtând înrâuriri chinezeşti -, care au ieşit la lumină din ungherele unui cufăr de fier, dintre toate acele cărţi miraculoase, dintre volume obişnuite şi albume aflate într-o cumplită devălmăşie, semănau atât de bine între ele, încât m-am gândit că fuseseră copiate unele după altele. Străduindu-mă să desluşesc care dintre ele era originalul şi care imitaţia făurită după el, am urmărit numele miniaturiştilor din colofon, am căutat semnăturile tainice şi am priceput, în cele din urmă, cuprins de înfiorare, că cele două volume de Nizami erau cărţile legendare pe care Şeyh Ali din Tabriz le plămădise pentru Cihan Şah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, şi pentru Hasan cel Lung, suveranul Celor-cu-Oile-Albe. De îndată ce fusese orbit de şahul Celor-cu-Oile-Negre, ca să nu mai zămislească pentru nimeni altcineva vreun exemplar asemănător, marele maestru miniaturist se refugiase la Hasan, suveranul Celor-cu-Oile-Albe, şi pictase din memorie un exemplar şi mai izbutit decât primul. Constatarea că picturile din cea de-a doua carte legendară, împlinite când miniaturistul era deja orb, se vădeau mai simple şi mai limpezi, în vreme ce culorile din prima erau mai strălucitoare şi mai pline de viaţă m-a făcut să cuget asupra faptului că amintirile orbilor pun în lumină simplitatea nemiloasă a

vieții, dar ucid vigoarea.

Pentru că sunt cu adevărat un mare maestru şi pentru că şi Dumnezeu Preaînaltul, care vede tot şi ştie tot, bagă de seamă, desigur, acest lucru, ştiu că voi orbi într-o bună zi, dar oare doresc să mi se întâmple acum acest lucru? I-am cerut Atotputernicului Dumnezeu ca un condamnat la moarte care, înainte de a-şi pierde capul, doreşte să mai privească o dată, pentru ultima oară, ceea ce se află în jurul său, „să văd toate aceste picturi, ca să-mi satur ochii", căci, în întunericul înălțător şi înspăimântător din încăperea plină de lucruri a Vistieriei, Dumnezeu părea să fie foarte aproape.

În paginile pe care le răsfoiam se iveau adesea în fața ochilor mei legende şi subiecte legate de orbire ori vreun tâlc ascuns al lui Dumnezeu. Şeyh Ali Riza din Şiraz - cel care a pictat renumita scenă în care Şirin vede, în vreme ce se plimbă pe câmp, portretul lui Husrev atârnat de ramura unui platan şi se îndrăgosteşte de el, care a zămislit, rând pe rând, toate frunzele platanului în aşa fel încât să acopere cerul -, s-a apucat plin de trufie să deseneze acelaşi copac, cu frunze cu tot, pe un bob de orez, spre a-i dovedi unui neghiob care, uitându-se la imaginea aceea, îi spusese că subiectul plăsmuirii lui nu era platanul, că adevăratul subiect al picturii izvodite de el era patima miniaturistului, iar nu patima frumoasei tinere. Dacă nu mă înşela semnătura aşezată cu mândrie sub picioarele delicatelor însoțitoare ale lui Şirin, ceea ce vedeam era copacul acela falnic desenat de maestrul orb pe hârtie, nu copacul desenat pe bob de orez, lăsat neterminat de marele maestru care orbise la şapte ani şi trei luni de la începerea lucrării. Pe o altă pagină era înfățişat modul în care fusese orbit Alexandru de săgeata despicată a lui Rustem, dar în pictură stăruiau acea însuflețire şi risipă de culoare care nu puteau fi aflate decât la miniaturiştii deprinşi cu meşteşugul din Ținutul Indiei, prin urmare orbirea - veşnica suferință şi dorința tainică a miniaturistului adevărat - i se înfățişa privitorului ca simplu început al unei fericite sărbători.

Priveam toate aceste imagini şi volume cu emoţia celui care doreşte să vadă aievea poveştile pe care le-a auzit ani de zile, dar şi cu neliniştea bătrânului care simte că, după o vreme, nu le va mai vedea niciodată. În încăperea rece a Vistieriei care, din pricina stofelor, a culorii prafului şi a luminii ciudate împrăştiate de lumânările din sfeşnice, dobândise o nuanţă de un roşu întunecat pe care o vedeam pentru prima oară, Negru şi piticul veneau din când în când la mine, auzindu-mă cum scoteam câte un strigăt de admiraţie, se uitau peste umărul meu la miraculoasa pagină pe care o priveam, iar eu, neputându-mă abţine, nu mai pridideam cu lămuririle:

— Acest roşu este roşul lui Mirza Baba Imami, marele maestru din Tabriz, care i-a dus cu sine taina în mormânt. A colorat cu el marginea covorului, semnul de apartenenţă la secta „bonetelor roşii" de pe turbanul şahului safavid şi - priviţi pe această pagină! - pântecul unui leu, iar dincoace caftanul acestui flăcău frumos. Putem vedea cu ochiul liber, în lume, acest roşu cuceritor - pe care, afară de împrejurările în care le-a vărsat sângele, Dumnezeu nu li l-a arătat niciodată de-a dreptul robilor săi, ci l-a tăinuit în gângănii rare, printre pietre, ca să ne trudim să-l aflăm -, îl putem vedea, aşadar, doar pe ţesăturile meşteşugite de oameni şi în picturile marilor maeştri, spuneam, şi adăugam: Slavă Celui care ne dezvăluie acum acest lucru!

— Priviţi la asta, am zis, la mult timp după aceea, neputându-mă, din nou, stăpâni, şi le-am arătat o pictură minunată care ar fi putut împodobi orice carte de gazeluri în care se vorbea despre dragoste, despre prietenie, despre primăvară, despre împlinire; privind copacii înveşmântaţi de primăvară, care înfloriseră în toate culorile, chiparoşii din grădina paradisiacă şi fericirea îndrăgostiţilor care stăteau în grădină, beau vin şi recitau poeme, am simţit cu toţii parcă, în încăperea rece a Vistieriei care mirosea a mucegai şi a praf, mireasma suavă a fiorilor de primăvară şi a pielii fericiţilor îndrăgostiţi. Priviţi grupul înfăţişat de miniaturist,

care a surprins cu inima atât de deschisă brațele îndrăgostiților, frumoasele lor picioare goale, delicatețea ascunsă în atitudinea lor, în vioiciunea păsărilor ce zboară împrejur, în chiparosul din spate, am zis. Aceasta este pictura lui Lutfi din Buhara, care şi-a lăsat toate imaginile neterminate din pricina modului său de a fi morocănos şi a firii mereu puse pe harță, care s-a certat cu toți şahii, cu toți hanii, pe motiv că aceştia nu pricepeau nimic din pictură, şi care nu s-a putut aşeza niciodată în vreun oraş. Sfădindu-se mereu cu ceilalți şi rătăcind din loc în loc, de la seraiul unui han la al altuia, acest mare maestru, care nu a aflat nici un stăpânitor care să-i placă şi care să merite să lucreze la cartea lui, s-a aciuat, în cele din urmă, pe lângă atelierul de pictură al unui bei şters, care stăpânea asupra munților pleşuvi, şi şi-a petrecut acolo ultimii douăzeci şi cinci de ani din viață, zicând: „Poate că ținutul pe care îl stăpâneşte hanul este mic, dar el se pricepe la pictură." Şi astăzi se vorbeşte şi se glumeşte pe seama acestui fapt, iar oamenii se întreabă dacă el ştia sau nu că hanul acela şters era, de fapt, orb.

— Vedeți această pagină? am zis, cu mult după miezul nopții, iar de data aceasta au dat amândoi fuga la mine, cu sfeşnicele în mână. Această carte a schimbat zece stăpâni în o sută cincizeci de ani, de la Herat până aici, adică tocmai de pe vremea nepotului lui Timur până astăzi.

Am mărit cu lupa şi am citit toți trei semnăturile care ocupau fiecare colț al paginii cu colofonul, dedicațiile, frazele din care se desprindeau datele şi numele sultanilor care năvăliseră unul asupra altuia, care se asupriseră unul pe altul, care-şi luaseră unul altuia gâtul şi viața: „Această carte a fost isprăvită, cu ajutorul lui Dumnezeu, de mâna miniaturistului Sultan Veli, fiul lui Muzaffer din Herat, la Herat, în anul 849 al Hegirei, pentru Ismet-ud Dunya, soția lui Muhammed Cuki, fratele învingător al lui Baysungur, Stăpânitorul Lumii." Am citit că, mai apoi, intrase în stăpânirea lui Halil, sultanul Celor-cu-Oile-Albe, apoi în cea

a fiului său, Yakup, în cea a sultanilor uzbeci de la miazănoapte - fiecare dintre ei amăgindu-se o vreme, fericit, cu cartea ori scoțând sau adăugându-i două-trei picturi, completând însuflețit miniaturile, chiar de la primul stăpânitor, cu chipurile frumoaselor sale soții, şi trecându-şi mândru numele pe pagina cu colofonul -, că de la aceşti sultani uzbeci trecuse în stăpânirea lui Sam Mirza, fratele Şahului Ismail, care cucerise Heratul, că Sam Mirza îi dăruise cartea, cu o dedicație aparte, fratelui său mai mare, că, după ce dusese cartea la Tabriz, Şahul Ismail ceruse ca aceasta să fie pregătită spre a fi dăruită şi poruncise să i se scrie o nouă dedicație. După ce Sultanul Selim cel Crunt, Sălăşluitorul în Rai, îl învinsese pe Şahul Ismail la Caldiran şi îi jefuise Seraiul Celor Opt Raiuri de la Tabriz, sultanul învingător trecuse cu soldații săi deserturi, munți, fluvii, iar cartea ajunsese iarăşi la Istanbul, în încăperea Vistieriei.

Cât de mult împărtăşeau oare Negru şi piticul atenția şi trăirile mele - ale bătrânului miniaturist? Pe măsură ce deschideam alte volume şi răsfoiam alte pagini, simțeam în mine tristețea profundă a miilor de miniaturişti, care mai de care mai diferiți unul de altul, fiecare în slujba altor şahi, hani, bei tiranici, care vreme de sute de ani pictaseră cu mic, cu mare, îşi vădiseră harul şi apoi orbiseră. Am simțit, de asemenea, în vreme ce răsfoiam ruşinat paginile unei cărți de joasă speță, care înfățişa moduri şi unelte de schingiuire, durerea bătăilor pe care le înduraserăm cu toții în anii uceniciei, durerea care ne încerca atunci când eram plesniți cu muchia dinăuntru a riglei de ni se înroşeau obrajii ca focul, durerea loviturilor primite cu pietre de marmură pentru lustruit hârtia în capetele tunse chilug. Nu ştiu ce căuta în Vistieria otomanilor cartea aceea mizerabilă, de felul celor de care se foloseau călătorii ghiauri pentru a le dovedi fraților lor întru credință cât de cruzi şi de răi la inimă eram noi, deşi ar fi trebuit să privească aceste cazne - împlinite sub privegherea cadiului - ca pe o cale de neocolit pentru săvârşirea dreptății lui Dumnezeu în lume; asemenea cărți le

erau cerute miniaturiştilor fără onoare, care puteau tăinui în inimile lor astfel de imagini însăilate, în schimbul a trei-patru galbeni. Am simțit însă ruşine pentru plăcerea revoltătoare pe care vedeam prea bine că o încercase miniaturistul zămislind toate aceste imagini - cu bătăi la tălpi, chelfăneli, răstigniri, cu oameni spânzurați de cap sau de picioare, atârnați în cârlige, traşi în țeapă, aruncați în aer cu tunul, cu grumazul retezat, cu trupul sfâşiat de haite de câini flămânzi, biciuiți, îndesați în saci, strânşi în menghină, cufundați în apă rece, cu părul smuls, cu degetele frânte, cu pielea jupuită fin, cu nasul tăiat, cu ochii scoşi din orbite. Doar miniaturiştii adevărați, de felul nostru, care erau bătuți nemilos la tălpi în anii uceniciei, care încasau scatoalce la întâmplare, care erau luați la pumni pentru că vreun maestru nervos, ce-şi greşise desenul, trebuia să se răcorească şi care erau loviți ore întregi cu bâtele şi cu riglele, pentru ca diavolul din ei să se preschimbe într-un ginn al picturii - doar ei pot încerca o plăcere atât de adâncă înfățişând scene cu bătăi şi cazne şi pot colora asemenea instrumente în nuanțe atât de vesele, atât de vii, de parcă ar fi nişte copii care îşi vopsesc zmeul.

Cei care privesc lumea noastră de departe, fără a pricepe prea multe lucruri, ca şi cum ar privi, peste secole, imaginile cărților pe care le pictăm, care doresc să se apropie de noi şi să înțeleagă, fără a vădi însă răbdarea trebuincioasă pentru aşa ceva, ar fi putut băga de seamă poate ruşinea şi fericirea, suferința profundă şi acea bucurie a ochiului pe care le încercam eu în vreme ce mă uitam la picturi, în încăperea rece a Vistieriei; nu le-ar fi putut pricepe însă pe de-a-ntregul. În vreme ce degetele mele îmbătrânite, care îşi pierduseră agerimea din pricina frigului, întorceau paginile, lupa veche şi credincioasă, cu mâner de sidef, trecea, împreună cu ochiul stâng, pe deasupra imaginilor, fără a se mira de priveliştea de dedesubt, ci privind cu admirație şi zăbovind ba asupra uneia, ba asupra alteia, ca o barză migratoare trecută prin multe, care străbate întreaga lume.

Aflând, din paginile care nu ne fuseseră dezvăluite ani de zile, dar ale căror legende ne ajunseseră uneori la ureche, care miniaturist de la cine şi ce anume învăţase, în ce ateliere de pictură şi sub oblăduirea cărui şah prinsese contur pentru prima oară ceea ce se numea acum „stil", care maestru legendar, în serviciul cui lucrase sau că, de pildă, vălătucii de nori în stil chinezesc, despre care ştiam că se răspândiseră, sub înrâurirea chinezilor, de la Herat în întregul ţinut persan, se foloseau şi la Kazvin, suspinam din vreme în vreme în sinea mea, ostenit. Suferinţa pe care o încercam mai în adâncul sufletului, melancolia şi ruşinea pe care mă voi strădui să vi le destăinui şi dumneavoastră se legau de chinul îndurat în numele picturii de frumoşii miniaturişti cu chipuri rotunde ca luna, cu ochi de gazelă şi trupuri mlădioase care fuseseră, în mare parte, rău trataţi de maeştri pe vremea uceniciei, de înjosirea, emoţia şi nădejdea pe care le trăiseră, de apropierea lor sufletească faţă de propriii îndrumători, ca şi de dragostea lor împărtăşită pentru pictură, dar şi de uitarea, de orbirea de care avuseseră parte la capătul anilor petrecuţi împreună.

Deoarece sunt ani de când pictez scene de luptă şi de sărbătoare pentru Padişahul Nostru, am pătruns, stăpânit de această melancolie şi această ruşine, în lumea subtilă şi delicată a sentimentelor, de care sufletul meu tăcut uita mereu - uita că putea fi pictată. Când am văzut, într-un album, un fecior persan cu buze roşii, cu mijloc subţire, care ţinea în braţe o carte, aşa cum făceam şi eu atunci, mi-am amintit de un lucru pe care-l uitau toţi şahii lacomi de galbeni şi de putere: tot ceea ce este frumos este plămada Domnului. Pe o altă pagină de album am văzut, cu ochii în lacrimi, doi tineri nemaivăzut de frumoşi, îndrăgostiţi unul de altul, pe care-i desenase un la fel de tânăr maestru din Ispahan, şi mi-a venit în minte dragostea de pictură a propriilor şi minunaţilor mei miniaturişti. Tânăra cu buze cireşii, cu ochi migdalaţi, cu nasul de forma unei călimări, cu trupul mlădiu privea plină de admiraţie, de parcă ar fi privit

trei flori mărunțele, cele trei semne ale dragostei, mici şi adânci, pe care şi le întipărise flăcăul, cu fierul încins, pe fermecătorul său braț, ca zălog al dragostei şi ataşamentului față de ea; brațul delicat, dezgolit cu grijă, al flăcăului, care avea, asemenea ei, picioare mici şi piele transparentă, era subțirel şi lipsit de muşchi şi trezea în tine dorința de a-l săruta, pentru a muri îndată după aceea.

În mod ciudat, inima mea s-a pornit să bată mai tare. Fruntea mi s-a acoperit de broboane de sudoare, aşa cum se întâmpla cu şaizeci de ani în urmă, în primii ani ai uceniciei, când priveam imaginile, în cerneală neagră, oarecum necuviincioase, plămădite la Tabriz, care înfățişau flăcăi frumoşi cu pielea albă ca marmura şi fete subțirele cu sânii mici. Mi-am amintit de profunzimea gândului şi a dragostei față de pictură care mă străfulgeraseră cândva în vreme ce mă uitam la un tânăr frumos, cu chip îngeresc, cu ochi migdalați, cu ten trandafiriu care fusese adus la atelier ca ucenic, la câțiva ani după ce făcusem primii paşi în noua calitate de maestru şi mă căsătorisem. Am simțit, preț de o clipă, cu atâta putere că pictura nu avea legătură cu ruşinea şi melancolia, ci cu dorința pe care o încercasem eu atunci, că harul maestrului miniaturist preschimba, mai întâi, dorința aceea în dragoste de Dumnezeu, iar apoi dragostea de Dumnezeu în dragoste de lumea pe care o zărea el, încât am retrăit parcă toți anii pe care-i petrecusem aplecat peste tăblia de desen ținută în brațe, toate bătăile pe care le mâncasem ca să deprind meşteşugul, hotărârea de a-mi pierde vederea, suferințele pe care le îndurasem în numele miniaturii şi pe care, la rândul meu, le provocasem altora ca pe victoria unei fericite delectări. Am privit în tăcere, îndelung, cu aceeaşi delectare, imaginea aceea miraculoasă, ca şi cum aş fi privit un lucru oprit. Cu mult mai târziu, când încă mă mai uitam la ea, din ochi mi s-a desprins o lacrimă, care s-a prelins pe obraz şi s-a pierdut în barbă.

Văzând că se apropia unul dintre cele două sfeşnice care se preumblau încet prin încăperea Vistieriei, am dat la o

parte albumul şi am deschis, la întâmplare, un volum lăsat ceva mai devreme lângă mine de pitic. Era un album special, dintre acelea pregătite pentru şahi: am văzut, la marginea unui covor de iarbă, doi cerbi îndrăgostiți la care se uitau geloşi, cu vrăjmăşie, nişte şacali. Am dat pagina: am văzut cai murgi şi roşii, pe care i-ar fi putut desena doar vechii miniaturişti din Herat. Cât erau de frumoşi! Am dat iar pagina: am văzut portretul unui funcționar al statului, care stătea aşezat, țanțoş; era un portret vechi de şaptezeci de ani şi nu izbuteam să-mi dau seama despre ce miniaturist era de fapt vorba, căci aducea cu toți. Aş fi zis că atmosfera care se desprindea din portret, faptul că barba bărbatului aşezat fusese pictată în mai multe culori îmi readucea în minte ceva. Inima mi-a luat-o la goană: am recunoscut miraculoasa mână din imagine - inima o simțise înaintea mea -, căci numai El putea desena o mână atât de frumoasă. Portretul era plămădit de Marele Maestru Behzad. Din pictură mi-a țâşnit parcă o lumină în față.

Văzusem înainte, în mai multe rânduri, imagini pictate de Marele Maestru Behzad, dar fie pentru că nu le admiram singur - căci le privisem, cu ani în urmă, alături de vechii maeştri -, fie pentru că nu puteam fi sigur că pictura îi aparținea Marelui Behzad, ochii nu mi se împăienjeniseră ca acum.

Întunericul apăsător, mirosind a mucegai, din încăperea Vistieriei a părut să se lumineze. Mâna frumos desenată s-a întovărăşit, în mintea mea, cu brațul acela miraculos, delicat, pe care-l văzusem cu puțină vreme înainte şi pe care erau întipărite cu fierul roşu semnele dragostei. I-am mulțumit lui Dumnezeu că-mi dezvăluise aceste frumuseți înainte de a orbi. De unde ştiam că aveam să orbesc în curând? Nu ştiam. Am simțit o clipă că urma să-i împărtăşesc această presimțire lui Negru, care se uita, cu sfeşnicul în mână, la pagina la care mă uitam şi eu, dar din gură mi-a ieşit altceva:

— Uite ce frumoasă e mâna, i-am zis. E a lui Behzad.

Mâna mea a luat de la sine mâna lui Negru, ca şi cum ar

fi apucat mâna unuia dintre acei frumoşi copii-ucenici, cu pielea moale şi catifelată, pe care-i iubisem în tinerețe pe rând. Mâna îi era netedă şi fermă; mai caldă decât a mea; partea cu vene a încheieturii, acolo unde palma se unea cu brațul, era delicată şi lată, după cum îmi plăcea mie. În tinerețe, înainte de a atinge mâna vreunui copil-ucenic şi de a-i spune cum să țină pensula, îmi aținteam cu dragoste ochii în ochii lui temători şi blânzi. Aşa l-am privit şi pe Negru. Am văzut cum i se oglindea în pupile flacăra lumânării înfipte în sfeşnicul din mâna lui.

— Noi, miniaturiştii, suntem cu toții frați, i-am zis. Însă acum totul se va sfârşi.

— Cum? spusesem aşa cum ar spune un mare maestru care şi-a închinat anii unui suveran, unui prinț, care a plăsmuit în atelierul său miracole în stilul vechilor maeştri şi care chiar a mânat lucrurile astfel încât atelierul să aibă un stil propriu, aşa cum ar grăi, aşadar, un mare maestru atunci când ar spune, dorindu-şi să orbească: „Acum se sfârşeşte totul!", deoarece ştie că de îndată ce hanul care îl ocroteşte va pierde toate bătăliile, noii stăpâni, sosiți pe urmele oştenilor vrăjmaşi aflați în oraş spre a-l prăda, vor nimici atelierul de pictură, vor desface legăturile cărților şi le vor amesteca paginile, vor nesocoti şi vor ruina totul - toate acele mărunțişuri legate de pictură în care crede el, care sunt descoperirile lui şi la care ține ca la propriul vlăstar. Dar altfel trebuia să-i lămuresc lui Negru acest lucru.

— Acesta este portretul marelui poet Abdullah Hatifi", am zis. Hatifi era un poet atât de însemnat, încât atunci când Şahul Ismail a intrat în Herat şi toată lumea îi făcea sluj, nici măcar nu s-a clintit din loc; Şahul Ismail s-a dus să-l viziteze, tocmai la casa lui din afara oraşului. Pricepem că acesta este portretul lui Hatifi după ceea ce scrie sub imagine şi nu după chipul lui Hatifi, desenat de Maestrul Behzad, nu-i aşa?

Negru s-a uitat la mine şi a spus „Da" cu ochii lui frumoşi.

— Cu privire la chipul poetului din portret, am zis. Îi vedem ca pe un chip oarecare, asemănător cu alte chipuri.

Dacă răposatul Abdullah Hatifi ar fi fost aici acum, nu l-am fi putut desluşi nicidecum după chipul din portret. Am fi făcut-o însă după portret în întregul său: în atmosfera lui, în atitudinea lui Hatifi, în culori, în felul cum s-a înfăptuit aurirea şi în această mână fermecătoare desenată de Maestrul Behzad stăruie ceva care te împinge să te gândeşti imediat că este vorba de portretul unui poet. Pentru că în pictura noastră înțelesul se află înaintea formei. Acum, când oamenii au început să-i imite în pictură pe maeştrii frânci şi italieni, aşa cum s-a întâmplat în cartea pe care i-a comandat-o Padişahul Nostru răposatului dumitale Unchi, va lua sfârşit tot acest univers al sensului şi va începe universul formei, căci, cu meşteşugul frânc...

— Răposatul meu Unchi a fost ucis, a zis Negru cu grosolănie.

I-am mângâiat mâna, pe care o țineam în podul palmei, de parcă aş fi mângâiat, plin de prețuire, mâna micuță a vreunui tânăr ucenic care promitea să deseneze pe viitor miracole. Am privit o vreme în tăcere, cu respect, capodopera lui Behzad. Apoi, Negru şi-a tras mâna dintr-a mea.

— Am trecut foarte repede peste pagina dinaintea acesteia, fără să ne uităm la nările cailor murgi, a zis.

— Nu e nimic acolo, am zis, şi am mai deschis o dată cartea la pagina dinainte; nu era nimic neobişnuit la nările cailor.

— Când o să găsim caii aceia cu boturi ciudate? a întrebat Negru, ca un copil.

Dar cândva între miezul nopții şi dimineață, când eu şi piticul am dibuit şi am scos dintr-un cufăr de fier, dintre mătăsuri, dintre adausuri verzi legendara *Carte a şahilor* trimisă de Şahul Tahmasp, Negru dormea încovrigat pe un covor roşu de Uşak, cu capul sprijinit pe un fel de pernă de catifea lucrată cu perle. Am priceput însă repede, de îndată ce am revăzut, după ani de zile, legendara carte că, pentru

mine, ziua abia începea.

Cartea era atât de mare şi de grea, încât abia am putut s-o ridicăm şi s-o cărăm, Cezmi Aga şi eu. Când am atins volumul pe care, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, îl privisem de departe, am priceput că partea învelită în piele era făurită din lemn. Cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, la moartea Sultanului Soliman Legiuitorul, Şahul Tahmasp s-a bucurat atât de mult că scăpa de padişahul care ocupase de trei ori Tabrizul, încât i-a trimis Sultanului Selim, care îi urma la tron, laolaltă cu alte daruri încărcate pe cămile, un Coran minunat şi această carte - cea mai frumoasă din vistieria sa. Cartea, însoțită de trei sute de soli persani, a poposit mai întâi la Edirne, unde noul padişah îşi petrecea iarna vânând; când a ajuns la Istanbul, alături de celelalte daruri încărcate pe spinările cămilelor şi ale catârilor, Mai-marele miniaturiştilor, Memi cel Negru, şi noi, cei trei tineri maeştri, ne-am dus să o vedem înainte de a fi încuiată în Vistierie. În ziua aceea în care am dat fuga la Serai, aşa cum fac istanbulezii când se duc să vadă un elefant adus din India ori vreo girafă din Africa, am aflat de la Maestrul Memi cel Negru că, la bătrâneţe, Marele Maestru Behzad plecase de la Herat la Tabriz, dar că, orb fiind, nu se atinsese de carte.

Pentru noi, miniaturiştii otomani care, la vremea aceea, ne desfătam cu cărți obişnuite în care nu se aflau mai mult de şapte-opt miniaturi, răsfoitul acestei cărți, în care se găseau două sute cincizeci de miniaturi mari, aducea cu plimbarea printr-un serai măreț, în care toată lumea doarme. Am privit fără o vorbă, cu un simțământ de tăcută venerație, paginile negrăit de bogate ale cărții de parcă am fi privit grădinile Raiului ivite pentru scurtă vreme, ca prin farmec, înaintea ochilor noştri. În cei douăzeci şi cinci de ani care au urmat, am vorbit mereu despre cartea aceasta, ferecată apoi în Vistierie.

Am desfăcut în linişte, după douăzeci şi cinci de ani, coperta groasă a legendarei *Cărți a şahilor,* de parcă aş fi deschis poarta uriaşă a unui serai, dar în vreme ce răsfoiam

paginile care foşneau, scoţând un sunet plăcut, în mine s-a născut mai degrabă un simţământ de tristeţe decât de admiraţie:

1. Din pricina acelor istorii care pretindeau că toţi maeştrii miniaturişti de la Istanbul furaseră şi folosiseră câte ceva din această carte, nu puteam să mă concentrez pe deplin asupra miniaturilor.

2. Bântuit de gândul că în vreunul din colţurile capodoperelor care se iveau o dată la cinci-şase dintre miniaturile cărţii (cu câtă hotărâre şi, totodată, delicateţe îşi abătea ghioaga Tahmuras asupra capetelor demonilor şi ale uriaşilor care, mai apoi, în vreme de pace, urmau să-l înveţe alfabetul, greaca şi cele mai felurite limbi!) aveam să dau din întâmplare de mâna lui Behzad, care ar fi putut desena şi el câte ceva, nu puteam să fiu întru totul atent la ele.

3. Nările cailor, prezenţa lui Negru şi a piticului mă împiedicau să mă dăruiesc pe de-a-ntregul lucrurilor pe care le vedeam.

Faptul că, dincolo de norocul de a putea privi pe săturate această carte înainte ca perdeaua de catifea a întunericului - care se apropie de toţi marii miniaturişti ca o binecuvântare sortită de Dumnezeu - să coboare asupra ochilor mei, cu un prilej pe care desigur că Atotputernicul mi-l va hărăzi cu mărinimie, priveam miniaturile mai degrabă cu mintea decât cu inima era, cu siguranţă, o pricină de tristeţe.

Înainte ca lumina zorilor să se strecoare în încăperea Vistieriei, care aducea tot mai mult cu un mormânt rece, apucasem să văd toate cele două sute cincizeci şi nouă (nu cincizeci!) de miniaturi ale acestei cărţi fără pereche. Le-am privit cu mintea; să vă spun totul, rânduind lucrurile, aşa cum fac învăţaţii arabi pasionaţi de limpezimea gândirii:

1. N-am aflat nici un cal ale cărui nări să semene cu cele desenate de nemernicul ucigaş; nu le-am întâlnit la caii de cele mai felurite culori cu care i s-au încrucişat paşii lui Rustem în vreme ce se afla în Turan, pe urmele hoţilor de bidivii; nici la caii miraculoşi ai lui Feridun Şah, care au

trecut înot fluviul Tigru, când sultanul arab nu le-a dat învoirea s-o facă altminteri, nici la caii suri care urmăreau de departe, cu tristețe, cum Tur, fratele mai mare al lui Irec, îi reteza cu ticăloşie şi rea credință capul fratelui său mai mic, pe motiv că tatăl lor îi lăsase acestuia - celui mai mic dintre fiii săi - Iranul, cel mai frumos dintre ținuturile peste care stăpânea, în vreme ce unuia dintre frații mai mari îi lăsase Ținutul Rumului, aflat la mare depărtare, iar celuilalt Țara Chinei, care se afla şi mai departe; nici la caii eroicei oştiri a lui Alexandru, care era sprijinită de hazari, de egipteni, de berberi şi de arabi şi care era înzestrată cu armuri, cu scuturi de fier, cu săbii peste putință de frânt, cu coifuri strălucitoare; nici la vestitul cal care-l ucisese pe neaşteptate, pe malul acelui lac verde cu ape tămăduitoare, făcând astfel dreptatea Domnului, pe Şahul Yazdgird, al cărui nas sângera fără contenire, deoarece se ridicase împotriva sorții hărăzite de Dumnezeu; nici la sutele de cai, legendari şi adevărați, desenați de şase-şapte miniaturişti odată. Mai aveam însă înainte mai mult de o zi ca să mă uit la celelalte cărți din Vistierie.

2. De-a lungul ultimilor douăzeci şi cinci de ani, printre miniaturişti circulase un zvon: se spunea că unul dintre ei ar fi pătruns, cu învoirea specială a Padişahului, în această încăpere a Vistieriei în care îți este cu neputință să ajungi, ar fi dat de cartea miraculoasă aflată dinaintea mea, ar fi deschis-o, ar fi copiat la lumina lumânării în caietele sale cu modele, cai, copaci, nori, flori, păsări, grădini, precum şi scene de luptă şi de dragoste fără număr, iar apoi s-ar fi folosit de ele... De câte ori desena vreun miniaturist ceva miraculos şi neobişnuit, ceilalți spuneau iar acest lucru, invidioşi pe el. O făceau, într-o anume măsură, şi pentru a-i micşora însemnătatea, dând de înțeles că era vorba de o înrâurire a miniaturiştilor de la Tabriz şi că, prin urmare, era o „poveste" persană. Pe vremea aceea, Tabrizul nu se număra printre ținuturile Padişahului Nostru. Şi eu am crezut în această cleveteală - în legătură cu care încercam o

îndreptățită mânie, dar şi o tainică mândrie dacă era rostită pe socoteala mea -, de câte ori am auzit-o pe seama altora. În mod ciudat, am băgat acum de seamă cu tristețe că noi, cei patru miniaturişti care ne-am uitat o singură dată la carte în urmă cu douăzeci şi cinci de ani, ne-am întipărit-o în acea zi în memorie şi că, de-a lungul celor douăzeci şi cinci de ani, ne-am amintit mereu de ea, modificând-o în minte şi pictând-o în toate cărțile Padişahului Nostru. Mă întrista nu atât cruzimea padişahilor bănuitori care nu scoseseră la lumină această carte ori altele din Vistierie spre a ni le dezvălui, cât constatarea că lumea noastră - lumea miniaturii - era atât de mărginită. Indiferent că era vorba de marii maeştri din Herat ori de noii maeştri din Tabriz, miniaturiştii persani făuriseră picturi şi capodopere mai aproape de desăvârşire decât noi, miniaturiştii otomani.

M-am gândit o clipă că ar fi fost bine ca toți miniaturiştii mei să fie puşi la cazne odată cu mine şi am răzuit fără milă, cu vârful ascuțitorului de condeie, ochii primului chip care s-a nimerit la îndemână în pictura desfăşurată în față mea. Era povestea învățatului persan care aflase acum să joace şah uitându-se la tabla cu pătrate şi la pietrele pe care le adusese solul indian, învingându-l apoi pe maestrul indian de îndată ce deprinsese jocul! Minciună persană! Am scos pe rând ochii jucătorilor de şah, ai Şahului care-i urmărea, precum şi ai slujitorilor săi. Am dat paginile înapoi şi am răzuit neîndurător, unul câte unul, ochii şahilor care se războiau, ai soldaților care alcătuiau oştiri falnice, înveşmântate în armuri mărețe, ochii capetelor retezate care zăceau la pământ. După ce am săvârşit acest lucru preț de trei pagini, mi-am vârât ascuțitorul de condeie la cingătoare.

Îmi tremurau mâinile, dar nu mă simțeam foarte rău. Înțelegeam oare acum ce simțiseră atâția nebuni care făptuiseră acest gest peste măsură de ciudat, cu care mă întâlnisem adeseori de-a lungul celor cincizeci de ani de viață petrecuți în lumea miniaturii? Îmi doream ca din ochii pe care-i răzuisem să curgă sânge pe paginile cărții!.

3. Astfel ajung la suferința şi la îngrijorarea care mă încearcă acum, la sfârşitul vieții. Condeiul marelui Behzad nu s-a atins, se pare, de această carte fermecătoare, pe care Şahul Tahmasp i-a pus s-o lucreze, vreme de zece ani, pe cei mai iscusiți maeştri persani; mâinile lui fermecătoare nu sunt zugrăvite, se pare, nicăieri. Această constatare îmi întăreşte credința că Behzad era deja orb când a venit, în ultimii ani ai vieții, din Heratul căzut în dizgrație la Tabriz. Am înțeles în felul acesta, încă o dată, cu bucurie, că odată ajuns la desăvârşirea vechilor maeştri, după ce trudise toată viața, marele maestru şi-a pricinuit singur orbirea pentru a nu-şi întina propria miniatură cu cerințele vreunui alt atelier de pictură ori ale vreunui alt şah.

Negru şi piticul au deschis atunci volumul gros pe care-l țineau în mâini şi mi l-au pus în față.

— Nu, nu acesta, am zis, fără să mă împotrivesc. Aceasta este o „carte a şahilor" mongolă: caii de fier ai cavaleriei de fier a lui Alexandru sunt umpluți cu foc grecesc, apoi aprinşi şi sloboziți asupra duşmanilor, arzând ca nişte torțe şi scoțând flăcări pe nări.

Ne-am uitat la această armată de fier cuprinsă de flăcări, care purta pecetea picturilor chinezeşti.

— Cezmi Aga, am zis. Noi am pictat, în *Cartea lui Selim,* darurile solilor persani care aduceau această carte din partea Şahului Tahmasp, acum douăzeci şi cinci de ani...

A găsit îndată volumul cu *Cartea lui Selim, l*-a adus şi mi l-a aşezat dinainte. Ochii mei au aflat imediat, singuri, printre darurile înşirate unul câte unul pe pagina din fața celei viu colorate care-i înfățişa pe soli înmânându-i răposatului Sultan Selim *Cartea şahilor,* alături de celelalte daruri, un lucru de care uitasem, de parcă ar fi fost cu neputința de crezut, deşi citisem cândva despre el:

„Acul de egretă din aur, cu mâner de sidef, lucrat şi împodobit cu peruzele, de care s-au folosit vechii maeştri din Herat şi Maestrul Maeştrilor, miniaturistul Behzad, spre a-şi pricinui singuri orbirea."

L-am întrebat pe pitic unde dăduse de *Cartea lui Selim.* Am păşit prin întunericul prăfuit din încăperea Vistieriei, printre cufere, grămezi de stofe şi covoare, printre dulapuri şi, aplecându-mă, pe sub scări. Am văzut cum umbrele noastre, care ba se măreau, ba se micşorau, treceau peste scuturi, peste colți de fildeş, peste blănuri de tigru. Într-una din celelalte odăi, cufundată în acelaşi roşu ciudat care izvora din stofe şi din catifele, am zărit, alături de cufărul de fier în care descoperisem *Cartea şahilor,* printre alte cărți, printre învelitori lucrate cu fir de aur şi argint, printre granate neşlefuite şi hangere cu teacă de rubin, o parte din celelalte daruri trimise de Şahul Tahmasp - covoare de mătase de la Ispahan, un joc de şah din fildeş şi o cutie pentru condeie, despre care băgai de seamă îndată, după dragonii şi ramurile chinezeşti, după rozeta încrustată cu sidef care o decorau, că era tocmai de pe vremea lui Timur. Am deschis cutia, iar din ea s-a ivit, odată cu mirosul uşor de hârtie arsă şi mireasma de trandafiri, acul de egretă din aur, cu mâner de peruzele şi sidef. L-am luat şi m-am întors la locul meu, ca o umbră.

Când am rămas singur, am pus acul cu care îşi adusese orbirea Maestrul Behzad pe pagina deschisă din *Cartea şahilor* şi l-am privit. Orice lucru trecut prin mâna miraculoasă a lui Behzad m-ar fi făcut să mă înfior, nu numai acul cu care se orbise.

De ce oare îi trimisese Şahul Tahmasp Sultanului Selim, laolaltă cu cartea oferită-n dar, acul acesta înspăimântător? Oare pentru că Şahul, care luase în copilărie lecții de pictură de la Behzad, care-i ținuse în tinerețe pe miniaturişti ca-n palme, se îndepărtase mai apoi, la bătrânețe, de cercul poeților şi al pictorilor şi îşi închinase viața rugăciunii? Oare aceasta să fi fost pricina pentru care consimțise să se despartă de miraculoasa carte la care lucraseră, vreme de zece ani, cei mai mari maeştri? Oare acul fusese trimis, împreună cu cartea, pentru ca toată lumea să priceapă că sfârşitul maestrului miniaturist este orbirea voită, sau pentru

a da de înțeles, aşa cum se povestea cândva, că acela ce privea o dată paginile faimoasei cărți nu mai dorea să vadă nimic altceva pe lume? Dar pentru Şahul care, aşa cum li se întâmplase foarte multor suverani la bătrânețe, se caia pentru pasiunea lui de tinerețe față de pictură, temându-se că astfel săvârşise un păcat, cartea nu mai era un miracol.

Mi-am amintit de poveştile spuse de miniaturiştii nefericiți care suferiseră o dezamăgire la bătrânețe: pe când armatele lui Cihan Şah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, erau pe cale să intre în Şiraz, Ibn-i Husam, legendarul staroste al miniaturiştilor din oraş, l-a pus pe ucenicul său să-i ardă ochii, zicându-i:

— Eu nu pot picta altfel.

Se spunea că un bătrân maestru persan - unul dintre acei miniaturişti aduşi la Istanbul de ostile Sultanului Selim cel Crunt, care l-a învins pe Şahul Ismail, a pătruns în Tabriz şi a jefuit Palatul Celor Opt Raiuri -, s-ar fi orbit singur folosindu-se de felurite ierburi şi că, aşa cum susținea el însuşi mai târziu, orbirea nu îi fusese pricinuită de bolile care-l năpădiseră pe drum, ci de faptul că nu putea picta în stil otoman. Şi eu le povesteam miniaturiştilor mei, în clipele de mânie, despre felul cum se orbise singur Behzad, ca să le fie pildă.

Nu exista oare o a doua cale? Dacă maestrul miniaturist îşi însuşeşte, de ici, de colo, noile meşteşuguri, nu poate el scăpa oarecum de la pieire un întreg atelier şi, deopotrivă, stilul vechilor maeştri?

În vârful foarte ascuțit, subțiat cu mare delicatețe al acului de egretă stăruia o pată neagră, dar ochii mei osteniți nu izbuteau să desluşească dacă era vorba de sânge sau de altceva. Mi-am apropiat lupa şi am privit acul îndelung, de parcă aş fi privit, trist, o scenă de dragoste plină de tristețe. Am încercat să-mi închipui cum ar fi putut săvârşi Behzad lucrul la care mă gândeam. Se spunea că nu orbeşti imediat, ci că, aşa cum li se întâmplă bătrânilor care îşi pierd vederea pe cale firească, întunericul catifelat se lasă domol asupra

ochilor tăi - uneori la câteva zile, alteori la câteva luni după aceea.

O văzusem în vreme ce treceam spre încăperea alăturată. M-am ridicat şi m-am uitat; era tot acolo: o oglindă de fildeş în formă de floare, cu o scriere prelungă, cu mâner răsucit şi ramă groasă de abanos. M-am aşezat la locul meu şi mi-am privit atent ochii în oglindă. Ce frumos juca flacăra sfeşnicului aurit în pupilele mele, care pictau şi priveau picturi de şaizeci de ani!

— Cum a făcut Maestrul Behzad? m-am întrebat încă o dată, cuprins de dorință.

Mâna mea a găsit singură acul, cu îndemânarea unei femei care se sulemeneşte, fără ca pupilele să mi se desprindă din oglindă. Mi-am înfipt acul în pupila dreaptă - curajos, fără şovăire, tăcut şi cu forță, de parcă aş fi străpuns capătul unui ou de struț care urma să fie pictat. Sufeream, dar nu pentru că simțeam ceea ce făceam, ci pentru că vedeam ceea ce mi se întâmpla. Mi-am înfipt acul în ochi preț de un sfert de deget, apoi l-am scos.

În distihul de pe rama oglinzii aflate în mâna mea, poetul îi ura frumusețe şi lumină veşnică celui ce se va privi în ea, iar oglinzii, viață fără sfârşit.

Am făcut, zâmbind, acelaşi lucru şi cu celălalt ochi.

Am zăbovit vreme îndelungată, fără să mă clintesc din loc. Am privit lumea. Totul.

Deşi culorile lumii nu se întunecaseră aşa cum credeam eu, păreau să lunece uşor una în alta. Dar continuam să văd, în acelaşi timp, mai mult sau mai puțin, totul.

La scurtă vreme după aceea, lumina palidă a soarelui a coborât printre stofele de culoare roşu închis, sângeriu din încăperea Vistieriei. Mai-marele vistiernicilor şi oamenii lui au rupt din nou, cu acelaşi ceremonial, sigiliul şi au deschis lacătul şi uşa. Cezmi Aga a schimbat țucalurile, lămpile şi mangalul, a luat pâine proaspătă şi dude uscate şi a spus că vom continua să căutăm, printre cărțile Padişahului, cai cu nări stranii. Ce poate fi mai frumos decât să încerci să-ți

amintești, privind cele mai frumoase imagini ale lumii, de lumea pe care a văzut-o Dumnezeu?

52.Mă numesc Negru

Dimineața, când Mai-marele vistiernicilor şi agalele au deschis ceremonios uşa, ochii mi se obişnuiseră atât de mult cu roşul catifelat din încăperea Vistieriei, încât lumina de iarnă ce pătrundea din curtea Palatului Dinăuntru mi s-a părut înfricoşătoare, făcută parcă anume să-l amăgească pe cel care o privea. Întocmai ca Maestrul Osman, n-am fost în stare să mă clintesc din loc; aveam simțământul că, dacă m-aş fi mişcat, aerul acela plin de mucegai şi praf, lesne de pipăit, care domnea în încăperile Vistieriei, ar fi ieşit şi ar fi zbughit-o pe uşă, cu semnele pe care le căutam noi cu tot.

Maestrul Osman privea cu nefirească uimire lumina care pătrundea înăuntru printre capetele agalelor de la Vistierie, înşirate pe două rânduri de o parte şi de alta a uşii deschise, de parcă ar fi privit un lucru miraculos, pe care-l vedea pentru prima oară.

În timpul nopții, mă uitasem la el de departe, cu luare-aminte, în vreme ce răsfoia paginile *Cărții şahilor* - cea a Şahului Tahmasp - şi văzusem că pe chip i se ivea, la răstimpuri, aceeaşi expresie de uimire. Umbra sa reflectată pe perete se clătina uneori uşor, capul i se apropia îngândurat de lupa pe care o ținea în mână, pe buze i se ivea un tremur blând, de parcă s-ar fi pregătit să dezvăluie cuiva o taină plăcută, iar apoi, când privea admirativ vreo miniatură, i se mişcau singure.

După ce s-a închis uşa, am umblat nerăbdător în sus şi-n jos prin odăile în care sporea încordarea. M-am gândit îngrijorat că nu vom izbuti să ne alegem cu destule lămuriri din cărțile aflate în Vistierie, că nu ne va ajunge timpul. Simțind că Maestrul Osman nu se apleca îndeajuns asupra

acestui subiect, i-am vorbit despre neliniştile mele.

M-a prins de mână cu blândeţe, ca un adevărat maestru obişnuit să-şi aline ucenicii:

— Cei ca noi nu au altă scăpare decât să încerce să vadă lumea aşa cum o vede Dumnezeu şi să se refugieze în dreptatea Lui, a zis. Simt până în străfunduri că aici, între aceste miniaturi şi aceste lucruri, cele două căi se apropie una de alta. Pe măsură ce începem să vedem lumea aşa cum o vede Dumnezeu, se apropie de noi şi dreptatea Sa. Uite acul cu care şi-a pricinuit orbirea Maestrul Behzad!

M-am uitat cu băgare de seamă la vârful peste măsură de ascuţit al acelui lucru respingător, sub lupa pe care o apropiase acum ca să-l văd mai bine în vreme ce-mi spunea povestea lui crudă, şi am văzut acolo ceva umed, de culoare trandafirie.

— Vechii maeştri, a zis Maestrul Osman, vedeau în prefacerea harului lor, a culorilor şi a metodelor de a picta cărora le închinau întreaga viaţă o mare problemă de conştiinţă. Socoteau că este o dezonoare să priveşti lumea aşa cum o fac cei de astăzi, aşa cum le cer să o vadă - azi şahul de la Răsărit, mâine cârmuitorul de la Apus.

Ochii nu-i erau aţintiţi nici în ochii mei, nici pe pagina din faţa sa. Privea parcă spre un alb aflat undeva în spate, într-un loc îndepărtat, cu neputinţă de atins. Pe pagina din *Cartea şahilor,* care stătea deschisă în faţa lui, războinicii eroici ai armatelor din Iran şi din Turan se ucideau unii pe alţii, într-o sărbătoare a bucuriei şi culorii, încleştaţi cu toate forţele; în vreme ce caii se izbeau unul de altul, umăr la umăr, armurile cavalerilor erau străpunse de suliţe, trupurile erau făcute zob, iar corpurile însângerate, despicate în două, cu capetele, cu braţele retezate, cu ochii daţi peste cap, zăceau pretutindeni pe câmpul de luptă.

— După ce săvârşeau, în cele din urmă, folosindu-se de ac, acel gest menit să-i orbească, spre a-şi apăra onoarea, marii maeştri din vechime care fuseseră siliţi să împrumute meşteşugul învingătorilor şi să-i imite pe pictorii acestora

obişnuiau să privească o pagină miraculoasă ore, uneori chiar zile în şir, fără a se clinti din loc, înainte ca întunericul neamestecat al lui Dumnezeu să coboare asupra ochilor lor ca o răsplată. Universul şi înțelesul acestei picturi, care se păta uneori cu picăturile de sânge ivite din ochii lor, căci o priveau cu orele fără să ridice capul, lua locul răului pe care îl trăiseră în vreme ce zăceau cufundați în această atmosferă plină de gingăşie care ducea direct la orbirea cutezătorilor maeştri, ai căror ochi se tulburau treptat! Ce fericire! Ştii la ce miniatură mi-aş dori să mă uit până ce voi atinge întunericul orbirii?

Îşi ațintise ochii, al căror alb părea să se mărească treptat, pe măsură ce pupilele se micşorau, undeva în depărtări, către un loc aflat parcă în afara Vistieriei, aşa cum fac cei care vor să reînvie o amintire din copilărie.

— Scena în care Husrev vine cu calul la poalele conacului lui Şirin, aşteptând-o cu sufletul înfierbântat de dragoste zugrăvită în stilul vechilor maeştri din Herat!

Cred că tocmai se pregătea să-mi descrie acea pictură, folosindu-se de tonul unei poezii pline de tristețe, în chip de elogiu la adresa orbirii vechilor maeştri.

— Marele Meu Maestru, Efendi! i-am tăiat eu vorba, împins de un imbold ciudat. Lucrul pe care am dorit eu să-l privesc mereu este chipul delicat al iubitei mele. De trei zile m-am însurat cu ea. M-am gândit la ea cu dor, vreme de doisprezece ani. Scena în care Şirin se îndrăgosteşte de Husrev, privindu-i portretul, îmi aminteşte necontenit de ea.

Pe chipul Maestrului Osman stăruia o anumită expresie, o curiozitate poate, pe care nu izbutea să şi-o ascundă, dar nu era atent nici la povestea mea, nici la scena de luptă însângerată pe care o avea în fața sa. Aştepta parcă o veste bună, care urma să-i fie dezvăluită încetul cu încetul. Când am fost sigur că nu mă vedea, am luat, într-o clipită, acul de egretă din fața lui şi m-am îndepărtat.

În cea de-a treia încăpere a Vistieriei - cea lipită de hamam -, într-un loc întunecos, se afla un colț unde erau

îngrămădite sute de ceasuri ciudate, mari, primite în dar de la nenumărați regi şi cârmuitori frânci, care se stricaseră repede şi fuseseră date la o parte. M-am dus acolo şi m-am uitat mai cu luare-aminte la acul cu care spusese Maestrul Osman că se orbise Behzad.

Vârful de aur al acului, năclăit cu o zeamă trandafirie, lucea la răstimpuri în lumina roşiatică ce se răspândea din monturile de aur ale ceasurilor prăfuite şi fărâmate, din geamurile de cristal, din diamantele lor. Oare legendarul Maestru Behzad se orbise într-adevăr cu acul acela? Oare Maestrul Osman făcuse şi el lucrul acela înspăimântător pe care-l făcuse Behzad? Un arab magrebian demn de tot dispreţul, viu colorat, de mărimea unui deget, care era prins de mecanismul unuia dintre cele mai mari ceasuri, mi-a spus parcă Da! din priviri. Era limpede că, atunci când funcţiona ceasul, omul acela cu turban otoman stârnea râsul Padişahului Nostru şi al femeilor din harem scuturându-şi capul cu vioiciune ori de câte ori era nevoie pentru a arăta cât este ora, ca într-o glumă bună făcută de regele de Habsburg, care trimisese ceasul, şi de priceputul său ceasornicar.

Am luat la mână foarte multe cărţi obişnuite; aşa cum ţinuse să arate şi piticul, acestea fuseseră ale paşalelor cărora li se tăiase capul şi Ii se luaseră avuţiile. Atât de multe paşale fuseseră înecate, încât volumele de acest fel nu se mai isprăveau. Piticul mi-a spus, cu o bucurie necruţătoare, că paşalele care fuseseră cuprinse de beţia averii şi a puterii şi care uitaseră că nu erau decât nişte simpli robi, ajungând să ceară să se scrie şi să se picteze cu aur cărţi în numele lor, aşa cum făceau doar padişahii şi şahii, meritaseră să li se ia capul şi agoniseala. Atunci când dădeam, chiar şi în aceste cărţi - unele dintre ele albume, altele culegeri de versuri pictate - de scena în care Şirin se îndrăgosteşte de Husrev privindu-i portretul, mă opream şi o priveam îndelung.

Portretul din miniatură, adică portretul lui Husrev la care se uita Şirin în timpul unei plimbări pe câmp, nu era

niciodată limpede. Aceasta nu pentru că miniaturiştii nu izbuteau să deseneze îndeajuns de bine ceva foarte mic, aşa cum era portretul cu pricina; marea majoritate a miniaturiştilor care închipuiau această scenă puteau lucra destul de delicat ca să poată picta pe unghii, pe boabe de orez, ba chiar pe fire de păr. Atunci de ce nu desenau îndeajuns de limpede, pentru a putea fi bine distinse, chipul şi ochii chipeşului Husrev, la care se uita şi de care se îndrăgostea frumoasa Şirin? La un moment dat, după-amiază, în vreme ce răsfoiam la întâmplare paginile unui volum pestriț, de felul unui album, care-mi picase în mână în vreme ce mă gândeam să-i cer lămuriri Maestrului Osman în legătură cu toate aceste lucruri ca să-mi uit poate disperarea, mi-a atras atenția un cal dintr-o pictură pe pânză, care înfățişa un alai de nuntă. Liniştea care stăpânea bătăile inimii mele s-a spulberat într-o clipă.

Acolo, în fața mea, se afla un cal cu nări ciudate. Purta în spinare o mireasă năzuroasă şi se uita la mine. Calul acela fermecat dădea impresia că urma să-mi şoptească o taină. Aşa cum ți se întâmplă în vis, aş fi vrut să strig, dar din gură nu părea să-mi iasă nici un sunet. Am pus iute mâna pe carte, am alergat, printre lucruri, printre cufere, la Maestrul Osman şi i-am pus-o în față, deschisă la acea pagină.

S-a uitat la miniatură.

Am fost cuprins de nerăbdare văzând că pe chipul lui nu era nici o licărire.

— Nările acestui cal sunt întocmai ca nările calului desenat pentru cartea Unchiului, am zis.

A mişcat lupa pe care o ținea în mână, aducând-o deasupra calului. Şi-a apropiat ochii de miniatură şi de lupă, aproape atingând pagina cu nasul.

N-am mai rezistat acestei tăceri prelungite:

— După cum vedeți, nu este un cal făurit după metoda şi în stilul calului desenat pentru cartea Unchiului, am zis. Nările însă îi sunt la fel. Este vorba de un miniaturist care s-a străduit să vadă lumea aşa cum o văd chinezii.

Am tăcut puțin.

— Un alai de nuntă. Parcă ar fi o pictură chinezească, însă cei pictați nu sunt chinezi; sunt ca noi.

Acum, lupa maestrului părea lipită de miniatură, iar nasul său de lupă. Își pusese în mișcare - adunându-și toate forțele, ca să poată vedea - nu numai ochii, ci și capul, mușchii gâtului, spatele și umerii lui de om bătrân. S-a lăsat o foarte lungă tăcere.

— Nara calului este crestată, a zis, la multă vreme după asta, gâfâind.

Mi-am sprijinit tâmpla de tâmpla lui. Am privit îndelung nara care se zărea dintr-o parte, cu obrajii lipiți de ai lui. Am băgat îndată de seamă, cu tristețe, nu numai că nara calului era crestată, ci și că Maestrul Osman se străduia din răsputeri să o vadă.

— Vedeți, nu-i așa?

— Foarte puțin, a zis. Descrie-mi tu miniatura.

— După mine, este o mireasă melancolică, am zis cu amărăciune. Merge, ca mireasă, încălecată pe un cal sur cu nara crestată, însoțită de străjeri și de tovarăși de drum care-i sunt necunoscuți. Chipurile bărbaților, căutătura lor aspră, înspăimântătoarele bărbi negre, sprâncenele încruntate, mustățile pe oală, oasele puternice, mantalele simple, din pânză ușoară, încălțările subțiri, căciulile din blană de urs, baltagurile și săbiile ne arată că își au obârșia în rândurile turkmenilor Cu-Oile-Albe din Transoxiana. Poate că frumoasa mireasă, pe care o așteaptă un drum lung de vreme ce drumețește cu însoțitoarea ei la vreme de noapte, la lumina lămpilor și a torțelor, este o melancolică prințesă chinezoaică.

— Sau poate că, pentru a pune în lumină desăvârșirea frumuseții miresei, miniaturistul a dat-o cu vopsea albă pe față, așa cum fac chinezii, și i-a desenat ochii trași spre tâmple, așa cum sunt cei ai chinezilor, așa încât noi să o credem acum chinezoaică, a zis Maestrul Osman.

— Indiferent cine ar fi, mi-e milă de femeia aceasta

frumoasă şi tristă care merge aşa, în toiul nopții, prin mijlocul stepei, într-un ținut străin, însoțită de străjeri necunoscuți cu priviri aspre, spre a-i fi mireasă unui bărbat pe care nu l-a văzut niciodată, am zis. Cum vom izbuti să ne dăm seama, după nara crestată a calului pe care-l călăreşte, cine este miniaturistul nostru? am întrebat apoi grăbit.

— Întoarce paginile albumului şi spune-mi ce vezi, a zis Maestrul Osman.

Piticul, pe care-l văzusem ceva mai înainte aşezându-se pe țucal, în vreme ce eu îi aduceam în fugă volumul Maestrului Osman, era şi el acum cu noi şi ne uitam toți trei la paginile pe care le întorceam eu.

Am văzut cu toții tinere chinezoaice frumoase, pictate în stilul în care fusese pictată mireasa noastră melancolică; erau adunate într-o grădină şi cântau la o lăută ciudată. Am văzut case chinezeşti, caravane triste plecate la drumuri lungi, copaci şi peisaje de stepă la fel de frumoase ca vechile amintiri. Am văzut arbori răsuciți după moda chinezească, ale căror ramuri erau împodobite cu flori de primăvară deschise în toată splendoarea lor şi cu privighetori vesele, vioaie. Am văzut prinți aşezați în corturi asemenea celor din Horasan, care tăifăsuiau despre poezie, despre vin şi dragoste, grădini fermecate, bei chipeşi care plecau la vânătoare purtând pe braț şoimi minunați şi ținându-se drepți pe caii lor delicați. Apoi, deşi părea că printre pagini trecuse un diavol, am simțit cu toții că răul strecurat în miniatură se confunda, de cele mai multe ori, cu inteligența. Nu pusese oare miniaturistul ceva batjocoritor în mişcarea eroicului prinț care ucidea un balaur cu lancea sa uriaşă? Găsise oare vreun motiv de mulțumire în sărăcia bieților țărani care aşteptau să fie lecuiți de *şeyh*[1]? Oare încerca mai multă plăcere desenând ochii trişti ai sărmanilor câini care rămăseseră încârligați în vreme ce se împreunau sau

[1] Lider spiritual musulman, adeseori aflat în fruntea unei congregații mistice sau a unui lăcaş de dervişi.

colorând într-un roşu drăcesc gurile deschise ale femeilor care se uitau la ei şi râdeau? I-am văzut apoi aievea pe demonii miniaturistului: creaturile acelea ciudate semănau foarte mult cu ginnii şi cu uriaşii pe care-i plămădiseră de nenumărate ori vechii maeştri din Herat, precum şi miniaturiştii care pictaseră *Cartea şahilor,* dar harul plin de haz al miniaturistului îi făcuse mai puşi pe rele, mai înverşunaţi şi mai umani. Am văzut demoni înspăimântători, de mărimea unui om, cu trupuri strâmbe, cu coarne ramificate, cu şapte cozi şi am râs de ei. Pe măsură ce întorceam paginile, demonii cu sprâncene stufoase, cu chipuri rotunde, cu ochi mari, cu dinţi şi unghii ascuţite, despuiaţi, cu piele negricioasă şi încreţită ca de bătrâni se apucau să se încaiere şi să se lupte între ei, să fure un ditamai calul şi să-l aducă prinos zeilor, să ţopăie şi să dănţuiască, să taie copaci, să le răpească pe frumoasele prinţese cu palanchinele lor cu tot, să-i prindă pe balauri, să prade comori. Când i-am povestit că în volumul acela în care îşi lăsaseră urma cei mai feluriţi miniaturişti dervişii Kalenderi, cu capetele lor rase, cu veşmintele în neorânduiala, cu lanţuri de fier şi cu toiege în mâini, fuseseră desenaţi tot de miniaturistul Siyah Kalem, care-i pictase şi pe demoni, Maestrul Osman m-a pus să-i repet pe rând asemănările dintre ei şi m-a ascultat cu luare-aminte.

— Obiceiul de a cresta nările cailor, ca să respire mai bine şi să alerge mai repede, este o datină mongolă care dăinuie de sute de ani, a zis el apoi. Când ostile lui Hulagu Han - cel care a cucerit, cu caii lui, toate ţinuturile arabe, persane şi chineze -, au pătruns în Bagdad trecând oraşul prin foc şi sabie, jefuindu-l şi azvârlind toate cărţile în Tigru, faimosul caligraf şi mai apoi miniaturist Ibn-i Şakir nu a apucat-o spre miazăzi, aşa cum făcea toată lumea, ca să fugă din oraş şi să scape de măcel, ci spre miazănoapte partea din care, după cum se ştie, soseau călăreţii mongoli, în vremea aceea cărţile nu erau pictate, pe motiv că o interzicea Preasfântul Coran, iar miniaturiştii, la rândul lor, nu erau luaţi în serios. Am

auzit spunându-se că în timpul acelui marş legendar în care s-a avântat pentru a ajunge până hăt departe, în inima oştilor mongole, întemeietorul şi maestrul nostru, Ibn-i Şakir - căruia îi datorăm faptul de a privi lumea din înaltul minaretului (ceea ce poate fi socotit cea mai mare taină a îndeletnicirii noastre), faptul de a fi stabilit veşnicia liniei orizontului, când vizibilă, când ascunsă, şi de a fi pictat întreg universul, de la nori până la insecte, aşa cum îl vedeau chinezii, îmbârligat, în culori vii şi încrezătoare -, Ibn-i Şakir s-ar fi uitat, aşadar, la nările cailor, pentru a se putea duce către miazănoapte. Însă, din câte am văzut şi auzit eu, nici unul dintre caii pe care i-a desenat pe vremea când picta cărți la Samarkand, unde a ajuns după o călătorie de un an, fără a lua seama la vremea rea ori la alte urgii, nu avea nasul crestat. Aceasta deoarece, pentru el, caii adevărați, caii de vis nu erau caii voinici, caii biruitori ai mongolilor cu care se confruntase în puterea vârstei, ci gingaşii cai arabi ai fericitei tinereți pe care o lăsase în urmă cu tristețe. Din această pricină, ciudățenia nării calului pictat pentru cartea Unchiului nu mi-a adus aminte nici de caii mongoli, nici de acelaşi obicei înstăpânit de Mongoli în Horasan ori la Samarkand.

Maestrul Osman ne lămurea uitându-se ba la carte, ba, uneori, la mine, dar nu părea să ne vadă pe noi, ci doar lucrurile închipuite de el.

— Lăsând deoparte nările crestate ale cailor şi pictura chineză, alte ciudățenii care au ajuns, odată cu ostile mongole, pe meleag persan şi apoi aici au fost demonii înfățişați în această carte. Ați auzit, pesemne, că ei sunt solii răului, trimişi de forțele întunecate de sub pământ, că ne vor răpi nouă, oamenilor, viețile şi toate lucrurile pe care le prețuim, că vor fugi cu ele, că ne vor purta prin străfundurile întunericului şi ale morții. Pe tărâmul acela de dincolo, tot şi toate - norii, copacii, obiectele, câinii, cărțile - au suflet şi grai.

— Da, a zis bătrânul pitic. Martor mi-e Dumnezeu că, în

unele nopți, când sunt încuiat înăuntru, nu numai sufletele acestor ceasuri, farfurii chinezeşti, vase de cristal - care, la drept vorbind, scot neîncetat clinchete -, ci şi sufletele puştilor şi ale săbiilor, ale scuturilor şi coifurilor însângerate sunt cuprinse de tulburare şi prind să vorbească atât de aprig, încât toată Vistieria se preschimbă, în întunericul orb, într-un fel de câmp de luptă ticsit cu oameni.

— Această credință a fost adusă din Horasan în Țara Persanilor, iar mai apoi tocmai în Istanbulul nostru de către dervişii Kalenderi, ale căror imagini le-ați văzut, a zis Maestrul Osman. În vreme ce Sultanul Selim cel Crunt îl învingea pe Şahul Ismail jefuind Tabrizul şi Seraiul Celor Opt Raiuri, Bediuzzaman Mirza, care descindea din neamul lui Timur, 1-a trădat pe Şahul Ismail şi li s-a alăturat otomanilor, odată cu dervişii Kalenderi care-l însoțeau. Când a revenit de la Tabriz la Istanbul iarna, pe zăpadă, Sultanul Selim cel Crunt, Sălăşluitorul în Rai, era însoțit nu numai de două dintre frumoasele soții - cu pielea albă, cu ochii migdalați şi traşi spre tâmple - ale Şahului Ismail, pe care-l învinsese la Caldiran, ci şi de toate acele cărți rămase de pe urma vechilor stăpânitori ai Tabrizului, de la mongoli, de la Ilkhanizi, de la Jalayirizi, de la Cei-cu-Oile-Negre, pe care şahul învins le prădase mai cu seamă de la uzbeci, de la persani, de la turkmeni, de la Timurizi şi pe care le păstra în biblioteca sa din Seraiul Celor Opt Raiuri, de la Tabriz. Am să mă uit la toate cărțile acelea până când mă vor scoate de aici Padişahul Nostru şi Mai-marele vistiernicilor.

Dar acum purta în priviri acea rătăcire pe care o bagi de seamă la orbi; ținea în mână lupa cu mânerul împodobit cu sidef nu atât pentru a vedea, cât din obişnuință. Am tăcut o vreme. Maestrul Osman i-a cerut Piticului, care ascultase întreaga poveste ca pe un basm înduioşător, să-i găsească şi să-i aducă o carte a cărei legătură i-a descris-o cu luare-aminte. Când a plecat piticul, l-am întrebat pe maestru cu nevinovăție:

— Atunci, cine ar fi putut desena imaginea aceea a

calului din cartea Unchiului?

— Nările ambilor cai sunt crestate, a zis. Dar, fie că lucrul acesta s-a petrecut la Samarkand, fie că s-a petrecut în Transoxiana, calul a fost pictat, după cum spuneam, potrivit meşteşugurilor chinezeşti. În ceea ce priveşte frumosul cal din cartea Unchiului, acesta a fost plămădit după metode persane, la fel ca acei cai miraculoşi ai maeştrilor din Herat. Este un cal delicat, cum rar găseşti pe lumea asta! Este un cal pictat, nu un cal mongol!

— Dar are nara crestată, ca un adevărat cal mongol! am şoptit.

— Este limpede că, atunci când s-au retras mongolii şi a început orânduirea lui Timur şi a Timurizilor, unul dintre vechii maeştri care pictau la Herat cu două sute de ani în urmă a fost înrâurit, pe când desena imaginea calului, fie de caii mongoli pe care îi văzuse şi de care îşi amintea, fie de desenele unui alt miniaturist, care pictase cai cu nările crestate - pricină pentru care a zămislit o imagine de cal minunată, un cal ale cărui nări erau crestate cu gingăşie. Nimeni nu poate şti pe pagina cărei cărți, izvodite pentru care şah, se afla acea pictură; sunt însă încredințat că acea carte şi acea imagine au fost foarte îndrăgite în vreun serai - cine ştie, poate chiar de către favorita din seraiul şahului -, că au fost îndelung lăudate şi că s-au aflat o vreme pe buzele tuturor. Sunt, de asemenea, încredințat că, deoarece lucrurile s-au petrecut în acest chip, toți miniaturiştii de rând au imitat în nenumărate rânduri calul acela cu nări crestate, pe care îl invidiau şi despre care se vorbea atât de mult. În felul acesta, nara calului s-a preschimbat, odată cu calul, într-un şablon, s-a întipărit în memoria miniaturiştilor din acel atelier şi a fost învățată pe de rost. La ani de zile după aceste întâmplări, când stăpânii lor au fost învinşi în lupte, când, la fel ca întristatele femei din haremuri care se îndreptau spre alte haremuri, şi-au aflat noi şahi, noi prinți, când şi-au schimbat oraşul şi țara, aceşti miniaturişti au dus cu ei şi nările delicat crestate ale cailor pe care-i purtau în

amintire. Nasul crestat a fost, poate, uitat în cele din urmă, căci majoritatea miniaturiştilor care-l păstrau într-un cotlon al memoriei nu l-au desenat niciodată în alte ateliere, din pricina altor meşteşuguri şi a altor maeştri. Unii dintre miniaturişti nu s-au mărginit însă doar să deseneze cai cu nări crestate delicat în noile ateliere din care făceau parte, ci i-au învățat şi pe frumoşii lor ucenici să facă acest lucru, zicându-le că „aşa făceau vechii maeştri". Prin urmare, chiar şi la secole bune după ce mongolii şi caii lor cei voinici, cu nări crestate, au dispărut din ținuturile persane şi arabe, după ce în oraşele jefuite, trecute prin foc şi sabie, a început o viață nouă, unii miniaturişti au continuat să despice nările cailor, socotind că urmau un şablon. Sunt la fel de încredințat că unii dintre ei îşi desenau caii aşa cum îi desenau şi miniaturiştii noştri, gândind, pur şi simplu, că „acesta este tiparul", fără a avea habar de călăreții mongoli cuceritori ori de nările crestate ale cailor lor.

— Maestre! am zis eu, cuprins de admirație. „Metoda însoțitoarei", de care v-ați folosit în această împrejurare, a dat într-adevăr roade, aşa cum ați nădăjduit. Fiecare miniaturist mai avea însă şi o semnătură ascunsă.

— Nu fiecare miniaturist, ci fiecare atelier, a zis el cu mândrie. Dar nici măcar fiecare atelier. În unele ateliere nefericite, la fel ca în unele familii nefericite, fiecare vorbeşte cu anii pe limba lui, fără a pricepe că fericirea vine din armonie, iar armonia înseamnă fericire. Cum unii se trudesc să picteze precum chinezii, alții precum turkmenii, alții precum cei din Şiraz, alții precum mongolii, meşterii acestor ateliere nu pot avea nici măcar un stil comun, asemenea unor soți nefericiți care se ceartă mereu, ani de zile. Mândria i se înstăpânise acum foarte limpede pe chip, iar expresia aceea de bătrân întristat, plin de amărăciune, pe care i-o vedeam de multă vreme fusese înlocuită de privirea mânioasă a omului înverşunat, care doreşte să țină în mâna sa toate frâiele puterii.

— Maestre, am zis. Dumneavoastră i-ați adunat laolaltă

aici, la Istanbul, vreme de douăzeci de ani, pe miniaturiştii cei mai neasemenea, veniți din cele patru colțuri ale lumii, pe miniaturiştii cu cele mai felurite temperamente, cu cele mai felurite înclinații, şi ați făcut-o într-o armonie atât de deplină, încât ați dat naştere unui stil otoman!

De ce se preschimbase oare simțământul de admirație pe care-l încercam din toată inima, cu puțină vreme în urmă, într-un fel de prefăcătorie, acum când i-l mărturiseam în față? E oare necesar ca o persoană căreia îi admirăm sincer talentul şi măiestria să-şi fi pierdut simțitor puterea şi să aibă ceva oarecum demn de compătimire când ajungem să o lăudăm deschis?

— Unde e piticul acela? a zis.

Spusese aceste cuvinte aşa cum o spun cei care au parte de putere şi cărora le plac linguşeala şi lauda, dar care-şi amintesc totuşi în chip nedesluşit că nu trebuie să le placă; o spusese întrucât voia să fie limpede că dorea să schimbe subiectul.

— Deşi sunteți un cunoscător temeinic al legendelor şi meşteşugurilor persane, ați zămislit un univers al miniaturii cu totul aparte, demn de faima şi de puterea otomanilor, am şoptit. Dumneavoastră ați adus în miniatură puterea spadei otomanilor, culorile încrezătoare ale biruințelor lor, atenția față de aspectul straniu al lucrurilor şi al instrumentelor, neîngrădirea tihnei vieții. Maestre, cea mai mare cinste din viața mea este ca privind aici, alături de dumneavoastră, miracolele vechilor maeştri intrați în legendă...

Am vorbit astfel, în şoaptă, vreme îndelungată. Neorânduiala din Vistierie, care semăna cu un câmp de luptă părăsit, precum şi apropierea trupurilor noastre în întunericul rece îmi preschimbau şoapta într-un fel de destăinuire.

Apoi, aşa cum se întâmplă cu unii orbi care nu-şi mai pot stăpâni expresia feței, în ochii Maestrului Osman s-a ivit o privire de bătrân care se lasă pradă plăcerii. L-am slăvit îndelung pe bătrânul Maestru, simțind uneori sincer ceea ce

spuneam şi înfiorându-mă alteori, cu acel dezgust profund pe care-l încercam în fața nevăzătorilor.

M-a prins de mână cu degetele lui reci, mi-a mângâiat brațele, mi-a atins fața. Am avut impresia că forța şi bătrânețea lui treceau, prin degete, asupra mea. M-am gândit la Şeküre, care mă aştepta acasă.

Am zăbovit puțin, fără să ne clintim din loc, cu paginile deschise în fața noastră. Ne odihneam, ca şi cum laudele mele, precum şi admirația şi compătimirea pe care le încerca el față de sine însuşi ne sleiseră. Între noi se aşternuse un fel de stânjeneală.

— Unde e piticul? a întrebat din nou.

Eram sigur că piticul cel şiret ne priveghea din codonul în care se ascunsese. Mi-am îndreptat umerii spre dreapta, spre stânga, de parcă m-aş fi uitat după el, dar îl priveam de fapt cu atenție, drept în ochi, pe Maestrul Osman. Era oare orb, sau voia doar să-i convingă pe toți, chiar şi pe sine, că era orb? Unii dintre vechii maeştri din Şiraz, lipsiți de har şi de măiestrie, se prefăceau la bătrânețe că sunt orbi doar ca să se bucure de prețuire şi să nu-i învinuiască nimeni pentru nereuşitele lor.

— Vreau să mor aici, a zis.

— Marele meu Maestru! l-am linguşit eu. Pricep atât de bine ce spuneți, în aceste vremuri în care nu se mai pune preț pe miniatură, ci pe banii aduşi de aceasta, în care nu mai au însemnătate vechii maeştri, ci imitatorii lor frânci, încât mă năpădesc lacrimile! Dar aveți, totodată, datoria de a-i apăra pe maeştrii dumneavoastră miniaturişti de duşmanii lor! Spuneți-mi, vă rog, ce învățământ ați tras din „metoda însoțitoarei"? Cine este miniaturistul care a pictat calul?

— Măslină! spusese în aşa fel încât nici măcar nu m-am mirat. A tăcut puțin.

— Dar sunt totodată încredințat că nu Măslină i-a ucis pe Unchiul tău şi pe bietul Delicat Efendi, a zis el cumpănit. Socot că Măslină trebuie să fi desenat calul după faptul că el

este cel mai legat de vechii maeştri, el cunoaşte cel mai îndeaproape, cel mai în profunzime legendele şi meşteşugurile din Herat, iar obârşia maeştrilor săi ajunge până la Samarkand. Ştiu că n-ai să mă întrebi de ce n-am dat peste aceste nări la ceilalţi cai pe care i-a pictat Măslină vreme de ani de zile, căci, după cum spuneam, un amănunt - o aripă de pasăre, o frunză atârnând într-un copac - poate să nu se vădească uneori deloc, din pricina încăpăţânării şi asprimii maestrului miniaturistului, a gustului şi ambianţei atelierului de pictură al padişahului, deşi acestea se păstrează în amintire şi se transmit preţ de mai multe generaţii de la maestru la ucenic. Aşadar, acesta era calul deprins în copilărie de dragul meu Măslină de-a dreptul de la maeştrii săi persani - calul pe care nu a putut să-l uite. Faptul că acest cal şi-a făcut aşa, deodată, apariţia tocmai în cartea nesăbuitului Unchi este renghiul necruţător pe care mi l-a jucat mie Dumnezeu. Oare n-am luat, cu toţii, îndeajuns aminte la vechii maeştri din Herat? Oare, întocmai ca miniaturistul turkmen care, atunci când îşi închipuia un chip frumos de femeie, nu-l putea desena altfel decât cu trăsături de chinezoaică, nu ne gândeam şi noi la capodoperele vechilor maeştri din Herat când vorbeam despre o miniatură frumoasă? Cu toţii îi admirăm pe vechii maeştri din Herat. În spatele lor, al tuturor, se află Heratul lui Behzad, iar în spatele Heratului se află călăreţii mongoli şi chinezii. De ce să-l omoare Măslină, care este atât de ataşat de legendele din Herat, pe bietul Delicat Efendi, care era chiar mai atras decât el - aş spune, orbeşte - de vechile meşteşuguri?

— Cine? am zis. Fluture?

— Barză! a zis. Asta mi-o spune chiar inima. Pentru că îi cunosc ambiţia şi hărnicia neistovită. Ascultă: în mod lesne de bănuit, bietul Delicat Efendi, care se îndeletnicea cu auririle, a priceput că în cartea Unchiului dumitale, care imita meşteşugul frâncilor, mocneau necredinţa, erezia, tăgada, şi s-a speriat. Pentru că era, pe de o parte, îndeajuns

de mocofan ca să plece urechea la vorbele acelui netot de predicator din Erzurum - din păcate, maeştrii în aurire, care sunt mai aproape de Dumnezeu decât pictorii, sunt plictisitori şi proşti - şi pentru că ştia, pe de altă parte, că acea carte a nechibzuitului dumitale Unchi era o lucrare tainică şi de mare însemnătate a Padişahului, temerile şi îndoielile sale au prins a se bate cap în cap: să creadă oare în Padişahul Său ori în predicatorul din Erzurum? Desigur că, în altă împrejurare, acest biet vlăstar al meu, pe care-l cunoşteam ca pe buzunarul meu, ar fi venit la mine şi mi-ar fi împărtăşit suferința care-i rodea sufletul. Dar pentru că până şi el, cu mintea lui de găină, pricepea foarte bine că, făcând auriri pentru cartea Unchiului, care-i imita pe frânci, mă trăda pe mine şi trăda atelierul de pictură, a căutat să se destăinuie altcuiva şi şi-a împărtăşit suferința vicleanului şi ambițiosului Barză, față de a cărui minte şi bună-credință făcea greşeala de a nutri admirație, deoarece îi prețuia harul. Am văzut de multe ori cum se folosea Barză de Delicat Efendi, profitând tocmai de această admirație. Oricare ar fi fost gâlceava iscată între ei, Barză l-a ucis pe celălalt. Şi pentru că Delicat Efendi le dezvăluise mai întâi temerile sale adepților hogei din Erzurum, aceştia, dorind să se răzbune şi să-şi arate puterea, l-au ucis la rândul lor pe Unchiul dumitale, care era un admirator al frâncilor şi pe care-l socoteau răspunzător de moartea prietenului lor. Nu pot spune că m-am amărât foarte tare din pricina asta. Cu ani în urmă, Unchiul dumitale l-a convins pe Padişahul Nostru să-şi comande tabloul unui pictor venețian - Sebastiano se numea -, care l-a pictat după socoteala frâncă, de parcă ar fi fost vorba de un rege păgân, iar mai apoi mi-a pus dinainte, în chip de model, acest portret lipsit de bună-cuviință şi m-a silit să fac ceva urât şi umilitor: să pictez, adică, uitându-mă la el, un portret aidoma. Iar eu, lipsit la rândul meu de demnitate, am imitat acel portret plăsmuit după meşteşugul păgânilor, de teama Padişahului Nostru. Dacă n-aş fi făcut-o, poate că m-aş fi amărât pentru moartea Unchiului dumitale

şi m-aş fi zbătut mai mult ca să fie aflat ticălosul care l-a ucis. Dar suferința mea este atelierul meu de pictură, nu Unchiul dumitale. Din pricina acestuia din urmă, maeştrii mei miniaturişti, pe care i-am iubit mai ceva ca pe propriii mei copii şi pe care i-am pregătit vreme de douăzeci şi cinci de ani, tremurând mereu pentru soarta lor, nu m-au trădat numai pe mine, ci au trădat toate tradițiile miniaturii noastre şi au început să-i imite cu înfocare pe maeştrii frânci, pretinzând că asta doreşte Padişahul Nostru acum. Toți aceşti oameni fără onoare merită să fie puşi la cazne! Dacă noi, cei din breasla miniaturiştilor, am fi în primul rând robii harului şi ai artei noastre - iar nu ai Padişahului, care ne dă de lucru -, am binemerita Raiul. Acum vreau să mă uit singur la această carte.

Spusese ultimele cuvinte cu tristețea cu care şi-ar fi rostit ultima dorință un paşă obosit, socotit răspunzător de o înfrângere pentru care urma să-şi piardă viața. A deschis cartea pusă în fața lui de pitic şi a început să-i dea acestuia porunci pe un ton mustrător, spre a-i găsi pagina pe care o dorea. Prin aerul învinuitor pe care şi-l luase, se preschimbase brusc în Mai-marele miniaturiştilor pe care-l cunoştea şi cu care se obişnuise tot atelierul de pictură.

M-am îndepărtat şi, retrăgându-mă într-un cotlon aflat intre pernele lucrate cu perle, între puştile cu paturi împodobite cu giuvaiere şi țevi ruginite, între dulapuri, l-am privit de departe pe Maestrul Osman. Bănuiala care mă rodea în vreme ce-l ascultam mă copleşise acum pe de-a-ntregul; mi se părea uşor de înțeles acum că el pusese la cale uciderea bietului Delicat Efendi şi mai apoi a Unchiului, pentru a opri cartea aceea a Padişahului Nostru care urma meşteşugul frâncilor, drept care m-am învinovățit o clipă pentru simțământul de admirație pe care-l nutrisem ceva mai devreme față de el. Simțeam, pe de altă parte, fără să vreau, un adânc respect față de acest Mare Maestru care se cufundase cu totul în pictura dinaintea sa - nu mai avea însemnătate dacă era în întregime sau doar pe jumătate orb -

şi care privea parcă miniatura cu toată pielea încreţită a bătrânului său chip. Atunci când mi-a trecut prin minte că, pentru a apăra vechiul meşteşug şi vechea ordine a atelierului de pictură, pentru a scăpa de cartea Unchiului, pentru a redeveni unicul favorit al Padişahului, ar fi fost în stare să ne dea pe toţi pe seama schingiuitorului Mai-marelui grădinarilor - nu numai pe oricare dintre miniaturiştii săi, ci şi pe mine -, mi-am pus îndelung imaginaţia la lucru, ca să-mi închipui cum s-ar fi purtat şi să mă eliberez de dragostea ce mă legase de el în răstimpul celor două zile.

Trecuse multă vreme şi eram cu mintea tulbure. Pentru a domoli demonii din mine, pentru a abate atenţia ginnilor şovăielii, am privit îndelung, la întâmplare, paginile ilustrate ale volumelor pe care le scosesem de prin cufere.

Cât de mulţi erau aceia - bărbaţi ori femei - care îşi ţineau degetul în gură! În ultimele două sute de ani, acest gest fusese însuşit de toate atelierele de pictură, de la Samarkand la Bagdad, ca expresie a mirării: plutaşul cel ticălos, precum şi vâslaşul cel ticălos care nu voiau să-l ia pe pluta lor pe eroul Keyhusrev, asaltat de vrăjmaşi, încremeneau miraţi, cu degetul în gură, văzând că acesta trecea albia râului Jayhun în deplină siguranţă cu ajutorul calului său negru şi al lui Dumnezeu. Husrev rămâne cu degetul în gură a mirare, când se confruntă pentru prima oară cu frumuseţea lui Şirin - cea cu chipul asemeni luminii lunii -, în timp ce aceasta se scaldă în lacul cu ape argintii, înnegurat de ani. Am privit îndelung, cu şi mai mare băgare de seamă, degetele pe care şi le ţineau în gură frumoasele femei din haremuri, care se zăreau prin porţile întredeschise ale seraiurilor, pe la ferestrele de neatins ale turnurilor de cetate ori în dosul perdelelor. Pe când Tejav, învins de oastea persană, îşi pierde coroana şi fuge de pe câmpul de luptă, favorita sa, preafrumoasa Espinuy, îl priveşte cuprinsă de tristeţe, cu degetul aninat în gură a mirare, de la fereastra haremului din palatul său, în vreme ce îl imploră din ochi: „Nu mă lăsa pradă duşmanului!" Pe când Iosif, prins după ce fusese

ponegrit că o necinstise pe Zulayka, este dus în temnița sa, Zulayka, cea de la care pornise cleveteala, stă la fereastră cu degetul în gură, având întipărită pe chip mai degrabă o expresie diavolească şi plină de dorință decât una plină de mirare. În vreme ce o pereche de îndrăgostiți fericiți, dar melancolici, inspirați dintr-un gazel, se lasă în voia forței dragostei şi a vinului într-o grădină paradisiacă, însoțitoarea muncită de gânduri rele îi priveşte uitată, cu degetul în gura ei cea roşie - mai degrabă cu gelozie decât cu mirare.

Deşi acest gest se preschimbase într-un şablon de care se foloseau toți miniaturiştii, pe care-l pictaseră deopotrivă în caietele lor cu modele şi în propria memorie, degetul acela lung se strecura de fiecare dată cu o delicatețe aparte în gura frumoaselor femei.

În ce măsură mă mângâiase oare vederea acestor miniaturi? Pe înserat, m-am dus la Maestrul Osman şi i-am spus:

— Maestre, cu voia dumneavoastră, când se va deschide uşa, eu am să părăsesc Vistieria!

— Cum adică? a zis. Mai avem un răgaz de o noapte şi o dimineață. Repede s-au mai săturat ochii tăi să privească imaginile cele mai frumoase şi mai pieritoare ale lumii!

În vreme ce spunea asta, nu-şi dezlipea chipul de pe pagina aflată în fața sa, dar paloarea care i se aşternuse asupra pupilelor dovedea că orbea încetul cu încetul.

— Am aflat taina ascunsă în nările calului, am zis cu îndrăzneală.

— Ha! a exclamat el. Da! Restul depinde de Padişahul Nostru şi de Mai-marele vistiernicilor. Poate ne vor cruța pe toți.

Oare avea să le dezvăluie că Barză era ucigaşul? De frică, nici măcar nu l-am întrebat. Mă temeam că n-o să mă lase să ies. Mai rău, mă gândeam la răstimpuri că va arunca vina asupra mea.

— Acul de egretă cu care s-a orbit Behzad a dispărut, a zis.

— Ei, trebuie să-l fi luat piticul şi să-l fi dus la locul lui, am zis. Ce frumoasă e pagina asta la care vă uitaţi!

Faţa i s-a luminat, ca a unui copil, şi a surâs îndată:

— Este vorba de aşteptarea lui Husrev, care vine noaptea, cu calul, la poalele conacului lui Şirin, mistuit în taină de dor, a zis. Este în stilul vechilor maeştri din Herat.

Acum privea miniatura ca şi cum ar fi văzut-o, dar nici măcar nu-şi luase lupa în mână.

— Vezi frumuseţea tăinuită în modul cum se strevăd una câte una, în întunericul nopţii, frunzele copacilor, de parcă ar fi luminate dinăuntru, ca florile de primăvară şi ca stelele, răbdarea plină de umilinţă din decoraţiunile pereţilor, noblеţea care răzbate din poleirea cu aur, echilibrul delicat care stăruie în orânduirea întregii miniaturi? Calul chipeşului Husrev este subţire şi graţios ca o femeie. Trupul iubitei sale Şirin, aflată la fereastra de la catul de sus, este aplecat, dar chipul îi este plin de mândrie. Pare că, mulţumită iubirii miniaturistului, îndrăgostiţii vor rămâne de-a pururi aici, scăldaţi în lumina filtrată prin culorile, prin ţesătura, prin pielea fin lucrată a miniaturii. Vezi, capetele le sunt oarecum răsucite unul spre celălalt, însă trupurile le rămân totodată îndreptate pe jumătate către noi. Asta pentru că ei ştiu că fac parte dintr-o miniatură şi ştiu, de asemenea, că ni se înfăţişează nouă. Din pricina aceasta, nu se străduiesc deloc să fie aievea cu ceea ce vedem noi mereu. Ba dimpotrivă, ne dau de înţeles că s-au ivit din amintirile lui Dumnezeu.

De aceea, acolo, în miniatură, timpul s-a oprit în loc. Oricât de zorită ar fi povestea depănată de miniatură, ei vor rămâne la fel, pentru totdeauna, fără a adăuga nici un gest nepotrivit mâinilor şi braţelor lor, trupurilor lor delicate, ba chiar şi ochilor, întocmai ca nişte tinere bine educate, sfioase şi cuviincioase. Odată cu ei, va încremeni totul, în noaptea de un albastru întunecat: pasărea de pe cer va zbura neliniştită în întuneric, printre stele, asemenea inimilor grăbite ale îndrăgostiţilor, dar va rămâne totodată acolo, în clipa aceea

fără pereche, priponită parcă de-a pururi pe cer. Vechii maeştri din Herat, care ştiau că întunericul de catifea al lui Dumnezeu coboară asupra ochilor lor asemenea unei draperii, ştiau foarte bine şi că, privind zile ori săptămâni de-a rândul o asemenea miniatură fără a se clinti din loc, sufletele lor aveau să se împreuneze în cele din urmă cu timpul veşnic al miniaturii, chiar dacă ei urmau să orbească.

La vremea rugăciunii de seară, când uşa Vistieriei s-a deschis cu acelaşi ceremonial şi în prezența aceluiaşi grup, Maestrul Osman încă se mai uita cu toată luarea-aminte la pagina din fața sa, la pasărea care zăbovea pe cer fără a se clinti. Dar cei care băgau de seamă culoarea stinsă a pupilelor sale pricepeau că se uita ciudat la miraculoasa pagină din fața sa, aşa cum ni se întâmplă să vedem că se petrece cu unii orbi, care se apropie într-un fel necuvenit de farfuria din fața lor.

Pentru că nu m-au cercetat cu de-amănuntul, ceauşii din garda Vistieriei, care aflaseră că Maestrul Osman va mai rămâne înăuntru şi că Cezmi Aga se afla la uşă, n-au izbutit să dea de acul de egretă ascuns în izmenele mele. După ce am pornit din curtea Seraiului pe străzile Istanbulului, m-am tras la o parte pe o scurtătură şi, scoțând din izmene lucrul acela înfricoşător care-l orbise pe Behzad, mi l-am vârât în chimir. Am mers pe străzi cu paşi grăbiți.

Frigul din încăperile Vistieriei lucrase atât de temeinic asupra mea, încât mi s-a părut că pe străzile oraşului coborâse un aer blând, de primăvară timpurie. În vreme ce treceam prin fața dughenelor băcanului, bărbierului, negustorului de plante, negustorului de legume şi negustorului de lemne din Târgul de la Vechiul Han, care se închideau pe rând, am încetinit pasul uitându-mă cu atenție la butoaiele, la învelitorile, la morcovii, la borcanele din prăvăliile bine încălzite, luminate de opaițe.

După două zile, strada Unchiului - nu luați seama la faptul că nu zic „strada mea", pentru că nici măcar „strada lui Şeküre" nu puteam încă spune - mi s-a părut şi mai

străină, şi mai îndepărtată. Dar bucuria de a o regăsi, teafăr şi sănătos, pe Şeküre a mea şi gândul că, de vreme ce se putea socoti că ucigaşul fusese aflat, aveam să mă pot culca la noapte cu iubita mea mă apropiau atât de mult de întreaga lume, încât cu greu m-am înfrânat să nu strig când am văzut rodiul şi oblonul închis, reparat între timp, ca un ţăran care strigă la cineva aflat de cealaltă parte a unei văi. Pentru că, atunci când aveam s-o văd pe Şeküre, voiam să încep prin a-i spune:

— A fost dibuit blestematul de ucigaş!

Am deschis poarta. Nu ştiu de ce - poate din pricina scârţâitului acesteia, poate din pricina nepăsării vrabiei care bea apă din căldarea de la fântână ori poate din pricina aspectului mohorât al casei -, am înţeles pe dată, cu acel al şaselea simţ, de lup, al omului care trăise cu desăvârşire singur vreme de doisprezece ani, că în casă nu se afla nimeni. Dar, deşi pricepi uneori, cu amărăciune, că eşti doar tu cu tine însuţi, tot ajungi să deschizi şi să închizi neîncetat uşile şi dulapurile, ba chiar să ridici şi să pui la loc capacele oalelor. Aşa am făcut şi eu. Am deschis până şi cuferele şi m-am uitat în ele.

Singurul lucru pe care l-am auzit în tot acest răstimp de tăcere a fost bubuitul inimii mele, care bătea cu iuţeală. Am găsit o clipă alinare atunci când mi-am scos sabia, pe care o ascunsesem în fundul celui mai îndepărtat cufăr, ca pe un bătrân care şi-a trăit traiul şi şi-a mâncat mălaiul, şi când m-am încins cu ea. Sabia mea cu mâner de fildeş mi-a adus întotdeauna mângâiere sufletească şi echilibru (echilibru până şi la mers) în amarul de ani în care am trudit cu condeiul. Cărţile nu adaugă nefericirii omeneşti decât o anumită adâncime, pe care noi o socotim a fi consolare.

Am coborât în curte. Vrabia plecase. Am ieşit, lăsând casa pradă tăcerii întunericului care cobora asupra ei, de parcă aş fi părăsit o corabie care se scufunda.

— Fugi, îmi spunea inima, mai plină acum de încredere, du-te să-i găseşti!

Am luat-o la goană. Încetineam însă pasul prin locurile aglomerate, prin curțile de moschei pe unde treceam ca s-o iau pe scurtătură, din pricina câinilor care o porneau veseli şi care se îngrămădeau peste măsură pe urmele mele, găsind în asta un fel de distracție.

53.Mă numesc Ester

Tocmai fierbeam ciorbă de linte pentru cină, când Nesim a zis:

— E cineva la uşă.

După ce i-am proptit lingura în mână, spunându-i să nu lase lintea să se prindă de fund, l-am apucat de mâna îmbătrânită şi am amestecat de două ori în oală. Asta pentru că, dacă nu-i arăți cum să facă, poate să țină lingura în ciorbă ore în şir, fără să învârtă deloc în ea.

Când l-am văzut pe Negru la uşă, mi s-a făcut pe dată milă de el. Avea o asemenea căutătură, că ți-era teamă să-l întrebi ce s-a petrecut.

— Nu intra! am zis. Mă schimb acum şi vin.

Mi-am luat hainele cu roz şi galben, cu care mă înțolesc când sunt chemată la petrecerile de Ramadan, la mesele bogătanilor, la nunțile care durează mult, precum şi bocceaua de sărbătoare.

— Mănânc ciorba când vin, i-am zis bietului Nesim.

Mai aveam o stradă până să ies cu Negru din draga noastră mahala evreiască, ale cărei coşuri fumegau ca vai de ele, aşa cum fumegă oalele sărăntocilor, când i-am zis:

— S-ar zice că fostul bărbat al lui Şeküre s-a întors de la război.

Negru a tăcut până am ieşit din mahala. Era cenuşiu la față, precum seara care se lăsa.

— Unde sunt? a întrebat el după multă vreme. Aşa am priceput că Şeküre şi copiii nu erau acasă.

— Sunt la ei acasă, am zis.

Dându-mi imediat seama că vorbele mele aveau să se înfigă ca un fier roşu în inima lui Negru, căci priveau casa de dinainte a lui Şeküre, am deschis uşa speranței adăugând:

— Pesemne.

— L-ai văzut pe bărbatul care s-a întors de la război? m-a întrebat, uitându-se în ochii mei.

— Nu l-am văzut nici pe el, şi n-am văzut nici când a plecat Şeküre de acasă.

— De unde ai priceput că au plecat de acasă?

— După faţa ta.

— Povesteşte-mi totul, a zis el hotărât.

Era atât de îndurerat, încât nu putea înţelege că, pentru a rămâne mereu cu ochii pe geam, cu urechea ciulită la drum, pentru a putea fi o Ester care să le poată găsi bărbaţi atâtor fete visătoare, care să bată fără sfiiciune pe la uşile atâtor case nefericite, nu trebuia să povestesc niciodată tot.

— Fratele fostului bărbat al lui Şeküre, Hasan, am zis, s-a strecurat la voi în casă - am văzut că se bucura că zisesem „la voi în casă" - şi i-a spus lui Şevket că taică-său e pe cale să se întoarcă de la război, că o să ajungă acasă pe la vremea chindiei şi că, dacă n-o să-i vadă acasă pe maică-sa şi pe copii, o să se amărască foarte tare. Deşi Şevket i-a dus vestea maică-sii, Şeküre s-a purtat cu băgare de seamă şi n-a luat nici o hotărâre. Către chindie, Şevket a şters-o de acasă şi s-a oploşit la unchi-său, Hasan, şi la bunică-său.

— De unde afli tu toate lucrurile astea?

— Nu ţi-a spus Şeküre că sunt doi ani de când Hasan unelteşte ca s-o aducă înapoi, în vechea casă? O vreme, Hasan i-a trimis lui Şeküre răvaşe prin mine.

— Şeküre i-a răspuns în vreun fel?

— Ştiu tot soiul de femei din Istanbul. Nici una dintre ele nu e aşa de preocupată de casa, de bărbatul şi de cinstea ei ca Şeküre.

— Acum însă eu sunt bărbatul ei!

În vocea lui stăruia nesiguranţa aia bărbătească de care mă întristam întotdeauna. Oricare ar fi fost tabăra pe care o alegea Şeküre, partea ailaltă avea să se facă praf.

— Hasan a scris un bilet, cum că Şevket a venit acasă să-l aştepte pe taică-său, că e foarte necăjit din pricina acelui

aşa-zis bărbat cu care s-a măritat maică-sa după o cununie nelegiuită - a noului său tată -, că nu se mai întoarce, şi mi l-a dat să i-l duc lui Şeküre.

— Şi ce a făcut Şeküre?

— Te-a aşteptat toată noaptea, singură-singurică, cu bietul Orhan.

— Hayriye?

— Hayriye pândeşte de ani de zile prilejul să-i vină de hac frumoasei tale neveste. De-aia se culca cu răposatul tău Unchi. Văzând că Şeküre şi-a petrecut noaptea singură-singurică, cu teama de ucigaş şi de stafii, Hasan i-a mai trimis o scrisoare prin mine.

— Ce i-a scris?

— Mulțumesc lui Dumnezeu că sărmana de Ester, deşi neştiutoare de carte, le poate răspunde domnilor furioşi şi taților nervoşi după cum urmează: „Chiar dacă nu pot citi scrisoarea, pot citi ceea ce se află întipărit pe chipul frumoasei fete care o citeşte."

— Şi ce-ai citit?

— Neputință.

N-am vorbit deloc, vreme îndelungată. Am văzut bufnița care se aşezase pe acoperişul unei bisericuțe greceşti, în aşteptarea nopții. I-am văzut pe mucoşii din mahala cum se uitau la straiele şi la bocceaua mea şi râdeau. Am văzut un câine râios care se tot scărpina în vreme ce cobora voios din cimitirul cu chiparoşi în stradă, ieşind în întâmpinarea nopții.

— Stai uşor! am țipat apoi la Negru. Eu nu urc pantele astea ca tine! Unde mă duci, cu bocceaua asta în mână?

— Înainte de a mă purta tu pe la casa lui Hasan, am să te pun eu să-ți desfaci bocceaua şi am să te duc pe la nişte flăcăi de ispravă, care or să cumpere, pentru iubitele lor tainice, batiste înflorate, cingători de mătase şi pungi de bani lucrate cu fir de argint.

Era bine că Negru mai putea încă să glumească, în starea jalnică în care se afla, dar am băgat de seamă pe dată că în

gluma lui stăruia şi ceva serios:

— Dacă aduni o ceată, nu te duc deloc la casa lui Hasan! am zis. Mi-e amarnic de frică de scandaluri şi bătăi.

— Dacă o să rămâi Ester cea isteață dintotdeauna, n-or să fie nici scandaluri, nici bătăi, a zis el.

Am trecut de Aksaray şi am intrat pe drumul care o lua prin dos, către grădinile de zarzavat de la Langa. În susul drumului noroios, într-o mahala care cunoscuse şi zile mai bune, Negru a intrat în dugheana încă deschisă a unui bărbier. Am văzut că vorbea cu meşterul pe care îl rădea, la lumina lămpii, un tânăr cu chip limpede şi mâini frumoase. Nu după multă vreme, ne-au prins din urmă la Aksaray bărbierul, frumosul lui ucenic şi încă doi dintre oamenii săi. Aveau în mâini săbii şi baltage. Pe o stradă dosnică de la Şehzadebaşi ni s-a alăturat, la un moment dat, şi un flăcău de la şcoala coranică, un băietan care purta în mână o sabie şi căruia nu păreau deloc să i se potrivească faptele de vitejie.

— O să năvăliți într-o casă din oraş aşa, în miezul zilei?

— Nu în miezul zilei, ci la noapte, a zis Negru pe un ton mai degrabă satisfăcut decât glumeț.

— Nu fi atât de sigur pe tine doar pentru că ai adunat o ceată de oameni, am zis. Să nu care cumva să vadă ienicerii că vă vânturați aşa, ca o oaste înarmată până-n dinți.

— Nu ne vede nimeni.

— Ieri, oamenii ăluia din Erzurum au dat iama mai întâi într-o cârciumă, apoi în lăcaşul Cerrahi[1] de la Sagirkapi şi au bătut pe toată lumea. Se zice că un bătrân a fost pocnit cu un par în cap şi a murit. În beznă, puteți fi luați drept oamenii lor.

— Aud că te-ai dus în casa răposatului Delicat Efendi şi că, de îndată ce ai văzut la nevasta lui - binecuvântată fie ea! - caii cu cerneala întinsă, i-ai şi dat de veste lui Şeküre. Să fi

[1] Ramură a ordinului mistic Halveti (Halvetiye), răspândită mai ales la Istanbul.

avut oare Delicat Efendi multe de împărțit cu oamenii predicatorului din Erzurum?

— M-am dus cu gândul că, dacă iscodesc puțin prin casa aia, o să-i fiu de folos dragei mele Şeküre, am zis. Ca să spun drept, m-am dus să le arăt țesăturile venite de curând cu corăbiile flamande. În orice caz, nu ca să mă amestec în treburile voastre religioase şi politice, pe care biata mea minte de evreică nu le poate pătrunde.

— Ester Hanâm, eşti foarte mintoasă!

— Pentru că sunt aşa, am să-ți mai spun un lucru: oamenii acelui predicator din Erzurum se vor purta şi mai crunt, vor pricinui şi mai multe suferințe, aşa că temeți-vă de ei!

Când am pătruns pe ulița dosnică de la Carşikapi, inima a început să-mi bată mai tare de teamă. Ramurile golaşe şi umede ale castanilor şi duzilor luceau în lumina palidă a semilunii. Un vânt stârnit de ginni şi duhuri trecea prin dantelele cu care-mi era bordisită bocceaua şi şuiera printre copaci, purtând cu el mirosul grupului nostru către toți câinii din mahala, aflați la pândă. Taman când au început să latre aceştia - unul câte unul -, i-am arătat casa lui Negru. Am privit o clipă, cu toții, acoperişul şi obloanele întunecate. Negru şi-a orânduit oamenii în jurul casei, în grădina pustie, de o parte şi de alta a porții care dădea în curte şi în dosul smochinilor din spate.

— În fundătura asta sade un nenorocit de cerşetor tătar, am zis. E orb, dar ştie foarte bine de la *muhtar*[1] cine intră şi cine iese de pe stradă. Îşi freacă întruna mădularul, ca maimuțele cele neobrăzate ale Padişahului. Dați-i vreo opt-zece aspri, fără să-l atingeți, şi o să vă spună tot ce ştie.

M-am uitat, de departe, cum Negru i-a dat mai întâi bani tătarului, iar apoi l-a strâns cu uşa, punându-i sabia la beregată. După aceea nu ştiu ce s-a întâmplat, dar ucenicul bărbierului, despre care socoteam că priveghează casa, a

[1] Conducător sau decan de vârstă (într-un cartier sau într-un sat).

început să-l pocnească pe tătar cu mânerul baltagului. M-am mai uitat un pic, cu gândul că acum-acum se termină tărăşenia, dar tătarul plângea. Am dat fuga şi l-am scos din mâna ucenicului, înainte să-l omoare.

— M-a înjurat de mamă, zicea ucenicul bărbierului.

— Cică Hasan nu e acasă. Oare să fie adevărat ce spune orbul ăsta? a zis Negru şi mi-a întins un răvaş pe care îl scrisese pe loc. Ia ăsta, du-l în casă şi dă-i-l lui Hasan, iar dacă nu este el, dă-i-l lui taică-său! a zis.

— Nu i-ai scris nimic lui Şeküre? am întrebat, în vreme ce luam răvaşul.

— Dacă-i scriu ei ceva aparte, o să-i stârnească şi mai tare pe bărbaţii din casă, a zis Negru. Spune-i că l-am găsit pe nemernicul de ucigaş.

— E adevărat?

— Tu aşa să-i spui!

L-am mustrat pe tătarul care încă mai plângea şi l-am făcut să tacă:

— Nu uita ce-am făcut pentru tine! i-am zis, dându-mi seama că lungeam toate poveştile astea ca să nu plec de acolo.

De ce-mi băgasem nasul în ciorba lor? Acum doi ani, unei femei care umbla cu bocceaua îi fuseseră tăiate urechile şi apoi fusese omorâtă la Poarta Edirne, pentru că fata pe care o promisese se măritase cu altul. Bunica mea dinspre mamă spunea că turcii omoară de cele mai multe ori fără pricină. Prin faţa ochilor mi-a trecut ciorba de linte aburindă pe care o mânca acum acasă drăguţul de Nesim. Deşi picioarele m-ar fi purtat mai degrabă înapoi, m-am gândit la Şeküre, care se afla în casă, şi m-am îndreptat într-acolo, îmi dădea ghes şi curiozitatea.

— Femeia cu bocceauuuaaa! Am mătăsuri venite din China, pentru veşminte de sărbătoare!

Am simţit că lumina portocalie care se strecura printre obloane pâlpâise. S-a deschis uşa. Tatăl cel distins al lui Hasan m-a poftit înăuntru. Casa era destul de bine încălzită,

ca toate casele celor avuți. Când m-a văzut Şeküre, care şedea cu copiii în jurul unei mese întinse, la lumina lămpii, s-a ridicat în picioare.

— Şeküre, am zis. A venit bărbatul tău.

— Care dintre ei?

— Ăla nou, am zis. A înconjurat casa cu oameni înarmați. Se pregătesc să se bată cu Hasan.

— Hasan nu e acasă, a zis socrul cel cuviincios.

— O, ce potrivealã! Ia de citeşte asta, să vedem despre ce-i vorba! am zis, şi i-am dat răvaşul pe care îl scrisese Negru, ca un sol mândru ce-i înmânează cuiva porunca nemiloasă a Padişahului.

În vreme ce socrul ei cel cuviincios citea răvaşul, Şeküre a zis:

— Ester, hai să-ți dau nişte ciorbă de linte, să te încălzeşti!

— Nu-mi place, am zis eu mai întâi.

Nu-mi venea deloc la socoteală că vorbise de parcă s-ar fi împăcat cu casa aia. Când am înțeles însă că voia să rămână singură cu mine, am apucat lingura şi am pornit-o pe urmele ei.

— Spune-i lui Negru că toate s-au întâmplat din pricina lui Şevket, mi-a şoptit. Am stat la pândă toată noaptea, singură cu Orhan, de teama ucigaşului. Orhan a tremurat cât a fost noaptea de lungă. Copiii mei au fost despărțiți! Care mamă se desparte de copilul ei?! Când Negru nu s-a mai întors acasă, schingiuitorii Padişahului Nostru ne-au adus vestea că-l făcuseră să vorbească şi că era amestecat în moartea tatei.

— Negru nu era cu tine când a fost omorât tatăl tău?

— Ester, a zis frumoasa mea, deschizând larg ochii negri. Orice s-ar întâmpla, ajută-mă!

— Spune-mi de ce te-ai întors aici, ca să pot pricepe şi să te ajut.

— Crezi că eu ştiu de ce m-am întors? a zis şi a părut o clipă gata să plângă. M-am încrezut în spusele lui Hasan! a

şoptit, şi am simțit că dorea ca, prin asta, să simt că îl iubea.

Dar pricepea oare Şeküre că începuse să se gândească mai mult la Hasan tocmai pentru că se măritase cu Negru?

S-a deschis uşa şi a intrat Hayriye cu o pâine abia scoasă din cuptor, care mirosea de-ți lăsa gura apă. Am văzut pe chipul ei, deloc fericit că mă vede, că, odată cu moartea Unchiului, amărâta rămăsese ca o belea pe capul lui Şeküre; n-o putea nici zvârli în stradă, nici vinde. Când Şeküre s-a întors la copii cu pâinea proaspătă, am priceput şi care era, de fapt, adevărul: ceea ce căuta şi nu izbutea să afle Şeküre - fie că era vorba de tatăl adevărat al copiilor, de Hasan sau de Negru -, omul pe care ea l-ar fi putut iubi nu trebuia să fie un soț, ci un tată îndrăgit de aceşti copii, cu ochii lor larg deschişi de teamă; acesta era greu de găsit. Şeküre era gata să-i iubească, plină de cele mai bune intenții, pe toți soții buni.

— Ceea ce cauți, cauți cu inima, am zis, fără să stau pe gânduri. Însă de hotărât trebuie să hotărăşti cu mintea!

— Mă întorc acum, imediat, cu copiii la Negru, a zis. Dar cu unele condiții!

A tăcut puțin.

— Să se poarte bine cu Şevket şi cu Orhan. Să nu-mi ceară socoteală că m-am adăpostit aici. Şi să se supună condițiilor în care s-a săvârşit cununia noastră - le ştie el. M-a lăsat azi-noapte cu desăvârşire singură în casă, în seama ucigaşului, a hoților, a tuturor nenorociților şi a lui Hasan.

— N-a reuşit încă să-l găsească pe ucigaşul tatălui tău, dar voia să-ți spun că l-a găsit.

— Să mă duc la el?

Fostul ei socru, care terminase de multă vreme scrisoarea şi stătea cu ea în mână, a zis, înainte ca eu să apuc să-i răspund:

— Spuneți-i lui Negru Efendi că eu nu pot să-mi iau răspunderea de a i-o da înapoi pe nora mea, câtă vreme fiul meu nu este aici.

— Care dintre fiii tăi? am întrebat în glumă, dar nu fără

blândețe.

— Hasan, a zis şi, fiind un domn, l-a cuprins stinghereala. Se zice că fiul meu cel mare s-ar întoarce din Țara Persană; sunt martori care spun asta.

— Unde e Hasan? am zis şi am luat două linguri din ciorba pe care mi-o dăduse Şeküre.

— S-a dus să-i adune pe scribii, pe hamalii şi pe oamenii lui de la Departamentul Vămii, a zis, cu acel aer naiv al oamenilor cumsecade, dar mărginiți, care nu ştiu deloc să potrivească minciuna. După ceea ce au făcut ieri oamenii hogei din Erzurum, ienicerii sunt şi ei pe străzi în noaptea asta.

— Noi nu i-am văzut deloc, am zis, mergând către uşă. Asta e ultimul dumitale cuvânt?

Îl întrebasem asta pe socru ca să-l sperii, dar Şeküre a priceput foarte bine că, de fapt, pe ea o întrebam. Oare mintea îi era într-adevăr atât de tulbure, sau ascundea cumva ceva, ca de pildă faptul că-l aştepta pe Hasan să se întoarcă împreună cu oamenii lui? M-am bucurat dându-mi seama că, de fapt, îmi plăcea nehotărârea lui Şeküre.

— Noi nu-l vrem pe Negru, a zis Şevket cu îndrăzneală. Iar tu să nu mai vii pe aici, grăsano!

— Dar cine o să-i mai aducă atunci mamei tale batice cu dantelă, batiste cu flori, cu păsări, cum îi plac ei, cine o să mai aducă țesăturile alea roşii pentru cămăşi, care-ți plac ție? am zis şi mi-am lăsat bocceaua în mijlocul camerei. Până mă întorc, puteți s-o desfaceți şi să vă uitați în ea, să vă îmbrăcați cu ce vreți, să puneți pe voi ce doriți, să tăiați, să croiți şi să coaseți tot ce vă pofteşte inima.

În vreme ce ieşeam, m-a încercat tristețea; n-o văzusem niciodată pe Şeküre atât de înlăcrimată. Nici n-am apucat să mă obişnuiesc bine cu frigul de afară, că Negru m-a şi oprit pe drumul plin de noroi, cu sabia în mână.

— Hasan nu e acasă, am zis. Poate s-a dus la piață să ia vin, ca să sărbătorească întoarcerea lui Şeküre. Sau poate va veni îndată cu oamenii lui, aşa cum au zis ei. Atunci o să vă

bateți, pentru că e nebun. Mai ales când pune mâna pe sabia aia roşie a lui.

— Ce-a zis Şeküre?

— Socrul ei a zis că „nu, nu se poate, n-o dau pe nora mea", dar tu nu de el să te temi, ci de Şeküre. Dacă e să mă întrebi pe mine, cred că nevasta ta, buimacă la minte, a priceput, la două zile de la moartea tatălui ei, că nu va mai putea petrece o a doua noapte în aceeaşi casă cu propriile-i temeri - de spaima ucigaşului, din pricina amenințărilor lui Hasan, dar şi fiindcă tu ai dispărut fără să-i dai de veste. I s-a mai şi spus că eşti amestecat în uciderea tatălui ei... Dar nici vorbă de întoarcerea fostului bărbat al lui Şeküre, şi aşa mai departe. Pare că Şevket a crezut în minciuna lui Hasan, în care a crezut însă şi tatăl lui... Şeküre are de gând să se întoarcă la tine, dar îți pune şi câteva condiții.

Am înşirat condițiile, uitându-mă țintă în ochii lui Negru. A primit imediat, cu un aer serios, de parcă ar fi vorbit cu un sol adevărat.

— Şi eu am o condiție, am zis. Acum mă duc iar în casă. I-am arătat scândurile ferestrei care se afla în spatele socrului:

— Imediat după aia, să vă repeziți încoace şi la uşă. Când răcnesc eu, vă opriți. Dacă vine Hasan, bateți-vă fără şovăire.

Desigur că astea nu erau vorbe pe care să le fi putut spune un sol fără să dea de bucluc, dar uite că Ester s-a lăsat dusă de val. De data asta, uşa s-a deschis imediat ce am strigat „Femeia cu bocceaua". M-am înfățişat direct socrului:

— Toată mahalaua, la fel ca şi cadiul de pe țărmul ăsta, toți ştiu că Şeküre a divorțat de multă vreme, că s-a măritat iar, potrivit Preasfântului Coran, am zis. Chiar dacă fiul dumitale, care e mort de mult, ar învia din morți şi s-ar întoarce la voi din Rai, tocmai de lângă Sfântul Moise, Şeküre e divorțată de-acum, aşa că ar fi zadarnic. Ați săltat o femeie măritată şi o țineți cu sila aici. Negru mi-a cerut să vă spun că o să vă pedepsească pentru nelegiuirea asta, el şi cu

oamenii lui, chiar înainte de-a o face cadiul.

— Greşeşte, a zis socrul cu blândeţe. Doar n-am luat-o cu de-a sila pe Şeküre! Eu, Domnul fie lăudat, sunt bunicul acestor copii. Hasan este unchiul lor. Ce putea să facă Şeküre când a rămas singură? A căutat adăpost la noi. Dacă doreşte, se poate întoarce de îndată la ea acasă, cu copiii. Dar nu uita că aici este casa ei, cea în care şi-a adus pe lume copiii şi i-a crescut în fericire.

— Şeküre, am zis eu, fără să stau pe gânduri. Vrei să te întorci în casa tatălui tău?

Începuse să plângă din pricina vorbelor despre casa cea fericită.

— Tata nu mai e, a zis.

Sau poate eu am auzit aşa? Copiii s-au agăţat mai întâi de poalele ei, apoi au silit-o să se aşeze şi i s-au cuibărit la piept; au plâns cu toţii, ţinându-se în braţe. Ester asta nu e proastă deloc: înţelegeam foarte bine că, nefăcând nici o alegere, Şeküre îi conducea de fapt şi pe unii, şi pe alţii, dar ştiam totodată că jelea din toată inima. Pentru că şi eu începusem să mă tânguiesc. La puţină vreme după aia, am văzut că plângea şi nerecunoscătoarea de Hayriye.

Atacul lui Negru şi al oamenilor lui, care s-a dezlănţuit tocmai atunci, a venit ca o pedeapsă pentru socrul cel cuviincios cu ochii verzi - singurul om din casă care nu plângea. Au început loviturile în scândurile ferestrei şi a fost forţată uşa. Două persoane izbeau în ea cu un soi de berbec şi fiecare lovitură răsuna în casă ca o lovitură de tun.

— Dumneata eşti un om care a avut parte şi de zile mai bune - un domn, i-am zis socrului, îmbărbătată şi de lacrimile pe care le vărsăm. Deschide uşa şi spune-le că Şeküre o să vină, ca să se astâmpere câinii ăştia turbaţi de afară.

— Dacă ar fi după tine, ai arunca-o în stradă şi, pe deasupra, ai lăsa-o pradă acestor câini pe o femeie singură, care s-a adăpostit în casa ta şi care îţi mai este pe deasupra şi noră?

— Ea vrea să plece, am zis.

Mi-am şters nasul, care se înfundase de atâta plâns, cu batista mea violetă.

— Atunci, n-are decât să deschidă uşa, să iasă şi să plece, a zis.

M-am aşezat lângă Şeküre şi lângă copii. Din pricina zgomotului înspăimântător făcut de cei ce se împingeau în uşă, fiecare mişcare era prilej de alte lacrimi; copiii au prins a jeli şi mai tare, iar asta ne-a întețit şi nouă plânsetul, lui Şeküre şi mie. Dar amândouă cântăream, în vremea asta, loviturile care se abăteau asupra casei - s-o dărâme, nu alta - şi strigătele amenințătoare de afară, ştiind că ne văicăream şi pentru a câştiga timp.

— Frumoasa mea Şeküre, am zis. Socrul tău îți dă voie să pleci, bărbatul tău, Negru, ți-a primit îndată toate pretențiile şi te aşteaptă cu drag; nu mai ai nimic de făcut în casa asta. Îmbracă-te cu hainele de stradă, pune-ți vălul, ia-ți bocceaua şi copiii, deschide uşa şi să plecăm de-acum încetişor spre casa ta.

Cuvintele mele i-au făcut pe copii să plângă şi mai abitir. Au făcut-o, totodată, pe Şeküre să caşte ochii mari:

— Mi-e frică de Hasan, a zis. Răzbunarea lui va fi înspăimântătoare. E crunt. Şi asta pentru că am venit aici de bunăvoie.

— Asta nu pune capăt în nici un fel proaspătului tău măritiş, am zis. N-aveai ce face, desigur că trebuia să cauți adăpost undeva. Bărbatul tău te-a iertat deja pentru ceea ce s-a săvârşit şi te primeşte înapoi. Cât despre Hasan, o să-l învârtim şi acum pe degete, aşa cum l-am învârtit ani de zile.

I-am zâmbit.

— Dar nu deschid eu uşa, a zis. Ar însemna că mă întorc de bunăvoie.

— Draga mea Şeküre, nici eu nu pot deschide uşa, am zis. Ştii şi tu că asta ar însemna că mi-am băgat nasul în treburile voastre. Pe mine se vor răzbuna şi mai crunt după aceea.

Am văzut în ochii ei că-mi dădea dreptate.

— Atunci nimeni nu poate deschide uşa, a zis. Să-i lăsăm s-o spargă, să intre, să ne ia şi să ne salte de-aici.

M-am speriat, pricepând imediat că asta ar fi fost cea mai bună cale pentru Şeküre şi pentru copii:

— Dar o să se lase cu vărsare de sânge! am zis. Dacă nu se amestecă în treaba asta cadiul, o să se amestece sângele, iar răzbunarea o să țină ani de zile. Nici un om cinstit nu poate sta să se uite cu brațele încrucişate când i se sparge uşa, când dau alții năvală în casa lui şi când iau de acolo o femeie.

Atunci când, în loc să-mi dea un răspuns cu judecată, i-a îmbrățişat pe copii şi s-a pus pe plâns din răsputeri, mi-am dat seama încă o dată, plină de remuşcări, cât de ascunsă şi de vicleană era această Şeküre. O voce dinlăuntrul meu îmi spunea să las totul baltă şi s-o şterg, dar acum nu mă mai puteam strecura nici eu pe uşa care era gata să se rupă, nu alta. De fapt, mă temeam atât că aveau să spargă uşa şi să intre, cât şi că n-aveau s-o poată sparge. Îmi venea în minte că Negru, care se-ncredea în mine şi care se temea să ducă lucrurile mai departe, ar fi putut să-şi cheme oamenii înapoi în orice clipă şi că asta avea să-i dea curaj socrului. M-am înghesuit de-a binelea în Şeküre şi am înțeles că se prefăcea că plânge, dar, ceea ce era şi mai rău, tremura în aşa hal că era cu neputință să fie la mijloc vreo prefăcătorie.

M-am apropiat de uşă şi am răcnit din toate puterile:

— Staţi, ajunge!

Atât zarva de afară, cât şi planşetele au încetat într-o clipă.

— Să-i deschidă Orhan uşa mamei lui, am zis, cuprinsă de un gând neaşteptat, pe o voce blândă, de parcă aş fi vorbit cu copilul. El vrea să se întoarcă acasă; n-o să se supere nimeni pe el.

Nici nu mi-am sfârşit bine vorba, că Orhan s-a şi desprins din brațele mamei lui, care şi-au slăbit strânsoarea, a tras mai întâi zăvorul, apoi opritoarea de lemn, apoi cârligul, de

parcă ar fi trăit ani de zile în casa aia, şi s-a tras doi paşi înapoi. Prin crăpătura uşii, care s-a deschis singură, a pătruns frigul de afară. S-a aşternut o asemenea tăcere, că am auzit cu toţii cum lătra în depărtare, ca să se afle în treabă, un câine molatic. Când Şeküre l-a sărutat pe Orhan, care se întorsese în braţele mamei lui, Şevket a zis:

— Am să vă spun unchiului Hasan!

Văzând că Şeküre s-a ridicat, şi-a luat feregeaua şi şi-a pregătit legătura, am răsuflat atât de uşurată, că m-am temut să nu izbucnesc în râs. M-am aşezat şi am mai luat două linguri din ciorba de linte.

Negru a mai săvârşit un lucru deştept, neapropiindu-se de uşă. Deşi, într-o vreme, când Şevket a tras zăvorul pe dinăuntru şi s-a încuiat în odaia răposatului său tată, l-am chemat în ajutor, Negru n-a făcut nici un pas înainte şi nici nu şi-a lăsat oamenii să intre. Când mama lui l-a lăsat să ia hangerul cu mâner de rubin al unchiului Hasan, Şevket s-a învoit să iasă şi el din casă.

— Temeţi-vă de Hasan, de sabia lui cea roşie, a zis socrul, mai degrabă cu îngrijorare sinceră decât cu un aer de înfrângere şi dornic de răzbunare.

Şi-a sărutat nepoţii pe rând, adulmecându-le părul. I-a şoptit totodată ceva lui Şeküre la ureche.

Luând aminte la Şeküre, care privea în grabă, pentru ultima oară, uşa, pereţii, vatra, mi-am amintit că acolo îşi petrecuse cei mai fericiţi ani, alături de primul ei bărbat. Oare băga de seamă că acum, în aceeaşi casă, sălăşluiau doi bărbaţi nefericiţi şi singuri, că mirosea a moarte? Nu m-am apropiat de ea pe drumul de întoarcere, pentru că îmi frânsese inima.

Ceea ce ne apropia pe noi, adică pe cei doi copii orfani şi pe cele trei femei - o roabă, o evreică şi o văduvă -, pe drumul de întoarcere nu erau frigul şi negura nopţii, ci strâmtoarea mahalalelor străine şi a ulițelor anevoie de străbătut, precum şi frica de Hasan. Grupul nostru numeros, apărat de oamenii lui Negru ca o caravană care duce cu sine o comoară, a

apucat-o pe drumuri ocolite, pe ulițe înghesuite între case, prin cartiere mărginaşe pe unde nici pasărea nu zboară, nici caravanele nu cutează să se-avânte, ca să nu ne petrecem cu paznicii, cu ienicerii, cu bandiții curioşi ce nu lipseau din nici o mahala, cu tâlharii de drumul mare şi cu Hasan. Uneori ne căutam drumul pe bâjbâite prin întunericul des - atât de des că nu te vedeai om cu om -, izbindu-ne unii de alții ori de ziduri. Socoteam că aveau să ne înhațe şi să ne răpească duhurile, ginnii, demonii care urmau să iasă de sub pământ, drept care ne strângeam bine unii într-alții. Auzeam, în bezna nopții, chiar în dosul zidurilor pe care le pipăiam cu mâinile şi al obloanelor ferecate, sforăiturile şi gemetele celor cufundați în somn, precum şi mugetele animalelor din grajduri.

Eu, Ester, care am cutreierat toate străzile Istanbulului, afară de cele mai amărâte şi mai urâte dintre mahalale, adică a celor prin care s-au oploşit refugiații şi tot soiul de oameni de cele mai prăpădite nații, tot mai eram în stare să recunosc unele cotloane pe unde treceam ziua răbdătoare, cu bocceaua în mână, deşi aveam la răstimpuri simțământul că ne rătăceam şi că treceam pe ulițe care coteau la nesfârşit, într-un întuneric fără margini. De cum am recunoscut zidurile Străzii Starostelui Croitorilor, duhoarea pătrunzătoare de balegă a grajdului lipit de grădina lui Nurullah Hogea - care, oricum, mirosea a scorțişoară -, locurile pustiite de incendiu de pe Strada Acrobaților, Pasajul Şoimarilor şi Cişmeaua Hagiului Orb, aflată în piața spre care dădea ulița de trecere, am priceput că nu ne îndreptam spre casa răposatului tată al lui Şeküre, ci spre un alt loc, pe care nu l-am putut ghici.

Mi-am dat seama îndată că Negru, voind să-şi pună familia la adăpost de Hasan, despre care nu se ştia ce avea să facă odată cuprins de mânie, dar şi de ucigaşul acela diavolesc, găsise alt adăpost. Dacă aş fi putut afla care era locul acela, vi l-aş fi spus acum dumneavoastră, iar a doua zi dimineață, şi lui Hasan. Nu din ranchiună, ci pentru că eram

încredințată că lui Şeküre avea să i se deştepte iar interesul față de el. Dar Negru nu mai avea deloc încredere în mine, şi pe bună dreptate!

Ne aflam pe o uliță întunecată din dosul Târgului de Sclavi când au răsunat, la capătul ei, strigăte, chemări, răcnete. Am auzit zvonul unei încăierări şi am recunoscut cu spaimă acel trosnet fără pereche care se aude când se încrucişează baltage, săbii, bâte şi când începe o bătălie, aşa cum am recunoscut şi țipetele scoase de răniți.

Negru i-a dat unuia dintre oamenii lui de încredere sabia cea mare, i-a luat lui Şevket cu sila hangerul din mână, făcându-l să plângă, şi i-a îndepărtat, împreună cu ucenicul bărbierului şi cu alți doi oameni, pe Şeküre, pe Hayriye şi pe copii. Mi-a zis că feciorul de la şcoala coranică mă va duce acasă pe o scurtătură; nu m-a lăsat să merg cu ei. Să fi fost oare vorba doar de o potriveală, sau o făcea din şiretenie, pentru a-mi tăinui locul unde aveau să se ascundă?

La capătul uliței înguste pe care eram nevoiți să trecem se afla o dugheană, despre care am priceput că era o cafenea. Poate că înfruntarea cu săbiile se sfârşise înainte de a începe. Un pâlc de oameni care se vânturau pe acolo, țipând de zor, făceau cafeneaua una cu pământul - la început am crezut că o prădau. Scoteau afară, cu grijă, ceştile, ibricele, cupele, măsuțele, pentru ca noi, curioşii, să le vedem la lumina torțelor şi să luăm aminte, apoi le spărgeau în fața noastră. L-au bătut nițel pe un om care încerca să îi oprească, dar acesta a izbutit apoi să scape din mâinile lor. Mai întâi am crezut că oful lor era legat doar de cafea, aşa cum spuneau, înşirau ponoasele aduse de cafea, vorbeau despre cum vatămă ea ochii şi foalele, cum tulbură creierul şi-l rătăceşte pe om de pe calea credinței, cum este o otravă frâncă şi cum n-a consimțit s-o bea Preasfântul Mahomed, deşi Diavolul îl ademenise cu ea, luând înfățişarea unei femei frumoase. Parcă era o distracție de noapte sortită să ne dea o lecție şi tocmai mă gândeam ca, odată întoarsă acasă, să-l cert pe Nesim şi să-i spun: „Nu bea fără măsură din zeama asta".

Faptul că în scurtă vreme s-au adunat pentru a urmări tărăşenia o mulțime de neisprăviți fără nici o îndeletnicire, intrați în oraş pe furiş, nestingheriți, deoarece prin împrejurimi erau o mulțime de locuri cu odăi de închiriat şi de hanuri ieftine, le-a dat şi mai mult curaj acestor vrăjmaşi ai cafelei. Atunci am priceput că erau oamenii vestitului predicator Nusret Hogea din Erzurum. Se zicea că făceau „curățenie" prin toate locurile din Istanbul unde se bea vin şi se mergea la curve, prin cafenele, şi că-i pedepseau pe cei care se abăteau de la calea Preasfântului Mahomed, pe cei care dănțuiau pe muzică şi se destrăbălau, zicând că luau parte la slujbe religioase. I-au spurcat pe duşmanii credinței, pe cei care aveau de-a face cu Diavolul, care se închinau la idoli, pe eretici şi pe cei care pictau. Atunci mi-am amintit că asta era cafeneaua în care se atârnau picturi pe pereți, în care era defăimată credința, în care era ponegrit hogele din Erzurum şi în care se săvârşeau necuviințe.

Dinăuntru a ieşit un ucenic de cafegiu cu fața plină de sânge; credeam că o să se prăvălească la pământ, dar şi-a şters sângele de pe frunte cu mâneca de la cămaşă, s-a amestecat în gloată şi a prins a privi încăierarea alături de noi. Gloata, speriată, se dăduse oarecum înapoi. Am băgat de seamă că Negru zărise pe cineva în grămada de oameni şi că fusese cuprins o clipă de nehotărâre. Am priceput, după faptul că ceata celui din Erzurum se aduna laolaltă, că veneau ienicerii sau vreun alt buluc, cu bâte în mâini. Torțele s-au stins, iar mulțimea s-a învălmăşit.

Negru m-a apucat de braț şi m-a dat în seama feciorului de la şcoala coranică.

— Să mergeți pe ulițele dintre case, a zis. Te duce el acasă.

Feciorul de la şcoala coranică voia s-o şteargă cât mai repede, aşa că ne-am îndepărtat cu pas grăbit. Eram cu gândul la Negru, însă, de vreme ce acum părăseşte scena, Ester n-o să vă mai poate spune urmarea poveştii.

54.Eu, Femeia

— *Meddah* Efendi, dumneata poți imita orice, dar nu poți să fii femeie! o să ziceți.

Eu susțin tocmai contrariul. Da, pentru că mă perind din oraş în oraş şi pentru că spun poveşti pe la nunți, pe la petreceri, prin cafenele, maimuțărind orice, până-n miez de noapte, până ce-mi piere vocea, nu mi-a fost dat să mă însor. Dar asta nu înseamnă că nu cunosc tagma femeilor.

Le ştiu foarte bine pe femei; ba chiar cunosc îndeaproape patru dintre ele, le-am văzut chipurile, am stat de vorbă. Acestea sunt:

1. Răposata mea mamă. 2. Iubita mea mătuşă. 3. Nevasta fratelui meu mai mare, care mă bătea mereu şi care mi-a zis: „Ieşi din cameră" (mai întâi m-am îndrăgostit de ea). 4. Femeia pe care am zărit-o o clipă la Konya, stând la o fereastră deschisă, în timpul peregrinărilor mele. Deşi n-am vorbit deloc, am nutrit ani de zile, şi încă mai nutresc față de ea o vie dorință. Poate că până acum a şi murit.

Deoarece vederea unei femei cu fața descoperită, faptul de a vorbi cu ea, de a fi martor la stările ei omeneşti ne deschide nouă, bărbaților, calea spre suferințe deopotrivă trupeşti şi adânc spirituale, este de dorit să nu le vedem deloc pe aceste ființe - îndeosebi pe cele frumoase - înainte a de ne cununa cu ele, aşa cum ne porunceşte religia noastră. Singura cale de a ne astâmpăra nesmintit simțurile este să căutăm tovărăşia frumoşilor feciori care țin loc de femei, iar această împreunare se transformă şi ea în cele din urmă într-un obicei plăcut. Desigur, faptul că în oraşele frâncilor femeile umblă nu doar cu chipurile dezvelite, ci şi cu părul lor strălucitor (partea cea mai ademenitoare), cu brațele, cu

frumoasele gâturi, ba chiar - dacă ceea ce se povesteşte este adevărat - cu o parte a frumoaselor lor picioare la vedere, iar mădularele bărbaților stau mereu sculate din această cauză, drept care păşesc stânjeniți, anevoie, îndurând tot soiul de chinuri, a băgat în dambla pe toată lumea. Aceasta este şi pricina pentru care ghiaurii frânci pierd zilnic câte o fortăreață în fața otomanilor.

După ce am priceput astfel, încă din prima tinerețe, că viața departe de femeile frumoase este cea mai bună cale de a-mi asigura fericirea şi tihna sufletului, am ajuns şi mai curios în privința lor. Pentru că pe atunci nu văzusem alte femei în afară de mama şi de mătuşa dinspre mamă, curiozitatea pe care o nutream față de ele avea ceva misterios; îmi vuia capul şi pricepeam ce simțeau doar făcând ceea ce făceau, mâncând ceea ce mâncau ele, pricepeam că le voi putea pătrunde simțămintele doar repetându-le vorbele, imitându-le felul de a se purta şi îmbrăcându-mă cu hainele lor. De aceea, într-o zi de vineri, când mama, tata, fratele meu mai mare şi mătuşa mea s-au dus cu toții în grădina de trandafiri a bunicilor de pe țărmul Fahreng, eu m-am prefăcut că sunt suferind şi am rămas acasă.

— Hai, vino, căci o să vezi pe câmp câini, copaci, cai, o să-i imiți şi o să ne faci să râdem. Ce să faci acasă de unul singur? a zis răposata mea mamă.

Nu puteam zice: „Am să mă îmbrac cu hainele tale şi am să mă fac femeie, măicuță."

— Mă doare burta, m-am văitat.

— Nu mai face pe beteagul, a zis tata. Hai, că ne luăm la trântă!

Acum am să vă povestesc vouă, fraților mei miniaturişti şi caligrafi, ce anume am simțit de îndată ce au plecat şi m-am îmbrăcat cu rufăria şi cu hainele răposatei mele mame şi ale mătuşii, am să vă povestesc tainele femeii taine pe care le-am pătruns în ziua aceea. Vă pot spune mai întâi, fără înconjur, următoarele: împotriva a ceea ce am citit în cărți, a ceea ce

am auzit de la predicatori, nu te simți nicidecum ca Dracul când eşti femeie.

Ba dimpotrivă: când m-am îmbrăcat cu pantalonaşii de lână, brodați cu trandafiri, ai mamei, am fost cuprins de o stare plăcută de bine şi m-am simțit la fel de gingaş ca ea. Când mi-a atins pielea dezgolită cămaşa din mătase verde-fistic a mătuşii, pe care aceasta nu se îndurase s-o îmbrace, în mine s-a deşteptat un fel de dragoste față de toți copiii, chiar şi față de mine. Îmi doream să fac mâncare pentru toată lumea şi să-i alăptez pe toți. Ceea ce mi-a stârnit mai cu seamă curiozitatea, după ce am priceput întrucâtva câtva cum m-aş fi simțit dacă aş fi avut sâni, a fost simțământul pe care l-aş fi încercat dacă aş fi fost o femeie cu țâțe mari, aşa că mi-am îndesat în sân nenumărate lucruri - ciorapi, ştergare - şi, văzând umflătura aia uriaşă - da, bine! - m-am simțit fălos ca Dracul! Înțelegând că bărbații aveau să gonească pe urmele ei - ale umflăturii - chiar de i-ar fi văzut doar umbra, că aveau să se zbuciume şi să mă roage fierbinte să-i las s-o ia în gură, m-am simțit nemăsurat de puternic, dar oare doream să fiu puternic? Eram buimac: doream, în acelaşi timp, să fiu puternic, dar şi să le fie milă de mine; doream să fiu un bărbat bogat, puternic şi deştept, aşa cum nu cunoscusem nici unul, niciodată, să fiu iubit nebuneşte, dar mă şi temeam de aşa ceva. Mi-am pus brâțările de aur spiralate, pe care mama le păstra în ciorapii de lână cu iz de mosc aflați alături de cearşafurile brodate cu frunze, pe fundul lăzii ei de zestre, m-am dat în obraz cu cârmâzul cu care se dădea ea pentru a se sulemeni şi mai tare când venea de la hamam, m-am înțolit cu feregeaua mătuşii mele, de culoarea bradului verde, mi-am strâns părul şi mi-am pus vălul de aceeaşi culoare şi, când m-am privit în oglinda cu ramă de sidef, m-am înfiorat. Deşi nu mă atinsesem de ochi şi de gene, acestea îmi dădeau acum o căutătură de femeie. Nu mi se zăreau decât ochii, dar eram o femeie foarte frumoasă, iar asta m-a mulțumit peste măsură. Aşa mi s-a sculat bărbăția, care băgase de seamă înaintea

mea acest lucru. Întâmplarea cu pricina m-a făcut nefericit. Am văzut, în oglinda pe care o țineam în mână, cum se scurgea o lacrimă din frumoşii mei ochi şi, în clipa aceea, s-a înălțat din mine un poem plin de suferință, pe care nu l-am uitat niciodată. Nu l-am uitat pentru că, în aceeaşi clipă, cuprins de un imbold trimis de Dumnezeu Preaînaltul, am căutat să-mi uit amarul rostind poemul pe note, ca pe un cântec:

Şovăielnica mea inimă zice că vreau să mă aflu
la Asfințit când mă aflu la Răsărit,
şi la Răsărit când mă aflu la Asfințit;
Când sunt bărbat, vreau să fiu femeie,
când sunt femeie, vreau să fiu bărbat,
zic celelalte părți ale trupului meu;
Ce greu este să fii om şi, chiar mai mult,
să viețuieşti ca om!
Eu vreau să mă distrez şi cu cele dinainte,
şi cu cele dinapoi,
şi cu Răsăritul, şi cu Asfințitul.

Atenție, eram gata să spun: Să nu audă frații noştri din Erzurum că am cântat cântecul desprins din inima mea, căci or să se mânie foarte tare! De ce să mă sperii? Poate că n-or să se mânie, căci, vedeți - n-o spun ca pe o vorbă de clacă -, îl ştiți pe predicatorul acela faimos, Preasfântul Husret-Tragi-cu-Puşca-Nu-Ia-Foc Efendi; acesta era însurat, se pare, doar aşa, ca să fie, dar la fel ca şi nouă, miniaturiştilor gingaşi, îi plăceau mai degrabă feciorii frumoşi decât noi, femeile. Nu vă spun decât ce mi s-a povestit şi mie. Dar, pentru că îl socotesc de fapt grețos, nu-mi pasă de asta; este şi foarte bătrân. I-au căzut dinții şi, după cum spun frumoşii feciori care s-au apropiat de el, duhneşte groaznic - scuzați expresia -, ca un cur de urs.

Bine, gata, îmi țin gura şi mă întorc la adevărata mea durere: de îndată ce am priceput că sunt foarte frumoasă, nu mi-am dorit cu nici un chip să spăl haine şi vase, să umblu pe stradă ca roabele. Sărăcia, lacrimile şi nefericirea,

dezamăgirea încercată de fiecare dată când te uiți în oglindă, plânsul şi tristețea au de-a face doar cu femeile urâte. Eu trebuie să-mi găsesc un bărbat care să mă trateze cu respect, dar care să fie acela?

Aşa am început să-i urmăresc cu atenție, prin gaura din zid, pe fiii de paşă, pe prinții pe care răposatul meu tată îi chema acasă cu tot felul de pricini inventate. Doream ca soarta mea să semene cu cea a unei binecunoscute femei frumoase, cu gura mică, mamă a doi copii, de care erau îndrăgostiți toți miniaturiştii. Ar fi bine oare să vă depăn povestea sărmanei Şeküre? Dar stați puțin, am promis ca miercuri seara să vă povestesc următoarele:

Povestea de dragoste spusă de femeia pe care Dracul a pus-o s-o spună

De fapt, este o poveste foarte simplă. S-a petrecut în Kemerustu - una dintre mahalalele mai sărmane ale Istanbulului. Celebi Ahmed, persoană de vază a mahalalei - un om liniştit, însurat, cu doi copii, un adevărat domn - este secretarul lui Vasif Paşa. Într-o zi, o vede prin fereastra deschisă pe o frumoasă bosniacă, subțirică, cu părul negru, cu ochii negri, înăltuță, cu pielea argintie şi se îndrăgosteşte de ea. Femeia este însă măritată şi nu-i şade deloc inima la Celebi, ci îl iubeşte pe chipeşul ei bărbat. Aşa se face că Celebi nu-şi poate împărtăşi suferința nimănui, slăbeşte din dragoste, de se face numai piele şi os, cumpără şi bea vin de pe la greci, dar în cele din urmă nu-şi mai poate tăinui dragostea față de cei din mahala. Iar aceştia, pentru că se dau, la rândul lor, în vânt după poveştile de dragoste şi pentru că-l iubesc şi-l respectă foarte mult pe Celebi, arată mai întâi prețuire pentru iubirea lui, fac vreo două-trei glume şi să prefac că nu bagă de seamă ce se petrece. Dar Celebi, care nu e deloc în stare să-şi stăpânească patima deznădăjduită, se îmbată în fiecare seară, se aşază la poarta casei în care viețuiesc fericiți frumoasa cu piele argintie şi

bărbatul ei şi îi înspăimântă pe toţi cei din jur când începe a se tângui îndelung, ca un copil. Când jeleşte şi se zbate în chinuri, seară de seară, îndrăgostitul nu poate fi nici luat la bătaie şi zvârlit de acolo, nici îmbărbătat. Apoi, Celebi învaţă să plângă în taină, fără a mai spune o vorbă nimănui şi fără a mai plictisi pe nimeni, ca un domn ce este. Treptat, tristeţea lui fără leac învăluie şi mahalaua, devenind tristeţea şi nefericirea tuturor; le alungă pofta de viaţă şi devine un izvor de amărăciune, la fel ca cişmeaua din piaţă care curge neîncetat, plină de melancolie. Astfel, în mahala se răspândesc şi sunt luate în serios cuvântul „tristeţe", apoi cuvântul „nenoroc", iar mai apoi gândul blestemului. Unii se mută în altă parte, altora le merg prost afacerile ori nu le mai izbuteşte meşteşugul pentru că le-a pierit elanul. Într-o bună zi, când mahalaua e deja pustie şi când Celebi cel îndrăgostit îşi ia şi el nevasta şi copiii şi se mută în altă parte, frumoasa cu piele argintie şi bărbatul ei rămân cu desăvârşire singuri. Nenorocirea pe care au pricinuit-o le-a sleit dragostea şi i-a făcut să se certe. Vor rămâne împreună până la sfârşitul vieţii, dar nu vor mai putea fi niciodată fericiţi.

Tocmai mă pregăteam să vă spun că îmi place foarte mult această poveste, căci ea ne arată cât de primejdioase sunt, deopotrivă, dragostea şi femeile, când - aoleu, am uitat, mai am oare minte în cap?! - ar fi trebuit să vă spun de fapt altceva, de vreme ce acum sunt femeie. Bine, vă spun cele ce urmează:

Ah, ce frumoasă este dragostea!

Dar cine sunt străinii care intră pe uşă?

55.Mi se spune Fluture

Când am văzut gloata, am priceput că oamenii hogei din Erzurum îi ucid pe miniaturiştii noştri puşi pe glume.

Negru se afla şi el în mulțimea care privea năvala. Avea în mână un hanger, iar alături de el i-am zărit pe nişte inşi ciudați şi pe vestita Ester, negustoreasa cu bocceaua, alături de alte femei, cu boccele în mâini. După ce am văzut cum cei care ieşeau din cafenea erau bătuți nemilos şi cum dugheana era răvăşită cu cruzime, mi-a venit să o iau la fugă. Mai pe urmă a sosit un alt grup de oameni - probabil ienicerii -, iar oamenii hogei din Erzurum şi-au stins torțele şi şi-au luat tălpăşița.

La uşa întunecată a cafenelei nu era nimeni, şi nici nu se uita nimeni într-acolo. Am intrat: peste tot erau numai hârburi; am păşit călcând peste cioburi de ceşti, de farfurii, de pahare, de străchini şi de sticle. Lampa atârnată de un cui pe perete, la mare înălțime, nu se stinsese în timpul încăierării; nu mai lumina însă podeaua cafenelei, acoperită de spărturi călcate în picioare, ori bucățile de scândură rămase de la mesele joase şi de la băncile care fuseseră răsturnate şi făcute praf, ci petele de funingine de pe tavan.

Am pus mindirele unul peste altul, m-am întins şi am luat lampa. La lumina ei am băgat de seamă trupurile care zăceau pe jos. Când vedeam chipuri pline de sânge, nici nu mă puteam uita la ele, ci mă întorceam în altă parte. Cel de-al doilea trup gemea; când a văzut lampa, din gură i-a ieşit un scâncet ca de copil, aşa că m-am tras înapoi.

Mai intrase cineva. Întâi m-am ferit, dar am simțit că era Negru. Ne-am aplecat împreună asupra celui de-al treilea trup întins pe jos. Când am apropiat lampa de chipul lui, am

văzut ceea ce, cu o parte a minții noastre, ştiam de o vreme: îl omorâseră pe *meddah.*

Pe fața lui, sulemenită şi făcută să aducă a femeie, nu erau urme de sânge, dar maxilarul, ochii şi gura dată cu cârmâz erau făcute zob; fusese strâns de gât, care era vinețiu. Avea mâinile răsucite la spate. Nu era greu să pricepi că cineva îl ținuse pe bătrânul înveşmântat în straie de femeie cu mâinile sucite la spate, iar ceilalți îi căraseră pumni în față şi-l bătuseră, iar apoi îl sugrumaseră. Oare se apucaseră de o asemenea treabă zicând: „Tăiați-i limba aia care cleveteşte pe seama preasfântului predicator, a hogei"?

— Ia adu aici lampa aia a ta, a zis Negru.

Lumina lămpii pe care o țineam în mână a căzut asupra râşnițelor de cafea, a sitelor, balanțelor şi bucăților de ceşti sparte care zăceau în mâzga cafelelor vărsate, împrejurul vetrei. În colțul în care îşi atârna *meddah-ul* imaginile în fiecare seară, Negru căuta resturi din recuzita, centura, năframa şi bastonul magic al omului care murise. A spus, îndreptând lampa pe care mi-o luase din mână spre fața mea, că în mintea lui stăruiau anumite picturi; da, sigur că pe două dintre ele le zugrăvisem eu, într-o atmosferă plină de simțăminte frățeşti. N-am izbutit să găsim decât tichia persană pe care şi-o punea răposatul pe capul lui chilug.

Am ieşit în întunericul nopții fără a da ochii cu nimeni, apucând-o pe uşa din spate la care se răzbătea printr-un culoar îngust. Probabil că în timpul iureşului droaia de oameni şi miniaturiştii aflați înăuntru ieşiseră şi fugiseră pe aici, dar glastrele de flori răsturnate şi sacii de cafea rostogoliți pe jos arătau, totodată, că avusese loc o încăierare.

Atacul de Ia cafenea, uciderea nemiloasă a maestrului *meddah,* întunericul înfricoşător al nopții ne-au apropiat, pe Negru şi pe mine. Cred că tăcerea care domnea între noi se datora şi acestui fapt. După ce am trecut de două străzi, Negru mi-a dat lampa pe care o purta în mână, ca s-o duc eu, apoi şi-a scos hangerul şi mi l-a pus la gât.

— O să mergem la tine acasă, a zis. Vreau să cercetez pe-

acolo. Ca să fiu cu sufletul împăcat.

— Dar au cercetat şi ei, am zis, apoi am tăcut.

Mă încerca un sentiment de dispreţ, nu de mânie. Faptul că dădea crezare ponegrelilor necuviincioase scornite pe socoteala mea nu arăta oare că era unul dintre invidioşii aceia de rând? Până şi hangerul şi-l ţinea fără a vădi prea mare încredere în el.

Casa mea se află tocmai în direcţia opusă străzii pe care mergeam când am ieşit pe uşa din spate a cafenelei. Din această pricină, am descris un arc de cerc larg, cotind pe diverse ulițe, ba la dreapta, ba la stânga, trecând printre mahalale, prin grădini pustii care miroseau trist a copaci umezi şi singuratici, pentru a nu da nas în nas cu gloata. Vuietul ce venea dinspre cafeneaua căreia îi dădeam ocol nu a contenit nici o clipă. Auzeam cum alergau pe străzi, de-a valma, oamenii hogei din Erzurum, iar pe urmele lor ienicerii, paznicii de cartier, tot soiul de tineri. Tocmai trecuserăm de jumătatea drumului când, ajunşi într-un anume loc, Negru a zis:

— Acum două zile, pe vremea asta, mă uitam cu Maestrul Osman la miracolele vechilor maeştri, în Vistierie.

Am tăcut vreme îndelungată. Mult după aceea am spus, aproape strigând:

— Chiar dacă un miniaturist zăboveşte, după o anumită vârstă, la acelaşi pupitru la care a stat odată Behzad, ceea ce va vedea îi va bucura doar ochii şi îi va umple doar sufletul de pace şi de emoţie, dar nu-i va spori harul. Pentru că pictura nu se împlineşte cu ochii, ci cu mâinile, iar mâna învaţă foarte greu, nu doar la vârsta Maestrului Osman, ci chiar la vârsta mea.

Vorbeam tare, dar nu pentru că îl luam prea în serios pe nătângul ăla amărât, cu hangerul în mână şi plin de sine, ci pentru ca frumoasa mea soţie, despre care eram încredinţat că mă aştepta, să priceapă că nu eram singur şi să nu dea ochii cu Negru.

Pe când intram pe poartă am avut impresia că văd

înăuntru lumina tremurândâ a lămpii, dar acum, din fericire, întreaga casă era cufundată în întuneric. Faptul că un dobitoc intra cu hangerul în mână în casa mea ca ruptă din rai, în casa în care îmi petrecusem timpul şi întreaga viaţă cercetând şi pictând amintirile lui Dumnezeu şi iubindu-mă, când îmi osteneau ochii, cu cea mai frumoasă femeie din lume mi se părea o încălcare atât de neomenoasă a intimităţii mele, încât am jurat să mă răzbun pe Negru.

S-a uitat la hârtiile mele, la o pagină pe care eram pe cale de a o isprăvi - osândiţii care aveau parte de milostenia Padişahului, de care se rugau fierbinte pentru a scăpa de lanţurile datoriei -, la vopsele, la suporturile de carte, la cuţite, la uneltele de tăiat condeie, la pensule, la tot ceea ce se afla împrejurul tăbliei mele de scris, din nou la hârtii, la pietrele de lustruit hârtia, la ascuţitori, a cercetat printre cutiile cu condeie şi cu hârtii, în dulapul din perete, sub cufere, sub mindire, după aceea sub covor, apoi iar s-a întors, colindând prin aceleaşi locuri şi apropiind de ele lampa pe care o ţinea în mână. Aşa cum spusese şi atunci când scosese hangerul, nu-mi cerceta casa, ci odaia în care pictam. Oare nu puteam ascunde ceea ce doream să ascund în odaia din care ne urmărea acum nevasta mea?

— Cartea pe care o diriguia Unchiul meu avea, se pare, o ultimă pictură, a zis. Cel care l-a ucis a furat-o.

— Era altfel decât celelalte, am zis îndată. Unchiul tău mă pusese şi pe mine să pictez, într-unul din colţuri, un copac. Undeva, în spate... În mijloc şi în partea din faţă urma să fie portretul cuiva; portretul Padişahului Nostru, pesemne. Locul hărăzit acestuia - foarte mare - era deja pregătit, dar nu fusese încă pictat. Mi-a cerut să desenez un copac mic, deoarece în această pictură formele aflate în spate se micşorau, ca la frânci. Pe măsură ce înainta, pictura îţi dădea impresia că priveşti lumea pe fereastră, nu că te uiţi la o imagine. Atunci am priceput că liniile şi auririle unui tablou zămislit după metoda perspectivei, întrebuinţată de frânci, înlocuiesc rama ferestrei.

— Rama şi aurirea erau lucrate de Delicat Efendi.

— Dacă mă întrebi de el, ți-am spus că nu eu l-am ucis.

— Nimeni nu spune că a ucis, chiar dacă a ucis, a zis grăbit, şi m-a întrebat ce făceam acolo când s-a petrecut încăierarea de la cafenea.

Aşezase lampa puțin mai încolo de mindirul pe care şedeam eu, în aşa fel încât să-mi lumineze fața printre hârtiile, printre paginile pe care le pictam. Iar el se vânzolea prin odaie ca o umbră în întuneric.

În afară de ceea ce v-am spus şi dumneavoastră - de faptul că, la drept vorbind, mă duceam foarte puțin pe la cafenea, că treceam pe acolo întâmplător - i-am zis că pictasem două dintre imaginile atârnate pe perete, dar că, în realitate, nu-mi plăcea deloc ceea ce se petrecea acolo.

— Pentru că, am zis, dacă pictura îşi trage seva din batjocorirea laturilor urâte ale vieții şi din dorința de a pedepsi, iar nu din harul miniaturistului, din dragostea sa de a zugrăvi şi din năzuința de a deveni una cu Dumnezeu, sfârşeşte prin a fi ea însăşi înjosită şi pedepsită. Oricine ar fi cel care o înjoseşte - predicatorul din Erzurum sau Diavolul însuşi. Mai mult, dacă acea cafenea nu s-ar fi luat de cei din Erzurum, poate nici n-ar fi fost călcată în noaptea asta.

— Dar tu tot te-ai fi dus acolo! a zis ticălosul.

— M-aş fi dus, pentru că m-aş fi distrat! Oare înțelegea cât de sincer vorbeam?

— Noi, oamenii, putem încerca şi plăcere față de lucrul despre care ştim, cu conştiința şi cu mintea deopotrivă, că sunt urâte şi greşite, am adăugat. Mă ruşinam mereu de faptul că îmi plăceau acele picturi, acele imitații ieftine, acele poveşti despre Diavol, despre bani, despre câini, depănate cu grosolănie, fără nici un fel de grijă pentru măsura versului ori pentru rimă.

— Atunci de ce te duceai la cafeneaua acelor oameni fără de credință?

— Bine, atunci, am zis, supunându-mă unei voci care venea dinlăuntrul meu, uneori mă roade şi pe mine o

îndoială, ca un vierme. Să-ți spun despre ce este vorba: de când au băgat de seamă - nu numai Maestrul Osman, ci şi Padişahul Nostru - că sunt cel mai înzestrat şi mai destoinic dintre miniaturiştii atelierului de pictură, am început a mă teme atât de tare de pizma celorlalți încât, ca să nu mă urască de moarte, mă duc, oricât de puțin, prin locurile pe unde umblă şi ei, mă amestec cu gloata, încerc să le semăn. Pricepi? Iar de când a prins să se spună că aş fi omul hogei din Erzurum, mă duc pe la cafeneaua acelor mizerabili fără credință ca să nu creadă lumea că zvonul ăsta e adevărat.

— Maestrul Osman spunea că ai făcut foarte multe lucruri ca să fii iertat pentru înzestrarea şi priceperea ta.

— Ce altceva a mai spus despre mine?

— Că ai pictat imagini mărunte, împotriva bunului-simț, pe boabe de orez, pe unghii, ca să se creadă că te-ai lepădat de viață pentru pictură. A spus că te străduieşti mereu să fii pe placul celorlalți fiindcă ți-e ruşine de harul pe care ți l-a dăruit Dumnezeu.

— Maestrul Osman este la fel de mare ca Behzad, am zis cu sinceritate. Altceva?

— A vorbit fără să se ferească şi de cusururile tale, a zis ticălosul.

— Spune, care-mi sunt cusururile?

— A zis că, în ciuda înzestrării tale, nu pictezi din dragoste pentru pictură, ci ca să te impui atenției. Lucrul care te bucură cel mai mult când pictezi este să-ți închipui plăcerea pe care o vor încerca ceilalți când îți vor privi imaginea. Dar pictura înseamnă să poți picta pentru propria ta plăcere.

Faptul că Maestrul Osman îi dezvăluise cu atâta neruşinare ceea ce gândea despre mine unui om neînsemnat, care nu fusese în stare să-şi închine viața picturii, ci însărcinărilor funcționăreşti, soliilor şi linguşelii m-a rănit. Negru a mai spus şi altele:

— A zis că marii maeştri din vechime n-au renunțat niciodată la stilurile şi la metodele pe care le dobândiseră

jertfindu-şi întreaga viaţă, cu gândul de a se supune puterii vreunui nou şah, toanelor vreunui nou prinţ ori gusturilor unei alte epoci, şi că, din această pricină, spre a nu fi forţaţi să-şi schimbe metodele şi stilurile, şi-au pricinuit singuri orbirea, plini de curaj. Pe câtă vreme voi i-aţi imitat cu înfocare, într-un fel care nu vă face deloc cinste, pe maeştrii frânci pentru paginile cărţii Unchiului, pretinzând că aşa doreşte Padişahul Nostru.

— Marele Maestru, Mai-marele miniaturiştilor Osman n-a vrut să spună nimic rău, am zis. Să nu-i fac oare un ceai de tei musafirului meu?

Am trecut în încăperea alăturată. Iubita mea, îmbrăcată cu cămaşa de noapte din mătase chinezească pe care o cumpărase de la Ester, femeia cu bocceaua, s-a năpustit asupra mea, maimuţărindu-mi vorbele - „Să nu-i fac oare un ceai de tei musafirului meu?" - şi mi-a pus imediat mâna pe „trestie".

Am luat sabia cu mâner bătut în agate, ascunsă pe fundul dulapului în perete din imediata apropiere a aşternutului întins de ea, printre cearşafuri cu mireasmă de trandafiri, şi am scos-o din teacă. Are tăişul atât de ascuţit, încât dacă arunci peste ea o batistă de mătase o taie în două, iar dacă laşi să cadă asupra ei o foiţă de aur, bucăţile tăiate sunt atât de drepte, încât par trasate cu rigla.

M-am întors în odaia de pictură, ascunzându-mi sabia. Negru Efendi era atât de mulţumit de cercetarea la care mă supunea, încât continua să dea roată mindirului roşu, cu hangerul în mână. Am pus pe mindir o pagină pe jumătate pictată.

— Uită-te la asta, i-am zis.

A îngenuncheat curios şi a încercat să priceapă despre ce era vorba.

Am trecut în spatele lui, am scos sabia şi m-am repezit la el, doborându-l la pământ dintr-un salt. I-a căzut hangerul din mână. În vreme ce-l apucam de păr şi-i apăsam capul la pământ, i-am pus, pe dedesubt, sabia la gât. Zdrobeam, cu

trupul meu greu, trupul delicat al lui Negru, pe care îl întinsesem cu fața în jos, şi-i apăsam capul cu bărbia şi cu mâna, astfel încât să simtă vârful ascuțit al săbiei. Îi țineam cu o mână, de părul murdar, în vreme ce cu cealaltă îi propteam sabia în pielea fină a gâtului. A avut atâta minte să nu se clintească din loc, pentru că aş fi putut să-i vărs sângele pe loc. Faptul că mă aflam atât de aproape de părul lui cârlionțat, de ceafa îmbietoare - peste care mi-ar fi plăcut să-i trag, în altă împrejurare, o palmă neruşinată -, de urechile lui urâte mă înfuria şi mai tare. I-am şoptit la ureche, de parcă i-aş fi dezvăluit o taină:

— Mă stăpânesc cu greu să nu te omor aici!

Mi-a plăcut că mă asculta fără să scoată o vorbă, ca un copil cuminte:

— Ştii legenda din *Cartea şahilor,* i-am şoptit. Tatăl, Feridun Şah, a greşit împărțindu-şi țara în trei şi lăsându-le celor doi fii mai mari cele mai neprielnice ținuturi, iar micului Irec, pe cel mai bun dintre ele, adică Iranul. Hotărât să se răzbune, Tur îl înşală pe fratele său mai mic, Irec, pe care-l pizmuieşte, şi, înainte de a-i tăia grumazul, îl apucă de păr, exact aşa cum fac eu acum şi, tot aşa cum fac eu acum, se lasă cu toată greutatea peste trupul fratelui său. Simți greutatea trupului meu asupra ta?

N-a răspuns, dar, după ochii care mă priveau de parcă ar fi fost ai unei oi sortite jertfei, am priceput că mă asculta şi am avut şi eu, o dată, o clipă de inspirație:

— Sunt devotat stilului şi metodei persane nu numai în pictură, ci şi în felul în care proptesc sabia la gât şi în tăierea grijulie a capului. Am văzut o altă variantă a acestei scene foarte populare în picturile care înfățişau moartea Şahului Siyavuş.

I-am povestit pe larg lui Negru, care mă asculta în tăcere, cum se pregătise Siyavuş să-şi răzbune frații, cum dăduse foc întregului serai şi întregii sale avuții, cum îşi luase rămas-bun de la nevasta lui şi cum îşi iertaseră unul altuia păcatele, cum încălecase pe cal şi plecase cu oastea în

campanie, cum pierduse bătălia, cum fusese târât de păr, pe pământ, prin țărâna de pe câmpul de luptă presărat cu cadavre, cum fusese trântit cu fața în jos, cum îi fusese pus apoi un hanger la gât şi cum se încăieraseră prietenii şi vrăjmaşii lui, în vreme ce legendarul şah se afla în această stare, sfădindu-se dacă să-l omoare sau să-l ierte, cum ascultase şahul învins, stând culcat cu fața la pământ, toată această gâlceava, iar după aceea mi-am întrebat oaia de jertfă:

— Îți place pictura aceasta? Capul lui Siyavuş, care este întins la pământ, va fi retezat de Geruy, care, la fel ca şi mine, se apropie de el pe la spate, se apleacă asupra lui, îl apucă de păr chiar aşa şi-i propteşte sabia în gât. Din sângele lui roşu, care va curge la scurt timp după aceea pe pământul sterp, va ieşi mai întâi un abur negru, iar apoi va răsări o floare.

Am tăcut puțin şi i-am ascultat amândoi pe adepții hogei din Erzurum, care alergau strigând pe ulițe. Urgia şi groaza care domneau afară ne-au apropiat curând şi mai mult - pe noi, cei care zăceam la pământ, prăvăliți unul peste celălalt.

— Dar în toate aceste picturi, am zis, trăgându-l şi mai tare de păr pe Negru, ghiceşti dificultatea de a desena cu eleganță două persoane ale căror trupuri se împreunează, întocmai ca ale noastre, şi care sunt totodată scârbite una de alta. Ai mereu sentimentul că trădarea, invidia şi tulburarea luptelor care au precedat momentul magic şi măreț al tăierii capului s-au strecurat cam prea mult în imagini. Până şi cei mai mari maeştri din Kazvin desenau anevoie doi bărbați, prăvăliți unul peste altul; încurcau totul. Asta pe când noi - eu şi cu tine - suntem mai dichisiți, mai grațioşi.

— Mă taie sabia! a gemut.

— Îți mulțumesc că ai vorbit, dragule, dar nu te taie! Sunt atent, nu fac nimic care să vatăme frumusețea felului în care stăm. Marii maeştri din vechime nu puteau decât să ne stoarcă lacrimi când desenau, în scenele de dragoste, de moarte şi de luptă, trupuri care se învălmăşeau, de parcă ar

fi fost un singur trup. Uite: am capul afundat în ceafa ta, ca şi cum ar fi o parte a trupului tău. Îți simt mirosul părului şi al cefei. Picioarele mi s-au întins atât de desăvârşit de-a lungul picioarelor tale, încât cel care ne vede ar putea crede că suntem un animal cu patru picioare. Simți cumpăna greutății mele, pe spate şi pe fund?

S-a lăsat tăcerea, dar nu l-am mai apăsat cu sabia, pentru că i-ar fi dat sângele.

— Dacă nu vorbeşti, te muşc de ureche! i-am zis la ureche, în şoaptă.

Văzând, după ochii lui, că era gata să vorbească, i-am mai pus o dată aceeaşi întrebare:

— Simți asupra ta cumpăna greutății mele?

— Da.

— E plăcut? am întrebat. Suntem oare frumoşi? Suntem la fel de frumoşi ca acei eroi legendari care, în minunățiile plămădite de maeştrii din vechime, se ucideau cu delicatețe unul pe altul?

— Nu ştiu, a zis Negru. N-am cum să ne văd, ca în oglindă.

Când mi-am închipuit cum ne-ar fi putut vedea nevasta mea, care ne pândea din odaia alăturată, la lumina lămpii aduse de la cafeneaua aflată nu departe de noi, m-am temut să nu-l muşc cu adevărat pe Negru de ureche din pricina emoției.

— Negru Efendi, care pătrunzi cu hangerul în casa şi în intimitatea mea şi care mă iscodeşti, i-am zis, simți acum puterea mea asupra ta?

— Simt că ai şi tu dreptate.

— Iar acum, pune-mi întrebarea pe care voiai să mi-o pui!

— Povesteşte-mi cum te mângâia Maestrul Osman.

— Pe vremea uceniciei mele, când eram mai subțire, mai delicat, mai frumos decât sunt acum, se urca pe mine aşa cum m-am urcat eu pe tine acum. Mă mângâia pe brațe, uneori mă făcea să şi sufăr, dar pentru că îi admiram ştiința, harul şi forța, lucrurile acestea îmi plăceau şi nu mă

gândeam la nimic rău, pentru că îl iubeam. Pentru mine, dragostea față de Maestrul Osman era o cale deschisă către dragostea de pictură, de culori, de hârtie, de condei, către dragostea de frumusețea imaginii şi a tuturor lucrurilor pictate şi, astfel, către dragostea de lume şi de Dumnezeu. Maestrul Osman era pentru mine mai mult decât un tată.

— Te bătea mult? m-a întrebat.

— Mă bătea aşa cum trebuie să te bată un tată, atunci când era nevoie, îmboldit de simțământul dreptății, dar mă bătea şi aşa cum trebuie să te bată un maestru pentru a te instrui, făcându-mă să sufăr şi pedepsindu-mă. Azi îmi dau seama că, din pricina durerii şi a spaimei pricinuite de liniile cu care mă lovea peste unghii, am învățat nenumărate lucruri, mai bine şi mai repede. Ca să nu mă prindă de perciuni şi să nu mă dea cu capul de pereți, pe vremea uceniciei nu vărsam vopseaua, nu prăpădeam apa de aur, îmi întipăream în minte fiecare încreștitură de la piciorul calului, acopeream greşeala celui care trăgea linii, îmi curățăm pensulele la timp şi învățam să-mi adun toată luarea-aminte şi tot trupul asupra paginii la care lucram. Pentru că îmi datorez înzestrarea şi măiestria bătăilor pe care le-am mâncat, îmi bat şi eu acum ucenicii din toată inima. Ştiu că până şi o bătaie dată pe nedrept îi va fi, în cele din urmă, de folos copilului, dacă nu-i răneşte ucenicului mândria.

— Cu toate astea, pricepi uneori, când îl bați pe un ucenic cu chip frumos, cu priviri blânde, cu fire de înger şi când scapi hățurile pentru a-ți împlini propria plăcere, că Marele Maestru Osman îți făcea şi ție acelaşi lucru, nu-i aşa?

— Uneori mă lovea atât de tare în dosul urechii cu piatra de marmură pentru lustruit hârtia, încât urechea îmi vâjâia zile întregi, de mă înnebunea. Alteori îmi trăgea o asemenea palmă, încât obrazul îmi ardea săptămâni în şir, de mă făcea să lăcrimez. Îmi amintesc de toate aceste lucruri, dar îmi şi iubesc maestrul.

— Nu, a zis Negru. Te supărai pe el. În vreme ce pictai

pentru cartea Unchiului, care-i imita pe frânci, te răzbunai de fapt pentru mânia adunată temeinic în tine.

— Nu-i cunoşti deloc pe miniaturişti. Adevărul este tocmai pe dos. Bătăile pe care le-a încasat în copilărie de la maestrul său îl leagă pe miniaturist de el până la moarte, printr-o dragoste profundă.

— Tăierea capului lui Irec, al lui Siyavuş cu sabia proptită în gât pe la spate, aşa cum mi-ai făcut tu mie acum, mărturiseşte cruzime şi trădare şi se datoreşte invidiei dintre fraţi. Iar cel care stârneşte invidia fraţilor în *Cartea şahilor* este tot părintele cel nedrept...

— E adevărat.

— Părintele vostru cel nedrept, care v-a asmuţit unul împotriva altuia, se pregăteşte acum să vă trădeze, a zis el cu obrăznicie. Ah, opreşte-te, mă taie! a gemut şi a mai ţipat apoi puţin de durere. Da, e treabă de o clipă să-mi iei gâtul şi să-mi verşi sângele, ca unei oi sortite jertfei, a zis. Dar dacă faci asta fără să asculţi cele ce am să-ţi povestesc - de fapt, nu cred că vei fi în stare s-o faci, ah, ajunge! -, ai să fii bântuit ani de zile de ceea ce ar fi urmat să-ţi spun acum. Mai slăbeşte puţin apăsarea săbiei! (Am slăbit-o.) Maestrul Osman, care, urmărindu-vă din copilărie fiecare pas, fiecare răsuflare, a văzut fericit cum înzestrarea pe care v-o dăruise Dumnezeu s-a deschis ca o floare primăvăratică şi s-a preschimbat în talent datorită grijii sale, vă întoarce acum spatele ca să-şi apere atelierul de pictură şi stilul cărora le-a închinat întreaga viaţă, aşa cum v-a închinat-o şi vouă.

— În ziua în care l-am înmormântat pe Delicat Efendi, ţi-am povestit trei pilde, ca să pricepi ce pocitanie este lucrul acela numit stil.

— Erau despre stilul miniaturistului, a zis Negru prudent. Dar grija Maestrului Osman este să apere stilul atelierului de pictură.

Mi-a povestit pe îndelete cum Padişahul Nostru a socotit însemnată aflarea ticălosului care i-a ucis pe Delicat Efendi şi pe Unchiul lui, cum le-a deschis, cu acest gând, chiar uşa

Vistieriei Palatului Dinăuntru şi cum se va folosi Maestrul Osman de acest prilej pentru a defăima cartea Unchiului lui şi pentru a-i pedepsi pe cei care îl trădaseră, prinzând a-i imita pe maeştrii frânci. Mi-a spus, de asemenea, că Măslină era cel bănuit de a fi desenat calul cu nările crestate, din pricina felului în care fusese zămislit acesta, dar că, în calitatea sa de Mai-mare al miniaturiştilor, li-l va preda călăilor pe Barză, de a cărui vinovăție era încredințat. Simțeam că, sub amenințarea săbiei, rostea adevărul şi-mi venea să-l sărut pentru că se lăsa în voia poveştii lui ca un copil. Nu m-au înspăimântat deloc cele auzite: înlăturarea lui Barză ar fi însemnat că, după moartea Maestrului Osman - să dea Domnul ca aceasta să se petreacă cât mai târziu! -, eu eram cel care urma să devină Mai-marele miniaturiştilor.

Ceea ce mă supăra nu era faptul că amănuntele povestite de el aveau să se împlinească, ci probabilitatea ca ele să nu se împlinească. Printre cuvintele poveştii se întrezărea ideea că Maestrul Osman ar fi putut să mă distrugă şi pe mine, nu doar pe Barză. Gândindu-mă la această împrejurare de necrezut, nu numai că eram înspăimântat de moarte, dar mă simțeam totodată bântuit şi de groaza dispariției oricărui refugiu, ca şi cum aş fi rămas deodată fără tată. Pentru că eram îmboldit să-mi înfig sabia în gâtul lui Negru ori de câte ori îmi trecea prin minte un asemenea gând, m-am stăpânit şi n-am mai încercat deloc să stărui asupra acestui subiect, cu Negru ori cu mine însumi: de ce să ne preschimbe în trădători faptul că, înrâuriți de maeştrii frânci, zămisliserăm câteva picturi împotriva firii pentru cartea Unchiului? M-am gândit încă o dată că, după moartea lui Delicat Efendi, Barză şi Măslină uneltiseră împotriva mea şi mi-am tras sabia de sub gâtul lui Negru.

— Să mergem împreună la Măslină şi să-i scotocim casa, s-o cercetăm, am zis. Dacă ultima imagine e la el, cel puțin o să pricepem de cine trebuie să ne temem. Dacă nu e la el, ne unim forțele şi năvălim cu toții în casa lui Barză.

I-am spus să aibă încredere în mine, căci hangerul lui ne

va fi de ajuns amândurora. Mi-am cerut scuze de la Negru că n-am apucat să-i dau măcar o cană cu ceai de tei. În vreme ce luam de pe jos lampa adusă de la cafenea, ne-am uitat o clipă amândoi cu subînțeles la mindirul pe care îl răsturnasem. M-am apropiat de el cu lampa în mână şi i-am spus că tăietura subțire de pe gâtul lui va fi semnul prieteniei noastre. Negru sângerase puțin.

Pe străzi încă mai stăruia zarva iscată de oamenii hogei din Erzurum şi de cei care-i urmăreau, dar noi n-am stârnit interesul nimănui. Am ajuns repede la casa lui Măslină. Am bătut la poartă, am ciocănit la uşa casei şi, nerăbdători, în obloanele ferestrelor: nu era nimeni acasă. După ce făcuserăm atâta tărăboi, eram siguri că nu putea să doarmă înăuntru. Cel care a rostit ceea ce gândeam amândoi a fost Negru: să intrăm?

Am slăbit fierul lacătului de la uşă - forțat de Negru cu muchia lată a hangerului -, apoi am strecurat hangerul în deschizătura uşii, ne-am opintit în ea şi am spart lacătul. Dinăuntru a răzbătut miros de umezeală, de murdărie şi de singurătate, adunate cu anii. La lumina lămpii, am văzut un aşternut răvăşit, brâie, ilice, două turbane, mintene, dicționarul persan-turc al lui Nakşibendi Nimetullah Efendi, țesături pentru turbane şi postavuri, ață de cusut, o cratiță de aramă plină cu coji de măr, nenumărate mindire, o învelitoare de pat din catifea, vopsele, pensule şi alte materiale de pictură de-ale miniaturistului, aruncate de-a valma pe mindire. Aş fi vrut să scotocesc printre hârtiile de scris de pe pupitru, printre teancurile de hârtie de India tăiate cu grijă şi printre paginile pictate, dar m-am stăpânit.

Am făcut-o pentru că Negru era mai pornit decât mine; ştiam, totodată, că răvăşirea materialelor de pictură ale unui maestru miniaturist de către un alt miniaturist, mai puțin înzestrat decât el, aducea ghinion. Măslină nu este atât de priceput pe cât crede lumea; este doar ambițios. Se străduieşte să întregească lipsa talentului prin admirația față de maeştrii de altădată. Vechile legende nu fac însă decât să

înflăcăreze imaginaţia miniaturistului; cea care plămădeşte pictura este mâna.

Până să ajungă Negru la fundul coşurilor cu haine, în vreme ce căuta grijuliu prin toate cuferele, prin toate cutiile, m-am uitat, fără să pun mâna pe nimic, la prosoapele de Bursa ale lui Măslină, la pieptenele lui de abanos, la ştergarul murdar cu care se ducea la hamam, la sticlele cu apă de trandafiri, la un şorţ caraghios din stambă indiană, la mantiile lui largi, la o feregea sfâşiată, grea şi murdară, la o farfurie ciobită din aramă, la lucrurile lui - ieftine, faţă de banii pe care-i câştiga, şi îngălate -, la covoarele soioase. Măslină sau era foarte zgârcit şi-şi punea banii deoparte, sau îi risipea pe undeva...

— Este întocmai casa unui ucigaş, am zis apoi, împins de un gând neaşteptat. Nu are nici măcar covor de rugăciune.

Dar nu asta aveam în minte. Am cugetat.

— Sunt lucrurile unui om care nu ştie să fie fericit..., am zis.

Simţeam însă trist, cu o parte a minţii mele, că nefericirea şi apropierea Diavolului îi erau totodată de folos în pictură.

— Omul poate să nu fie fericit, chiar dacă ştie cum să fie fericit, a zis Negru.

Mi-a pus dinainte o seamă de picturi scoase de pe fundul unui cufăr, însăilate pe hârtie proastă de Samarkand întărită pe spate cu alte hârtii groase. Am văzut un Diavol simpatic, ieşit de sub pământ, a cărui obârşie se afla tocmai în Horasan, un copac, o femeie frumoasă, un câine şi acea imagine a morţii pe care o desenasem eu; erau picturi de felul celor pe care le agăţa pe perete în fiecare seară, în vreme ce-şi spunea necuviincioasa poveste, *meddah-ul* ucis. La întrebarea lui Negru, i-am arătat imaginea morţii desenată de mine.

— Şi în cartea Unchiului sunt aceleaşi imagini, a zis el.

— *Meddah-ul,* la fel ca şi stăpânul cafenelei, a priceput că era mai înţelept să le ceară miniaturiştilor să deseneze imaginea care urma să fie agăţată pe perete în fiecare seară.

Ne punea să schiţăm în grabă o imagine pe hârtie grosolană şi îşi rostea îndată povestea, întrebându-ne câte ceva despre glumele miniaturiştilor pe acea temă şi legând, la rândul lui, vreo două vorbe.

— De ce ai desenat şi pentru el imaginea aceea a morţii pe care o desenaseşi pentru cartea Unchiului?

— Era o imagine fără nici o legătură cu altele, aşa cum dorea şi *meddah-ul.* Am desenat-o însă pe fugă, urmându-mi propria mână, fără să mă străduiesc prea mult aşa cum făcusem pentru cartea Unchiului. Şi ceilalţi, la rândul lor, au desenat pentru *meddah* - în glumă, poate - variante mai necioplite şi mai simple ale picturilor înfăptuite pentru cartea aceea de taină.

— Cine a desenat calul? m-a întrebat. Are nările crestate.

Am apropiat lampa şi am privit calul cu admiraţie. Semăna cu calul plămădit pentru cartea Unchiului, dar fusese desenat mai repede, mai neatent, pentru a se potrivi unui gust mai ieftin. Părea că cineva îi dăduse miniaturistului mai puţini bani şi nu se mărginise doar să-l zorească, ci îl şi silise să deseneze un cal mai nedelicat şi, poate tocmai din această pricină, mai plin de viaţă.

— Barză ştie cel mai bine cine a desenat calul ăsta, am zis. Încrezutul ăla nu poate trăi fără să audă bârfele miniaturiştilor, aşa că se duce în fiecare seară pe la cafenea. Sunt sigur că Barză l-a desenat.

56.Mi se spune Barză

Fluture şi Negru au venit în miez de noapte, au înşirat picturile pe jos, una câte una, şi mi-au cerut să le spun cine ce imagine desenase. În copilărie ne jucam de-a „al cui e turbanul", iar jocul lor cu asta semăna: se desenează, adică, pe o hârtie tichiile şi turbanele - al hogei, al spahiului, al femeii, al călăului, al *defterdar-ului,* al scribului - şi ți se cere să le potriveşti cu numele nevăzute de pe o altă foaie de hârtie, aşezată cu fața în jos.

Am spus că eu am desenat câinele. Îi spuseserăm cu toții această poveste *meddah-ului* care fusese ucis mişeleşte. Am dezvăluit că Moartea, deasupra căreia tremura lumina lămpii, a fost desenată de simpaticul Fluture, care tocmai îmi pusese hangerul la gât. Îmi aminteam, de asemenea, că Măslină îl desenase cu mare înflăcărare pe Diavol; poate că însuşi răposatul îi spusese povestea acestuia. Eu am început să desenez copacul, iar mai apoi frunzele au fost desenate de fiecare dintre miniaturiştii care veneau pe la cafenea. Noi am fost cei care i-am spus *meddah-ului* povestea lui. La fel s-a întâmplat şi cu Roşu: pe o *levha* căzuse o picătură de vopsea roşie; *meddah-ul* cel zgârcit ne zicea: „Poate să iasă oare din asta o *levha?"* Am mai adăugat puțin roşu, iar mai apoi miniaturiştii nu s-au mărginit doar să deseneze fiecare, în câte un colț al imaginii, ceva de culoare roşie, ci au mai şi istorisit ce anume desenaseră, aşa încât *meddah-ul* să depene povestea în locul nostru. Calul acela minunat a fost desenat de Măslină - bravo lui! -, iar Femeia aceea tristă îmi aminteam că fusese desenată de Fluture. Chiar atunci, Fluture şi-a tras hangerul de la gâtul meu şi i-a spus lui Negru că - da, acum îşi amintea! - el o desenase pe femeia

aceea frumoasă. Banii din piață fuseseră desenați de noi toți, iar Cei Doi Dervişi Rătăcitori fuseseră, desigur, desenați de Măslină, care, de felul lui, era un derviş Kalenderi. Secta acestor dervişi se întemeiază pe cerşit şi pe împreunarea cu flăcăii frumoşi, căci *şeyh-ul* lor, Evhad-ud Dini Kirmani, a scris acum două sute cincizeci de ani cartea acestei istorii, arătând în poemele sale că Dumnezeu îşi vede desăvârşirea în cei cu chipuri frumoase.

— Frații mei maeştri miniaturişti, mă iertați din suflet pentru dezordinea din casa noastră, dar am fost luați pe nepregătite; nu v-am putut oferi nici măcar cafea aromată cu ambră, nu v-am putut pune dinainte nici măcar portocale dulci, căci nevasta mea doarme în odaia de alături.

Spuneam toate astea pentru ca atunci când, deschizând cu însufleţire şi scotocind până la fund prin coşuri, printre postavuri, printre brăcinare, printre cingătorile de vară din mătase indiană şi din tul, printre stambele persane şi jachetele din adâncul cuferelor şi pe sub covoare, pe sub mindire, printre paginile pictate pe care le izvodisem pentru tot felul de cărți şi printre paginile deja legate, n-aveau să afle ceea ce căutau, să nu dea buzna în odaia alăturată şi să nu fiu nevoit să-mi mânjesc mâinile cu sânge.

Dar, cu toate astea, mărturisesc că am încercat o oarecare plăcere purtându-mă ca şi cum m-aş fi speriat foarte tare de ei: înzestrarea miniaturistului se întemeiază atât pe priceperea de a-şi îndrepta întreaga luare-aminte asupra frumuseții clipei prezente şi de a o lua în serios cu toate amănuntele ei, cât şi pe iscusința de a aşeza între această lume - care se ia prea în serios - şi el distanța şi harul unei glume, ca atunci când faci un pas înapoi şi te uiți într-o oglindă.

Aşa se face că, atunci când m-au iscodit, am spus că da, în timpul atacului adepților hogei din Erzurum, la cafenea era adunată o mulțime de lume, dat fiind că era seară; împreună cu mine mai erau Măslină, maestrul în chenare Nasir, caligraful Cemal, două tinere calfe de miniaturişti şi

nişte tineri caligrafi care, acum, împărțeau aşternutul cu ei, ucenicul Rahmi - frumosul între frumoşi -, alți câțiva învățăcei, poeți, beţivani, opiomani şi şase-şapte inşi din tagma dervişilor rătăcitori; punându-i la socoteală şi pe ceilalți, care izbutiseră să se alăture acestei adunări vesele şi glumețe pentru că îl duceau cu vorba pe stăpânul cafenelei, eram patruzeci de suflete. Le-am povestit că, atunci când a început năvala, s-a stârnit tulburare şi că, atunci când nenumărații inşi fără căpătâi pe care-i adunase stăpânul cafenelei şi care erau curioşi să se uite la tot felul de necuviințe au prins a fugi pe uşile din față şi din spate, neliniştiți, cu simțământul propriei vinovății, nimănui nu-i trecuse prin minte să apere bărbăteşte cafeneaua şi pe bietul *meddah* bătrân, îmbrăcat în straie de femeie. Mă întrista acest lucru? Da! Le-am desluşit, uitându-mă drept în ochii lui Fluture, cel cu minte de găină, care pătimise mult de pe urma pizmei celorlalți şi care dobândise un aer de flăcău rotofei, cu ochii mereu înrourați, că eu, pictorul Mustafa, cunoscut drept Barză, care mi-am închinat cu deplină sinceritate viața picturii, socoteam necesar să mă întâlnesc undeva în fiecare seară cu frații mei miniaturişti, să tăifăsuim, să glumim şi să-i luăm pe alții peste picior, să rostim vorbe frumoase, să recităm poeme, să scornim tot felul de jocuri de cuvinte. Fluturele vostru, care are încă ochi frumoşi, de copil, era pe vremea uceniciei lui un băiat minunat, foarte simțitor, cu trup delicios.

Prin urmare, atunci când au continuat să mă iscodească, le-am povestit că a doua zi după ce bătrânul *meddah,* răposatul, care-şi câştiga pâinea colindând orăşelele şi mahalalele, începuse să dea reprezentații la cafeneaua la care mergeau miniaturiştii, un miniaturist atârnase în glumă o imagine pe perete - poate din pricina bunei dispoziții pricinuite de cafea -, că *meddah-ul* cel bun de gură, care băgase de seamă ce se întâmplase, începuse să turuie ca o moară stricată, răspunzând acestei pozne de parcă el ar fi fost câinele înfățişat în acea imagine, şi că, plăcând foarte

mult găselnița, lucrurile se repetaseră seară de seară, cu imagini desenate de maeştrii miniaturişti şi cu vorbe pline de haz şoptite la urechea *meddah*-ului. Pentru că înțepăturile pe seama predicatorului din Erzurum îi binedispuneau pe miniaturiştii care se temeau de mânia hogei, dar atrăgeau totodată şi foarte mulți muşterii la cafenea, ele erau încurajate şi de stăpânul cafenelei, care era de loc din Edirne.

Mi-au spus că găsiseră imaginile pe care le atârna *meddah-ul* în spatele lui în fiecare seară - aflate acum în fața noastră - când dăduseră iama în casa goală a fratelui nostru Măslină şi m-au întrebat ce părere aveam despre asta. Am spus că nu aveau nevoie de părerea mea, că stăpânul cafenelei, la fel ca şi Măslină, era un derviş Kalenderi, un cerşetor, un hoț, un străin ticălos. Le-am arătat că naivul Delicat Efendi, care murea de frică la auzul vorbelor hogei şi mai cu seamă al celor spuse cu încruntare la predicile de vineri, încercase să se plângă de aceste lucruri adepților celui din Erzurum. Sau, le-am zis, nu încape îndoială că stăpânul cafenelei şi Măslină, care sunt de aceeaşi teapă, l-au ucis fără milă pe bietul auritor atunci când acesta a încercat să le spună să nu mai săvârşească asemenea fapte. Adepții hogei din Erzurum, furioşi, l-au ucis la rândul lor pe Unchi, poate pentru că Delicat Efendi le povestise şi despre cartea Unchiului, poate pentru că-l socoteau pe el răspunzător de moartea primului, iar astăzi au dat buzna în cafenea, ca o a doua răzbunare.

Cât erau oare de atenți dolofanul Fluture şi seriosul Negru (acesta arăta ca o stafie!), care-mi cercetau pe îndelete lucrurile, cu plăcerea de a ridica fiecare capac, fiecare piatră, la cele istorisite de mine? Când a dat, în cufărul pictat din lemn de nuc, peste cizmele, armura şi echipamentul meu de oaste, am văzut invidia de pe chipul copilăresc al lui Fluture şi am declarat din nou, cu mândrie, ceea ce ştia foarte bine toată lumea: eu sunt primul miniaturist musulman care a plecat cu armata în campanie, care a privit cu luare-aminte

loviturile de tun, turnurile cetăților vrăjmaşe, culorile veşmintelor purtate de soldații ghiauri, leşurile înşirate de-a lungul râurilor şi mormanele de capete retezate, felul în care se rânduiau şi porneau la atac călăreții înveşmântați în armuri, primul care a pictat în „cărțile biruințelor" cele văzute!

Când Fluture a dorit să-i arăt cum mă îmbrac în armură, mi-am scos fără să preget minteanul bordisit cu blană de iepure negru, cămaşa, ceacşirii şi izmenele. M-am îmbrăcat cu izmenele lungi şi curate pe care mi le iau pe sub armură, cu cămaşa groasă de postav roşu care se pune pe dedesubt pe vreme rece, cu ciorapii de lână, cu cizmele din piele galbenă, iar deasupra mi-am tras jambierele, încântat că mă urmăreau la lumina vetrei. Mi-am scos armura din învelitoare şi mi-am prins-o cu plăcere pe piept, m-am întors cu spatele la Fluture şi i-am cerut, de parcă i-aş fi poruncit unui paj, să lege băierile strâns şi să-mi pună apărătorile de umăr. În vreme ce-mi luam apărătorile de braț, îmi puneam mănuşile, mă-ncingeam cu cingătoarea de sabie țesută din păr de cămilă şi, în cele din urmă, îmi puneam coiful lucrat cu fir pe care-l purtam la ceremonii, am spus cu falâ că de-acum încolo scenele de luptă aveau să fie pictate ca pe vremuri.

— De-acum încolo, nimeni nu va mai putea să-i picteze pe călăreții celor două tabere înşiruiți cu dichis, față în față, întorcând acelaşi şablon pe față şi pe dos, am zis. De-acum încolo, în atelierele de pictură ale Casei lui Osman, scenele de luptă vor fi pictate aşa cum le-am văzut şi pictat eu, amestecând de-a valma armate, cai, armuri şi morți năclăiți de sânge!

— Miniaturistul nu pictează ceea ce vede el, ci ceea ce vede Dumnezeu, a zis Fluture cu pizmă.

— Da, am zis, însă de fapt Dumnezeu Preaînaltul vede şi El ceea ce vedem şi noi.

— Desigur că Dumnezeu vede şi ceea ce vedem noi, dar El nu vede ceea ce vede aşa cum vedem noi, a zis Fluture, ca şi

cum m-ar fi mustrat. Într-o luptă pe care noi o vedem uimiți ca pe o învolburare, El vede, cu întreaga Sa putere de pătrundere, două armate înşiruite ordonat, față în față.

Desigur că aveam un răspuns şi la asta; voiam să zic: „Să credem în Dumnezeu şi să pictăm doar ceea ce ne arată El, nu şi ceea ce nu arată", dar am tăcut. Nu tăcusem însă de teamă că Fluture avea să mă acuze că-i imitam pe frânci ori că avea să mă lovească fără milă cu muchia hangerului, în coif ori în spate, prefăcându-se că-mi încearcă armura. Îmi făceam socoteala că, dacă mă stăpâneam şi aveam să-i câştig de partea mea pe nerodul ăsta cu ochi frumoşi şi pe Negru, ne puteam mântui de uneltirile lui Măslină.

De îndată ce au priceput că n-aveau să găsească aici lucrul după care umblau, mi-au spus ce anume căutau. Cică ar fi existat o pictură furată de nenorocitul de ucigaş... Le-am spus că de fapt casa mea fusese deja scotocită pentru asta şi că, de-acum, ucigaşul, isteț, avea să ascundă imaginea aceea într-un loc de nepătruns (pe Măslină îl aveam în minte). Dar oare cât de atenți erau la ce le spuneam? Negru mi-a povestit de-a fir a păr că cele trei zile pe care Padişahul Nostru i le acordase Maestrului Osman pentru a afla calul cu nările crestate erau pe cale să se sfârşească. Când am stăruit asupra semnului cailor cu nările crestate, Negru mi-a spus, privindu-mă stăruitor în ochi, că Maestrul Osman apucase un capăt al firului şi că făcuse legătura între aceşti cai şi Măslină, dar că mă bănuia cel mai mult pe mine de omor, căci era încredințat de ambițiile mele.

La prima vedere, veniseră aici pentru a se convinge că eram un ucigaş şi pentru a dovedi acest lucru, dar, după părerea mea, pricinile venirii lor nu erau tocmai acestea. Bătuseră la uşa», mea şi datorită singurătății şi neputinței. Când am deschis uşa, hangerul pe care îl ținea îndreptat spre mine Fluture tremura. Le era teamă, pe de o parte, că ticălosul ucigaş, pe care nu izbutiseră deloc să-l dibuiască, avea să-i prindă la strâmtoare în vreun ungher întunecat, cu zâmbetul unui vechi prieten, şi că avea să le ia gâtul cât ai

zice peşte; pe de altă parte, n-aveau somn la gândul că Maestrul Osman avea să se înțeleagă cu Padişahul Nostru şi cu Mai-marele vistiernicilor şi că avea să-i dea pe mâna schingiuitorului, după cum îi descuraja şi mulțimea adepților hogei din Erzurum, de afară. Cuprinşi de îngrijorare, doreau să le fiu prieten. Dar Maestrul Osman le spusese taman pe dos. Trebuia să le dovedesc acum, aşa cum îşi doreau din adâncul sufletului, că adevărul era cu totul altul.

Dacă aş fi spus că Marele Maestru s-a înşelat, că s-a ramolit, mi l-aş fi întors imediat împotrivă pe Fluture. Deoarece aveam impresia că încă zăresc, în ochii apoşi ai frumosului miniaturist cu gene ca de fluture care mă izbea cu hangerul în armură, lucirile palide ale dragostei pe care o nutrea față de Marele Maestru, al cărui preferat era. În anii tinereței mele, apropierea dintre cei doi, dintre maestru şi ucenicul său, era luată în derâdere cu nemăsurată pizmă de ceilalți miniaturişti, dar ei nu țineau seama de asta, ci se priveau îndelung în ochi, se adulmecau de față cu toți ceilalți, iar apoi Maestrul Osman rostea cu tărie, necruțător, că Fluture avea cel mai mlădios condei, că pensula sa plină de culoare era cea mai sigură. Această judecată - care, de cele mai multe ori, era întemeiată - deschidea calea unor nesfârşite jocuri de cuvinte, în care miniaturiştii invidioşi se foloseau de trimiteri diavoleşti şi metafore necuviincioase pentru a face aluzii fără perdea, vorbeau de condeie, de pensule, de călimări şi de cutii de condeie. Din pricina aceasta, nu sunt singurul care simte astăzi că Maestrul Osman vrea să-l pună în fruntea atelierului de pictură, după moartea sa, pe Fluture. De multă vreme pricepeam că asta era, de fapt, în capul Marelui Maestru atunci când le vorbea altora despre firea mea pusă pe harță, despre neputința de a mă înțelege cu ceilalți şi despre îndărătnicia mea. Spunea că vădesc mult mai multă înclinație către metodele miniaturiştilor frânci decât Măslină şi Fluture, că „maeştrii din vechime n-ar fi pictat niciodată aşa" şi gândea, pe bună dreptate, că nu voi putea trece cu vederea noile dorințe ale

Padişahului Nostru.

Ştiam că, în această privinţă, aveam să mă pot bizui îndeaproape pe Negru. Asta pentru că proaspătul şi nerăbdătorul nostru ginere trebuie să-şi fi dorit să încheie cartea răposatului său Unchi nu numai pentru a cuceri inima frumoasei Şeküre şi a-i dovedi că era în stare să-i ia locul tatălui ei, ci şi pentru că voia să dobândească neîntârziat favorurile Padişahului Nostru.

Aşa am ajuns să prind un capăt al firului, pornind de la un lucru la care ei nu se aşteptau: am început prin a spune despre cartea Unchiului că este un miracol binevenit, fără egal pe lume. Când miracolul acesta va fi isprăvit, aşa cum a poruncit Padişahul Nostru şi cum a dorit-o răposatul Unchi, întreaga lume îşi va muşca mâinile de uimire în faţa puterii, a bogăţiei Padişahului otoman şi a harului, a gingăşiei şi măiestriei maeştrilor miniaturişti. Se vor înspăimânta şi totodată se vor amărî din pricina noastră, a forţei şi a cruzimii noastre, se vor uita cum ne-am amuzat, cum am furat câte ceva din meşteşugul maeştrilor frânci, vor privi culorile noastre pline de viaţă şi felul în care observăm noi cel mai mic amănunt şi vor simţi cu spaimă ceea ce au izbutit arareori să simtă chiar şi cei mai inteligenţi dintre sultani - anume, că noi ne găsim atât undeva în universul imaginii pe care o pictăm, cât şi foarte departe de ea, printre maeştrii din vechime.

La început, Fluture lovea în armura mea ca un copil care vrea să priceapă dacă e adevărată sau nu, apoi a prins să lovească în ea ca un prieten care vrea să-i încerce trăinicia, pentru ca mai târziu, folosindu-se de cele două false temeiuri dinainte, să o străpungă şi să înceapă să lovească în ea ca un om pizmaş şi cuprins de deznădejde, care voia să mă facă să sufăr. De fapt, pricepea că sunt mai înzestrat decât el; mai mult, trebuie să fi simţit cu amărăciune că Maestrul Osman ştia acest lucru. Pentru că Fluture era un pictor fără egal, datorită iscusinţei cu care-l dăruise Dumnezeu, înciudarea lui mă făcea să mă simt şi mai mândru; mi-am dat seama că

aveam sâ-l silesc să consimtă că eu eram maestrul lui, şi asta pentru că devenisem maestru prin vigoarea propriului condei, nu ținându-mă de „trestia" dascălului, aşa cum făcuse el.

Am ridicat vocea şi am arătat cât este de păcat că există persoane care vor să pună opreliști în calea acelei miraculoase cărți a Padişahului Nostru şi a răposatului Unchi. Maestrul Osman era părintele nostru, al tuturor, era maestrul nostru; de la el învățaserăm totul! Dar, din nu se ştie ce pricină, după ce-i luase urma în Vistieria Padişahului Nostru şi după ce pricepuse că ticălosul ucigaş era Măslină, încercase să tăinuiască acest lucru. Am spus că eram încredințat că Măslină, pe care nu-l aflaseră acasă, se ascundea în acel lăcaş în ruină al dervişilor Kalenderi din apropierea Porții Fanarului. Am pomenit că acel lăcaş, care era un cuib de neruşinare şi destrăbălare, fusese închis pe vremea bunicului Padişahului Nostru, dar nu din această cauză, ci din pricina nesfârşitelor războaie cu persanii, şi că Măslină se lăudase cândva că el era cel care „păzea" sălaşul pecetluit al dervişilor. Dacă n-aveau încredere în mine şi se gândeau că în dosul spuselor mele exista vreo uneltire, aveau hangerul în mână şi mă puteau osândi acolo, pe loc.

Fluture mi-a mai ars două lovituri zdravene cu hangerul, căruia nu-i puteau face față prea multe armuri. S-a întors spre Negru, care-mi dădea dreptate, şi a țipat la el ca un copil. M-am apropiat pe la spate şi, apucându-l pe Fluture cu brațul înfăşurat în armură, l-am tras către mine. Cu cealaltă mână i-am răsucit brațul şi l-am făcut să scape hangerul. De fapt, nici nu ne băteam, nici nu ne jucam cu-adevărat. Le-am depănat povestea unei asemenea scene din *Cartea şahilor.*

— În cea de-a treia zi a înfruntării dintre armata turanică şi cea persană, care se înşiruiseră față în față, cu toate armurile şi înlesnirile ce le stăteau la îndemână, la poalele Muntelui Hamaran, turanicii l-au trimis pe câmpul de luptă pe dibaciul Şengil spre a afla cine era misteriosul războinic persan care ucidea zilnic câte un mare războinic turanic, am

început eu povestea. Când Şengil l-a înfruntat pe misteriosul războinic, celălalt a primit, la rândul lui, provocarea; în vreme ce armatele celor două tabere, ale căror platoşe sclipeau în soare de-ți luau ochii, îi urmăreau cu răsuflarea tăiată, caii înveşmântați în zale ai celor doi luptători s-au năpustit cu o asemenea iuțeală unul asupra altuia, încât scânteile care au țâşnit din armuri le-au pârlit pielea. Lupta a ținut mult. Turanicul şi-a slobozit săgețile, persanul şi-a folosit foarte bine sabia şi calul şi, în cele din urmă, misteriosul persan l-a doborât de pe cal, pe care-l apucase mai întâi de coadă, pe turanicul Şengil; în vreme ce acesta fugea, l-a ajuns din urmă, cu platoşele lui cu tot, l-a prins pe la spate şi l-a apucat de gât. Turanicul, curios să afle cine era misteriosul războinic, l-a iscodit neputincios, în vreme ce-şi recunoştea înfrângerea, cu privire la lucrul acela care le stârnea de zile întregi curiozitatea: „Cine eşti?" „Pentru tine, numele meu este moartea", a zis misteriosul războinic. Cine era el de fapt?

— Era legendarul Rustem, a zis Fluture, bucuros ca un copil.

L-am sărutat pe gât:

— Cu toții l-am trădat pe Maestrul Osman! am zis. Acum, înainte să ne pedepsească el pe noi, trebuie să-l găsim pe Măslină, să scăpăm de otrava din sufletele noastre, să statornicim între noi o înțelegere de nestrămutat, în aşa fel încât să ne împotrivim cu hotărâre veşnicilor vrăjmaşi ai miniaturistului şi celor care voiesc să ne dea degrabă pe mâna schingiuitorului. Poate atunci când vom ajunge acolo, la lăcaşul acela de dervişi în ruină al lui Măslină, vom afla că nemilosul ucigaş nu este unul dintre noi.

Sărmanul Fluture n-a scos o vorbă; oricât ar fi fost de înzestrat, de fudul, sau oricât de sigur i-ar fi fost spatele, se temea de fapt, asemenea tuturor miniaturiştilor care, deşi se pizmuiau şi se duşmăneau unul pe altul, se căutau mereu, să nu ajungă în Iad şi să nu rămână cu desăvârşire singur pe lumea asta.

Sus, pe drumul ce ducea către Poarta Fanarului, stăruia o lumină galben-verzuie, dar nu era lumina lunii. Prin simpla prezență a acestei lumini, acea neasemuită privelişte a Istanbulului, alcătuită noaptea de chiparoşi, de cupole, de zidurile de piatră, de casele din lemn şi de locurile pustiite de incendii, fusese înlocuită de un sentiment de înstrăinare, pe care doar o cetate inamică ți l-ar putea stârni. În vreme ce urcam dealul, am văzut tocmai în spate, într-un loc aflat în dosul Moscheii Beyazit, incendiul.

Petrecându-ne, în întunericul orb, cu o căruță trasă de boi, pe jumătate plină cu saci de făină, care se îndrepta ca şi noi către zidurile oraşului, am plătit doi aspri şi ne-am urcat în ea. Negru avea miniaturile asupra lui, aşa că s-a aşezat cu băgare de seamă. În vreme ce priveam norii joşi, luminați de incendiul care se întindea repede, pe coif mi-a căzut prima picătură de ploaie.

După o lungă călătorie, în vreme ce ne străduiam să dăm de urma lăcaşului de dervişi părăsit, am trezit toți câinii din mahalaua care, în plină noapte, părea de fapt pustie. Deşi am văzut cum se aprindeau, din pricina noastră, lămpile în câteva case, nu s-a deschis decât cea de-a patra uşă la care am bătut; un unchieş cu tichie, care se uita la noi de parcă ar fi văzut o stafie la lumina opaițului pe care îl ținea în mână, ne-a descris lăcaşul de dervişi părăsit, dar a întregit totodată, cu mulțumire de sine, că vom avea de suferit de pe urma ginnilor celor răi, a ifriților şi a duhurilor.

În grădina lăcaşului ne-a întâmpinat tăcerea chiparoşilor mândri, care nu se sinchiseau de mirosul frunzelor putrede şi de ploaie. Când ni s-au deprins ochii şi am privit mai întâi la lambriurile din lemn cu care era acoperit zidul lăcaşului, iar mai apoi prin oblonul unui mic orificiu ce servea de fereastră, am văzut umbra înspăimântătoare a unei persoane care-şi făcea rugăciunea la lumina lămpii sau care se prefăcea că-şi face rugăciunea, de ochii noştri.

57.Mi se spune Măslină

Era oare mai bine să-mi întrerup rugăciunea, să mă ridic de îndată şi să le deschid uşa, sau să-i las să aştepte în ploaie ca să mi-o sfârşesc? Când m-am dumirit că mă urmăreau, mi-am făcut rugăciunea până la capăt, fără să fiu prea atent la ceea ce împlineam. Când am deschis uşa şi i-am văzut în faţa mea pe ai noştri - pe Fluture, pe Barză, pe Negru -, din gâtlej mi-a ieşit un ţipăt de bucurie. L-am luat în braţe pe Fluture, însufleţit cum eram de această emoţie.

— Câte nu ni s-au întâmplat, câte! am gemut, îngropându-mi capul în umărul lui. Ce vor de la noi? De ce ne omoară?

Am băgat de seamă la ei acea nelinişte de a nu se rupe de ceată pe care o văzusem din timp în timp, de-a lungul vieţii mele de pictor, la fiecare dintre maeştrii miniaturişti. Nici măcar în lăcaş nu se desprindeau unul de altul.

— Nu vă temeţi, am zis. Ne putem ascunde aici zile întregi.

— Ne temem la gândul că acela de care trebuie să ne temem se află poate printre noi, a zis Negru.

— Mă tem şi eu ori de câte ori mă gândesc la aşa ceva, am zis. Pentru că am auzit şi eu zvonurile astea.

Bârfele care porniseră de la oamenii Mai-marelui grădinarilor şi care se răspândiseră în breasla miniaturiştilor susţineau că ucigaşul lui Delicat Efendi şi al răposatului Unchi se afla printre noi, cei care ne risipiserăm lumina ochilor pentru cartea aceea, de-acum deloc tainică.

Negru m-a întrebat câte miniaturi plămădisem pentru cartea Unchiului.

— Prima era Diavolul. Am desenat pentru el un diavol

care umblă pe sub pământ, din aceia pe care vechii maeştri îi zămisleau adeseori în atelierele de pictură ale Celor-cu-Oile-Albe. *Meddah-ul* făcea parte din secta mea; de aceea i-am plămădit şi Doi Dervişi Rătăcitori. Eu am fost cel care i-a propus Unchiului să le facă loc în cartea lui şi să consimtă că în ţinuturile otomane îşi au locul şi asemenea dervişi.

— Astea sunt toate? a întrebat Negru.

Când i-am spus că astea erau toate, Negru s-a dus la uşă, plin de sine, ca şi cum l-ar fi prins pe un ucenic cu hoţia, a adus de afară un sul de hârtie neatins de ploaie şi l-a pus în faţa noastră, a celor trei miniaturişti, ca o mâţă care le aduce puilor o pasăre rănită.

Le recunoscusem încă de când le avea sub braţ: erau desenele pe care le luasem şi cu care fugisem de la cafenea în timpul nopţii, când se petrecuse buluceala. Nu i-am întrebat cum de intraseră şi le luaseră din casa mea. Cu toate astea, le-am arătat supus, una câte una, imaginile pe care le făurisem cu Fluture şi Barză pentru răposatul *meddah.* Aşa a rămas la urmă un cal - un cal frumos, cu gâtul arcuit. Nici măcar nu aveam habar că cineva desenase şi un cal, credeţi-mă.

— Nu tu ai făcut calul ăsta? a zis Negru, ca un hoge cu băţul în mână.

— Nu l-am făcut eu, am zis.

— Dar pe cel din cartea Unchiului?

— Nici pe acela nu l-am făcut eu.

— După stil, s-a tras concluzia că tu l-ai făcut, a zis el. În plus, cel care şi-a dat seama de asta a fost Maestrul Osman.

— Eu nu am un stil propriu, am zis. Nu spun asta cu fală, ca să mă împotrivesc gusturilor de acum. N-o spun nici ca să-mi dovedesc nevinovăţia. Pentru că, pentru mine, cel care are un stil propriu e chiar mai rău decât un ucigaş.

— Tu ai ceva aparte, care te deosebeşte de vechii maeştri şi de ceilalţi, a zis Negru.

I-am zâmbit. A început să vorbească despre acele lucruri pe care socoteam că voi toţi le cunoaşteţi. L-am ascultat cu

multă luare-aminte povestind cum Padişahul Nostru se sfătuise cu Mai-marele vistiernicilor, căutând o cale de a opri crimele, am ascultat istoria celor trei zile care i se oferiseră Maestrului Osman, am ascultat amănunte despre „metoda însoțitoarei", despre nările cailor şi despre felul cum pătrunseseră în Vistieria Palatului Dinăuntru, care era cea mai mare minunăție, despre cum se uitaseră cu adevărat la acele cărți de neatins. În viața noastră, a tuturor, sunt clipe în care înțelegem, chiar în vreme ce ni se întâmpla ceva, că trăim un lucru pe care nu-l vom uita multă vreme după aceea. Cădea o ploaie tristă. Fluture îşi ținea abătut hangerul, de parcă ar fi fost supărat pe ploaie. Barză, a cărui armură se albise pe spate mai ceva ca făina, colinda îndrăzneț, cu lampa în mână, prin cotloanele lăcaşului. Aceşti maeştri miniaturişti, ale căror umbre jucau pe pereți ca nişte spectre, erau fraţii mei, şi cât de mult îi iubeam! Eram fericit să fiu miniaturist.

— Ştii ce fericire este să stai alături de Maestrul Osman şi să te uiți zile întregi la miraculele vechilor maeştri? l-am întrebat pe Negru. Te-a sărutat? Ți-a dezmierdat chipul frumos? Te-a luat de mână? I-ai admirat harul, cunoaşterea?

— Maestrul Osman mi-a dezvăluit, printre miraculele vechilor maeştri, şi faptul că tu ai un stil, a zis Negru. El m-a învățat că stilul nu se află la alegerea miniaturistului, că acest cusur ascuns este hotărât de trecutul lui, de amintirile lui uitate. El mi-a arătat că aceste cususruri ascunse, aceste slăbiciuni, aceste lucruri ruşinoase de care miniaturistul se sfia foarte tare cândva şi care au rămas tăinuite pentru a nu-l deosebi de vechii maeştri vor ieşi de-acum încolo la iveală, lăudate ca „trăsături personale", ca „stil", deoarece metodele maeştrilor frânci s-au răspândit în întreaga lume. De-acum încolo, din pricina nătângilor care se laudă cu scăderile lor, lumea va fi mai colorată, dar şi mai proastă şi, desigur, cu mult mai plină de cususruri.

Faptul că Negru credea, orgolios, în vorbele lui arăta că era şi el unul dintre proştii aceia de soi nou.

— Maestrul Osman a apucat să-ți explice că de-a lungul anilor am desenat pentru cărțile Padişahului Nostru nările a sute de cai aşa cum se cuvine?

— Nici el nu poate pricepe că, fiindu-vă încă din copilărie părinte şi, deopotrivă, iubit, datorită dragostei pe care v-a dăruit-o şi bătăilor pe care vi le-a tras, vă asemuieşte pe toți cu el şi vă compară între voi. El dorea ca atelierul de pictură al otomanilor să aibă un stil, nu voi. Voi, la rândul vostru, uitați de cusururile izvorâte din adâncul vostru, de amănuntele care nu intră în tipare, de deosebiri, din pricină că vă aflați în umbra lui, a celui pe care-l admirați. De câte ori pictai pentru alte cărți, pentru alte pagini care n-ar fi putut ajunge sub ochii Maestrului Osman, pictai calul ascuns în tine de ani de zile.

— Răposata mea mamă era o ființă cu mult mai mintoasă decât tata, am zis. Într-o seară, acasă, când, înspăimântat nu numai de Maestrul Osman, ci şi de bătăile pe care le mâneam la atelier de la ceilalți maeştri, aspri şi nervoşi, de loviturile de riglă pe care le abătea asupra noastră şeful atelierului ca să ne scoată din fire, plângeam şi spuneam că n-am să mă mai întorc niciodată acolo, ea mi-a zis că există două feluri de oameni. Primii sunt cei striviți de bătăile pe care le mănâncă în copilărie. Aceştia rămân aşa pentru totdeauna, spunea răposata mea mamă. Deoarece a fost ucis diavolul din ei, ceea ce s-a şi dorit prin bătaie. Mai sunt însă şi fericiți ai sorții, la care bătăile nu ucid diavolul din ei, ci doar îl înspăimântă şi îl îmblânzesc. Nici ei nu uită de această amintire neplăcută din copilărie, dar - nu spune nimănui, îmi zicea mama -, pentru că s-au deprins să trăiască cu Diavolul, izbutesc să fie vicleni, să cunoască cele ascunse, să-şi facă prieteni, să-şi recunoască duşmanii, să simtă la timp intrigile țesute pe la spatele lor şi, întregesc eu, să picteze mai bine ca toată lumea. Maestrul Osman îmi altoia asemenea palme pentru că nu desenam în deplină armonie ramurile vreunui copac, încât, în vreme ce vărsăm lacrimi de durere, în fața ochilor mei prindea viață o întreagă

pădure, îndată ce îmi trăgea furios câte un pumn în cap, spunându-mi că nu văd cusurul din josul paginii, lua cu drag oglinda în mână, ca să ne eliberăm de obişnuința ochiului, o punea deasupra cărții şi, sprijinindu-şi obrazul de al meu, îmi arăta rând pe rând cusururile care se vădeau îndată în imaginea inversată din oglindă; o făcea cu o asemenea dragoste, încât n-am uitat niciodată acest simțământ, după cum nu i-am uitat mărinimia. Într-o dimineață, după ce îmi petrecusem noaptea plângând, rănit în orgoliul meu pentru că fusesem mustrat în fața tuturor şi pentru că încasasem nişte lovituri de riglă, a venit şi m-a sărutat pe brațe cu o asemenea patimă încât, de atâta dragoste, am prins a crede că într-o bună zi aveam să ajung un miniaturist legendar. Nu, nu eu am desenat calul acela.

— O să căutăm în lăcaş - vorbea de el şi de Barză - ultima pictură, furată de blestematul care mi-a ucis Unchiul. Ai văzut acea ultimă imagine?

— Era ceva cu neputință de acceptat, atât pentru Padişahul Nostru şi pentru noi, cei ataşați de vechii maeştri, cât şi pentru musulmanii care-şi cinstesc credința, am zis, şi am tăcut îndată.

Răspunsul meu l-a stârnit şi mai mult. A început să caute, împreună cu Barză, răscolind întregul lăcaş. M-am dus la ei, o dată sau de două ori, doar ca să le uşurez treaba. Într-una din chiliile sortite dervişilor, cu tavanul spart, le-am arătat gaura din podea, ca să nu cadă în ea şi, totodată, să poată scotoci şi acolo dacă doreau. Le-am dat uriaşa cheie de la odăița în care locuise Părintele cu treizeci de ani în urmă, înainte ca adepții lăcaşului să se împrăştie, alăturându-li-se Bektaşi-ilor[1]. Când au văzut că încăperea în care pătrunseseră plini de avânt nu mai avea zid şi că înăntru ploua de-a dreptul nici măcar n-au mai cotrobăit.

[1] Ordin mistic foarte popular în Turcia otomană; a fost, printre altele, patronul spiritual al ienicerilor şi a absorbit, în faza târzie, diverse grupări cu înclinații heterodoxe.

Mă bucuram că Fluture nu li se alătura, dar simțeam că, dacă avea să se găsească vreo dovadă care să mă învinuiască, urma să treacă şi el de partea celorlalți doi. Negru, care se temea ca Maestrul Osman să nu ne dea pe mâna schingiuitorilor şi care spunea că trebuie să ne sprijinim unul pe altul, că trebuie să ne înfățişăm Mai-marelui vistiernicilor înzestrați cu această putere, se apropiase binişor de Barză. Pricepusem că Negru nu era călăuzit doar de ideea de a-i face Iui Şeküre un adevărat dar de nuntă prin aflarea ucigaşului Unchiului, ci şi de gândul de a isprăvi cartea Unchiului, punându-i pe miniaturiştii otomani să-i imite pe maeştrii frânci şi folosindu-se de banii pe care avea să-i primească la rândul lui de la Padişahul Nostru. Înțelegeam, desigur, şi dorința lui Barză, care visa să ajungă Mai-mare al miniaturiştilor (pentru că toată lumea bănuia că Maestrul Osman avea să-l prefere pe Fluture) şi care era gata să încerce orice pentru a avea parte de un trai tihnit, pentru a scăpa de noi, ba chiar şi de Maestrul Osman.

O clipă, mi s-a tulburat mintea. Am stat şi-am cugetat îndelung, ascultând ploaia. Apoi, mânat de un imbold venit din inimă, m-am alăturat lui Barză şi lui Negru, asemenea cuiva care se desprinde din mulțime şi se trudeşte să înmâneze o jalbă cârmuitorului şi marelui-vizir. I-am însoțit dintr-un hol întunecos pe uşa largă, spre locul acela înspăimântător în care se afla pe vremuri bucătăria. I-am întrebat dacă găsiseră sau nu ceva printre ruine; desigur că n-avuseseră cum să găsească. Nu mai rămăsese nici urmă din cazanele, din oalele şi tingirile, din foalele folosite cândva aici, când se gătea pentru străini şi pentru cei nevoiaşi. Nici măcar nu mă apucasem să curăț locul acela dătător de fiori, plin de pânze de păianjen, de praf, de noroi, de rahat de câine şi de pisică şi de mormane de moloz. Un curent puternic, iscat parcă din senin, cutreiera încăperea, făcând să pâlpâie flacăra lămpii şi să ne tremure umbrele, ce păreau când mai palide, când mai întunecate.

— Ați cercetat, dar n-ați izbutit să dați de comoara mea

ascunsă, am zis.

Folosindu-mă din obişnuinţă de dosul mâinii ca de o mătură, am dat la o parte cenuşa din grămada de ruine care fusese, cu treizeci de ani în urmă, vatra, am prins capacul de fier al cuptorului, care ieşise şi el astfel la lumină, de mâner şi l-am tras în lături, cu un scârţâit. Am ţinut lampa îndreptată către mica gură a cuptorului. N-am să uit niciodată cum s-a repezit Barză, înaintea lui Negru, şi cum a pus mâna pe sacii de piele aflaţi înăuntru. Era gata-gata să-i deschidă pe loc, dar pentru că revenisem în încăperea cea mare, iar Negru pornise pe urmele mele, temându-se să nu rămână singur, ne-a urmat şi Barză, cu picioarele lui lungi şi subţiri.

Văzând că din saci se revărsau ciorapii de lână, pantalonii largi, izmenele roşii, minteanul meu cel mai mândru, cămaşa de mătase, briciul, pieptenele şi celelalte lucruri pe care le stăpâneam, toate curate, au şovăit o clipă. Din celălalt sac greu, deschis de Negru, s-au ivit, rând pe rând, cincizeci şi trei de galbeni veneţieni, foiţele de aur pe care le furasem în ultimii ani din atelierul de pictură, caietul cu modele pe care-l păstram la fereală de toată lumea, doldora de foiţe de aur şterpelite şi strecurate printre pagini, picturile necuviincioase pe care le făurisem sau pe care le adunasem de la alţii, un inel cu agat rămas amintire de la mama şi o şuviţă din părul ei alb, cele mai bune condeie şi pensule ale mele.

— Dacă aş fi fost un ucigaş, aşa cum credeţi voi, am zis cu trufie prostească, din comoara mea ascunsă nu s-ar mai fi ivit asemenea lucruri, ci acea ultimă pictură.

— Ce e cu astea? a întrebat Barză.

— Când mi-au scotocit casa oamenii Mai-marelui grădinarilor - întocmai cum au făcut şi cu a ta -, şi-au strecurat cu neruşinare prin buzunare doi dintre galbenii ăştia, adunaţi de-a lungul întregii mele vieţi. M-am gândit că, din pricina acelui ucigaş ticălos, ne vor scotoci casele şi altă dată; aveam dreptate. Dacă acea ultimă pictură s-ar fi aflat la mine, ar fi fost aici.

Greşisem rostind ultima frază, dar simțeam că se liniştiseră şi că acum nu se mai temeau de mine, nu se mai temeau că i-aş fi putut gâtui în vreun cotlon întunecat al lăcaşului. În ceea ce vă priveşte, dumneavoastră m-ați crezut?

Dar, de data asta, sufletul meu era stăpânit de nelinişte; ceea ce mă rodea nu era faptul că miniaturiştii, confrații mei pe care-i ştiam încă din anii copilăriei, aflaseră că strângeam bani cu lăcomie de multă vreme, că luam aur şi îl doseam, ba mai mult, că îmi văzuseră picturile necuviincioase şi caietele. De fapt, mă încerca un fel de remuşcare pentru că le împărtăşisem prietenilor mei miniaturişti toate aceste lucruri, într-o clipă de îngrijorare. Doar tainele unui om care trăieşte în voia sorții se destăinuie cu atâta uşurință.

— Totuşi, a zis Negru după un lung răstimp, să ne hotărâm ce-o să spunem când ne vor pune la cazne, dacă Maestrul Osman o să ne dea, nepăsător, pe mâna Mai-marelui grădinarilor, fără să dezvăluie nimic şi fără să-l numească pe vreunul dintre noi.

Simțeam că deasupra noastră plutea un soi de indiferență, de lehamite. Barză şi Fluture se uitau la picturile necuviincioase din caietul meu, în lumina palidă a lămpii. Aveau aerul că nu le pasă de nimic; ba chiar erau înspăimântător de fericiți. M-a încercat o puternică dorință de a privi şi eu pagina aceea, despre care îmi închipuiam foarte bine ce înfățişa, aşa că m-am ridicat de la locul meu, m-am aşezat în spatele lor şi am privit cu emoție, în tăcere, pictura aceea necuviincioasă zămislită de mine, de parcă mi-aş fi readus în memorie o amintire fericită, foarte îndepărtată. Ni se alăturase şi Negru. În orice caz, faptul că ne uitam toți patru la pictura aceea îmi uşura nemăsurat de mult sufletul.

— „Este oare orbul deopotrivă cu văzătorul?" a zis Barză, într-un târziu.

Dădea oare de înțeles că, deşi ceea ce vedeam noi era o necuviință, plăcerea de a vedea, dăruită de Dumnezeu, nu

era lipsită de noblețe? Dar Barză nu se pricepea deloc la asemenea lucruri, căci nu citea niciodată Preasfântul Coran. Ştiam că acest verset era adeseori pomenit de vechii artişti din Herat. Marii maeştri îl foloseau în chip de răspuns la ameninţările celor care duşmăneau pictura şi care pretindeau că ilustrarea acestor vorbe este interzisă de credința noastră, că în Ziua Judecății de Apoi pictorii vor fi trimişi în Iad. Dar, până în clipa aceea plină de vrajă, nu auzisem niciodată asemenea vorbe din gura lui Fluture, care părea să le rostească fără voie.

— Voiam să înfăptuiesc o pictură care să arate că „orbul şi văzătorul nu sunt deopotrivă"!

— Cine ar fi orbul şi cine văzătorul? a zis Negru naiv.

— „Orbul şi văzătorul nu sunt deopotrivă", ăsta este înțelesul cuvintelor *„Ve mă yestevil'âmâ ve'l basâru'nun"*[1] , a zis Fluture şi a continuat:

„Nici întunecimile şi lumina,
Nici umbra şi arşița,
Nici viii şi morții nu sunt deopotrivă."[2]

M-am înfiorat o clipă cu gândul la sfârşitul lui Delicat Efendi, al Unchiului şi al fratelui nostru *meddah,* ucis în acea seară. Oare şi ceilalți se înspăimântaseră, ca şi mine? Nimeni nu s-a clintit o vreme din loc. Barză încă mai stătea cu caietul meu deschis în mână, dar, deşi continuam să ne uităm la necuviința pe care o pictasem eu , părea să nu o mai vadă!

— Şi eu îmi doream să pictez Ziua Judecății de Apoi, a zis Barză. Învierea morților, despărțirea păcătoşilor de cei neîntinați. Dar de ce nu putem zugrăvi Preasfântul Coran?

Iată cum ne purtam în anii tinereții noastre, în vreme ce lucram în aceeaşi încăpere a atelierului de pictură, şi cum procedau, la rândul lor, bătrânii maeştri pentru a-şi odihni ochii: ridicam uneori capul de pe tăblia de lucru, de la

---

[1] În original, în arabă (Coranul, sura 35, 19).

[2] Coranul, sura 35, 20—22.

pupitru, şi începeam să vorbim despre cu totul altceva, care ne venea deodată în minte. Nici atunci nu ne uitam unul la altul pe când sporovăiam despre tot felul de mărunțișuri care ne treceau prin gând, aşa cum făceam şi acum, când stăteam cu caietul deschis în fața noastră. Pentru că, pentru a ne odihni cu adevărat ochii, priveam pe fereastra deschisă. Nu ştiu de ce - poate din cauza emoției pricinuite de amintirea unui lucru plăcut din fericiții ani ai uceniciei, poate din cauza remuşcării sincere pe care o simțeam pentru că nu mai deschisesem şi nu mai citisem de multă vreme Preasfântul Coran, ori poate din cauza groazei pricinuite de crima pe care o văzusem în timpul serii la cafenea -, însă, când mi-a venit rândul, mi-am simțit mintea răvăşită, inima mi-a luat-o razna, ca şi cum s-ar fi aflat dinaintea unui pericol, şi am spus degrabă, pentru că nu-mi venea în minte altceva:

— Vă amintiți că la sfârşitul surei „Vaca" există nişte versete, pe care doresc cel mai mult să le ilustrez: „Domnul nostru! Nu ne osândi dacă vom uita ori vom greşi! Domnul nostru! Nu ne da nouă o povară asemenea celei pe care le-ai dat-o celor dinaintea noastră! Domnul nostru! Nu ne împovăra pe noi cu ceea ce nu putem duce! Şterge greşelile noastre! Iartă-ne nouă! Miluieşte-ne pe noi! Tu eşti Oblăduitorul nostru!"

Vocea mi s-a frânt o clipă şi m-am ruşinat de lacrimile care-mi şiroiau pe obraji, în chip cu totul neaşteptat. Poate m-am speriat de zeflemeaua pe care, în anii uceniciei noastre, o păstram mereu la îndemână, spre a ne apăra de ceilalți, spre a ne ascunde firea simțitoare.

Credeam că lacrimile îmi vor seca pe dată, dar nu m-am mai putut stăpâni şi am început să plâng cu sughițuri. Simțeam că, pe măsură ce mi se întețeau hohotele, ceilalți erau cuprinşi la rândul lor de simțăminte frățeşti, de disperare şi tristețe. De-acum, în atelierul Padişahului Nostru urma să se picteze în felul frâncilor, metodele şi cărțile cărora le închinaserăm întreaga viață aveau să fie

treptat uitate, totul avea de fapt să se sfârşească, iar dacă n-aveau să ne prindă la strâmtoare şi să ne hărţuiască oamenii hogei din Erzurum, aveau să ne dogească schingiuitorii Padişahului... Dar deşi continuam să ascult, în vreme ce plângeam, printre sughiţuri şi suspine, zgomotul trist al ploii, simţeam cu o parte a minţii că pricina lacrimilor mele se afla în altă parte. În ce măsură îşi dădeau seama ceilalţi de acest lucru? Jeleam din toată inima, dar încercam şi un sentiment nelămurit de vinovăţie, căci lacrimile mele nu erau întru totul adevărate.

Fluture s-a apropiat de mine, mi-a pus mâna pe umăr, m-a mângâiat pe păr, m-a sărutat pe obraz şi mi-a spus vorbe blânde. Această atitudine prietenoasă m-a făcut să plâng şi mai sincer, cu un simţământ şi mai adânc de vinovăţie. Nu-i puteam vedea chipul, dar, în orice caz, m-am lăsat purtat de amăgirea că şi el plângea. Ne-am aşezat amândoi.

În această atmosferă sentimentală ne-am amintit cum am fost daţi împreună în ucenicie la atelierul de pictură în acelaşi an, ne-am amintit de tristeţea înstrăinării care ne macină când ne-am rupt de mamele noastre pentru a începe, deodată, o altă viaţă, de suferinţa pricinuită de bătăile încasate încă din prima zi, de bucuria primelor daruri de la Mai-marele vistiernicilor, de zilele când ne întorceam acasă alergând într-un suflet. La început istorisea doar el, iar eu ascultam cu tristeţe, dar cum mai apoi s-au alăturat taifasului nostru Barză şi, după aceea, Negru - care, în primii ani ai uceniciei noastre, venise o vreme pe la atelier -, am uitat că plângeam ceva mai devreme şi am început şi eu să povestesc şi să râd cu ei.

Ne-am amintit de dimineţile de iarnă când ucenicii se sculau în zori, făceau focul în vatra din cea mai mare încăpere a atelierului şi spălau pe jos cu apă caldă. Ne-am amintit de felul în care ne mustra, pentru a mia oară, fără să ne bată, un bătrân maestru răposat acum, care era atât de lipsit de inspiraţie şi de grijuliu încât închina o zi întreagă pictării unei singure frunze dintr-un copac şi care ne spunea

mereu: „Nu vă uitați acolo, ci aici!", când vedea că nu ne uitam la frunzele din miniatură, ci la frunzele de un verde strălucitor ale copacilor primăvăratici care se zăreau prin fereastra deschisă. Ne-am amintit cum plângea în auzul întregului atelier, pe când se îndrepta spre uşă cu bocceaua în mână, un ucenic subțirel, care chiorâse din pricina muncii peste măsură şi care era trimis acasă. Apoi, în fața ochilor noştri a prins viață plăcerea cu care urmăream (pentru că nu aveam nici o vină) cum se revărsa încet, dintr-o călimară de bronz crăpată, un roşu ucigător care se întindea pe o pagină la care trudiseră vreme de şase luni trei miniaturişti (pe ea era zugrăvită scena în care armata otomană - aflată în pericol de a muri de foame pe drumul spre Şirvan, pe malul pârâului Kinik - se ghiftuise cucerind Eresul). Am vorbit cu delicatețe, cu cinstire despre cum ne iubiserăm, pe rând, toți trei şi ne îndrăgostiserăm de doamna aceea cercheză - cea mai frumoasă dintre soțiile unui paşă de şaptezeci de ani, care, date fiind cuceririle, puterea şi avuția lui, îşi dorea să aibă în casă o decorațiune de tavan aidoma celei aflate în chioşcul de vânătoare al Padişahului Nostru. Am vorbit, de asemenea, cu dor, de plăcerea cu care ne mâncam ciorba de linte în diminețile de iarnă, în pragul uşii întredeschise, pentru ca aburul să nu înmoaie hârtia. De asemenea, despre tristețea de a ne despărți de prietenii şi de maeştrii noştri din atelierul de pictură, când eram siliți de aceştia din urmă să plecăm în vreun loc îndepărtat, pentru a ucenici. La un moment dat, în fața ochilor mei s-a înfiripat cea mai încântătoare imagine a dragului meu Fluture, de pe vremea când acesta avea şaisprezece ani: lăcuia o hârtie, într-o zi de vară, ținând în mână şi trecând cu iuțeală pe suprafața ei piatra de lustruit din spumă de mare, în vreme ce soarele care se strecura prin fereastra deschisă cădea pe brațele lui dezgolite, de culoarea mierii. În toiul acestei trude, care îl absorbea cu totul, se oprea uneori o clipă, îşi apropia ochii de vreun cusur al hârtiei şi-l cerceta cu atenție, iar după ce trecea cu piatra de lustruit peste acel punct, servindu-se de două-trei mişcări

aparte de toate celelalte, îşi relua poziția dinainte, privind pe fereastră, în zare, cufundat în visare, în vreme ce mâna i se mişca cu repeziciune de sus în jos. Ceea ce nu voi uita niciodată, şi ceea ce am făcut şi eu cu ceilalți mai apoi, era felul în care îşi cufunda, pentru scurte răgazuri, ochii în ai mei, înainte de a şi-i întoarce din nou spre fereastră. Această privire avea un singur înțeles, pe care-l cunoşteau toți ucenicii: dacă nu visezi cu ochii deschişi, timpul rămâne încremenit.

58.Voi fi numit Ucigaşul

M-aţi uitat, nu-i aşa? Măcar vouă să nu vă ascund faptul că mă aflu aici. Căci nevoia de a vorbi cu această voce care creşte treptat înlăuntrul meu este de nestăvilit. Uneori mă silesc foarte tare şi, din această pricină, cred că îmi simţiţi răguşeala din voce. Alteori, mă stăpânesc cu mare greutate, iar atunci mi se revarsă din gură cuvinte care vădesc cealaltă fire a mea şi pe care, poate, le băgaţi de seamă. Ele sunt cele care îmi fac mâinile să tremure şi fruntea să mi se acopere de sudoare, drept care pricep îndată că acestea sunt, la rândul lor, tot atâtea semne.

Dar ce fericit sunt totodată aici! Stau cu fraţii mei miniaturişti şi, în vreme ce depanăm amintiri legate de cei douăzeci şi cinci de ani petrecuţi împreună, alinându-ne unul pe altul, nu ne mai vin în minte duşmăniile iscate de pictură, ci laturile ei frumoase şi atrăgătoare. În felul în care stăm aşezaţi, cu simţământul că a venit sfârşitul lumii, în felul în care ne amintim de frumoasele zile de odinioară, mângâindu-ne unul pe altul cu ochii în lacrimi, stăruie ceva care le este specific femeilor din haremuri.

Am luat această comparaţie de la Abu-Said din Kirman care, în vreme ce scria istoria Timurizilor, pomenea şi de poveştile vechilor maeştri din Şiraz şi din Herat. Acum o sută cincizeci de ani, conducătorul Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Şah, a învins şi a nimicit ostile şi ţinuturile mărunte ale hanilor, ale şahilor Timurizi care se războiau între ei, a traversat cu oastea biruitoare a turkmenilor întregul ţinut persan, a ajuns în Orient şi, în cele din urmă, l-a învins la Esterabad pe Ibrahim, nepotul lui Şah Ruh, fiul lui Timur, a cucerit Gurganul şi şi-a mânat ostile către cetatea Herat.

Potrivit istoricului din Kirman, această mare lovitură dată puterii de neînfrânt a Timurizilor, care stăpâneau de o jumătate de secol nu doar Țara Persană, ci jumătate de lume, din India până în Bizanț, a pricinuit un asemenea simțământ de nenorocire şi de deznădejde, încât cetatea Heratului, aflată sub asediu, era bântuită de un haos de nedescris. Istoricul Abu-Said îi istorisea cititorului, cu o stranie plăcere, cum Cihan Şah, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Negre, îi ucisese neîndurător pe toți Timurizii care se aflau în cetatea cucerită, cum le alesese pe femeile din haremurile şahilor, ale prinților şi le luase în haremul lui, cum îi despărțise pe miniaturişti şi îi dăduse, necruțător, în ucenicie pe cei mai mulți dintre ei pe lângă propriii săi maeştri miniaturişti. Ajuns în acest loc al poveştii sale, Abu-Said trecea de la Şah şi de la soldații săi, care, urcați în turnurile cetății, se străduiau să-i risipească pe duşmani, la miniaturiştii care aşteptau în atelierul de pictură, printre condeie şi vopsele, sfârşitul înspăimântător - de multă vreme limpede - al luptei, şi scria că nici miniaturiştii - cu toții uitați astăzi -, ale căror nume le înşira pe rând, pe care toată lumea spunea că-i cunoaşte şi că nu-i va uita niciodată, nu putuseră face altceva decât să se îmbrățişeze plângând şi să-şi amintească de frumoasele vremuri de altădată, întocmai ca femeile din haremul Şahului. Şi noi ne-am amintit, aidoma întristatelor femei de prin haremuri, că pe vremuri Padişahul ne arăta o dragoste mai sinceră, după cum ne-am amintit şi de caftanele îmblănite şi de pungile doldora de bani pe care ni le dăruia pe loc la sărbători după ce primea de la noi cutii multicolore, oglinzi şi farfurii împodobite, ouă de struț pictate, obiecte făurite din hârtie decupată, picturi pe o singură foaie, albume pline de haz, cărți de joc şi cărți sortite lecturii. Unde erau acum bătrânii maeştri ai acelor zile, care trudeau din greu, care sufereau îndelung, care se mulțumeau cu puțin? Nici vorbă să se zăvorască în casele lor, temători şi invidioşi, ca să nu cumva să se afle cum lucrau ori neliniştiți că ar putea ieşi la iveală faptul că plăsmuiau lucrări în afara

atelierului; veneau la atelier în fiecare zi. Unde erau bătrânii miniaturişti care îşi închinau plini de umilință întreaga viață schițării modelelor delicate care împodobeau pereții seraiurilor, desenării frunzelor chiparoşilor - despre care pricepeai că erau aparte una de alta abia după ce le priveai îndelung - şi ierburilor de stepă cu şapte frunze, menite să acopere spațiile goale ale paginii? Unde erau acei maeştri fără virtuți deosebite care recunoşteau că exista o înțelepciune, o dreptate în faptul că Dumnezeu le dăruia unora doar harul şi iscusința, iar altora doar răbdarea şi resemnarea, şi care nu se pizmuiau niciodată între ei? Amintindu-ne de acei bătrâni maeştri - unii dintre ei cocârjați şi mereu zâmbitori, alții visători şi bețivi, alții dornici să-şi împingă fetele, pe care nu izbutiseră să le mărite, în brațele noastre -, am încercat să reînsuflețim amănuntele uitate ale atelierului de pictură de pe vremea uceniciei şi a primilor ani pe care-i petrecuserăm aici ca maeştri.

Exista, de pildă, un făuritor de chenare cu ochi verzi care, în vreme ce trăgea linii, scotea limba din gură; dacă linia se îndrepta către dreapta paginii, şi-o scotea către stânga, iar dacă se îndrepta către stânga, şi-o scotea către dreapta. Mai era un miniaturist mic de stat şi firav, care atunci când îi picura vopseaua murmura printre dinți, doar pentru sine, spunând mereu: „Ah, răbdare, răbdare, răbdare!" Era şi maestrul în auriri care stătea ore în şir la taifas cu ucenicii legători de la catul de dedesubt şi care pretindea că, aşternută pe frunte, cerneala roşie opreşte îmbătrânirea. Mai era maestrul acela supărăcios care, atunci când i se umpleau unghiile din pricina vopselei pe care şi-o întindea pe ele pentru a-i încerca tăria, îl oprea la întâmplare pe vreunul dintre ucenici, pe oricare dintre ei, şi-l boia pe unghii. Era şi miniaturistul acela gras care ne făcea să râdem ori de câte ori îşi mângâia barba cu picioarele de iepure întrebuințate pentru a aduna praful de aur rămas după auriri. Oare unde erau toți aceştia?

Unde erau oare acum scândurile pe care se lustruia

hârtia şi care, folosite ani de-a rândul, deveneau una cu trupurile ucenicilor, iar mai apoi erau azvârlite într-un ungher, unde erau foarfecele lungi de tăiat hârtia, pe care le fărâmau ucenicii jucându-se de-a spadasinii, tăbliile de scris pe care erau înscrise numele marilor maeştri spre a nu fi confundate, mirosul de mosc al cernelei chinezeşti, clinchetul ibricelor de cafea răsunând în tăcere, pisica tărcată de la ai cărei pui luam, în fiecare vară, fire de păr de la urechi şi de la ceafă spre a ne făuri felurite pensule, vrafurile de hârtie de India care ni se oferea din belşug pentru a nu sta de pomană şi a face exerciții de scriere precum caligrafii? Unde era acum ascuțitoarea aceea de condeie urâtă, cu mâner de oțel, ce nu putea fi folosită decât cu învoirea Mai-marelui miniaturiştilor, când trebuiau răzuite ditamai greşelile, şi care era menită să fie pildă pentru întregul atelier? Şi unde erau rânduielile care însoțeau aceste greşeli?

Am vorbit de faptul că învoirea acordată de către Padişahul Nostru maeştrilor miniaturişti de a lucra pe la casele lor a fost o altă greşeală. Am vorbit despre delicioasa halva caldă care-şi făcea apariția de la bucătăria seraiului în serile de iarnă care se lăsau atât de repede, după ce munceam la lumina lămpii şi a lumânării chinuiți de dureri de ochi. Ne-am amintit zâmbind, cu lacrimi în ochi, de gogoşile pe care bătrânul şi ramolitul meşter auritor, care, atins fiind de tremurătură, nu mai putea pune mâna pe hârtie şi pe condei, ni le aducea când venea în ospeție pe la atelier, o dată pe lună, punând-o pe fata lui să le prăjească pentru noi, ucenicii. Am vorbit despre miraculoasele pagini aflate între hârtiile din taşca de piele ce fusese descoperită - când a fost luată în primire odaia Mai-marelui miniaturiştilor, Marele Maestru Memi cel Negru, cel de dinaintea Maestrului Osman, nelocuită multe zile după înmormântarea sa - sub salteaua pe care şi-o aşternea răposatul meşter la amiază ca să tragă un pui de somn.

Întocmai ca Maestrul Memi cel Negru, am arătat şi am înşirat paginile de care eram mândri, pe care am fi dorit să le

scoatem la iveală şi să le privim la răstimpuri, dacă ar fi trebuit să fie copiate. Ei mi-au povestit că atunci când a fost poleit cu apă de aur cerul aflat în partea de sus a imaginii ce înfăţişa seraiul pictat pentru *Cartea harurilor,* printre cupole, turnuri şi chiparoşi, a răsărit o privelişte care-ţi evoca, nu prin aurul propriu-zis, aşa cum s-ar fi cuvenit să se petreacă într-o miniatură plină din eleganţă, ci prin culoare, sfârşitul lumii.

Potrivit spuselor lor, felul în care a fost apucat Preasfântul Profet de subţiori de către îngeri, în vreme ce se înălţa la cer din înaltul minaretului cu câte un înger animat de fiecare braţ, şi felul în care s-a gâdilat cu acel prilej, stingherit, a fost înfăţişat în culori atât de cumpătate, încât văzând această sfântă imagine până şi copiii mici se înspăimântau în prima clipă, înfiorați de credinţă, pentru ca mai apoi să râdă plini de veneraţie, de parcă ar fi fost gâdilaţi ei înşişi. Eu le-am istorisit că am înfăţişat cu plăcere capetele retezate de paşă - de Marele-vizir de dinaintea celui de acum -, în vreme ce îi zdrobea pe răsculaţii aciuaţi prin munţi, că le-am înşirat cu delicateţe şi cinstire pe marginea paginii pe care o pictam, schiţând cu băgare de seamă, rând pe rând, aşa cum ar fi făcut un zugrav de portrete frânc, sprâncenele încruntate a moarte ale capetelor scurtate pe care le vopsisem în roşu, buzele întristate care se întrebau despre rostul vieţii, nările care se opintiseră neputincioase pentru ultima oară şi ochii închişi, dar nu ca la nişte capete obişnuite de morţi, ci ca la nişte capete care arătau, fiecare, altfel şi că, în felul acesta - din pricina capetelor -, răspândisem în pictură un aer misterios, înspăimântător.

Astfel am ajuns să ne aducem aminte de scenele de dragoste şi de luptă la care ţineam cel mai mult, de cele mai fără de pereche frumuseţi şi finețuri, care-ţi storceau lacrimi, să vorbim cu dor despre ele ca despre nişte lucruri de neuitat, de-acum de neatins. Prin faţa ochilor mei s-au perindat grădini pustii şi misterioase în care se întâlneau îndrăgostiţii în nopţi înstelate, copaci primăvăratici, păsări

legendare, timpul oprit în loc... Ne-am închipuit lupte însângerate, la fel de aproape de noi şi de înspăimântătoare ca propriile noastre coşmaruri, războinici despicaţi în două, cai cu armuri năclăite de sânge, ni i-am imaginat pe frumoşii oameni de altădată înfigându-şi hangerele unul în celălalt, ne-am imaginat femei cu guri delicate, cu mâini mici, cu ochi traşi spre tâmple, care urmăreau, stând cu trupul înclinat, întâmplările lumii prin fereastra întredeschisă... Ne-am amintit de feciorii frumoşi, mândri şi fericiţi, de şahii şi hanii cei chipeşi, de ţinuturile şi de seraiurile lor care se prăbuşiseră şi dispăruseră de multă vreme. Ştiam acum că, asemenea femeilor care plângeau adunate laolaltă prin palatele şahilor, trecuserăm şi noi din viaţă în amintire, dar aveam oare să trecem, întocmai ca şi ele, din istorie în legendă? Pentru ca umbra temerii de a nu fi daţi uitării, care era chiar mai înfricoşătoare decât teama de pierzanie, să nu semene groaza printre noi, ne-am întrebat unul pe altul care erau scenele de moarte care ne plăceau cel mai mult.

Imediat a fost pomenit felul în care Dehhak şi-a ucis tatăl, amăgit de Diavol. În vremea acestei legende, despre care se povesteşte la începutul *Cărţii şahilor,* totul era simplu, căci lumea era zămislită de curând şi nu avea nevoie de nici o tălmăcire. Dacă voiai lapte, mulgeai capra şi beai lapte; dacă venea vorba de cal, încălecai pe el şi dus erai; dacă aduceai vorba de rău, apărea Diavolul şi te încredinţa că era cât se poate de plăcut să-ţi omori părintele. Uciderea tatălui său, Merdas, care era de seminţie arabă, de către Dehhak era încântătoare atât pentru că se petrecea în felul acesta, fără nici o pricină, cât şi pentru că omorul avea loc în puterea nopţii, într-o grădină de palat uimitoare, în vreme ce stelele luminau nedesluşit chiparoşii şi florile multicolore.

Ne-am amintit apoi cum şi-a ucis legendarul Rustem, după trei zile de luptă, fiul, pe Suhrab, care comanda ostile inamice, fără a şti că acesta era vlăstarul său. În felul în care Rustem - care-şi dăduse seama după apărătoarea de braţ pe care i-o dăruise mamei lui, cu ani în urmă, că Suhrab, cel pe

care-l lovise cu sabia fărâmându-i pieptul, era feciorul său - se izbea cu pumnii în piept, cu ochii scăldați în lacrimi, se afla ceva care ne înduioşa pe toți.

Ce anume era acel ceva?

Pe când măsurăm încăperea în sus şi-n jos, în vreme ce ploaia continua să cadă trist pe acoperişul lăcaşului, am spus:

— Ori ne trădează şi ne ucide părintele şi maestrul nostru, Osman, ori îl trădăm şi-l ucidem noi pe el.

Am fost cuprinşi de groază, nu pentru că ceea ce spusesem era greşit, ci pentru că era adevărat. Am tăcut cu toții. În vreme ce continuam să mă preumblu încoace şi încolo, îmi spuneam în sinea mea, mânat de grija de a readuce totul la starea dinainte: să le povestesc despre uciderea lui Siyavuş de către Efrasiyab, căci astfel o să schimbăm subiectul! Dar în aceasta ființa un fel de trădare de care mă temeam. Povesteşte-le despre uciderea lui Husrev! Bine, dar aşa cum o istoriseşte Firdevsi în *Cartea şahilor* ori aşa cum o istoriseşte Nizami în *Husrev şi Şirin?* Întristător, în *Cartea şahilor,* este faptul că, în clipa în care ucigaşul pătrunde în încăpere, Husrev pricepe, cu ochii în lacrimi, cine este cel care şi-a făcut apariția! Ca o ultimă scăpare, îl trimite pe feciorul care-l însoțeşte să-i aducă apă, săpun, veşminte curate şi covorul de rugăciune, spre a se ruga pentru ultima oară, dar feciorul, slab de minte, nu pricepe că stăpânul său l-a trimis să ceară ajutor şi se duce să-i aducă întocmai cele cerute. Primul lucru pe care îl face ucigaşul, rămas singur în încăpere cu Husrev, este să încuie uşa pe dinăuntru. Firdevsi îl descrie cu dezgust, în această scenă de la sfârşitul *Cărții şahilor,* pe asasinul năimit de uneltitori: miroase urât, este păros şi pântecos.

În vreme ce mă preumblam de colo până colo, mintea-mi era ticsită de vorbe, dar, ca într-un vis, nu puteam scoate un sunet.

Am simțit atunci, tot ca prin vis, că ceilalți şuşoteau între ei, că vorbeau despre mine cu vrăjmăşie. Pe neaşteptate, s-au

năpustit toți trei asupra mea. Când au tăbărât pe mine, m-au doborât de pe picioare cu o asemenea iuțeală, încât ne-am rostogolit toți patru pe jos. S-a iscat un soi de încăierare, o luptă corp la corp, dar aceasta n-a durat mult.

Pe când se suiau pe mine, am rămas întins pe spate, prins sub ei.

Unul dintre ei s-a aşezat pe genunchii mei. Altul, pe brațul meu drept.

Negru s-a proptit cu genunchii de încheietura dintre braț şi umăr şi şi-a trântit cu nădejde fundul undeva între stomacul şi pieptul meu. Aflat în această poziție, nici nu mă puteam clinti din loc. Fuseserăm cuprinşi cu toții de tulburare şi respiram anevoie. Mi-am amintit următoarele:

Răposatul meu unchi dinspre tată avea un băiat scârbos, cu doi ani mai mare decât mine, despre care nădăjduiesc că a fost de multă vreme prins jefuind caravane şi scurtat de cap. Individul ăsta pizmaş, simțind că ştiam mai multe decât el, că eram mai isteț şi cu gusturi mai alese, căuta mereu sămânță de ceartă; dacă nu izbutea să dea de ea, îmi spunea: „Hai să ne luăm la trântă!" şi, culcându-mă degrabă la pământ, se aşeza cu genunchii pe umerii mei, îşi ațintea ochii în ochii mei - aşa cum făcea acum Negru -, lăsa să i se strecoare printre buze un scuipat şi, în vreme ce-şi ținea scuipatul atârnat deasupra mea, se înveselea nespus când încercam să-mi feresc dezgustat capul la dreapta şi la stânga, cu gândul că acum-acum o să pice pe mine.

Negru mi-a spus să nu ascund nimic. Unde e ultima pictură? Mărturiseşte!

Două lucruri îmi trezeau o tristețe şi o mânie înăbuşitoare: faptul că nu-mi dădusem seama, de la bun început, că ajunseseră la învoială între ei şi că îmi răcisem gura de pomană; faptul că nu fusesem în stare să văd că ranchiuna lor putea ajunge atât de departe şi că nu fugisem dinainte.

Negru a spus că, dacă nu scoteam la iveală şi nu-i dădeam ultima pictură, avea să-mi taie capul.

Caraghioasă poveste! Îmi țineam buzele strâns lipite, de parcă dacă aş fi deschis gura adevărul ar fi putut-o zbughi printre ele. Pe de altă parte, mă gândeam şi că nu era nimic de făcut. Dacă se învoiau între ei şi mă dădeau pe mâna Mai-marelui vistiernicilor, spunându-i că eu eram ucigaşul, se puteau socoti dezlegați de această ispravă. Singura mea speranță era ca Maestrul Osman să numească pe altcineva, să arate în altă direcție, dar oare era adevărat ceea ce spusese Negru despre el? Puteau oare să mă răpună aici, iar apoi să dea vina pe mine?

Mi-au pus hangerul la gât. Am văzut îndată că acest lucru îi provoca lui Negru o mulțumire pe care nu izbutea să o ascundă. Mi-au ars o palmă peste față. Oare hangerul era ascuțit? Mi-au mai ars o palmă.

Am cugetat însă şi în felul următor: dacă nu spun nimic, nu mi se întâmplă nimic! Asta mi-a dat o oarecare forță. Acum nu mai ascundeau faptul că mă pizmuiau tocmai de pe vremea uceniciei - pe mine, cel care de-a lungul întregii sale vieți a întrebuințat, în chip limpede, cel mai bine culoarea, a trasat cele mai frumoase linii, a făurit cele mai izbutite miniaturi. Îi iubeam pentru că mă pizmuiau în asemenea măsură! Le-am zâmbit iubiților mei frați.

Unul dintre ei - nu vreau să ştiți cine a făptuit această necuviință - m-a sărutat cu foc, de parcă şi-ar fi sărutat iubita după care tânjea de multă vreme. Ceilalți stăteau şi se uitau la lumina lămpii pe care o apropiaseră de noi. Am răspuns sărutului pe care mi-l dăduse iubitul meu frate. Ca să se ştie, dacă totul se va sfârşi, că eu plăsmuiam cea mai desăvârşita miniatură. Dibuiți paginile făcute de mine şi uitați-vă bine la ele! A început să mă lovească cu furie, de parcă l-ar fi mâniat peste măsură faptul că-i răspunsesem la sărut tot prin sărut. Dar ceilalți l-au oprit. Au şovăit o clipă, înghiontelile lor l-au înfuriat pe Negru. Nu păreau supărați atât pe mine, cât pe calea spre care se îndrepta viața lor şi părea că, din această pricină, voiau să se răzbune pe întreaga lume, pe toți.

Negru a scos ceva de la brâu: un ac lung, cu vârful foarte ascuțit. L-a apropiat fugar de ochii mei; a făcut o mişcare, de parcă ar fi fost gata să mi-l înfigă în ochi.

— Acum optzeci de ani, când s-a prăbuşit Heratul, marele Behzad, Maestrul Maeştrilor, a priceput că totul se sfârşise şi s-a orbit singur, cu simțământul deplin al demnității, pentru ca nimeni să nu-l silească să picteze în alt chip, a zis. La o vreme după ce şi-a înfipt şi apoi şi-a scos încetişor acul de egretă din ochi, mărețul întuneric al lui Dumnezeu a coborât treptat asupra iubitului său rob, a acestui miniaturist cu mâini miraculoase. Ajuns de la Herat la Tabriz odată cu Behzad, care era de-acum orb şi cuprins de o fericire fără margini, acul i-a fost trimis în dar tatălui Padişahului Nostru de către Şahul Tahmasp, laolaltă cu legendara *Carte a şahilor.* La început, Maestrul Osman n-a fost în stare să desluşească de ce i-a fost trimis. Însă astăzi a înțeles că în spatele acestui dar necruțător se ascundea dorința de a face rău şi, totodată, noima îndreptățită a răului. După ce a văzut că Padişahul Nostru dorea să-i fie pictat de-acum portretul în felul maeştrilor frânci şi că voi, care erați vlăstarele sale şi pe care vă iubea nemăsurat, l-ați trădat, Maestrul Osman şi-a înfipt aseară, în Vistierie, acest ac în ochi, întocmai ca Behzad. Iar acum, la ce mai foloseşte dacă te orbesc eu pe tine, blestematule - pe tine, care duci la pierzanie atelierul de pictură pe care l-a creat el şi căruia i-a închinat întreaga viață?!

— Fie că mă orbeşti, fie că nu, tot n-o să ne mai aflăm locul nicăieri în cele din urmă, am zis. Dacă Maestrul Osman este cu adevărat orb ori dacă moare, dacă noi o să pictăm sub înrâurirea frâncilor cu toate cusururile, cu firea noastră - aşa cum ne dă ghes inima să o facem -, dacă o să dobândim aşadar un stil, o să semănăm cu noi înşine, dar n-o să mai putem fi noi înşine. Nu, căci dacă o să spunem: „Vom picta ca maeştrii din vechime" şi: „Vom fi noi înşine doar dacă vom picta ca ei", Padişahul Nostru, care i-a întors spatele până şi Maestrului Osman, va găsi pe altcineva în locul nostru. Nu se

va mai uita nimeni la noi; vor fi doar îndoioşaţi de soarta noastră. Iar atacul de la cafenea nu va face altceva decât să adauge sare şi piper tuturor acestor lucruri, pentru că, fără îndoială, pricina acestei întâmplări va fi pusă, în parte, în spinarea noastră, a miniaturiştilor, care ne-am luat de predicator.

Mi-am răcit gura şi am încercat să le arăt că învrăjbirea noastră nu ne va aduce nici un folos, dar strădania mea a fost în van. Nu aveau de gând să mă asculte. Erau cuprinşi de îngrijorare şi credeau că dacă hotărau grabnic, până în zori, fără a ţine seama dacă aveau sau nu dreptate că unul dintre noi era vinovat, urmau să iasă basma curată din toată această istorie şi nu aveau să fie puşi la cazne, iar viaţa din atelierul de pictură avea să se scurgă mai departe, ani de zile, ca pe vremuri.

Cu toate acestea însă, ceea ce ameninţa Negru să facă nu le era pe plac celorlalţi doi. Dacă altcineva era găsit vinovat şi-i ajungea la ureche Padişahului că mă orbiseră degeaba? Îi înspăimânta totodată apropierea dintre Maestrul Osman şi Negru, precum şi neobrăzarea cu care acesta din urmă vorbea despre el. Au încercat să îndepărteze acul pe care Negru, înnebunit de furie, continua să-l ţină chiar lângă ochii mei. Negru a început să se teamă că aveau să-i ia acul de egretă din mână, că urma să ajungem la o învoială. S-a iscat o încăierare. Nu puteam decât să ridic bărbia şi să-mi dau capul pe spate, ca să mă feresc de lupta pentru dobândirea acului care se dădea chiar dinaintea ochilor mei.

Apoi, totul s-a petrecut atât de repede, încât prima dată nici măcar n-am priceput despre ce era vorba: am simţit, în ochiul drept, o durere ascuţită, dar de scurtă durată; o clipă, mi-a stat mintea în loc. Apoi, totul a revenit la starea dinainte, deşi în mine se cuibărise deja groaza. Lampa se îndepărtase, dar am văzut în amănunt cum celălalt îmi vâra hotărât acul - în ochiul stâng, de data asta. Îi luase adineaori din mâna lui Negru; era mai atent şi mai grijuliu. Când m-am dumerit că acul îmi pătrunsese pe negândite în

ochi, nu m-am clintit din loc; am avut aceeaşi impresie de arsură. Amorțeala mi se răspândise parcă din frunte în tot capul, dar când a ieşit acul, a contenit. Acum se uitau ba la ochii mei, ba la vârful acului. Parcă nu erau tocmai siguri de ceea ce se săvârşise. Când au priceput cu toții întocmai nenorocirea ce se abătuse peste capul meu, încăierarea s-a potolit, iar apăsarea de pe brațele mele a slăbit.

Am început să urlu. Nu de durere, ci de spaimă, pentru că înțelesesem ce mi se întâmplase. Nu ştiu cât am urlat. La început, am simțit că țipătul nu mă uşura doar pe mine, ci îi uşura şi pe ei. Vocea mea ne apropia unii de alții.

Dar pe măsură ce țipătul meu se domolea, am văzut că fuseseră cuprinşi de o oarecare îngrijorare. Continua să nu mă doară nimic. Nu-mi ieşea însă din minte faptul că acul acela îmi fusese înfipt în amândoi ochii.

Dar nu orbisem încă. Din fericire, puteam încă vedea cum mă priveau cu groază şi tristețe, puteam încă zări umbrele care se mişcau şovăitoare pe tavanul lăcaşului. Asta m-a bucurat, dar a şi răspândit în mine o nelinişte adâncă.

— Lăsați-mă! am strigat. Lăsați-mă să mai văd o dată totul, vă rog!

— Povesteşte-ne îndată! a zis Negru. Cum te-ai întâlnit în seara aia cu Delicat Efendi? Apoi o să te lăsăm în pace.

— Mă întorceam acasă de la cafenea, când mi-a ieşit în cale bietul Delicat Efendi. Era îngrijorat, părea foarte răvăşit. În prima clipă, mi s-a făcut milă de el. Dar acum lăsați-mă, căci o să vă povestesc după aceea! Mi se întunecă privirea.

— Nu ți se întunecă imediat, a zis Negru, plin de remuşcare. Maestrul Osman a recunoscut calul cu nările crestate după ce ochii i-au fost străpunşi de ac, crede-mă!

— Bietul Delicat Efendi a spus că vrea să stea de vorbă cu mine, că numai în mine are încredere.

Dar nu de el îmi era mie milă acum, ci de mine.

— Dacă ne povesteşti înainte ca sângele să-ți potopească ochii, ai să mai poți privi mâine dimineață lumea pe săturate pentru ultima dată, a zis Negru. Uite, conteneşte ploaia!

— Să ne întoarcem şi să mergem la cafenea, i-am zis lui Delicat, dar am înțeles îndată că nu-i plăcea acolo, ba chiar se temea de locul acela. M-am dumerit astfel, pentru prima oară, după ce ne-am îndeletnicit împreună cu miniatura vreme de douăzeci şi cinci de ani, că, odată trecuți anii uceniciei, Delicat Efendi se rupsese şi se îndepărtase destul de mult de noi. În ultimii opt-nouă ani, de când se căsătorise, nici nu mai ştiam ce făcea, deşi îl vedeam pe la atelier... Mi-a spus că văzuse ultima pictură. În ea ar fi stăruit un mare păcat. Un lucru de a cărui apăsare nu ar fi putut scăpa nici unul din noi. Spunea că din această pricină urma să ardem cu toții în Iad. Era neliniştit, înfricoşat; îl încerca simțământul de dezamăgire al celui care a săvârşit, fără să-şi dea seama, o mare fărădelege.

— Care era marea fărădelege?

— Când l-am întrebat asta, a făcut ochii mari, uimit, de parcă ar fi spus: „Ca şi cum tu nu ai şti!" Atunci m-am gândit că tovarăşul nostru de ucenicie a îmbătrânit, ca şi noi. A spus că bietul Unchi s-a folosit în ultima pictură, fără nici un fel de şovăială, de metoda perspectivei. În această imagine, lucrurile n-ar fi fost înfățişate potrivit însemnătății pe care o au ele în mintea lui Dumnezeu, ci aşa cum fac frâncii, cum se înfățişează, adică, ele în fața ochilor noştri. Acesta ar fi fost un mare păcat. Un al doilea păcat era faptul că un câine fusese pictat la fel de mare ca Padişahul Nostru, Califul Islamului. Un al treilea păcat era faptul că imaginea Diavolului părea la fel de mare ca El şi era pictată în chip plăcut. Dar cea mai mare blasfemie dintre toate era, negreşit, faptul că, odată această gândire frâncă adusă în imagine, portretul Padişahului Nostru fusese zămislit la dimensiuni uriaşe, cu toate amănuntele chipului. Aşa cum fac cei care se închină la idoli... Sau ca în „portretele" zugrăvite pe zidurile bisericilor, la care se închină creştinii, care nu s-au putut dezbăra de apucăturile lor idolatre. Delicat Efendi ştia foarte bine cuvântul „portret", pe care-l aflase de la Unchiul, şi credea pe bună dreptate că portretul era cel mai mare păcat,

că, odată cu el, va lua sfârşit pictura islamică. Mi-a spus asta în vreme ce umblam pe străzi, pentru că nu ne-am dus la cafeneaua aia unde zicea că erau atacaţi Preasfântul Predicator şi credinţa noastră. Din când în când se oprea şi mă întreba, cu aerul că îmi cerea ajutorul: „Sunt adevărate toate acestea?", „Nu există nici o scăpare?", „O să ardem în Iad?" Trecea prin crize de remuşcare şi se învinovăţea singur, dar la un moment dat am simţit că nu-l credeam deloc. Era un făţarnic care se purta ca şi cum s-ar fi învinovăţit singur.

— Cum ai desluşit asta?

— ÎI cunoaştem cu toţii pe Delicat Efendi încă din copilărie. Este foarte dichisit, dar tăcut, şters şi fără haz. Cum sunt toţi auritorii! Părea că individul din faţa mea era mai prost, mai naiv şi mai credincios decât era el, însă totodată şi mai lipsit de adâncime.

— Şi el avea, se pare, legături cu adepţii hogei din Erzurum, a zis Negru.

— Nici un musulman nu se învinovăţeşte în felul acesta pentru că a săvârşit un păcat fără să-şi dea seama, am zis. Un bun musulman ştie că Dumnezeu este drept şi înţelegător şi că ţine seama de gândurile robului său. Doar neştiutorii cu minte de găină cred că vor ajunge în Iad pentru că au mâncat, fără a băga de seamă, carne de porc. Un adevărat musulman ştie însă că teama de Iad nu a fost zămislită pentru a-l înspăimânta pe el, ci pe ceilalţi. Iată, asta făcea Delicat Efendi: voia să mă înspăimânte! Unchiul tău era cel care îl învăţase că ar fi putut-o face; tot atunci am priceput asta. Acum, iubiţii mei fraţi miniaturişti, spuneţi-mi drept, îmi umple oare sângele ochii, îşi pierd oare pupilele mele culoarea?

Au adus lămpile, le-au apropiat de faţa mea şi m-au privit cu luarea-aminte şi afecţiunea unor doctori.

— Arată ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic.

Oare ultimul lucru pe care-l voi vedea pe lume vor fi aceşti trei inşi, care se uită ţintă în ochii mei? Simţeam că nu aveam să uit până la sfârşitul vieţii acele clipe şi pentru că,

deşi plin de mustrări de cuget, eram în continuare însufleţit de speranţă, le istoriseam mai departe:

— Unchiul tău a fost cel care i-a spus lui Delicat Efendi că a săvârşit un lucru interzis. A făcut-o acoperind suprafaţa ultimei picturi, descoperind câte unul din colţurile ei pentru fiecare dintre noi, punând să se făurească acolo câte o imagine, tăinuind pictura în întregul ei... I-a dăruit un aer misterios şi greu de priceput şi a răspândit teama de păcat. El, şi nu adepţii hogei din Erzurum, care n-au văzut în viaţa lor o carte cu miniaturi, a fost cel care ne-a fluturat pentru prima oară pe la nas invenţiile acelea care ne întinau şi pe noi, aşa cum ne-a adus şi neliniştea păcatului. Dar de ce oare s-ar putea înspăimânta un miniaturist cu conştiinţa curată?

— Miniaturistul cu conştiinţa curată are a se teme încă de foarte multe lucruri, a zis Negru, făcând pe isteţul. Da, nimeni n-are nimic de zis împotriva picturii, dar portretul este oprit de credinţa noastră. Pentru că picturile maeştrilor persani, ba chiar miracolele celor mai mari maeştri din Herat au fost privite, în cele din urmă, ca o parte a decoraţiunii hărăzite chenarului, nu se leagă nimeni de ele, socotind că pun în lumină frumuseţea scriiturii, miracolele înfăptuite de caligrafi. Câţi oameni văd, de fapt, pictura noastră? Însă pictura decorativă ori miniatura pe care o plăsmuim folosindu-ne de meşteşugul maeştrilor frânci trece de pragul simplei decoraţiuni şi începe să fie portret de-a binelea. Iată, asta este ceea ce nu îngăduie Preasfântul Coran, asta nu-i era deloc pe plac Profetului Nostru. Şi Padişahul Nostru, şi Unchiul meu ştiau foarte bine acest lucru. Din pricina aceasta a fost ucis Unchiul.

— Unchiul tău a fost ucis pentru că se temea, am zis. La fel ca şi tine, şi el începuse să susţină că pictura pe care o plămădeam nu era potrivnică religiei, Cărţii... Iar ăsta este tocmai pretextul căutat de adepţii hogei din Erzurum, care se dau de ceasul morţii să dibuiască ceva potrivnic religiei. Delicat Efendi şi Unchiul tău se potriveau foarte bine unul cu

altul.

— Iar tu i-ai omorât pe amândoi, nu-i aşa? a zis Negru. Am crezut o clipă că o să mă lovească şi abia atunci am priceput că proaspătul soţ al frumoasei Şeküre nu era deloc nemulţumit de uciderea Unchiului său. N-avea să mă lovească şi, chiar dacă mă lovea, acum nu-mi mai păsa.

— De fapt, atât cât să izvodească laolaltă o carte sub înrâurirea pictorilor frânci, după cum voia Padişahul Nostru, am zis cu încăpăţânare. Unchiul tău dorea şi el să zămislească o carte care să-i înfrunte pe toţi - o carte străbătută de teama păcatului. Asta ca să se dea mare cu ea, trufaş cum îl ştiu! Fusese vrăjit, înrobit de picturile maeştrilor frânci, pe care le văzuse în timpul călătoriilor sale, şi a crezut până la sfârşit în acele lucruri despre care ne vorbea tuturor zile întregi - ţi-a istorisit şi ţie aiurelile legate de perspectivă şi de portret... După mine, în cartea pe care am făurit-o nu se găsea nimic păgubitor, aşa cum nu exista nici vreun amănunt care să încalce zăgazurile credinţei... În ceea ce-l priveşte pe el, avea aerul cuiva care împlinea o carte primejdioasă tocmai pentru că ştia acest lucru şi îi plăcea nespus... Pentru el, înfăptuirea unui asemenea lucru „primejdios" - cu învoirea Padişahului! - era la fel de însemnată ca preţuirea faţă de picturile maeştrilor frânci. Da, dacă facem o pictură de atârnat pe perete săvârşim un păcat. Dar în nici una din imaginile pe care le-am pictat pentru cartea aceea n-am simţit ceva potrivnic credinţei - vreo tăgadă, vreo erezie ori poate chiar teama de vreo oprelişte nelămurită. Voi aţi simţit?

Ochii mei îşi pierduseră uşor puterea de pătrundere, dar, slavă Domnului, încă mai eram în stare să văd într-atât încât să pricep că întrebarea mea îi făcea să şovăie peste măsură.

— Nu vă puteţi hotărî, nu-i aşa? am zis cu plăcere. Chiar dacă credeţi, în taină, că în imaginile pe care le-am pictat stăruie ideea unui păcat oarecare ori umbra unei necredinţe, nu veţi fi niciodată în stare să încuviinţaţi şi să o spuneţi deschis. Pentru că ar însemna să le daţi dreptate vrăjmaşilor

voştri din Erzurum, fanaticilor care vă învinuiesc. Pe de altă parte, nu veți putea spune niciodată răspicat că sunteți nepătați, pentru că asta ar însemna să vă deziceți de trufia îmbătătoare de a împlini lucruri tainice, misterioase, neîngăduite, de a vă umfla în pene şi de a vă da aere de noblețe.

Ştiți cum am priceput că şi eu îmi dădeam asemenea aere? Aducându-l pe bietul Delicat Efendi în acest lăcaş, la vreme de noapte! ÎI adusesem aici pentru că înghețasem bocnă tot rătăcind cu el pe tot soiul de ulițe. De fapt, eram măgulit că vedea în mine o rămăşiță de derviş Kalenderi eretic, ba chiar mai rău, un imitator al Kalenderi-lor. Aveam impresia că, văzând în mine ultimul reprezentant al unei tagme desființate, care se deda sodomiei, opiumului, pribegiei şi altor lucruri la fel de scandaloase, bietul Delicat Efendi avea să se teamă şi mai tare de mine, avea să mă prețuiască şi mai mult şi avea să-şi țină gura, de frică. Desigur că s-a întâmplat tocmai invers. Prietenul nostru din copilărie, cel cu minte de găină, a decis pe dată că învinuirile de necredință pe care le auzise de la Unchiul erau întemeiate, după cum a decis şi că nu-i plăcea deloc aici. Aşa se face că dragul nostru tovarăş de ucenicie, care spunea la început: „Ajută-mă, încredințează-mă că n-o să ajungem în Iad, ca să pot dormi liniştit în noaptea asta!", a prins mai apoi să rostească, pe un ton amenințător: „Asta se va sfârşi rău!" Spunea că în ultima pictură ne îndepărtaserăm foarte mult de poruncile Padişahului Nostru, că Padişahul Nostru n-avea să ne-o ierte, că bârfele aveau să ajungă la urechea predicatorului din Erzurum. În orice caz, era cu neputință să-l mai conving că totul mergea bine. Am înțeles că avea de gând să le povestească tuturor prietenilor lui cu minte de găină, vrăjiți de predicatorul din Erzurum, despre aiurelile Unchiului, exagerând cu închipuirile lui despre blasfemie şi despre Diavolul înfățişat ca o făptură simpatică, iar aceştia aveau să creadă în asemenea cleveteli. Ştiți cât de mult ne pizmuiesc nu numai breasla artizanilor, ci toți meşteşugarii pentru că

Padişahul Nostru ne-a cinstit îndeaproape cu interesul său! Acum urmau să spună toți, cu mare plăcere: MINIATURIŞTII SUNT FĂRĂ DUMNEZEU! Mai mult, din pricina lucrării împlinite laolaltă de Unchi şi de Delicat Efendi, această cleveteală avea să mai şi pară demnă de crezare. Spun „cleveteală" pentru că nu credeam cu nici un chip în spusele fratelui meu Delicat cu privire la carte şi la ultima pictură. La vremea aceea, încă nu îngăduiam să se spună nimic pe seama răposatului Unchi. Ba chiar socoteam foarte potrivit ca favorurile Padişahului Nostru să se îndrepte dinspre Maestrul Osman înspre el, credeam - chiar dacă nu la fel de mult ca el - în ceea ce-mi povestise cu de-amănuntul despre maeştrii frânci şi despre picturile lor. Gândeam sincer că noi, miniaturiştii otomani, puteam împrumuta foarte bine de ici, de colo, meşteşugul frâncilor, după cum ne poftea inima şi atât cât văzuserăm noi prin călătorii, fără să avem nici un fel de negoț cu Diavolul, şi că aceste lucruri nu vor aduce nenorocirea pe capul nostru. Viața părea uşoară, iar răposatul tău Unchi devenea, pentru mine, un nou tată, după Maestrul Osman, în această nouă viață.

— Să nu vorbim încă de asta! a zis Negru. Povesteşte-ne mai întâi cum l-ai omorât pe Delicat.

— Am făcut treaba asta, am zis, pricepând că nu puteam rosti cuvântul „a omorî", nu numai pentru noi, pentru a ne mântui pe noi, ci pentru a scăpa de la pieire întregul atelier de pictură. Delicat Efendi pricepuse că pusese mâna pe o armă cu care putea să ne amenințe. M-am rugat lui Dumnezeu, l-am implorat să-mi arate ce ființă josnică era acel ticălos. Dumnezeul meu mi-a primit rugăciunile şi a scos la iveală cât de jalnic era mizerabilul: m-am oferit să-i dau bani. Îmi veniseră în minte aceşti galbeni, dar, luminat de Dumnezeu, am ticluit o minciună. I-am spus că galbenii nu se aflau aici, în lăcaş, ci în alt loc, unde îi pitisem. Am ieşit. Am mers la întâmplare pe ulițe pustii, prin mahalale mărginaşe, fără să-mi fac deloc socoteala încotro o apuc. Nici măcar nu ştiam ce urma să fac; şi-mi era foarte teamă. La

capătul rătăcirii noastre fără țintă, fără nici o direcție, când am trecut încă o dată pe o uliță pe care mai trecusem înainte, fratele nostru auritor, Delicat Efendi, care-şi închinase întreaga viață repetiției şi formei, a devenit bănuitor. Dar Dumnezeu ne scosese şi El în cale un loc neîngrădit, pustiit de incendii, şi, în imediata lui apropiere, un puț.

Ajuns în acest punct, mi-am dat seama că nu voi mai putea istorisi ceea ce a urmat:

— Şi voi, dacă ați fi fost în locul meu, v-ați fi gândit la salvarea tuturor ceilalți frați miniaturişti ai noştri şi ați fi făcut acelaşi lucru, am zis, plin de curaj.

Când am văzut că-mi dădeau dreptate, mi-a venit să plâng. Era să spun „căci compătimirea lor, pe care nu o meritam, mi-a înmuiat inima", dar nu asta era pricina! Era să spun „căci am auzit din nou zgomotul făcut de trupul lui atunci când s-a izbit de fundul puțului în care l-am aruncat după ce l-am ucis", dar nu asta era pricina! Era să spun „cât de fericit eram înainte de a deveni ucigaş, eram şi eu ca toată lumea, prin urmare mi-a venit să plâng amintindu-mi de acest lucru", dar nu asta era pricina! În fața ochilor mei prinsese viață un orb care trecea în copilărie prin mahalaua noastră nevoiaşă: îşi scotea de sub veşmintele murdare un ulcior de aramă şi mai murdar decât el şi ne spunea nouă, copiilor, care urmăream de departe ceea ce se petrecea la cişmea: „Puii mei, care dintre voi îi umple unchiaşului orb ulciorul de la cişmea?" Dacă nu se ducea nimeni, spunea: „O să faceți o faptă bună, puii mei, o să faceți o faptă bună!" Pupilele i se decoloraseră şi îşi pierduseră cu totul culoarea, fiind asemenea cu albul ochilor.

Le-am povestit apoi la întâmplare, fără să încerc nici o plăcere, îngrijorat că voi ajunge să semăn cu unchiaşul acela orb, cum l-am ucis pe Unchi. N-am exagerat nici cu adevărul, nici cu minciuna. Găsind o măsură potrivită între cele două, care nu mă făcea să-mi calc prea tare pe inimă, au priceput, din câte mi-am dat seama, că nu mă dusesem acolo să-l

omor. Când le-am spus că nu ajungi în Iad dacă nu eşti mânat de gânduri rele, că îmi găsisem tot felul de justificări şi de scuze, au sfârşit prin a pricepe ce voiam să spun: că nu-l omorâsem nutrind de la bun început această dorință.

— După ce l-am încredințat pe Delicat Efendi îngerilor lui Dumnezeu, am zis gânditor, cuvintele pe care mi le spusese răposatul în ultima vreme au început să-mi roadă sufletul ca un vierme. Faptul că-mi mânjisem mâinile de sânge pentru ultima pictură o făcea să crească în ochii mei. M-am dus la Unchiul tău, care nu ne mai chema acum acasă pe nici unul dintre noi ca să lucrăm la carte, şi i-am cerut să-mi arate acea ultimă pictură. Nu numai că nu mi-a arătat-o, dar s-a purtat cu mine de parcă nu era nici o pricină de îngrijorare! Nu exista nici o pictură misterioasă în numele căreia să ucizi oameni, şi nici altceva, nimic! Ca să nu mă privească de sus, ca să mă ia în seamă, i-am mărturisit că-l ucisesem pe Delicat Efendi şi că-l zvârlisem în puț. M-a luat în seamă, dar a continuat să mă privească de sus. Nici un părinte nu-şi poate privi astfel fiul. Marele Maestru Osman se supăra foarte tare pe noi, ne bătea straşnic, dar nu ne-a privit niciodată de sus. Se pare, fraților, că am greşit trădându-l!

Le-am surâs confraților mei, care-şi ațintiseră ochii asupra mea de parcă mi-ar fi ascultat ultimele vorbe, pe patul de moarte. Aşa cum trebuie că simte un om aflat în agonie, îi simțeam şi eu devenind treptat tot mai tulburi şi îndepărtându-se tot mai mult de mine.

— L-am omorât pe Unchiul tău din două pricini. Pentru că l-a silit pe Marele Maestru Osman să-l imite, ca o maimuță, pe pictorul acela frânc, Sebastiano. Şi, de asemenea, pentru că l-am întrebat, dând dovadă de slăbiciune, dacă am un stil al meu.

— Şi ce-a zis?

— Că aş avea. Dar desigur că, pentru el, asta nu era o jignire, ci o vorbă de laudă. Îmi amintesc că, deodată, m-am gândit cu ruşine: „Oare asta să fie o laudă pe seama mea?" Pentru că eu privesc stilul ca pe un fel de lipsă de noblețe, ca

pe o ocară, dar mă şi roade ceva, ca un vierme pe dinăuntru... Nu vreau să am un stil, dar, cum mă ispiteşte Diavolul, am şi o oarecare curiozitate în privinţa asta.

— Toţi îşi doresc, în taină, să aibă un stil, a zis Negru, făcând pe isteţul. De asemenea, fiecare îşi doreşte, aşa cum a dorit şi Padişahul Nostru, să i se picteze portretul.

— Asta e o boală cu care nu se poate lupta, am zis. Pe măsură ce se va răspândi, nici unul dintre noi nu se va mai putea împotrivi meşteşugului maeştrilor franci.

Dar nu mă mai asculta nimeni. Negru istorisea povestea nefericitului bei turkmen care plecase, vreme de doisprezece ani, în surghiun în Ţinutul Chinei deoarece îşi mărturisise prea de timpuriu dragostea faţă de fata Şahului. Cum nu avea nici măcar un portret al iubitei sale în jurul căruia să ţească fantezii în răstimpul celor doisprezece ani şi cum, aflat printre frumoasele chinezoaice, uitase cum arăta chipul ei, suferinţa dragostei s-a preschimbat într-o pătimire adâncă, la care a fost osândit de Dumnezeu. Cu toţii ştiam însă că, de fapt, ceea ce istorisea era propria lui poveste.

— Mulţumită Unchiului tău, am învăţat de-acum cu toţii cuvântul „portret", am zis. Cu voia Domnului, vom învăţa într-o bună zi şi să ne povestim, fără să ne temem, propria viaţă întocmai ca pe propria noastră viaţă.

— Toate basmele sunt basmele tuturor, a zis Negru. Nu sunt ale fiecărui om în parte.

— Şi toată pictura este pictura lui Dumnezeu, am întregit eu versurile poetului Hatifi din Herat. Dar pe măsură ce se vor răspândi metodele maeştrilor franci, toată lumea va socoti că a cunoaşte înseamnă a povesti basmul altora ca pe propria poveste.

— Iar Diavolul tocmai asta doreşte!

— Lăsaţi-mă acum! am strigat din răsputeri. Lăsaţi-mă să privesc lumea pentru ultima oară!

Văzându-i că suferă, în mine a renăscut o oarecare încredere. Negru a fost primul dintre ei care s-a adunat:

— Ai să scoţi la iveală ultima pictură?

M-am uitat în aşa fel la Negru, încât a înţeles îndată că aşa aveam să fac şi m-a lăsat în pace. Inima a început să-mi bată cu putere.

Aţi priceput pesemne de multă vreme care este identitatea pe care mă străduiam, chipurile, s-o ascund. Cu toate acestea, să nu vă mai miraţi că m-am purtat ca vechii maeştri din Herat; ei îşi tăinuiau semnătura, dar nu ca să nu se ştie cine sunt, ci în semn de preţuire faţă de maeştrii lor şi faţă de rânduieli. Am păşit emoţionat, cu lampa în mână, prin încăperile cufundate în întuneric ale lăcaşului, deschizând drumul propriei mele umbre palide. Oare perdeaua întunericului începuse să coboare asupra ochilor mei, sau aceste încăperi şi holuri erau cu adevărat atât de întunecate? Oare cât timp mai aveam înainte - câte zile, câte săptămâni - până să orbesc? Umbra mea s-a oprit odată cu mine printre duhurile din bucătărie; am luat hârtiile din codonul acela curat al dulapului prăfuit şi ne-am întors degrabă. Negru mă urma îndeaproape, dar nu-şi luase hangerul cu el. Doream oare ca, înainte de a orbi, să pun mâna pe hanger şi să-l orbesc la rândul meu?

— Sunt fericit să mai pot vedea încă o dată imaginea asta înainte de a orbi, am zis cu mândrie. Vreau s-o vedeţi şi voi. Uitaţi-vă la ea!

Aşa le-am arătat, la lumina lămpii, ultima pictură pe care o luasem din casa Unchiului în ziua în care îl omorâsem. I-am urmărit mai întâi cum se uitau, curioşi şi temători, la imaginea care se întindea pe două pagini. Când m-am întors şi m-am uitat la pictură odată cu ei, tremuram uşor, fie din pricina acului de egretă pe care mi-l înfipseseră în ochi, fie pentru că aveam fierbinţeală, cuprins cum eram de o nestăpânită admiraţie.

Imaginile copacului, calului, Diavolului, morţii, câinelui, femeii se înstăpâniseră în ultimul an, cu mic, cu mare, într-un asemenea fel în diversele unghere ale acestor două pagini, potrivit noii metode de orânduire a picturii pe care o imaginase, cu oarecare stângăcie, Unchiul, încât auririle şi

chenarele răposatului Delicat Efendi dădeau impresia că nu ne mai uitam, de-acum, la o pagină de carte, ci că priveam întreaga lume pe fereastră. În centrul acestei lumi, în locul în care ar fi trebuit să se afle portretul Padişahului Nostru, se afla propriul meu portret, pe care l-am privit o clipă, cu mândrie. Eram puțin stânjenit de faptul că, ştergând şi stricând mereu ceea ce făcusem, privindu-mă zile întregi în oglindă, trudind plin de neputință, nu izbutisem să mă fac să semăn cu mine decât foarte puțin; simțeam însă totodată o emoție pe care nu o mai încercasem niciodată, nu numai pentru că portretul şi imaginea aceea mă aşezau în centrul întregului univers, ci şi dintr-o pricină diavolească, pe care nu o pot tălmăci - pentru că mă făceau să par mai pătrunzător, mai complicat şi mai misterios decât eram. Doream ca fraţii mei miniaturişti să vadă, să priceapă, să împartă cu mine această emoție. Eram, în acelaşi timp, în centrul tuturor lucrurilor, ca un padişah sau ca un rege, dar eram şi eu însumi. Această postură mă făcea să încerc, deopotrivă, mândrie şi ruşine. Pentru că aceste două simțăminte mă linişteau, cumpănindu-se unul pe altul, izbuteam să trăiesc o plăcere ameţitoare, cu gândul la noul loc pe care îl dobândisem în acel portret. Dar, pentru ca plăcerea să poată fi întreagă, trebuia ca, mulțumită măiestriei maeştrilor frânci, toate cutele, toate umbrele de pe veşmintele mele, toate coşurile şi bubele de pe chip, toate micile amănunte, de la barbă până la țesătura stofei, toate culorile, totul - să fie desăvârşit şi fără de cusur.

În ceea ce priveşte chipurile vechilor mei prieteni, care priveau portretul, vedeam pe ele, laolaltă cu un soi de teamă şi de uimire, acel simțământ de nestăvilit care este invidia. Odată cu scârba mânioasă pe care o încercau față de cel cufundat în păcat până la gât, mă şi pizmuiau, cuprinşi de spaimă.

— În nopțile în care priveam acest portret aici, la lumina lămpii, am simțit pentru prima oară că Dumnezeu m-a părăsit şi că, în singurătatea mea, doar Diavolul îmi mai

poate arăta prietenie, am zis. Dacă mă aflam cu adevărat în centrul lumii - şi îmi doream foarte mult acest lucru de câte ori priveam portretul -, urma să mă simt şi mai singur, în ciuda tuturor lucrurilor care mă împresoară şi la care țin, ba chiar a femeilor care seamănă cu frumoasa Şeküre şi a prietenilor mei dervişi, a minunăției roşului care stăpâneşte pictura. Nu mă tem să am personalitate şi un fel de a fi aparte, nu mă tem ca nu cumva ceilalți să se plece în fața mea, ba chiar doresc să se întâmple taman pe dos.

— Adică, nu te căieşti? a zis Barză, pe tonul unuia abia ieşit de la predica de vineri.

— Mă simt ca Diavolul, dar nu pentru că am ucis doi oameni, ci pentru că am pictat un asemenea portret. Socotesc că i-am ucis ca să-mi pot zămisli portretul. Dar, în acelaşi timp, mă sperie singurătatea noii împrejurări în care mă aflu. Imitarea maeştrilor frânci înainte de a le fi deprins măiestria îl înrobeşte şi mai mult pe miniaturist. Vreau să mă izbăvesc de această stare. De fapt, sigur că şi voi ați priceput, aşa cum a priceput şi Dumnezeu, că i-am ucis pe amândoi pentru ca viața în atelierul de pictură să continue la fel ca mai înainte.

— Dar fapta aceasta ne va aduce tuturor noi suferințe! a zis dragul meu Fluture.

L-am apucat într-o clipită de încheietură pe Negru, care încă se mai uita la portret, l-am strâns din răsputeri, cu furie, înfigându-mi unghiile în carnea lui, şi i-am răsucit brațul. Nemaiputând să rabde, i-a căzut hangerul din mână. L-am luat iute de jos.

— Mai mult, acum n-o să mai puteți scăpa de suferințe dându-mă pe mine pe seama schingiuitorului, am zis.

Am apropiat vârful hangerului, peste măsură de ascuțit, de ochii lui Negru, ca şi cum m-aş fi pregătit să i-l înfig în ei:

— Dă-mi acul de egretă!

Mi l-a dat, cu mâna rămasă teafără, iar eu mi l-am vârât la brâu. Mi-am ațintit privirea în ochii lui; se uita la mine ca un mieluşel:

— Mi-e foarte milă de frumoasa Şeküre pentru că, în cele din urmă, nu i-a rămas altceva mai bun de făcut decât să se mărite cu tine, am zis. Dacă n-aş fi fost nevoit să-l ucid pe Delicat Efendi, ca să vă scap de belea, s-ar fi măritat cu mine şi ar fi fost chiar fericită. Se pare că eu am priceput cel mai bine basmele şi iscusința maeştrilor frânci, despre care tatăl ei ne-a istorisit tuturor. De aceea, plecați bine urechea la ultimele mele vorbe: am înțeles că aici nu mai e loc pentru noi, maeştrii miniaturişti care dorim să trăim potrivit înzestrării noastre şi cu sufletul neîntinat. Dacă vom prinde să-i imităm pe maeştrii frânci, aşa cum îşi doreau răposatul Unchi şi Padişahul, ne va înfrâna laşitatea îndreptățită din sufletele noastre - dacă n-o vor face cei ca Delicat Efendi şi ca adepții hogei din Erzurum -, aşa încât nu vom putea merge niciodată până la capăt. Chiar dacă vom ajunge să ne supunem Diavolului şi să mergem până la capăt, trădându-ne trecutul şi preluând felul de a fi al francilor, nu vom avea sorți de izbândă, aşa cum n-am avut nici eu de vreme ce nu mi-au fost de ajuns harul şi cunoaşterea ca să-mi făuresc propriul portret. Punând la socoteală aspectul naiv al portretului pe care l-am pictat, faptul că n-am izbutit să-l fac să-mi semene cum se cuvine, am aflat încă o dată că iscusința maeştrilor frânci este deprinsă de secole - lucru pe care îl ştiam, de fapt, cu toții de multă vreme, fără a-l lua în seamă. Dacă ar fi fost isprăvită cartea Unchiului şi dacă le-ar fi fost trimisă, maeştrii pictori venețieni ne-ar fi întâmpinat cu un surâs, iar surâsul lor i s-ar fi transmis şi Dogelui Veneției. Atât! Ar fi spus că otomanii au încetat să mai fie otomani şi nu s-ar mai fi temut de noi. Ce bine ar fi fost dacă am fi urmat calea vechilor maeştri! Dar nici Preasfântul Nostru Padişah, nici Negru Efendi, întristat că nu are un portret al dragei lui Şeküre, nimeni nu vrea acest lucru! Aşadar, n-aveți decât să stați aici şi să imitați, secole de-a rândul, metodele francilor! Puneți-vă cu mândrie semnăturile pe picturile care vor fi rodul acestei imitații. Vechii maeştri din Herat nu se semnau când se străduiau să picteze

universul aşa cum îl vedea Dumnezeu, pentru a tăinui faptul că îşi aveau propria personalitate. În ceea ce vă priveşte, voi vă veți semna tocmai pentru a tăinui faptul că nu aveți nici un fel de personalitate. Dar mai există o scăpare (îmi ascundeți, poate, faptul că s-a bătut, în această privință, pe la uşile voastre, ale tuturor): padişahul Indiei, Akbar, îi reuneşte în jurul său pe cei mai talentați miniaturişti ai lumii, risipindu-şi în toate zările galbenii şi dragostea. A devenit acum limpede că vom lucra la cartea care este pe cale de a fi desăvârşită pentru a sărbători anul o mie al islamului în atelierul de pictură de la Agra, nu la Istanbul.

— Oare miniaturistul trebuie să devină mai întâi ucigaş ca să ajungă să-şi dea aere ca tine? a întrebat Barză.

— Ajunge să fie cel mai iscusit şi cel mai înzestrat, am zis, fără să-l iau în seamă.

În depărtare, un cocoş mândru cântase de două ori. Mi-am strâns sacul, galbenii, mi-am aşezat caietele cu modele şi picturile în taşca de piele. Îmi trecea prin minte că i-aş fi putut ucide, rând pe rând, cu hangerul al cărui vârf ascuțit îl țineam îndreptat spre gâtul lui Negru, dar îi şi iubeam acum foarte mult pe prietenii mei din copilărie, alături de care viețuisem tocmai de pe vremea uceniciei - până şi pe Barză, care îmi înfipsese acul de egretă în ochi.

Am scos un urlet, speriindu-l pe iubitul meu Fluture, care se ridicase în picioare, şi făcându-l să se aşeze la loc. Cum aceasta mi-a dat siguranța că aveam să pot ieşi teafăr şi nevătămat din lăcaş, m-am grăbit către uşă; tocmai când ieşeam, am rostit nerăbdător aceste vorbe neasemuite, pe care plănuisem dinainte să le spun:

— Plecarea mea din Istanbul va semăna cu plecarea lui Ibn-i Şakir din Bagdadul aflat sub stăpânirea mongolilor, am zis.

— În cazul ăsta, n-ar trebui să te duci în Orient, ci în Occident, a zis pizmaşul Barză.

— „Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul şi Asfințitul", am zis eu în arabă, precum răposatul Unchi.

— Dar Răsăritul e răsărit, iar Asfințitul asfințit, a zis Negru.

— Miniaturistul nu trebuie să fie trufaş, a zis Fluture. În loc să se preocupe de Răsărit şi de Asfințit, mai bine ar picta după cum îi porunceşte inima.

— Vorba aceasta este atât de adevărată, i-am zis iubitului Fluture. Îmi vine să te sărut.

Dar nici nu făcusem bine doi paşi către el, când Negru s-a năpustit asupra mea cu însufleţire. Într-o mână aveam sacul plin cu haine şi galbeni, iar sub braț taşca de piele plină cu picturi. Vrând să le ocrotesc, nu m-am putut feri. M-a apucat de brațul în care țineam hangerul. Dar nici lui nu i-a surâs soarta, căci s-a dezechilibrat o clipă, împiedicându-se de suportul de carte, şi nu m-a mai putut înşfăca de braț, ci s-a agățat doar de el. M-am zbătut trăgându-i, pe de o parte, picioare din răsputeri şi muşcându-l, pe de altă parte, de degete. A urlat ca din gură de şarpe. L-am călcat pe aceeaşi mână, făcându-l de astă dată să sufere şi mai aprig, şi am apucat hangerul, strigând la ceilalți doi:

— Stați pe loc!

Au stat. Am înfipt vârful hangerului în nara lui Negru, aşa cum făcuse Keykavus în legendă. Când a început să sângereze, din ochii care mă implorau să-i dau drumul i-au curs lacrimi de durere:

— Spune acum, am zis. Am să orbesc?

— Potrivit legendei, ochii unora sunt potopiți de sânge, ai altora nu. Dacă Dumnezeu este mulțumit de pictura ta, o să-ți dăruiască mărețul lui întuneric, ca să te poată lua la El. Atunci, n-ai să mai vezi această lume nenorocită, ci minunatele privelişti pe care le vede El. Dacă nu este mulțumit de pictura ta, vei continua să vezi ca şi până acum.

— Am să înfăptuiesc adevărata pictură în Ținutul Indiei, am zis. Încă n-am zămislit pictura pentru care o să mă judece Dumnezeu.

— Nu-ți face prea multe vise că ai să te poți izbăvi de metodele frâncilor, a zis Negru. Ştii că Akbar Han i-a

îndemnat pe toți miniaturiştii săi să-şi semneze picturile? Preoții iezuiți din Portugalia au dus de multă vreme acolo pictura şi metodele francilor. Ele domnesc acum pretutindeni.

— Celui care doreşte să rămână neîntinat îi rămâne întotdeauna ceva de făcut, la fel ca şi un loc în care să poată fugi, am zis.

— Da, să orbească şi să fugă în țări închipuite, a zis Barză.

— De ce vrei să rămâi neîntinat? a zis Negru. Stai aici, cu noi.

— Îi veți imita toată viața pe franci, din dorința de a avea un stil propriu, am zis. Şi, deoarece îi veți imita pe franci, nu veți avea parte niciodată de aşa ceva.

— Nu mai e nimic de făcut, a zis Negru, într-un fel care nu-i făcea cinste.

Desigur că marea lui fericire nu era pictura, ci frumoasa Şeküre. Mi-am retras hangerul năclăit din nasul lui Negru, care continua să sângereze, şi l-am ridicat deasupra capului lui, de parcă ar fi fost sabia unui călău care se pregătea să scurteze pe cineva de cap:

— Acum îți tai capul, dacă asta mi-e voia! am rostit ceea ce, de fapt, era limpede. Dar, pentru copiii şi pentru fericirea lui Şeküre, te pot şi ierta. Fii bun cu ea - să nu fii aspru şi să nu te porți prosteşte! Promite-mi!

— Promit, a zis el.

— Te-am dat în dar lui Şeküre, am zis.

Dar brațul meu a făcut taman pe dos decât spuneau vorbele care-mi ieşiseră din gură. Am abătut hangerul asupra lui Negru cu toată forța de care eram în stare.

În ultima clipă, atât pentru că el s-a mişcat din loc, cât şi pentru că eu am schimbat direcția loviturii, hangerul nu 1-a nimerit în gât, ci în umăr. Am privit cu teamă la ceea ce săvârşea brațul meu, cu de la sine putere. Locul din care am scos hangerul înfipt în carne a devenit pe dată nemăsurat de roşu - de un roşu neamestecat. M-am înspăimântat, dar m-

am şi ruşinat de ceea ce făptuisem. Ştiam însă că, dacă voi orbi curând - pe corabie, poate prin mările arabe -, niciunul dintre prietenii mei miniaturişti nu se va mai afla lângă mine, ca să mă răzbun.

Barză, care s-a speriat pe bună dreptate că avea să-i vină şi lui rândul, a fugit înăuntru, către încăperile întunecate. Am pornit-o pe urmele lui, cu lampa în mână, însoţit de umbra mea, dar m-am temut şi m-am întors. Ultimul lucru pe care l-am făcut a fost să mă sărut cu Fluture şi să-mi iau rămas bun de la el. Pentru că între noi se strecurase mirosul sângelui, n-am putut să-l sărut din inimă, aşa cum voiam. A văzut că-mi şiroiau lacrimile din ochi.

Am ieşit din lăcaş în mijlocul unei tăceri de moarte, întrerupte doar de gemetele lui Negru. M-am îndepărtat în fugă de grădina năpădită de umezeală şi noroi şi de mahalaua întunecată. Corabia care urma să mă poarte către atelierul de pictură al lui Akbar Han avea să pornească la drum după chemarea la rugăciunea de dimineaţă; la vremea aceea, o ultimă barcă avea să plece din portul de la Kadirga spre corabie. În vreme ce alergam, lacrimile nu conteneau să-mi curgă din ochi.

Pe când mă strecuram în tăcere, ca un hoţ, prin Aksaray, am văzut în zare, nelămurit, mijirile dintâi ale zorilor. În faţa primei cişmele de mahala care mi-a ieşit în cale - dintre scurtături, dintre uliţe înguste de trecere, dintre ziduri - se afla casa de piatră în care îmi petrecusem noaptea când venisem prima oară la Istanbul, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. Am revăzut acolo, prin crăpătura porţii deschise care dădea în curte, puţul în care voisem să mă arunc în puterea nopţii, chinuit de vinovăţie, pe când aveam unsprezece ani şi mă scăpasem pe mine în aşternutul pregătit de ruda aceea îndepărtată care mă găzduise cu atâta mărinimie şi bunătate. Până să ajung la Beyazit, mi-au dat onorul, cu aleasă cinstire, mie şi lacrimilor mele, dugheana ceasornicarului - la care veneam adesea să-mi repare roţile dinţate ale ceasornicului stricat -, dugheana sticlarului - de

la care luam lămpi simple de cristal, ulcioare de şerbet pe care le împodobeam şi apoi le vindeam pe sub mână persoanelor de vază, precum şi sticle pe care le decoram cu flori - şi hamamul, pe la care obişnuiam să mă abat adeseori într-o vreme, atât pentru că era ieftin, cât şi pentru că nu era mai nimeni pe acolo.

Nici la cafeneaua ştearsă de pe faţa pământului, arsă din temelii, nici în casa frumoasei Şeküre, căreia-i dorisem din inimă să fie fericită alături de proaspătul ei bărbat - aflat poate pe moarte -, nu era ţipenie de om. Acum, după ce îmi mărturisisem crimele şi hotărâsem să părăsesc oraşul vieţii mele, câinii, copacii aceia întunecaţi, ferestrele oarbe, coşurile negre, cei care se deşteptau devreme pentru a da fuga la rugăciunea de dimineaţă, sârguincioşi şi nefericiţi, duhurile care mă urmăreau cu duşmănie în zilele când rătăceam mereu pe străzi, după ce-mi mânjisem mâinile de sânge, se uitau la mine cu prietenie.

După ce am trecut de Moscheea Beyazit, am privit lung, de pe o măgură, Cornul de Aur; orizontul se lumina, dar apa era încă întunecată. Două bărci de pescari, corăbiile de marfă cu velele strânse, o galeră părăsită îmi spuneau, legănându-se încetişor pe valurile abia vizibile: „Nu pleca, nu pleca!" Oare lacrimile îmi şiroiau din pricina acului pe care mi-l înfipseseră în ochi? Imaginează-ţi viaţa minunată pe care o vei duce în India graţie miracolelor pe care le va da la iveală măiestria ta, mi-am zis.

Am ieşit de pe drum, am trecut în fugă prin două grădini pline de noroi şi am pătruns într-o casă veche de piatră, înconjurată de verdeaţă. Aceasta era casa de la a cărei uşă îl luam în anii uceniciei mele, în fiecare zi de marţi, pentru a-l conduce la atelierul de pictură, pe Maestrul Osman, mergând apoi cu doi paşi în urma lui şi purtându-i geanta, taşca de piele, cutia cu condeie şi tăblia de scris. Nu se schimbase nimic, dar platanii din grădină şi de pe stradă crescuseră atât de mult, încât casa şi strada erau învăluite într-un aer de măreţie, de putere şi bogăţie care amintea de vremea

Sultanului Soliman.

Pentru că era aproape de drumul care cobora înspre port, i-am dat ascultare Diavolului şi m-am lăsat purtat de dorința de a vedea pentru ultima oară arcadele clădirii ce adăpostea atelierul de pictură, în care îmi petrecusem douăzeci şi cinci de ani din viață. Aşa am ajuns să trec pe drumul pe care păşeam, ucenic fiind, în zilele de marți, pe urmele Maestrului Osman, pe Strada Săgetătorilor pe care plutea primăvara un miros amețitor de flori de tei, prin fața cuptorului de la care Maestrul cumpăra plăcintă cu carne tocată, pe povârnişul pe care stăteau înşirați gutui, castani şi cerşetori, prin fața obloanelor trase ale noului târg, prin fața dughenei bărbierului cu care-şi dădea binețe Maestrul în fiecare dimineață, pe lângă grădina goală unde veneau saltimbancii să-şi ridice corturile vara pentru a da reprezentații, pe lângă odăile ieftine de închiriat ce duhneau a mizerie, pe sub apeductele bizantine cu iz de mucegai, pe lângă seraiul lui Ibrahim Paşa, pe lângă Coloana cu Şerpi pe care o pictasem de sute de ori, pe lângă platanul pe care-l pictam de fiecare dată altfel şi, strecurându-mă pe sub castanii şi pe sub duzii în care ciripeau dulce vrăbiile şi coțofenele cocoțate în copaci de cu zori, am ajuns la Hipodrom.

Poarta grea a atelierului de pictură era încuiată. Nu era nimeni nici la uşă, nici sub porticul cu arcadă de la catul de sus. Nici nu apucasem să privesc bine, cu nelinişte, preț de o clipă, spre obloanele închise ale ferestruicii de la care, în anii uceniciei noastre, țintuiam copacii ori de câte ori simțeam că înnebunim de plictiseală, când cineva m-a oprit locului.

Avea o voce răutăcioasă şi ascuțită, care-ți zgâria urechile. Mi-a spus că hangerul însângerat cu mâner de rubin din mâna mea era hangerul lui şi că nepotu-său Şevket uneltise cu maică-sa ca să i-l fure din casă. Iar aceasta dovedea că eram unul dintre oamenii lui Negru, care-i călcaseră casa în noaptea aceea şi o răpiseră pe Şeküre. Omul ăsta furios, cu voce spartă, care le ştia pe toate, îi cunoştea şi pe prietenii miniaturişti ai lui Negru şi aflase că

Negru urma să vină la atelier. Avea o sabie strălucitoare, de un roşu ciudat, şi, în orice caz, era hotărât să-mi ceară socoteală în nenumărate privințe, aşa cum avea şi nenumărate lucruri de zis. Eram gata să-i spun că la mijloc era o neînțelegere, dar am văzut mânia nespusă care i se oglindea pe chip. Am văzut totodată pe fața lui că se pregătea să facă un salt şi să mă omoare, cu sufletul clocotind de ură. Doream să-i pot spune: „Îndurare, opreşte-te!"

Însă făcuse deja saltul.

Cât despre mine, nici măcar nu apucasem să-mi îndrept bine hangerul; am izbutit doar să ridic mâna în care purtam sacul.

Acesta mi-a zburat prin aer. Sabia cea roşie mi-a tăiat mai întâi mâna, fără şovăire, apoi mi-a secerat gâtul, lunecând dintr-o parte în alta şi despărțindu-mi capul de trup.

Am înțeles că mi-a fost retezat capul după cei doi paşi ciudați şi şovăielnici pe care i-a făcut bietul meu trup, care acum mă părăsea, după cum mi se bălăbănea prosteşte hangerul în mână şi după cum mi se prăvălea trupul la pământ, în vreme ce sângele îmi țâşnea din gât ca dintr-o fântână. Bietele mele picioare, care păşeau singure, s-au zbătut în zadar, cu disperare, precum picioarele unei mârțoage care se zbuciumă înainte de moarte.

Din noroiul în care mi se rostogolise capul nu-l puteam vedea pe ucigaşul meu, dar nu-mi puteam vedea nici sacul plin cu galbeni şi picturi pe care încă doream să-l țin strâns în mână. Cele din urmă - picturile - rămăseseră întoarse către ceafa mea, în partea de povârniş care cobora spre mare şi spre portul de la Kadirga, la care nu aveam să mai ajung niciodată. Capul meu nu avea să se mai întoarcă nicicând pentru a privi înspre ele, spre acea parte de lume care rămânea în urmă. Le-am dat uitării şi m-am lăsat în voia gândurilor.

Iată la ce mă gândeam înainte să-mi reteze sabia capul: corabia va pleca de la Kadirga; în mintea mea, asta se lega de

nevoia de a mă grăbi; iar nevoia de a mă grăbi era întregită de îndemnul pe care mi-l adresa mama când eram mic - „Grăbeşte-te!" „Mamă, mă doare gâtul şi nimic nu se clinteşte!"

Aşadar, asta era ceea ce numeau ceilalți „moarte."

Dar ştiam că încă nu murisem. Pupilele mele străpunse de ac nu se clinteau, dar stând aşa, cu ochii larg deschişi, vedeam lucruri nespus de frumoase. Ceea ce zăream de la nivelul pământului îmi potopise gândurile. Drumul care urca pe panta uşoară. Zidul şi arcada atelierului de pictură. Acoperişul. Cerul. Toate se îndepărtau.

Părea că momentul în care tot priveam aceste lucruri se prelungea şi atunci am înțeles că a vedea devenise un mod de a-ți aminti. Mi-a venit în minte aidoma ceea ce simțeam în vreme ce priveam cu orele o miniatură frumoasă: dacă te uiți îndelung la ea, mintea pătrunde în timpul miniaturii.

Acum, toate timpurile se preschimbaseră în acel timp.

Părea că nimeni nu mă va observa şi că, în vreme ce gândurile mele vor păli, capul prăvălit în noroi se va uita cu anii la povârnişul acela trist, la zidul de piatră, la duzii şi la castanii de neatins care se aflau ceva mai încolo.

Nesfârşita aşteptare mi s-a părut deodată atât de chinuitoare şi de searbădă, încât nu mi-am mai dorit decât să ies din acest timp.

59.Eu, Şeküre

Am petrecut noaptea, fără să dorm, în casa acelei rude îndepărtate la care ne-a trimis Negru ca să ne ascundem. Aş fi putut dormi, în aşternutul în care mă lungisem alături de Hayriye şi de copii, printre sforăituri şi accese de tuse, dar mă urmăreau şi mă trezeau făpturi şi femei ciudate, care-mi bântuiau visele neliniştite şi cărora li se retezaseră braţele şi picioarele, pentru a fi apoi amestecate şi repuse la loc de-a valma, pe dos. Către dimineaţă, i-am acoperit bine pe Şevket şi pe Orhan, care se treziseră de frig, i-am îmbrăţişat, i-am sărutat pe păr şi, la fel ca în minunatele vremuri în care dormeam tihnită în casa răposatului meu tăicuţ, m-am rugat lui Dumnezeu să-mi trimită un vis fericit.

N-am putut însă adormi. După rugăciunea de dimineaţă, în vreme ce priveam strada printre obloanele odăii mici şi întunecoase, am zărit ceea ce mi se arăta mereu în visele mele fericite: se apropia de mine, cu paşi cunoscuţi, arzând de dor, un bărbat ca o stafie, sfârşit de luptele pe care le dăduse şi de rănile de care avusese parte, purtând în mână o bâtă pe care o ţinea ca pe o sabie. În vise, mă trezeam cu ochii scăldaţi în lacrimi tocmai când îl îmbrăţişam pe acest om. Când mi-am dat seama că bărbatul de pe stradă era Negru, căruia îi curgea sângele şuvoaie, din gâtlej mi-a ieşit acel urlet care nu se auzea niciodată în vis.

Am alergat şi i-am deschis uşa.

Avea faţa umflată şi învineţită de atâta bătaie. Nasul îi era strivit şi sângera. Avea o rană uriaşă, de la umăr până la gât. Cămaşa şi toate hainele i se înroşiseră de sânge. Îmi surâdea nelămurit, pentru că izbutise, în cele din urmă, să revină acasă, la fel ca bărbatul din visele mele.

— Intră! am zis.

— Cheamă copiii, a zis el. Ne întoarcem acasă!

— Nu eşti în stare să te întorci acasă în starea asta.

— Nu te mai teme, a zis el. Era, se pare, Velican Efendi, persanul.

— Măslină..., am zis. L-ai omorât pe ticălos?

— A fugit în India cu corabia care pleca de la Kadirga, a zis, şi şi-a ferit o clipă ochii, pentru că ştia că nu-şi dusese treaba până la capăt.

— Ai să poți merge până acasă? am întrebat. Să-ți scoată un cal din grajd.

Când m-am întors în casă, am simțit că avea să moară şi mi s-a făcut milă de el. Nu numai pentru că avea să moară, ci şi pentru că nu avusese parte de fericire. Vedeam, după tristețea şi hotărârea din ochii lui, că nu dorea să moară în casă străină, că, de fapt, dorea să plece fără a se mai arăta nimănui în starea înspăimântătoare în care se afla. L-au urcat cu greu pe cal.

Pe drumul de întoarcere, în vreme ce păşeam pe scurtăturile dintre case cu boccelele în mâini, copiii, înfricoşați, nici măcar nu s-au putut uita la început la chipul lui Negru, care ne însoțea călare pe cal. Cu toate acestea, Negru a izbutit să le povestească, de pe calul care înainta cu greu, cum îi zădărnicise planurile ucigaşului care-l omorâse pe bunicul şi cum se luptase cu sabia. Vedeam că purtarea copiilor față de Negru se mai îmblânzise şi mă rugam fierbinte lui Dumnezeu să nu moară.

Când ne-am întors acasă, Orhan a strigat cu o asemenea bucurie „Am ajuns acasă!", încât am avut simțământul că Azrail se va îndura de noi, iar Dumnezeu ne va mai da un răgaz. Cu toate acestea, ştiind din experiență că nu era niciodată limpede cui, de ce şi când îi va lua Dumnezeu Preaînaltul sufletul, nu mi-am făcut prea multe speranțe.

L-am dat cu greu jos de pe cal pe Negru, am urcat cu toții şi l-am dus, ca să-l culc, în odaia cu uşă albastră a tatei. Hayriye a încălzit apă şi mi-a adus-o. I-am scos împreună toate hainele, sfâşiindu-le ori tăindu-le cu foarfecele: cămaşa însângerată, care i se lipise de carne, centura, încălțările,

lenjeria, până la izmene. Când am deschis obloanele, soarele blând de iarnă care juca printre ramurile din grădină s-a revărsat în cameră şi, reflectat de ibrice, de cratițe, de cutiile cu lipici, de călimări, de bucățile de sticlă şi de ascuțitorile de condeie, s-a răsfrânt pe pielea lui Negru, care dobândise paloarea morții, precum şi pe rănile sale de culoarea vişinei şi a cărnii.

Am umezit bucățile de cearşaf cu apă caldă şi săpun şi am şters cu grijă trupul lui Negru, ca şi cum aş fi curățat un covor prețios şi vechi, cu dragostea şi dăruirea cu care l-aş fi îngrijit pe unul dintre fiii mei. I-am curățat ca un doctor înspăimântătoarea despicătură de la umăr şi nu am insistat prea tare asupra vânătăilor pe care le avea pe față, nu i-am zgândărit prea mult tăietura de la nară. Îi spuneam în acelaşi timp, cu voce duioasă, tot soiul de nimicuri, aşa cum făceam cu copiii mei când erau mici şi îi îmbăiam. Avea tăieturi şi pe piept, şi pe brațe. Degetele de la mâna stângă îi erau vinete de muşcături. Pe măsură ce i le plimbam pe trup, bucățile de pânză pe care le țineam în mână se îmbibau tot mai tare de sânge. I-am atins pieptul; am simțit, la pipăit, moliciunea pântecelui; m-am uitat îndelung la mădularul lui. De jos, din curte, se auzeau vocile copiilor. De ce-l numesc poeții „condeiul de trestie"?

Când am auzit-o pe Ester intrând în bucătărie, cu aerul acela vioi şi misterios pe care şi-l lua ori de câte ori venea cu veşti proaspete, am coborât.

Ester era atât de emoționată, încât mi-a spus ce avea de spus înainte de a mă îmbrățişa şi a mă săruta: capul lui Măslină fusese găsit la poarta atelierului de pictură, împreună cu picturile şi cu sacul care-i dovedeau fărădelegile. Se pare că voia să fugă în India, dar că dorise să se mai ducă încă o dată, pentru ultima oară, pe la atelier.

Ar fi existat şi martori care spuneau că Hasan, care-l văzuse acolo pe Măslină, şi-ar fi scos spada roşie din teacă şi i-ar fi zburat capul dintr-o singură lovitură.

În vreme ce povestea, mă întrebam unde se găsea oare

bietul tata. Aflând că cineva îi venise de hac ucigaşului, am fost, mai întâi, eliberată de teamă. Am simțit, în acelaşi timp, că răzbunarea îi dă omului un sentiment plăcut, de uşurare şi dreptate. M-am întrebat atunci cum era trăit simțământul acela în locul unde se afla tata şi mi s-a părut, deodată, că universul întreg era asemenea unui serai cu nenumărate încăperi care dădeau toate una în alta. Nu trebuia decât să trecem dintr-o odaie în alta, amintindu-ne şi visând cu ochii deschişi, dar cei mai mulți dintre noi nu făceau decât foarte rar acest lucru - din trândăvie - şi zăboveau mereu în aceeaşi încăpere.

— Nu plânge, draga mea, a zis Ester. Uite, în cele din urmă, totul s-a terminat cu bine!

I-am dat patru galbeni. I-a luat în gură cu lăcomie şi i-a muşcat pe rând, cu nerăbdare şi lăcomie, dar şi cu stângăcie.

— Se pare să peste tot s-au răspândit galbenii calpi ai ghiaurilor venețieni, mi-a zis ea surâzând.

Nici n-a plecat bine Ester că i-am spus lui Hayriye să nu-i lase pe copii să vină sus. Am urcat, am încuiat uşa, m-am ghemuit plină de îndârjire lângă trupul gol al lui Negru şi am făcut - mai degrabă din curiozitate decât din dorință, mai degrabă cu grijă decât cu teamă - ceea ce dorise el să fac în casa evreului spânzurat, în noaptea în care fusese ucis tata.

Nu pot spune că am înțeles pe de-a-ntregul de ce poeții persani compară de secole gura noastră, a femeilor, cu călimara, după cum compară şi mădularul acela cu condeiul de trestie. Nu pot spune că am priceput ce se află în dosul acestor comparații, a căror obârşie a fost uitată, dat fiind faptul că au fost repetate neostenit, pe de rost: micimea gurii? Tăcerea misterioasă a călimării? Faptul că Dumnezeu este un pictor? Dar dragostea trebuie să fie ceva care se poate pricepe mai degrabă prin absența desăvârşită a oricărei socoteli decât prin mijlocirea judecății unei femei ca mine, care îşi pune neîncetat mintea la treabă, pentru a se apăra.

Am să vă dezvălui, aşadar, o taină: acolo, în încăperea aceea care mirosea a moarte, „lucrul" pe care îl luasem în

gură nu-mi trezea nici o emoție; ceea ce mă emoționa era faptul că auzeam gângurelile voioase ale fiilor mei care se înghionteau şi se ocărau în curte, în vreme ce eu stăteam acolo şi simțeam cum întregul univers zvâcnea dureros în gura mea.

În vreme ce gura îmi era ocupată astfel, ochii au izbutit să-l vadă pe Negru cum se uita la chipul meu cu totul altfel decât înainte. Mi-a spus că nu-mi va uita niciodată chipul, gura. Pielea îi mirosea a hârtie mucegăită, ca paginile unora dintre cărțile vechi ale tatei; în păr îi intrase tot mirosul de praf şi de stofe din Vistierie. Pe măsură ce mă pierdeam cu firea şi-i atingeam rănile, umflăturile, tăieturile, gemea ca un copil, se îndepărta treptat de moarte şi pricepeam atunci că aveam să prind şi mai mult drag de el. Felul în care ne iubeam s-a întețit încetul cu încetul, ca o corabie ale cărei pânze se umflau treptat în vânt, şi ne-a purtat curajos către mări necunoscute, aidoma acelei corăbii semețe.

Înțelegeam că Negru colindase îndelung acele ape înainte - cine ştie cu ce femei lipsite de bunăcuviință! - şi că rămânea la cârma bărcii chiar şi pe patul de moarte. În vreme ce eu nu mai ştiam dacă ceea ce tocmai sărutasem era brațul meu ori brațul lui, dacă ceea ce vâram în gură era propriul meu deget ori viața întreagă, el urmărea, pe jumătate amețit din pricina rănilor şi a plăcerii, cu unicul ochi pe jumătate deschis, încotro se îndrepta lumea şi izbutea să-mi ia uneori capul în palme cu delicatețe, pentru a se uita la chipul meu cu admirație, de parcă s-ar fi uitat la un portret, pentru ca imediat după aceea să se uite la el ca la chipul unei târfe mingreliene.

Faptul că în clipa marii plăceri a scos un urlet, asemeni eroilor legendari despicați în două cu sabia din acele miniaturi faimoase ce înfățişau înfruntarea dintre ostile iraniene şi cele turanice, precum şi faptul că acel urlet s-ar fi putut auzi în toată mahalaua m-au înspăimântat. Dar, ca un adevărat maestru miniaturist care mânuia condeiul de trestie la porunca lui Dumnezeu, care, până şi în clipa supremei

inspirații, era în stare să cumpănească dimensiunea şi rânduiala întregii pagini, Negru veghea întotdeauna, cu o parte a minții sale - chiar şi atunci când era peste măsură de emoționat - asupra locului nostru în lume:

— Ai să le spui: „Ii dădeam tatălui vostru cu balsam pe răni", mi-a zis gâfâind.

Aceste vorbe n-au fost doar culoarea aşternută pe dragostea noastră, care înflorea la granița dintre viață şi moarte, dintre oprelişte şi Rai, dintre neputință şi ruşine; au fost şi o scuză pentru ea. În cei douăzeci şi şase de ani care au urmat, adică până într-o dimineață când a căzut lângă puț şi a murit de inimă, m-am iubit întotdeauna cu dragul meu bărbat, Negru, la ceasul amiezei, în vreme ce lumina soarelui intra în încăpere strecurându-se printre obloane, şi, în primii ani, în vreme ce ascultam gânguritul lui Şevket şi al lui Orhan, numind întotdeauna acest lucru „a da cu balsam pe răni". În felul acesta, fiii mei cei geloşi, pe care nu doream să-i hărțuiască, cu propriile lui dorințe şi gelozii, un tată aspru şi melancolic, au continuat să doarmă ani de zile noaptea în acelaşi pat cu mine. Toate femeile întregi la minte ştiu că este cu mult mai plăcut să dormi în brațele copiilor decât în brațele unui bărbat istovit şi strivit de viață.

Noi - eu şi copiii mei - am fost fericiți, dar Negru n-a reuşit să fie. Prima pricină vădită a acestei nefericiri a fost faptul că rana de la umăr şi de la gât nu i s-a vindecat niciodată pe de-a-ntregul şi că iubitul meu bărbat a rămas „beteag", aşa cum am auzit că era numit uneori de către unii. Dincolo de aspectul său, nu era vorba de un beteşug care să-i facă viața grea. Ba chiar mi s-a întâmplat să aud că alte femei, care-l vedeau de la distanță, ziceau că e chipeş. Dar umărul drept al lui Negru a rămas mereu căzut, iar gâtul înclinat într-un mod ciudat. Uneori mi-au ajuns la ureche şi cleveteli potrivit cărora o femeie ca mine s-ar potrivi doar cu un bărbat pe care l-ar socoti mai prejos decât ea şi că beteşugul lui Negru era, deopotrivă, pricina tainică a fericirii noastre şi pricina nefericirii lui.

Poate că, la fel ca în orice vorbă de clacă, exista şi în asta o măsură de adevăr. Dar am avut mereu un simțământ de neîmplinire şi de dezamăgire pentru că nu puteam străbate străzile Istanbulului stând țanțoşă pe un cal de o neasemuită frumusețe, înconjurată de robi, de roabe şi de slujitori, aşa cum socotea mereu Ester că mi s-ar fi cuvenit, după cum am dus, din vreme în vreme, dorul unui bărbat care să-şi poată ține capul sus şi să privească lumea drept în față, biruitor ca un leu.

Indiferent care i-ar fi fost pricinile, Negru a rămas mereu melancolic. Deoarece vedeam că, de cele mai multe ori, tristețea lui n-avea nimic de-a face cu umărul, am crezut că într-un ungher tainic al sufletului său stăruia un ginn al tristeții, care îl făcea să cadă pe gânduri chiar şi în cele mai fericite momente, când făceam dragoste. Pentru a domoli ginnul, obişnuia uneori să bea vin, alteori se uita la miniaturile din felurite cărți şi se arăta interesat de pictură, iar alteori îşi petrecea vremea cu miniaturiştii şi alerga, alături de ei, după feciori frumoşi. După cum au fost perioade în care s-a mângâiat şi s-a veselit, amestecându-se printre miniaturişti, caligrafi şi poeți, cu jocuri de cuvinte, cu vorbe în doi peri, cu aluzii, cu metafore, cu feciori frumoşi şi cu bufonerii, au fost şi perioade în care a uitat de toate, ocupându-se doar de scriptele şi de secretariatul *divan-ului* lui Suleyman Paşa cel Ghebos, în al cărui serviciu a izbutit să intre. După patru ani, când a murit Padişahul Nostru, dat fiind dezinteresul Sultanului Mehmed - care i-a urmat la tron - față de asemenea lucruri, pasiunea pentru miniatură şi pentru pictură a lui Negru s-a preschimbat dintr-o plăcere sărbătorită cu fast într-o taină trăită în singurătate, în dosul uşilor ferecate. Uneori deschidea câte o carte rămasă de la răposatul meu tată şi se uita, cu simțăminte de vinovăție şi tristețe, la vreo pictură plăsmuită la Herat tocmai pe vremea Timurizilor - da, la imaginea care-o înfățişa pe Şirin îndrăgostindu-se de Husrev, după ce-i vedea portretul -, dar n-o privea ca pe o frântură dintr-un fericit joc al măiestriei

care continua să se desfăşoare în cămările Seraiului, ci ca şi cum ar fi zgândărit o taină dulce, rămasă undeva în memorie.

În cel de-al treilea an de la urcarea pe tron, Regina Angliei i-a trimis Padişahului Nostru un ceas miraculos în care se afla un instrument muzical cu burduf. Acel ceasornic uriaş şi părţile care-l alcătuiau, roţile dinţate, tablourile şi statuile descărcate de pe corabia venită din Anglia pentru a transporta comedia şi solia care-l însoţea au fost instalate, cu mare trudă, vreme de mai multe săptămâni, pe un povârniş al Grădinii Imperiale orientat spre Cornul de Aur. Mulţimea care se adunase pe colinele Cornului de Aur şi care venise cu bărcile spre a fi de faţă la acest spectacol a văzut cu uimire şi admiraţie cum, prin punerea în funcţiune a uriaşului ceasornic, care isca un fel de muzică zgomotoasă, înspăimântătoare, statuile şi siluetele de mărimea unui stat de om se roteau unele în jurul altora cu gesturi pline de înţeles, cum se mişcau de la sine, graţioase şi pline de miez, în ritm cu melodia, de parcă n-ar fi fost făurite de om, ci de Dumnezeu, şi cum bazaconia a făcut să se audă timpul la Istanbul, asemenea dangătelor de clopot.

Negru şi Ester mi-au transmis, fiecare în parte, că ceasul faţă de care populaţia Istanbulului, laolaltă cu toată gloata şi mulţimea de prostănaci, nutrea o admiraţie nețărmurită era o pricină îndreptăţită de nelinişte pentru Padişahul Nostru şi pentru tagma pioşilor căzuţi în patima religiei, căci el dovedea puterea necredincioşilor. Am auzit cu toţii cum, într-o vreme în care asemenea zvonuri se înmulţiseră, Padişahul, Sultanul Ahmed, care urmase la tron, s-a trezit într-un miez de noapte inspirat de Dumnezeu, a pus mâna pe buzdugan, a coborât din Harem în Grădina Imperială şi a făcut ceasul şi statuile una cu pământul. Cei care ne-au transmis această veste şi aceste zvonuri adăugau că Padişahul Nostru zărise în somn chipul sfânt al Profetului scăldat în lumină, că Trimisul Domnului îl prevenise că, dacă îngăduia norodului să admire imaginile şi chiar acele obiecte care, create fiind după

asemănarea omului, se luau la întrecere cu creaturile lui Dumnezeu, avea să se îndepărteze de porunca divină, şi că Padişahul Nostru pusese mâna pe buzdugan chiar în vreme ce visa. În ceea ce-l priveşte pe Padişahul Nostru, el i-a cerut credinciosului său cronicar să însemneze acest eveniment cam în felul următor: a pus să se scrie cartea numită *Miezul istoriilor,* dându-le caligrafilor nenumărate pungi cu galbeni, dar nu i-a pus pe miniaturiştii săi s-o ilustreze.

Iată, astfel s-a ofilit trandafirul cel roşu al emoției miniaturii şi picturii care s-a deschis la Istanbul vreme de o sută de ani, inspirat de Ținuturile Persiei. Vrajba care s-a iscat între vechii maeştri din Herat şi meşteşugul maeştrilor frânci şi care a stârnit gâlcevi, precum şi nesfârşite întrebări printre miniaturişti, nu a avut nici o urmare. Pentru că pictura a fost părăsită; nimeni n-a mai pictat, nici ca orientalii, nici ca occidentalii. Miniaturiştii nu s-au mâniat şi nu s-au răzvrătit împotriva acestei împrejurări; s-au împăcat cu ea ca nişte bătrâni care se deprind cu o boală - în tăcere, încetul cu încetul, cu o resemnare lipsită de măreție, cu melancolie.

N-au mai fost curioşi şi nici măcar n-au mai încercat să viseze la ceea ce făureau marii maeştri din Herat, din Tabriz pe care îi urmăreau altădată cu admirație, dar nici la ceea ce făceau maeştrii frânci, care trudeau pentru noile lor metode şi față de care şovăiau între invidie şi dezgust. Părea că pictura fusese părăsită, aşa cum se întâmpla cu oraşul care seara, când se ferecau uşile caselor, rămânea pradă întunericului. Toată lumea a uitat, fără părere de rău, că universul era văzut cândva în cu totul alt mod.

Din păcate, cartea tatei n-a fost isprăvită. Paginile care fuseseră încheiate au ajuns, din locul în care le lăsase Hasan să cadă, în Vistierie, iar aici au fost date la legat de către un bibliotecar sârguincios şi meticulos, laolaltă cu alte câteva picturi lipsite de interes zămislite în atelier şi s-au risipit prin felurite albume. Hasan a fugit din Istanbul şi i s-a pierdut urma, astfel încât nu s-a mai aflat nimic despre el. Dar

Şevket şi Orhan n-au uitat niciodată că acela care îl răpusese pe ucigaşul tatei nu fusese Negru, ci unchiul lor.

Barză a devenit Mai-marele miniaturiştilor în locul Maestrului Osman, care a murit la doi ani după ce a orbit. Fluture, a cărui măiestrie era mult admirată şi de tata, şi-a dăruit restul vieții modelelor pentru covoare, pentru pânzeturi şi corturi. Tinerele calfe din atelierul de pictură au urmat şi ele aceeaşi cale. Nimeni nu a dat semne că părăsirea picturii ar fi fost o mare pierdere. Asta pentru că nimeni nu-şi văzuse, poate, portretul făurit cu migală.

În ceea ce mă priveşte, mi-am dorit în taină, de-a lungul întregii mele vieți, să se împlinească două picturi, dar n-am avut cui mărturisi acest lucru:

1. Doream să mi se realizeze portretul. Dar ştiam că, oricât de multe strădanii s-ar fi depus, acest lucru era cu neputință, pentru că, din păcate, chiar dacă mi-ar fi văzut frumusețea întocmai aşa cum este ea, nici unul dintre miniaturiştii Padişahului n-ar fi fost în stare să creadă că fața unei femei este frumoasă atâta vreme cât ochii şi buzele nu-i sunt desenate întocmai ca ale chinezoaicelor. Dacă m-ar fi înfățişat ca pe o fermecătoare chinezoaică, aşa cum ar fi făcut vechii maeştri din Herat, cei care mă văzuseră şi mă cunoşteau mi-ar fi putut descifra, poate, chipul în spatele acesteia. Dar cei care vor urma după noi nu-mi vor mai putea recunoaşte trăsăturile, chiar dacă vor pricepe că ochii femeii din pictură nu erau, de fapt, traşi spre tâmple. Cât de fericită aş fi astăzi, la bătrânețe, când îmi petrec zilele alinată de fiii mei, dacă aş avea o imagine a propriului chip plămădită la tinerețe!

2. Un lucru care-i stârnea curiozitatea lui Nazim cel Blond din Ran, într-unui din mesneviu-urile sale: doream să se izvodească imaginea fericirii. Ştiu foarte bine cum s-ar putea împlini ea. Doream să se picteze imaginea unei mame cu doi copii; doream ca în vreme ce-l ținea zâmbind în brațe pe cel mic şi-i dădea să sugă, iar acesta ținea între buze sfârcul sânului dolofan al mamei sale, zâmbind fericit, ochii mamei

să se petreacă cu ochii fratelui mai mare, care să se arate puțin gelos. Doream, de asemenea, ca eu să fiu acea mamă din pictură, ca acea imagine să înfățişeze pasărea de pe cer zburând şi, în acelaşi timp, rămânând agățată pe cer, fericită pe vecie; doream ca toate aceste lucruri să se înfăptuiască potrivit metodei maeştrilor din Herat, care opreau timpul în loc. Ştiu că nu este uşor!

Orhan, fiul meu, care este destul de nesăbuit ca să caute o lămurire pentru toate cele, mi-a reamintit că maeştrii din Herat care opreau timpul în loc nu m-ar fi putut desena niciodată aşa cum sunt eu şi mi-a mai spus, pe de altă parte, că maeştrii frânci care făureau neîncetat imagini cu mame frumoase ce-şi îmbrățişau fiii nu-l vor putea zăgăzui niciodată. Sunt ani de când îmi tot repetă că acea imagine a fericirii nu se va putea împlini, de fapt, nicicând.

Poate că are dreptate. Omul nu caută, de fapt, zâmbetul zugrăvit în imaginile care înfățişează fericirea, ci fericirea trăită în viață. Miniaturiştii ştiu acest lucru, dar tocmai asta nu pot ei picta. De aceea înlocuiesc fericirea vieții cu fericirea de a vedea.

I-am istorisit această poveste - care nu va putea fi ilustrata - fiului meu, Orhan, nutrind speranța că, poate, o va aşterne pe hârtie. I-am dat, fără a pregeta, răvaşele pe care mi le-au trimis Hasan şi Negru, precum şi desenele de cai cu cerneala întinsă descoperite asupra bietului Delicat Efendi. Este mereu mânios, îmbufnat şi nefericit şi nu se teme deloc că-i nedreptățeşte pe cei care nu-i plac. Dacă, din această pricină, îl înfățişează pe Negru mai dus pe gânduri decât era, dacă ne arată viața mai grea decât a fost, dacă-l zugrăveşte pe Şevket ca pe un om rău, iar pe mine ca pe o ființă mai frumoasă şi mai lipsită de bunăcuviință decât am fost, să fiți cu băgare de seamă şi să nu-l credeți pe Orhan! Căci nu va exista minciună pe care să n-o ticluiască pentru ca povestea lui să fie frumoasă, iar noi să o credem.

1990-1992, 1994-1998

Glosar

Abhaz - originar din Abhazia sau locuitor al Abhaziei (astăzi, republică autonomă în nord-vestul Georgiei). Locuitorii regiunii vorbesc abhaza, limbă din familia limbilor caucaziene de nord-vest. Circa jumătate dintre ei sunt musulmani sunniți, iar restul, creştini ortodocşi.

Agra - oraş în nordul Indiei, în actualul stat Uttar Pradeş. Este celebru mai ales pentru Taj Mahal mausoleu construit de împăratul mogul Şah Jahan în memoria soției sale, Arjumand Banu Bagam, supranumită Mumtaz Mahal. Oraşul actual a fost fondat în 1566 de împăratul mogul Akbar (1556—1605) şi a devenit, foarte curând, un important centru de cultură, adăpostind, până în 1648 (când împăratul Aurangzeb a mutat capitala la Delhi), şi administrația centrală a mogulilor. A fost cucerit de britanici în 1803, iar din 1835 a devenit capitală de provincie.

Ahmed Gazali (sec. al Xl-lea) - poet mistic, fratele lui Abu-Hamid al-Ghazali, cunoscut teolog şi mistic islamic. Poemele sale se situează adeseori la limita periculoasă a „abaterii de la dreapta cale", cum este numită, în termeni eufemistici, erezia în dogmatica islamică.

Akbar Han / Akbar (1542—1605) - cel de-a treilea suveran mogul al Indiei, socotit fondatorul *de fado* al Imperiului Marilor Moguli. După ce a stabilit alianțe matrimoniale cu dinastia locală din Rajput, Akbar şi-a extins teritoriul din Afghanistan până la Golful Bengal, şi de la Munții Himalaya până la râul Godavari. A încercat să pună bazele unei noi religii, care urma să constituie o sinteză între islam, brahmanism, creştinism şi zoroastrism. Tentativa sa a eşuat, dar a contribuit la sporirea caracterului cosmopolit şi tolerant al curții imperiale. Akbar s-a înconjurat de mari

savanți şi artişti, de diverse etnii şi orientări religioase, şi şi-a asumat rolul de protector al artelor.

Alep / Halab sau **Aleppo** (vechea Beroea) - oraş în nordul Siriei actuale. A fost fondat pe vremea hittiților (în jurul anului 1000 î.Chr.) şi locuit în permanență de diverse populații. Aici se află, printre alte vestigii, moscheea lui Zacharia, în perimetrul căreia se găseşte mormântul atribuit tatălui lui Ioan Botezătorul.

Amasya - vechiul Pontus grecesc. Oraşul se află în nordul Turciei, către coasta Mării Negre, fiind populat, încă din epoca otomană timpurie, de triburi turkmene, în permanent conflict cu administrația centrală.

Bairam (tr. *bayram)* - termen care desemnează, la turci, cele două mari sărbători islamice: Sărbătoarea Jertfei *(Kurban Bayrami)* şi sărbătoarea de încheiere a postului din luna Ramadan *(Şeker Bayrami).*

Behzad / Bihzad (m. 1535) - cel mai cunoscut miniaturist sau „pictor de manuscrise" persan de la sfârşitul epocii mongole şi începutul celei safavide. Născut la Herat, în actualul Afghanistan, a fost pregătit de pictorul Mirak Nakkaş, tutorele său. Behzad a lucrat o perioadă la Herat, în biblioteca regală a Timurizilor, care reunea un număr apreciabil de savanți, caligrafi şi miniaturişti. În 1506 sau, după alte surse, în 1510, după instalarea la putere a noii dinastii safavide, Behzad a însoțit curtea regală la Tabriz (actualul Iran). Ajuns în fruntea bibliotecii regale după 1522, el avea să influențeze decisiv nu numai pictura persană, ci şi pe cea indiană şi otomană. Treizeci şi două dintre numeroasele manuscrise ilustrate care i se atribuie, realizate la Herat între 1486 şi 1495, au o paternitate certă. Miniaturile sale se remarcă prin cromatica subtilă, stilul elaborat al compoziției, aspectul realist al peisajelor şi personajelor.

„Bonetele roşii" (tr. *Kizilbaş)* - termen desemnând, la origine, un grup de şapte triburi turkmene rebele, care profesau o formă de islam popular blamat de teologii sunniți,

deoarece încorpora numeroase elemente preislamice şi şiite. Formula lor de cult era, într-o anumită măsură, similară cu cea a ordinului mistic Bektaşi (patronul spiritual al ienicerilor), care s-a prefigurat către sfârşitul secolului al XlII-lea, dar care s-a integrat în sistemul social otoman. Triburile amintite erau preponderent nomade ori seminomade şi se aflau în conflict permanent cu otomanii, care urmăreau sedentarizarea lor. Conflictul cu autoritățile otomane era periodic stimulat de dinastia safavidă din Iran, care se folosea de ele ca forță de interpunere şi, totodată, de presiune, pentru a cuceri estul Anatoliei. Termenul de *Kizilbaş* a devenit, în timp, sinonim cu noțiunea de „erezie", ajungând să desemneze şi alte grupuri care se disociau de islamul sunnit; în unele contexte, el era folosit ca sinonim al etnonimului „iranian/persan", în sensul de „adept/aliat al persanilor".

Buhara - oraş situat într-o oază din vestul actualului Uzbekistan. A fost fondat în secolul I d.Chr., remarcându-se ca centru cultural şi comercial datorită faptului că se afla pe traseul caravanelor ce străbăteau Drumul Mătăsii. Cucerit de arabi la începutul secolului al VIII-lea, a devenit apoi un important centru al culturii islamice, menținându-şi acest statut şi în perioada Samanizilor (dinastie persană care a domnit în secolele IX—X). Ulterior, a fost cucerit succesiv de Karakhanizi (dinastie turcică) şi de tătari. In secolul al XVI-lea a fost capitala Hanatului Uzbec, transformat, în secolul al XVIII-lea în emirat. Acesta din urmă a fost cucerit în 1866 de Rusia, devenind în perioada 1868—1920 protectorat rusesc.

Buhari (810—870) - savant arab originar din Buhara. A călătorit prin întreaga lume islamică, adunând tradiții orale cu privire la Profetul Mahomed. Din cele peste 600 000 de tradiții de acest gen a selectat, verificându-le riguros autenticitatea, 7 275, incluse în opera intitulată *Autenticele.* Sunniții consideră că acestea sunt depăşite în importanță doar de Coran. În urma unei dispute teologice, Buhari a fost expulzat la Kartank, lângă Samarkand, unde a şi murit.

Mormântul său este vizitat anual de mii de pelerini din întreaga lume islamică.

Burak - cal legendar, cu atribute miraculoase, care l-ar fi purtat pe Profetul Mahomed în ascensiunea sa nocturnă la cer (ar. *al-Mi'raj,* tr. *Mirac),* petrecută la Ierusalim (al treilea oraş sfânt al islamului, după Mecca şi Medina).

Cami (1414—1492) - poet şi mistic persan născut în actuala provincie Horasan din Iran. Numele său este strâns legat de curtea timuridă de la Herat şi îndeosebi de suveranul Hosayn Baykara (tr. Huseyin Baykara). Opera sa cea mai importantă este o alegorie compusă din şapte poeme şi intitulată *Cele şapte tronuri.* A scris, de asemenea, alte trei volume de poeme, mai multe opere în proză, inclusiv biografii ale unor sfinți persani, şi o culegere de anecdote cu accente licențioase. Este şi autorul mai multor tratate de sufism.

Caravanserai (tr. *kervansaray)* - gen de han, folosit de caravanele de negustori, dar şi de alte categorii de călători. Caravanseraiurile erau amplasate de-a lungul rutelor comerciale, precum şi în marile oraşe ale lumii islamice. Ele aveau aspectul unor veritabile fortărețe, fiind prevăzute cu o singură poartă, care se închidea noaptea din rațiuni de securitate. Indiferent de zona în care se situau, aveau o concepție arhitectonică relativ identică: un corp de clădiri situat împrejurul unei incinte vaste, cu numeroase cişmele, iar la nivelul solului, grajduri pentru animale, eventual depozite pentru mărfurile transportate de caravane. Corpul de clădiri era compartimentat şi, uneori, prevăzut cu încăperi. În incintă se afla şi o moschee sau o sală de rugăciune. Curtea era folosită pentru tranzacții comerciale; călătorii sosiți din cele mai diverse zone ale lumii obişnuiau să schimbe veşti, idei, obiceiuri, ceea ce-i conferea caravanseraiului un important rol de socializare în perioada clasică.

Cartea biruințelor (tr. *Zafemame)* - volum realizat în atelierul de pictură al Palatului de la Topkapi, sub supravegherea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman), care

data din 1579 şi care prezenta, prin intermediul celor 25 de miniaturi, sfârşitul domniei lui Soliman Magnificul mort în 1566, în timpul asediului fortăreței maghiare de la Zigetvar (azi, Szeged).

Cartea ceremoniilor (tr. *Surname)* - volum realizat sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman), care cuprindea 437 de miniaturi şi care ilustra ceremonia de circumcizie a prințului moştenitor Mehmed, fiul sultanului Murat III (1574—1595), petrecută în anul 1582. Potrivit unor surse de epocă, această ceremonie, care a necesitat un an de pregătiri, a durat 50 de zile şi 50 de nopți. La sărbătorile de acest gen participau, prin reprezentanții lor desemnați, diverse corpuri ale armatei, organizații religioase şi bresle. Delegații acestora defilau în fiecare după-amiază pe Hipodromul din Istanbul (tr. At Meydam), într-o ordine prestabilită, purtând care alegorice, ustensile şi produse specifice. Acestea din urmă îi erau oferite sultanului şi, ulterior, distribuite mulțimii care asista la festivități.

Cartea harurilor (tr. *Hunemame)* - unul dintre cele mai vestite manuscrise cu miniaturi realizate în atelierul de pictură al Palatului de la Topkapi, sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman). Textul era conceput de Lokman Efendi (Şehnameci Seyyid Lokman). Opera a fost realizată în două etape. Primul volum, datat 1584, cuprindea 45 de miniaturi care prezentau viața şi faptele de vitejie ale suveranilor otomani, începând cu Osman Gâzi (fondatorul dinastiei) şi terminând cu Selim I. Cel de-al doilea, datat 1587, cuprindea 95 de miniaturi şi îi era dedicat în exclusivitate lui Soliman Magnificul (tr. Kanuni Sultan Suleyman).

Cartea lui Selim (tr. *Şahname-i SelimHan)* - volum realizat în 1581 în atelierele de pictură de la Palatul Topkapi, sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman); cuprindea 43 de miniaturi şi ilustra domnia sultanului Selim II (1566—1574). Textul îi aparținea lui Lokman Efendi (Şehnameci Seyyid Lokman).

Cartea sufletului (ar. *Kitab al-ruh)* - vezi **El-Cevziyye.**

Cartea şahilor (pers. *Şahname)* - capodopera lui Firdevsi (940?—1020?), care cuprinde 60 000 de distihuri. Poemul debutează cu epoca regilor persani legendari: Gayumart, Hoşang, Tahmuras şi Jamşid. Această perioadă idilică este urmată de domnia fatidică a arabului Dahhak (sau Zohak), care este ispitit de propriul strămoş, Ahriman, cade în păcat şi devine din ce în ce mai tiranic. Dahhak sfârşeşte prin a fi întemniţat sub Muntele Damavand. Cursul evenimentelor este întrerupt de un episod romantic, care narează dragostea dintre Zal prinţ din dinastia regală a Persiei şi Rudabah, fiica regelui din Kabul. Din căsătoria lor se naşte Rustam (tr. Rustem), erou adeseori asemănat cu Hercule din mitologia greacă. Poemul avansează de la epoca legendară la cea istorică a Persiei, trecând în revistă domniile şahilor sassanizi şi ajungând până la cucerirea musulmană, asociată cu moartea lui Yazdgird III, în 651 (vezi **Firdevsi).**

Ceacşiri - pantaloni largi, de tipul şalvarilor, strânşi în pliuri în jurul taliei şi ataşaţi, în zona gleznelor, de cizme uşoare din piele; spre deosebire de şalvari, care erau purtaţi de ambele sexe, ceacşirii erau purtaţi doar de bărbaţi.

Cei-cu-Oile-Albe (tr. Akkoyunlu) - confederaţie de triburi turkmene sunnite din regiunea Diyarbakir (sud-estul Turciei actuale), apărută prin secolul al XlV-lea, după ocupaţia mongolă. Confederaţia se compunea din diverse clanuri şi triburi turkmene, sosite în Anatolia în aceeaşi perioadă cu turcii selgiukizi. Statul amintit integra iniţial atât gruparea Celor-cu-Oile-Albe, cât şi gruparea Celor-cu-Oile-Negre uniuni de triburi care s-au separat ulterior pentru a pune bazele unor formaţiuni statale rivale, prima sunnită, cea de-a doua şiită. Expansiunea Celor-cu-Oile-Albe a fost multă vreme stăvilită de confederaţia rivală, a Celor-cu-Oile-Negre. Puterea lor avea să se consolideze odată cu domnia lui Uzun Hasan (în roman, Hasan cel Lung, m. 1478), care şi-a extins dominaţia până la Bagdad, Herat şi Golful Persic. Cei-cu-Oile-Albe vor fi subminaţi ulterior de propaganda şiită a

dinastiei safavide din Iran, care le va aplica o lovitură decisivă prin victoria Şahului Ismail asupra lui Uzun Hasan (1502). Un principat autonom al Celor-cu-Oile-Albe s-a mai menținut o vreme la Mardin (sud-estul Turciei).

Cei-cu-Oile-Negre (tr. Karakoyunlu) - confederație de triburi turkmene islamizate, de orientare şiită, care ocupa zona lacului Van, în vestul Anatoliei (vezi şi **Cei-cu-Oile-Albe).**

Delhi (sultanatele de la ~) - succesiune de dinastii (1206—1526) fondate de unul dintre comandanții ghurizi, Kutb al-Din Aybeg (cuceritorul oraşului Delhi), ai căror reprezentanți erau de origine afghană şi turcică (central-asiatică). Aceste dinastii au generat o civilizație specifică, în care islamul interfera cu elemente hinduse şi budiste.

Derviş - termen de origine persană, care îi desemna, la modul general, pe adepții misticii islamice (sufism). De-a lungul istoriei misticii islamice, ale cărei prime manifestări se situează către sfârşitul secolului al VIII-lea, au apărut numeroase ordine de dervişi (tr. *tarikat),* care au generat ramuri şi subramuri numeroase, atât în mediile sunnite, cât şi în cele şiite. Acestea îşi aveau, fiecare, propriul mod de organizare, propriile rituri şi metode de inițiere; unele dintre ele valorificau tradiții locale, de origine preislamică. Existau ordine de dervişi cerşetori, care duceau o viață itinerantă. Altele dispuneau de o vastă rețea de lăcaşuri proprii (numite în turcă, în funcție de mărime şi importanță, *hankah, asitane, zaviye* sau, generic, *tekke),* aveau simpatizanți laici care contribuiau la susținerea lor financiară şi organizau reuniuni rituale regulate; lăcaşurile erau întreținute de persoane consacrate celibatului (dervişii propriu-zişi).

Divanhane - sala de consiliu a Palatului Imperial de la Topkapi.

Dulkadir - trib turkmen aflat în conflict constant cu turcii otomani. S-a situat de partea dinastiei safavide din Iran în timpul sângeroaselor conflicte care opuneau cele două tabere, în secolul al XVI-lea; a contribuit nemijlocit la

consolidarea dinastiei safavide şi la anihilarea rivalilor acesteia. Ocupa zonele Maraş, Malatya, Elbistan şi Harput din sud-estul Turciei actuale, dar avea ramificații şi în zona Azerbaidjanului iranian.

Edirne - anterior Adrianopole (vechiul Hadrianopolis sau Adrianopolis), oraş în nord-vestul Turciei, în apropierea actualei granițe cu Bulgaria. Printre vestigiile sale istorice figurează Moscheea Selimiye, construită către 1500 de faimosul arhitect otoman Sinan, şi Moscheea Bayezit, terminată în 1488. La origine, oraşul Edirne făcea parte din Tracia de Est, fiind cunoscut ca Uskadama sau Uskudama. Oraşul a fost reconstruit de împăratul roman Hadrian, căruia avea să-i poarte ulterior numele, în jurul anului 125 d.Chr. A fost apoi cucerit succesiv de avari, de bulgari şi de cavalerii cruciați. În 1361, turcii otomani au preluat controlul asupra oraşului, care a devenit capitala sultanilor otomani până la cucerirea Constantinopolului, în 1453, şi care a avut, ulterior, statutul unei capitale de vară.

El-Cevziyye (1292—1350) - învățat arab ale cărui preocupări s-au îndreptat mai ales către jurisprudența islamică, teologie şi tradițiile profetice. Era renumit pentru cunoştințele sale aprofundate în domeniul comentariilor Coranului, afirmându-se îndeosebi pe tărâmul gândirii hanbalite. Multe dintre lucrările sale erau compilații, dar a scris şi opere originale. Una dintre cărțile sale cele mai îndrăgite este *Cartea sufletului,* frecvent amintită în romanul lui Orhan Pamuk.

Erzurum - oraş în estul Turciei. Erzurumul actual corespunde vechiului oraş armean Garin Kalakh; în perioada bizantina, aici se afla oraşul Theodosiopolis. Aşezarea a fost cucerită de turcii selgiukizi în 1071, apoi de turcii otomani în 1515. Erzurumul a fost ocupat, pentru scurte perioade, şi de Rusia (1828, 1878 şi 1916).

Esterabad - actualul Gurgan (vezi **Gurgan).**

Făpturi ciudate (tr. *Acayip Ul-Mahlukat)* - carte de mare popularitate în lumea islamică, care poate fi socotită un

echivalent al aşa-numitelor *mirabilia* din Occidentul medieval. Acest gen de lucrări consemnau ciudăţeniile lumii fizice sau ceea ce părea să se situeze la graniţa dintre straniu şi miraculos (animale monstruoase, rase umane neobişnuite, fenomene inexplicabile etc), folosindu-se de o literatură de colportaj care circula mai ales pe cale orală. Fenomene similare sunt consemnate, sub formă de „legende" sau „zvonuri", şi în celebre cârti de călătorie din lumea islamică, precum cea a lui Ibn Fadlan ori cea a lui Evliya gelebi (1611-l684).

Feregea - mantie sau pelerină din stofă sau mătase, purtată de femeile musulmane în public, peste celelalte veşminte; termenul s-a răspândit şi în Ţările Române, unde desemna o mantie din stofă subţire sau mătase purtată de boieri sau de soţiile acestora peste îmbrăcămintea obişnuită.

Firdevsi / Ferdousi (940?—1020?) - poet persan, socotit de unii critici „un Homer al Persiei". Născut în Horasan, lângă Tun, Firdevsi şi-a consacrat o mare parte a vieţii celei mai vaste dintre operele sale, *Cartea şahilor* (pers. *Şahname).* încheiat după circa treizeci şi cinci de ani, în 1010, când autorul avea în jur de 70 de ani, poemul cuprinde circa 60 000 de distihuri. Opera se remarcă prin numeroasele descrieri de bătălii, reconstituite într-un stil alert şi expresiv; a fost unul dintre subiectele predilecte de inspiraţie ale miniaturiştilor din întreaga lume islamică. Nemulţumit de tratamentul de care avea parte la curtea sultanului Mahmud din Ghazna, căruia îi dedicase cartea, Firdevsi pleacă la Herat, iar de acolo în Tabaristan. Mai târziu se stabileşte la Bagdad, unde compune un *mesnevi* de 9 000 de distihuri, intitulat *Iosifşi Zulayka* (versiunea arabă a poveştii biblice).

La sfârşitul vieţii revine pe meleagurile natale (vezi şi ***Cartea şahilor).***

Fuzuli (1494?—1556) - poet otoman originar din vechiul trib turkmen Bayat, stabilit pe teritoriile Irakului actual încă de pe vremea turcilor selgiukizi. De confesiune şiită, şi-a redactat scrierile în turcă azeră, în persană şi în arabă. Este

socotit unul dintre cei mai mari poeți otomani, alături de contemporanul său Baki. Opera sa, vastă şi variată, vădeşte cunoştințe enciclopedice şi este dominată de tema dragostei mistice. Ea include antologii poetice şi un număr de poeme erotico-mistice de mare întindere, dintre care cel mai celebru este *Leyla şi Mecnun* (prelucrare proprie a vestitei poveşti de dragoste arabe).

Galata - vechiul cartier genovez din Istanbul, aflat la nord de Cornul de Aur.

Gazali (Abu-Hamid al-Ghazali, 1058—1111) - mistic şi teolog islamic originar din Tus (provincia Horasan din Iranul actual). A fost o vreme profesor la celebra şcoală coranică al-Nizamiyya din Bagdad, unde şi-a redactat şi publicat o mare parte din operă. Şi-a petrecut apoi circa unsprezece ani în călătorii, la Damasc, Ierusalim, Mecca, pentru a reveni, către sfârşitul vieții, la Nişapur şi, ulterior, la Tus. A scris, printre altele, *Reînvierea ştiinelor religioase, Salvatorul de la rătăcire, Firida luminilor, Incoerența filozofilor.*

Genghis Han / Ginghis Han (1167?—1227) - personaj cvasi-legendar, fondatorul Imperiului Mongol. Originar dintr-un clan mongol obscur, Temujin, viitorul Mare Han, a izbutit să reunească sub conducerea sa mai multe triburi mongole, spre a pune bazele unui „imperiu universal", care s-a dovedit, în cele din urmă, efemer. Invaziile mongole au răvăşit China, Transoxiana, Afghanistanul, o mare parte a Iranului, a Rusiei meridionale şi a Indiei. Descendenții lui Genghis Han aveau să fondeze dinastii în China, Persia şi Rusia şi să stăpânească, vreme de mai multe secole, Asia Centrală.

Ghaznevizi - dinastie turcică islamică, care a stăpânit, vreme de mai bine de 200 de ani, Afghanistanul şi Punjabul. Dinastia a fost fondată de Alptigin (m. 963), un sclav samanid de origine turcică, care a cucerit în 962 oraşul strategic Ghazna şi l-a transformat într-un regat autonom. Cel mai însemnat reprezentant al dinastiei a fost sultanul Mahmud din Ghazna (971—1030), nepotul lui Alptigin, care a condus numeroase expediții războinice în Punjab, revenind,

de fiecare dată, cu imense prăzi de război, folosite pentru a transforma Ghazna într-un înfloritor centru de cultură islamică. El a reuşit să anexeze, în cele din urmă, Punjabul, capitala Ghaznevizilor mutându-se, din 1160, la Lahore. Ultimul suveran ghaznevid a fost înlăturat de la tron în 1186 de către Muhammad din Ghur (m. 1206), cuceritor musulman din dinastia Ghurizilor (vezi **Ghurizi).**

Ghurizi - dinastie originară din Ghur (vestul regiunii centrale a actualului Afghanistan), care a pus bazele unui regat pe la mijlocul secolului al XII-lea, provocând căderea Ghaznevizilor. Ghurizii au stăpânit regiuni din Afghanistan (1186—1215) şi din India (1173—1206), fiind la rândul lor înlăturaţi de la putere de şahii din Horezm (Khwarizm), care fondaseră o altă dinastie, în centrul Asiei (aceştia aveau să fie la rândul lor dislocaţi de mongolii lui Genghis Khan în 1219-l220).

Gori - fortăreaţă în nordul Georgiei.

Gurgan / Gorgan oraş în nord-estul Iranului, aproape de Marea Caspică, în provincia Mazandaran, numit anterior Esterabad sau Astrabad. Aşezarea exista cel puţin din epoca ahemenidă (550?—330? î.Chr.). Către secolul I d.Chr., Esterabadul a devenit loc de popas pe vestitul Drum al Mătăsii care lega China de Marea Mediterană, acest statut contribuind substanţial la dezvoltarea sa economică şi culturală până către anul 1200. Din secolul al XIII-lea până la începutul secolului al XX-lea, oraşul a avut profund de suferit de pe urma incursiunilor unor armate inamice, care au condus la depopularea şi la declinul său treptat.

Hafez / Hafiz (1325?—1389?) - poet persan originar din Şiraz (Iran). Era un adept fervent al misticii islamice, dar a fost, o vreme, şi poet de curte. Versurile sale celebrează agapele bahice, partidele de vânătoare şi dragostea în ipostazele ei cele mai surprinzătoare, reflectând, aparent, stilul de viaţă al curţii imperiale din Şiraz; ele au însă şi o dimensiune mistică mai profundă. Poetului i se atribuie peste cinci sute de poeme, genul preferat fiind de departe gazelul,

căruia i-a adus inovații importante atât la nivelul surselor de inspirație, cât şi al formei.

Hallac-i Mansur (ar. Mansur al-Hallaj, m. 922) - mistic persan de expresie arabă, provenit, probabil, dintr-o familie de zoroastrieni. Remarcându-se prin influența crescândă şi prin numărul mare de discipoli, a fost arestat de poliția abbasidă şi a petrecut opt ani de temniță la Bagdad. A sfârşit prin a fi declarat eretic, torturat şi executat în public, pe esplanada noii moschei din Bagdad. Discipolilor săi, urmăriți şi persecutați asiduu, li se atribuie revigorarea poeziei mistice din Iran şi din Turcia. Deşi condamnat de o parte însemnată a teologilor dogmatici, al-Hallaj s-a bucurat de o vie simpatie în mediile populare, care continuă să-l venereze şi astăzi. Operele sale, conservate în parte, se remarcă prin argumentația subtilă şi prin rafinamentul expresiei.

Halveti - confrerie mistică islamică a cărei înființare îi este atribuită lui Uman al-Halwati, mort la Tabriz prin 1397—1398. Confreria a pătruns în Asia Mică dinspre Azerbaidjan, fiind constant prezentă în viața publică pe tot parcursul istoriei otomane şi ajungând la apogeu în secolele XVI—XVII. A avut numeroase ramuri, îndeosebi în provinciile centrale ale Imperiului. Circa un sfert din numărul total al lăcaşurilor sufite istanbuleze de la sfârşitul secolului al XlX-lea era revendicat de diversele ramuri ale ordinului Halveti.

Hanbalism - cea mai dogmatică şi mai rigidă dintre şcolile de jurisprudență islamică sunnită, plasată sub patronajul lui Ahmad bin Hanbal (m. 855). Această şcoală nega dreptul la opinia personală şi la raționamentul prin analogie, fiind în mod explicit literală, nu speculativă. Hanbalismul a fost foarte răspândit în ultimele două secole ale călifarului abbasid (750—1258), rămânând popular în Siria şi în Irak până în secolul al XlV-lea, pentru a înregistra apoi un declin în perioada otomană.

Hanefism - şcoală juridică întemeiată de teologul Abu-Hanifa, care, pe lângă Coran şi „tradițiile profetice" izvoare fundamentale ale dreptului islamic -, acceptă ideea opiniei

personale raționale, în măsura în care cauza litigioasă nu are analogie în sursele menționate. Din această şcoală a derivat sistemul juridic oficial al abbasizilor, al turcilor selgiukizi şi al celor otomani. Ea continuă să predomine astăzi în Turcia şi în vechile teritorii otomane, precum şi în Asia Centrală.

Havuz - bazinul situat între apartamentele imperiale şi viitoarele chioşcuri ale Bagdadului şi Revanului, în incinta Palatului Imperial de la Topkapi.

Herat - oraş în nord-vestul Afghanistanului, pe cursul Harirudului (anticul Arius). Se presupune că aşezarea a fost fondată de Alexandru Macedon în secolul al IV-lea î.Chr. În secolul al VII-lea d.Chr. oraşul a fost cucerit de musulmani. În 1381, Heratul a devenit capitala cuceritorului turco-mongol Timur Lenk şi s-a dezvoltat rapid, dobândind o faimă solidă, datorită rețelei de şcoli şi atelierelor de pictură. A fost cucerit de afghani în 1749, după ce îşi pierduse treptat strălucirea de altădată, în urma strămutării capitalei iraniene la Tabriz.

Horasan - provincie în nord-estul Iranului; toponimul era utilizat, în mod tradițional, nu numai pentru desemnarea actualei provincii iraniene, ci şi pentru zonele situate la est de Iran, inclusiv pentru Transoxiana.

Hulagu / Hulagu Han (1217?—1265) - fondatorul dinastiei ilkhanide, care a dominat circa 70 de ani Persia şi regiunile învecinate. Nepot al lui Genghis Han şi frate cu Kublai Han şi Mangu Han, Hulagu a inclus Persia şi Irakul în Imperiul Mongol, distrugând, în 1256, celebra fortăreață a ismailiților de la Alamut (disidență islamică radicală, cu pronunțate accente ezoterice, cunoscută în Europa şi sub numele de „Secta Asasinilor"). In 1257—1258 a asediat Bagdadul, în urma refuzului califului abbasid de a i se preda; potrivit unor istorici, în masacrul care a urmat au fost cruțate doar viețile creştinilor, la intervenția soției creştine a lui Hulagu. Bagdadul a ars vreme de şapte zile. Hulagu a cucerit apoi Alepul şi Damascul (Siria) şi a invadat Palestina, dar, lipsite temporar de comanda sa, armatele ilkhanide au

fost învinse de Mamelucii egipteni. Hulagu s-a retras în Persia, petrecându-şi ultimii ani mai ales în nord-vestul Iranului, în zona lacului Urmia; multe dintre oraşele distruse cu prilejul invaziei şi al cuceririlor au fost refăcute chiar în timpul vieții sale.

Husrev şi Şirin - unul dintre cele cinci poeme narative ce alcătuiesc *Cvintetul* compus de scriitorul iranian Nizami. Este inspirat de povestea de dragoste a lui Khosrou (tr. Husrev) II, supranumit Parvez („învingătorul"), rege din dinastia sassanidă (590—628). Acesta a cucerit tronul cu ajutorul împăratului bizantin Mauritius şi, în semn de recunoştință, le-a restituit bizantinilor o parte din teritoriile cucerite de bunicul său. Când împăratul Mauritius a fost detronat şi ucis (602), Khosrou şi-a modificat politica față de Bizanț, declarându-i război perpetuu. A recucerit, pe această cale, teritoriile retrocedate în 592, a invadat largi zone din sud-vestul Asiei, a atacat Egiptul (616) şi a ajuns, în cele din urmă, până la Chalcedon. Ca urmare a problemelor interne şi a intrigilor urzite pentru detronarea sa, a fost învins, în cele de urmă, de împăratul bizantin Heraclius (628). După această înfrângere, a fost înlăturat de la tron şi ucis de fiul său.

Ibn Arabi (m. 1240) - unul dintre cei mai importanți mistici islamici ai tuturor timpurilor. Născut în Andaluzia, a călătorit în întreaga lume musulmană, stabilindu-se o vreme şi în Asia Mică. Existența i-a fost aproape în întregime consacrată studiului, ceea ce explică bogăția şi varietatea operei sale. învățătura lui Ibn Arabi, foarte personală, a fost popularizată, după moartea maestrului, îndeosebi de Sadr al-Din al-Kunyavi şi de aşezământul patronat de acesta la Konya (vechiul Iconium, în centrul Turciei) veritabil loc de azil pentru mari savanți ai vremii, supuşi presiunii mongole. Ideile lui Ibn Arabi s-au bucurat de o receptare deosebit de favorabilă în Anatolia, devenind obiect de studiu în şcolile coranice din Imperiul Otoman. începând din secolul al XlV-lea, doctrina sa monistă a devenit dogma centrala a

sufismului anatolian şi a influenţat vizibil literatura clasică otomană. Printre cele mai însemnate scrieri ale sale se numără *Firida luminilor, Cartea teofaniilor, Revelaţiile de la Mecca.*

Ibn Fadlan (sec. al X-lea) - savant musulman cunoscut mai ales printr-o relatare de călătorie în Asia Centrală. Ibn Fadlan l-a însoţit, în calitate de secretar, pe ambasadorul trimis de califul abbasid al-Muktadir (908—932) la Almiş, regele bulgarilor de pe Volga, spre a-i remite banii necesari construirii unei fortăreţe. Misiunea - eşuată, deoarece autorităţile califale nu au izbutit să strângă suma solicitată a - plecat de la Bagdad în iunie 921 şi a ajuns la bulgari, după nenumărate peripeţii, în mai 922.

Ilkhanizi - dinastie fondată de Hulagu (1217—1265), nepotul lui Genghis Han. Acesta a primit în stăpânire Hanatul Iranului (1256) şi a ajuns să domine treptat o zonă care includea - în termenii geografiei actuale - Iranul, estul Irakului, vestul Afghanistanului şi Turkmenistanul. Dinastia fondată de el avea să dăinuie până în 1353. În vremea lui Mahmud Ghazan Han, care a ocupat tronul în 1295, Ilkhanizii s-au convertit la islam. Cu acest prilej, dinastia conducătoare şi-a proclamat independenţa faţă de Marele Han mongol, teritoriile ilkhanide au fost reorganizate din punct de vedere administrativ, iar armata reformată. Pe teritoriile conduse de Ilkhanizi se vorbeau, alături de mongola, turca, araba şi persana. Capitalele Ilkhanizilor, Tabriz şi Şiraz, au fost, în epocă, veritabile centre ale culturii islamice, remarcându-se prin sinteza iraniano-mongolă la nivelul arhitecturii, al artelor decorative (mai ales al miniaturii) şi în viaţa ştiinţifică. Ilkhanizii au contribuit, totodată, la revigorarea şi dezvoltarea comerţului între Orient şi Europa.

Iosif şi Zulayka - versiunea arabă a istoriei lui Iosif, personajul din Vechiul Testament, şi a soţiei lui Potifar. În roman se face aluzie la poemul epic compus pe această temă de Firdevsi, în perioada petrecută la Bagdad.

Ispahan - oraş în centrul Iranului. În perioada preislamică, când purta numele de Aspadana, aşezarea făcea parte din Media. Ea a fost invadată şi cucerită de arabi la mijlocul secolului al VII-lea. A fost ocupată apoi de turcii selgiukizi, veniți din Asia Centrală, şi a devenit, în 1051, capitala imperiului fondat de aceştia. In 1387, Ispahanul a fost cucerit de Timur Lenk. Epoca sa cea mai fastă a început în 1598, când şahul Abbas I (1588—1629) a mutat aici capitala Iranului. Sub atenta lui supraveghere, oraşul s-a extins necontenit şi şi-a dezvoltat baza economică, care a contribuit la susținerea vieții intelectuale. Ispahanul a fost invadat de afghani în 1722, ceea ce a determinat mutarea capitalei iraniene la Şiraz. Ocupația afghană a luat sfârşit în 1729, dar oraşul nu şi-a mai redobândit vitalitatea de altădată.

Jalayirizi - dinastie mongolă care a dominat Azerbaidjanul oriental în perioada 1336—1432.

Kazvin - oraş în nord-vestul Iranului. A fost fondat în secolul al III-lea d.Chr. Grav afectat de invaziile mongole din secolul al XIII-lea, avea să fie refăcut ulterior de suveranii persani în mai multe etape. Şahul Tahmasp I (1524—1576) şi-a stabilit aici capitala, contribuind astfel la dezvoltarea oraşului care a devenit cunoscut, printre altele, pentru şcoala sa de miniatură.

Kelile şi Dimne - culegere de povestiri indiene, traduse din limba sanskrită în limba siriacă spre anul 570 şi, două secole mai târziu, din limba siriacă în limba arabă. A beneficiat de mai multe traduceri în turca otomană, prima dintre ele datând din 1347. Cea mai celebră dintre ele rămâne *Cartea imperială,* tradusă de Ali Celebi (m. 1543—1544) după versiunea persană intitulată *Lumina canopului.* Aceasta din urmă era cunoscută şi în Europa.

Konya - oraş în Turcia centrală, centru important al ordinului Mevlevi, patronat de Mevlana Celaleddin Rumi. Aici se afla, în perioada otomană, lăcaşul-mamă al ordinului, care cuprindea, printre altele, mausoleul fondatorului şi care a

devenit, de-a lungul timpului, loc de pelerinaj. Actualul oraş Konya se află pe amplasamentul uneia dintre cele mai vechi aşezări din lume, care data, probabil, din mileniul al III-lea î.Chr. La sfârşitul secolului al Xl-lea s-au instalat în zonă turcii selgiukizi, ocazie cu care oraşul a devenit capitala Sultanatului de Iconium sau Rum. Oraşul a fost cucerit de mongoli către sfârşitul secolului al XIII-lea, iar ulterior de principatul autonom turkmen al Karamanizilor. A fost anexat de Imperiul Otoman la sfârşitul secolului al XV-lea.

Lamii Celebi (m. 1531) - autor otoman care a tradus, printre altele, în turcă, vestitul ciclu de poveşti arabe *1001 de nopți.*

Leyla şi Mecnun - celebră poveste de dragoste arabă, care a cunoscut numeroase prelucrări, în diverse zone ale lumii islamice; există versiuni în limbile arabă, persană, kurdă, turcă, paştu, urdu etc. Forma sa actuală datează, probabil, din cea de-a doua jumătate a secolului al VlII-lea. În miniatura islamică, care a abordat frecvent această temă, eroul poveştii, Mecnun, este de obicei reprezentat în deşert, în mijlocul animalelor sălbatice pe care le îmblânzeşte cu sfâşietoarele sale cântece de dragoste. Romanul lui Orhan Pamuk face referire la versiunea persană a poveştii, al cărei autor este Nizami.

Loknian Efendi / Şehnameci Seyyid Lokmân (sec. al XVI-lea) - poet de curte otoman, mediocru sub raportul înzestrării literare, dar extrem de prolific, ale cărui scrieri au fost frecvent ilustrate de Nakkaş Osman (Maestrul Osman) şi de atelierul de pictură de la Topkapi. Originar probabil din Iran, din zona lacului Urmia, a fost profund influențat de stilul literaturii persane. Unele dintre cronicile sale în versuri cu pronunțat caracter apologetic, dedicate faptelor de arme ale sultanilor otomani, erau realizate în forma clasică a *mesnevi-uhri.*

Maestrul Osman (în realitate, **Nakkaş Osman) -** a condus atelierul de pictură de la Palatul Topkapi în epoca sultanului Murat III (1574—1595), când se desfăşoară acțiunea

romanului lui Orhan Pamuk. Sub oblăduirea sa au fost realizate miniaturile câtorva manuscrise celebre din secolul al XVI-lea. Miniaturile realizate sub îndrumarea lui Nakkaş Osman se remarcă prin rafinament şi prin aspectul studiat al compoziției - particularitate care nu exclude inovațiile îndrăznețe, menite să confere imaginii un centru de greutate. Se pune preț nu numai pe scenele în mişcare şi pe cele colective, ci şi pe acuratețea detaliului. Unele picturi ajung să ocupe una sau chiar două pagini, nemaifiind, prin urmare, simple anexe ale textului însoțitor, ci tinzând către autonomie artistică. Culorile, între care domină roşul, sunt vii, luminoase, strălucitoare, iar aurirea, generoasă, demnă de epoca în care au fost plăsmuite.

Malekism - una dintre cele patru şcoli juridice recunoscute de jurisprudența islamică sunnită. Şcoala amintită are la bază învățăturile lui Malik bin Anas (m. 795), autorul celui mai vechi tratat de drept islamic. Este răspândită astăzi cu precădere în Africa de Nord şi de Vest, după ce anterior, în secolele VIII-IX, s-a bucurat de mare popularitate în Andaluzia. Malekismul se distinge prin accentul pus pe opinia personală şi pe raționamentul prin analogie, în detrimentul „tradițiilor profetice".

Manisa - oraş în vestul Turciei. Aşezarea actuală se află pe amplasamentul oraşului antic Magnesia. Manisa a fost stăpânită pe rând de persani, de greci, de romani, de bizantini, de cavalerii cruciați şi de turcii selgiukizi, fiind cucerită de otomani în 1405.

Măslină (în realitate, **Velican) -** miniaturist, discipol al lui Siyavuş, vestitul „pictor de chipuri" iranian din atelierul de pictură al Şahului Tahmasp I (1524—1576), de la Tabriz; nu se cunosc detalii biografice privitoare la el.

Memi cel Negru - miniaturist numit, în realitate, Mehmed Celebi şi supranumit Karamemi/Kara Memi; a fost ucenicul pictorului persan Şah Kulu (adus de la Tabriz la Istanbul de Selim I, 1512—1520) şi a lucrat în atelierul Palatului de la Topkapi în perioada 1540—1566.

Meşhed - oraş în nord-estul Iranului, situat în apropierea graniței cu Turkmenistanul, respectiv cu Afghanistanul actual. Este unul dintre cele mai mari oraşe din Iran, bucurându-se atât de reputația unui centru religios, cât şi de condiții economice favorabile. Aici se află, printre altele, mausoleul consacrat celui de-al VIII-lea imam din seria liderilor spirituali veneraţi de şiiții duodecimani (imamiți) - Imam Reza (m. 818) -, de unde importanța sa ca loc de pelerinaj pentru şiiți. Şahul Abbas I (1588—1629) a contribuit substanțial la dezvoltarea sa arhitectonică, oraşul continuând apoi să prospere în perioada lui Nadir Şah, care i-a înlăturat de la putere pe Safavizi şi şi-a stabilit aici capitala, la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Mevlana Celaleddin Rumi (1207—1273) - mistic şi poet persan născut la Balh, în actualul Afghanistan. S-a stabilit, după lungi peregrinări determinate de invazia mongolă, la Konya, în Turcia actuală. În 1244 a intrat sub influența lui Şams al-Din, derviş din Tabriz care a determinat disocierea sa de mediile riguros sunnite frecventate anterior. Şams al-Din a dispărut în 1247, motiv pentru care Rumi avea să compună, în anii următori, circa 30 000 de versuri în care îşi exprima dezolarea pentru această pierdere. Capodopera sa este un *mesnevi* de mare întindere, care a exercitat o influența notabilă asupra gândirii şi literaturii islamice şi care a devenit canonul congregației plasate sub patronajul său.

Mevlevi - ordin mistic celebru în întreaga lume islamică, care îşi datora numele marelui poet mistic de expresie persană Mevlana Celaleddin Rumi. Organizarea ordinului i-a revenit fiului mai mare al lui Mevlana, Sultan Veled. Confreria, care s-a răspândit îndeosebi din secolul al XV-lea şi al cărei centru spiritual se afla la Konya, era populară mai ales în mediile intelectuale, bucurându-se de un tratament privilegiat în cercurile palatului imperial al Selgiukizilor şi, ulterior, al Otomanilor. Faima sa a ajuns destul de devreme şi în Occident, îndeosebi datorită celebrului dans ritual,

menit să simbolizeze evoluția astrelor pe bolta cerească şi să inducă transa extatică.

Mingrelian - originar din Mingrelia, regiune din Transcaucazia aflată astăzi în Georgia. Locuitorii zonei vorbesc un idiom care face parte din grupul caucazian de sud şi este strâns înrudit cu georgiana. Se considera că mingrelienii sunt georgieni care s-au încrucişat cu alte populații din jur. Reduşi ca număr, sunt în majoritate de confesiune greco-catolică.

Nakş - la turcii otomani, pictură decorativă de orice tip, inclusiv miniatura, precum şi broderie; termenul a ajuns să desemneze, la un moment dat, şi muzica vocală bogat „ornamentată".

Nakşibendi - ordin mistic islamic de orientare sunnită, extrem de popular în regiunea Caucazului şi în Asia Centrală. Se remarca prin practici devoționale specifice, prin accentul pus pe metodele de concentrare şi reculegere, prin austeritatea comportamentală, care contrasta cu exuberanța altor ordine, mai puțin „ortodoxe". Adepții săi erau practicanți fervenți ai „invocației inimii", realizata în tăcere, prin intermediul „inimii spirituale" ca centru al virtuții.

Nestalik - stil persan de scriere, în caligrafia cu caractere arabe.

Nizami (1140—1203 sau 1217) - poet de limbă persană, născut în Azerbaidjan; a fost puternic influențat de mistica islamică şi a jucat un rol de prim rang în evoluția literaturii persane. Cinci dintre lucrările sale cele mai importante, inspirate de literatura epică din perioada sassanidă (224—651), preislamică, şi de opera lui Firdevsi, sunt reunite în aşa-numitul *Cvintet.* Prima parte a acestei antologii este intitulată *Comoara misterelor,* cea de-a doua, *Husrev şi Şirin,* cea de-a treia *Leyla şi Mecnun,* cea de-a patra, *Cartea lui Alexandru - o* poveste romanțată a vieții lui Alexandru Macedon -, iar cea de-a cincea, *Şapte prințese* — consacrată aventurilor de dragoste ale suveranului sassanid Bahrain Ghur. *Cvintetul* lui Nizami, la care fac adeseori referire

personajele lui Orhan Pamuk, a fost una dintre sursele favorite de inspirație ale miniaturii persane.

Palatul Dinăuntru (tr. Enderun) - partea interioară a Palatului otoman de la Topkapi (Istanbul), incluzând apartamentele private ale sultanului şi Haremul.

Poarta Imperială (tr. Bab-i Humayun) - singura poartă a Palatului de la Topkapi destinată accesului public; ei i se adăugau alte şapte porți.

Ramadan - cea de-a noua lună a calendarului islamic, marcată de un post diurn a cărui respectare figurează printre cei „cinci stâlpi" ai islamului; în această lună, mai precis în „noaptea destinului", este comemorată „pogorârea" Coranului asupra lui Mahomed. Postul se încheie printr-o sărbătoare de trei zile care marchează „ruperea postului" şi care se numeşte, în Turcia, *Şeker Bayrami.* Postul este obligatoriu pentru orice credincios musulman în deplinătatea forțelor sale; pot fi scutite doar femeile însărcinate sau cele care alăptează, precum şi copiii. El poate fi amânat - dar nu ignorat - de călători, de persoanele bolnave, precum şi de orice altă persoană care, din rațiuni obiective, nu poate să-i urmeze rigorile la timpul cuvenit. Celui care ține post i se interzice să bea, să mănânce, să fumeze, să asculte muzică şi să întrețină relații sexuale pe tot parcursul zilei; postul este rupt după rugăciunea de seară şi reluat în zorii zilei următoare. Nopțile de Ramadan se asociau, în perioada otomană, cu nenumărate ceremonii, reprezentații teatrale şi alte forme de divertisment.

Raşiduddin din Kazvin (1247?—1318?) - medic şi învățat persan, mare constructor, vizir sub doi hani ilkhanizi. S-a remarcat mai ales ca istoric, fiind însărcinat de Mahmud Ghazan Han să întocmească o amplă *Istorie universală,* care începe, după moda timpului, de la Adam, referindu-se apoi la patriarhi, la profeții evrei şi musulmani, la toate dinastiile persane şi islamice care s-au succedat până la prăbuşirea Bagdadului, în timpul invaziilor mongole. Cea mai celebră realizare a lui Raşiduddin rămâne însă redactarea primei

istorii a mongolilor *(Istoria secretă a mongolilor),* care circulase până atunci doar pe cale orală.

Rika - stil de scriere cursivă, cu caractere arabe, utilizat în Turcia otomană.

Sa'di (1213?—1292?) - poet persan originar din Şiraz. A studiat la Bagdad şi a călătorit mult, în Africa de Nord, în Irak şi, poate, în India; a făcut, totodată, mai multe pelerinaje la Mecca. Revenit la Şiraz în jurul anului 1250, poetul s-a dedicat elaborării celor mai celebre dintre operele sale, *Livada* (1257) - o culegere de fabule, aforisme şi scurte istorii în versuri, care reflectă morala islamică - şi *Grădina cu trandafiri* (1258) - istorii şi anecdote în proză, care alternează cu poeme lapidare şi maxime. Sa'di a scris, de asemenea, poeme lirice şi panegirice, atât în persană, cât şi în arabă. Opera sa se remarcă prin eleganța limbii, a turnurilor stilistice şi prin inteligența vie, nelipsită de sarcasm.

Sa'di - fiu al unui renegat, este considerat reprezentantul istoriografiei de curte otomane cu influențe persane. A elaborat, printre altele, o *Carte a lui Selim* (tr. *Selimname),* consacrată sultanului Selim I (1512—1520), evocată şi în romanul lui Orhan Pamuk.

Safavizi - dinastie de origine turkmenă, care a dominat Iranul în perioada 1501—1732 şi care a patronat un stat teocratic de orientare şiită (duodecimană). Fondatorul acesteia, Ismail (1501—1524), care şi-a luat titlul de „şah" la Tabriz, în 1501, după ce l-a învins pe rivalul său din tribul Celor-cu-Oile-Albe, s-a servit de şiism spre a-şi ralia o serie de forțe locale, cu ascendență tribală. Originile dinastiei safavide se situau în regiunea Ardabilului (tr. Erdebil) din Azerbaidjan, devenit, în vremea şeicului Ishak Safi al-Din (m. 1334) - eponimul confreriei Safaviyya, dar şi al dinastiei safavide -, un important centru religios. Congregația creată de acesta era adepta unui sufism moderat, care respecta litera Coranului. Abaterea de la sunnism a survenit către mijlocul secolului al XV-lea, când unul dintre descendenții fondatorului, Junayd, a fost izgonit din fieful său de la

Ardabil de către suveranul şiit al Celor-cu-Oile-Negre şi, dornic să-şi ia revanşa, a organizat o contraofensivă, reorientându-se, totodată, către şiism. Fiul acestuia, Haydar, a accentuat nota extremistă a mişcării; ea avea să prindă un contur politic mai net în vremea urmaşului său, Ismail. Dincolo de ambițiile politice, statul safavid s-a remarcat prin ambianța culturală de excepție şi prin rafinamentul dezbaterii intelectuale. Apogeul dinastiei a fost atins în vremea lui Abbas I (1588—1629), cunoscut ca Şah Abbas, în vremea căruia capitala se afla la Ispahan.

Samarkand - oraş aflat astăzi în centrul Uzbekistanului. Este socotit cel mai vechi oraş din Asia Centrală, fiind probabil fondat în jurul anului 2000 î.Chr. Cunoscut mai târziu sub numele de Maracanda, a fost capitala Sogdianei - veche provincie persană şi a fost cucerit de Alexandru Macedon în 329 î.Chr. A devenit ulterior un centru comercial înfloritor, situat pe vechiul Drum al Mătăsii. La începutul secolului al VIII-lea d.Chr. a fost cucerit de arabi, ajungând un reper important al culturii islamice. Oraşul a trecut printr-o criză profundă în perioada invaziei mongole (1220), fiind aproape distrus de armatele lui Genghis Han. S-a refăcut însă aproape în totalitate după ce Timur Lenk şi-a stabilit aici capitala, în 1369. Imperiul întemeiat de Timur Lenk avea să decadă în secolul al XV-lea, Samarkandul fiind cucerit, în 1500, de uzbeci. Ulterior, în 1784, oraşul a intrat în componența emiratului Buharei. În 1868, Samarkandul a fost anexat de Rusia.

Saz / sazyolu - stil decorativ creat de Şah Kulu, miniaturist adus de la Tabriz la Istanbul în vremea sultanului Selim I (1512—1520) şi aflat, în epoca acestuia, în fruntea atelierului de pictură (tr. *nakkaşhane)* de la Palatul Topkapi; stilul amintit se distingea prin nota fantezistă şi prin evitarea repetiției.

Sebzivar - oraş în nord-estul Iranului (provincia Horasan). Oraşul era atestat, ca mică aşezare urbană, încă din perioada sassanidă (224—651). A fost relativ prosper în

perioada medievală (641—1500), dar a fost cucerit, jefuit şi parțial distrus în mai multe rânduri.

Sivas - oraş în Turcia actuală, situat pe râul Kizihrmak, reşedință a guvernatorilor mongoli în perioada ilkhanidă. Se află pe amplasamentul vechii aşezări Sebaste sau Sebastia, oraş înfloritor în perioadele romană, bizantină şi selgiukidă. La sfârşitul secolului al XII-lea, Sivasul făcea parte din Imperiul Selgiukid de Rum. A fost ulterior cucerit de mongoli, iar în secolul al XV-lea, de otomani. Aici s-a aflat multă vreme capitala principatului autonom turkmen de Eretna, care, alături de principatul de Karaman, rivaliza în cea de-a doua jumătate a secolului al XlV-lea cu statul otoman. Supus, după bătălia de la Nicopole (1398), de către sultanul Baiazid I (1389—1402), acest principat avea să fie restabilit după bătălia de la Ankara (1402), sub protecția lui Timur Lenk (1370—1405). Readusa la ordine în vremea cuceritorului Constantinopolului, Mehmed II (1430—1481), regiunea a rămas tensionată, tentată de subversiune şi de idealul revanşei istorice.

Sultanul Selim cel Crunt / Selim I (1470?—1520) - suveran al Imperiului Otoman în perioada 1512—1520. A contribuit decisiv la includerea teritoriilor arabe în componența Imperiului Otoman şi a dublat teritoriul acestuia. După ascensiunea sa la tron, a reînnoit tratatele cu statele europene şi şi-a început domnia prin eliminarea posibililor rivali la tron, cu excepția lui Soliman, pe care l-a desemnat ca succesor. Intre 1514 şi 1517 s-a concentrat asupra Safavizilor din Iran, care aspirau la teritoriile din estul Anatoliei, a obținut victorii relativ uşoare în Siria, apoi a traversat peninsula Sinai, capturându-l şi executându-l pe sultanul mameluc din Egipt. Selim devenea, astfel, califul islamului şi protectorul musulmanilor sunniți din întreaga lume. El a mutat sediul administrației otomane din vechea capitală, Edirne, la Istanbul, a pus Ia punct un cod penal şi a consolidat flota. Mutarea administrației la Istanbul a determinat o remarcabilă afluență a comercianților, artiştilor,

savanților şi liderilor religioşi către acest oraş, care avea să devină metropola lumii islamice.

Sultanul Soliman Legiuitorul / Suleyman I (1494—1566) - suveran al Imperiului Otoman în perioada 1520—1566, cunoscut în Europa sub numele de Soliman Magnificul. În 1521, la începutul domniei sale, a cucerit Belgradul (aflat la acea vreme în Ungaria). În anul următor i-a expulzat pe Cavalerii Sfântului Ioan din insula Rhodos. În 1526 a invadat din nou Ungaria, învingând armata maghiară în bătălia de la Mohâcs. Avea să revină aici în 1529, sprijinindu-l pe Ioan I Zâpolya, ales rege de nobilimea maghiară, dar contestat de arhiducele Ferdinand de Austria (mai târziu, Ferdinand I). Apoi, Soliman s-a orientat către Iran. În 1534 a cucerit Tabrizul şi Bagdadul. În 1535 a încheiat o alianță cu Francisc I, regele Franței, împotriva lui Carol I, deschizând calea relațiilor diplomatice între cele două țări şi a relațiilor comerciale ale Levantului cu Occidentul. În 1541, Soliman a revenit în Ungaria, a cucerit Buda şi a încorporat în Imperiul Otoman toată zona centrală a țării. Doi ani mai târziu, flotele reunite ale Franței şi Imperiului Otoman au atacat coastele italiene, cucerind Nisa. Au urmat un al doilea şi al treilea război cu Iranul - ocupat în parte - şi un asediu eşuat asupra Maltei. Soliman moare în septembrie 1566, în vreme ce asediază Szigetvârul (azi, Szeged). Socotit cel mai mare sultan otoman, s-a remarcat prin reformele administrative şi juridice, fiind, totodată, un veritabil patron al artelor şi al ştiințelor.

Suyuti (1445—1505) - savant enciclopedist arab originar din Cairo, unde şi-a petrecut cea mai mare parte din viață. Inițiat de timpuriu în tainele Coranului, ale jurisprudenței islamice şi ale sufismului, a fost multă vreme profesor la diverse şcoli coranice. Cea mai mare parte a operelor sale este constituită din pamflete ori din rezumatele unor opere datorate altor scriitori.

Şafiism - una dintre cele patru şcoli juridice recunoscute de islam. A fost fondată de imamul al-Şafi'i (m. 820), socotit

inițiatorul principiilor fundamentale ale dreptului musulman. Şcoala şafiită pune accentul pe „tradițiile profetice" şi, la nevoie, pe raționamentul deductiv sau analogie. Este răspândită mai ales în sudul Arabiei, în Africa de Est şi în Malaiezia.

Şah Abbas I (1588—1629) - suveran iranian din dinastia safavidâ, în timpul căruia Persia a înregistrat una din perioadele cele mai strălucite ale dezvoltării sale, îndeosebi sub aspect arhitectonic şi cultural.

Şah Ismail vezi **Safavizi.**

Şah Mahmud / Şah Mahmud din Chazna vezi **Ghaznevizi.**

Şah Yazdgird - ultimul şah sassanid, mort în 651, în timpul invadării Persiei de către proaspăt constituitele armate musulmane.

Şeybanizi - dinastie uzbecă, al cărei nume provine de la fondatorul ei, Muhammed Şeybani Han (1500—1510).

Şiraz - oraş în sud-vestul Iranului, capitala actualei provincii Fars. A fost fondat în secolul al VII-lea, devenind în mai multe rânduri capitala Iranului. Situat în Munții Zagros, Şirazul a avut întotdeauna o viață comercială înfloritoare (era renumit, de pildă, pentru calitatea vinurilor sale şi pentru manufactura de covoare). Aici se află, printre altele, mormintele celebrilor poeți persani Hafez şi Sa'di - ambii originari din acest oraş.

Tabriz / Tebriz - oraş în nord-vestul Iranului, capitală a Azerbaidjanului de Est, situat lângă lacul Urmia. Actualul oraş se află pe amplasamentul vechii aşezări Tauris, care s-a impus multă vreme ca important centru comercial, devenind apoi, în secolul al III-lea d.Chr., capitala Armeniei. Tabrizul se află într-o zonă seismică foarte activă, fiind adeseori afectat de cutremure de mari proporții; a fost în mai multe rânduri distrus şi de diverse invazii.

Taşkent - oraş situat într-o oază din estul Uzbekistanului. A fost cucerit succesiv de arabi (secolul al VIII-lea d.Chr.), de Genghis Han (începutul secolului al XIII-

lea), de Timur Lenk (secolul al XlV-lea). A fost anexat de Rusia în 1865 şi a devenit apoi capitala Uzbekistanului, după Samarkand.

Tezkireci - oficial otoman care avea ca sarcină redactarea de rapoarte oficiale.

Tiflis - astăzi Tbilisi, capitala Georgiei. Până în secolul al VHI-lea d.Chr., oraşul Tiflis s-a remarcat ca centru intelectual şi comercial. În secolele XII-XIII a devenit capitala regatului restaurat al Georgiei şi a continuat să se dezvolte, pe măsură ce georgienii avansau spre Caucaz. În secolul al XlV-lea, oraşul a fost cucerit de mongoli, fiind apoi guvernat, succesiv, de mongoli, de turcii otomani şi de persani. În secolul al XVIII-lea, a devenit capitala unui regat autonom al Georgiei, nevoit să accepte apoi suzeranitatea Rusiei, în schimbul protecției militare.

Timur Lenk / Tamerlan (1336—1405) - conducător şi cuceritor de origine turco-mongolă. S-a născut lângă Samarkand (actualul Uzbekistan), în tribul Barlas - trib de mongoli care-l însoțise, în secolul al XlII-lea, pe Genghis Han în campaniile de cucerire din Asia Centrală. Timur îşi impune treptat dominația asupra Transoxianei, cu intenția de a restaura Imperiul Mongol fondat de Genghis Han. Samarkandul devine capitala noii formațiuni statale, iar Timur încearcă să medieze relația dintre nomazii de origine turcică şi populația persanofonă sedentară din zonă. Teritoriile învecinate sunt anexate relativ uşor şi încredințate spre administrare fiilor sau oamenilor de încredere ai lui Timur. In 1381 organizează o mare campanie în Iran. Urmează Armenia şi Georgia (1392), India (1398-l399), Siria şi Turcia (1400—1402). În cursul acestei ultime campanii cucereşte Alepul şi Damascul, iar în 1402 îl învinge şi îl ia prizonier, lângă Ankara, pe sultanul otoman Baiazid I. Timur Lenk moare în 1405, lângă Otrar (azi, în Kazakhstan), în vreme ce pregătea o campanie în China. Este îngropat la Samarkand, mausoleul său fiind unul dintre cele mai impunătoare monumente arhitectonice ale oraşului. Timur a

construit, de altfel, numeroase palate şi moschei de mare valoare, aflate în majoritate în fosta sa capitală.

Timurizi - dinastie fondată de Timur Lenk. Timurizii au dominat Transoxiana şi Iranul până la începutul secolului al XVI-lea, contribuind substanțial la dezvoltarea literaturilor turcă şi persană. Unul dintre descendenții lui Timur Lenk, Babur, a fondat Imperiul Mogul din India (1526).

Tophane - cartier istanbulez situat la est de Galata, spre Bosfor; aici se afla turnătoria destinată tunurilor.

Transoxiana - toponim clasic latin, cu sensul de „zona aflată dincolo de (fluviul) Oxus (ar. Jayhun)", care desemna regiunea situată între fluviile Amu-Daria (vechiul Oxus) şi Sâr-Daria (vechiul Iaxartes). Transoxiana a fost o zonă tradițională de migrație pentru populațiile turcice dislocate din Asia Centrală, dar şi punctul de plecare al unor invazii, precum cea mongolă şi cea timuridă. Astăzi se află pe teritoriul Uzbekistanului.

Turan - vechi termen persan, care desemna teritoriile situate la nord de Iran; aceste teritorii erau locuite preponderent de populații turcice, astfel încât termenul de „limbi turanice" era folosit cu referire la ceea ce numim astăzi „limbi turcice".

Uşak - oraş în vestul Turciei. Era renumit, în trecut, pentru manufactura de covoare, alături de alte centre de tradiție din Turcia otomană, precum Kutahya, Gordes ori Ladik. Pe amplasamentul actualei aşezări au existat, de-a lungul timpului, alte centre urbane, datând din perioadele turtită, frigiană, lidiană, persană şi romană. În secolele al XI-lea şi al XII-lea, oraşul a fost disputat şi controlat pe rând de Imperiul Bizantin şi de Imperiul Selgiukid de Rum. A fost anexat de Imperiul Otoman în 1429.

Uzbeci - grupuri de populație constituite, inițial, din triburi turco-mongole, care au pus bazele unei formațiuni statale independente în zona Fargana. Deşi cu populație majoritar turcică (limba uzbecă face parte din grupul limbilor turcice de est), formațiunea amintită perpetua numele

hanului Ozbek (1312—1340), descendent al Hoardei de Aur. Uzbecii devin o forță importantă pe scena Asiei Centrale de la jumătatea secolului al XV-lea, când iau în stăpânire Transoxiana (dominată anterior de Timurizi) şi intră în conflict cu dinastia safavidă din Iran. Sunt sprijiniți, în confruntările cu Safavizii, de turcii otomani. Uzbecii sunt, în cele din urmă, înfrânți de şahul safavid Abbas I, în 1599. În perioada de maximă expansiune, Hanatul Uzbec îşi extinsese dominația asupra unei părți din Persia, asupra Afghanistanului şi a provinciei chineze Xinjiang (Turkestanul oriental). Din secolul al XVII-lea, uzbecii - puternic influențați de cultura persană - intră în componența hanatelor de Khiva, de Buhara şi de Kokand. Aceste zone vor fi anexate din secolul al XlX-lea de către ruşi.

Uskudar - cartier în zona asiatică a oraşului Istanbul, cunoscut de europeni sub numele de Scutari.

Van - oraş în estul Turciei, pe malul de vest al lacului Van (cel mai mare lac din Turcia). Oraşul modern se află în apropierea vechii aşezări Van - unul dintre cele mai vechi centre de locuire descoperite pe teritoriul actual al Turciei. Între secolele al XlII-lea şi al VIII-lea î.Chr., când purta numele de Tuşpa, oraşul a fost capitala celebrului regat Urartu. A fost cucerit apoi, succesiv, de armeni, de persani, de grecii bizantini, de arabi, de turcii selgiukizi şi de cei otomani.

Editor: GR. ARSENE
CURTEA VECHE PUBLISHING
str. arh. Ion Mincu 11, Bucureşti
tel.: (021)222.57.26, (021)222.47.
redacție: 0744.554.7
distribuție: (021)222.25.
fax: (021)223.16.
internet: www.curteaveche.ro
e-mail: redactie@curteaveche.ro

Orhan Pamuk (n. 1952) este cel mai cunoscut şi, totodată, cel mai controversat scriitor turc contemporan, asumat de întreaga Europă ca una dintre cele mai valoroase şi originale voci ale ultimilor ani. Născut la Istanbul, Pamuk a urmat studii de arhitectură, la Universitatea Tehnică din oraşul natal, abandonate ulterior; în 1976 a absolvit Institutul de Jurnalistică al aceleiaşi universități. Din 1973 s-a consacrat aproape în întregime scrisului, după ce, o vreme, cochetase cu pictura.

Opera sa, elogiată cu entuziasm de critici şi tradusă în peste 40 de limbi, cuprinde romane ~ printre care *Beyaz Kale (Fortăreața albă,* 1985), *Kara Kitap (Cartea neagră,* 1990), *Yeni Hayat (Viața cea nouă,* 1994), *Benim Adim Kirmizi (Mă numesc Roşu,* 1998), *Kar (Zăpada,* 2002) — şi un volum de memorii dedicat Istanbulului. Recunoaşterea internațională s-a concretizat şi într-o pleiadă de premii prestigioase, precum: The Independent Award for Foreign Fiction, Prix de la Decouverte Europeenne, Prix du Meilleur Livre Etranger, International IMPAC Dublin Literary Award, Prix Medicis Etranger, Friedenspreis ş.m.a.

Traducere din limba turcă, note şi glosar de: LUMINIȚA MUNTEANU